

**Gyűjtemény Benedek Elek
elsősorban álnéven
vagy szignóval
megjelent írásaiból**

**Az írásokat összegyűjtötte,
jegyzetekkel kiegészítette és az előszót írta:
Perjámosi Sándor**

Sajtó alá rendezte: Gazda István

Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 128.

Az összeállítás elkészítését támogatta:
a Magyar Tudományos Akadémia

A LATIN KIFEJEZÉSEKET ÉS IDÉZETEKET FORDÍTOTTA:

Bánhidv Vajk

AZ ANYAGGYŰJTÉSBEN ÉS SZERKESZTÉSEBN KÖZREMŰKÖDÖTT:

A. Szála Erzsébet

Bodorné Sipos Ágnes

TARTALOM

ELŐSZÓ

Benedek Elek, a meseírón túl (Perjámosi Sándor)

BENEDEK ELEK ÍRÁSAI

A szépirodalom körül

Petőfi Sándor

Nemzeti irodalom – 1895

Petőfi halála – 1922

Petőfi

Benedek Elek előadása elé – a korabeli szerkesztő tollából – 1922

Benedek Elek segesvári beszéde – 1922

Arany János

A margitszigeti tölgyek alatt. Emlékezés Arany Jánosra – 1882

Arany balladái s a népballadák – 1921

Jókai Mór

A Jókai-ünnepély – 1893

Jókai és Futtaky – 1893

A sárga rózsza – 1894

A vén költő – 1902

Gárdonyi Géza

A hétről [Gárdonyi Gézaról] – 1896

Gárdonyi Géza – 1901

Gárdonyi Annuskája – 1903

Móra István

Móra István – 1894

Az írói körökben. [Móra Istvánról] – 1895

Más írókról – abc rendben

Ábrányi Emil – 1892

Fábián Gábor – 1885

Győry Vilmos – 1885
Kozma Andor – 1888
Mikes Kelemen – 1926
Rákosi Jenő – 1903
Reviczky Gyula – 1889
Szemere Miklós – 1883
A magányos lelkű ember (Vajda Jánosról) – 1927
Vas Gereben – 1885

Irodalomtörténeti esszék

A métely – 1908
Imádság és dal – 1925
Hetten voltunk, uram, heten! (Emlékezés a hetek társaságáról) – 1927
A püspök, meg a püspökfi, avagy: A magyar fa sorsa – 1927
Az erdélyi irodalomról – 1928
Erdélyi sors – 1928
Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről. A szerkesztő bevezető gondolatai
Benedek Elek hozzászólása – 1928

A tudomány körül – a személyek betűrendjében

Alexander Bernát – 1900
Bedő Albert jubileuma alkalmából – 1893
Brassai bácsiról – 1882
Brassai Sámuel – 1897
A Felméri-fiúk apja – 1894
Felméri Lajos – 1894
A Festetics-család, kiemelten Festetics Györgyről – 1883
Festetics György – 1902
Greguss Ágost – 1882
Gyulai Pál – 1882
Gyulai Pál, a mágnás – 1885
Jancsó Benedek – 1900
Jendrassik Jenő dr. – 1882

Kerkaoly Károly– 1882
Kovács Pál dr. – 1886
Lenhossék József dr. – 1882
Margó Tivadar – 1885
Orbán Balázs születésének századik évfordulóján – 1929
Péterfy Sándor – 1891
Pulszky Ferenc – 1885
A nyolcvan éves Pulszky – 1894
Salamon Ferencről – 1892
Than Károly – 1902
A „kuruc generális” Siculiában. Thaly Kálmánról – 1881
Wenzel Gusztáv – 1882

A politika körül – a személyek abc rendjében

A kurucvilág feltámadása. Apponyi – 1905
Apponyi Albert – 1906
Apponyi – 1921
Apponyi Albert gróf könyve – 1922
Baross és a kamara – 1891
Eötvös Károly – 1892
Csáky és Eötvös. Eötvös Lorándról – 1894
Ferenc Ferdinánd – 1902
Grünwald Béla – 1891–1893
A hattyúdal [Horánszky Nándorról] – 1902
Irányi Dániel halálára – 1892
Irányi Dániel – 1892
A gyanú [Lukács Béláról] – 1901
Szathmáry György – 1898
A hetvenéves Trefort – 1887
Tisza Lajos gróf – 1887
Halotti beszéd Tisza Kálmán felett – 1902
Wekerle – 1892
Levél Wlassics miniszter úrhoz – 1896

Az iskola körül

Az ábécé – 1888

Az első Ábécé – 1891

Endre – 1891

Az első egzámen – 1892

Az ifjú Magyarország – 1892

Egy millió iskolakerülő – 1892

Mi ez? – 1892

A tanítók kérvénye – 1892

Álljunk vagy düljünk? – 1892

Eti lent tör – 1892

Dr. † – 1893

Egy szép tervezet – 1893

Tanárok forradalma – 1893

Az utolsó próba – 1893

Ötven év után – 1893

Tanító, orgona és zongora – 1893

Aranyvirág az iskolában – 1894

Idegen földön 1–6. – 1894

Pénz nélkül – 1894

Szeptember 1. – 1894

A fiam gimnazista – 1895

A tanárkrízis – 1895

Hírek az iskolából – 1895

Kopáló tanárjelöltek – 1895

Cinizmus és frivolitás - 1896

Urambátyám, a direktor – 1896

A mellékfoglalkozások – 1897

Az állami tanítók – 1897

Csak tanító – 1897

A jutalomkönyv – 1898

A trónörökös tanárai – 1900

Előrenyomulás – 1900

Drágul a tudomány – 1902
Ifjúság – 1903
Érett tanítók kora – 1905
Alacsony színvonal – 1907
Feriike elveszített egy esztendőt – 1929

Tankönyv-monopólium

A tankönyvbírálok – 1891
Tankönyv-monopólium – 1891
A tankönyv-monopólium – 1891
A vice-miniszter – 1891
Tankönyvgyártás – 1891
Mustra tanfelügyelő – 1883
Tankönyv-kritika – 1893

A főváros körül

Budapest hajdan és most – 1882
Salamon Ferentől a magyar helynevek eredetéről – 1891
A kávéházak városa – 1893
E. – 1893
Az urak útja. Az Andrássy út – 1893
Nyakig a sárban. Levél a bimbó-dombról – 1893
Nyaraló kerestetik – 1893
A négy légy (Mese) – 1893
Budapest – világváros. A nemzetközi közegészségügyi kongresszus – 1894
A Margitsziget eladó – 1894
Kossuth – 1902

Az 1885-ös országos általános kiállításról

A mi kiállításunk
A kiállítás története
A megnyitás
Séta a kiállítás területén

Harc egy új egyetemért

Városok harca – 1893

A magyar katonai akadémia – 1894

Egyetem a vérmezőn – 1894

Erdély és Székelyföld körül

Bethlen Gábor és a zsidóság – 1882

A „bolygó zsidó” Siculiában – 1882

A régi jó világban – 1882

Bálványos-vár – 1883. Könyvismertetés – székelyül

A kepe – 1883

Pusztuló magyarság – 1883

A „kis Bécs” – 1891

A székely főváros – 1891

Dáko-romanizmus. Egy névtelen röpirata – 1893

Őszinte szavak – 1893

A nap fölkel – 1894

„Fekete gyémánt” a Székelyföldön – 1900

Új nemzetiség Erdélyben – 1902

„Magyarosítás” – 1908

Ö. T. O. – 1919

Levél egy román ifjúhoz – 1922

A páрмаi Certosa, avagy: Hol a' passzus? – 1927

Falu és város ölelkezése. Brassó meglátogatja Kisbaczont – 1929

Történetek az I. világháború idejéből

A virágos szemű (Székely hadikrónika 1.) – 1915

Hóka, Vidám, Holló (Székely hadikrónika 2.) – 1915

Pál öcsém az „irodában” (Székely hadikrónika 3.) – 1915

Lesz-e örökbéke? – 1921

Néprajz–népköltészet–népmese körül

„Jó megházasodni, jobb meg nem házasodni” – 1881

A mai Kriza-ünnepély alkalmából – 1882

A nagy-ajtai Kriza-ünnepély alkalmából – 1892

Kossuth Lajos a népköltészetben – 1882

Rezső trónörökös mint vándorlegény – 1882

Baka költészet a lázadók földjén – 1882

A kivándorlás költészete. Rofai Kalára – 1883

Székely népszokások és babonák – 1882

Székely Krisztus-mondák – 1882

Toldi Miklós (Beszélgetés Julika nénivel) – 1927

A beteg oroszlán. Apró unokáinak mesél Elek nagyapó – 1929

Művek és kritikák

A Pallas Nagy Lexikona – 1893

Társalogjunk! – 1895

Társalogjunk! – 1896

A magyar nemzet története – 1911

József főherceg könyve (Erdei magány és egyéb vadásztörténetek) – 1914

Magduska meséskönyve. Meséli Dr. Ikerfalvi Diénes Jenő – 1921

Szondi György, avagy: A lóden kabát – 1923

Istenem, hol vagy!? (Sipos Domokos könyve) – 1923

A Fekete Vőlegények írójáról – 1927

Benedek Elek zenekritikája – 1927

Két ország ölelkezése (Bihar- és Csíkországról szól az ének) – 1927

Tárcák, elmélkedések – az írások időrendjében

Más idők, más erkölcsök – 1881

Részvét-levelek – 1881

Világosi réten... – 1882

Miniszter-fogás avagy: a bemázolt „Béga” – 1882

A megalondult disznófalka – 1882
Hajnód Anikó – 1883
Farsangi statisztika – 1883
Pozsony új színháza – 1886
A Munkács-Beszkidi vasút – 1886
Az erdők gyilkosa – 1891
Bukás után – 1892
Törvényjavaslat a párbajkényszerről – 1893
Karácsonyi levél – 1893
Viszik a bölcsőt – 1893
Püspök és képviselő – 1894
Affér az iskolában – 1897
A történelem tanulságai – 1899
A hatodik – 1899
Szondi György – 1902
Mátyás az igazságos – 1902
A magvető – 1900
Munkácsy Mihály – 1900
Az új ezredév ünnepére – 1900
A kandalló előtt – 1901
Az új kabát – 1902
Kedves fiam, a kamasz – 1902
Egy szál virág. Kornfeld báróról (1909)
Az utolsó tejfog (Levél a főszerkesztőhöz) – 1910
Templomban – 1917
Gyermek nélkül – 1922
Szántásközben (Vén ember naplójából 1.) – 1922
Szántásközben (Vén ember naplójából 2.) – 1922
Az idegen – 1923

Jelentősebb személyek névjegyzéke (*Perjámosi Sándor*)

Lexikális összefoglaló Benedek Elek munkásságáról – 1925 (*György Lajos*)

BEVEZETŐ

Perjámosi Sándor

Benedek Elek, a meseírón túl

Benedek Elek az emberek tudatában általában, mint meseíró, a mesemondó *Elek apó*, *Nagyapó* szerepel. Azonban, ha munkásságában jobban elmélyedünk, egy sokoldalú színes pályaképet kapunk, hiszen volt ő politikus „honatya”, újságíró, lapalapító és lapszerkesztő, sőt kalendáriumok szerkesztője is. Nem csak mese- és ifjúsági író, de szépíró és kritikus, fordító, tankönyvszerző és tanügyi író, szerkesztő és irodalomszervező, aki körül mindig sokan csoportosultak, sok tehetséget fedezett fel, sokan köszönhetik neki indulásukat, pályafutásukat, akár találkoztak vele személyesen, vagy leveleit olvasták, akár évtizedekkel később alkotásain keresztül.

Benedek Elek neve nem ismeretlen a magyar ember előtt, hiszen egészen kisgyermek kortól találkozunk vele. Az óvodában és kisiskolásként az ő meséin keresztül szívjuk magunkba a magyar nyelv mese- és mondakincsének jelentős részét. Az ő történeteit is használják az írás és olvasás tanulása, tanítása folyamán.

Fordításai és átdolgozásai olyan mélyen ivódtak belénk, hogy sokszor nem is gondoljuk, hogy az valójában más nemzet alkotása. Sok esetben idézünk tőle, használjuk szófordulatait, adjuk tovább a gyermekeknek történeteit, és mindezt annyira természetesen és mélyről jövőn, hogy el sem gondolkozunk, mi mindent köszönhetünk neki.

Fél évszázados írói, közírói működése során szerkesztett politikai, szépirodalmi, kritikai és tanügyi napi- és hetilapokat is. Számtalan lap különféle rovatát írta, vezette, így – a gyermekrovatokon túl – vezetett tanügyi rovatot, a *Budapesti Hírlap*nál egy időben a közgazdasági rovatot is, és írt országgyűlési tudósításokat...

Kutatásaink során mostanra több száz lap vált ismertté, amelyekben az élete folyamán megjelentek írásai, és valószínűsíthető, hogy a további kutatásokkal ez a szám tovább fog növekedni.

1859. szeptember 30-án született Kisbaconban. Diákéveit a székelyudvarhelyi református kollégiumban töltötte. Utolsó éves itt, amikor Jókai Mór lapjában az *Üstökös*ben megjelentek első humoros versecskéi.

1877-ben került a budapesti egyetem Bölcsészettudományi Karára magyar és német szakra. Egyetemi évei alatt önálló könyvomas, humorisztikus diáklapot szerkesztett és jelentetett meg *Bagoly* címen, – mely a korban divatos álnevek miatt is – a kutatók előtt mindeddig rejtve maradt. Ezekben az években mutatta be a barátjával, *Sebesi Jóbbal* együtt összegyűjtött népköltészeti alkotásokat a kor híres kritikusának, *Gyulai Pálnak*, aki felkérte a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetének megszerkesztésére, kiegészítésére.

Az egyetemet nem sikerült befejeznie. Hazautazott és kétségbeesésében öngyilkosságot akart elkövetni, ami egy barátjának köszönhetően szerencsésen megghiúsult. Isteni gondviselésnek tekintette, hogy aznap jelent meg egy írása az *Ellenzék* c. napilapban, amely új erőt adott a „tékozló fiúnak” – ahogy magát nevezte önéletrajzi regényében.

Újra Budapestre utazott s újságírónak állt az ekkor induló és *Rákosi Jenő* főszerkesztésében megjelenő *Budapesti Hírlap*nál. Időközben más lapoknál is jelentek meg írásai. A Budapesti Hírlaptól 1884-ben végleg megválva, lassanként az Ország-Világ szépirodalmi hetilap főszerkesztője lett. Sok más írása mellett itt jelentette meg rendszeresen a *Hétről* c. rovatát, melyről *Ignotus* ekképpen emlékezett vissza: „*Benedek Elek akkor nemrég vette volt át az Ország-Világ képes hetilap szerkesztését, mely a tisztes és kissé vaskalaposan akadémikus Vasárnapi Újság helyében frissebb, maibb (már mint akkoribb), sőt budapestibb kívánt lenni. És Zeke (így becézték barátai Benedek Eleket, ki székely zekéjében jött volt fel falujából, hogy meghódítsa Budapestet) az Ország-Világot afféle magyar és budapesti Illustration képeire formálta s hétről-hétre írta bele a chronique-okat Székely Huszár néven. Okosakat, formásakat és ha nem furcsa a szó: nagyvilágiakat. Ó: nem francia utánzatokat. Nem is elméskedéseket. Még kevésbé ledérségeket – ez a székely fi szemérmes volt és tiszta, mint ahogy szemérmesek s tiszták valának a legdicsőbb magyarok: Berzsenyi és Vörösmarty, Petőfi és Arany. De a nagyvárosba felszakadt székely ember nem morcsoskodott, nem házsártoskodott s nem predikátorkodott. Teli mellel szítta azt az Európát, mely a nekilendülő csodavárosban tüdején kapta, s fajtájának, mely a zsidóval oly titokzatosan rokon: ez agyafúrtnak kikiáltott, csak hogy geniálisnak elismerni ne kelljen fajta minden beleélekező geniejével szítta, mondom, magába s lehelte magából a magyar újvilágot, a magyar fin de siècle-t, a kilencvenes évek hajlatán. Ő, ő, a kis-baconi zeke vitte bele a magyar tárcába, ami a világjáró Ágai Adolfnak, a tudós Tóth Bélának sem sikerült ennyire: a magyar falusi*

*levegőnek a Párisból lengő atlanti szellővel való elvegyülését.*¹ E rovatát később más lapokhoz is átvitte.

Az *Ország-Világ* éléről 1893-ban egy kritika közreadása miatt kénytelen volt leköszönni.

Nemsokára új lapot alapított, de addig is sűrűn jelentek meg írásai közel félszáz különféle lapban. A legtöbb a *Fővárosi Lapok* hasábjain és az ekkoriban induló *Magyar Hírlapban*. Csak az 1893-as évben közel háromszáz írást jelentetett meg különböző lapok hasábjain és emellett regényt írt, köteteket szerkesztett és adott ki, ami óriási munkabírásról tesz bizonyosságot.

Szüksége is volt az ezekből befolyt jövedelemre, mert ebből kellett kifizetni a képviselőválasztások költségeit. Huszonhat éves volt, amikor elhatározza, hogy „honatya” akar lenni és nincs harminc, amikor az oklandi kerület képviselőjeként kormánypárti színekben beülhetett a Parlament padsoraiba. Azonban hamarosan szembekerült párttársaival és a pártérdekekkel. 1888 februárjában elhangzott parlamenti szűzbeszéde a gyermek- és ifjúsági irodalomról a gyermekek irodalmon keresztüli tanításáról, neveléséről és az ezzel kapcsolatos könyvkiadásról szólt, kérve a közoktatásügyi minisztériumtól a tehetségek támogatását, pályadíjak kiírását, és egy olyan bizottság létrehozását, mely rostálná és tájékoztatná a szülőket a közforgalomban levő, megvételre érdemesíthető könyvekről. Felszólalása folyamán érzékeltetni kívánván a kor tankönyveinek és gyermeklapjainak magyartalanságát, azokból kis felolvasásokat tartott, nem kis derűtséget okozva ezzel képviselőtársainak.

Első felszólalása nem nyerte meg párttársai tetszését. Nem sokkal később, amikor a magyar nyelv hadseregben való alkalmazásáról szólt a szavazás, ő párttársaival szemben a magyar nyelv védelmében szavazott. Ekkor még maradt *Tisza Kálmán Szabadelvű Pártjában*, de amikor a közoktatásügy költségvetési vitájára került sor, kendőzetlenül teregette a t. Ház elé a magyar tanügy és tanítóság siralmas állapotát, melyet saját párttársai haragos zúgással, közbekiabálással szakították meg többször, nem kívánván szembenézni a szomorú valósággal, mígnem a házelnök, *Tisza* sugására megvonta tőle a szót. Elkerülhetetlenné vált a pártjával való szakítás. Hamarosan átült a számára sokkal szimpatikusabb *Apponyi Albert* vezette *Mérsékelt Ellenzék* pártjába. Ellenzékiként azonban még saját pátriájában sem győzhetett az újabb választásokon. Hivatalos politikai pályafutása ezzel véget ért, de nem szűnt meg soha *Apponyi* és pártja programjának támogatója lenni. Lapjaiban, íásaiban nyíltan kiállt és támogatta *Apponyi* politikáját.

---

¹ Ignotus: Benedek Elek búcsúztatása. = Nyugat 22 (1929) No. 17. pp. 253–255.

1896-ban *Apponyi* őt kérte fel beszédeinek megszerkesztésére, mely két vaskos kötetben jelent meg. Tíz évvel később, 1907-ben, amikor *Apponyi* kultuszminister lett, felkérte a hivatalos *Néptanítók Lapja* szerkesztésére, mely akkoriban nyugdíjas állást jelentett. *Apponyi* távozásával azonban ő is lemondott a lap szerkesztéséről nem kis megrökönyödést váltva ki kortársaiból.

*

Több mint egy tucat napilap és folyóirat szerkesztése, illetve alapítása fűződik nevéhez. Az alábbiakban azon lapok címeit közöljük, amelyeknek alapítója vagy szerkesztője volt:

Bagoly: alapítója és szerkesztője: 1879. nov. 16.–1880. febr. 8.²

Ország-Világ: segédszerkesztő, majd szerkesztő 1885 elejétől, felelős szerkesztő: 1886. febr. – 1893. márc. 30.

Az Én Újságom: alapító tagja és szerkesztője 1889–1891.

Magyar Nép: alapítója és főszerkesztője 1887. dec. – 1889. máj.

Vasárnap: szerkesztője 1891. jún. 31. – 1892. jún. 26.

Nemzeti Iskola: alapítója és főszerkesztője 1893–1903.

Magyar Kritika: alapítója és főszerkesztője 1897. okt. 1. – 1900. szept. 15.

Magyarság: szerkesztője 1901. szept. 15. – 1902. aug. 3.

Magyar Világ: alapítója és főszerkesztője 1902. dec. – 1903. ápr.

Néptanítók Lapja: szerkesztője 1907. okt. 17. – 1910. dec. 31.

Jó Pajtás: alapító tagja és szerkesztője 1909–1919.

Vasárnap (1922. jún. 15-től *Vasárnapi Ujság*): főszerkesztője 1921. nov. 13. – 1925. márc. 19.

Cimbora: 1922. aug. 27. – 1929. júl. 14

Sajtótörténeti kutatásoknak köszönhetően azt meg tudjuk mondani, hogy Benedek Elek az élete folyamán hány lapnak volt az alapítója és főszerkesztője, de korántsem tudjuk megmondani, hogy mely lapoknak volt ő a rovatvezetője, mint ahogy azt sem, hogy az élete folyamán pontosan hány lapban is jelentek meg írásai.

*

Amikor 1893 márciusában Benedek Eleknek kényszerűen meg kellett válnia az *Ország-Világ* szerkesztésétől, már jó ideje jelentek meg írásai a nem sokkal korábban induló *Magyar Hirlapban*. Itt megjelenő elbeszélései és *A t. Házból* írott ironikus hangvételű sorozata mellett,

elvállalta a tanügyi rovat vezetését. Valószínűleg ekkor látta meg és érzett rá a magyar iskolázottság hiányaira, elmaradottságára s ezzel összefüggésben arra, hogy a tanító, a tanár sorsa s így a nevelés ügye a műveltségen és a tudáson túl szociális kérdés is, legyen az anyagi, családi, erkölcsi vagy etikai jellegű, vagy legyen szó éppen az iskolaépületek állapotáról. Egyebek közt ez adja számára az ötletet és az alkalmat, hogy létrehozzon egy, az akkori központi kormányzati erőktől mentes, társadalmi kérdésekkel is foglalkozó tanügyi lapot: a *Nemzeti Iskolát*. Ez a lap lesz az egyik leghosszabban tartó és legsikeresebb vállalkozása, melynek szerkesztési gondjait közel egy évtizeden keresztül *Földes Gézával* együtt viseli s a lap is huszonhat évfolyamot élt meg. A magyar tanítóságnak írja, de ennél többen olvassák. A lap annak ellenére sikeres, hogy az iskolákban nem propagálhatják, mert a kormányzat tanügyi lapját, a *Néptanítók Lapját* volt kötelező járattatniuk.

Benedek Elek publicisztikáit szemügyre véve szembesülhetünk azzal a megállapítással, hogy a Millenniumi ünnepségekkel nem sokat foglalkozik. Ugyan megjelenik egy-két írása a kiállításon látottakról, egy elbeszélése annak drágaságáról, amit szerinte egy tisztességes sok gyermekes köztisztviselő nem engedhet meg magának. Sok gyermekes apaként úgy értékeli az ünnepségeket, hogy hiába a fényes ünnepség, a csillogás, ha másnap kenyérre sem telik. „... a mámor hamar eloszlik, s marad a rideg valóság: a nyomor” – írja egy helyütt.

Azonban az ünnepre készülésből ő sem maradt ki. Úgy gondolta azzal tesz eleget az ünnep kívánalmainak, ha összegyűjti a magyar mese- és mondavilág kincseit. A kortársak lehetetlen vállalkozásnak tartották, ám két év szorgos és kitartó munkájával neki sikerült, s ezzel a magyar mese- és mondairodalom első alapvető szintézise valósult meg. A millennium tiszteletére készült hatalmas vállalkozása öt kötetben jelent meg.

Ez a munka azóta nagyon sok kiadást és kiadásváltozatot ért meg, s a mai napig alapvető forráskén tekintenek rá a kisdiákoktól a szakírókig egyaránt.

Mára kevésbé ismert, hogy a Millennium tiszteletére egy másik, ugyancsak sok kiadást megélt gyűjtése is napvilágot látott *A magyar népköltés gyöngyei. A legszebb népdalok gyűjteménye* címmel.

Érdekesség, hogy abban az időben, amikor a nagypolitika még észre sem vette és a médiákban is csak elvétve szerepelt a dáko-romanizmus kérdése, akkor már jelentek meg szinte kétségbeesett írásai arról és annak következményeiről. Ezekből egy kis összeállítás olvasható az alábbi cikkgyűjteményben.

---

² A záródátum a fellelhető lapok utolsó száma. Nem kizárt, hogy ennél hosszabb életű lehetett a kiadvány.

A századforduló környékén – a gyermekeknek szánt lapokon túl – több újság szerkesztésébe is belefog, de megfelelő politikai akarat és támogató hiányában ezekbe sorra belebukik. Az itt megjelenő írásaiban, szabadon, kötöttségek nélkül megírt vezércikkeiben mutatkozik meg leginkább, hogy milyen harcosan képes kiállni különböző elvekért, és társadalmi csoportok érdekeiért, erkölcsi értékekért.

A századforduló egyik legmarkánsabb irodalomkritikai lapja is az ő nevéhez fűződik. A *Magyar Kritika* (1897. okt. – 1901. szept.) az ellene indított sajtóperek miatt kénytelen megszűnni. Közel egy évig – 1901. szeptember és 1902. augusztus között – szerkesztője a *Magyarság* c. napilapnak, amely a székelykérdés problémáját próbálja napirenden tartani, de ahogy lezajlik a Székely-kongresszus az egész szerkesztőségével együtt kibuktatják. Rövid életű hírlapja ebben az időben a *Magyar Világ* (1902. dec. – 1903. ápr.), melynek alapítója és főszerkesztője. A lap indulásakor hitvallásában írja: „*Hisszük és valljuk, hogy a magyar sajtó csak akkor teljesíti tökéletes nemzeti hivatását, ha sem politikai pártoknak, sem váltakozó kormányoknak, sem felekezeteknek, sem semmi néven nevezendő társadalmi osztálynak szolgálatába nem szegődik, hanem pártokon, kormányokon, felekezeteken, társadalmi osztályokon felől emelkedve, igaz lélekkel keresi a magyar nemzet boldogságához vezető egyenes utat s megtalálván, sem jobbra, sem balra nem tántorodik.*”³ Ugyanakkor a lap erkölcsiségét és szellemiségét is szem előtt tartva mondja: „*becsületes szívvel fogadjuk is, hogy a Magyar Világ csak komoly, közérdekű dolgokkal foglalkozik; nem kerüli a vidámságot, de annál inkább kerüli a léhaságot, lelket fertőztető jellemet rontó alacsonyságokat; s bár nem leányok, nem serdülő fiuk számára csinálunk ujságot: minden szülő nyugodtan hagyhatja asztalán a Magyar Világ-ot, gyermeke lelkének megmételtyezése miatt nem kell aggódnia.*”⁴

A Benedek Elekről írott biográfiák jelentős része úgy tárgyalja életének századfordulón zajló évtizedét, hogy 1903-ra a sorozatos kudarcok miatt abbahagyja a lapszerkesztést és már ekkor a gyermekek világa felé fordul. Így búcsúzik a *Magyar Világ* utolsó számában, amit vele egy időben a *Pesti Napló* is közöl⁵ – mivel a következő naptól fogva a *Magyar Világ* előfizetői már a *Pesti Naplót* kapták: „*Tiszta, nyugodt lelkiismerettel mondok bucsut az én kedves olvasóimnak, kik rajongó szeretettel kísérték tollam munkáját. Nem bucsuzom örökre, mert ha egyebütt nem, könyveim útján találkozunk. De mint szerkesztő örök bucsut veszek. Ez a világ nem az én világom.*”⁶ Ezután jó ideig tényleg nem fog lapszerkesztésbe. Egyetlen kivételnek tekintették ez alól a *Néptanítók Lapjának* szerkesztése,

³ Benedek Elek: Hitvallás. Budapest, dec. 20. = *Magyar Világ* 1 (1902) No. 1. (dec. 21.) pp. 1–2.

⁴ U. o.

⁵ A „Magyar Világ” megszűnt. = *Pesti Napló* 54 (1903) No. 117. (ápr. 29.) p. 7.

⁶ Benedek Elek: *Magyar Világ*. = *Magyar Világ* 2 (1903) No. 99. (ápr. 29.) p. 1.

amit – mint említettük – Apponyi felkérésére fogad el s csak annak mandátumáig vállalja. Azaz 1907 októberétől hivatalosan 1910. december végéig szerkeszti, bár már az év elején – Apponyi bukása után azonnal – kivonul a lap szerkesztéséből.

A biográfiák szerzői figyelmen kívül hagyták Benedek Eleknek szintén a *Magyar Világtól* búcsúzójában elhangzott azon mondatát, miszerint: „*A hit, hogy néha-néha még beszélhetek „az én népemhez”, hogy tehetek még némi szolgálatot a napi sajtó útján is a nemzeti kultúrának; hogy társalkodhatik a lelkem azokkal, akik szeretettel hallgatták szavaimat: enyhíti e pillanat szomorúságát.*”⁷ Tehát nem akar megválni a felnőtt olvasóknak szóló újságírástól. S valóban, Benedek Elek írásainak egy ideig otthont ad a *Pesti Napló*, de visszatér, nem hagyja cserben saját alapítású lapját, a *Nemzeti Iskolát* sem. Igaz, hogy ő és Földes Géza 1902-ben a *Magyar Világ* indulásakor elbúcsúznak a laptól⁸, de nem sokkal annak bukása után azt újraindítják. Egy lényeges módosulás azonban történik. A lap felelős szerkesztője Benedek Elek helyett Földes Géza lesz és a lap szerkesztését ugyan már hivatalosan nem vállalja, de főmunkatársként megjelenik a címlapon. Kezdetben alig néhány társadalmi, politikai tartalmú írást ad közre, de az 1905-ös évtől szép számmal jelennek meg elbeszélései és tárcái mellett a köz érdekében írott cikkei is. 1909 végétől azonban ténylegesen új korszak nyílik Benedek Elek életében, megválik a Néptanítók Lapjától és Sebők Zsigmonddal megindítja a *Jó Pajtás* c. gyereklapot.

Bár a lap korszakos jelentősége megkérdőjelezhetetlen, mégsincs teljesen igaza több életrajzírójának, akik úgy vélik, hogy 1903-tól, avagy 1910-től teljességgel a gyermekek világába vonult vissza. Életének utolsó, két évtizedet (1910–1929) felölelő korszakból mintegy félszáz olyan lap vált kutatásaink során ismertté, amelyekben első közlésű, a „felnőttek világához” kapcsolódó írásai jelentek meg. Ezek a naponta, hetente vagy havonta megjelent politikai és irodalmi lapok nemcsak a magyarországi vagy a romániai magyar sajtó termékei. Cikkeket találtunk tőle a jugoszláviai magyar lapokban, s néhány amerikai magyar újságban is. Ezekből az írásaiból kitűnik, hogy bár a mindennapi politika haremezejétől visszavonult, de nem szűnt meg jó értelemben vett politikusi fejjel gondolkozni, s ezeknek publicisztikaiban is helyt adni. Minderre a sors is rákényszeríti, amikor szülőföldjét elcsatolták az anyaországtól és ő visszatért Kisbaconba. Igaz az is, hogy a mindennapi politikai csatározásokban már nem leli örömét és nem is kér belőle, de egy ország gondját, baját veszi a vállára és a megkezdett munkákat próbálja tovább- és előre vinni.

---

⁷ U. o.

⁸ Benedek Elek – Földes Géza: Barátainkhoz. = Nemzeti iskola 9 (1902) No. 50. (dec. 13.) p. 1.

Évtizedes problémák kerültek újra felszínre, melyeket újult erővel ostoroz, illetve igyekszik rájuk megoldást találni. Ilyen jellemző probléma a tanulás és tanítás mezejéről – egyebek között – a magolás problematikája. Korábban is felemelte szavát a magolás, magoltatás lélek- és tudásölő gyakorlatával szemben, és az új környezetben – mikor mindez magyar anyanyelvű diákok számára zajlik román nyelven – szinte teljesen irracionálissá és értelmetlenné válik. De megoldást keres írásában a falu és város kibékítésére is. Önéletrajzi írásából, az *Édes anyaföldem!*-ből tudható, hogy mindkettő már idejekorán, szinte gyerekfejjel elkezdte foglalkoztatni.

Újabb problémák is felmerülnek ekkor – egyebek közt – az irodalom mezejéről: van-e külön erdélyi irodalom? Az új határok közé szorított Magyarországnak – nem sokkal a békediktátum aláírása után – már bemutatkoznak az erdélyi magyar irodalom újdonsült képviselői, részben Benedek Elek segítő közvetítésével.

1910 után továbbra is vállalja a *Jó Pajtás* c. gyermeklap szerkesztését, 1919 után ennek a lapnak az irányítása fia, Benedek Marcell kezébe kerül, bár az alapító neve haláláig ott olvasható a címlapon. 1921-ben – Erdélybe való visszatérte után – több lap főszerkesztésére is felkérlik, amiket szívesen elvállal, remélve, hogy ezáltal népének hasznára tud lenni. Így szerkeszti a *Vasárnap* c. képes irodalmi lapot, mely idővel a *Vasárnapi Ujság* nevet veszi föl, rövid ideig pedig szerkesztője a *Gyertyafény* c. vallási jellegű lapnak is.

Utolsó évein végigvezeti és a hazatérése utáni életét is megpecsételi kedves gyermeklapja, a *Cimbora*, amelynek szerkesztését azért vállalja el, mert felismeri, hogy a nagy világégés utáni drámában mindenki a saját problémájával és sirámaival van elfoglalva, de a legkisebbekkel nem törődik senki. Olvasói Csehszlovákiából és Jugoszláviából is írnak Elek apónak. Ő minden levélre válaszol, s mai szóval élve ő valósítja meg a magyar sajtótörténetben az első interaktív gyereklapot. E lap azonban rossz kiadói kezek közt csődbe jutott.

Elek apó néhány hónappal a halála előtt még elvállalta a *Brassói Lapok* gyermekrovatának szerkesztését, és legutolsó írásai itt jelentek meg. Természetesen – mint minden nagy és több évtizeden keresztül alkotó írónál – nála is maradtak a fiókban ki nem adott írások, ezekből a halála utáni időszak jó néhányat fel is mutat.

Benedek Elek akkor halt meg, amikor úgy érezte: többé már nincs szükség rá. Levélírás közben kapott agyvérzést. Felesége a halálba is követte.

Utolsó szavai, amelyek *Szentimrei Jenő*nek címzett levélen állnak: 'fő hogy dolgozzanak...' – az egész erdélyi magyar irodalom és kisebbségi lét kulcsmondatává vált.

A Benedek Elek kutatást nagyban nehezítette, hogy rengeteg álnevet használt. Amikor megkezdtek a publicisztikáit feltáró kutatásokat, körülbelül másfél tucat álnevét és kézjegyet ismertük. Ma ez a szám hatvannál több. Az egyik legismertebb írói álneve a *Székely Huszár* volt, melynek védelmében így írt az 1892. évi képviselőválasztások után, egykori ellenfelének:

„Nyílt levél

Török Albert úrhoz, Udvarhelymegye főispánjához.

Méltóságos úr!

Őszinte részvétellel olvastam azt a nyílt levelet, melyet x. y. z. úr intézett a képviselőház elnökéhez, amelyből az tűnik ki, hogy ön ellenzéki újságba írogatott tudósításaival egyengette útját a főispáni szék felé. Hogy ön céljához, a főispáni székhez eljutott: arról keserves alkalmam volt személyesen győződni meg a téli képviselőválasztások alkalmával. Arról azonban eddig nem volt tudomásom, hogy ön az Ellenzék-ben Székely Huszár név alatt jelenteti meg különben nem közönséges újságírói tehetségre valló tudósításait.

Méltóságos uram! Tisztázzuk a dolgot. Én a Székely Huszár írói nevet 1881 óta használom s e név alatt már több száz tárcát írtam össze, jót, rosszat vegyesen. Kérem szeretettel, ha már elvette tőlem az oklándi kerületet, ne vegye el az írói nevemet is. Ha azonban oly nagyon tetszik önnek a Huszár név, ott van kérem a Bach Huszár, Szapáry huszár (a kettő körülbelől egyre megy), a Rokkant Huszár, Török Huszár stb. stb. nevezet, tessék közülök válogatni. Bármelyiket választja, fényes sikereket érhet el s talán szerencsésebb lesz, mint az én nevemmel.

Máskülönben fogadja Méltóságod stb. stb.

Budapest, 1892. szept. 29.

Benedek Elek”⁹

Amikor Benedek Eleknek első versecskéje nyomtatásban megjelent, az álnéven jelent meg. Talán ezért is kellett várni évtizedeket arra, hogy újra rátaláljunk erre a néhány sorra. Annak idején ugyan nem közölte, hogy álnév alatt jelent volna meg az első irománya, de annak tartalmát elmesélte 1927-ben, és annak alapján már könnyen azonosítható volt. Az itt

---

⁹ Benedek Elek: Nyílt levél. In: Török Albert: A kétlelkű főispán. = Magyar Hírlap 2 (1892) No. 270. (szept. 30.). p. 4.

használt álnevét – *Kópé* – a *Budapesti Hirlap*ban több alkalommal is használta. Így a korábbi félremagyarázások is érvényüket veszítették, miszerint egyetemista korában jelent volna meg az első verse, hiszen az *Üstökös* dátuma jól mutatja: 1877, 1. szám, (január) – ekkor utolsó éves székelyudvarhelyi kollegista volt.

Benedek Eleknek volt néhány nagyon ismert álneve, illetve kézjegye a *Székely Huszár* mellett, ilyen az *Elek apó*. Ezeknek különböző változatait könnyű volt felismerni, mint például az *Sz. H.*-t, avagy *E-ó.*-t, de azt kevesen tudják, hogy az *Elek apó* nevet megelőzte kézjegyeiben is az *Elek apa*. Nem kívánunk itt elemzésekbe merülni, így csak felsorolás jelleggel említjük meg ismert és ismeretlen álneveit és kézjegyeit, melyek közül néhány a cikk tartalmára reflektáló egyszer használatos álnév: *B.*, *B E*, *B. E.*, *b. e.*, *B-k*, *B-k E-k*, *E*, – *b.*, *b.*, *Bándi Miklós*, *Benedek*, *Benedek (Elek) Kelemen*, *Benedek (Huszár) Elek*, *Elek Apa*, *Elek apa*, *Elek Apó*, *Elek apó*, *E ó.*, *E-ó*, *Elek bácsi*, *Elek nagyapó*, *Nagyapó*, *Mesemondó bácsi*, *Kópé*, *K.*, –*k*, *k.*, *K-é*. *Kópé Lexi*, *K-é L-i.*, *Kopogó*, *Krónikás*, *Zeke*, *Gyor Siró*, *Gyor siro*, *Huszár Zoltán*, *Egy olvasó*, *A fordító*, *Fordító*, *Fotografus*, *Góbé*, *G-é*, *Góbé (V.)*, *Griff*, *Igazmondó*, *Pártatlan*, *Rokkant Huszár*, *Bus Székely*, *Fotografus*; *Huszár Benedek*, *Huszár Zoltán*, *Senki*, *Székely*, *Székely huszár*, *Székely Huszár*, *Sz. H.*, *Sz-ly H-r.*, *Rokkanthuszár*, *A szerk.*, *A szerkesztő*, *Szerk.*, *Szókimondó*, *A tárczairó*, *Vándor*, *Veto és Zeke Benedek*.¹⁰

Miért is volt szüksége ennyi álnévre? Amikor elkezdte pályafutását, az újságírói álneveknek nagy divatja volt. Az újságolvasók szívesen találgatták, hogy egy-egy álnév vajon kit is takar, illetve maga Benedek Elek sem szerette volna – mint ahogyan azt az *Édes anyaföldem!*-ben le is írja –, hogy két álnevet a fölötte megjelent cikk esetleges pikáns vagy egyéb tartalma miatt összekapcsoljanak. Továbbá ő maga is szeretett játszani az álneveivel, időnként azokat az alkalomhoz illő írása tartalmához igazítani. És nem utolsó sorban azért, mert sokszor fordult elő, hogy egy lapnak vagy rovatnak a nagyobb részét maga írta, és furcsán hatott volna, ha mindegyik alatt a neve szerepelt volna. Így akár ugyanazon az oldalon találhatunk egy *Benedek Elek*, *B.E.*, *Elek apó*, *Eó*, és esetleg még más variánsokkal is.

*

Nagy a jelentősége szerkesztői munkásságának. Egy ifjúsági sorozatáról külön is érdemes említést tenni: ez az 1890-es években indult *Kis Könyvtár* sorozat, amely körülbelül a 60. kötettől felvette a *Benedek Elek Kis Könyvtára* sorozatcím megjelölést. Ebben több mint kétszáz, általában 1–2 ívnyi színvonalas, elsősorban magyar szerzőtől származó kis kötetet

---

¹⁰ Benedek Elek álneveiről bővebben: Perjámosi Sándor: Benedek Elek álnevei és kézjegyei. In: A népköltészet terített asztalánál. Benedek Elek emlékülés 2009. december 4–5. Szerk. Benedek Katalin. Budapest, 2011. MTA Néprajzi Kutatóintézete. pp. 145–155.

adott közre. Egy-két, már nagyon ismert szerző munkája mellett sok fiatal és tehetséges szerző művét is közreadta első kiadásban. A sorozat első kötete *Jókai Mór: A cseregyermek* című műve volt, amit rögtön saját munkája követett. Itt jelent meg először *Krúdy Gyula: Kun László, illetve Pogány magyarok* című alkotása. Az elsősorban lányregényeiről ismert *Tutsek Annának* néhány műve, *Móricz Zsigmondtól* az Erdő-mező világa, és a *Sasfia meg a sasfi* című munkája. A sorozatban közreadott az ifjúság számára jó néhány költői válogatást, így *Tompa, Vörösmarty, Czuczor Gergely, Arany, Petőfi, Csokonai, Garay János, Kisfaludy Sándor* és *Károly* válogatott költeményei is megjelentek sorozatában.

Benedek Elek válogatásában megjelentek más gyűjtemények is. Az ifjúság számára saját válogatásban jelentette meg a *Magyar fiú* illetve a *Magyar leány verseskönyvét*. És van itt még két nagyszerű, említésre méltó és sokáig egyedülálló gyűjtemény: az egyik egy erdélyi szász népmese gyűjtemény, a másik egy román népmesegyűjtemény. Nem utolsó sorban itt kell megemlíteni *Sebők Zsigmond* Dörmögő Dömötör sorozatát, mely szintén az általa szerkesztett *Kis Könyvtár* sorozatban jelent meg.

Benedek Elek egyik nagy írói érdeme, hogy olyan fordításokat és átdolgozásokat – vagy ahogy akkoriban nevezték „*magyar nyelvre átültetéseket*” – végzett, hogy a világ számos meséje és néhány más alkotás a köztudatban szinte teljesen magyarrá vált.

Jelentősnek nevezhetők az *Ezeregy éjszakából* közölt meséi és *Grimm* fordításai, hiszen generációk nőttek fel ezeken a meséken.

Az ismert ifjúsági fiúregény, *Cooper: Vörös kalóz* c. munkáját ő fordította le és jelentette meg először magyar nyelven s e munkája is több kiadást ért meg.

A világ különböző tájairól gyűjtött, fordított és feldolgozott meséket, melyek a különböző *Arany, Ezüst, Piros* és *Kék* mesekönyvekben jelentek meg. Fordításai közt érdekességként lehet megemlíteni azt a valójában nem sok kiadást megért művét, melyet *Goethe* verses művének feldolgozásából készített. Benedek Eleknek fordításai jelennek meg német, francia, angol és román nyelvű munkákból is.

Színpadai művei közül jelentős alkotása a *Többsincs királyfi* c. mesefeldolgozása, amelyet máig műsorra tűznek különböző színtársulatok.

*

Munkásságának alig-alig ismert területe a tankönyvírás és tankönyvszerkesztés. Ezek közt volt, amit maga írt, de nagyobb része többszerzős munka. Legismertebb úgynevezett „tankönyvének” a „Történeti olvasmányok” tekinthető. Ennek megírására Apponyi kérte föl, amikor kultuszminiszter volt, és lefordították az összes nemzetiség nyelvére. Úgy adták közre,

hogy egyik oldalon a magyar szöveg volt, a tükör-oldalon pedig a nemzetiség nyelvére fordított szöveg.

Még egy dolog miatt fontos a tankönyvek és Benedek Elek kapcsolatáról szót ejteni: ha belenézünk egy-egy mai elemi iskolás tankönyvbe, olvasókönyvbe – talán nem meglepetésként – jó néhány Benedek Elek mesét találunk bennük. Továbbá érdemes megjegyezni, hogy a mai tankönyvek egy részének ugyanaz a népismereti, tájismereti struktúrája, mint amit száz-százhusz éve Benedek Elek és szerkesztőtársai dolgoztak ki.

*

1900-ban a Kisfaludy Társaság tagjává választották.

1898-ra felépült kisbaconi háza, amely ma az ő nevét viselő emlékház. Ide vonult vissza és 1909-től már innen szervezett mindent, s csak ritkán látogatott Budapestre.

1916-ban a román hadsereg betörése miatt menekülni kényszerült szülőfalujából. Visszatér, de a háború szele újra Budapestre üzi. Az alföldi *Móricz-tanyán* írja meg szülőföldjéről szóló önéletrajzi regényét, amely „*Édes anyaföldem! Egy ember s egy nép története*” címen jelenik meg. 1921-ben, amikor kétszázezer menekült jön a maradék Magyarországra, ő szemben az áradattal, hazafelé utazik. Fogadalmat téve, egy évig ki sem mozdul birtokáról, majd annak letelte után buzgón veti bele magát az új keretek közt megvalósuló erdélyi magyar irodalmi életbe. Kisbacon az írók és költők zarándokhelyévé vált és rövid ideig Kazinczy Széphalomjához volt hasonlatos.

„Maholnap ott leszek, ahol volt hajdanában jó Kazinczy Ferenc: egymás után mutatkoznak be a fiatal írók s örömmel jelenthetem neked, hogy elég gyakran van alkalmam felsikoltani. Nem is álmodtam, hogy mire jövök haza; hogy tisztán az itthoni létem mely nagy erőt öntött a már-már csüggedő írói gárdába. Lehetetlen mély meghatottság nélkül olvasni a hozzám érkező leveleket, s hallani, hogy az én leveleim meg kézről-kézre járnak”

(Fiának, Benedek Marcellnak 1922. január 1-én)

Erdélyi magyar irodalomszervezőként a magyar történelem egyik legmostohább időszakában került a legnagyobbak közé...

*

.... van-e még Benedek Eleknek aktualitása? Száz-százharminc évvel ezelőtti újságírói, politikusi, kritikusi pályafutása alatt olyan problémákat vetett fel, melyek újra és újra

előjönnek. Néhányat azóta is görgetünk magunk előtt, és egy részükre még mindig nem találtunk megfelelő választ, megoldást. Politikai, társadalmi, közéleti, az ország sorsát érintő kérdésfelvetései, probléma-megfogalmazásai a mai napig élnek. Több tanügyi, tanítási tanácsa, illetve az azokkal megfogalmazott kérdéskörök rendszeresen felszínre kerülnek.

A tanulással kapcsolatosan nem csak a magyartalan, avagy rosszul fordított művek ellen emelte fel szavát, hanem mint említettük, a magoltatás ellen is. Élete utolsó hónapjaiban is jelentek meg cikkei ezzel kapcsolatban a *Brassói Hírlap* hasábjain. Ugyanakkor több, mint száz év elteltével sem lepődünk meg azon, ha gyermekeink, avagy magunk, még mindig magolásra vagyunk rákényszerítve. De felemelte szavát a kisdiákok túlterhelésével kapcsolatosan is. Nem csak felismerte a játszva tanulás jelentőségét – amiről életrajzi regényében is megemlékezik –, hanem gyermeklapjaiban és különböző lapok általa szerkesztett gyermekrovataiban rendszeresen alkalmazott is. Gondoljunk csak azokra a rejtvényekre, játékos feladatokra, amelyek gyermeklapjainak utolsó oldalain jelentek meg, s amelyek a gyermekeket feladat megoldásra ösztökélték.

Mindezek csak kiragadott példák abból a sokszínű munkásságból, amelyet elénk letett és amelyre megoldást keresett, illetve ha kellett: követelt, és nem mehetünk el mellettük úgy, hogy ne találánánk rá jelenkori példát vagy hasonlatot.

*

1957-ben, harminc évvel Benedek Elek halála után, *Balogh Edgár* kiadott egy kötetet *Halljátok emberek* címen, mely Benedek Elek publicisztikáiból adott közre válogatást s egy kicsit szocialista íróként, de legalábbis előhírnökeként is bemutatva őt. Korszakos vállalkozás volt ez, mivel az újságíró Benedek Elek életéből fél évszázadon keresztül ez volt az egyetlen kézzel fogható momentum. Sokáig azt gondolták publicisztikai tevékenysége kimerült az itt közöltekben, és szakdolgozatok, doktori értekezések készültek erre alapozva, nem nézve utána munkássága más terméseinek.

1969 májusában, a kisbaconi Benedek Elek Emlékház avatásakor *Balogh Edgár* javasolta, hogy „gyűjtsük ide Benedek Elek összes írásait, leveleit, képeit, kortársainak és munkatársainak teljes irodalmát...” Az azóta eltelt évtizedekben ugyan szállingóztak oda a különböző művek, alkotások, újabb kiadások. Jöttek, mert esetleg szerzőjük, avagy szerkesztőjük úgy ítélte meg, hogy el kell oda vinnie, de számtalan alkotás soha nem jutott el a kisbaconi gyűjteménybe. Benedek Elek írásainak összegyűjtésével végül is adós maradt az utókor.

Ma már tudjuk: Balogh Edgár javaslata csak egy szép és egyben utópisztikus álmkép maradt. De vajon tudjuk-e, ismerjük-e, hogy Benedek Elek mit és mennyit irt? Számba tudjuk-e venni műveit, hogy azokat tényleg egybegyűjtsük? Maga Benedek Elek sem tudta pontosan hány kötetnyi művet irt össze, és még inkább azt nem, hogy hány kötetnyt szerkesztett. Publicisztikai, időszaki kiadványokban megjelent írásai és újraközlései gyűjtésének folyamata néhány évvel ezelőtt a Magyar Tudománytörténeti Intézetben indult meg.

Gyűjtésünkkel és azok egy részének közreadásával a meseíró Benedek Elekről kialakult képet nem kívántuk deheroizálni, de be kívántuk mutatni sokoldalúságát, ezzel is kiemelve írásainak korszakos és egyben máig ható jelentőségét. Ezeknek az az írásoknak a jelentős része a jelen korban is frissnek hat. Bizonyosan nem csalódnak majd benne a napjaink olvasói, elvégre a századforduló két nagy harcos újságírója Ady Endre és Benedek Elek volt. És most az utóbbit ismerhetjük meg – új oldaláról.

Amilyen galamblelkű volt meseíróként, annyira kemény szavú közíróként! – erről az olvasó alább meg is győződhet.

BENEDEK ELEK ÍRÁSAI

A SZÉPIRODALOM KÖRÜL

Nemzeti irodalom¹¹

A Petőfi Társaságnak múlt vasárnap volt az évi közgyűlése. Olvastam valamelyik lapban, hogy az akadémia épületére ez alkalomból ki volt tűzve a nagy nemzeti lobogó, de a titkári hivatal bevonatta, mert hát a nagy lobogó csak a tud. akadémia gyűléseit illeti meg.

Hát a palota homlokáról behúzták a lobogót, de ugyanakkor belül Bartók Lajos, a Petőfi Társaság új alelnöke, kitűzte. Rég volt aktuálisabb, szükségesebb ennek a lobogónak a kitűzése, mint most, mikor az irodalmi kozmopolitaság már-már azt hitte, hogy vezet, s lelkesülten rohan utána az írók és olvasók nagy tábora.

Nagy örömmel látom, hogy elkövetkezés az ébredés ideje. Hogy a Petőfi-társaságban is már nemcsak szerelmes verseket és novellákat olvasnak fel, de csinálnak egy kis irodalmi politikát is. Mert ma már csak a vak nem látja, hogy a kozmopolita irányzat szemérmetlenül előre tolakodik, épp ezért valóságos cselekedetszámba megy Bartók Lajos székfoglalója, mely egyenesen rámutat az irodalmunkban mind jobban elhatalmasodó kozmopolita szellemre, s egyben megjelöli az utat, melyen a magyar írónak haladnia kell. Nem mond Bartók újat, de a hely ahonnét mondja s az idő, amikor mondja, nagy fontosságúvá teszi minden szavát.

Azt mondja:

Petőfi emlékét csak úgy őrizhetjük meg kegyelettel, ha szellemét híven követjük munkálkodásunkban: vagyis szembe az anyagi korszellemmel, műveinkben az önzetlen írói idealizmust óvjuk meg, szembe a társadalmi romlottsággal az erkölcsi világ fensőbbiségét hirdetjük; a léha lelkek és szolgálai hajlamúak ellen a férfiasságot és jellemet szegezzük, a kendőzötten feltolakodó kozmopolitizmus ellen a magyar nemzetiességen nyugvó eredeti költészet szűzi báját emeljük kultusz tárgyává; az érzélgős, frivol, betegesen affektált, mesterkélt szentimentális, rafinált hatásvadász és durván nyers pőreségű irányzatok zöld tócsái helyett a magyar föld és a magyar szív üde forrásaiból merítünk - megmaradunk az irodalmi hagyományainkra épített nemzeti klasszikus iskolában, melynek talaja a magyar hazai föld, teteje az égbolt, tankönyve a természet és mestere az élet. Ez írói egyetemre jártak a régi magyar írók, élükön a kor három legnagyobbja: Vörösmarty, Petőfi és

---

¹¹ B. E.: Krónika. Nemzeti irodalom. = Nemzeti Iskola 2 (1895) No. 2. (jan. 12.) pp. 4–5.

Arany. E nagy iskolában sajátítják el az egyetlen valódi művészetet, a természetet és eredetiséget.

*

Szeretjük hinni, hogy Bartók Lajos a Petőfi Társaság tagjainak a szívéből beszélt. Szeretnék, ha a Bartók szavai nem hangzanának el nyomtalan, ami rendes sorsa az ünnepi beszédeknek. Megtapsolják, lelekesednek egy nap, aztán megy ki-ki a maga dolga után, s magyar nembánomsággal nézik a „kendőzötten feltolakodó kozmopolitizmus” terjedését.

Azt mondtam a múltkor, hogy lapjaink túlnyomó része nemzeti politikát követel a vezércikkben, de az irodalommal édes keveset törődik. Ez többé-kevésbé ki van szolgáltatva a riportereknek. Ím, bizonyosság a Bartók székfoglalója is, melynek az igazi tartalmáról alig pár lap vett tudomást.

A riporterek tudják, hogy mit csinálnak...Az igazi írók túlnyomó része magas politikában utazik, vezércikkeket farag, az ilyen csekélységet nem veszik észre. Feledik, hogy „a politikai irodalom pérteszmecket szolgál, a szépirodalom egyetemes nemzeti célt”.

Így szolgáltatják ki a nemzeti irodalmat a kozmopolita íróknak, kik ez idő szerint tényleg dominálnak, mert velük van a riporterek lelkes hada...

B.E.

Petőfi halála¹²

Amikor Petőfi megírta „Egy gondolat bánt engemet: Ágyban, párnák közt halni meg” – kezdetű versét s tollán kiröppent e néhány szó: Ott essem el én; A harc mezején – ebben a néhány szóban eljegyezte magát a Halállal. Nemcsak megérezte, de a fiatalság türelmetlenségével kívánta, követelte a forradalmat, amikor „föltámadt a tenger a népek tengere”, – nos, föltámadt a tenger, tehetett-e másként a szabadság költője: a lant mellé kardot ragad a kezébe. Ha a szabadságharc kitörésekor megvan az a Petőfi megbecsülhetetlen értékének megismeréséből kiformalódott erős, egységes magyar közvélemény: ez a közvélemény elemi erővel némítja el azt a néhány silány lelkű tollforgatót, akik még annyi időt sem akartak engedni Petőfinek, amíg öreg szüleit s áldott állapotban levő feleségét biztonságba helyezi. Szenttelenül, lelketlenül csiripolnak a verebek: nos, itt a forradalom, dörög az ágyú, csattog a kard; itt a jó alkalom, hogy ott essél el a harc mezején s te bujkálsz? Ezek a verebek mind tisztában voltak azzal, hogy Petőfit nem kell biztatni; tisztában voltak ezzel ellenség, jó barát; de nyilvánvaló, hogy jó barátai sem látták: mely világraszóló nagy értéket fog veszíteni a magyar és a világirodalom, ha egy buta golyó szíven találja őt. Mészáros hadügyminiszterről, Klapka tábornokról nem is beszélve, akik csak izgága, kötekedő poétát látnak benne, maga Kossuth sem ismeri fel Petőfiben a pótolhatatlan értéket s mint magyar ember szégyenkezve állapítom meg, hogy Petőfi életét, a hozzátartozóin s tán egy-két jó barátján kívül, igazában csak Bem apó félti. Az a Bem apó, aki jóformán egy szót sem tud magyarul; aki hevenyészett fordításokból ismeri Petőfi csatadalait. Ám ez a szürke fejű, apró lengyel színről-színre látja hadseregében Petőfi csatadalainak megbecsülhetetlen nagy hatását. Hogy minden dala sok-sok ezer katonát ér. Valóságos apai szeretettel, aggódással vigyáz az ő kedves fiának az életére.

Július 30-ikán indul el Bem kicsiny seregével Marosvásárhelyről, hogy Segesvár tájékán megütközzék az oroszok aránytalan nagy erejével. Előző nap Bem jelentést íratott a kormánynak arról, hogy Petőfi újra szolgálatba lépett. „Jelentse a hadügyminiszternek – így szólt Bem egyik segédtszjtjéhez – de vigyázzon, jelentse szó szerint: Segédtsztem Petőfi őrnagy, ki Klapka tábornok gyalázatos eljárása miatt leköszönt volt, újból szolgálatba lépett.” Beosztotta törzskarába, de egyben megtiltotta a költőnek, hogy kövesse a csatába. De Petőfi megszegte a tilalmat, Bem elindulása után egy órával később kocsira ült s estére ő is Székelykereszturra ért, ahol Varga Zsigmond házában szállt meg. E házában aludta az utolsó

éjszakát, ha ugyan jött álom a szemére. Reggel, indulás előtt, a házigazda leánya kérte, hogy szavalja el egyik költeményét s a költő éppen az „Egy gondolat bánt engemet” kezdetű versét szavalta el. Ki ne hinné, hogy a költővel e verset halálának előérzete szavaltatá el?

Petőfi Bemet Héjjasfalvánál érte utol. Nincs arról feljegyzés, hogy itt miként fogadta segédtsíjóját a hadvezér, de van arról, hogy a csata kezdetén haragosan parancsolta vissza a tartalékhoz. Nyilvánvaló, hogy Bem nem bízott a győzelemben. Nem is bízhatott. Mindössze 2400 gyalogosa, 250 lovasa és 14 hat meg nyolc fontos ágyúja volt 6000 orosz és 24 ágyú ellen. Ezzel a maroknyi csapattal próbálta megakadályozni az orosz seregek egyesülését. Az orosz hadvezért meglepte, hogy Bem Keresztur felől jön a seregével, jóval nagyobbak vélte azt, mint volt valójában s azért kezdetbe védőállásba helyezkedett.

A csata végzetes lefolyása ismeretes, részletezése fölösleges. Minket itt most a költő sorsa érdekel. Keveset mondok: izgat, ma is izgat szertelen, mert ma sincs bizonyosságunk arról, hogy a csatater mely pontján esett el. Muszka dzsida vagy golyó rabolta-e el tőlünk e föld egyik legnagyobb költőjét.

Petőfi, Bem haragos parancsára, valószínűen visszatért a tartalékhoz, de a délutáni órákban többen látták a csatater különböző helyein. Látták Fehéregyháza felett az ágyúk mögött. Látták a fehéregyházi fogadó udvarán, ahol a szekere állott. Lengyel József, kereszturi doktor 3–4 óra tájt látta a fogadó felé haladni. Félóra múlva, a leégett falu egyik sütőkemencéjén ülve pillantotta meg a költőt: onnét szemlélte a csatát s jegyeztetett a zsebkönyvébe. Majd kiment a falu elé s ott egy híd fájának dőlve figyelte a csatát. Itt egy orosz ágyúgolyó a költőtől 30 lépésnyire esett le. Néhány pillanatra a fölkavart por elborította Petőfit s mikor a porfelhő eloszlott, látta Lengyel, hogy zubbonya ujjával törülgette a szemét. A hídtól a falu vetéskapujához tért vissza a költő s Lengyel szerint oly mélyen elmerült gondolataiba, hogy feledni látszott, mi történik körülötte. Pedig épp akkor történt meg a végzetes fordulat. A magyar sereg jobb szárnyának megkerülésével egy időben megkezdődött az oroszok döntő támadása s a mieink bomlott sorokban hátráltak a túlerő elől. A csata el volt vesztve. Most következik be a legszörnyűbb pillanat, amikor mindenki csak a maga életére gondol. Ki jobbra, ki balra rohan, ki-ki arra, hol az ellenség gyűrűjéből kiszabadulni remél.

Petőfi, bár Lengyel figyelmeztette a vetéskapunál merengő költőt a közelgő veszedelemre, helyén maradt. „Potomság!” – mondta Petőfi. Vakon bízott Bem szerencsecsillagában. Pedig ekkor már futott a balszárny is. Menekült maga Bem is a vezérkarával. A gyalogosok és a tüzérek fel a hegynek, az erdő felé igyekeztek, a lovasok az országúton Héjjasfalva felé száguldottak, nyomukban két ezred orosz lovasság. Egy másik orosz lovascsapat azonban Fehéregyházán felül az országútra került s akik az ideig a körön

kívül nem kerültek, vagy az erdőbe nem rejtőztek, azokat mind bekerítették. Valószínű, hogy Petőfit is itt érte utol végzete. A kocsiját már nem találta a fogadó udvarán. Gyalokay Lajos tanúsága szerint, ő utána kiáltott az országúton haladó költőnek: „Jere velem! Ott a kocsink a bokrok között.” A költő megállt, szomorúan nézett vissza. Gyalokay megragadta a kezét, hogy magával vonja.

– Azt hiszed – kacagott keserűen a költő, van ebben a pokolban olyan bolond, aki helyt tudna maradni? Kocsisod is elfutott. Itt nincs szabadulás. Menjünk a jobb oldalra. Ott tán menekülhetünk. Minthogy Gyalokay habozott, Petőfi kirántotta kezét Gyalokay kezéből. – Itt nincs idő gondolkozásra – mondá – én megyek. Isten veled! Azzal leszökött az országútra s a hegy felé menekült. Kisbán irányában, az országút emelkedéséről visszatekintve, látni vélte Petőfit, „amint fedetlen fővel, széteresztett ingnyakkal, lengő zubbonyában, futott.” Ám akár az országúton futott, akár a hegy felé, bizonyos, hogy ki nem vergődött az orosz lovasság gyűrűjéből.

Délután 5–6 óra közt vélte látni Lengyel doktor, ez idő után hitelesnek vehető szemtanú nem látta az élő Petőfit. A csatát követő nap Heydte osztrák tábornok Lüders orosz vezér kíséretében bejárta a csatateret. Ő beszélt később, hogy körülbelül ott, ahol Lengyel doktor látta utoljára Petőfit, feltűnt neki egy halott az út mellett, akinek nadrágja és zubbonya zsebei ki voltak forgatva, s mellett szétszórt írásokat látott. A halottnak hegyes álszakálla volt s dzsidaszúrás a mellén. Azt hiszi, hogy Petőfi volt.

Ezen a napon 1030 halottat temettek el, részint a Fehéregyháza feletti, részint az országút melletti sírokba. Hogy melyik sírba vegyült a költő pora a mi édes anyaföldünk porával, e tekintetben a vélemények eltérnek. Az bizonyos, hogy a mi földünket szentelé meg a szabadság legnagyobb költőjének vére és pora s ha az ezer év dicsősége nem avatta volna szentté e földet, szentté avatta ez a vér és ez a por. Keblünkről szüntelen felkívánczik a bús sóhajtás: Istenem, mi tenger kincssel gazdagítja meg nemzetét s az egész világot ez a huszonhat éves ifjú, ha a Gondviselés megőrzi nekünk s hosszúra szabja életét! Viszont lehetetlen meg nem nyugodnunk abban a gondolatban, hogy szebben és dicsőségesebben költői pálya be nem fejeződheték, miként az övé befejeződött.

Benedek Elek

Benedek Elek előadása elé – a korabeli szerkesztő tollából

Mikor az esti harang szólott, akkor lépett az emelvényre az ősz mesemondó. Meghatottság, belső tűz veri át orcáját. Pillanatig lehajtott fővel áll népe előtt és – fölött. Szinte látni, hogy törékeny testével ellentétben hatalmas érzések tusakodnak öreg-ifjú szívében és az ihlet szárnya hosszan lendül, hogy tiszta gondolatának magasságába vigyen. A hatalmas tömeg meghatott, rámered gyermekálmainak feledhetetlen hősére; azután elszakítja a csend bénulását a tisztelet és a mezőt felveti a hatalmas taps. És ő, ki kezdet óta a szeretettel van eljegyezve, úgy érzi, mintha költészetének édes madarát hessentené fel a taps, hogy felszálljon a magasba. A mese madárkája azonban most szívébe Petőfit zárta az ő igazságával és valóságával. Öreg szívének ez a legdrágább terhe most. A mesemadár tehát felszáll. Már követni se lehet, pedig még nem mondott semmit, csak az ősz Benedek lénye revellálja¹⁴ mindezt. Aztán ajkát nyitja és csak ez árulja el, hogy ő már istenéhez jutott. Az esti harang szól és beszélni kezd Benedek Elek egy gyönyörű imádsággal, amelyben gyöngé testének kér erőt, hogy méltóan meghordozhassa Petőfi igéit.¹⁵

Mikor elhangzott Benedek szava, a szűnni nem akaró lelkesedés közben, drága hálául, gyermeki bizalommal egy nő megcsókolta Benedek Eleket.

Ennyi történt.

Azután Petőfi-verseket, szép dalokat énekeltek a különböző dalárdák s egyes verseket itteni rendezésben jelentettek meg. A dalárdák énekei közül ki kell emelni a segesvári magyar dalárda énekét, amely magas klasszist mutatott az ünnepen. „A szeretőm nyalka gyerek”-et Magyar Erzsébet és Csiki Lajos, az „Alku”-t Gámenczy Jenő, Mikó Árpád és Péterffy Erzsike, a „Faluvégén kurta korcsmát” pedig a fehéregyházai falusi fiatalság jelentette meg. Énekeltek a segesvári, székelyudvarhelyi, sepsiszentgyörgyi és brassói dalárdák. Endrődi Sándor Petőfi-ódáját hatalmas erővel szavalta Orbán Lajos ujszékelyi református pap, a Petőfi „Jövendölését” pedig Sipos Andor hétfalusi csángó pap szavalta el kiválóan.

¹³ Forrás: Benedek Elek előadása. + Petőfi. Írta és Segesváron felolvasta Benedek Elek. = Keleti Ujság [Kolozsvár] 5 (1922) No. 170. (aug. 7.) pp. 2–3.

¹⁴ revelál = kinyilatkoztat, megmutat, felfed, világosságot derít valamire

¹⁵ A lap tárcarovatában megjelent, Benedek Elek által írt Petőfiről szóló visszaemlékezést alább közöljük (– a szerk. megj.)

*

Benedek Elek segesvári beszéde

Isten! Adj erőt gyenge hangomnak. Lobbantsd ragyogó fényességre elmém hamvadozó mécsvilágát: add vissza öreg szívemnek ifjú hevét, hogy minden szavam méltó legyen az ifjúhoz, akire a gyermekszív tiszta áhítatával tekintek fel ma is, életem alkonyán. Ámen.

És most, testvéreim, minden hitvallásnak, Erdély minden nemzetének Isten szabad ege alatt egybesereglett gyermekei, ajándékozzátok meg figyelmetekkel az ősz mesemondót, aki ma nem mond mesét, de beszél arról a szentháromságról, amely megszerezte Petőfinek az örök életet. Szüleinek, népének, hazájának szent, mert önzetlen szerelme: ez az a szentháromság, mely megnyitá a halhatatlanság kapuját a költőnek, megnyitá az embernek is. Igen, az embernek is. Ki ne tudna példát arra közülünk, hogy alacsony sorsból felemelkedett s nagynak hazudott ember pályáján való emelkedésével mind messzebb és messzebb távolodott a szüleitől? Lám, „a jó öreg korcsmáros” fiában nőttön nő, mind mélyebb és mélyebb medret és szívében a gyermeki szeretet. Apja nem értette s nem is érthette meg Őt, aki a mindennapi sovány kenyerét is szűkmarkúan adogató színészetért s a szerénységben, a nyomorkodásban ezzel atyafi költészetért lelkesül. Keserű harc folyik apa és fia közt, de ez a harc nem gyengíti a fiú szeretetét. Anyja sem értette, nem érthette meg, de az anyai szív diadalmaskodik a pallérozatlan elmén: szerencsétlennek vélt fiát, a szívéről szakadt gyermeket az anyák megmérhetetlen nagy szerelmével zárja szívébe. Kétségtelen, hogy azok a versek, amelyeket Szendrei Julia zendített meg a költő ezerhúrú lantján, a világirodalom legszebb szerelmi dalai, ám mindazoknak a szívéhez, akiknek csak egyszer is osztályrészül jutott, hogy az édes anya keblén sírhassák el a bánatukat, közelebb, sokkal közelebb vannak azok a minden földi vágytól tiszta szerelmi dalok, amelyeket Petőfi az édesanyjához írt!

Gyermekkoromnak feledhetetlen emlékét elevenítik meg e versek. Téli est. A szabad tűzhely lobogó lángjai csak hajnali derengésre világítják meg a kis szobát. Édesapám s testvéreim az asztal körül. Édesanyám s asszonybarátai sorban ülnek a szoba közepén, ujjaik közt csendesen, halkán pereg az orsó. Én, a kisdíák, egy gyertya hamvadozó világa mellett Petőfi verseit olvasom. Kezdem ezzel:

Kis lak áll a nagy Duna mentében,
Óh, mily drága e lakocska nékem!
Könyben uszik két szemem pillája,
Valahányszor emlékszem reája.

S ím, amint folynak tovább a verssorok, mind halkabban peregnék az orsók.

Szép hazámba ismerősök mennek;
Jó anyámnak tőlük mit izenjek?
Szóljatok be, földiek, ha léssen
Utazástok háza közelében.

Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse
Mert fiának kedvez a szerencse...
Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szíve szegénynek.

Csuda nagy dolog történik: minden orsó lehanyatlík az asszonyok ölébe. Kiül az arcokra a gyönyörűség, a megilletődés s egyszerre röppen el minden ajkról: Óh, Istenem! Nem ezekkel az idők során üressé vált szavakkal dicsérik: ó, de nagyszerű! Ó, de felséges. Hisz ezek a szavak az egyszerű lelkek szótárában tán meg sincsenek. Még azzal sem: ó de szép! Nekik ez az egy szavuk van: Óh, Istenem!

És jönnek sorban egymásután: A fekete kenyér, a Füstbe ment terv, Egy estém otthon, István öcsémhez, mind egy-egy himnusz a legszeretőbb édesanyáról s mindenik után kitör az anyai szívekből az elgyönyörködésnek az ellágyulásnak imaszerű felsóhajtása: Óh, Istenem!

Mondjátok: van-e még költő a világon, aki ennél nagyobb dicsérettel dicsekedhetik: Óh, Istenem!?

*

Pályája kezdetén Petőfit az irigyei azzal akarták lefokozni, hogy népköltőnek minősítették. Petőfi büszke volt e lekicsinylő minősítésre, mint ahogy büszke volt népi eredetére, büszke arra, hogy nádfüdöles kunyhóban született. De talán maga sem gondolta, hogy több, mint hetven esztendővel a végtelen mindenségbe tűnése után, lekicsinylett népdalaival aratja a

legnagyobb sikereket. Értem azt a sikert, a minden sikernél nagyobb, amikor milliók ajkán csendülnek fel a költő dalai s e milliók közül néhány ezer ember ha tudja, hogy ezeket a dalokat Petőfi Sándor nevű ifjú írta, mégpedig úgy írta meg, mintha hódító útjukra egyenesen a nép lelkéből indultak volna el.

A virágnak megtiltani nem lehet, Árvalányhaj a süvegem bokrétája, Árva kis lány a szerelmem violája, Rózsabokor a domboldalon, Borulj a vállamra angyalom – ezeket és a többieket, hogy úgy mondjam: visszavette a nép Petőfitől, anélkül, hogy tudta volna, kitől veszi vissza. Még a műdallá finomodott dalainak is a gyökere ott van abban a rengeteg erdőben, melynek Népköltészet a neve. Ezek közt van a világ legszebb dala, a Reszket a bokor kezdetű, amely Szendrei Juliának szólt.

Igen, igen, ez a világgöltészet legegyszerűbb s legszebb dala. Igen, igen, ennek is a gyökere ott van abban a rengeteg erdőben, melynek Népköltészet a neve.

Hogy szerette ez a gyermekember a népet s hogy meglátta ez a tüzesen csillogó szem az ő népében a nekünk oly kedves, jellemző vonásokat! Ő nem vájkált a nép belébe, amint azt egyik-másik újabb írónk cselekszi, kikotorván a minden emberben természetsszerűen rejtődző piszkot s szemünk közé dobva: ihol ez a szép s nem az, akit Jókai rajzolt elénk! Igen, Petőfi is eszményítette a népet; a benne talált szép vonásokat még szebbé tette – miért? Mert az igazi költő – pap és tanító egyszemélyben. Ő nemcsak mulattat, nemcsak gyönyörködtet, de nevel is: mindazt a szépséget, mindazt a nemességet, amit a nép lelkében talál, még szebbé, még nemesebbé varázsolja, felébresztvén az olvasóban a vágyat: Istenem, Istenem, ilyen szeretnék lenni én is! Csak az így gondolkodó Petőfi írhatta meg a Falu végén kurtakocsmá kezdetű verset a duhajkodó, az uraság hajdúját pokolba kergető, de a beteg anya leányának kérő hangjára nyomban lecsendesedő, szótlanul hazamenő legényekről. A szilaj, a maga felett urat nem ismerő s egy gyöngé női hangra ellágyuló magyar népi karakternek márványba faragott példája ez a vers. Talán a legtökéletesebb Petőfi valamennyi verse közt.

Petőfi népszerűtete nem leereszkedő, nem vállveregető, nem a maga kisedet érdekeit latolgató, nem ölelgető-csókolgató szeretet – ez komoly, igen komoly valóság. Több ennél: véres valóság. Erről a szeretetről Arany Jánoshoz írt költői levelében tesz vallomást először, mondván:

...Ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei mannáját.
A szegény nép! Olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget néhanapján lát.

Nagy fájdalmait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára!

Ezt a vallástételt amott, a fehéregyházi réten piros vérrel pecsételi meg Petőfi. Meghal annak a népnek, nemcsak a maga, de a világ minden népének a szabadságáért, amelynek

Egyik kezében ekeszarva,
Másik kezében kard,
Így látni a szegény jó népet,
Így ont majd vért, majd verejtéket,
Amíg csak élte tart.

És halljatok csodát: a 21 éves ifjú, akinek a magyar Kanaánban egy talpalatnyi földje sincs: a vándor színész, aki a zsírjában majd megfulladó civisek városában átfagyoskodik, átéhezi, átrongyoskodik a zord telet: itt, Debrecenben írja meg a honfi dalt; a hideg boglyakemence padkájáról száll fel lelkéből az imádságszerű vallástétel. Az ő kebelének belseje valóban templom volt, oltár benne a haza s ezért az oltárért – nézzetek oda, a fehéregyházi rétre! – el is dönté a templomot.

Mi a haza? – kérdi valamelyik költő. A legjobb anya, – feleli ugyanő. Miért a legjobb? „Mert mindent ad, szeressük hát.” Petőfinek semmit sem adott a legjobb anya, ő meg ezért a semmiért nemcsak halhatatlan költeményeivel, de minden ember legféltettebb kincsével: az életével fizetett. Ő a Honfidalban, a Nemzeti dalban, különösképpen pedig az Egy gondolat bánt engemet, Ágyban a párnák közt halni meg kezdetű versében visszavonhatatlanul eljegyezte magát a halállal. Nemcsak felháborító, de mindenképpen felesleges munkát végeztek azok a silánylelkű tollforgatók, akik, alig dördült el az első fegyver, számon kérték tőle a halállal való eljegyzését: – Nos, szabadság nagy költője, mikor esel el a harc mezején?! Még annyi időt sem akartak engedni, amíg szüleit, áldott állapotú feleségét biztonságba helyezi. Negyvennyolc előtt kötéllel fogták katonának a jobbágy legényt – bizony mondom, Petőfit is kötéllel kellett volna lekötözni, hogy azt a felbecsülhetetlen nagy kincset, amit az ő élete jelentett, kockára ne tehesse. De kortársai, még a hozzá közel állók is – tán éppen azért, mert igen közel állottak hozzá – nem ismerték fel benne a pótolhatatlan nagyságot s

legnagyobb embereink is, a nemzetnek az idő szerint vezérei, egyszerűen tehetséges költőt láttak benne, aki azonban rakoncátlan, kötekedő természetű fiatalember, röviden: nem kedves fiú. Ennek az ifjúnak, családján s tán egy-két jó barátján kívül, teljes bizonyossággal csak egy ember féltette az életét: az a Bem apó, aki jóformán egy szót sem tudott magyarul, de színről-színre látta Petőfi csatadalainak seregeket érő hatását az ő székely katonáiban. Ez a szürkefejű, apró ember fiaként szerette Petőfit, annyira szerette, hogy haragosan kergette vissza a fehéregyházi csata kezdetén. De hiába, a költő újra meg újra visszatért, mintha keresve-kereste volna a találkozást a halál angyalával, hogy a rég megígért véres lakodalmat megülje vele.

Most pedig mind hiába való, henye sóhajtozás: Istenem, Istenem, mi tenger kincset vesztett a magyar és a világirodalom azokban a költeményekben, amelyekkel, ha életben marad, biztonnyal megajándékozta nemzetét s az egész világot. E hiábavaló sóhajtozás helyett inkább nyugodjunk meg abban a gondolatban: szebben, tökéletesebben költői pálya be nem fejeződheték, mint ahogy befejeződött a Petőfié. E hiábavaló sóhajtozás helyett áldjuk inkább a Gondviselést: ha már ki kellett folynia az ifjúi vérnek szívéből, itt folyt ki, ezen a földön, a mi édes anyaföldünk kebelén. Áldjuk és szüntelen áldjuk, hogy a szabadság költőjének kiomló vére szentfölddé ezt a földet avatá. E hiábavaló sóhajtozás helyett lássuk meg inkább a Gondviselés kezét abban az isteni jóvátevésben, mely Körösi Csoma Sándornak, az őshazát keresőnek; Zágoni Mikes Kelemennek, a hűség eleven szobrának messze idegen földben alvó poraiért ellenértékül Petőfi Sándor porait ajándékozta nekünk. S ha port ver szemünkbe a szél, ne fájjon, – hátha Petőfi pora ez? Ma a lebegő égben rejtelmes, csudáshangú suhogást hallunk, dobbanjon meg a szívünk: hátha Petőfi szellemalakjának suhogása ez? Melyik sírban lett porrá és hamuvá: ne keressük. Mindegy. Ő a mienk. Ő a mi halhatatlan halottunk.

...Amiért áldva áldjátok Istennek szent nevét. Amen.

Benedek Elek

A margitszigeti tölgyek alatt¹⁶

Emlékezés Arany Jánosra

Asztalomon hever egy piciny tölgyfaág. Levél is van rajta, sárga és zöld vegyest. Milyen bohóság is, Istenem, de milyen. Tán nem is bohóság, de több: kegyetlenség, amit én műveltem. Való, hogy enyészet, pusztulás a végük, ha nem tépem is le anyjuk kebeléről. Mért hogy szél tépjen le, gyöngédtelen kézzel, mért hogy az vigyen el talán más országba, messze tengeren túl, mikor asztalomban békén pihenhettek, mint – nagy dalnokotok díszes ravatalon!

Ah, tán nem értetek, szegény tölgylevelek? Hiszen ti éreztek, láttok és hallotok, azt mondják rólatok. Nem nyögte el nektek az a bús őszi szél, mikor átrohant a szőke Duna felett, egyedül hozzátok? Nem, nem integettek, az a kegyetlen szél nem szólt nekünk semmit, zokogásba halt el minden való szava!

Ott a tölgyek alatt szeretett pihenni... Oda nem hatott el város zaja, semmi... Ti, kik szeretitek a szép természetet haldokolva látni, zarándok módjára most menjtek el a büszke tölgyek alá. Oda, ahol ő járt csendes andalgással, ahol meg-megpihent kifáradott teste, s lelke új erőt nyert újabb alkotásra!

...Ki nem törli semmi lelkemből e napot, e mai bús napnak magasztos emlékét. Ma jártam az első zarándok utamat. Nem szálltam tengerre, szőke Dunára csak. Nem zarándokoltam idegen országba, csak egy kis szigetre: a Margitszigetre. Óh mennyivel szebb most, most, mikor szomorú. Sárgult levél hever a még föld pázsiton, madár nem énekel hajlongó faágon, minden olyan néma, mint a temetőben, ahová Őt viszik! Az ég gyászba borult, könnyeit hullatja, mint annyi millió fia e hazának. Ah, mégis oly fájó érzés járni most itt, a természet gyásza mintha csak e helyre gyűlne, nehezednék. El innen, el!

S habozva állok meg egy magas ház előtt. Menjek-e, ne menjek? Szent félelem száll meg, egy kis tévovázás, s meghiúsult lépek be a házba.

A sziget felügyelője – derék magyar ember – a vezetőm. Arcán meglátszik a gyász hír hatása, mely egy nemzetet talált szíven. De szívélyessége épen maradt, s ő készséggel vezet engem oda, hol a margitszigeti tölgyek dalnoka utolsó nyarát élte le.

Első emelet, 251. Itt lakott a nyáron. Azelőtt a második emeleten, éppen utolsó lakása fölött. A száma: 289. Hanem a 2. emelet erőst megnőtt, gyöngye, reszketeg lábainak. Ő ugyan nem panaszkolt, de éles szem nem kell vala hozzá, hogy észrevegyék. Derék vezetőm

---

¹⁶ Forrás: B. E.: A margitszigeti tölgyek alatt. Emlékezés Arany Jánosra. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 293. (okt. 24.) pp. 1–2.

Arany János október 22-én hunyt el (– a szerk. megj.)

ajánlatára nem ment föl oda többé, ahonnan öt nyáron át merengett el a Duna felett. Alább jött egy emelettel. Az ajtó megnyílt előttem. Remegve léptem be, mintha ott ült volna most is a pamlagán, s szemrehányólag nézne felém, hogy mért háborgatom? Az előszobácskában két ruhaszekrény, egy asztal, két nádszék és egy ruhafogas. Egyenest nyílik ez a nagy költő bánatos özvegyének szobájába. Itt lakott Piroska is, a költő unokája, kedvence. Két ágy, egy pamlag és három karszék alkotják a bútort. És egy tükör. Mily igaz boldogságtól mosolygó arcot tükrözött vissza csak nemrég... és most? De nem is ismernének egymásra, ha most pillantana bele a szép kis unoka!

Jobbra lépünk és bent vagyunk a költő szobájában. Leülök a pamlagra, ahol ő ült, leteszem a papírt arra az asztalra, amelyen tán éppen írta azt a gyönyörű költeményt: 'A tölgyek alatt', és inventáriumba¹⁷ szedem a bútorokat, mint egy – végrehajtó. Ah, mint fáj mindezt elgondolni! A néma asztal mintha megszólalna: menj innen, vedd el papírodat, mit firkálsz itt szentségtelen kezekkel, ahol ő írt egykoron! A karos és töltött székek (számra nézve heten), mintha előre tiltakoznának, hogy meg ne találjam érinteni őket. És én megérintem. Még azt a két párnát is, melyeken ősz fejét álomra hajtá. Aztán felnyitjuk az ablakot. Éppen a Dunára nyílik. Az akácfák meglepve tekintnek föl. Mit keresnek ez idegen arcok, ahol eddig egy őszbe borult fő jelent meg, mellette egy mosolygó anyakép...

Némán tesszük be az ablakot újra, lebocsátjuk a rolettát. A roletta! Az ő kedvéért a többi lakások rolettáitól különbözőt raktak föl. Szürkét, a szélén csíkokkal. Mert gyöngesemeit sérté a Nap és Duna fénye, mely egyenest az ablakra tűzte sugarait. Ezt sem mondta ő senkinek, csak eltalálták gondolatát, mint annyiszor, az ő szerettei.

A kis szoba újra elsötétül, s mi megilletődve hagyjuk el, hol nagy halottunk utolsó nyarat tölté. És most el a tölgyek alá! Oda, a helyre, mely egy kis sziget a szigeten, egy kis erdő az erdőben. – Harminckilenc tölgyfa egy csoportban. Köröskörül utak szegélyezik a picinyke erdőt. Az egyik út szélén két pad egy sorban. Ezeken szokott volt megpihenni. Ez a darabka hely az, hová Nap nem hatol, csak:

„Zöld lomb közei
»Áttörve« az égbolt,
S a rét mezején
Vegyül árny- és fényfolt”.

Ide rejtőzött nemcsak a város, de a sziget zaja elől is. Itt született az az elégikus, megható költemény, melynek végső versszaka ez:

---

¹⁷ inventárium = leltár, jegyzék

„A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni;
De akárhol vár
A pihenő hely rám:
Egyszerűen bár,
Tölgy lenne a fejfám!”

Nem lesz tölgy a fejfád, márvány fog emelkedni sírod felett, elszenderült dalnok! De a tölgyek, melyeket halhatatlanítál, nem maradnak adósaid. Sárguló leveleiket elküldik tetemed fölé.

Szép gondolat volt kedvenc helyed felügyelőjétől, hogy nem üvegházi virágokból fon ravatalodra koszorút, hanem azokból az egyszerű levelekből, melyeknek fáit megénekelted! A koszorú, mely e levelekből köttetik, legdíszesebb lesz valamennyi közt. Az a guirland, melyet ugyancsak e fák leveleiből fűznek, legjobban illik ravatalod köré. Egyszerűség, természetesség jellemzi életedet, nem különben alkotásaidat, s valamint szerénységeddel váltál ki ember- és költőtársaid közül, úgy fognak kiválni e szerény tölgylevelek a pompás virágokból font koszorúk közül.

Áldom végzetemet, hogy ama szép gondolat születésének tanúja lehettem, hogy hírért előhozhatám át a szőke Dunán, s hogy azokból a sárguló tölgylevelekből elhozták emlékül annyit, ahány megférhet egy picike, törékeny ágon.

B. E.

Arany balladái s a népballadák¹⁸

Arany János balladáival s velük egy időben népünk balladáival társalkodván, csodás tünemény képe elevenül meg lelkemben: a mesebeli virágok szállnak, szálldogálnak a levegőégben s az emberek nagy sokasága gyönyörűségtől ittasultan nézi, mint kavarnak együtt gonddal ápolt kertnek, gazdátlan erdőnek, rétnak virágai.¹⁹ Mely gazdag pompája, sokfélesége színeknek és illatoknak! Aztán egyszerre, mit gondolnak, mit nem a mesebeli virágok; hirtelen-váratlan visszaszállnak a gyökerükhöz, új erőért, új színekért, új illatért, – így hosszabbítják az életüket; így hosszabbítják az emberek gyönyörűségét; így szerzik meg maguknak az örökéletnek, a halhatatlanságnak dicsőségét... akárcsak Arany János, s a magyar nép balladái.

Tovább társalkodván a két halhatatlannal, lelkemben egy másik kép is megelevenül: rég nem látott kertemnek két fája ez. Mindkettő óriás, koronája királyi korona. Töve, dereka, minden ága: erő; több ennél: az őserő. Messziről nézve, vélnéd, ikertestvérek; közelről ha nézed, első tekintetre látod: az egyiket gondos kéz nevelte, ágait művészi hajlásra mesterkéz kényszeríté. Ezeken az ágakon nincsenek dudorodások; nincsenek görbülések; itt minden ágat egy célra kényszerített a mester keze: a belső és külső forma tökéletességét szolgálja valamennyi. Ez az Arany János fája. A másik fához mesteri kéz nem nyúlt. Ennek ágait nem nyesték-nyesegették; itt-ott ritkás, ahol sűrűbb lehetne; itt-ott sűrűbb, ahol a riktás előnyére válhat vala s ím, mégis a vérbeli atyafiság szembetűnő: ez a két fa csak ebben a földben foganhatott meg; ez a két fa csak ennek a földnek méhéből sarjadhatott; ez a két fa csak ennek a földnek, az áldott magyar földnek nedvéből szívhatta azt az őserőt; amely mindkettőnek közös tulajdonsága, közös ékessége, közös dicsősége. Azt az őserőt, amelyben nem ok nélkül bizakodunk az el-elcsüggedés nehéz óráiban: a magyar jövődében való hitnek soha ki nem irtható erdejét nevelte ő.

A magyar lélekhez egyetlen költőnk sem állt oly közvetlen közel, mint Arany. A magyarázat igen könnyű: ő nem egyszerűen a nép, hanem a magyar nép gyermeke. Annak a magyar népnek a gyermeke, amely oly tökéletesen fajmagyar, hogy az ő fajmagyarságával a piacra e világ minden kincséért sem állna ki: elég neki a tudat, hogy az. Ennek a népnek a

¹⁸ Forrás: Benedek Elek: Arany balladái s a népballadák. = Magyar Helikon 2 (1921) No. 13–14. pp. 772–779.

¹⁹ Benedek Elek, a magyar és székely népköltészet fáradhatatlan kutatója, a Kisfaludy-Társaság Arany-matinéján olvasta fel itt közölt nagymértékű tanulmányát. A felolvasás egyes helyeinél, amelyeket megjelöltünk, Arany legszebb balladáit szavalták az erre felkért művészek (– a korabeli szerk. megj.)

lehelete, a sóhajtása, minden egy szava, minden egy mozdulata lármás bizonygatás nélkül hirdeti az ő fajmagyarságát; azt a fajmagyarságot, melynek tipikus képviselője Arany János nemes büszkeséggel párosult szemérmessége.

Arany János emberi és faji szemérmessége rejtőzködik a költőben is: lelkének harcai, vívódásai, viharai idegen személyeken, idegen körülményeken keresztül zúgnak, zokognak felénk. Találónan nevezi ezt Beöthy Zsolt költői szemérmének, de talán hozzátehetem: nemcsak költői, magyar szemérm is az. Csak lapozgatnunk kell népköltési gyűjteményeinkben s megtaláljuk annak mását a székely legény búsongó dalában:

Elpanaszolom búmat a madárnak,
Kiénekli az egész világnak.

Arany és a magyar nép lelke annyira egy földben gyökeredzik, hogy nem lep meg, ha első találkozása a népballadával nemcsak mély hatást tesz reá, de népies ballada írására is serkenti e találkozás. „Fehér László-forma balladákban kellene próbát tennem – írja 1847-ben Petőfinek – azok lapban is adhatók volnának s mégis elememben maradnék”. Valóban, a ballada, mely Greguss örökéletű megállapítása szerint, tragédia dalban elbeszélve, az ő eleme. Mindig erős hajlandósága volt a szomorú tárgyak, nagy-erős érzéke a tragikum iránt; stílusának tömörsége, ritka szerkezetérzéke, a ballada izgatott előadásával rokon érzékenysége, epikus természete – mindezek a tulajdonságok mintegy predesztinálják a balladairásra s még csak a népballada hangja kellett, hogy – saját szavaival élve – elemében maradjon.

Amikor Arany a Fehér László-forma balladákban szeretne próbát tenni, még nem ismeri a skót és a székely népballadákat. A Petőfihez írt levéllel egy esztendőben jelent meg Erdélyi János népköltési gyűjteményének második kötete, melyben Erdélyi népköltészetünknek balladás versekben való nagy szegénységét bánatosan állapítja meg. Valóban, az egész gyűjteményben aránytalanul kevés a balladás vers, de van köztük egy, amely formájában, tartalmában a máig ismert népballadák közt talán a legtökéletesebb. A Fehér László ez, helyesebben: Fehér Anna, mert a ballada igazi tragikus hőse e leány, aki halálra ítélt bátyja életéért – hiába áldozza fel leányságát – Lászlón a halálos ítéletet mégis végrehajtják. Ha Arany írja meg a témát, valószínűen Anna megőrülésével végződik a ballada. Számos balladája bizonyoság erre: Ágnes asszony, Árva fiú, Éjféli párbaj, Tetemrehívás, – a lelki megzavarodás rajzolásának kedvelője és mestere ő. A magyar népköltészet a bűnös büntetésének e nemét nem ismeri. Fehér Anna a testvéri szeretet túlságba vitelével bűnössé

válik s bűnének büntetése a túlságba vitt szeretet – eredménytelensége. Amikor megtudja, hogy bátyját a bíró mégis felakasztatta, rettenetes átokkal átkozza meg:

Miklós, Miklós, Horváth Miklós.

Átkozott légy, Horvák Miklós

Gyöngykoszorúm letörtetted,

Szüzességem elvesztetted.

A kenyered kővé váljon,

Törülköződ lángot hányjon,

Páros késed néked álljon:

A bíró csendesíti Annát:

Anna, Anna, Fehér Anna,

Fehér Anna, szép viola,

Ne évelődj olyan nagyon,

Ne átkozódj olyan nagyon!

Szedek neked zöld istenfát,

Kötök neked gyöngykoszorút!

És felel rá Anna, bús kézlegyintés a felelet:

Szedhetsz is mán, köthetsz is mán,

Éjjel-nappal kötheted mán,

Nem leszek én többet leány!

Igen, igen, a népköltő, de nem rajzolóművész: egyszerűen elmondja a látott, vagy hallott eseményeket s mert szereti a rikító színeket, színez is a maga módja szerint, a lelki megzavarodás művészi rajza azonban Aranyra várt; Aranyra, aki a naiv, mesterkéletlen népballadát, annak hangját, szerkezetét művészi magasságba emelte.

1848-ban írja Arany az első balladát: a Rákócziné ez. Népdal-formában, a népdal hangján írja s ha maga nem mondta volna is, hogy Fehér László-forma balladákban szeretne

próbát tenni, ez a ballada már bizonyosság, hogy a legszebb magyar népballada mély hatást tett reá. De önéletrajzából még egyebet is megtudunk: a Rákócziné az eddigi „németes, mesterkelt, érzelgős, vagy deklamáló” balladák ellentéte akart lenni. Nemcsak akart, az is lett. Elég erre bizonyoságnak az első versszakasz:

Mi lelt téged, bús gerlice madárka?
Párom után nyögdiscélek bezárva:
Vaskalitkám csillog-villog, aranyos,
De a lelkem,
Hejh! a lelkem
Fenekéig zavaros.

Négy év múltán, 1852-ben írja második balladáját, a Rozgonyinét, ennek is népdalszerű a hangja s ritmusának hasonmását megtaláljuk az Ugron János című székely népballadában. Mondanom se kell, hogy ez véletlen találkozás, mert Arany még ekkor egyetlen székely népballadát sem ismert, hisz 1858-ban jelent meg a Kolozsvári Közlöny-ben az első székely népballada, Barcsai, melyről még lesz megemlékezés később is.

Ki ne ismerné Rozgonyinét-t, ezt a kedves, enyelgő, vidám hangú balladát? A lassú magyar tánc elevenebb lejtésbe lendülését érzékíti meg a ballada ritmusának muzsikája:

Hová, hová édes férjem?
Megyek a csatába.
Galambócon vár a török,
Ne várjon hiába.

Megállj, megállj, édes férjem,
Ne menj még csatába,
Befordulok egy kicsinyég
Öltöző szobámba.

És most halljuk Ugron Jánost:

Ne sarkantyúzd, Ugron János,
Azt a lovat többet,

Mert ha tovább sarkantyúzod,
A kutyák eszik meg.

Enyém a ló, sarkantyúzom.
Mi bajotok véle?
Tormánéhoz, Keresztúrra,
Megyek ma ebédre.

Hiába próbálják lebeszélni Ugron Jánost, hogy így, meg úgy, a Tormáné lánya részeges is, haragos is, ballábára sánta, minden hibára talál orvosságot. Ha részeges: teli van a pince; ha haragszik: hát – kitér előle; sántaságát sem bánja ő: csináltat majd neki magas sarkú csizmát, hosszú selyem szoknyát. Egyik kipótolja, másik eltakarja lába sántaságát.

Amint látható, hangban is van rokonság a két ballada közt: vidám hangú mind a kettő, de a végén szomorúra fordul Ugron János vidám hetykesége. Hiszen ő nagy bűnt követett el: a haragos, a részeges, a sánta leányért elhagyta hiteselegét s neveletlen gyermekeit. Bűnbánóan tér meg a fészkébe:

Én Istenem, az eszemet
De hová is tettem,
Mikor azt a sánta leányt
Feleségül vettem.

Szép orcája, mézes szája
Az eszem elvette,
Hamis lelke, gonoszsága
Esmét megszerezte.

Arany 1853-ban ültet át magyar földre egy skót népballadát, ugyanebben az esztendőben írja az Ágnes asszony-t s ebben meg is nyilatkozik a skót balladák hatása, nevezetesen: az Ágnes asszony-ban találkozunk először a skót balladák rendes járulékaival, a refrainnel (Ó, irgalom atyja ne hagyj el!) s ebben találkozunk először Arany kedves témájával: a lelkiismeret-okozta megőrüléssel. Amint már jelzém, a mi népballadáink nem ismerik a lelki megzavarodást, a megőrülést; a mi népballadáink rendszerint kegyetlen halállal

büntetik a bűnöst. Itt van például Barcsai, a már említett székely népballada. A hűtlenségen ért asszonytól azt kérdi a férj:

Hallod, feleségem, hallod, asszony, hallod,
Három halál közül melyiket választod?
Avagy azt választod, hogy fejedet vegyem,
Vagy selyemhajaddal házat kiséperjem,
Avagy azt választod, reggelig virrasztasz,
Hét asztalvendégnek vígan gyertyát tartasz?

Szinte látjuk a bűnös asszony megkönnyebbülését, mohó örömét, amint válaszolja:

Három halál közül én csak azt választom:
Hét asztalvendégnek vígan gyertyát tartok!

És hallani véljük a férj kegyetlen, irgalmat nem ismerő halálos ítéletét:

Inasom, inasom, én küsebb inasom,
Hozzad elé, hozzad a nagy kászu szurkot,
Hozzad elé, hozzad a nagy végvásznakat,
A nagy végvásznakat, ingyen kapott gyolcsot.
Fejénél kezdjétek, talpig tekerjétek,
A sok ingyen gyolcsot fejére kössétek.
Fejénél kezdjétek, talpig szurkozzátok,
Talpánál kezdjétek, végig meggyújtsátok.

Fejéhez állítok egy oláh fumigárt,
Lábához állítok egy cigány hegedűt,
Fújjad, oláh, fújjad, az oláh furulyát,
Húzzad, cigány, húzzad, a cigány hegedűt,
Fújjátok széltibe, húzzátok ízibe,
Mostan hadd vígadjon feleségem szíve!

Feltűnő, hogy Arany a népballadák költőivel való nagy lelki rokonság mellett is, 48-tól 56-ig mindössze két ballada tárgyát vette a népeletből, többi balladájának tárgyát, azokat is, melyeknek hangja, ritmusa népies, a régmúlt idők történeti, vagy mondai forrásaiból meríti. Ebbe az időszakba esnek a Hunyadi-balladakör elkészült darabjai; ebbe az időszakba esik Török Bálint, Zách Klára, az Egri leány, Bor vitéz, Pázmán lovag, Szondi két apródja, mely utóbbinak már a szerkezetére sem találunk megfelelőt a népköltészetben. E balladák közt Zách Klára formája, hangja, felfogása tökéletesen népies, sőt van benne egy versszak, melynek révén némi atyafiságba is kerül a Bogár Imre című alföldi népballadával.

Harangoznak délre,
Pont tizenkettőre,
Akkor viszik Bogár Imrét
A törvény elébe.

Így a népballada.

Harangoznak délre,
Udvari ebédre,
Akkor méne Felicián
A király elébe.

Így Arany balladája.

De hát mi is a magyarázata annak, hogy Arany a népballadákkal való nagy lelki rokonság mellett is, balladaköltészetének első időszakában mindössze két népi tárgyú balladát írt s a történeti múltba tér vissza? Két ok magyarázza ezt: egyik az idő, nemzeti életünk zordon ideje, az abszolutizmus kora, amikor nem a demokratikus, de a nemzeti érzés, a nemzeti öntudat ápolására, ébrentartására, megerősítésére volt szükség; a másik ok Arany ismeretes érzékenysége, a Petőfi-utánzók, a népieskedők miatt való elkedvetlenedése. Az a közönség, – írja ő maga – mely Toldiban a kútágast bámulta, nagyon sok kútágast látott már... Ám amint elmúlnak a zord idők; amint elnémulnak a népieskedő, többnyire hivatlan lantosok, újra visszatér a népi tárgyakhoz s a hetvenes évektől kezdődően balladáinak tárgyát jó felerészben a népeletből meríti. És ennek az utolsó időszaknak balladáit kivétel nélkül tragikusak. Ezek a balladák (Tengerihántás, Ünneprontók, Éjféli párbaj, Tetemrehívás, Vörös Rébék) már formailag is jóval csiszoltabbak, mint az első időszak balladáit. Nyelvük is

tömöröbb, néha a homályosságig tömör. Példa erre utolsó néptárgyú balladája, a Vörös Rébék, melyben sejthető, röviden odavetett mondataival néhol a közvetlenség rovására tömöríti össze mondanivalóját s formája bár népies, refrénje meg népies szójáték, mégsem teszi az igazi népies ballada hatását.²⁰

És most engedelmet kell kérnem Arany megdicsőült szellemétől, hogy néhány pillanatig a székely nép balladáira foglalhassam le a figyelmet. Arany János s az én népem balladái közt a rokonság lelki és nem formai. Itt nem közönséges csoda történt: az Alföld fiának lelke, ennek a léleknek hangulata valósággal átolvadott az egetverő, zordonképű hegyek fiainak bús hangulatába. De ez csak addig tetszik csodának, amíg nem ismerjük Arany természetének érzékenységet, lelkének viharait, küzdelmeit, vívódásait, a szomorú tárgyak iránt való nagy-erős hajlandóságát: az Alföld fiának balladái s a sokat szenvedett, sovány földjének védelmében, véres verejtéket fakasztó művelésében alig-alig megpihent székely nép balladái közt a lelki rokonság csodálható-e?

Olvasván az alföldi nép balladáit, csodálkozva látjuk, hogy a nép lelkéről csaknem teljesen letörlődtek a zivataros századok emlékei: tatárdúlásnak, törökvilágnak emléke néhány mondában maradt meg, verses költészetében nem. Ellenben a székely nép lelkén örökös nyomot hagyott a múlt. Bármerre néz, az égnek meredő hegyek ormain véres harcokról regélő várak bús romladékait látja, – nem, nem, ez a nép nem feledheté a vérrel virágzott múltat, ennek a múltnak sok-sok dicsőséges, sok-sok fájdalmas eseményeit. A töredékes Szilágyi és Hajmási a török császár udvarába vezet, ott is török császár udvarának a tömlöcébe: ott senyvedez két magyar ifjú. Török császár udvarába, ott is török császár udvarának a tömlöcébe vezet a székely katona: ottan siratozza szomorú rabságát, mígnem tengernek a habja székely katonával egy helyre habarja császár szép leányát, gyöngye violáját... S ihol a kuruc vitéz, jó Kerekes Izsák, ki egymaga küzd meg a szebeni rácok seregével; aki egy elementében gyalog ösvényt vág, egy visszajöttében szekérutat nyit. Történeti nevek: Barcsai, Báthori, Bethlen, Ugron, ismeretes nemes családok vonulnak fel sorban – mind a nép vonultatja fel őket, a szabadságára, a „minden székely nemes” hagyományra féltékeny, büszke nép; termékeny lelke alig-alig ajándékoz magamagának egy-egy balladás verset, minő a Nagy-Bihal Albertné meg Julia szép leány; amaz egyike leghatásosabb népballadáinknak, emez a legszebb tán valamennyi közt. Ezen a földön még a kőműves is – úr. Dévavára építőjének, Kelemen kőművesnek a felesége hintón hajtat az épülő várba:

---

²⁰ Az előadás alkalmával itt P. Márkus Emilia, elszavalta Rozgonyiné-t és Zách Klára-t, Jászai Mari pedig Vörös Rébék-et és Szondi két apródját (– *a korabeli szerk. megj.*)

Kocsisom, kocsisom,
Kedvesebb kocsisom,
Húzd elé a hintót,
Fogd bé a lovakat!

A hintó az enyém,
A ló az uradé,
Tiéd csak az ostor,
Egyiket se kíméld!

Lám, Budai Ilona gyalog, futva menekül az ellenség elől, nincs ideje hintóba fogatni, hóna alá fogja kincses kis ládáját, két kezén vezeti hajadon kis lányát s futkosó kis fiát. De drágább neki a kincse, mint két gyermeke; amint közeledni hallja lovak dobogását, hiába rimánkodnak, veszni hagyja őket. Ám szembe jön vele egy bivaltehén, amely az idei borját szarva között hozta, a tavalyi borját maga után vitte s keservesen sírva kárhoztatja magát Budai Ilona. Most már visszamegy a gyermekeiért, hívja őket, de hiába hívja, a legkegyetlenebb büntetéssel büntetik a gyermekei: megtagadja hajadon leánya is, futkosó kis fia is:

Bizony nem megyek én, mert nem voltál anya.
Ha az lettél volna, itt nem hagytál volna!

Kőműves Kelemennét szép gyöngén megfogja tizenkét kőműves, tűzbe teszik, gyöngé hamuit mészbe keverik – így állítják meg magas Déva várát gyöngé asszonyvérrel... Julia szép leány a halálnak eljegyzettek lázas állapotában megy búzavirág-szedni a búzamezőbe s látván látja, amint a magas egekből egy szép gyalogösvény jődögél le, azon ereszkedik fehér fodor bárány, szarva között hozván a napot s a holdat: két szarvában két szép aranyperec; két oldalán két szép égő gyertya; amennyi szőre-szála, annyi csillag rajta. És hívja fehér fodor bárány Júliát az égbe, a szent szüzek közé, ahol híja esett szentek seregének. Otthon elmondja anyjának látomását. Már tudja, hogy halálát jelenti e látomás s kéri, sirassa el: „Hadd halljam éltemben, hogy siratsz holtomban!” S elsiratja az anya, gyönyörűen siratja el, – a régi székelly sirató énekek költői nyelvén. Szegény, együgyű asszony Nagy-Bihal Albertné is, mint Julia anyja. Koldusként megy be Törökországba, a császár udvarába: ott lakik a leánya, fenn a palotán. Kis vágás kenyeret, kis pohár vizet kér: durván tagadja meg a leánya s tömlőcbe

vetteti. Minden szépet, minden jót ígér a leány, amikor megtudja, hogy tulajdon anyjához volt szívtelen, de már késő: gyilkos haraggal utasít ez vissza gyöngé feredőt, gyöngé levest, bársonyhintót, hatvan parapat, hatvan katonát.

Igen, igen, ezek mind igen szomorú történetek: valóban szükségét érezzük Görög Ilona és Zetelaki László napsugaras, mosolygós történetének. Micsoda ravasz legény az a Zetelaki László! Halálos beteget színlel s váltig erősíti az édesanyjának: Bizony csak meghal ő Görög Ilonáért! Ne halj meg, ne halj meg, kérleli az anyja, építék én olyan csodamalmot, hogy mind előjönnek csodájára szüzek, szép leányok, elön Ilona is. Egy szó sincs arról, hogy László anyja csodamalmot épített (néhány sor kivételével párbeszéd az egész ballada), azt már Görög Ilonától tudjuk meg, aki szeretné látni a csodamalmot, de nem eresztí anyja: fél, hogy megvetik a hálót, megfogják a halat... Tovább epekedik, tovább hamiskodik Zetelaki László s anyja most csodatornyot épít, de Ilonát az anyja ide sem eresztí. Most már nem mondja az anyja Zetelaki Lászlónak: ne halj meg, ne halj meg, de sőt inkább: halj meg, fiam, halj meg, Zetelaki László, oda is eljönnek híres szép leányok csodahalott látni, a tied is eljön, szép Görög Ilona. És megy Görög Ilona csodahalott látni. És szinte látjuk, amint hamiskodva csudálkozik, fejét csóváltatja s mondja, amint következik:

Láttam én halottat,
De ilyet soha sem:
Kinek az ő lába
Kinek az ő karja
Ölelőleg álljon;
Kinek az ő szája
Csókolólag álljon:
Ki föl is ébredjen,
Csak én megcsókoljam!²¹

Voltaképen már nem is volna több szavam, de nem hagy békén egy szomorú emlék. Nekem is volt egyszer lázas látomásom, mint Julia szép leánynak: az 1916-ik esztendő egy félelmetesen rejtelmes, holdas éjszakáján volt ez. Menekülvén az édes anyaföldről s bódult elmével, bódult szívvel még egy búcsúpillantást vetvén hazámra, látni, hallani véltem a székely népballadák hőseit: átkozódva, sírva, megalázva lépték át a Királyhágót velem.

---

²¹ Itt Pethő Atilla elszavalta Kőmíves Kelemen-t, K. Harmos Ilona Budai Iloná-t, Julia szép leány-t és Nagy-Bihal Albertné-t (– a korabeli szerk. megj.)

Velem, ki az élők között talán a leghívebb, a legmélyebb szerelemmel öleltem szívemhez őket... Hát eljöttek, itt vannak mind. Ami ebből a nagy és halhatatlan seregből tisztelkedve vonult el itt egy kis csapat Arany János remekeinek árnyékában – vajon villant-e meg valakinek a lelkében, hogy voltaképen irredenta versek vonultak el? Hajh! Nekünk nincs szükségünk arra, hogy e gyászos jelen költői irredenta-verseket költsenek. Vegyétek le a könyvespolcra Aranyt s olvasván remekeit, csak ennyit gondolatok hozzá: a föld, melynek porában a gyermek Arany játszott, – nem a mienk. Vegyétek le a könyvespolcra Petőfit, csak ennyit gondolatok hozzá: a fejéregyházi rét a költő jeltelen sírjával – nem a mienk. Vegyétek le a könyvespolcra Jókait s csak ennyit gondolatok hozzá: Komárom nem a mienk – s a legszelídebb vers, a legártatlanabb regény tüzet okádó irredenta-költeménnyé lobban. És ne sajnáljatok egy-két órácskát a székely nép költőlelkének örökéletű kincseitől – szomorú nóta, vidám nóta, ballada, mese, monda mind azt sikoltja: Halljad, magyar, halljad! A föld, ahol mi születünk, nem a mienk!

Kell-e nekünk irredenta költeményeket írunk? Nem! Nem! Nem!

Benedek Elek

A Jókai-ünnepély²²

Eötvös Loránd báró, a Jókai-ünnepélyt rendező nagybizottság elnöke ma estére gyűlést hívott össze a városházára s mindjárt magával is hozott egy zavaros határozati javaslatot, melyből csupán egy dolgot értettünk meg világosan, azt ti., hogy az elnök úrnak nagy a hajlandósága arra, hogy a saját ötleteit másokra erőszakolja. Meglepődve néztünk körül, hogy vajon a városháza helyett nem tévedhetünk-e be valamelyik vármegye gyűlésére, hol a főispán, kérdések föltevése nélkül mondja ki a cinikus határozatot, hogy: „elfogadtatott” – holott a többség kézzel-lábbal tiltakozik az ellen.

Nos, egy irodalmi ünnepélyt rendező bizottság ülésén megtörtént a hihetetlennek látszó skandalum,²³ hogy az elnök, ki tudvalevőleg a tudományos akadémia elnöke is, egyszerűen ignorálta²⁴ a saját indítványa ellenében tett indítványt s kimondta a határozatot. A nagyobbára előkelő írókból s a közélet egyéb kitűnőségeiből álló bizottság hűledezve nézett szét s a nagy meglepődésben senkinek sem jutott eszébe, hogy tiltakozzék az elnöki önkénykedés ellen.

De hogy a dolog világosan álljon olvasóink előtt, a körül forgott a kérdés, hogy mikor legyen a nagy országos ünnepély: a télen-e vagy a tavaszon. Eötvös elnök úr december 26-át javasolta, tehát karácsony ünnepének második napját, tehát azt a napot, mikor mindenki, akinek van családja – szeret otthon ünnepelni, családja körében. Ám ha a budapesti közönség részt is vehetne az ünnepségben, a vidék nem, tehát az ünnepély mindjárt elveszítené országos jellegét. Erről sikerült az elnököt meggyőzni s módosította az indítványát; más határnapot ajánlott föl: január 6-át. Az ünnepély színhelyéül pedig a Vigadót.

Az idea egyáltalán nem tetszett a bizottság nagy többségének. Komócsy József, nemcsak ideális, de praktikus szempontból is májust ajánlotta. Azt a hónapot, mikor az egész nemzet részt vehet az ünnepélyben; amikor nemcsak azok ünnepelhetnek, akik beférnek és bejutnak a vigadóba, hanem mindenki, aki nemcsak szívében akarja ünnepelni Jókait, de külsőleg is demonstrálni akarja a legnagyobb magyar író iránt való tiszteletét, hódolatát.

Alig egy pár ember kivételével, nagy helyesléssel fogadták Komócsy indítványát. Erre az elnök úr föl sem tette a kérdést, hogy: télen-e vagy a tavaszon? – hanem kimondta minden szavazás nélkül: január 6-án.

²² Forrás: E.: A Jókai-ünnepély. = Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 282. (okt. 12.) pp. 2307–2308.

²³ skandalum = botrány, szégyen, gyalázat, lármás jelenet

²⁴ ignorál = szándékosan mellőz, semmibe vesz, nem veszi figyelembe

Szerinte akkor is fel lehet lobogózni a házakat s ez igaz. Akkor is lehet. Jókaiért a lakására menni gyalog avagy kocsin s ez is igaz. Van azonban ennek a január 6-ra kitűzött ünnepélynek egy szörnyű nagy bibéje s erre nem gondolt az elnök úr. Mert az ünnepélynek első pontja az, hogy Jókainak adassék át százezer pengő forint. Ezt a százezer pengő forintot azok fogják összeadni, akik bírni akarják Jókainak összes műveit, melyeknek a kiadására vállalkozott is egy könyvkereskedő. Most már az a kérdés, hogy képesek leszünk-e százezer forintot összehozni január 6-ig. Mert ha össze nem gyűl, akkor Jókainak át nem adhatjuk. Mondjuk, hogy összejön 90 ezer forint s azt e szavakkal fogja átadni Eötvös Lóránd báró vagy esetleg Révai Móric: „Íme, koszorús költő, összes műveidre a mai napig összegyűlt 90 ezer forint, amit ezennel átadunk néked, mint összes műveidnek a tiszteletdíját, a többi 10 ezer forintot pedig szintén át fogjuk szolgáltatni, amint begyűl, mert – amint értesülhettél, az 1893. október 12-én megjelent lapok közléseiből, azt határoztuk volt, hogy kerek 100.000 forint nemzeti tiszteletdíjat adunk neked.”

Ez pedig kész nevetség. Mert az még hagyján, hogy a művészek a Jókainak szánt albumba a rajzokat – amint az elnök úr eleve föltételezte – nem fogják az ünnepély napjáig beszállítani s majd utólagosan is elviszik hozzá a megkésették; de ez a százezer forint mintegy nemzeti tiszteletdíjnak van feltüntetve, s ezt legalább is furcsa volna részletekben fizetni le.

Aztán a nagybizottság itt olyan valamit szavazott meg, miért tulajdonképpen szavatosságot kellett volna vállalnia. Megszavazott százezer forintot a közönség zsebére s bár fölötte szégyenletes volna, ha a magyar művelt közösség ennyit nem tudna áldozni Jókai összes munkáiért, de végre is nem szabad ignorálnunk azt a szomorú lehetőséget sem, hogy nem jön össze ez a summa, mely csak a Jókai tiszteletdíja, mert a kiadásra is kell még százezer forint.

Mi hisszük, hogy a Jókainak szánt tiszteletdíj össze fog gyűlni, csak azt nem hisszük, hogy januárig összegyűljön. Hisz az ünnepélyrendező-bizottság régóta megalakult; megalakultak a különböző albizottságok is, de azt is tudjuk, hogy mind e mai napig nem történt egyéb az Eötvös úr határozati javaslatánál, bár annak is egy részét meg nem történtté lehetne tenni. Egyszóval: az idő nagyon rövid egy ily nagy összeg előteremtéséhez. Arra kell legalább is egy fél esztendő. És nem is lett volna szabad az ünnepély napját megállapítani, míg a tiszteletdíj biztosítva nincs. Így nagyon félünk a kudarctól s ha az bekövetkezik, ezt elsősorban Eötvös Loránd báró úrnak köszönhetjük, kinek mai szereplése azt a hatást tette reánk, mintha mielőbb túl akarna esni a Jókai-ünnepélyen.

Nem egy jelből azt látjuk, hogy a Jókai-ünnepély alig lesz méltó Jókaihoz és a nemzethez. Márpedig inkább semmiféle ünnepély, semhogy ezt az ünnepélyt is elrontsuk.

E.

Jókai és Futtaky²⁵

Olvasván a budapesti virilisták legújabb hivatalos névjegyzékét, közel egymáshoz találtam e két nevet: Jókai Mór és Futtaky Gyula. Amaz, amint mindnyájan jól tudjuk, a „legnagyobb magyar író”, emez pedig a „Budapester Correspondenz”,²⁶ egy magyarul és németül megjelenő könyomatos újság szerkesztője. Fizet pedig Jókai Mór 658 forint adót, Futtaky Gyula 1226 forintot. Ha Jókainak nem volna ügyvédi diplomája, Futtakynál hátrább szerepelne a listában, ám így a legnagyobb magyar író adója 1316 Ft összegben szerepel 90 Ft-tal több, mint a Futtaky Gyuláé.

Mindezt pedig nem azért konstatáltam, hogy az adókiadó bizottságok fölemeljék a Jókai adóját s leszállítsák a Futtakyét. Egyszerűen a tanulságot keresem a két számtételben. Jókai Mór, ha jól tudom, egyáltalán nem örökölt vagyont s ötven év óta a pennája után él. Sőt, ha jól tudom, nem is szerzett vagyont s ingatlana – egy házacska a Svábhegyen. Ami adót fizet, azt a regényei után fizeti. Ha a jövő esztendőben nem ír regényt, nem kerül a virilisták díszes névjegyzékébe.

Futtaky Gyula alig húsz esztendeje csinál kövön nyomtatott újságot, mint szerény ifjú kezdette írni a tudósításokat, s ma már 1226 forint adót fizet. Könyvet nem írt, cikket alig egyet-kettőt. Húsz év óta folyton írja és íratja a tudósításokat a nagy hadgyakorlatokról, fejedelmi vadászatokról, udvari bálokról. A magyarsága, a stílusa gyakran merénylet a magyar nyelv géniusza ellen, de az újságírók közelismerése szerint ő a legélelmesebb könyomatos szerkesztő, s bár a stílusa szörnyű rossz, a tudósításai megbízhatók s ebbeli jó tulajdonságáért Futtaky Gyula – nélkülözhetetlen. A Bud. Corr.²⁷ afféle félhivatalos uszály is lévén, természetesen folyton cáfolja az ellenzéki újságok politikai híreit, néha a maga szakállára is beleelegyedik a magasabb politikába, de ezt megbocsátják Futtakynak, mert egyébként becsületesen szolgálja ki a napi sajtót az ő híreivel.

Távol legyen tőlem, hogy én irigyeljem Futtaky tüneményes szerencsáját, gyors boldogulását. Arról én nem tehetek, hogy ő az egyetlen újságíró, akinek neve bekerült a virilisták jegyzékébe, s kétannyi adót fizet, tehát a jövedelme is kétannyi, mint a legnagyobb magyar íróé. Én Futtaky Gyulában csak illusztrálni akartam azt a rettentő nagy különbséget, mi jövedelem dolgában a szépirodalmi és a könyomatos irodalom közt létezik. Az elcsévelt,

²⁵ Forrás: B. E.: Jókai és Futtaky. = Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 290. (okt. 20.) pp. 2375–2376.

²⁶ A 'Budapester Correspondenz' körülbelül 1875 végétől Futtaky Gyula szerkesztésében megjelenő könyomatos hírlap, amely 1915-ig jelent meg folyamatosan.

már nagyon is unalmassá lett lamentáció helyett egyszerűen két adókönyvet ütök fel a t. c. közönségnek; tessék beletekinteni: Jókai Mór 658 forint adót fizet, Futtaky Gyula 1226 forintot.

S ha még ebből a két adókönyvből sem látnák, akiknek látni kell, a magyar író szerény állapotját, nagyon sajnálom, mert én több adókönyvvvel nem szolgálhatok. Sem író, sem újságíró több nincs a budapesti virilisták²⁸ közt, csupán Jókai és Futtaky. Egyetlen egy írónk van, aki egy egész könyvtárt írt össze s annak is telényi jövedelme van, mint egy könyvnyomtatás szerkesztőjének. S Jókairól is mondják, hogy nem képes megélni tisztán a szépirodalomból, és ötven esztendeig kellett írnia, hogy kilátása legyen egy summában százezer forintra. Ennyit s ennél többet egy perc alatt lehet szerezni – a tőzsdén. No, meg a turfon.

De ha még Jókai meg is tudna élni a munkái jövedelméből, aztán keresheted is rajta kívül azt a magyar író, aki ezzel dicsekedhetnék. A szépirodalom ma is csupán mellékkereset, amily sovány mellékkereset! Ha ma az író a tolla után meg akar élni, újságíróvá kell lennie. Az újságírás, szerkesztés adja meg a mindennapi kenyeret, s mikor már teste-lelke kifáradt, veszi elő az írói tollat, hogy a halhatatlanságnak is dolgozzék valamit. A legtöbbje elfásul s szakít a Múzsával, mint a gavallér megunt szeretőjével. Belátja, hogy csak a közönséges mesterember-munka hozza meg a mindennapi kenyeret s vagyont csakis vállalkozás által szerezhet. S ha láttok jómódú író, az egy sem a tollával szerezte a vagyonkáját, hanem újságkiadással s az ezzel járó különféle vállalkozásokkal. Egy hosszú, nagyon hosszú névsort, hosszabbat a budapesti virilista-névjegyzéknél tudnék összeállítani azokból az írókból, kik tíz-húsz év előtt nagy reményekre jogosítva fogták kezükbe az írói tollat s ma már alig találkozok nevükkel a közönség. Egyiknek-másiknak felvitte Isten a dolgát: újságvállalatok által vagyont szereztek, vagy képviselőkké s a képviselőség révén magas hivatali állásba jutottak, a legtöbb azonban bureau-kban,²⁹ szerény fizetésért körmöl s elcsigázott lelke képtelen irodalmi alkotásokra.

És az a kis, megfogyatkozott hadsereg, mely még mindig ír és ír, ellopja magát az éjjeli nyugalomtól, el nem fojtható keserűséggel látja, hogy egy rendőri riporternak – aki makacs hadilábon áll a helyesírással, a jó magyarsággal – nagyobb a becse, mert a rendőri hírek élénkebben érdeklik a t. c. közönséget, mint egy szépen, nagy gonddal megírt novella. Hogy a szépirodalomból megélni sem lehet s könyvnyomtatás újságokból meg lehet gazdagodni.

---

²⁷ Bud. Corr. = Budapester Correspondenz

²⁸ virilista = valamely közigazgatási egységben belül azon legtöbb adót fizető polgárok egyike, akik ezen a jogcímen a helyi képviselőtestületnek, illetve a megyei és városi törvényhatósági bizottságnak tagja volt

²⁹ bureau = hivatal

Nem vették önök észre, hogy esztendőről esztendőre kevesebb számba vehető magyar könyv jelenik meg? Hogy íróink, kik képesek volnának nagyobb alkotásokra, rövid lélegzetű újság-tárcákban, hogy úgy mondjam: apró részletekben találják fel tehetségüket? Honnét van ez? Onnét van, mert a közönség túlnyomó része újdonságot olvas, na meg tárcát, föltéve, hogy nem nagyon hosszú. A legtöbb embernek az újság a szellemi tápláléka, a könyvek olvasására már nincs ideje és türelme. S ha egy író rászánja magát arra a vállalkozásra, hogy kiadja az újságokban megjelent tárcáit kötetben is, savanyú arccal fogadják a könyvkiadók s még jó, ha ő nem fizet a kiadónak. Manapság a legtöbb író csak azért jelen meg a könyvpiacra, hadd lássák, hogy él még. Az újságok roppant nagylelkűek s ha a könyv egy jóindulatú riporter kezébe kerül, ez talán még meg is dicséri, röviden, de ostobán.

Summa summarum: ha élni akarsz, újságíróvá kell lenned. Ha vagyont is akarsz szerezni: merészelj nagyot és adj ki újságot. Talán mondanom se kell, hogy nem szépirodalmit, hanem – könyomatost. Én legalább a gyermekeimnek átok alatt meghagyom, hogy szépirodalmi újság kiadásába ne fogjanak. Csak könyomatost és könyomatost csináljatok, édes fiaim.

Meglátjátok, hogy bekerültök a virilisták közé.

B. E.

A sárga rózsza³⁰

Alkalmasabb időben nem koszorúzhatott volna meg az Akadémia egy a nép életéből merített regényt, mint éppen most, mikor kitört a harc az irodalmi urak és parasztok között. Az eset nagy jelentőségét nem kicsinyíti az a körülmény, hogy a koszorúzott regény írója Jókai Mór. Mert Jókai az utolsó esztendőkből írt a *Sárga rózsán*³¹ kívül több regényt is, de mint Beőthy Zsolt jelentéséből³² kitűnik, a bíráló bizottság ebben a regényben talált a *régi Jókaira*. „Azzal a Jókaival állunk szemben – mondja Beőthy – ki a magyar néplélek és kifejezés módja iránti vonzalmával, nagy költői tehetségétől támogatva, prózai költészetünk egész stíljének épp olyan reformátora lett, mint Petőfi és Arany a magyar versnek.”

A Péczely-díj valóképpen az 1891. és 92-ben megjelent legjobb történeti regénynek lett volna kiadandó, ám a bírálók koszorúra érdemes történeti regényt nem találtak, tehát a *társadalmi* regények közül kellett választani. Társadalmi regény már jelent meg elég.

A napisajtó „kritikája” szerint volt e regények közt nem egy, mely „valóságos irodalmi eseményszámba” ment, amint hogy ma már minden harmadik regény – irodalmi esemény, csak a regényíró kellőképpen el legyen látva pajtásokkal a redakciókban.³³ De íme a vaskalapos akadémiának nem imponálnak ez irodalmi események, nem a magyar „világszellemek” alkotásai, jóllehet azok mind egytől-egyig „korszakalkotók” s elég vakmerő egy „bundaszagú” regényt koszorúzni meg.

Dicséret adassék a bíráló bizottságnak, mely, ha egy Jókai által írt regény jutalmazása által is, elégtételt adott a föld rögéhez ragadt népnek, melynek kicsinylésében különös nagy kedvüket lelik a magyar „világszellemek”. Mert íróink többsége már-már elhitette magával s el akarja hitetni a közönséggel is, hogy a magyar nép élete nem nyújt többé érdekes anyagot az írónak. Nem ismervén sem a népet, sem általában a magyar társadalmat, szent borzalommal fordulván el a magyar históriától, idegen írók hatása alatt lassankint egy új, előttünk teljesen idegen társadalmat teremtenek, köztünk soha nem járt alakokkal. A mi embereinkre, a mi viszonyainkra minden meggondolás nélkül kimondják, hogy ezek semmiben sem különböznek az idegen föld alakjaitól és viszonyaitól, amin nem csodálkozunk, mert olvasmányokból ismerik a honiból is, az idegenből is, amit ismernek.

³⁰ Forrás: Benedek Elek: A sárga rózsza. = Fővárosi Lapok 31 (1894) No. 301. (okt. 31.) p. 2581.

³¹ Lásd: Jókai Mór: Sárga rózsza. Pusztai regény. Bp., 1893. Révai Testvérek. 167 p.

³² Lásd: Beőthy Zsolt: Jelentés az 1891/1892. évi Péczely-féle regénypályázatról. = Akadémiai Értesítő 5 (1894) No. 11. pp. 660–664.

³³ redakció = itt: újságszerkesztőség

Mindjárt hozzáteszem, hogy többet ismernek az utóbbiból. Innen van aztán, hogy bár erősen is kézzelfogható dolgokat írnak, mégis a levegőben járnak. Egyszerűen kirúgták a földet a talpuk alól.

Beöthy Zsolt méltán panaszskodik a história, a múlt iránt való hajlam gyengülése miatt. Íróink jóformán hátat fordítottak a múltnak, a jelent nem ismerik, türelmetlenül rángatják elé a jövőt s nem veszik észre, hogy a múlttal és a jellel való nem törődés nemcsak a nemzeti irodalomnak van nagy kárára, de ők maguk is rosszul járnak: hírük, nevük elenyészik ezzel a zűrzavaros, minden irány nélkül való jellel. Az már csakugyan irodalmi esemény, ha egy író ma a múltba tér vissza, pedig nagy oktalanság azt hinni, hogy hivatásos író ne tudná lekötni az olvasó érdeklődését a históriából merített regénnyel. Jobban és tartósabban kétségtelenül, mint a hivatás nélkül való azokkal a bizonyos rövid párbeszédű, rettentően gyors cselekményű fércművekkel, melyeket ha én irodalmi egészségügyi biztos volnék, még a napi fogyasztástól is eltiltanék.

Történeti regényeket ma már, úgyszólván, csak az ifjúság számára írnak s kedvező jelnek mondhatom, hogy egy pár írónk igazi előszeretettel tér vissza a múlthoz s látom azt is, hogy a gyermekvilág minden másfajta olvasmány fölé helyezi a történeti regényt, korrajzot, elbeszélést. S ha az akadémia bírálóbizottsága az ifjúságnak írt történeti regényekre is kiterjesztette volna a figyelmét, ami egyáltalán semmit se vont volna le az akadémia tekintélyéből: ha nem is ezek valamelyikének ítélte volna a díjat, de legalább konstatálhatott volna egy örvendetes jelenséget, ami bizonyára buzdító hatással lett volna az írókra. Magam is írogatván az ifjúságnak, minden félreértés kikerülése végett megjegyzem, hogy történeti regényt még nem írtam. Csupán azt akarom hangsúlyozni, hogy regény és regény közt, abból a szempontból, hogy ifjaknak vagy öregeknek van-e írva, válaszfalat nem szabad emelni. Sőt azt hiszem, hogy nehezebb az ifjúságnak írni, mint a meglett olvasónak.

De hát cikkünk ezúttal csupán: örömünk kifejezése a fölött, hogy az akadémia bírálóbizottsága ezúttal helyes nyomon járt s finom érzékre vall az a tény, hogy az irodalmi alkotások e káoszában egy népies regényt tüntetett ki. Örömünk annál nagyobb, mert még a Jókai nevével sem csúfolhatnak ránk. Hisz mindenki tudja, hogy Jókai regényei nem nagyon felelnek meg az akadémiai ízlésnek s ez alkalommal is Gyulai Pál ellene szavazott.

Fiatal íróársaimnak pedig nem ajánlhatom eléggé: olvassák el Beöthy jelentését s merítsenek ebből erőt, lelkeséget.

Benedek Elek

A vén költő³⁴

Budapest, ápr. 19.

Még egyetlen magyar író sem szerzett vagyont a tollával, Jókai sem, a legnagyobb közöttünk. Szerezhetett volna, ha tud bánni a pénzzel, mert való igaz, hogy nagy summák fordultak meg a kezén, de Jókai költő volt minden időben: ahogy jött a pénz, úgy el is ment. Sőt nem is volt elég az a jövedelem, amit tolla hajtott: újságoknak, irodalmi vállalatoknak adott dísz az ő fényes neve, bankok és biztosító társaságok igazgatóságaiban ült széket, így pótolta a toll jövedelmét, de ismétlem: ő költő volt minden időben, vagyont gyűjteni nem tudott – magának. Ellenben: sokan dúsgazdagokká lettek az ő árnyékában s ami a legfontosabb: meggazdagította a magyar nemzetet tüneményes elméjének kincseivel. Ezt a meggazdagodást a külföld is méltán irigyelheti tőlünk – irigylis is.

Igaz, hogy a francia köztársaság volt elnöke, Casimir-Perier úr, amint épp ma kitűnt, csak most értesült Magyarország önálló állami voltáról, de hogy van magyar irodalom, az osztráktól teljesen független magyar irodalom, ezt ma már az egész művelt világ tudja s ezt – talán még a néppárt sem tagadja – első sorban Jókai Mórnak köszönhetjük. Valóban, Jókai Mór költői működése korszakalkotó nemcsak a magyar irodalom, de a nemzet történetében is: hatvan év óta termékenyíti lelkünket, egyformán a köz- és úri rend lelkét s első rendű része van abban, hogy a külföld a magyar faj nagy szellemi ereje, alkotó, teremtő képessége előtt tisztelettel hajol meg.

Mindezt leírni könnyű is, nehéz is. Könnyű leírni, ki s mi nekünk Jókai, mert ennek tudata elevenen él, lobog a lelkünkben, a dadogó is szónokká lesz, ha Jókairól, a költőről kell beszélnie. De nehéz leírni most, mikor a nemzet törvényhozó házában szavazásra került: megérdemel-e Jókai Mór, a költő évi nyolcezer korona nemzeti díjat. Huszan – nemmel szavaztak. Azzal igazolták szavazatukat, hogy Jókainak, mint az „Osztrák–Magyar monarchia írásban és képben”³⁵ című befejezett vállalat főszerkesztőjének juttatják e tiszteletdíjat s nem Jókainak, a költőnek. Hát magam is azt mondom, ha már szó esett e dologról, sem Jókaihoz, sem a magyar nemzethez nem méltó, hogy Jókai neve ezen a címen szerepeljen az ország költségvetésében. Igaz ugyan, hogy a kultuszminiszter az indokolásban nemcsak a nevezett mű létesítése körül, de általában a hazai irodalom terén szerzett kiváló érdemeiért adatja e tiszteletdíjat Jókainak, de gondolom, éppenséggel nem volt szükséges e mű szerkesztésének az emlegetése: külön törvényben kellett volna megtisztelni a vén költőt megfelelő nemzeti

³⁴ Forrás: B. E.: A vén költő. Budapest, ápr. 19. = Magyarság 3 (1902) No. 94. (ápr. 20.) pp. 1–2.

³⁵ Lásd: Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. I–XXI. köt. Bp., 1887–1902. Állami ny.

díjjal. Az *Osztrák–magyar monarchia* 17 évig szerkesztődött s mert Jókai ennek inkább név szerint volt a szerkesztője, nem okolható azért, hogy e mű nem létesült fele idő alatt és nem nyertük benne azt a művet, amit az eszme felvetésekor reméltünk. Ez a mű bizony – mi tűrés-tagadás – meglehetősen tökéletlen mű. Általában beszélve: száraz, mint a szalma. Nagy írók írtak bele, de a nagy írók lelke csak elvétve villan meg benne. A közönség beleöregedett az elkészülésébe s attól tartok, hogy a nagy műre költött rengeteg pénzt bölcsebben is lehetett volna gyümölcsöztetni. De már mindegy: megvan a könyv, a szerkesztésnek vége, Jókai iránt pedig legyünk kíméletesek és ne emlegessük nevét az *Osztrák–magyar monarchiával* kapcsolatban. A főszerkesztő megkapta a szerkesztői fizetését, a számadást zárjuk le, íme, itt a vén költő: ezt illeti meg a nemzeti díj.

Ám ha mint szerkesztő fordul is elő Jókai a költségvetésben, mégsem illet, hogy ezt a parlamentben szóvá tegyék. Saját magunk, nemzeti becsületünk iránt tartozott volna annyival az a képviselő, ki ezt a tiszteletdíjat első támadta meg, hogy bizalmasan figyelmeztesse Wlassics³⁶ minisztert: Kegyelmes uram, visszas dolog az, hogy Jókai az *Osztrák–magyar monarchia* címén kapjon az országtól tiszteletdíjat, gondoskodjál arról, hogy a jövő évi költségvetésben ez a tétel Jókaihoz is, a nemzethez is méltó címen illesztődjék be. Igen, ezt kellett volna tennie ama képviselő úrnak. Mert nem minden igazság való a nyilvánosság elé. Nevezetesen: igazság az, hogy Jókainak mint szerkesztőnek adni nemzeti díjat – visszas dolog. De még visszasabb, ha ezt a visszas dolgot a világ elé visszük, mely az egész dologból csak annyit ért meg, hogy: lám a magyar nemzet nem tudja megbecsülni az íróit, a magyar parlamentben szó eshetik arról, vajon Jókai, a nemzet legnagyobb költője, a 77 éves vén költő megérdemel-e a nemzetétől évi 8000 korona tiszteletdíjat.

Tehát: ami tegnap a képviselőházban történt, az igazán szégyenletes dolog. Felhányni a vén költőnek a 8000 koronát, amennyit három évi miniszterkedés után adunk esetleg oly férfinak, aki csak kárt tett az országnak: gyalázat. Felemlgetni ebből az alkalomból a tanítók sovány fizetését: alacsony népszerűség-hajhászás. Mert a tanítók fizetése nem a Jókai 8000 koronája miatt sovány, hanem ama szűkkeblűség, ama rövidlátóság, ama tudatlanság, a nemzeti művelődés iránt mutakozó ama nagy érzéketlenség miatt, mely ma a nemzet nagy költőjétől sajnálja a 8000 koronát, holnap meg a tanítótól a tisztességes fizetést.

Wlassics szavaival fejezem be elmélkedésemet: „Jókai Mórt pedig arra kérem erről a helyről, felejtse el azt, hogy voltak olyanok, kik neki ezt a 8000 koronát megszavazni nem akarták.”

B. E.

A hétről³⁷

[Gárdonyi Gézárol]

Olvassátok elébb azt a ragyogó szép legendát, melyet karácsonyfákra küldök s tudom, nem ütköztök meg azon, ha heti krónikám helyét egyedül Gárdonyi Gézának szentelem. Ne sajnáljátok ezt a helyet tőle, aki tanító apostol volt egykor, éppen mint ti, s apostol ma is az ő pennájával, nagy elméket, nemes lelkeket foglalkoztató eszmék arany tollú apostola; szegényeknek, elnyomottaknak bátor szószólója. Poéta, ki nemcsak azért ír, hogy éljen az írása után, hanem hogy embertársai szívébe átplántálja csöndesen, feltűnés nélkül, az ő lelkének elméket és szíveket termékenyítő kincseit. Ím, itt legújabb alkotása: Ygazság a földön,³⁸ – olvassátok. Valóképpen a világ minden szegényének, elnyomottjának a szószólója ez s mégsem nemzetközi poézis. Magyar a nyelve, a lelke, ezt így csak magyar ember írhatta meg. S mindjárt hozzáteszem: esztendők óta nem olvastam magyar poétától „verset”, mely ezéhez fogható hatást tett volna reám. Mint poétai mű a legszebbek, a legtökéletesebbek közül való s tendenciájánál fogva nagy cselekedet számba megy. Olvassátok magatoknak és másoknak, mennél többeknek, hadd terjedjenek az „Ygazság”-nak igazságai, hadd plántálódjanak mennél több szívbe.

Nekem a karácsony ünnepe kettős ünneppé lett azáltal, hogy e „verset” a Nemzeti Iskola útján juttathatom a magyar ember kezébe, szívébe. Annyinak, ahányan olvassák, s ahányan elolvassák. Tíz-húszezer ember olvassa, hallja, továbbadja... mi kár, hogy nem száz-kétszázezer olvassa s adná tovább még százezernek...

Nem dicsekedhetem azzal, hogy Gárdonyi Géza először nekem adta át közlésre – szerintem – legszebb művét. Felajánlotta egyik-másik kiadónak.

– Mi ez az Ygazság a földön?

– Vers.

– Vers? Sajnáljuk, verset nem adhatunk ki.

Így került hozzám az Ygazság a földön. Az Ygazság, kit Isten szeme láttára akasztanak fel idelent az emberek. Szinte erre a sorsra jutott a róla szóló vers is.

---

³⁶ Wlasics Gyula (1852–1937) 1895-től 1903-ig töltötte be a kultuszminiszeri posztot.

³⁷ Forrás: Benedek Elek: Krónika. A hétről. [Gárdonyi Gézárol]. = Nemzeti Iskola 3 (1896) No. 52. (dec. 26.) pp. 10–11.

³⁸ Megjelent a Benedek Elek által szerkesztett 'Nemzeti Iskola' hasábjain folytatásokban, 1896–1897 fordulóján.

Különben, őszintén beszélve, kényes egy vers ez az Ygazság a földön. Szó vagyon benne az aranyláncos püspökről is, ki szívtelenül hajtat el négylovas hintón a havas árokban fetrengő béna koldus mellett. No, az Ygazság kiszállítja őméltóságát a hintóból. Azután még sok minden „gorombaságot” követ el, mígnem felakasztják.

Igen, igen, a téma kényes, nem minden papíros bírja meg. De minek is ír ez a Gárdonyi istentelenségeket? Miért nem marad meg állandóan az egyszerű, csöndes falusi történetek mellett, mikor abban mester ő? Hiszen az igaz, hogy abban is mester, Mikszáthtal vetekedő, de tehet ő róla, ha lelke istensége – istentelenségekre csábítja? Istentelenségekre, mondják a szemforgatók, istenes cselekedetek, mondják a tiszta, becsületes szívűek, a szenvedők az elnyomottak, akiknek Gárdonyi az ő papjok, prófétájok.

Jól esik az én lelkemnek, hogy a szeretet ünnepének előestéjén megpihenhet a magyar irodalom e nemes alakján, vele foglalkozhatik, róla beszélhet; róla, kiről keveset, sokkal kevesebbet beszélnek azok, akik sokat, nagyon sokat beszélnek léha írókról, léha íróknak léha dolgairól. Vagy talán jobb, ha az íróról is, mint éppen az asszonyról, mennél kevesebbet beszélnek?

Hát csak ne csüggedjen, kedves barátom, Gárdonyi Géza. Az Ygazságot felakasztották, a Tollat nem lehet. Ha föl lehetne, akkor nem írta volna meg ezt a gyönyörű verset az – Ygazságról.

Benedek Elek

Gárdonyi Géza³⁹

A Nemzeti Színházban állandóan „zsúfolt ház előtt” játsszák Gárdonyi Géza falusi történetét. A bort. Nagy esemény ez: az a közönség, melyről azt hittük, hogy fenékgig megrontotta ízlését, magyarságát az idegen kotyvalék, nagy gyönyörűséggel hallgatja Gárdonyi falusi embereinek cicomátlan beszédjét, s tapsol lelkesen az írónak, ki végre a maga igaz valóságában vezette deszkára a magyar parasztot. Igen, a maga igaz valóságában: ez az érzése a nagyvárosi gála úri népnek, mely különben nem ismeri a magyar népet. Honnan is ismerné? A népszínművek, még a jobbak is, többé-kevésbé meghamisították a nép lelkét, eszejárását. A ruha meg a nóta volt a fő, a nép lelkével ki törődött?

Gárdonyi Gézáé az első igazi népszínmű, mely tánc nélkül, zenekari muzsika nélkül, csudálatos mély hatást tett a nagyvárosi közönségre. Miért? Mert igaz minden porcikája. Meséje alig van. Bonyodalma – jóformán semmi. Mintha Gárdonyit hallanám az ő csöndes módján mesélni, kerülve kerülve a módos hatásadását.

Egyszerűbb s mégis igazibb hatású eszközökkel még senki sem dolgozott íróink közül, mint Gárdonyi Géza. Mintha ma is néptanító volna valahol egy Isten háta mögötti faluban. De nehogy azt gondolja valaki, hogy Gárdonyi csupán azzal maradt, amit Isten neki jókedvében adott. A paraszti történetek kedves írója egyike a legolvasottabb, a legműveltebb, a legfinomabb lelkű embereknek. A tudományoknak minden ágában járatos, különösen a történelemben erős (erre vall legújabb történelmi regénye is, mely méltó feltűnést keltett), amellet egy kicsit művész is, rajzol, farag, muzsikál; mint szépíró meg elsőrendű: ott áll ő már a legelső sorában.

Sohasem irigyeltem egyetlen íróársamnak is a diadalait, a Gárdonyiét sem, de sőt nagy az én örömem, ha látom, hogy ez is, az is, igaz tehetséggel és mélyreható sikerrel szolgálja a magyar irodalmat. A fő, hogy mennél többen legyünk, kik becsületes lélekkel szolgáljuk a nemzeti irodalom ügyét, mennél többen harcoljunk az idegen szellemnek azon nyersen való betolakodása ellen. Erre erős nagy szüksége van a nemzetnek, különösen ma, mikor íróink közt szere-száma nincs az idegen Istenekeket imádó, a magyar földet s népét kicsinylő fiatal óriásoknak. Ám úgy tetszik nekem, hogy az irodalmi kozmopolitaságnak kezd bealkonyulni. A magyar közönség ébredez s szeretettel nézi a véréből való vért a színpadon is, csak igazi mivoltában mutassa magát.

Borban az igazság. Gárdonyi Géza borából különösen nagy igazság beszél hozzánk. Hallgassuk és szívleljük meg.

*

Egyért irigylem én Gárdonyi Gézát, azért, hogy ideje javát csöndes magányban töltheti. Édesanyjával és kisfiával meghúzódott Eger városában, félen való helyen. Ott épített magának egyszerű hajlékot. Kertjét, udvarát teleültette fákkal. Be-betekint Budapestre, aztán, dolgát végezve, siet vissza az ő magányos házába. Ott kertészkedik, olvas és ír.

Írónak ideálisabb, szebb életet nem tudok ennél elképzelni. Boldog, aki így tud élni, anélkül, hogy kényszerűség hajtaná reá. A könyv és a természet az ő világa, nem izgatják a máról holnapra változó események, csöndesen mosolyog a mennél nagyobb jövedelemért s mennél úribb életért küzdő, egymást félre taszigáló bolondok száralmas életén, behúzódik a lugas árnyékába és – olvas és – ír.

Gárdonyi Géza a legbölcsebb ember az írók közt. S az a szép az ő bölcsességében, hogy nemcsak a maga testi és lelki üdvösségét szolgálja, de uzsora-kamatokat hajt ez a nemzetnek is.

Munkás bölcs ő: méltó az egész nemzet tiszteletére.

B. E.

Gárdonyi Annuskája⁴⁰

Gárdonyi Géza iránt elfogult vagyok, de azt hiszem, ez az elfogultság becsületes. Nem tegeződünk, de szeretjük egymást. Ő az egyetlen író társaim között, akit irigylek, nemes irigységgel irigylek. Nem az írásaiért, hanem azért, hogy csak akkor jön Budapestre, mikor dolga akad itten; egyébként ideje javát Egerben, egy félenvaló házban éli, ott írogat, rajzol, muzsikál, olvas, fát nyeseget, oltogat: szebb, ideálisabb élet képzelhető-e ennél? Sokan élhetnének hasonlóképpen, de nem élnek s azt hiszik, bölcs emberek. Gárdonyi szelíden mosolyog ezeken a bölcs embereken s csendes fészkében olvassa a régi krónikákat, kitekint az ablakán, bodor füstöt ereszt – és olvas tovább. Ez az élete folyása a volt tanítónak, aki legújabb színjátékában e szavakat adja a kántortanító szájába: „Az én gazdaságom az iskola. Én csak vetek, de nem aratok. Még a virág is másé”. Majd azt mondhatja vele: „A tanítónak nem a mellében a szíve, hanem a sarka alatt”. Azért van ott, hogy ha szerelemre talál gyulladni, eltapodhassa...

Ezek a mondások bizonyítják, hogy Gárdonyi tanító volt. Ette a tanítóság sovány kenyerét. Bizonyosan része volt megalázásokban is. Hogyne lett volna!

Ez a volt tanító ma Magyarország legnépszerűbb íróinak egyike. S ez a volt tanító ezt a népszerűséget meg is érdemelte. Mert Gárdonyi népszerű lesz akkor is, mikor barátai, irigyei már rég a sírban porladoznak. Isten kegyelméből való magyar író ő. Nemcsak a szavát, a leheletét is megértem. Magyar levegő van minden leheletében. Ezért vagyok én iránta elfogult. Ugy-e, becsületes az én elfogultságom?

*

Ma este belép a Nemzeti Színház színpadjára az ő Annuskája.⁴¹ Az az Annuska, ki kedves ismerősünk Gárdonyi novellájából. Aki épp most jön haza a zárdai iskolából s természetesen – apáca akar lenni. Amint megjelen alakja a novellában, jóllehet a novellának az a címe: „Annuska apáca lesz”⁴² – tudjuk, hogy Annuskából nem lesz apáca. S amint megjelen a színpadon, ha nem is ismertük a novellát, tudjuk, hogy abból a leánykából nem lesz apáca. Most persze következnek, hogy föltegyem a kritikusi pápaszemet s elmagyarázzam, hogy s

⁴⁰ Forrás: B. E.: Gárdonyi Annuskája. = Magyar Világ 2 (1903) No. 9. (jan. 10.) p. 1.

⁴¹ A darabot 1903. január 9-én mutatta be a Nemzeti Színház.

⁴² Megjelent: Gárdonyi Géza: Novellák. Bp., 1894. Magyar ny. pp. 49–62.

miként, jól, rosszul csinálta-e a dolgát Gárdonyi a színpadon. Nem teszem fel a pápaszemet, csak megmondom a magam érzését: a novella Annuskájáról megrajzoltam magamnak egy képet s ezt a képet sem Gárdonyi, sem Ligeti Juliska (a színpadi Annuska) nem tudják nekem megeleveníteni. (Mennyivel szerencsésebbek lesznek, kik a novellát nem ismerik!) Engem minden alak, aki Annuska és az ő Miklósa körül forog, zavar az én gyönyörűségemben. Ezek mind arra valók, hogy egy három felvonásos színjátékot kitöltsenek, holott én csak Annuskát és Miklóst akarom látni; holott engem az érdekel, hogyan hódítja el szép lassan a gyermekkori játszótárs, a most pörge bajszerű Miklós azt a növendék leányt – Terézia nővértől. Itt meséről szó sem lehet. Ez egy idillikus kép, mely a színpadon elfér egy felvonásban, megtűr kettőt – hármát már nem. Kettőt is csak úgy, hogy az író segítségül hozza kedélyének minden kedvességét, mosolygását.

Igaz lélekkel mondhatom, hogy nekem a három felvonás sem sok, mert az igazi író elkövethet több rendbéli technikai ügyetlenséget, (olyat, amit közönséges mesteremberek, író soha soha sem követ el) s én tudom élvezni, mert a technikai ügyetlenségekért, naivitásokért kárpótol az író lelke. Ez az Annuska egy kedves, mosolygó idill, egy-egy jelenése csupa báj, kedvességét nem zavarja a minden vendéget bejelentő kutyaugatás (ez már így van falun), de zavarják a belépő vendégek. Van köztük egy pár igen jó alak: a tekergő, kártyázó csuhás barát (Gabányi), a folyton leskelődő, hírhordó szolgáló (Nagy Ibolya), a házasság ellen szózatoló aggregény-nagybácsi (Gál), a falusi szabó – de mindezeket az alakokat én más színjátékban szeretném látni s nem az Annuská-ban.

Ímé, hogy a hatása alá kerültem egy kis novellának. Maga az író is – színpadon látván az ő Annuskáját – talán hasonlóképpen fog érezni, mint ahogy én érzek. A közönség? Szeretném, ha senki se olvasta volna Gárdonyi novelláját, mert így kétségtelenül tisztább lesz a gyönyörűsége. Szeretném, ha ez a mi finnyás, enervált⁴³ közönségünk elengedné a mesét az írónak s átengedné magát a tiszta, nemes egyszerűség élvezésének. Ennek a színjátéknak a levegője az, mellyel a maga részére hódíthatja a közönséget, csak az a kérdés, megvan-e a hozzávaló közönség. Üde és magyar ez a levegő. De nálunk sokan vannak, kik azt kérdik: mi az a magyar levegő? S mi, akárhányszor kérdezzék, mindig csak azt feleljük: a magyar levegő olyasvalami, amit csak érezni lehet, megmagyarázni nem.

Ez a magyar, üde levegő van Gárdonyi többrendbéli technikai fogyatékokkal terhelt színjátékában: aki ezt megérzi, annak ma kedves estéje lesz.

B. E.

Nem Móra Istvánt tisztellem meg azzal, hogy gyönyörű költeményét lapom élén adom, hanem a lapomat tisztellem meg ezzel. A lapom élén közlöm Móra István költeményét, aki – amint hallom – egyszerű tanító valamelyik alföldi tanyai iskolában, de akiben több poézis, több erő és tartalom van, mint a Hét házi poétáiban összevéve, akik pedig tudvalevőleg mind világszellemek, nagyobbak Petőfinél, Aranynál s talán – saját maguknál is. Móra István költeményeit, melyek többnyire a Vasárnapi Ujságban jelentek meg, pár év óta ismerem, nagy figyelemmel kísérem e minden ízében magyar poéta repülését s felette örülök, hogy akadt egy budapesti kiadó, aki a szegény falusi tanító költeményeinek a kiadására vállalkozott s ezen a révén országSZerte megismerkedhetnek a Móra István névével.

A sajtóban ugyan nem nagy a bizodalmam. Ugyanaz a sajtó, mely a legutolsó riporter írónak is készséggel csinál reklámot pajtáságból, nem veszi észre a Móra Istvánokat, sőt, ha tehetné, eltemetné elevenen. Nini, kiált fel Ignotus úr, hát ez is mer írni? S pláne egy földél alatt jelenik meg övele, a Singer és Wolfner cégne! Ez a bundaszagú paraszt, ki talán még Budapestet sem látta, aki talán a pusztánál, a délibábnál egyebet sem látott s mégis verseket ír!

Mert tudni kell, hogy a Hét szerint csak azok a poéták, akik öbele írnak s a Hétben a világszellemek adnak találkoZót egymásnak, kik mindent fitymálnak, ami magyar, akiknek minden bundaszagú, aminek a magyar földben a gyökere; akik fölmásznak az Arany János szobrára is, s ha le nem dönthetik, legalább megveregetik az egykori nótárius vállát: – hisz te is tudtál valamit, de nem voltál – világszellem!

Jól esik nekem épp e héten közölnöm Móra István költeményét, mert épp e héten duhajkodott ismét a Hét az ő kihívó modorában. Talán a világszellemek tekintete rátéved a felséges szép költeményre s ezzel is több okuk lesz folytatni kétségbeesett harcukat a „bundaszagú poézis” ellen. Mert ez a harc már csakugyan kétségbeesett. A kozmopolita⁴⁵ szellem hadat üzent a nemzeti iránynak s épp az irodalmat szemelte ki, jól tudván, hogy ez a legerősebb táplálója a nemzeti szellemnek. Nem lévén gyökerük a hazai földben, nem kötvén őket e földhöz hagyományok, csak azért írnak magyarul, mert más nyelven nem tudnak, és élni pedig kell. Ha a bankárság nem megy, megy az íróság. Ez a legkönnyebb mesterség a világon, csak egyet nem szabad feledni: kicsinyelni mindent, ami nemzeti, idegen istenek

---

⁴³ enervált = fásult, kimerült, ernyedtt, elpuhult, kiélt

⁴⁴ Forrás: B. E.: Móra István. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 53. (dec. 29.) pp. 1–2.

oltárán áldozni s kész a világszellem. Idegen írókból táplálkoznak, idegen szellemet literálnak be, az országot nem ismerik, nem is akarják, a népet megvetik, a magyar társadalmat csak gúnyolni tudják s ha valaki az elevenükre tapint, készek megesküdni rá, hogy ők sohasem harcoltak a nemzeti szellem ellen, ők csak a tudatlanságot üldözik.

Nagyon valószínű, hogy Móra István nem ismeri úgy a francia literatúrát, mint az Ignotusok, de azt tudom, hogy Móra Istvánnak egy verse többet ér az Ignotusok sivár, okoskodó rímfaragványainál, amelyekben minden, de minden van, csak poézis nincs, csak nemzeti jellemvonás nincs. Ám azért látjátok, feleim szemetekkel, hogy a sajtó, ez a mi derék, becsületes sajtónk, melyben jó pénzért dicsérő könyvkritikákat lehet megrendelni, miket ír az Ignotusokról, miket az aszfalton nőtt minden rendbeli poétákról s miket ír... azaz, hogy nem ír semmit a Móra Istvánokról.

Mindennek ellenére, olvasván Móra István Földszint című költeménykötetét,⁴⁶ merem állítani, hogy ez a poéta már most az élő poéták legfelső klasszisaiba tartozik. Nem a magyaros verseléseért, nem a jó rímeiért, hisz jól rímelni sokan tudnak, s magyarosan is írnak sokan, még azok is, akik nem értenek hozzá. Móra István költőnek született, aki szívből beszél s meg is találja az utat a szívünkhöz. Az ő költeményeit nem lehet végiglapozni s aztán félredobni. Olvassuk újra meg újra nagy lelki gyönyörűséggel ennek a szegényes sorsával megelégedett poéta-tanítónak Aranyra és Petőfire emlékeztető, de egyiket sem utánzó költeményeit, melyek nemes egyszerűségükkel ellenállhatatlanul ragadják az olvasót.

Móra Istvánra méltán lehet büszke a magyar tanítóság. Eljön az idő, midőn büszke lesz rá az irodalom is s talán még a Hét is megírja egyszer róla: bundaszagú, de jó.

Aki közelebbről akar megismerkedni vele (és ha teheti, ismerkedjék is meg) – vegye meg a Földszint-et, mely az idei könyvpiac egyik legbecsesebb szépirodalmi terméke. Az ára 1 Ft.

B. E.

---

⁴⁵ kozmopolita = világpolgár; a hazafiasságot, a nemzeti érzést lejárítani igyekvő, a nemzeti kultúrát mint a kultúra egy szeletét tekintő, azt sok esetben lebecsülő polgári irányzat

⁴⁶ Lásd: Móra István: Földszint. Versek. Bp., 1895. Singer és Wolfner. 232 p.

Az írói körökben – Móra István⁴⁷

Az írói körökben e héten a Móra István neve dominált. Az Otthon-ban⁴⁸ a Móra István gyönyörű költeményét olvasták és a Nemzeti Iskola⁴⁹ tárcáját. Kézről-kézre járt az újság. Egy nap alatt ismertté lett a szegény tanító neve, ki egy kötet verssel elejbe vágott sok felkapott nagyságnak. A közoktatási minisztériumban is élénk érdeklődést keltett a Nemzeti Iskola tárcája Móra István személye és sorsa iránt. S amit talán elsősorban kellett volna említenem, a Nemzeti Iskola olvasói köréből egy egész sereg üdvözlő levél jött. Pedig nem tettem egyebet: csak kötelességet teljesítettem.

Vagy ma már ez is erényszámba megy?

*

Fölfedezte 'A Hét'⁵⁰ is Móra Istvánt, 24 órával a 'Nemzeti Iskola' után. Elismeri, hogy poéta, ami engem végtelenül meghat. Vajha én is elismerhetném a Hét kritikusáról, hogy kritikus s ha verset ír: poéta. Mert az, aki Móra Istvánról ír, szintén – poéta is. Hogy milyen kaliberű, azt majd az enyémnél hivatottabb toll írja meg, én nekem csak a Móra István kritikusával van dolgom. Mert az én olvasóimat, akik közül sokan tanítanak irodalmat, okvetlen érdekli, hogy kik ítélnék nálunk elevenek és holtak felett; hogy minő sivár, szív és lélek nélkül való kritikai elvek, meggyőződések találnak nyomdafestékre szépirodalmi újságban.

Írván a Hét kritikus a falusi élet unalmasságáról, a kicsinyes viszonyokról, mondja a következőket:

„Hogy ebbe a litániába az egyéni ízlésem is beleszóljon: nem szeretem az anyaimádó verseket, amelynek a költői megfélemedeznek arról, hogy az ő anyjuk csak önekik maguknak anyja, szent, csudálatos és utolérhetetlen – más embernek, akit ilyen szubjektív érzések nem kötnek hozzá, emberi lény, aki iránt érdeklődni különösebb oka nincsen. És nem győznek meg, meg nem kapnak s el nem bájoznak azok a versek, amelyek az arany középszer dicséretét zengik s a kevéssel való megelégedését; nem hiszek annak a boldogságában, akinek

---

⁴⁷ Forrás: Benedek Elek: Krónika. Móra István. = Nemzeti Iskola 2 (1895) No. 1. (jan. 5.) p. 5.

⁴⁸ Az „Otthon” Írók és Hírlapírók köre 1891-ben alakult. A kör állandó helyiséget bérelt, ahol mulatságokat, felolvasásokat tartottak; irodalmi, művészeti, tudományos és társadalmi kérdésekről tanácskozásokat szerveztek, könyvtárat alapítottak.

⁴⁹ A 'Nemzet Iskola' 1893-ban Benedek Elek által indított, 1902-ig általa is szerkesztett politikai, tanügyi hetilap. A lap szerkesztését 1903-tól Földes Géza vette át.

⁵⁰ 'A Hét' 1889-ben Kiss József által indított társadalmi, irodalmi és művészeti közlöny.

száraz kenyér az ebédje, de ezt a kenyeret becsületes munkával szerezte. S végre nem hiszek annak a hitnek a megnyugtató voltában, amelyre a nyomorúság tanítja meg az embert; az ilyen hit csak remegő kísérlet s a kétségbeesés előtt utolsó próba, de nem menedék és nem vigasztalás. Ezért nem tudom élvezni, amiket pedig sok jó ízlésű ember dicsért meg nekem, Móra Istvánnak azokat a verseit, amelyekben édesanyjáról ír; ezért, mert igazságot nem érzek ki belőlük, nem kapnak meg az ő Jó itt nekünk-ös versei; azért, mert magam megnyugvást benne nem találok, egy igazán és boldogan hívő lélek megnyilatkozásának nem tudom találni az ő Credóját, amely különben is a maga mesterkélt beosztásával s gyakori erőltettségével megint csak a század eleji legátus-poézist⁵¹ juttatja eszembe.”

Az én t. olvasóim fölmentenek engem az alól, hogy ezt a sivár, rouékra⁵² emlékeztető hangot komolyan vegyem s vele perbe szálljak. S remélem, nem bocsátanak meg nekem, ha én prelekciót⁵³ tartanék arról, hogy egy szép költemény, melyet a poéta az édesanyjáról ír, mindnyájunk szívéhez utat talál s kétségtelenül közelebbről érdekel minden jóérzésű embert a poéta édesanyja, aki a mi édesanyánkat juttatja eszünkbe, mint egy romlott, céda, hűtlen asszony, amely fajtának egy egész kötet verset szentel – ki? Ki más, mint a Móra István kritikusa, aki egy személyben poéta is. Mily kedves dolog, mikor a Móra István kritikusat nem érdekli a más anyja. Tőlünk azonban, együgyű parasztoktól elvárja, hogy minket érdekeljenek az ő csélcsep asszonyai!? A Móra István kritikusa szerint, a szegény sorsú ember nem lehet megelégedett, hogy is lehetne? Nála úgy látszik, valamint a németnél az ember a bárónál, azonképpen a boldogság a francia pezsgőnél kezdődik!

*

Azt írtam a múlt héten, hogy a kozmopolita⁵⁴ szellem hadat üzent a nemzeti iránynak s elsősorban az irodalmat szemelte ki. A mi napisajtónk, mely folyton a magas politikában utazik, ezt észre nem veszi. Csak a figyelmes olvasó látja, hogy politikailag erős nemzeti szellemű újságokba is mint csempészik be a kozmopolita szellemet, hol öt sorban, hol százban, alig észrevehető tendenciával. A vezércikk nemzeti politikát követel, az újdonság, az irodalmi, művészeti rovat meg melegágya a csöndes kozmopolita törekvéseknek. Ezt sokan

---

⁵¹ A legátus jelentései közé tartozik az, amikor a reformátusoknál a teológiai vagy főiskolai hallgatót nagy ünnepeken falura küldték prédikálni. Így itt a legátus-poézis jelentése negatív értelemben szerepel, azaz emelkedett hangnemű, ünnepi, népies, falusias verseléshez hasonló.

⁵² roué = kéjenc, kiélt ember

⁵³ prelekció = előadás, felolvasás

⁵⁴ kozmopolita = világpolgár; a hazafiasságot, a nemzeti érzést lejárítani igyekvő, a nemzeti kultúrát mint a kultúra egy szeletét tekintő, azt sok esetben lebecsülő polgári irányzat

látják, ezen sokan keseregnek, de tenni ellene alig tesznek, rendszeresen, következetesen éppenséggel nem. Ennek a szomorú jelenségnek a tudata érlelte meg bennem az erős elhatározást, hogy a Nemzeti Iskolában meghonosítsam az irodalmi kritikát s kérlelhetetlen harcot indítsak az irodalomban mind jobban elhatalmasodó kozmopolitاسág ellen, segítségül híván e célra mindazokat a magyar írókat, akik még nem rúgták ki lábuk alól a magyar földet s akiknek nemcsak az az ambíciójuk: írni és írni napról napra, de írásukkal védeni is a nemzeti irodalmat, a betolakodó idegen szellemtől, harcolni ellene körömszakadtáig, ha kell: kíméletlenül.

A Nemzeti Iskola programjába tökéletesen beleillik a nemzeti irodalom ápolása és az idegen szellem üldözése. A Nemzeti Iskola olvasói nevelik a jövő Magyarországot s nem lehet közönyös, hogy a jövő Magyarország milyen irodalmi iskolát végez. A világszellemmel hivatkozó poétákra esküszik-e majd, vagy azokra, kik kisebb-nagyobb tehetséggel, a nemzeti szellem erejétől áthatva szolgálják a magyar kultúrát.

Tudván, hogy a Nemzeti Iskola olvasóinak irodalmi közvéleménye az iskola falain túl is terjed, bátran megyek bele a becsületes küzdelembe. Talán nem kell bizonyítanom a világszellemeknek, hogy a Nemzeti Iskola olvasói irodalmi műveltség dolgában fölötte állanak az Ignatusok által megénekelt céda asszonyoknak, s ha még ehhez veszem, hogy a Nemzeti Iskolá-t ma már többen olvassák, mint teszem föl a Het-et: azt hiszem, minden lényeges kellék meg van ahhoz, hogy a Nemzeti Iskola ezen a téren is, a becsületes irodalmi kritikák terén is, missziót teljesítsen.

E célra már több kiváló író sorakozott a Nemzeti Iskola zászlaja alá. Aki egy hitet vall velünk, jöjjön, ajtónk tárva-nyitva.

Benedek Elek

Ábrányi Emil⁵⁵

Sajátságos találkozása a véletlennek, hogy amikor éppen legjavában folyik a választási küzdelem Ábrányi Emil volt kerületében, a keczeliben, akkor lepi meg a magyar irodalmat egy rendkívül becses ajándékkal Ábrányi Emil. A keczeli kerületben ma a Vállyi Árpád és Komlóssy Ferenc nevét éljenzi a nép, s az országban is nyilván többen érdeklődnek az iránt, hogy ki lesz a keczeli kerület képviselője, mint az iránt, hogy vajon mi a csoda is lehet az, amin egy magyar poéta húsz esztendőn át dolgozott rengeteg ambícióval, nagy lelkesedéssel.

Ez a kor a politika rabszolgája, az irodalom és művészet iránt századrésznire sem érdeklődik. A nagyközönségnek érdekesebb egy kis zivatar a t. Házban, egy pikáns válópör a Lipótvárosban, mint – teszem föl – a Don Juan, Byron e hatalmas, örökbecsű alkotása. Oly országokban, hol igazi szalonélet van, heteken át beszélnek a szalonokban egy oly irodalmi eseményről, aminő Ábrányi Emil Don Juan fordítása.⁵⁶ Mert a század legnagyobb poétájának legnagyobb, legbecsesebb alkotása a Don Juan, mely dacolni fog ezer meg ezer esztendővel, mely megmarad mai értékében időtlen időkig.

S mi magyarok büszkék legyünk rá, hogy ezt a kolosszális művet elsőkül bírjuk a művelt nemzetek közt a magunk nyelvén. S bírjuk olyan művészi fordításban, mely – avatottak ítélete szerint – első helyen áll, talán a legjobb, a legsikerültebb.

Azt írja Ábrányi az előszóban: „Húsz esztendő fekszik a fordítás első kezdetei és befejezése közt. Ifjú korban kezdtem el, öszülő fejjel végzem be. Lassan, nagyobb időközökben készült, mert sohasem ültem hozzá közönnyel; sohasem közeledtem hozzá másképp, mint a kedv és hangulat legjavával. És most, mikor a munkának végére jutottam, szinte nehezebben esik megválnom tőle, mint egy bizalmas, kedves ismerőstől, aki ragyogó szellemével sokszor gyönyörködtetett, bölcs humorával sokszor megvigasztalt.”

Nem is szükségünk ismerni az eredetit, hogy kellőképp méltányolhassuk ama nevezetes nehézségeket, mikkel Ábrányinak meg kellett küzdenie. Egy nagy szellem világraszóló alkotását kellett megértenie, hogy azt visszaadja híven, s a formában, a nyelvben is méltó legyen a mesterhez. A Don Juan néhány strófa híján 2000 nyolc soros stanza. Ha művész volt Byron a verselés technikájában, művésznek kellett lennie a fordítónak is. És Ábrányi igazi művészetet, a művészetben bravúrt fejtett ki a nyelv, a verselés dolgában. Az egész fordítás az eredeti hatását teszi az olvasóra. Gyönyörrel, igazi kéjjel olvassuk e verses regényt elejétől végig, s úgy járunk, mint a fordító, nehezen esik megválni e könyvtől, de nem jut eszünkbe:

mi jó volna eredetiben olvasni. Ezen a munkán meglátszik, hogy húsz év munkája. Hogy az, aki e munkát végezte, szeretettel, lelkesedéssel végezte e munkát, s hogy abban – vigaszt talált.

Magyar nyelven a Don Juanhoz hasonló terjedelmű verses mű nem jelent meg ez ideig, sem eredeti, sem fordítás. Több mint a „Faust” két része együtt, vége jóval több a Toldi három részénél is. S hozzá teszem, nemcsak mennyiség, de érték dolgában is ekkora kincssel még műfordító meg nem ajándékozta a magyar irodalmat. Ha Ábrányi Emil mint költő nem állana az első közt, e műfordítással halhatatlanítá a nevét. S ha ez a mi közönségünk nem volna ugyanaz a közönség, mely Byronnak az életét megkesersítette (hogy aztán halála után annál nagyobb lármával ünnepelje) – országos taps fogadná Ábrányi Emil dicsőséges munkáját.

De talán igazságtalan vagyok a közönség iránt. Az álerkölcök vitézeiről ítélem meg a mai társadalmat. Akik titokban förtelmes dolgokat követnek el, s a nyilvánosság piacán mellüket verik, szent megbotrányozással emelvén tekintetüket az ég felé, ha egy embertársukat, aki hű barát, hű férj, hű hazafi, s hozzá még poéta is, tetten érik egy naivitás elkövetésében. Mindent megbocsátanak az álerkölc vitézei: hirtelen és gyanús úton való meggazdagodást, váltóhamisítást (csak nagyon nyilvánosságra ne jöjjön), házasságtörést, hazaárulást (lásd: felségfolyamodvány), csak a naivitást nem.

Pedig hát a poéta mind naiv. Amelyik nem az, az már nem poéta, hanem – háziúr. Ismerek én olyan urat, aki versírásról kezdte, most meg négyes fogaton jár. Persze, hogy gyalázatosan rossz verseket írt, de annál jobban értett a gsefteléshez.⁵⁷ Köztisztelőnek örvend, mert verset már nem ír alá, csak váltót. Pegazuson nem jár, csak négyes fogaton.

Ah, ha Ábrányi Emil az ő húsz esztendejét nem a Don Juan-nal fecsérli el. Ma tán ő is négyes fogaton járna. Hat mandátumot is vittek volna neki készen. De ő egy szegény poéta. A Don Juan nem érdekli a választókat. De még a képviselőket sem. A fele a hírért sem hallotta, hogy mi fán terem az a Don Juan.

Mindezen azonban mit kesergünk. Örülünk mi, akik örülnek az ilyesminek, hogy szerény gazdaságunk megint gyarapodott, nagyot gyarapodott. És várjuk türelemmel azt az időt, mikor majd többen is örülnek. Mikor a toll munkását nemcsak a toll munkásai becsülik meg.

Ha mi meg nem érjük ezt a boldogságos időt, majd megéri a fiaink. Talán az unokáink.

---

⁵⁶ Byron Lord: Don Juan. Verses regény. Fordította: Ábrányi Emil. 1–2 köt. I–XIII. ének. Bp., 1892. Révai Testvérek. XVI, 352 p.; VII, 396 p.

⁵⁷ seftel (gseftel) = nem mindig tisztességes pénzügyi műveleteket végez, lényegében: ad-vesz

Fábián Gábor⁵⁸

Régóta készülődik Arad városa Fábián Gábor lakóházának emléktáblával való megjelölésére. Az aradi Kölcsey-egyesület pendítette meg a kegyeletes eszmét: emléktáblával jelölni meg a klasszikus művek kitűnő fordítójának lakóházát. A művészi kivitelű emléktábla elkészült, a ragyogó arany betűk messziről hirdetik Arad város kegyeletes érzelmeit, s a jeles férfiú nevét. Fábián Gábor, a műfordító neve országszerte ismeretes, de Arad városa nemcsak a műfordító iránt rója le a kegyelet adóját, midőn ünnepet ül az ő emlékezetére, de lerója kegyeletének adóját egykori országgyűlési képviselője iránt is, ki e minőségében s e minőségén kívül, mint a társadalmi mozgalmak lelkes bajnoka, elévülhetetlen érdemeket szerzett, s örök hála kötelezte Arad városát.

Lapunk megjelenésével egyidőben lesz az emléktábla leleplezésének lélekemelő ünnepe. Üdvözljük az aradiakat a kegyeletes ünnep alkalmából. Ezzel a márványtáblával az irodalmat tisztelték meg.

Fábián Gábor nem volt Arad város szülöttje. Veszprém megye Vörösberény nevű községében született 1795. december 28-án. Apja itt református esperes volt, s a gyermek Fábián Gábor szülővárosában kezdte iskoláit. Innen Pozsonyba, majd Pápára vitték szülei, s végül Pesten fejezte be tanulmányait. Szüleinek az volt a kívánsága, hogy ő is a papi pályára lépjen. Fel is öltötte a tógát, de le is vetette, amint Pestre érkezett, s beiratkozott a jogi tanszakra. Az ügyvédi vizsgát szép eredménnyel letéve, Bay szeptemvír⁵⁹ mellett kezdette meg a jurátuskodást, de nem sokáig maradt a szeptemvír oldala mellett, mert Világosra hívták uradalmi ügyésznek.

Tíz évig, 1824-től 1834-ig, volt a világosi uradalom szolgálatában, s e tíz év alatt föl- és lefelé köztiszteletet és szeretetet vívott ki maga részére. A világosiak zokon vették, midőn beadta lemondását, s elköltözött Aradra.

Letelepedett Aradon, de nem azért, hogy ügyvédeskedjék. Kurticson földeket vásárolt, s élt a gazdaságának. De hiába erőltette magára a csöndes, elzárkózott életet, az aradiak nem engedték pihenni tehetségét, kiszólították a közügyek szolgálatába, megválasztván őt rendes törvényszéki táblabírónak. Ez időtől kezdve sokáig a nyilvános élet embere. Népszerűsége évről évre növekedik, s 1848-ban egyszerre két kerület: a világosi és kisjenői választja meg képviselőjéül. Ugyanekkor még két kitüntetés éri: Kossuth felszólítja, hogy legyen neki a

---

⁵⁸ Forrás: b. e.: Fábián Gábor. 1795–1877. = Ország-Világ 6 (1885) No. 38. pp. 620, 622.

⁵⁹ szeptemvír (septemvír) = Hétszemélynök, az ún. Hétszemélyes tábla bírása. 1536 óta létezik a Hétszemélyes tábla intézménye. Jogállása többször változott. 1723-tól 1840-ig a Hétszemélyes tábla a királyi ítélő táblával együtt alkotta az ország legfőbb ítélőszékét.

titkára, Szemere Bertalan belügyminiszter pedig az aradi főispánsággal kínálja meg. Fábián egyik állást sem foglalja el, de 1849-ben már mint a hétszemélyes tábla egyik bírója szolgálja hazáját.

A forradalom lezajlása után őt is, mint oly sok hazafit, zaklatják, üldözik. Személyesen jelentkezik a hadi törvényszéknél, de kegyelmet nyer. A Bach-kormány többféle hivatallal kínálja meg, de ő mindannyit visszautasítja. 1865-ben Arad város megválasztotta országgyűlési képviselőnek. Többé nem is szerepelt a politikai pályán, s életének hátralevő részét egészen a klasszikus irodalom ápolásának szentelte.

Már kora fiatalságában nagy szeretettel foglalkozott a klasszikus művek átültetésével. Egymásután ülteti át Cicero leveleit, Caius Valerius Flaccus hőskölteményét, az Argonautikont, Rutilius Claudius útleírását, Lucretius tankölteményét a természetről, fordítja Hafízt, ismerteti a perzsa és arab költőket. Ossián énekeinek fordítása igazi minta-tanítás, mely egy életírója szerint kiállja a versenyt Ahlwardt fordításával is.

Nincs kiváló latin klasszikus, kinek műveiből ne ültetett volna át, mégpedig nem közönséges sikerrel. Nyelve zamatos, törülmetszett magyar és nem látszik érezni az eredeti nehézségeit.

Fábián Gábor megérdemli, hogy nevét az irodalom határai mindenkor tisztelettel emlegessék.

b. e.

Győry Vilmos⁶⁰

Szomorú találkozása a véletlennek, hogy éppen most, midőn a magyar közoktatásügy miniszterének érdemeit kellőképpen méltatjuk, halálát kell jelentenünk ama férfiúnak, ki sok és nagy érdemei mellett a nevelés terén is halhatatlanítá nevét.

Győry Vilmos, a nagyok és kicsinyek oktatója, nincs többé! El valánk készülve halálra, s mégis reszket kezünkben a toll, midőn a nagy veszteséget, mely az irodalmat, az egyházat, a nevelés ügyét oly érzékenyen sújtá, hirdetniünk kell. Aki látta őt, mielőtt a lassan ölő betegség ágyba fekteté, aki látta ezt a testében, lelkében eleven mozgású embert, alig hihette, hogy túl van a negyven éven. Hosszú életet, nagy és áldásos tevékenységet várhatánk még tőle, bár idáig is oly sokat alkota, amennyit sokan nem egy hosszú életen át, kedvezőbb körülmények közt, aminők közt ő megfutá pályáját.

A lutheránus felekezet egyik legerősebb oszlopát, a budapesti lutheránus hitközség „aranyszájú” szónokát, a magyar irodalom egy kiváló munkását veszíté őbenne. Elveszítettük őbenne a legjelesebb, a legtöbboldalú műfordítót. Nagy a gyásza a gyermekvilágnak is. Nincs többé az aranyos tollú Vilmos bácsi, ki azokat a szépen csengő-bongó gyermekversikéket írta, amelyek szépek és tanulságosak, léleknevelők, s melyekhez hasonlót a magyar irodalom nem tud felmutatni, s melyek még a külföldi irodalom hasonfajta termékeivel is kiállják a versenyt.

Ha csak eredeti műveit tekintjük is, számottevő helyet foglal el irodalmunkban. De ő főleg mint műfordító szerzett hervadhatatlan babérokat. Őneki köszönjük a spanyol irodalom legkiválóbb termékeinek átültetését, Moreto 'Közönyt közönnel' című klasszikus vígjátékát, Cervantes remek 'Don Quijote'-ját, Calderone 'Az állhatatos fejedelem', 'Az élet álom' című drámáit. Shakespeare-től két művet fordított le: a 'Minden jó, ha a vége jó' című vígjátékot, a 'Szerelmes vándor'-t, s ezenkívül 33 szonettet. És aztán itt következik a spanyol, svéd és norvég balladák végtelen sora, melyeket mind ő ültetett át irodalmunkba, azzal a művészettel, mely egyedül csak az ő tulajdona volt. E balladák és románcok kívül neki köszönhetjük Tegnér 'Frithiof mondája'-t.

Íme vázlatos képe az ő műfordítói tevékenységének.

Győry Vilmos a szó igaz értelmében költő vala. Oly remek fordítások, aminőkkel ő gazdagítá irodalmunkat, csak igazi költőtől eredhetnek. Csupa szív, csupa melegség volt az egész ember. Egyike ama ritka embereknek, kiknek nincs ellenségük. Mindenki szerette, becsülte őt, mert ő mindenkihez jó vala. Igazi minta-ember, mintaképe a családapáknak. Mert

⁶⁰

Forrás: b. e.: Győry Vilmos (1838–1885). = Ország-Világ 6 (1885) No. 16. pp. 257–258.

Győry családos ember vala, s most egy vígasztalhatatlan özvegy, s öt kiskorú gyermek (két fiú és három leány) állják zokogva körül ravatalát. Hol a részvét, mely enyhítheti az árván hagyott család mérhetetlen fájdalmát, mely mindenét veszté el az ő halálában? Elveszté a fényt, mely szeretettel ragyogá be a kis fészket, el kenyérkeresőjét! Mert bár rajongásig szereté családját a megdicsőült, ereje szétforgácsolódott, áldásos tevékenysége oly sok irányban működék, hogy nem tudott gondtalan jövőt biztosítani családjának. Tevékenysége megoszlott az irodalom, az egyház, a család közt, s nem érheté meg, hogy szárnyára bocsáthassa gyermekeit, a kegyetlen halál elragadta kérlelhetetlenül.

*

Győry Vilmos 1838. január 7-én született Győrött, hol atyja tanító volt, de mivel szülei Budapestre költöztek, Győry itt végezte a gimnáziumi osztályokat, aztán a jogi pályára lépett. De a szelíd lelkületű ifjúnak nem tetszett ez a pálya, s átlépett a természetével sokkal megegyezőbb lelkészi pályára. Mikor a teológiát végezte, Konkoly Thege Miklós és Tihanyi Ferenc mentoraképp Berlinbe ment, s ott egy évet töltött az egyetemen. A szünidőkben Német- és Franciaországban tett nagyobb utakat, s szorgalmasan tanulmányozta az idegen nyelveket. Berlinben érte Székács levele, melyben meghívta segédlelkésznek a budapesti lutheránus egyházközségbe. E minőségében egy évet töltött Budapesten, 1862-ben Orosháza lelkészévé választották, s itt volt 1876-ig, mikor Székács helyébe, kinek időközben feleségül vette a leányát, megválasztották a budapesti lutheránus egyház lelkészévé.

Győry már ekkor régen ismert nevű író volt. A Jókai Mór 'Délibáb'-jában lépett föl először 'A khán kegyencze' című novellával. Ezután sűrűn írogatott a különböző lapokba költeményeket, esztétikai dolgozatokat stb. Időközben fellépett műfordításaival, s a Kisfaludy-társaság főleg e téren kifejtett érdemeiért 1868-ban tagjául választotta, később az Akadémia is. Az Akadémia pályázatairól sok időn át ő írta a jelentéseket, melyek előnyösen különböztek az utóbbi időkben hallott jelentésektől. Győry az utóbbi években a népszínműírásban is kísérletet tett, s ha nem is írt maradandó becsű népszínműveket, de sok kellemes estét szerzett a közönségnek. Népszínművei a következők: 'Nótás Kata', 'Az öreg béres' és a 'Jeles kompánia'.

Élete nyarán, 47 éves korában hunyta le szemeit örök álmra, sírba vitte az erejét meghaladó munka.

Legyen áldott emlékezete, mely élni fog köztünk mindörökké!

b. e.

Kozma Andor⁶¹

A kedves olvasó bizonyára nagyot néz, megpillantván az 'Ország-Világ' első oldalán egy fiatalember arcképét, aki bizony nem házasulandó krónprincz,⁶² de egyszerűen: poéta.

S kimondván a nagy szót, még nagyobbra néz, mert a legtöbbször idegenül hangzik a név: Kozma Andor. Egyiknek-másiknak eszébe jut: mégis mintha már láttam volna valahol a nevet, talán éppen egy szépen csengő költemény alatt. Egy igen kis töredék talán hallott bizonyos legendáról is, mely egy ifjú alakjához fűződik, aki tizenhat éves kora óta névtelen „vezér-verselője” a Borsszem Jankó-nak; szerzője azoknak a költeményeknek, melyek egy öreg született elme mélységével vannak megírva.

Kozma Andor annyira fiatal (ez idő szerint 26 éves), hogy ha a túlsó oldalon nem állana hátam mögött a Dóczi Lajos tekintélye, s a költőnek három mutatoul lenyomatott költeménye, talán nem is lett volna meg bennem az erkölcsi bátorság, hogy lapom élére állítsam ez ifjút, arra a helyre, hol rendesen érdemekben megőszült férfiak arcképével találkozunk az olvasó.

Kozmáról, a poétáról, a túlsó oldalon elmondja a mondanivalóját a 'Csók' költője. Nekem abból sem elvenni, sem hozzátenni valóm nincs. Az én szerény tollamnak – Bandi maradt. Mert bármilyen öreg elmével született e világra Kozma Andor, nekem és nekünk, az ő híveinek, Bandi maradt és marad. Tíz év óta majd minden héten bebizonyítja a Borsszem Jankó vezérverseiben, amit Dóczi oly találóan mond róla: „Íme egy író, aki műveltebb, mint én” –, s minekünk azért mégis csak Bandi ő. Vagy kényeztető néven: Bandika. Hisz még alig pár éve, hogy ennek a csinos kis bajusznak is csupán a helye volt meg, s ha még oly találó kritikákat zengett is a világraszóló eseményekről és világhírű emberekről dallamos, nemes páthoszu verseiben: az örökké mosolygó gyermekarc tulajdonosát bizony nem szólíthatók urambátyámnak. A társaságoknak, amelyekben megfordult, ő volt a lelke és a – kedvence. Mélységes-mély kedélye, eleven szelleme, s a napi kérdéseknek a maga fajtájú és korabeli ifjakétól rendesen eltérő, magasabb szempontból való felfogása seregestül hódította részére a híveket, kik föltétlenül hittek ennek a gyereknek fényes jövőjében. A közeli ismerősök szakasztott mását látták őbenne az öreg Kozmának, azzal a különbséggel, hogy a fiú behízelt versekbe tudja önteni a közönségesnél magasabbra szárnyaló eszejárását, míg a nagy műveltségű, fennkölt eszű államügyész kényelmesebbnek találja egy jóízű anekdotában tálni fel a politikai és társadalmi kérdések kritikáját.

⁶¹

Forrás: Benedek Elek: Kozma Andor. = Ország-Világ 9 (1888) No. 49. pp. 769–770.

A kedves olvasó észrevehette, hogy Kozma Bandi, a Kozma Sándor államügyész fia. S ha hozzátesszük, hogy a fiú örökölte az apa szellemi javait: a mélyreható elmét, az egészséges gondolkodást, a legnemesebb humanitást, a hazafiasságot – sovinizmus nélkül: az olvasó kezd megbarátkozni a gondolattal, hogy egy fiatal gyerek mond egy igen okos negyven éves embertől várható verses véleményt ma erről, holnap arról a kérdésről, melyeknek nagy része – bár aktuális események adták az inspirációt – örök időkre becsesek maradnak.

Becsesek, mert Kozma Bandi nem egyszerű verselő, aki vezércikk-témákat rímekbe önt. Minden verse tele poézissel.

Az ám, megint a Dóczi előszavába kontárkodtam. Maradjunk Bandinál. Az arcképéből látható, hogy nem a borzas fejű lantosok közül való.

Ő soha sem volt kávéházi poéta, ki pikkoló mellett írja a verseket és szidja a kritikusokat. Sőt, azok közé a poéták közé sem tartozott, akik a zseni ellen intézett merényletnek tekintik, ha egy poéta hivatalt vállal. Az igazi tehetség nem félti a vénáját, s Bandi ahogy végezte a jogot meg az önkéntességet, s egyszer végigcsörtetett a Váci utcán a tisztí karddal oldalán, beállott az Első magyar általános biztosító társasághoz. Föl sem vette a bürobeli munkát. Ezer ember közül kilencszáz-kilencvenkilenc visszaélt volna az ő előnyös helyzetével. Bizonyára sokat elnéztek volna a főügyész fiának. De ő épp olyan lelkiismeretesen végezte, végzi ma is hivatalos munkáját, mint akármelyik szegény gyerek, ki protekció nélkül áll a világon. A büro nem ártott meg a Borsszem Jankó poétájának. Csak úgy öntötte a verseket, a sziporkázó élceket, hétről hétre kacagtatta a búsulásra oly nagy hajlandóságot mutató magyar publikumot. Az intézet kiküldötte Pozsonyba, hol a víg cimboráknak nagy fájdalmára, de saját magának annál nagyobb boldogságára, megházasodott, feleségül véve Fésüs jogakadémiai tanár szép és kedves leányát. Alig vert fészket Pozsonyban, tovább küldötték experimentálni, hogy „egész emberként” hozhassák vissza a központba. Most Miskolcon tolja az Első magyar általános biztosító szekérét, de itt sem szűnt meg állandó verselője, „lantos államférfiúja” maradni a Borsszem Jankónak. Csicseri Bors⁶³ minden héten küldi a verstémát neki, s ő fogja a kalámust⁶⁴ és „forduló postával” jönnek a versek, melyeknek legjavát pár hét múlva egy kötetben olvashatja a t. közönség.

A pár év előtt még gyerekképű Bandi ma már boldog családapa, s apának is, férjnek is mustra, a szó legnemesebb értelmében. Amily kegyetlen szatírával sújt le politikai verseiben

---

⁶² krónprincz (kronpinz) = trónörökös

⁶³ Csicseri Bors: Ágai Adolf (1836–1916) egyik írói álneve

⁶⁴ kalámus = író toll

egy-egy felfűjt nagyságra, épp oly ékes, lelkes szavakban, megkapó hangon tud himnuszt zengeni a családi élet üdvösségéről, minden földi jót meghaladó boldogságáról.

'A tegnap és má'-ból⁶⁵ a politikai és társadalmi kérdéseknek ma leghivatottabb költőjét ismeri meg a nagyközönség. A siker akkora lesz, amekkorát tán maga a költő sem remélt. Ez a könyv egyszerre ismertté, népszerűvé teszi az eddig csak szűkebb körben ismert nevet: bizonyára felkelti a vágyat: megismerni őbenne az igazi lírikust is. 'A tegnap és má'-ból megismerjük hatalmas elméjét, mely csak sejteti mélyenérző szívét. Ezt mi ismerjük, a barátai.

Talán megismeri nemsokára a nagyközönség is. És nem bánja meg ezt az ismeretséget.

Benedek Elek

---

⁶⁵

Ez a kötete sikerkönyv volt, 1889-ben már a 3. kiadása jelent meg (– a szerk. megj.)

Mikes Kelemen⁶⁶

Szálljon lelkünk az ünnepi órában Rodostóba, tengernek partjára, ahol sóhajtozék sok-sok esztendő során egy fehér hajú öreg ember: Mikes Kelemen! Szenteljünk néhány pillanatot a nagy fejedelem leghívebb hívének, s legyen a mi emlékezésünk alapigéje az ő halhatatlan vallomása:

– Én nekem soha semmi egyéb okom nem volt hazámat elhagyni, hanem hogy igen szerettem az öreg fejedelmet.

„Igen szerettem”... Ebben a vallomásban két nagy ember lelki képe rajzolódik elénk, s ha kérdeznék hirtelen, melyik nagyobb a kettő közül: az-e, akit így tudtak szeretni, vagy az, aki szeretni úgy tudott, hogy emberi ideáljáért örök hontalanságot vállalt, csak ez lehetne válaszuk: egyformán nagy volt mind a kettő. Hogy a nagy fejedelem eszménye a szabadság, s ezért való küzdelme nem a nagyravágyó, a maga érdekeit latolgató emberé; hogy ő egy nagy gondolatnak a hőse: szűzi tisztaságába helyezni vissza azt a magyar földet, melyet vastagon borított be török és német világnak mindenféle szennye; hogy ennek a gondolatnak diadaláért mindenét feláldozá – hát, ezek a közönséges fölött magasan szárnyaló erények, de Mikes Kelemen hűségét még nem magyarázzák. Mikes Kelemen apródja, majd belső kamarása volt a nagy fejedelemnek, kardot nem forgatott, embert nem ölt, ő csak szeretett. Szerette a szelíd, a finom lelkű embert, korának egyik legműveltebb magyarját, akit az Isten a legvonzóbb, a leghódítóbb tulajdonságokkal ajándékozott meg: ez babonázta meg a székely ifjút; ez magyarázza az ő példátlan hűségét; ez magyarázza, hogy az édesanya búcsúcsókja nélkül követi a nagy fejedelmet idegen földre, nagy bizonytalanságba, melyben csak egy látszik bizonyosságnak: a halálig tartó hontalanság.

Tizenhét éves fickó legény Mikes Kelemen, amikor beáll apródnak a nagy fejedelem udvarába; férfikora tavaszán, huszonhét éves korában lesz hontalanná, s negyvennégy esztendeig sóhajtozik emésztő vágyakozással Zágon felé, mígnem megkönyörül s leszáll érette a halál angyala.

Zágon! Járjatok be messze földet s nem találtok Zágonnál szebbet! Három oldalról fenyves erdő borította hegyek karimázzák ezt a szépséges szép, nagy székely falut. Három ágú csillaghoz hasonlatos fennsíkon, Istenültette kertből mosolyog ki Zágon, s ennek a kertnek is a legszebb pontján, tölgyes erdőcskébe rejtőzködött a ház, ahol a hűség eleven

szobra született. A falu fölött fenyves erdők rengetegének mélabús zúgása, a falu között vígan csoronkáló patak; kívül is erdő, bent is erdő: Mikes Kelemen költői lelke, a majdani fenséges szép, édesbús levelek írója kívánhat-e szebb helyet ennél? Óh, be szép ez a falu! S be szép az a kicsiny ország, amelynek Háromszék a neve! Mindent megtalálsz ebben a kicsi országban, ami országot csudaszéppé tehet: égnek meredő erdős hegyek aljában végtelennek tetsző, aranykalászos rónaság, melynek kebelén csendesen hömpölyög az Olt vize. Hegyek ormán váromladékok, régi dicsőségről regélők. Minden futamodásra kicsi falu, nagy falu, s minden háznak tárva-nyitva galambbúgos kapuja, mert itt ősidők óta Istené a szállás. S azok a szívet melegítő írások a kapuk homlokán:

„Áldás a bemenőknek, béke a kimenőknek!”

Vándor, kit vágyad vagy sorsod e földre hoz, tudd meg, hogy a mesék, a mondák, a balladák klasszikus földjén vándorolsz.

Ennek a kicsi országnak földjén építették az óriások Bálványosvárát, ahová menekült a pogány Apor az új hit harcosai elől. Ennek a földjén épült a gögös Venturné vára, amelynek aljában ágyúöntő Gábor Áron született. Itt, e vár tövéből kelt szárnyra az örökéletű mese Benet úrról, a szegény székely nemesről, aki a diáknak öltözött Mátyás királyt zsírral trágyázott lencsével vendégelte meg. Ez a föld szülte Apor Pétert, az ősi erkölcsök romlásán, „Erdély felfordult állapotán” kesergő gyökeres székelyt. Ez a föld szülte Kőrösi Csoma Sándort, aki egy pálcával s száz forinttal indult gyalogosan, megkeresni az őshazát. Ez a föld szülte Bod Pétert, az irodalom, történetírás, Benkő Józsefet, az erdélyi honismertetés, Baróti Szabó Dávidot, a magyar ó-klasszikai költészet úttörőjét... Ez a föld szülte Nagyajtai Cserei Mihályt, a kuruc-labanc világ e kedvesen csevegő, csípős nyelvű krónikását, s átaellenben Nagyajtával, az Olt túlsó partján, Apácai Csere Jánost, a magyarnyelvű oktatás mártír apostolát. Ez a föld szülte Mikó Imrét, Erdély Széchenyijét; ez szülte Szász Károlyt, idegen nagy szellemek alkotásainak magyar földre ültetőjét. És ez a föld szülte Kriza Jánost, a költő-püspököt, aki az elnyomatás idejében magyar testvéreinek két kézzel hajigálta át a Királyhágón a székely néplélek vadrózsáit. Kerek e földön van-e még ennél Isten áldotta termékenyebb föld? Íme, ennek a földnek szülöttje Mikes Kelemen! Ezt a földet hagyta el búcsúszó, búcsúpillantás nélkül, merthogy igen szerette az öreg fejedelmet!

Tudjátok-e, mi a hontalanság?

Nem, nem tudjátok, ne is tudjátok meg soha.

Mikes Kelemen hontalansága véresen komoly hontalanság vala. Hontalanság a hazatérés, az édes anyaföld keblére borulás minden reménye nélkül. Egyszerű lélek volt ő, aki

abban a pillanatban, amelyben idegen földre lépett, megérezte, hogy többé nem látja az édes anyaföldet; sohasem borulhat a kebelére; s ha majd leszáll érette a halál angyala, az ő pora nem vegyül az édes anyaföld porával, – s íme, megy mégis, megy habozás nélkül, mert így diktálja a szíve; mert így diktálja ezt, saját szavai szerint „az erdélyi becsület, amely nem az adomért szolgál”. Mikes Kelemen nem zavarható össze az újabb kori bujdosók ama fajtájával, melynek az eget-földet rengető nagy összeomlás kedvező alkalom volt hűtlenül elhagyni a csendes falut, az unalmas kis várost; amely lázas sietséggel igyekezett megelőzni a bujdosásra igazán kényszerülteket, s a kiéhezett emberek mohóságával dobta bele magát a nagy város léha gyönyörűséggel kecsegtető forgatagába, nem, nem, bizony mondom, újra mondom, Mikes Kelemen bujdosása, az ő hontalansága véresen komoly bujdosás, véresen komoly hontalanság vala.

Kétségtelenül keserves sors szolgának lenni a földön, ahol egykor gazda valál, de ha szemedből kiserked a könny, az édes anyaföld kebelére hull; bármerre tekintesz, ismerős hegyek, völgyek, erdőzúgásos, vadgalamb-szólásos tájak mosolyognak feléd; bárhová lépsz, lelkedben gyermekkori édes emlékek rajzanak föl – mérhető-e a te szenvedésed a Mikes Kelemenéhez, aki mellől sorban dőlnek ki a nagy fejedelem és bujdosó hívei, mígnem egyes-egyedül marad; egyes-egyedül bolyong a tenger partján: nem hall magyar szót, csak a maga sóhajtotta szavakat, amelyek mindig és mindig Zágon felé szállanak! Oh, a szegény fehérhajú hontalan.

Egyszer, a nagy fejedelem halála után, Moldovába küldi a porta, ott halad el az erdélyi hegyek mellett, oly közel Zágonhoz és nem mehet haza!

– Az Úr befödözte⁶⁷ előttem az odavivő utakat – sóhajt bús megadással.

Mária Terézia hidegen elutasítja az öreg ember kegyelemkérő levelét.

– Ne is említsék előttünk!

És a vallásos lelkű ember megnyugszik sorsában, több próbát nem tesz a szabadulásra, éli tovább az egyforma életet.

– A ma olyan, mint a holnap, a holnap is csak olyan lesz, mint a ma volt – írja halhatatlan leveleinek egyikében.

Ebben az egy mondatban benne van az ő élete folyása. Már gyérülnek a képzelt nénihez intézett levelek is, s a bölcs öreg embernek sorsában való megnyugvása szól hozzánk, mondván:

– Tudom, hogy a pornak porrá kell lennie. És boldog az, aki nem az Úrnak, hanem az Úrban hal meg. Annyi hosszas bujdosásom után kell-e mást kívánnom annál a boldogságnál?

Az első levelemet amidőn a nénémnek írtam, huszohét éves voltam, ezeket pedig hatvankilencedikben írom. Ebből kiveszek tizenhét esztendő, a többit a haszontalan bujdosásban töltöttem. A haszontalant nem kellett volna mondanom, mert az Isten rendelésében nincs haszontalanság. Mert ő mindent a maga dicsőségére rendel. Arra kell tehát vigyáznunk, hogy mi is arra fordítsuk és úgy minden irántunk való rendelése üdvösségünkre válik. Ne kívánjunk hát többet az Isten akaratánál. Kérjük az üdvösséges életet, a jó halált és az üdvösséget. És aztán megszűnünk a kéréstől, mind a büntől, mind a telhetetlen kívánságtól. Amen.

Amen... A vallásos lelkű hontalan elkészült a halálra. Nyugodt lélekkel várja az órát, amelyben leszáll érette a halál angyala. Erre az órára, a megváltás órájára, még három évig kell várnia. Nem láthatta meg a hazáját, nem borulhatott az édes anyaföld kebelére, de egy nagy öröm mégis érte élete alkonyán: engedelmet kapott az atyafiaival való levelezésre. Most már szüntelen otthon jár a lelke. Szüntelen utazik haza képzeletben s kedves enyelgéssel írja:

– Ezt az utazást gyakorta véghez viszem, kevés költséggel és fáradsággal.

Azt a levelet, amelyet édesanyjától 1723-ban kapott, elküldi öccsének, nehogy az ő halála után méltatlan kézbe kerüljön. Lelke visszakalandozik a múltba, az édes gyermekkorba. Felelevenednek a gyermekkori emlékek. Haj, ha haza mehetne, ha köztük lehetne!

Ha haza mehetne! Hiszen, haza jár minden éjjel. Az álom szárnyán átrepül a havasok fölött; tolvaj módjára surran be az ősi ház kertjébe; bolondként szaladgál a kertben, öleli, csókolja a fákat. Aztán be a házba, az édesanya kebelére roskad, közben félve tekintget ki az ablakon, vajon nem vették-e észre hazajöttét az osztrák katonák? Nem, nem! Oh, de boldog! Aztán jön az ébredés, a keserű ébredés. Álom volt, álom. És most már minden éjjel hazalopózik s mindig bizonyítgatja, mindig ámitgatja magát: Nem, nem, ez már nem álom. Ez már igaz valóság: itthon vagyok, itthon! Halálig itthon maradok. És jön és jön mindig és mindig az édes álom után a keserű ébredés.

Ezek az álmok sorvasztják az öreg embert, s jegyezzétek meg: ezek az álmok sorvasztanak minden hontalant. Oh, te szegény öreg ember, mely kegyelmes volt hozzád Isten, amikor megelégelte sok s nagy szenvedéseidet és leküldé érted a halál angyalát! Porod nem vegyülhetett az édes anyaföld porával, emléket néked csak szívünkben emelhetünk, de jobb helyen emelhetünk-e? Meghatódottan száll lelkünk Rodostó felé, amelynek porával vegyült porod, és száll Rodostótól Zágón felé, ahonnan lelkedben minden idők nemzedékének példát adó hűséget, ajkadon a romlatlan székel-magyar nyelvet vitted a messze idegenbe,

gyönyörködtető bájosságát, mesterkéletlen székyességét, fajodnak kedves vonásait örökéletű leveleidbe!

Mely szép, mely kerek élet volt a te életed! Mely tiszta, ragyogó tiszta a te lelked! Festő, ha volnék s meg akarnám örökíteni a hűséget emberi formában, a te arcképedet festeném meg. Festő, ha volnék s megörökíteni akarnám a testet-lelket emésztő honvágyat, téged, a fehér hajú hontalant festenélek meg, aki ott ült a tenger partján s elhomályosuló szemmel néz a ködbe vesző havasok felé, amelyeken túl mi lehet más? Zágon, Zágon és Zágon! Ifjú, ha volnék, szívem választottjának hűségemről vallást e szavakkal tennék: Leány! Én a te Mikes Kelemened vagyok és maradok örökkön örökké. – Amen!

Benedek Elek

Rákosi Jenő⁶⁸

Nagy urak szolgája: gazdatiszt volt Rákosi János, Rákosi Jenőnek, a főrendiház legújabb tagjának édesapja. Istennek különös kegyeltje volt a szegény gazdatiszt, mert míg úgy tetszett, hogy egyik kezével veri, nyomorúságba döntő csapásokat mérve rá, másik kezével áldotta folyton: tizenkét gyermekkel áldotta meg.

Tagadjátok-e, hogy a sok gyermek Isten áldása? Imé, jertek, hitetlenek s hívőkké lestek, ha a Rákosi-család életének történetét megismeritek. Az első pillanatban úgy tetszik, hogy szerteüllik a hajótörött család. Üres az asztalfia s a gyermekeknek el kell szélednie, kinek erre, kinek arra, kenyér után. A nagy család legnagyobb reménysége, a halhatatlanságról ábrándozó poétás fiú, nagy uradalomnak szűk hivatalszobájában húzódik meg s gazdasági számvetések körmölésében görnyedez. Egy fiú a tengerekre száll s szerencsáját ottan keresik. A másik Dunántúlról a Székelyföld keleti szélére húzódik, doktorsággal keresi a kenyerét. Külön-külön három ember helyett dolgozik egy-egy fiú, hogy kenyérrevalót küldhessen a zátonyon maradtoknak. És ím egyszerre a gazdasági írnok hazamegy s mondja az édesapjának: – Apám, író leszek. Szinte látjuk az apa megdöbbenését. Hiábavaló minden ellenvetés: legyőzhetetlen vágyak hajtják a fiatal poétát az irodalmi központba, éhezés, rongyoskodás vissza nem riasztja: erős, makacs, hajthatatlan természet volt mindég; amit egyszer kitűzött maga elé, végrehajtja, ha beleszakad is. Ez volt Rákosi Jenő, az ifjú, ez ő ma is, az öreg ember. Egy esztendőnek a lefolyásán két osztályból tesz vizsgálatot, közben megszerzi a mindennapi kenyeret s éjnek éjszakáján társalkodik a Múzsákkal. Ez volt Rákosi Jenő, ez ő ma is.

Még gyerekeMBER, midőn megírja az Aesopust⁶⁹ s egy csapásra országos nevet szerez. Még gyerekeMBER, midőn félelmetes tollú katonája a Deák-pártnak s a férfikor kikeletjén ő szerkeszti az időben a legtökéletesebb újságot: a 'Reform'-ot.⁷⁰ Szikrázó szelleme, erős magyar lelke, tüzes, szókimondó természete sok ellenséget és hívet szerez neki s már nyilvánvaló a kezdet-kezdetén, hogy káprázatos pályát fut meg a gazdatiszt fia. Nem a főrendiházi tagságra gondolok, Istenemre, nem. Abban bizonyos vagyok, hogy ő ezt a kitüntetést nem kereste s abban is, hogy Rákosi Jenő ezután is gyalogszerrel rója az utcát,

⁶⁸ Forrás: Benedek Elek: Rákosi Jenő. Budapest, január 2. = Magyar Világ 2 (1903) No. 3. (jan. 3.) pp. 1–2.

⁶⁹ Lásd: Rákosi Jenő: Színművek. (Aesopus, vígj. 5 felv., Ötödik László, szomj. 5 felv.) Pest, 1866. Lampel R. 145, 127 p. – Az Aesopust először a Pesti Nemzeti Színházban 1866. okt. 14-én adták elő.

⁷⁰ A 'Reform' Rákosi Jenő által szerkesztett napilap 1869 és 1875 között.

mint róttá régen, róttá mindég, jóllehet már évek óta van háza, földje, mindene s száz meg száz embernek ad kenyeret. Az ő főrendiházi tagságát én így veszem: ha már van főrendiház s abban helye van a születési arisztokrácia mellett a pénz-arisztokráciának, legyen helye a szellemi arisztokráciának is. S van-e, lehet-e abban vélemény-különbség, hogy Jókai és Gyulai után Rákosi Jenőnek kellett következnie?

Rákosi Jenőnek életében, pályafutásában nagy és hasznos tanulságok rejlenek. Egyike ama fehér holló számba menő íróknak, kik szegénységben, gazdagságban hűtlenné nem válnak ideáljukhoz: költő volt, újságíró volt mindig, nem keresett hivatalt, nem vágyódott politikai babérok után s míg íróársai közül sokan elmerültek a meddő politizálásban, tollukat parlagon hevertették s csak ünnepi alkalomra vették elő: neki minden nap ünnepnap volt, hűtlen a Múzsákhoz pillanatra sem lett. Égben járt a lelke, de földön maradt az esze s soha el nem múló példát adott mindenkinek: miként lehet emelkedni a toll erejével fölfelé, szédítő magasságba, hírben, névben, vagyonban, tisztességben.

Hát irigyeljék a kis lelkek az ő példátlan emelkedését; beszéljen más irigységgel, gúnyolódással az általa alapított Rákosi-dinasztiáról – én csak azt mondom néktek: bárcsak látnék sok magyar embert, Rákosi Jenőhöz hasonlatost. Való igaz, hogy Rákosi Jenő kezében ma nagy hatalom van, talán a legnagyobb. Való igaz, hogy a Rákosi-dinasztia hatalmas egy dinasztia, de az is igaz, hogy ez a dinasztia nem kér a nemzettől civillista-emelést,⁷¹ ennek a dinasztiának minden tagja dolgozik serényen; ennek a dinasztiának egyetlen tagja sem fitogtatja gazdagságát: dolgoznak mind s abból a nagy vagyonból, mit Rákosi Jenő éles elméje, lankadatlan szorgalma a magyar faj szolgálata közben halomra gyűjtött, sok száz embernek jut puha, fehér kenyér.

Rákosi Jánost, a hajótörött gazdatisztet ugyebár nagyon szerette Isten, mikor tizenkét gyermekkel áldotta meg? Mekkora erő rejlik egy nagy családban, még ha szegény is! Összevetik a vállukat, az erősebb a gyengébbet támogatja, istápolja, egyik a másiknak utat jelöl, utat egyenget, szárnyára veszi, főlebb segíti, mígnem a gyöngye is megerősödik s egyszerre csak előttünk egy erős, hatalmas család: a porból emelkedve föl magasra s az emberek irigykedve, csodálkozva, haraggal, szeretettel tekintenek föl reá – akárhogy tekintenek, de föltekintenek reá.

Ne, ne irigyeljétek ezt az emelkedést, inkább vegyetek példát: a családok, a nemzetségek ereje nélkül lehet-e erős a nemzet? Ma, mikor régi, fényes múltú családok szemünk láttára zülленek el, mivelhogy munka nélkül követelnek jóllétet, kényelmet, pompát: nem lélekemelő látvány-e, hogy az „urak szolgájának” fia – amint Rákosi Jenő maga nevezé

édesapját – igazi magyar úrrá lett, akinek van palotája, uradalma, pénze, hatalma, s mindenekfölött nagy becsülete?

A magyar fajban, fájdalom, ritka erény tündöklését s diadalát látom én Rákosi Jenő pályafutásában s ez előtt az erény előtt meghajtani a zászlót nem mulaszthatám el.

Benedek Elek

Reviczky Gyula⁷²

Elöttem fekszik Reviczky Gyula virágok közé rajzolt arcképe, s láttára e képnek fájdalmas és édes emlékek egész raja szállja meg lelkemet. Több a fájdalmasból. Szemünk előtt vívta csöndes, de annál kétségbeesettebb harcát a halállal. Hányszor kívánta, s mikor közeledni látta a rettenetes kaszást, iszonyattal fordult el rémes ábrázatától. Fiatal volt még, oly fiatal! Agyában zsongtak az eszmék, szívében még meg nem énekelt érzelmek forrongtanak, s ő érezte, tudta, hogy mindezt a sírba viszi.

Eszkendők óta suttogtuk a szomorú jóslatot: nem éri meg a jövő tavaszt. Közben csalóka remény lopódzott a mi szívünkbe is, s könnyebb volt szavakat találnunk megvigasztalni őt. Mikor tavaly tavasszal Arcoba menekült, szíve, lelke telve volt reménységgel. Mielőtt útra kelt, egy gyönyörű költeményt adott át nekem. 'Új élet' a címe.

„Ah, szárny és nem koporsó kell nekem!
Szívem kitárul ... már emelkedem,
Eszmények, vágyak, foszladó remények,
Még egyszer nektek, általatok éljek.”

Így dalolt édes reményében egy új életnek. Meghatva olvastuk a költeményt abban az írókból álló kis társaságban, mely naponként összejött a „Hungáriá”-ban, s melynek kerek asztala körül egy hely üresen áll mostan... Amint a költemény elhangzott, Gozsdu Eleknek egy igen kedves és gyöngéd ötlete támadt.

– Add ki szegény Gyulának az arcképét. Én megrajzoltatom Vágóval, a cikket megírja hozzá Ambrus, hadd szerezzünk neki egy kevés örömet, amíg Arcoban lesz.

A gondolat hamarosan tetté vált. Vágó igazi művészi ambícióval rajzolta meg a sokat szenvedett költő bánatos arcát. Keretet is adott hozzá, méltó keretet: virágfüzért. Ambrus, mint lírikust méltatá, érdeme szerint az első közé helyezve őt, az egyetlennek nevezve, akinek énje határozott és megragadó.

Ez a szűkebb körű ünneplés némileg elégtétel is akart lenni a csaknem haláláig nem eléggé méltányolt költőnek. Mert Reviczky Gyulát jóformán csak akkor kezdték észrevenni, amikor már rég el volt jegyezve a halálnak. Élete nem érdemelt fájdalmakkal és nélkülözésekkel vala teljes. Példája elrettentő lehet mindazokra, akik még elég naivok azt hinni, hogy Magyarországon meg lehet élni a poézisból. Akiben az isteni adomány mellett nincs meg a rátermettség a mindennapi élésre, világosabban: hiányzik az élelmesség,

⁷²

Forrás: Benedek Elek: Reviczky Gyula †. = Ország-Világ 10 (1889) No. 30. pp. 471–472.

menthetetlenül veszve van a legtöbb esetben a dicsőség, az erkölcsi elismerés is megkésve érkezik meg koszorúk és bús nekrológok képében. Azzal a fényes tehetséggel, mellyel Istentől megáldaték Reviczky Gyula, minden más pályán nagyszerű „karriert” csinálhatott volna. Sőt sokkal kisebb, egész közepes tehetséggel. Látjuk napról-napra, hogy közönségesen tehetségtelennek ismert emberek magas állásokra jutnak a mindenható protekció révén. Reviczky Gyulának, voltak idők, midőn még a mindennapi kenyerere sem volt meg. Őt a hosszas nélkülözés, az azzal járó rendetlen életmód vitte kora sírjába. Becsületes, karakteres férfiú volt. Művelt, sokat tudó, s mindenhez lángész. Ám mit ért mindez, ha élni nem tudott. Ha egy-egy költeményét, irodalmi dolgozatát elhozta a redakcióba,⁷³ szinte rosszul esett az embernek látni szemérmetes, bátortalan fellépését. Akár csak a kezdő poétát láttad volna. Csak ilyen természet mellett eshetett meg, hogy midőn 'A Hon' megszűntével⁷⁴ állás nélkül maradt, pár évig proletárkodott, az időnként kapott 5–10 forintos honoráriumokból tengődve. Vidékre ment két ízben is lapot szerkeszteni. De szíve visszavágyott az irodalom központjába, s visszajött, anélkül, hogy biztosítva lett volna a mindennapi kenyerere. S mikor aztán nagy későre az elsőrangú költő és esztétikus alkalmazást nyert egy napilapnál,⁷⁵ akkorra már menthetetlenül összetörte egészségét és erejét a sok nélkülözés. Nem nagy öröme telhetett a rendes állásban. Azért a havi 80–100 forintért keservesen meg kellett dolgoznia, életlő munkát végeznie. Egészséges embernek – biztos betegség, betegesnek biztos halál.

Lázás gyorsasággal közeledett a temetőhöz. Azt hittük, ezt a telet sem húzza át. És megérte a tavaszt. Új remény! A bágyadt fényű szemekben új élet reményének sugara csillant föl. Még csak egyszer mehesse Arcoba, s teljesen összeszedi magát...

Elmenni, de miből? Abból a szegényes fizetésből még élni is nagy fejtörést ad, hát még Arcoba menni.

Közben valóságos lázas sietséggel dolgozott legújabb költeményeinek egy kötetben való megjelenésén. Benyújtotta a Kisfaludy-társasághoz. Ez adott 100 forintot, s a könyv címlapjára a címerét... de nem adta ki. Kerestünk kiadót mi, a jó barátai. Nem találtunk.

– Ki olvas ma verset? – ezzel fogadtak.

S a szegény költő, aki ma hitt életben maradásához, holnap meg egy erős köhögési roham egyszerre eltemette a tegnap hiú reménykedését, egy haldokló kétségbeesésével kiáltá: Nem halok meg, míg költeményeim meg nem jelennek! S kinyomatta a saját költségén, havonként törlesztvén a nyomdaköltséget nyomorúságos fizetéséből.

⁷³   redakcióba = szerkesztőségbe

⁷⁴   A Hon 1882-ben szűnt meg

⁷⁵   1887-ben nyert alkalmazást a Pesti Hirlapnál, ahol az irodalom és színház rovatát bízták rá (– *a szerk. megj.*)

Oh, mily szégyenletes, mily arcpirító állapotok! A fiatal nemzedék legnagyobb lírikusa nem talál kiadót, mert a kiadók meg nem találják – vevőt!

A 'Magány' megjelent, a lapok nem teltek be magasztalásával. Dóczy Lajos maga lefordította németre a 'Pán halála'-t, melyet legelső művésznőink szavalnak most. De a nyomdaköltség? – az még nem jött be.

„Ki olvasna ma verset?”

Nemes szívű emberek adtak össze néhány száz forintot, hogy a halálnak eljegyzett költő Arcoba mehessen. S itt föl kell jegyeznem (most már lehet), hogy egy német lap, a 'Neues Pester Journal' tulajdonosa volt az, ki tulajdonképpen lehetővé tette ezt kétszáz forint adományával.

Reviczky elment és hat hétre rá visszajött. Soha nem feledem el a pillanatot, midőn a visszatért költővel először találkoztam. Minden erőmet össze kellett szednem, hogy észre ne vegye rajtam a megdöbbenést. A halálé volt. Arca halálsápadt, szinte zörögni hallám csontjait. Kabátjában vérpiros rózsák!... Szívtépő ellentét. S az a szomorú, végtelen bánatos mosoly, mely minden jajszónál hangosabban, megindítóbban kiáltja: most már vége mindennek!

Alig néhány napot vánszorgott közöttünk. A halálos betegség ágyba dönté. Bevitték a kórházba. Még ott is írt; egyre írta dalait, könyörögve Istenhez, hogy hosszabbítsa meg életét, majd megnyugodott a kikerülhetetlenben...

Kilehelte nemes lelkét egyedül, elhagyottan, mint egy igazi árva. Az édesanya, ki befogható vala szemeit, már réges-régen porrá lett. Nem volt senkije. Barátai pótolták a szülői szeretetet, gyöngédséget, melegséget, ha ugyan ezt pótolni lehet. Utolsó sóhaját nem hallá senki...

Most már pihen a néma temetőben. Most talán még meg is ismerik, s megismervén sokan, de sokan megsiratják a bűba merült szívek dalnokát...

Oh, ha könnyekkel mindent jóvá tehetnénk, amit ellene vétkezénk!

B. E.

Szemere Miklós⁷⁶

Költőnek született, s csak élte delén adta jelét, hogy az. Mert az Isten hosszú élettel áldotta meg, így is fényes jelét adhatá kiváló tehetségének. Nem írt sokat. Mindössze három vaskos kötet a negyvenévi költői munkásság eredménye. Életében sohasem jutott eszébe, hogy bárcsak egy vékonyka kötetet adjon ki költeményeiből, s innen van az, hogy a nagyközönség inkább csak híréből ismeri és nem műveiből. Végre itt vannak összegyűjtve, kiadva, három vastag kötetben. A nagyközönség is ítéletet alkothat magának Szemere Miklósról, az örökifjú poétáról. Én ugyan alig hiszem, hogy Szemere könyvéből 100 példány is elkélt volna eddig. Ő maga nem egyengette az utat ez irányban. Ha úgy tesz vala, mint többi poétáink, akik egyre-másra megörvendeztetik a publikumot egy-két forintos 'Újabb versek'-kel, akkor talán ezer meg ezer ember olvasná ma ezt az előttem fekvő három kötetet. Akkor talán azok az urak is, kik magukra vállalták a költő szellemi hagyatékának rendezését, másként járnak el, és nem sorakoztatnak 40-es és 60-as években írt költeményeket egymás mellé.

Nem lehet kimondani, hogy mennyire zavarja ez az össze-visszaság az összehatást. Szeretnénk a költővel pályája kezdetén indulni, s úgy kísérni lépésről lépésre, évről évre, egész pályája végéig. De ebben a jókívánságunkban megakadályoz a rettenetes gondatlan összeállítás, s mi egy csöppet se csodálkozunk, ha kényelmes emberek nem olvassák azzal a gyönyörűséggel e költeményeket, mint mi. Sőt már kritikát is olvastunk, mely Szemere Miklóst kritikán alul álló költőnek kiáltotta ki. Ennek semmi más ésszerű magyarázata nem lehet, minthogy az illető kritizáló bosszankodva félredobta a zagyvalékos gyűjteményt, s nem lévén elég türelme (ami pedig kritikusoknál megbocsáthatatlan vétek) a három kötet végigolvasáshoz, talán 10–20 gyengébb költeményből ítélte meg e kiváló költőnk.

Tagadhatatlan, hogy vannak Szemere költeményei közt olyanok, melyek a szó igaz értelmében nem is költemények, hanem véres szájú vezércikkek. Amelyeknek alig van valami költői becsük, s amelyeknek keletkezéséhez a költő agg korához képest ritka szenvedélyes természete, s ezzel egyetemben ama tiszteletre indító, hazafias érzelmei szolgáltathatnak magyarázatot.

De egyet merünk állítani, s ez az: hogy Petőfi és Arany óta oly határozott költői egyénisége egyetlen poétáknak se volt, mint öneki. Nemkülönben azt is, hogy e három kötetből könnyen kiszemelhetünk egy kötetre valót, mely mindvégig gyöngye lesz a magyar irodalomnak, s amely mellett mindig el fognak törpülni azok a minden évben beköszöntő

„újabb versek” (áruk 1–2 forint), melyek gazdáik nevét népszerűvé, emlegetté teszik, s díszes bőrbe bújtatván a könyvkötő által, helyet követelnek maguknak a szalonok asztalain.

Szemere Miklós nem volt az a költő, aki egyszerre csak írni kezdett, minden előleges tanulmány nélkül. Szeretett a szabad természetben bolyongani, bejárni sűrű rengeteget puskával a vállán, de azért nem volt a „természet vad virága”, aki megelégszik az Isten adta lelki ajándékkal. Igazi esztétikai műveltséggel bírt, miről fényesen tanúskodnak ’Nyílt levél Arany Jánoshoz’ és ’Válasz Brassai Sámuel ismerettyűjére’ című széptani dolgozatai. Ez utóbbi egy rendkívül érdekes polémia volt Brassaival, ebből a témából indulva ki: „az író gyakran oly különböző művétől, aminő csak két tárgy lehet”. E tétel bizonyításánál míg egyfelől alkalmunk van élvezni Szemere élénk és éles tollát, ugyanakkor láthatjuk azt is, hogy mily széleskörű volt olvasottsága, hogy mily jártas volt úgy az ó- mint az újkor klasszikusai között. Mint életrajzában is meg van írva, e polemiával vont magára különösen a figyelmet, s a Kisfaludy-társaság és a magyar tudományos Akadémia csaknem egyidőben választották meg rendes tagul.

Nem kritika akar e tárca lenni, csak kegyeletes megemlékezés egy még érdeme szerint nem olvasott költőről, s csak tartozni vélünk az igazi költő, hazafi és ember emlékének, midőn innen-onnan kiszedegetünk egy-két versszakot, olvasóinknak való bemutatás végett.

Elsősorban is azt a költeményét ismertetjük meg, melyben ő maga jellemzi saját magát.

„Az én kedvtelésim egyszerű örömek,
Elzárt magányomnak mezei virági.
Az élet gyümölcsfa; mit nyúljak magasra?
Földig lehajolnak hozzám termő ági.
Én is barangoltam szerte a világon,
Fénylő csarnokokban, tengeren, síkságon;
A bolygó vándorból végre remete lett,
Magas bércek között, csörgő patak mellett.”

Tovább azt énekelvén, hogy a vadászat, a vadonban járás az ő kedvtelése, így folytatja:

„Költészetem! te is bércek virága vagy!
Szirmaid mohos szirt tövében feslenek,
Téged a vadon mély csendje s lombja éjén
Áttörő piros Nap sugári neveltek;
Forrásod szomjas vad körme szakasztotta,
Vad mézed zsöngéjét aggott tölgy csorgatta,
A méhraj, lelkemet mely körülszárnyalja,
Odvából kizúdult gondolatim raja.

...S én nem is óhajtok mindig boldog lenni,
Édesbb: tövis után rózsákon pihenni.
S miket én szaggatok, miket én kedvelek:
Vadrózsák, amelyek mindenütt teremnek.”

Valóban Szemere költeményei közül azok a legelesebbek, melyekben a szabad természetet énekli. Igazi költészet, igazi közvetlenség, meleg kedély pezseg effajta költeményeiben, s éles megfigyelő tehetségének adja jelét lépten-nyomon, mely a legapróbb, jelentéktelennek látszó dolgot is észreveszi, s bevonja költészetének aranyos zománcával.

Figyelmet érdemelnek satírái, bordalai, de különösen azok a költeményei, melyekben derült életbölcesség, a meglevővel való megelégedés szólal meg lendületes hangon, pezsgő humorral, elevenességgel.

’Uralkodás’ című satírája a legsikerültebb satírák közé tartozik, amiket irodalmunk felmutathat. A mágnásokat majmoló köznemeseket állítja e satírájában pellengérré. Nem állhatjuk meg, hogy ne vegyünk ki belőle két versszakot:

„Drága bútor, fényes asztal,
Mázos padlók, cifra ágyak, –
Sokra vitted! ép ilyen van
A királyok inasának.
Büszke lehet nőd, a kényes
Divatbáb,
Az udvari szobalánynál
Egy fokkal sem áll alább”

„Jövedelmed egyharmada
Pazarolva nőd ruháján!
De grófnékkal – gazdag pótlék! –
Egy padon ül versenypályán.
Sokra vitted olcsó áron
Jó Mihók!
Mindössze is meztelenre
Kopasztanak a zsidók.”

S ki ne ismerné legalább híréből a ’Lukai pap’-ot, melyet 48-ban írt? A lukai pap imáját, melyet a buzgó hívek utándörögnek, s mely ilyenképpen hangzik:

„És ki ünnepére itten
Összegyűltünk, áldd meg Isten,
Áldd meg a magyar királyt!
Ne nézd, uram, hogy Ő német,
Oh ne nézd azt, kérünk téged,
Mert Őt is Te alkotád.”

Sikerült szatírája az 'Eszményi kandúr' is, melyben a holdkóros szerelmeseket gúnyolja ki.

Bordalai közt is – melyek nagy számmal vannak – kevés a nem sikerültek száma, s ezekben – és az ezekkel rokon bölcselkedő költeményeiben – egész szeretetreméltóságában jelenik meg költészete. Minden sorában magunk előtt látjuk a fehér hajú aggot fiatal szívével, eleven kedélyével, mely az élet aprólékos bajaival nem törődik, mindent úgy vesz, amint van, kivéve ha hazájáról, nemzetéről van szó.

Szűk arra egy tárca kerete, hogy egy „háromkötetes” poétát a maga érdeme szerint méltassunk. De nem állíthatjuk meg, hogy t. olvasóink figyelmét még föl ne hívjuk azokra az apró epigrammatikus versekre, melyek az első kötetnek gyöngyei.

Ízelítőül az olvasóasztalra gurítunk néhányat e gyöngyökből:

„Földi élet! miként e
Kis dal, olyan rövid vagy;
A fülemile általsír,
A gerlice átkacag”

*

„Vezuv! poklod felett mennyi rózsabokor!
Talán bizony költő szíve voltál egykor?!”

*

„Szólj, mi lel téged, száj,
Szólj, mi lel gyakorta?
Hogy miközben a szem sírhatna feletted,
Oly közel feletted...
Te kacagsz alatta?”

*

„A gyermek: sír és dalol,
Ez ... lantos költészet!
Küzd a férfi: dráma lesz
Ekkor már az élet!
Az öreg, époszban él:
Úntalan múltból regél!
Ez az élet, szépszerén
Mi egyéb?
Tarka mese, költemény.”

*

„Dacoltam a bűsz viharral,
S egy sóhaj megrendített!
Nem bírt velem a nagy tenger,
S egy könnycsepp elmerített!”

Meg vagyok győződve, hogy ennyi éppen bőven elég volt arra, hogy a többi olvasóim maguk keressék meg. A három kötetnek, mely a kiadó szerint a „szerző sajátja”, árát nem tudjuk, nem lévén kiírva. De Aigner Lajos úr, akinek bizományában van a könyv,⁷⁷ bizonyára szolgál az érdeklődőknek felvilágosítással.

–k.

---

⁷⁷ Szemere Miklós összes munkái. 1–3. köt. Bp., 1882. Aigner L. XX, 381 p.; 405 p.; 205, 19, 107 p. (Nemzeti Könyvtár XXX–XXXII.)

A magányos lelkű ember⁷⁸

(Vajda Jánosról)

Éppen kerek negyven esztendeje, 1887 valamelyik nyári napjának délutánján, sietve-siettem a nyomda felé, ahol az Ország-Világ-ot nyomták. Igen sietős volt az utam, mert Gödöllőn nyaraltunk s az utolsó vonat előtt meg kellett volna írnom a heti krónikát. Egyszerre csak a Reál-tanoda-utca felől szemrehányó, kesernyész hang állított meg: Lám, lám, hogy szalad! Szóba sem áll a szegény emberrel.

Vajda János, ennek a kornak legnagyobb költője volt a kesernyész hangú, szegény ember.

Természetesen megálltam, üdvözöltem s mondtam, amint következik: Kettőnk közül én vagyok a szegény ember, mert, lám, én szaladok, ön meg sétál.

– Igen, igen, Ön ifjú, tehát szalad. Én öreg vagyok, tehát mendegélek. De a szegény én vagyok, a gazdag Ön. Szerkesztő is, képviselő is! Hát én mi vagyok? Koldus, uram, koldus! Meglátja, hogy árokban döglöm meg, mint a kutya...

Hiszen, való igaz, hogy szegény ember volt a Petőfi és Ady közé eső kornak legnagyobb költője, de nélkülözni nem nélkülözött. Keserűen kellett mosolyognom befelé, amikor az én gazdagságomról beszélt. Havi száz pengő forint volt a fizetésem, mint az Ország-Világ szerkesztőjének, aztán zsebemben volt egy mandátum, mely kerek tizenötezer pengőbe került, ám ebből az akkor rengeteg nagy summából még ezer forint sem volt az enyém a választás heteiben s bizony, apránként törlesztgettem le. Egy pillanatra megálltunk a Franklin-társulat palotája előtt: ott nyomták a Politikai Újdonságok-at, melynek a nagy költő névtelen szerkesztője volt. Ő neki is száz pengő forint volt a fizetése, azzal a különbséggel, hogy ő egymaga élt ebből, nekem pedig már akkor két gyermekes családot kellett eltartanom. De hadd legyen igaza a költőnek: én voltam mégis a gazdagabb. Én, mert ifjú voltam, huszonhat éves. Elöttem a jövődő. Ő meg öreg ember, hatvan éves. Még annál is öregebb, mert mutatott hetvenet. Nem azért mutatott hetvenet, mert haja, szakálla fehérbe borult, hanem, mert szándékosan öregítette magát; előre görbülő, lassan mendegélő, szinte támoalgó járásával, révedező nézésével, a túlzott keserűségnek s a túlzott embergyűlöletnek arcára rajzolódott ráncaival. Valójában hatalmas termetű, szinte félelmes erejű ember volt hatvan

---

⁷⁸ Forrás: Benedek Elek: A magányos lelkű ember. (Vajda Jánosról). = Brassói Lapok 33 (1927) No. 113. (máj. 22.) pp. 11–12.

éves korában is s félelmetes volt a tekintete is, ha a révedezésből hirtelen-váratlan rád szegeződött.

Azt hittem, fölmegegy a Franklinhoz, hogy leszolgálja ő is a maga száz forintját, de, nagy ijedtségemre, keményen a karomba kapaszkodott s lassú mendegélésre kényszerítve kísért át az Egyetem-utcából a Kecskeméti-utcába. Égett a föld a talpam alatt. A Kecskeméti-utcában volt akkor a Pallas nyomdája, ott kellett volna megírnom a krónikát. Megálltunk a kapu előtt, tipegtem-tapogtam, búcsúzkodtam, de vaskarja nem enged, tovább hurcol, útközben ki nem fogy a panaszkodásból. Újra meg újra ijesztget azzal, hogy ő az árokban döglök meg, – egyszerre csak ott vagyunk a Múzeum-kertben, Isten veled heti krónika! Pá, pá, pá! S vajon látom-e ma feleségemet s két kicsi fiamat: Marcikát és Jancsikát? Pá, pá, pá!

Isten a tudója, hogy hányszor kerültük meg a Múzeumot. Szóhoz sem jutok, áradva-árad ajakán a keserű panaszok, az igazságos és igazságtalan vádak tengere.

– Tudja, Ön, – s itt megállt hirtelen, kezét fenyegetően ökölbe szorítá, – tudja, mit mondott nekem a múltkor az a – az a – Vadnai?! Megyek, mendegélek, szembe jön velem, köszön: Szervusz, Jánoszkám! (Vadnai Károly kissé sejpítve beszélt). Hogy vagy? Mit feleltem volna egyebet: hát hogy vagyok, mit gondolsz? Mint a kivert kutya! Éhezem. Az árokban fogok megdöglökni. – No, no, Jánoszkám, ne buszulj, majd szólok az írói szegélyegyletnél, megszavaztatok neked egy évre négyszáz forintot. – Hallja, uram, – rázott meg szilajul, mintha én bántottam volna meg a négyszáz forintos segéllyel – hallja?! Érti, mit mert mondani nekem, Vajda Jánosnak, az a semmi, az a – s következtek súlyos, nyomdafestéket meg nem bíró szavak.

Hiszen, igaz, igaz, Vadnai Károly nem volt nagy tehetségű író, de a maga korában méltán kedvelték s évek hosszú során nagy gonddal szerkesztette a világ egyetlen szépirodalmi napilapját, a Fővárosi Lapok-at. Sem írásra, sem újságszerkesztésre anyagi gond nem kényszeríté: szép birtoka volt Borsod vármegyében. Szóval: a régi világból való író (manapság oly ritka, mint a fehér holló), aki otthagya az ekeszarvát, pennával szolgálta nemzetét, tehetségének mértéke szerint. Nyájas ember volt, kellemes társalkodó, érdekes a múltja is: tizenöt éves volt, amikor kiütött a szabadságharc, beállt honvédnek, végigharcolta a szabadságharcot, Világos után a német besorozta, Olaszországban szenvedett a hazáért, mint közlegény. Bizony, bizony, igaztalan volt a költő kifakadása. Annál is inkább, mert Vadnai is ott volt ama harminckilenc író és szerkesztő közt, akik egy évvel elébb közrebocsátották a költő újabb költeményeit és válogatott prózai elmélkedéseit két kötetben. S ha mégis a Révay polcán maradtak e könyvek, ennek szomorú magyarázatát nem Vadnaiban és harmincnyolc

társában kell keresnünk, mert valamennyien őszintén, becsületesen kívántuk az erkölcsi és anyagi sikert, hanem a nagy költő még nagyobb népszerűtlenségében.

De visszatérek a költő vulkanikus kitöréséhez, mely hirtelen-váratlan lecsendesült és ép oly hirtelen-váratlan megállt, hosszan, kémlelően nézett a szemembe, s félig suttogva mondá, amint következik:

– Lássá, kérem, ha valakinek eszébe jutna, hogy ennek a Vajda Jánosnak nyugodt életet kellene biztosítani; hogy akkor az a Vajda János nagyokat alkotna. Ha például azt mondaná a kormány: nesze, ad neked az állam minden évben hatezer forintot. Ezért nem kérünk egyebet: írj, amikor megszáll az ihlet. Mely szép, mely nagy dolgokat írnék!

Itt egy kicsit megpihent, kémlelődve nézte rajtam a hatást. Aztán:

– Nézze, Ön képviselő. Ön szólna a képviselő társainak, felvilágosítanák a kormányt, hogy a nemzet érdeke, ha Vajda Jánosnak a gondtalan élet biztosítatik...

– Igen, igen, – mondtam én – a nemzet érdeke volna ez. De én kis pont vagyok... Én is szólhatok egyiknek-másiknak. Szólok is. De szóljon Vajda úr is.

Én is szóltam, ő is szólott. Túlságosan is szólott. Költő, nagy költő aligha alázta úgy meg magát, mint ahogy Vajda tevő. Megalázta már akkor, amikor egy fiatal, kezdő író támogatását kérte. Dehát ebből a kezdőből lehet még valaki. Ám elképzelhető-e fájdalmasabb megalázkodás a költőnek, igazán nagy költőnek, mint amikor attól az írónőtől kér támogatást, aki fölött a költő által lekicsinyelt Vadnai Károly is toronymagasságban állt: Benickyné Bajza Lenke volt ez az írónő, aki az ő limonádés, hígvelejű, pongyola, magyartalan regényeivel a nyolcvanas években népszerűbb volt Jókainál. Sokkal, de sokkal nagyobb közönsége volt, mint a legnagyobb mesemondónak. Igen, alig egy hónappal a fenti beszélgetés után, a Benickyné szalonjában találkoztam a költővel. Kénytelen voltam regényt rendelni Benickynétől az Ország-Világ számára, mert valósággal követelték tőlem a nőolvasók. Meg kellett alázkodnom, mint ahogy megalázkodott Rákosi Jenő is, aki alig egy évvel egy kegyetlen kritika után szintén kénytelen volt regényt közölni Benickynétől a Budapesti Hírlapban. De mi a mi megalázkodásunk, a költő megalázkodásához képest! Ő ama bizonyos hatezer forint érdekében tisztelkedett Benickyné kegyelmes asszonynál, akinek az ura akkoriban államtitkár volt. Mondanom se kell tán, hogy kínos volt a találkozásunk. A költő hamar távozott, s a kegyelmes asszony azon melegében eldicsekedte, hogy mivégből járt nála „a szegény János”. Igen, így mondta: „a szegény János”.

Ha jól emlékszem, harminc nemes, akarom mondani: harminc képviselő írt alá egy folyamodványt, s kért ebben kegydíjat Vajda Jánosnak Csáky Albin gróf kultuszminisztertől; attól a minisztertől, aki szent meggyőződéssel állította, hogy háromszáz forint évi fizetésből

gondtalanul megélhet a néptanító. Nem csuda hát, ha a hatezer forint ezerkétszázra szállt le. Hát bizony, nem nagy summa ez az ezerkétszáz forint, de magányosan élő embernek, s szegény ország költőjének éppen elegendő volt akkoriban. Bizonyos vagyok abban, hogy ha hatezret adnak neki, akkor sem ír több verset, sőt minden valószínűség szerint még kevesebbet, mint amennyit írt életének utolsó tíz esztendejében. Terméketlen volt ő, mint az oroszlán, az állatok királya. (Feje emlékeztetett is az oroszlán fejére.) A Múzeumkertben ígért nagy alkotások elmaradtak; soha senki számon nem kérte, nem is kérhette: bőségesen megszolgált a kegydíjat, ha tán nem is ír a Virrasztóknál több költeményt. Az ötvenes években írta. Magyar sors, hogy ma is időszerű.

*

Kétségtelen, hogy Vajda János legnagyobb költője volt a maga korának, de az is kétségtelen, hogy a legnépszerűtlenebb. Mi, kik újságot szerkesztettünk, megbecsültük őt, azzal becsültük meg, hogy neki fizettük a legnagyobb tiszteletdíjat, meg Kiss Józsefnek, a legnépszerűbbnek: huszonöt pengő forintot. Roppant kényes volt a verseire, ő maga végezte mindig a korrektúrát. Gyakran kellett hozzászalasztani a szedőgyereket a korrektúráért: alig lehetett kikaparni tőle. Napok hosszat ült rajta, kereste a sajtóhibát. Egyszer a Vámház-körúton találta a szedőfiút. Lassan mendegélve mélázott és – sósperecet rágott.

– Kérem, Vajda úr, a korrektúráért küldött a Szerkesztő úr.

– Mit alkalmatlankodol! – riadt a szegény gyerekre. – Nem látod, hogy milyen nyomorult koldus vagyok?

De megnyugtathatom az olvasót: akkor délben egy kis korcsmában látta ebédelni a főszerkesztőt. Nagyadag rostélyost evett a költő.

„Szegény János” (lásd Benickyné) embergyűlölő volt, mindenki ellenességet látott, még a gyermekekben is. Nem adoma, de tényvalóság, hogy a Váci-utcában, mint a szedőgyerekre, épp úgy ripakodott egy szerencsétlen vidéki emberre, aki tőle kérdezte meg: Kérem szépen, hol van a Fürdő-utca?

– Ember! – ordított a költő – nézzen körül, ezren tolonganak itt s éppen tőlem kérde, hol a Fürdő-utca?

Éppen tőle. Ez a képzelődő, a mindenki ellenességet látó ember. Szerelmeiben, – nem költőhöz méltó szerelmeiben – csalódott. Hogyne csalódott volna. Magába temetkezett, társtalanul bolyongja végig az életet, mint az üstökös, melyről egyikét írta halhatatlan verseinek. Mindössze két állandó híve volt: két zsidó fiú, Palágyi Menyhért a filozófus, Lajos

a költő. Együtt üldögéltek esténként a Kammon-kávéház legrejtettebb zugában. Magam is sokat jártam e kávéházba legénykoromban, az én hetes társaságommal (egyszer majd írok erről is), mi a kávéház másik részében vitatkoztunk nagy hangosan, közbe-közbe nagyokat kacagtunk, de át-át hallatszottak a költő keserű kifakadásai. Hallottuk Arany János lekicsinylését, kicsúfolását s újra meg újra elszavalni gúnyos hanghordozással:

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra,
Fehér rózsza, piros rózsza
Szőke leány, barna.

– Ha-ha-ha! – hangzott fel. Tetszik ezt érteni?

Való igaz, hogy költőnek nagyobb költő volt Vajda, mint Arany, de az Arany költészetének hasonlíthatatlanul termékenyítőbb hatása volt. Petőfiről szóló elmélkedésében azt mondja Vajda, hogy csak az igazi lírikus költő lehet egyben nagy epikus költő is. Nyilvánvaló, hogy itt Aranyra céloz. De Arany nagy volt, mint epikus költő. Ellenben Vajda nagy volt, mint lírikus, de epikai költeményei (Ábel és Aranka, meg Törzsök Jankó) elhalványodnak Arany Toldija mellett. Arany Toldija felülről lefelé megtalálta olvasóját, nagy népművelő és nemzeti öntudatot ébresztő hatása volt a közép- és alsó osztályban, ellenben Vajdának igen-igen kicsiny közönsége volt mindig és lesz ezután is.

Nem lesz nagy közönsége soha. Mert mindössze tíz-húsz verset írt, melyeknek mindig lesz néhány száz olvasója, több soha. Nincs meg verseiben a magát megkedveltető lágyság és melegség. Néhány versének, a legjobbaknak, az örök életre érdemeseknek leszámításával, valóságos fizikai kint okoz gyenge verselésével, ma már lehetetlen rímeivel (tőled, téged stb., stb.), nehézségeivel, darabosságával. Igaza van szintén Petőfiről szóló elmélkedésében, hogy a versnél nem a keret a fontos (vagyis a rím), hanem, ami benne van e keretben. De az is igaz, hogy ha valaki rímes verset ír, adjon rímet, jó rímet, szépen összecsengőt, vagy írjon szabad verset, mint ahogy ezt ma igen sokan cselekszik, igen szép eredménnyel.

Ha valaki legalább tíz verset írt, örök életre érdemest, eleget írt – magának. Nekünk, nekünk közönségnek, azonban keveset, igen keveset írt Vajda János. Akárhány, nyomába sem lépő költőnek mélyebb és termékenyítőbb hatása volt, mint öneki, a nagynak, akit csak néhány, amúgy is agyonművelt lélek élvez érdeme szerint.

Most, születésének százéves évfordulóján sokat írtak róla (sokkal többet, mint egész ötven éves költői pályáján) s gyakran találkozom azzal a frázissal, hogy Vajda előhírnöke volt

Adynak. Valóban, volt kettejük között valami lelki rokonság, de újra olvasván verseit és prózai műveit, nem találok benne Ady előhírnökét. Budapesten, a nyolcvanas években mozdulnak meg először a szocialisták s a nagy költő nemhogy a messze jövőbe látna, de még a közeljövőbe sem. Azt írja többek közt: „A munkásmozgalomtól mi ne féljünk. A munkásmozgalom nálunk egy fejnélküli test rángatózása; milliónyi zérus egyetlen jelentős szám nélkül. Az értelmiség nem tart vele, elfordul tőle, nincs vezérlete. E nélkül pedig nem megy semmire.”

A nyolcvanas években írta ezt a költő. Meghalt 1897-ben. Ennek éppen harminc esztendeje. Ha Isten az emberi kor legvégső határáig nyújtja a költő életét, megérhette volna a magyar vörös világot, amikor sok szegény magyar költő éppoly megalázkodva sompolygott fel a kultuszminiszter palotájába, mint ő Benickyné szalonjába s másnap tele voltak az újságok a korszakalkotó nagy fordulattal: költőkre, írókra szebb napok virradtak, a népbiztos biztosítja őket, hogy a vasmunkásokkal egyenlő ellátásban fognak részesülni! Talán mondanom sem kell, költők és írók soha sem éheztek annyit, mint a vörös világban...

Ha az emberek nem szerették, Isten mégis szerette a nagy költőt: idejében küldte le érte a Halál angyalát.

(Kisbaczon.)

Benedek Elek

Vas Gereben⁷⁹

Minek nevezzem, ha nem a sors iróniájának, midőn egy író, aki igaz törül szakadt magyar vala nyelvében, eszejárásában, érzelmeiben, éppen Bécsnek városában ér utol a véletlen halál, s a szívnek, mely a magyar föld szeretetétől lángola, idegen földben kell elporladnia?

Tizenhét esztendeje, hogy Vas Gereben, ez a maga idejében méltán kedvelt író, hirtelen halállal meghala Bécsben, s eltemették a währingi temető kertben. A test azzá lett, ami volt: por. Összekeveredék idegen föld porával, s békésen pihen.

Csak egy nem pihent: a lélek. Szárnyat öltött, eljött mihozzánk, s számon kérte tőlünk – porhüvelyét.

Üdv neked, lelkes nemzedék, ki szívedre vevéd a hazaröpült lélek intő szavát!

Valóban, szép vonása ennek a mai nemzedéknek a kegyeletesség. Ma egy élőnek fejét, holnap egy halottnak sírját koszorúzza meg. Halottak napján, midőn a Kerepesi-temető lángtengerben úszik, s a legszerényebb síron is lobog egy mécses, ez a nemzedék kegyeletes szívvel zarándokol elhunyt jeleseink sírjához, s a közpálya minden jelentékeny bajnoka, akit sírhant fedez, kap egy-egy szerény koszorút.

Vas Gereben testét távol tőlünk fedé egy sírhant, s már-már feledni látszánk azt is, hogy valóképpen hol alussza örök álmát. Egyszerre aztán híre jön, hogy a währingi temetőt széthordják, s eszünkbe jut, hogy nekünk is van ott egy halottunk. Egy halottunk, aki míg élt, a magyar irodalomnak vala derék bajnoka, s aki sokszorosan kiérdemelte, hogy legalább a porai magyar földben pihenjenek.

Megpendült a kegyeletes eszme: haza kell szállítani Vas Gereben porait, s íme az eszme megtestesült. Lélekemelő ünnepélyességgel ásták ki a porrá lett testet sírjából, s mire e sorok világot látnak, Vas Gereben a haza megszentelt földjében folytatja megszakított nyugodalmát.

Álljunk meg sírjánál kegyeletes szívvel, s elevenítsük fel emlékezetét a férfiúnak, ki nem közönséges tehetséggel és buzgósággal szolgálta irodalmunkat harminc esztendőn át.

Vas Gereben, családi néven Radákovics József, 1823-ban, április 7-én született Fürgeden, ahol atyja Batthyány hercegnek előbb huszára, később ispánja vala. Eleven eszű, a gúnyolódásra nagyon hajlandó gyermek volt, s Vas Gereben nevét goromba tréfáiért kapta győri diák korában. Diákcsínyek elkövetésében kifogyhatatlan vala, s ezeket ő maga mind meg is írta, olyat sem hallgatva el, ami már több a közönséges diákcsínynél. Írói tehetségét dr. Kovács Pál, veterán írónk fődözte fel, s ezzel sorsa el volt döntve. Sokat hányódott, nagy

nyomorúsággal küszködött, míg megkapta ügyvédi oklevelét (1847), de már ekkor egészen az irodalomnak élt, s oklevelének nem sok hasznát vette.

Vas Gereben, mint író, különösen a régi jó idők és emberek rajzolásában volt kitűnő. Ezek az apró, humoros, tősgyökeres magyarsággal írott rajzai tették a nevét népszerűvé. Nem mondjuk, hogy nyelvében ne volna sok szép törül szakasztott szólásmód, eredeti fordulat, sok olyan jó szava, melyeket ma nem ismerünk, s melyek nagyon is elkelnének a mai író nemzedékénél.

Legsikerültebb dolgain, az apróbb rajzokon kívül írt több regényt és színművet is. Ha regényeit a mai mértékkel mérjük, különösen a kompozíció fölött könnyen pálcát törhetünk, de regényeiben is megtaláljuk azt, amit rajzaiban: egészséges jó humorát, magyaros nyelvét, mulatságos adomáit, s az a közönség, mely a regényekben nem csupán az érdekfeszítőt, a borzalmat keresi, ma is élvezettel olvashatja azokat.

A színműírásban egyáltalán nem volt szerencsés, még kevésbé a hírlapcsinálásban. Mert Vas Gereben több ízben szerkesztett lapot is. Így 1848-ban a kormány megbízásából szerkesztette a 'Népbarát'-ot, mely roppant elterjedésnek örvendett, de a szabadságharc leveretésével a lap is megszűnt. Ő maga sokáig bujdosott lapja miatt, sőt fogságot is szenvedett. Az ötvenes és a hatvanas években többször indít, hol folyóiratot, hol újságlapot, de vállalata mindannyiszor szerencsétlenül üt ki, s egyetlen lapját sem tudja hosszabb ideig fenntartani. 1868-ban is azért ment Bécsbe, hol éppen akkor ült össze az első delegáció, hogy egy újabb lap megindítását eszközölje ki, de tervének véget vetett a halál, mely őt oly váratlanul elragadta. Az utcán szívgörcsök lepték meg, bement egy gyógyszertárba, s ott összerogyott.

A bécsi „Concordia” hírlapíró egyesület temettette el, mely a magyar író hamvainak kiadásánál most is testületileg jelent meg, a ravatalra koszorút tett, s a hamvakat érckoporsóban helyeztette el.

Jól esik a bécsi hírlapírók e szép tényét följegyeznünk. A magyar irodalmat tisztelték meg a koszorúval, melyet Vas Gereben ravatalára helyeztek. Ők Vas Gerebenről csak annyit tudnak, hogy író volt, nem ismerik műveit, mert ő csak nekünk írt. De a szellemi köztársaságban nem léteznek korlátok – mondá Weilen amidőn Vas Gereben sírja fölött idézé Luther mondását: „A nyelv hüvely, amelyben az eszme pallosa rejlik”. „A pallosról és nem a hüvelyről ismerjük meg a szellem lovagjait” – mondá tovább Weilen. „A Vas Gereben által teremtett alakok át vannak ütve az Önök lelkébe és azokat, mintegy megtestesülve látom, midőn Önök, t. uraim, itt megjelennek, hogy az elhunyt író ravatalánál a kegyelet adóját

leróják. Nyugodjék békében Petőfi a halhatatlan költő édes szüleinek hamvai mellett és pótolja a sírban gyermeküket, akit nem helyezhettek melléjük örök nyugalomra.”

Szép szavak – s annál szebbek ez esetben, mert egy idegen nyelvű író ajkáról hangzottak el, idegen földön. Most már a mienk Vas Gereben egészen. Mienk szellemének alkotása, mienk testének hamvai. Adjuk át e hamvakat a hazai földnek, s őrizzük meg a jó hazafi és író emlékét, igaz kegyelettel.

b. e.

A métely⁸⁰

A múlt héten a vizsgálóbíró letartóztatott egy író. Mindjárt hozzáteszem: „kitűnő” író. Mert ebben az országban mindjárt „kitűnő” jelzőt kap az író, ha lecsukják, vagy ha – meghal. A „kitűnő” író – hivatalos nyelven szólva – „előzetes letartóztatásba helyezték”, aztán másnap szabadon is bocsátották. Ez így rendjén volt. Majd a sajtóbíró, annak idején, ítélt a dolgában. Mi várhatunk.

A „kitűnő” író bűne sem több, sem kevesebb, mint annyi sok „kitűnő” társáé: szemérmes sértő, erkölcsmételyező regényt írt, mely egy élclapnak nevezett újságban jelenik meg s melyet, természetesen, hétről hétre mohón fal a közönség s annak különösen ifjabbik része. A mi gyermekeink.

Mondanom sem kell: ezek a „kitűnő” írók, kiknek nincsen sem Istenük, sem hazájuk, sem édesanyjuk, sem leánytestvérük, csupa – „modern” írók. Modernségük az erkölcsnek, a tisztességnek lábbal tiprásában, a haza fogalmának állandó kigúnyolásában s a szép magyar nyelvnek csúffá tételében nyilatkozik. Így értik s így gyakorolják ők a modernséget, amire példa a művelt világ irodalmában nincs. Mi, régibb szabású írók, kiket szent hagyományok kötnek e földhöz és népéhez; mi, kik az irodalmi hagyományokat tiszteletben tartjuk, őrizzük, ápoljuk s közben tehetségünk mértéke szerint munkájuk az egészséges továbbfejlődést, egytől egyig korlátoltak, bundás, földhöz ragadt parasztok vagyunk a „moderne” szemében. Ama moderne szemében, kik zagyva magyarsággal írnak s kik regényeket szerkesztenek, melyeknek a Balog Tuták és Trió Katák a hősei.

Meg kell állapítanunk, hogy a szennyirodalom e kitűnőségeit elsősorban ama napilapok szabadították irodalmunkra, amelyeknek már a létezésük merénylet a jó ízlés ellen. A sajtó birodalmát ellepték az újságírói műnyelven „sakál”-nak nevezett kétes egzisztenciák, megdöbbenően tudatlan és erkölcstelen alakok, kik napról napra terjesztik a mételyt, már nem is a sorok között. Tudás nélkül, ízlés nélkül, erkölcsi érzék nélkül tárgyalják, boncolják, szellőztetik a köz- és magánügyeket, s a köz javát munkáló írók, újságírók és olvasók tehetetlenül állanak a vészes áradattal szemben. A régi jó világban az erkölcstelen perszónákat pellengérré állították, tyúktollbokrétával megkoszorúzták s kisöprűzték a faluból. Ma azonban, az új világban, örülnünk kell, ha nem ezek a perszónák bokrétazzák fel tisztességben

megőszült fejünket a sajtószabadság szent nevében. A legnagyobb büntetés, ami érheti: becsukják egy-két hónapra, ami csupa haszon a szennyes újságnak, még többen olvassák. Sajtószabadság ide, sajtószabadság oda, nem volna-e megfontolandó, hogy magunk és gyermekeink erkölcsi épségének is tartozik az álladalom annyi védelemmel bár, mint testi épségünknek? Ki a nagyobb bűnös? Az élelmiszer hamisítója-e, vagy a közerkölcsök megfertőztetője?

Mostanában a napisajtó tisztesebb részében feljajdulásokat olvastunk: válság fenyegeti a komoly irodalmat. Valóban, a komoly irodalmat válság fenyegeti, erről nekem is van tudomásom. Annyira van, hogy ha ma állanék írói pályám kezdetén, gondolkozás nélkül fognám meg az eke szarvát. A kiadók már alig-alig mernek vállalkozni komolyabb szépirodalmi és tudományos könyvek kiadására, mert a nagyközönség zömének lelki szükségletét kielégítik a krajcáros újságok s a léha, erkölcstelen fércmunkák. Magát az ifjúságot is szemünk láttára hódítják el az idegborzongató, kalandos rémregények, ma, mikor ifjúsági irodalmunk még tíz-húsz év előtt nem remélt magasságra emelkedett. De azt kérdem én a napisajtó tisztos részétől is: teljesítette-e mindig, minden időkből híven, következetesen a kötelességét a komoly irodalom iránt? A legkomolyabb lapok is hasábokban adtak s adnak számot a legléghább operetről is, ellenben csak ritkán s lehető röviden a legértékesebb irodalmi műről is. A könyvkritika elveszítette hitelét, mivelhogy az olvasó minden újságban csaknem ugyanazzal a „kritikával” találkozott, azzal, melyet a kiadó – beküldött. Ez nagy szégyenfolt a mi sajtónkon s bizony esztendőik komoly munkája törülheti le róla ezt a foltot. Úgy tetszik nekünk, hogy a „Budapesti Hírlap”, mely társainál eddig is komolyabban szolgálta a nemzeti irodalom ügyét, újabban nagy komolysággal lát munkához. Aminthogy annak a lapnak, melynek Rákosi Jenő a főszerkesztője, példát is kell adnia az egész sajtónak. Meg kell kezdeni a harcot a szennyirodalom ellen, s nem szabad félbehagyni, míg lehetlenné nem tettük, s ugyanakkor illő figyelemben kell részesíteni a komoly irodalmat, vissza kell állítani a pajtáskodástól ment, becsületes, tárgyilagos kritikát oda, hol volt húsz-harminc év előtt, napi- és heti sajtóban egyaránt.

Mondom, hogy esztendőik munkája kell, míg a közelmúlt bűneinek káros hatását elenyésztetjük, de ha célt akarunk érni, a hosszú, kitartó munkától nem szabad visszariadnunk. Tisztességes sajtónak és tisztességes közönségnek kezdet kell fognia a nagy munkában. Vissza kell állítanunk a tisztos erkölcsöket a köz- és magánéletben; meg kell védenünk a komoly, a nemzeti irodalmat a közénk tolaikodó hazátlan, erkölcstelen irodalom ellenében; elejét kell vennünk a magyar nemzet erkölcsi elzüllésének: mind oly feladatokat, melyeknek teljesítésére a jók legjobbjainak egyesülni kell, még pedig mindjárt. B.E.

Imádság és dal⁸¹

A falu keleti szélén, lankás hegyoldalon terül el a kertem, azután hirtelen hegybe szökik: ennek a tetejéről látom az egész falut. Ritkán megyek ki az utcára, mert a kertem éppen tizenhat házzal szomszédos: ez a tizenhat ház és ennek udvara jóformán mindent megmutat a falu életéből. Csak fel s alá sétálgatok, s áthallik hozzám panaszkodás, tréfálgatás, veszekedés, fel-felfohászkodás, iskolás gyermekek magolása (egy-egy nevet, meg szót többször is ismételnek, ilyenformán: Stefan cel mare,⁸² cel, cel, mare, mare); áthallik, hogyne hallanak, a nótázás is. Azért hallik át az imádság, mert Isten háza is a szomszédom, mellette húzódik el a házamhoz vezető út. Ezen az úton végzem el vasárnaponként az én istentiszteletemet, zümmögöm el halkán a kántor éneke nyomán a zsoltárokat, a X. zsoltárt, az Istenben, az ő örökkévalóságában való hitnek a fenséges himnuszát, kissé hangosan is. Megvallom, ritkán, igen ritkán lépek át a szent küszöböt, mert zavar imádságomban gazda- és napszámos leányoknak kisasszonykodó páváskodása. De így is hallok egy-két szót a tiszteletes imádságából s nekem elég ez az egy-két szó is, hogy egész imádsággá kerekedjék. Szóval, amint láthatjátok, nem vagyok Istentagadó, sőt! Vallásosabb lelkű embert nem ismerek magamnál.

E bevezetés után hadd térek rá mai beszédemre (azért mai, mert lesz ennek még folytatása is), mely ugyan nem szent beszéd, de azért kérlek, atyámfia, hallgassatok meg illő figyelemmel és lelki alázatossággal! Ez a beszédem a templomtól indul el, ahol nemrégiben egy ifjú párnak adta áldását a tiszteletes. Kicsendültek az áldó imádság égbeszárnyaló hangjai, s hallottam később, hogy a tiszteletes meg is ríkatta a násznépet: korán árván maradt ifjú volt a vőlegény. A menyasszonyt az én szomszédomból röpítette el a vőlegény, ide gyülekezett esküvő után a násznép egyik fele, innen csendült ki az én kertembe egy igen-igen szomorú, érzелgős nóta, melyet kerek negyven esztendeje hallottam először. (Zárjel között legyen mondva: engem nem lepett meg, hogy a vidám kedvű vendégsereg szomorú nótát énekelt, – ősi örökség ez, sírva vígadott mindég a magyar). Hallottam pedig ezt a nótát a gödöllői nagyvásáron, ahol egy öblös hangú zsidó fiú énekelte, hogy:

Sujt az átok, mert szeretlek,
Éjjel-nappal érted szenvedek.

⁸¹ Forrás: Benedek Elek: Imádság és dal. = Ujság [Kolozsvár] 27 (1925) No. 122. (jún. 1.) pp. 9–10.

⁸² Stefan cel Mare: III. (Nagy) István (1433–1504) Molva fejedelme volt 1457–1504 között. Uralkodása alatt Moldva erős állammá fejlődött és megőrizte függetlenségét. A legnagyobb románok egyikének tartják.

Sujt az átok és a bánat bánt
Megraboltad szívem nyugalmát.

A zsidófiú gitárral kísérte a nótát, minden sor után végigszaladtak ujjai a húrokon, ilyenformán: kun-kun-kun, kung! Mindenféle nótát árult és énekelt, de ezt a legkitartóbban: így történt, hogy szöveg és dallam hamarosan az enyém lett, nemcsak enyém, de az első gyermeknek az altató dala is. Mert ezzel altattam el, amikor anyja, dajkája mind kidültek. Én is az ujjaimat végigkungattam a gyermek hátán, s a gyermek minden kungásra nagyokat kacagott, míg végre az álomba belekacagta magát.

Szentül meg voltam győződve, hogy ez az érzelgős nóta német forrásból csörgedezett át hozzánk, mígnem egy-két év előtt véletlenül megtudtam Dózsa Endrétől, hogy az ő apja, a Zandirhám költője írta! S íme, most itt hallom Kisbaczonban e dalt, mely legalább is hatvan esztendő. És csak én hallottam itt először, mert egyszerre kisül, hogy idős emberek már gyermekkorukban hallották. Szóval apáról-fiúra, anyáról-leányra szállt Dózsa Dániel érzelgős nótája. Nyilvánvaló, hogy szövegben is, dallamban is van valami megmagyarázhatatlan érték, mely diadalmasan tört utat az egyszerű emberek szívébe.

Azon már nem csodálkoztam, hogy az érzelgős dalt hamarosan követte Petőfi „Juhász legény, szegény juhász legény”-e, mert a Petőfi-ünnepek óta ez a legnépszerűbb nóta az én kicsi falumban. De csakhamar lett módom a csudákozásban: öregek és ifjak ajkáról szállt felém Csokonai halhatatlan éneke:

Földiekkel játszó
Égi tünemény,
Istenségnek látszó,
Csalfa, vak remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint védangyalának,
Bókol untalan.
Sima száddal mit kecsegtetsz,
Mért nevetsz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak,

Biztatóm valál,
Hittem szép szavadnak,
Mégis megcsalál.

De már erre „felsikoltottam”, mint ahogy felsikoltott a jó öreg Kazinczy Ferenc (hat esztendő múlva lesz halálának száz éves évfordulója), valahányszor a magyar szónak, a magyar írásnak egy-egy isteni szikrás művelőjét fedezte fel. Íme, százhusz esztendeje, hogy porladozik Csokonai Vitéz Mihály a debreceni temetőben, a székely faluban, egyszerű emberek ajkán csendül fel a „földiekkel játszó égi tünemény!” És hogy dúskáljak a csodálkozásban, a „földiekkel játszó égi tünemény” után felcsendült „Ó, Tihanynak riadó leánya!” is. Mi ez? Mi ez? Álmodom-e? A „földiekkel játszó”-t hallottam már gyermekkoromban, éppen a menyasszony dédanyjától hallottam, de „Ó, Tihanynak riadó leányát” itt most hallom először. Talán mostanában jutott el idáig? Mindegy, a fontos, hogy él Csokonai az én kis falumban. Nem a nevében, hanem a dalaiban. Mert ezek az egyszerű emberek aligha tudják, hogy e felséges dalokat egy Csokonai Vitéz Mihály nevű, sokat éhezett, sokat fagyoskodott ifjú költé. És Csokonai él, él, mégis él!

És most, és most... nem mondhatnám, hogy különösképpen kívánom – Anghelescu úrral az ismerkedést, de bizony mondom, szerettem volna, ha ezen a napon vendégemül tisztelhetem. Ha együtt sétálgatunk a templom mellett, amint a tiszteletes áldását adja az ifjú párra. Ha együtt hallgatjuk azt a négy régi dalt. És én a négy dal elhangzása után mondtam volna a miniszter úrnak, amint következik:

– Íme, Uram, több mint ezer esztendeje, hol a pogány, hol a keresztyén hiten, magyarul imádkozik a székely. Íme, uram, négy dalt énekeltek itt el öregek és ifjak (bizony mondom, nem megrendelésre), mind a négy régi magyar dal, van köztük száz évesnél idősebb is. Ezek mind nemzedékről-nemzedékre szálltak s szállnak tovább is. Ne tévessze meg, ó, uram, hogy a gyermekek románul magolják a történelmet, az alkotmányt, a földrajzot, mert csak sejtik, de nem tudják, hogy mit magolnak. Az se tévessze meg, hogy itt-ott a magyar gyerekek tiszta magyar faluban románul köszönnek az utcán: kenyerüket féltő szegény tanítók túlbuzgó parancsára történik ez. Nem tagadom, s ebben nekünk, székelyeknek, nincs örömünk, de önöknek sincs hasznuk. Egy bizonyos, hogy amíg szabad lesz magyarul imádkoznunk és magyarul énekelnünk, – nem halunk meg. S ha ön, kedves uram, azt kívánná, hogy mint tollforgató ember írjak valamit az emlékkönyvébe, ezt a két soros versikét írnám:

*Amíg magyarul szól imádságunk s dalunk,
Tetszik, vagy nem tetszik, bizony meg nem halunk.*

Benedek Elek

Heten voltunk, uram, heten!⁸³

(Emlékezés a hetek társaságáról)

A nyolcvanas évek elején... Nem, nem úgy. Mert megeshetik az a csuda, hogy sok száz esztendő múlva is kezébe kerülhet valakinek ez az írásom, megállapítom pontosan: a 19-dik század nyolcvanas éveinek elején a Ferencrendiek pesti házában, ott is a Csalányi-vendéglő külön kis szobájában minden hétfőn este együtt vacsorázott hét újságíró, kik közt 36 éves volt a legidősebb, 22–23 éves a többi hat. Keszler József, a félhivatalos Nemzet ma is élő színházi kritikusa volt a hetes társaság örege, (a mi szemünkben csakugyan öreg volt,) de mi egyszerűen Keszi-vé fiatalítottuk. Rajta kívül még két ifjú képviselte a Nemzetet: Darvai Fülöp, a zenekritikus és Heltai Ferenc, a közgazdasági rovat vezetője, később egy székely kerületnek két ízben is képviselője. Újságíróból szépíróvá fejlődött a hetes társaság további négy tagja: a székely eredetű Ambrus Zoltán, a tuladunai Kozma Andor és Rákosi Viktor, meg csekélységem, az erdővidéki székely.

Ambrus Zoltán alig volt tizenhét éves, amikor a Fővárosi Lapoknál, a világ egyetlen szépirodalmi lapjánál megkezdte írói pályafutását mint könyv- és színikritikus; Kozma Andor a Borsszem Jankónak volt vezérversírója. Rák Viktor meg én a Budapesti Hírlap Benjaminjai voltunk: ő Szipulusz név alatt kacagtatta a publikumot, én Székely Huszár, Kópé, meg Zeke nevek alá rejtőztem. Mind a hetünknek volt írói álneve, vagy becs.neve. Keszler, amint mondám, Keszi volt. Helta majd megmondom, miért teuton, Darvai hol Fülcsi, hol Icig, hol Kutya zsidó, Ambrus, mert Spektátor név alatt írta kritikáit, Speki lett, Kozmát Keszler Majdnem Bandinak keresztelte el, Rákosit Jenő bátyja keresztelte Sipulusznak, engem meg Sipulusz Zekének, mert télen hazai posztó zekét viseltem, mely – Sipulusz vice szerint – oly kemény volt, hogy ha földhöz vágják, megáll egyenesen, mint a torony. S mert nem lehetetlen, hogy még évszázadok múlva is lesznek a „milyen vallású vagy” iránt érdeklődők, íme: Keszler, Heltai és Darvai zsidó, Ambrus és Rákosi róm. kath., Kozma és én ev. ref. Mondhatom, szebb, nemesebb barátság el sem képzelhető, mint a három felekezet hét fia közt. A tisztaeszlári pör, amely oly szörnyen felkavarta a lelkek nyugalmát s itt-ott még zsidóellenes zendüléssé is fajult, egy pillanatra sem zavarta meg a hetek barátságát: hol nevettünk, hol szomorkodtunk az emberi korlátoltságon, s Darvai Fülöp volt tán ekkorában az

egyetlen zsidó, aki tisztában volt azzal, hogy szeretet mosolyog felé, amikor lekutyazsidózzuk.

Vacsora után rendszerint átmentünk a Mammon kávéházba, ahol minden este összejöttünk, s ahol már „külső” tagjai is voltak a társaságnak. Itt gyakran folytak le nagy és zajos viták, amelyekben mindig az öreg Keszi vezetett, s rendszerint ő maradt felül.

Széleskörű műveltsége, párisi pallérozódottsága mellett az ő keze váltott leggyorsabban, s egyszer egyházpolitikai vitában úgy falnak szorította az egyetem híres egyházpolitikai tanárát, Kovács Gyulát, (az akkor még híre sem volt Klebelsberg miniszternek az apósát), hogy ez szegény feje egy szót sem tudott szólni. Szeme-szája tátva maradt a csudálkozástól. Külső tag volt többek közt Baksics Gusztáv is, akkoriban híres publicista, később Sepsiszentgyörgy örökös képviselője, akit egy tárcámban így jellemeztem: „Futva ír és írva fut”; aki a mi asztalunknál fenyegette meg a dzsentrit, hogy két év alatt tönkretesz a – Neues Pester Journal-ban. Szörnyen meg volt bántva, amikor szemébe röhögtünk. (Mintha bizony kellett is a dzsentri tönkretevéséhez a Neues Pester Journal!) A mi társaságunkból csupán Ambrus volt vitatkozó kedvű, de nem igen tűrte az ellenvéleményt s így a vele való vita nem tartott sokáig Sipulusz és Majdnem Bandó viccekkel elevenítették a vitatkozást. Heltai, a teuton, ritkán szólalt meg, de mindig német alapossággal; én rendszerint asztalra könyökölve bámultam magam elé, amiért meg is kaptam a másik melléknevet: a Zeke mellé a Bús székel-y-t.

Oly világosan tisztában voltunk egymás tehetségével, hogy nagy vonásokban megállapítottuk, ki milyen karriert fog csinálni. Keszlerrel megállapítottuk, hogy haláláig színikritikus marad, – s az ma is, 81 éves korában. Heltairól, aki elég jó módú, de sok gyermekes szentesi gabonakereskedőnek volt a fia, megjövendöltük, hogy ő lesz az egyetlen gazdag ember köztünk, még pedig nem örökség útján. Túlságosan be is teljesült. Darvaiban megláttuk a híres védőügyvédet, – s csakugyan ő védett minden megtámadott kormánypárti mandátumot. Kozma Andor titkára lett az Első Magyar Biztosító Társaságnak – nem kellett jövendőmondónak lennünk, hogy voltaképpen az ő életfolyása lesz a legsimább: kevés munkáért szép fizetés, gondtalanul írhatja verses heti krónikáit, az emberi kor legvégső határáig. Ambrus is bekerült a Földhitelintézetbe, amelynek Arany László volt a vezérigazgatója, de ő sokkal bohémebb természet volt, semhogy még tessék-lássék is megerőltesse magát, s hamarosan kitették a szűrét. Rákosi előtt és előttem az újságírás állott, mint kenyéradó pálya. Odáig még a legmerészebb jövendőmondó sem merészkedett, hogy mi ketten valaha tisztán az irodalommal is megszerezzük a mi mindennapi kenyérünket.

Gyakran szőnyegre került a házaselet is és hangos derűtség kíséretében tettünk szent fogadást, hogy százezer pengő forinton alul nem házasodunk. Elsőnek én szegtem meg a fogadalmat: két szoba bútort hozott nagyanyó s azóta ezerszer is megállapítottam, hogy nálam gazdagabban senki sem házasodott, utánam következett Heltai, aki még egy kötőt sem kapott a feleségével, de talán egész Budapesten nem volt akkoriban szebb, mint ez a magyarul egy-két szót tudó, nagynémetországi leány, Újházy Edének, a nemzeti színház híres művészenek a sógornője. Körülbelül egyidőben történt az eljegyzésünk, egy este Heltai elhozta menyasszonya arcképét. Bár látásból ismertük, sorra adtuk és gyönyörködtünk a fényképet. Mint rendesen, a nagylepedős Figaró mögé temetkezve ott volt Irmey Ferenc tanár és esztétikus is, aki igen szerencsétlenül házasodott s ennek következtében szörnyű nőgyűlölő volt, kíváncsian vártuk hát a véleményét. Az összeaszott arcú, vörös orrú kis emberke egy pillanatra kidugta az orrát, ránézett a fényképre, aztán kiköpött, mondván: csipás! – azzal a társaság falrengető kacagása közt visszabújt a Figaró mögé. Mondanom sem kell, hogy a vőlegény is velünk kacagott.

Még egy esztendő sem telt belé, követte példánkat Sipulusz is, aki Réczey egyetemi tanárnak árván maradt, az idő szerint Takács József ceglédi ref. papnak a mostoha leányát vette feleségül. Bizony az ő százezer pengő forintja is két szoba bútorra zsugorodott. Közben Kozma Bandit Ormódi, az Első Magyar Biztosító Társaság vezérigazgató kiküldte Pozsonyba, hogy ismerkedjék meg a vidéki élettel is, s persze, hogy egy szép, de szegény asszonykával tért vissza, Fésűs jogakadémiai tanár leányával. (Ormódi tanácsolta a Bandi apjának, a nagynevű főügyésznek, hogy ne nevelje a fiát politikusnak, hanem adja be hozzá, jobb dolga lesz ott. Igaza volt.) Egyszerre azon vette észre magát a jó öreg Keszler, hogy mindjárt egyedül maradt. Megházasodott Darvai Fülöp is, (ő már többször szoba bútort és pénzt is kapott) s már csak a két színikritikus: Keszler és Ambrus legénykedett. Senki sem hitte, hogy Ambrus horogra akadt. Sokkal jobban szerette a kényelmes, a független életet, meg a finom szivart, semhogy lekösse magát egy szegény leány mellé. De mit tesz Isten? Belebotlik egy kedves csitri leánykába, egy szegény színinövendékbe, s egy szép napon felkér násznagynak. Ezen az esküvőn a két násznagyon kívül senki más vendég nem volt. Fiakkeren robogtunk a régi Erzsébet-városi templom felé. Amikor közeledtünk a templom utcájához, szomorúan elmosolyodott Ambrus: – Mit gondolsz, Zekém, nem volna jó visszafordulnunk?

– Ha már így van, ahogy van, mondtam én, gyerünk csak tovább.

Nyilván úgy érezte, hogy nem igen való férjnek. De tévedett magában: boldogan bújtak meg a kis szobácskában. Ez a boldogság egy évig tartott: gyermekágyban halt meg a kicsiny asszonyka. Szép, szőke leányka maradt utána.

A nyolcvanas évek vége felé volt az Ambrus esküvője, az öreg Keszi egyedül maradt, s legalább tíz esztendeig bolyongott társtalanul, akkor aztán ő is belépett a becsületes emberek sorába: feleségül vette az opera egyik művésznőjét. Az egyetlen közülünk, akinek pályája egyenes vonalban haladt: soha más nem volt, mindég és mindég színikritikus. Kezdetben a félhivatalos Nemzetnél, ma a Kóbor Tamás Ujság-jánál. Ambrus is első sorban kritikus, még pedig elsőrendű, de elsőrendű, mint novella- és regényíró is. A Földhitelintézethez tett szót sem igen érdemlő kirándulásáról nem beszélve egyszer viselt hivatalt: néhány évig igazgatója volt a Nemzeti Színháznak, aztán ismét visszatért a színikritikához. Egyenes a pályája Kozma Andornak is: az Első Magyar Biztosító Társaság mellett tisztán csak az irodalomnak élt, s bár hétről-hétre írt és ír ma is politikai verseket: honatyáskodásra soha kedve nem volt. Ennek köszönhető, hogy megajándékozta a nemzetet Goethe Faustjának eddig legjobb fordításával s újabban egy nagyszabású költői művel a honfoglalásról. Kedves fiú volt mindig s így komoly ellensége nem igen volt. Első verses kötetéhez Dóczy Lajos írt tanulmányszerű előszót, én meg az Ország-Világnak egy olyan számában adtam ki az arcképét, amely 10.000 példányban ment szét mutatóványul. Az arcképet a későbbi László Fülöp néven világhíres arcképfestővé lett Laub Fülöp rajzolta. Mi, Majdnem Bandi barátai nagy buzgósággal terjesztettük a könyvet, mely hamarosan elfogyott két kiadásban.

Rákosi Viktor mint Sipulusz sokáig kacagtatta a bús magyarokat, de ezeket a Sipulusziádákat alig olvassa ma valaki, ellenben sokáig, tán örökké lesz olvasója az Elnémult harangok-nak, meg a Korhadt fakeresztek-nek. Néhány ciklusban volt képviselő, de alig mondott egy-egy beszédet, aztán egyszerre súlyos betegség lepte meg: utóhatása annak a szerencsétlen szerencsének, hogy az ő legénykorában volt a Népszínház igazgatója Rákosi Jenő, majd a sógora Evva Lajos, s így sokszor megfordulhatott a kulisszák mögött. Életének utolsó éveiben a gyermekei vezették le a rendes kávéházába, ott írta tárcáit, aztán érte mentek, hazavitték, ágyba fektették, míg egyszer „többé föl nem kelt”. De való igaz, hogy élete utolsó napjáig írt s megszerezte családjának a mindennapit.

Magamról csak annyit: én is egyszer (1887-ben) eltévedtem a honatyai pályára, de a második választáson szerencsésen megbuktam, s később meg is köszöntem a főszolgabírónak, hogy megbuktatott s ezzel visszaültetett az íróasztalhoz. Az eredmény e pillanatban 145 (egyszáz negyvenöt) kötet könyv.

A hetek közül egyes egyedül Heltai Ferenc futott meg szédítő (a szó mindenféle értelmében szédítő) pályát. Mint én, ő is kölcsönpénzzel próbált szerencsét az oklándi kerületben, de bár mint jó barát, mindent elkövettem érte, ő már az első alkalommal megbukott. Hiteles tudomásom van arról, hogy feleségével együtt igen komolyan készültek az

öngyilkosságra, de az utolsó pillanatban Heltaira terelődött Baross Gábornak a „vas” miniszternek figyelme, ráruházta a nagyszerűen jövedelmező Vasúti Közlöny és a Menetrend kiadását, s ettől kezdve szemlátomást gyarapodott. Országgyűlési meg fővárosi képviselő lett hamarosan, nagy befolyásra tett szert s alig múlt harminc éves, már palotája volt Budán, meg elegáns fogata, s a dzsenti asszonyok csak úgy pukkadóztak, amikor Heltainé vasárnap délben megjelent a Kossuth Lajos utcai korzón: az ő szépségével és toalettjeivel vajmi kevesen versenyezhettek. Nem csuda, ha szinte hangos suttogás támadt Heltai alakja körül: honnan? honnan?

Nagy eszével és alapos tudásával mindenütt vezetett, nagy része volt a főváros emelkedésében, a szépséghibákat korán bekövetkezett halála után elfeledték s az utcát, melyben palotája volt, az ő nevével tisztelték meg. De jött a háború, jött a nagy összeomlás, jött más világ, a Heltai hívei alul kerekedtek, a neve lekerült az utcáról, özvegye a palotát eladta, Bécsbe költözött és... és... ott halt meg nagy szegénységben.

*

A hetek közül négyen vagyunk életben ez idő szerint, három Budapesten, egyedül én élek falun. Visszakerültem oda, ahonnan ennek előtte 50 évvel elindultam. S mint ahogy a pásztor ember egy kecskével kezdi s egy kecskével végzi, az én sorsom is az: házi posztó zekében kezdtem pályafutásomat és abban végzem...

Benedek Elek

A püspök, meg a püspökfi, avagy: A magyar fa sorsa⁸⁴

Szegény kicsikék! Hibákat találnak Wagnerben és Beethovenben.
Olyan zseniket szeretnének, akikben nincs hiba! ... Mintha a zúgó
vihar arra ügyelne, hogy a dolgok szép rendjét fel ne forgassa.

(Romain Roland: Jean Christophe)

Elöljáró beszéd

A püspök: Makkai Sándor. A püspökfi: Szász Károly. A püspök 37, a püspökfi 62 éves. A püspök, mint író, családjában – az én tudomásom szerint – az első nemzedék, a püspök fi harmadik. A püspök haladó gondolkodású, a püspök fi maradó, egy helyben csökönyösen megálló, holott a természet rendje szerint még haladóbb gondolkodás illenék hozzá. A püspök nem dicsekedhetik nagy erejű ősökkel, a püspök fi nagyapja, Szász Károly, a 19-ik század első felében Erdély egyik legnagyobb szelleme volt s talán elég annyit mondanunk róla: 1848-ban államtitkár a szép gondolatokban gazdag Eötvös József oldalán; apja, szintén Szász Károly, püspök, költő és műfordító, aki ifjú korától haláláig a legnagyobb világszellemekkel (Dante, Shakespeare, Goethe, Byron stb. stb.) társalkodott s alkotásaiknak magyar földbe ültetésével halhatatlanítá a Szász Károly nevet.

A püspök megértő, befogadó képességű ember, a püspök fi megdöbbentő „visszafejlődés” a nagynevű, haladó szellemű ősök után. A püspök – halljatok csudát! – még Ady Endrét is megérti, mert meg akarja érteni; a püspök fi mindent elért, amit nagy nevű ősök ivadéka elérhet (a legmagasabb székbe, a képviselőház elnöki székébe emelte Tisza István), igen, mindent elért, csak egyet nem ért el, azt, hogy Adyt – megértse. Erős a gyanúm, hogy nem is akarja megérteni. Miért nem: erről később lesz szó.

Egyelőre, itt, az előljáró beszédben, állapítsuk meg, hogy az erdélyi reformátusok püspöke írt egy igen lelkiismeretes, igen alapos tanulmányra, ritka elmélyedésre valló könyvet Ady Endréről. E könyvnek fő címe: *Magyar fa sorsa*. Alcíme: *A vádlott Ady költészete*. A könyv megjelent Budapesten a Solt Deo Gloria, s Kolozsvárt az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában. A püspök fi is írt egy 39 oldalas füzetecskét, amely a püspök könyvének sajnálatosan lelkiismeretlen, szűklátókörű és rosszhiszemű bírálata.

Minthogy a még sokak által meg nem értett, mert nem is olvasott Ady Endréről van szó, senkitől sem kívánom, hogy a püspök könyve nemcsak igen lelkiismeretes munka, de szép és bátor cselekedet is, ellenben a püspök fi füzetecskéje lelkiismeretlen, rosszhiszemű förmedvény. Annyira rosszhiszemű, hogy ha nem nézném nagynevű őseit, én is, mint ahogy ő kis betűvel írja: makkaizmus meg adyzmus, kis betűvel írnám: az egész füzet elejétől végig – szászizmus.

Átadom a szót a püspöknek

A püspök könyvének fontosabb részeit ő magával mondatom el, hogy mondásainak értelmezésében sem a püspök fi, sem senki más, részrehajlással ne vádolhasson. Azzal vezeti be a könyvét, hogy őt egy református diákszövetség tagjai kérték fel az Ady-kérdésben való véleménymondásra. Arról lesz tehát szó: igazak-e, mennyiben igazak és mennyiben terhelik Adyt az ellene hangoztatott vádak. „A vádak, amelyekről eleitől fogva szó van Adyval és költészetével kapcsolatban, a következők: gögös nemzetköziség és hazafiatlanság; satnya érzékiség és erkölcstelenség; nagyképű homályosság és érthetetlenség; beteg tagadása minden pozitív szellem-erkölcsi értéknek; a romlás és a halál dicsőítése; az ideiglenes bűnbánat komolytalansága; a vallásosság affektálása; egyszóval, az ismert ősi fogalmazás szerint: „nem tiszteli az isteneket és a törvényt s megrontja az ifjúságot”. Tudom, mondja tovább, – hogy aki hozzászól e kérdéshez, súlyos lelkiismeretbeli feladat előtt áll. Nem az a megbízatásom, nem is akarok bíró lenni ebben a perben. Én csak annak az ifjúságnak igaz barátja leszek és akarok lenni, aki a véleményemet kérdezte, és őszinte meggyőződése szerinti igazság kifejezésével. Dönteni, magukra nézve, ők maguk fognak.”

„Én – vallja meg a püspök – úgy kerültem fel a főiskolára, az egyetemi ifjúság körébe, hogy derék, ősi kálvinista kollégiumom vidéki csöndjében soha még a nevét sem hallottam Adynak. Buzgón ápoltam a nagy népies-nemzeti költők hagyományait. Amellett, hogy édes tudatlanságban szenderegtem Adyt illetően, hasonló volt az állapotom azt az egész nagy szociális átalakulást illetően is, amely akkor már az egész világot úgy rázta, mint a forró láz. Én és diáktársaim ártatlan lelkesedéssel sütkéreztünk az ősök dicsőségének fényében, de, ezt ma világosan értem, olykor-olykor, ki tudja miféle érintésére az időknek, az idegeinkben remegtek ismeretlen és érthetetlen sejtelmek egy új időnek és benne a magyarság szomorú sorsának.”

Kérem az olvasót, ezt az igen érdekes vallomást jegyezze meg, mert majd visszatérek rá.

„Az az egyszerű tény – mondja egy kellemetlen esettel kapcsolatban – hogy Ady költészete váratlanul, előkészület nélkül, nevelői irányítás nélkül, sőt addigi neveléssel szöges ellentétben, egyszerre zúdult reám, nagyon keserves, nagyon kritikus lelki válságba sodort, mely sokkal rosszabbul is végződhetett volna, mint ahogy, Istennek hála, végződött.”

Makkai tehát a középiskolában még nevét sem hallotta Adynak s „lelkiismeretes utánjárás eredményeként” megállapítja – hogy „a középiskolákban magyar irodalmat tanuló és főiskolákon levő magyar ifjúság túlnyomó többsége Adyt ma sem a költeményei többségének olvasása, hanem tanárainak és más, felettes nevelőinek kijelentései és ítélete s nehány, éppen a vélemények hatása alatt, vagy ellenhatásaképpen kiszemelgetett, kirívó verse, vagy versrészlete alapján ismeri. Ugyancsak komoly utánjárás és meggyőződés alapján állíthatom, hogy maguk az ítéletző tanárok és nevelők is nagyon sokszor nélkülözik Ady költészetének alapos és teljes ismeretét. Én kétlem, hogy ifjúságunk valóban mohón olvasná Ady könyveit és eddig nem találtam köztük olyanokat, akik Adyt ember- és férfi ideáljuknak vallották volna. Nem találkoztam eggyel sem, aki életében is követni akarta volna őt. Véleményem szerint, Ady semmiképpen nem is alkalmas arra, mint ember, hogy a gyakorlati követés vágyát ébressze valakiben és már is előlegezem azt a véleményemet, hogy költészete nélkülözi a tettekre csábító erőt és jelleget... sietek kifejezést adni annak a meggyőződésnek, hogy ha az ifjúság nevelői egy költőt az ifjúság részére veszedelmesnek tartanak, azt a veszedelmet semmiképpen el nem pusztíthatják a költő egyszerű agyondorongolásával, vagy olvasásának eltiltásával, hanem csakis a legalaposabb, legkomolyabb, legemberibb és legmegértőbb ismeret alapján álló, igazán nevelői ismertetés, az igazság és szeretet lelke által vezetett és irányított olvastatása által... Azon a határozott állásponton vagyok, hogy ifjúságunknak nemcsak kell megismernie, de jobban és alaposabban, valódi nevelői irányítás mellett kell megismernie Ady költészetét és úgy tisztázni: ki és mi neki ez a költő?”

(Ismét kérem az olvasót, jól jegyezze meg a püspök fenti szavait is, mert majd látni fogja, hogy a becsületesen vélekedő embert mint dobálja sárral a püspök fi.)

Idáig még csak a könyv bevezetésével számoltam be, most következik Ady „hazafiatlan” és „nemzetközi” költészetének a magyarázata. Ezeket a „hazafiatlan és nemzetközi” verseket három csoportra osztja Makkai. Az első csoport versei arról szólnak: ki ő? Milyen világba érkezett? Kik és hogyan fogadták? Kikkel rokon? Mire van elrendelve?

Hogy ki ő? „Góg és Magóg fia”, „Ond vezér unokája”, az „ős” magyar, aki Verecke híres útján jött és fülébe még ős magyar dal rivallt, lelkének ősi gyökerei „Szent Napkelet”, a Gangesz partjaiból nőttek ki; a szíve egy nagy harangvirág, mely ősi, napkeleti titkokat és álmokat tudna finom remegések erejével kizengeni... de ez a csodavirág a magyar földben, a hét szilvafa árnyékában elültetve parasztszálya lett és úgy aludt itt ezer évet... Megmaradjon paraszt zsályának? Nem, ez maga volna a kárhozat, a „gémes kút, malom alja, fokos, sivatag, lárma, durva kezek, a vad csókok, bambák, álombakók” szörnyű környezetében. Nincs mit keresnie a Tiszaparton Szent Kelet virágának, mert semmi közössége sincs lélekben azokkal, akik itt élnek. És bús, nyugati halálvirágnak lenni, egy szörnyű kényszer súlya alatt: ez a másik átok. Lelke szerint, vére szerint legigazabb magyarnak lenni, mégis a magyarságtól végzetesen idegennek lenni: ez a tragikus öntudat, mely Adyt jellemzi. Költőink között Adyé volt az a történeti hivatás, hogy a Kelet és Nyugat között se keleti, se nyugati, „fél embernek, fél nemzetcskének maradt népe tragikumát, mint a saját sorsát átélje és kijajgassa. De ennél még tovább is ment a maga bús, krizantém végzetének terhe alatt. Lelkében szakított Napkelettel és a Nyugat lelkét lehelte a magyar sivatagba. És itt kezdődik az ő igazi magyar tragédiája... Adynak azok a versei, amelyek azt a magyar világot mutatják, amelybe ő a Nyugat lelkével érkezett, végtelen keserűek és vadul lázadozók, sokszor éppen ezért túlzók és igazságtalanok s ezek keltették ellene a hazafiatlanság legélesebb vádjait...” Természetes, hogy Ady összeütközése a magyar ugarral első sorban irodalmi téren történt s csak később kapott szociális és politikai színezetet is. Azért haragja elsősorban azok ellen az irodalmi körök és tényezők ellen fordult, akik nem ismerik fel benne az új sorsátélő, a XX. század vigasztalan öntudatra ébredt igaz magyarját s a költészet nevében támadják és akarják megfojtani. Meggyőződésem szerint, az egyik nagy és általános érvényű igazsága e verseinek, illetve a benne nyilatkozó lelkületének, – ami igazolja is az ő álláspontját, a túlzásoktól eltekintve, abban van, hogy Ady fölléptekor és működése idejében a magyar költészet halott volt, sivár pusztaság, meddő és kisajtott rög, amelynek nem volt már többé hitele, hitető ereje, szuggesztív hatalma, élettámasztó és életformáló lelke a nemzetre nézve. Nem mondom azt, hogy egyetlen virága sem volt már a mezőnek, de a magyar költészet a nagy nemzeti költők után egyrészt nem mutat föl többé teremtető erejű, elhatározó és döntő szuggeszciójú poétai egyéniséget, másrészt, akiket felmutat, azok nem képesek a költészetnek egy nemzet életében mindig természetes és szükségszerű hivatását és szerepét betölteni, t. i. azt, hogy a kor előtt járjon, a saját nemzedékének zászlóvivője, de legalább is kifejezője legyen. A magyar költészet elmaradt a saját nemzedékétől és jövőjétől s bálványt csinálva a mind kevesebbet olvasott és ismert s mind kevésbé hatékony népies-nemzeti nagyságokból, az utánzók

ügyességével, vagy ügyefogyottságával érzékeny hazafias történeteket szedett rímekbe költészet gyanánt, vagy a szociális nyomorától és kínzó problémáitól desztillált színpadi „népről” rajzolt unt és hamis képeket. Nem akarta belátni, hogy Petőfi és Arany óta megváltozott a világ, hogy a világ és élet kérdései mások lettek. Azért tartom költészetünknek Adyig tartó utolsó harminc esztendejét terméketlen, sivár pusztának és legszomorúbb időszaknak, mert egy helytelen és tehetetlen nemzeti kultuszból a saját korát és nemzedékét elejtette a kezéből és nem tudott annak életében tényezővé válni”.

Ezeket a sorokat különös figyelmébe ajánlom az olvasónak, mert a püspök fit és társait ez a megállapítás érinti a legérzékenyebben, korántsem ily érzékenyen a „hazafiatlan” és „vallástalan” költő tökéletes, megdönthetetlen rehabilitálása. A könyv e megállapítására még visszatérek a püspök fi füzetecskéjének ismertetésében, kalauzoltassuk hát magunkat tovább, hogy közelebbről ismerjük meg Ady „hazafiatlanságát”. Élesebben, érthetőbben nehéz volna megvilágítani Ady hazafiságának (vagy hazafiatlanságának) természetét, mint ahogy ezt Makkai teszi. Azt mondja: „Petőfi csak konstataulta azt a tényt, hogy „körös-körül sötét felhő az égen, egy magányos csillag ragyog közepén, az a csillag ott a magyar nép képe, kit idegen népek vettek közepre” – s ebből a tényből ő lelkesítő felhívást hozott ki. Adynak ez a magányosság a végzet képe volt, mellyel szemben nincs semmi lehetőség. Kölcsey Isten vezénylő kegyelmének magasztalja azt, hogy nemzetünk a Kárpátok koszorújába jutott, Ady ezt egy szörnyű, helyrehozhatatlan, végzetes eltévedésnek látta. Ez a gondolat az, amely Ady költészetének nemzeti vonásához a kulcsot megadja”.

Valóban, magam is azt vallom, hogy a csupa idegen fajtájú népek közé ékelődés végzetes eltévedés volt s ezt az eltévedést megkoronázta az a kéz, mely Szent István koronáját az első Habsburg fejére tette. Itt kezdődik voltaképpen a nagy összeomlás, amit a püspök fi egyenesen Adynak és követőinek tulajdonít. De hát erről később beszélek, amikor majd a vádlottak padjára Ady és püspök védője helyett a püspök fi kerül. Mert oda ültetem. Most azonban tovább folytatom a püspök becsületes művének ismertetését, mivelhogy alapos munkát akarok végezni. Igaza van a püspöknek, hogy Ady nem énekelhetett a hagyomány húrjain arról a földről, amelyet nemzete sírjának, útvesztőjének, végzetének látott, ami még nem jelenti azt, hogy a szeretet hiányzott volna belőle e föld iránt, csakhogy ez a szeretet tragikus, komor, kritikus szeretet volt, hasonló és rokon a Széchenyiével. Mindennek okát abban látja, hogy a magyarság ezen a földön soha sem élhette és élte a maga életét. Eredeti természetét és erejét elvesztette, a nyugati világ mindig idegen maradt neki s önmagát megtalálni soha sem sikerült. Gyáva volt arra, hogy önmagához visszatérjen, s ezért szolgává kellett lennie nemcsak politikai, hanem szellemi tekintetben is”.

Itt azt a kérdést veti fel Makkai: igaz-e Adynak az a sorslátása, hogy a magyar kihull az Idő kegyetlen sortáján s gyűlölettel, kárörömmel vagy zokogva és a szeretet kétségbeesésével látta-e ezt a sorsot betelni nemzete fölött? Az Ady igazsága nem abszolút igazság, mondja Makkai – nem szabad, hogy az legyen. (Ez utolsó mondatrészt azért húzom alá, mert a püspök fi behunyt szemmel siklik át a püspök e fajta szentenciáin.) De – folytatja – egy vátesznek irodalmunkban és történelmünkben páratlan erejű, ős ösztöniséggel megérezett és víziószerűen meglátott igazsága a maga nemzedékére és arra a Magyarországra nézve, amely a nagy háborút megelőző évtizedekben élt és a háború végén összeomlott... Én azt hiszem, hogy a régi magyarság csakugyan meghalt és kihullt az Idő rostájából. Én azt hiszem, hogy ki is kellett hullania. Én azt hiszem, hogy abból a rostából csak az örök magyarság nem hullhat ki, azaz ami a magyarságban örök érték. A régi bűnöknek holtan kell maradniok. A magyarságnak mássá, újjá kell lennie.

Hogy felesleges ismétlődésekbe ne keveredjem, ha majd a püspök fi is a vádlottak padjára kerül, akkor foglalkozom Makkainak azzal a megállapításával, hogy csak két zenit ismer a magyar költészetben: Petőfit és Adyt s a püspök fiának e megállapítás okozta nagy felháborodását. Most a „vallástalan” Adyhoz kalauzolom az olvasót. Itt egy egészen új és meglepő megállapítással találkozunk, azzal, hogy csak két magyar költő írt igazi vallásos verseket: Balassi és Ady. És én szívemből sajnálom a 67 éves püspök fit, de a 37 éves püspök nemcsak állít, de kézzelfoghatóan bizonyít is. Szerinte, ez a két költő az, akinek bűntudata és bűnbánata volt. „És e kettő közül is – mondja Makkai – Balassinál csak egy időnként feltörő, mélyenbúgó hang ez, míg Adynál egész költészetének folytonosan áradó, mindent kísérő és átítató alaphangja, lelke... Nagyon sokan énekeltek Isten nagyságáról és szeretetéről, a szeretet isteni hatalmáról, a Krisztus életének szépséges szelídségéről, az ima vigasztaló erejéről, a jóság nagyszerűségéről, de hiányzott belőlük a magukkal való szent elégedetlenség szenvedélye, a saját személyük bűnös voltának keserű meglátása és siratása, az Istennel való személyes találkozás megrendítő hatalma és hatása. Így történt, hogy a vallást megrázó, élő hatalomként egy olyan költő versei sugározzák ki irodalmunkban, akit erkölcstelenséggel és vallástalansággal vádolnak Adyban és reá nézve Isten élő személyes valóság, akivel lelke viaskodik, dacol, majd megtörik és meghódol; akivel szemben személyesen lázong és szíve teljességéből alázkodik meg.”

Nem állhatom meg, hogy itt, e cikk keretében ne közöljem Ady legszebb, legmeghatóbb versét (Ádám, hol vagy?), amelyben Istent megtalálja.

Oszlik lelkemnek barna gyásza;
Nagy, fehér fényben jön az Isten,
Hogy ellenségim leigázza.

Az arcát még titkolja, rejti,
De Nap-szemét nagy szánalommal
Most már sokszor rajtam felejt.

És hogyha néha-néha győzők,
Ő járt, az Isten járt előttem,
Kivonta kardját, megelőzött.

Hallom, ahogy lelkemben lépked
S az Ő bús „Ádám, hol vagy?”-ára
Felelnek hangos szívverések.

Szívemben őt már megtaláltam,
Megtaláltam és megöleltem,
S egyek leszünk mi a halálban.

Aki a „vallástalan” Ady e költeményénél szebb és meghatóbb vallásos költeményt felmutat, az lesz irodalmunkban a legnagyobb felfedező. Ha Ady Endre csupa erkölcstelen, Istentagadó verset írt volna ezt megelőzően, ezért az egy versért minden bűnét meg kellene bocsátanunk s Isten szolgája arra, hogy az eltévelyedett lelkeket visszavezérelje az Istenben való hithez, meggyőzőbb példát nem állíthatna a hitetlenek elé, mint Adynak az Istennel viaskodó versei után ezt az égbe emelő vallástételt az Isten hívéséről.

Még néhány sor Makkai könyvének bezáró soraiból: „Igaz és nem titkolom el, sőt mindenütt kimutattam, hogy Ady a magyar költő és a magyar faj sorsának felpanaszolásában sokszor és sokban vad, túlzott, keserű és igazságtalan volt, hogy szociális felfogásában tévedett, de viszont kétségtelen, hogy Széchenyi óta és mellett leginkább tőle lehet tanulni kritikai hazaszeretetet, mely a nemzet sorsának és bajainak belső okait látja, fájlalja, mely a régi bűnök ellen öntudatos harcra készítet és önámítás nélkül, világosan hirdeti, hogy a nemzetnek, ha élni akar, a maga életét kell élnie, hogy egyetemes értékű emberi életet kell a maga módján termelnie s hogy saját vezetését csak saját legértékesebb szellemű és jellemű

fiaira lehet bízni... Én volnék a legboldogabb, ha a magyar ifjúság Ady tragikus látását az „eltévedt lovasról” megcáfolná és bebizonyítaná, hogy a magyarságnak megvan az elvitathatatlan, mert pótolhatatlan polgárjoga Európa művelt népei közt és az emberiség nagy közösségében. De ehhez az első lépés éppen az Ady által hirdetett tragikum ismerete, öntudatos feldolgozása a lelkekben és az így megedzett életakarat diadalra vivése. És végre Ady bűnbánata és Istenélménye, amely a maga nemében egyetlen egész irodalmunkban, nagyon komoly intelem arra, hogy bűnbánatunk ne legyen pusztá templomi frázis, Istenszerelmünk ne legyen illúzió és kereszténységünk ne legyen élettelen dogma. Szeretném, ha tanulmányom az Ady-kérdést kiemelhette volna abból a helytelen megvilágításból, amely úgy fogalmazta azt meg, hogy lehet-e Ady a magyar ifjúság követendő mintaképe? Hiszen világos, hogy nem lehet, nem is akart az lenni és nem is volt soha. De tragikus életében és költészetében a magyar lélek olyan válságai, bűnei és szépségei nyiladoztak ki, melyek együttvéve hatalmas életformáló tanulssággá tömörödhetnek egy öntudatos nemzedék lelkében. Ezt a tanulsságot elzárni a jövő előtt senkinek nincs joga, de senkinek sincs hatalma se, mert ez a tanulás azért küldetett, hogy hasson és neveljen”.

Végére értem Makkai Sándor könyvének. Azt hiszem, ötven éves írói pályámon összesen sem másoltam és idéztem ennyit, mint az ő könyvéből. Tettem ezt azért, hogy lássa az, aki nem ismeri Makkait, a papot, a költőt és az embert, hogy a püspök fi Adyval egyetemben kit ültetett a vádlottak padjára.

Én életem alkonyának ez ünnepi pillanatában a vádlottak padjáról mindkettőt a szívemhez emelem s helyükre jövő vasárnap a püspök fit ültetem.

Akit érdekel a folytatás, kérem, őrizze meg e közleményt.

Nem akarok elbújni az ellenőrzés elől.

(Kisbacon, 1927. július 29.)

Benedek Elek

Az erdélyi irodalomról⁸⁵

A beszélgetés budapesti szereplője erdélyi regényekkel kapcsolatban a Szépmíves Céh iránt érdeklődik, mire Benedek Elek így folytatja felvilágosításait:

– Ez, kérlek, lelkes irodalompártolók és írók szövetkezése, válogatott könyvek kiadására. Vannak drágább és olcsóbb példányok, hogy szegényebb sorsú emberek is hozzájussanak egy-egy jó könyvhöz. Így aztán nem igen marad e kiadványokból egyetlen példány sem a Szépmíves Céh szekrényében. A Hamueső, Gulácsy regénye, az első bátor erdélyi regény a nagy összeomlás után. Egy falu népének a lezüllesztésével szomorítja a különben sem túlságosan vidám erdélyi lelkeket. Ennek a nyomán jár Ligeti Ernő: Fel a bakra! című regénye, amelyben, amint sejthető, a hivatalát veszített tisztviselő felkerül a bakra.

– Ki ez a Ligeti Ernő?

– A Keleti Ujság egyik erőssége. Nagyműveltségű, a külső politikában igen jártas, eleven tollú újságíró s természetesen, mint minden valamire való újságíró, egyszersmind szépíró és költő is. Ha már benne vagyok, elárulom, hogy Ligeti Ernővel egyfajta sokoldalú ember Kádár Imre: publicista, színikritikus, költő és fordító.

– Szintén kolozsvári születésű?

– Komáromban született. Egyébként neked, mint egykori erdélyinek, tán nem kell mondanom, hogy mi, erdélyiek, mindig liberálisak voltunk s ami igaz: igaz, ami nem igaz: hazugság, Erdélyben irodalmi vállalkozáshoz elsősorban a zsidóság adja a pénzt. Ha tudnám, hogy nem untat, elmondanék neked valamit.

– Kérlek, igen érdekel.

– Az 1922-ik esztendő decemberében néhány kolozsvári író kérésére Kolozsvárra utaztam. Tőlem remélték, hogy kibékítem a konzervatív és a progresszív írókat s egy közös irodalmi vállalkozásra egyesítem őket. Ettől a kibékítéstől függött, hogy a kolozsvári kiadók és általában a pénzes emberek pénzt adjanak a vállalkozáshoz. A szerepem azzal kezdődött, hogy egész napon át látogatást tettem az előkelő embereknél. A fiúk tanácsára utolsónak hagytam a legkeményebb diót: X. katolikus főpapot. Mindenütt igen kedvesen fogadtak, a voltaképpen témáról beszélnem sem kellett: elég volt, hogy öreg ember létemre, csattogó hidegben, kibújtam az én meleg falusi fészkemből s jó tizenhat órát utaztam Kolozsvárig. Igen kedvesen fogadott a főpap is, de mindenképpen azt szeretne volna, hogy a vállalkozás címében

legyen benne a keresztény szó. – Igen, igen, kérem, – mondtam én, – de akkor a zsidók egy fillért sem adnak ám. – Igaz, igaz, – gondolkodott el a főpap, aztán egyszerre csak hirtelen-váratlan, szóról-szóra így folytatta: – mert meg kell vallanom, hogyha az utcára kimegyünk, kevesebb magyar szót hallanánk, ha zsidók nem volnának.

– Ezt mondta?

– Ezt, ezt. Én meg csak ennyit mondtam: Nos, akkor? – Mire a főpap elmosolyodott: – Hiszem, mi székelyek megértjük egymást... – Meg, – mondtam, – meg. A folytatást már csak utána gondoltam: – Végre, két székely-magyar megértette egymást! A pénz nagy részét lelkes magyar zsidók adták össze, de, sajna, a vállalkozás nem került el az erdélyi sorsot. Ám a Szépmíves Céh él és virágzik, legújabbán a Helikon vette át.

– Hát ez mi?

– Ez, kérlek alásan, újabb erdélyi próbálkozás. Berde Máriáé a gondolat, hogy az erdélyi írók elevenítsék fel a keszthelyi Helikont, még pedig a Maros mentén, a báró Kemény-család marosvécsi várkastélyában, melynek gazdája Kemény Jánoska. Igen-igen fiatal, de már házas ember, ő maga is költő s Jánoskának becézik az írók. A múlt nyáron volt az első helikoni ünnep. Mert nemcsak megtárgyalták az erdélyi irodalom dolgát, de meghívott közönség előtt irodalmi ünnepet is rendeztek s ezt ezután minden évben ismételni fogják. A helikoni akció élére, igen helyesen, az Erdélybe visszatért Bánffy Miklós grófot állították. Megállapodtak abban, hogy kiadnak egy kritikai folyóiratot, átveszik a Szépmíves Céh munkáját, szóba került egy kamaraszínház létesítése is. A Szépmíves Céh eddig tízezer lejt fizetett egy kötet regényért. Kicsiny összeg bizony ez Erdélyben is. Ezt felemelték húszezerre. Ez sem sok, de valami. Kemény János báró harmincezer lejt ajánlott fel külföldi utazásra egy fiatal írónak, ott mindjárt meg is szavazták Kacsó Sándornak, aki egyike Erdély legszebb ígéreteinek. Bánffy gróf negyven-negyvenezer lejt pályadíjat tűzött ki két történelmi tanulmányra. Általában, nem veszed észre, kedves barátom, hogy az erdélyi irodalomban egészen az első sorba került a múltba való menekülés? Nem beszélve Gulácsy regényéről, amelynek megírására a mohácsi vész négyszáz éves fordulója adott alkalmat, történelmi regény Kós Károly már említett regénye a Rákóczi György korából; történelmi a Makkai Sándor Ördögszekere, történelmi a Gyallay Domokosé, amelynek Vaskenyéren a címe s a kurucvilágban játszik és történelmi az aradi vak írónak, Szántó Györgynek Bábel tornya című regénye, mely a tatárjárás korából veszi meséjét s amely egy tüneményes nagy talentumnak a műve, – lehetetlen, hogy úgy ez, mint a háborúban megvakult írónak egyéb könyve pesti kiadó kezébe ne kerüljön... Nem kell talán magyaráznom neked a múltba menekülés okát.

Világszerte szomorúak a lelkek. Győzők és legyőzöttek lelke valósággal menekül a régmúltnak és a meséknek a világába. Nem akartam hinni a szememnek, amikor négy év előtt, az Erdélyi Irodalmi Társaság elnöke arra kért, hogy az ünnepi ülésen népmesét olvassak fel.

– Népmesét?

– Igen, népmesét. Nem is képzeled, hogy milyen nagy hatása volt e mesének. Sohasem felejttem el ezeknek a megviselt lelkű embereknek a meghatódottságát, átszellemültségét, elgyönyörködését: az volt az érzésem, hogy órák hosszat elhallgatnák világszép Tündér Erzsébetnek csudaszép meséjét. – De nem untatlak?

– Nem, nem, kezd a dolog érdekelni. Például szeretnék hallani néhány szót Kós Károlyról. Mintha már hallottam volna a nevét.

– Mindjárt, kérlek, mindjárt. Előbb azonban szentelj egy-két percet az erdélyi legnagyobb könyvkiadó társaságnak, a kolozsvári Minervá-nak, amely 1918 óta egész tömegét adta ki a szépirodalmi és ismeretterjesztő, a művelt közönségnek és a népnek való könyveknek, ezenfelül nagy seregét az iskolai és jó ifjúsági könyveknek. És, kérlek, szentelj egy-két pillanatot a gyermek- és az ifjúsági újságoknak is. A serdülő fiú- és leányújságnak három, havonként megjelenő újsága van, mégpedig az Erdélyi Magyar Lányok és a Jóbarát, a katolikus, az Ifjú Erdély, a református ifjúságnak. Az én időm javarészét is a Cimbora című gyermekújság foglalja le. Minthogy a felekezeti irodalom nem az én mezőm, talán mondanom sem kell neked, hogy ez az újság minden gyermeknek szól, felekezeti különbség nélkül, az olvasni még nem tudó gyermektől fel a serdülő ifjúságig, sőt – a szülőkig. Nem mondható könnyűnek a munkám, mert falun, Erdély keleti szélén szerkesztem az újságot, két-három héttel előbb postára kell adnom minden szám kéziratát, hogy elveszés esetén időben más kéziratot küldhessek. Szatmárra. Mert ott adják ki ezt az újságot, melynek nagy közönségére következtethetsz abból, hogy hetenként száz-kétszáz levélre válaszolok, szerkesztői üzenetben és levélben. Örömmel állapítom meg, hogy négy év alatt jó nagy ifjúsági írógárda nevelődött, nemkülönben azt is, hogy ötven éves írói pályámnak ez az újság a legszebb munkája. De igaz. Te Kós Károly után érdeklődöl. Kós Károly? Csuda ember az. Sztánán lakik, Kolozsvártól nem messze. De nem a faluban, hanem a sztánai erdőben. A maga tervezte és maga építette Varjuvár-ban. Ez az ember építész, iparművész rajzoló, novella- és regényíró, politikus, szabadgondolkodó, ahogy parancsolod. Tetejébe szegény, de talpig becsületes ember, fanatikus magyar, szegény eklézsiának templomtervet ingyen készítője. Külön kis kalibát vert össze sárból, ebben van az ő kézisajtója. Itt szedte és nyomta ki többszínű illusztrációs könyvét, az Erdély kövei-t, amelyben Erdély régi műemlékeit örökíté meg, s Attila királyról szóló gyönyörű énekét. Egyik megalapítója a Szépmíves Céh-nek. Ennek a kiadásában jelent

meg már említett regénye. Ez az egyszerű, cicomátlan nyelvű, hogy is mondjam? – bájos történeti regény.

– Érdekes, érdekes. Hát bizony, csak nálatok, Erdélyben teremnek Kós Károlyok.

– Úgy van, kedves barátom, mert Temesvár Erdélyhez tartozik s Kós Károly ott született... Persze, az erdélyi levegő erdélyivé tette. Van erre több példa. Bizonyosan hallottad Molter Károly hírét?

– Meg kell vallanom, nem.

– Nos, Molter Károly a Bácskából került a székely földre. Megszékelyült sváb. Tanár a marosvásárhelyi református kollégiumban. Különösen satirikus, de nem bántó karcolatai, komoly tehetségre valló novellái és színművei, elmés és egyszersmind tárgyilagos kritikái tették népszerűvé és megbecsültté a nevét.

– Érdekes, érdekes. Most hallom először e nevet.

– De a Reményik Sándor nevét hallottad?

– Hogyne, hogyne. Tavaly neki adtuk a Petőfi-nagydíjat. Néhány versét olvastam is. Figyelemreméltó tehetség.

– Én úgy gondolom, hogy Reményik már rég túl van a „figyelemreméltóságon”, de, fájdalom, neked nem volt időd arra, hogy figyelemmel kísérd ennek a nagyerejű költőnek a fejlődését. Az évek során mindjobban elmélyült a költészete s ma nemcsak Erdélyben, de Erdély határán túl is méltán áll a legelső sorban.

– Örvendetes, örvendetes.

– Igen, ez örvendetes. Épp így első sorban a helye Szentimrei Jenőnek, akinek magateremtette szabad muzsikájú versei a Mindenség magaslatáról nézik az ember küzdelmét, a látásnak ez a módja azonban, – amint a fiam igen találóan állapította meg – az emberiséggel és a természettel való együttérzésnek forrását nem hűti le. Első sorban a helye a székely Tompa Lászlónak, aki későn szólalt meg, mint költő, de gyorsan utolérte régebben indult társait. Sokat közülök el is hagyott. Első sorban a helye Szombati-Szabó Istvánnak, aki Debrecenből plántálódott át Lugosra, ahol református pap, jó ideig csak úgy ömlöttek szép magyar, muzsikáló, dallamos, magasan szárnyaló versei, aztán egyszerre csak elhallgatott. Elnémította egy meg nem értő kritika. De én hiszem, hogy nemsokára ismét megszólal a túlságosan érzékeny lelkű költő. Első sorban a helye Bartalis Jánosnak...

– Bartalis? Az elébb említett nevekkel mintha már találkoztam volna. Ez a név azonban egészen idegen.

– Bartalis? Ez, öreg barátom, a magyar Walt Whitman. Rímtelen, egyszerű versei a Whitman verseire emlékeztetnek, de bebizonyosodott, hogy a falunak, a gyermeknek, a

családi életnek e halk szavú énekese jó ideig hírét sem hallotta Whitman-nek. Tanítónak indult, most gazda. Déstől nem messze, egy kis faluban. Hajh rózsafa! című verseskötete a Szépmíves Céh kiadásában jelent meg.

De mondjad, nem fáraszt ki a hallgatás?

– Beszélni ezüst, hallgatni arany.

– Ez valóban bölcs mondás, akárki hibázott rá. Magam is jobb szeretnék hallgatni, de még csak gondolatban sem akarom megsérteni az erdélyi írókat azzal, hogy, ha már beszélek róluk, legalább név szerint, egy-két jelzővel meg ne említsem őket. Vérig sérteném Sipos Domokost, aki betegen a legegészségesebb novellákat írja esztendőök óta s akinek Istenem, hol vagy? című novelláskötetét különösen figyelmedbe ajánlom. Láttam a múltkor, a Studium kirakatában. Ugyanott megkapod Szabó Máriának, ennek az Érmihályfalván élő lánynak Fölfelé című regényét. Ezt a regényt a Studium adta ki s röviden csak ennyit róla: a világháborút végigküzdő magyar föld gyönyörű himnusza e regény, s amint értesültem, angol földbe most ültetik át.

– Angolba? Ez nagy szó.

– No, ugy-e. Az angolról jut eszembe, hogy mostanában került haza Amerikából egy Tamási Áron nevű székely fiú, aki három esztendeig kereste ott a szerencsáját. Sok-sok pénzzel akart visszajönni, hogy anyagi gondoktól mentesen, egyedül az irodalomnak élhessen. Bizony, úgy jött vissza, ahogy elment: szegényen. De amúgy gazdag, igen gazdag ez a fiú. Az erdélyi irodalomnak tán a legszebb ígérete. Olvasd el, kérlek, Lélekindulás című novelláskötetét. Micsoda erő van ebben a fiúban! Hogy dúskál a színekben, a képekben! Hogy tudja szőni-fonni a mesét! Hogy meg tud kacagtatni és ríkatni! Most közeledik a harminc év felé. S ha látnád, micsoda szép felesége van!... Tabéry Géza –

– Őt ismerem.

– No, csakhogyan végre ismersz egyet.

– Igen, az ő nevével már rég találkoztam, jól emlékszem, a Hét-ben.

– Jól emlékszel. Legújabb regénye a Szarvasbika, a két Bólyay regénye. Az Athenaeum adta ki. Nagy port vert föl.

– Hallottam, hallottam. Kegyeletsértő, nem olvasom.

– „Kegyeletsértő, nem olvasom.” De bocsáss meg, édes barátom, így mégsem lehet elintézni könyveket. Így intézték el sokan az aradi Nagy Dániel regényét, a Cirkuszt is. Itt van Pap József –

– Á, a Pap Miklós fia?

– Nem, a brassai rabbié. – Végigcsinálta a háborút, végigszenvedte a muszka fogságot. Verseivel és novelláival feltűnt, sokat ígérő tehetség. Ihol Bárd Oszkár, Falusi doktor és igen jeles költő és drámaíró; Olosz Lajos, az egyre elmélyülő tehetségű költő; Walter Gyula, a művészelkű költő és esztétikus; Farczady Sándor, Finta Zoltán, Finta Gergő, Jakab Géza, Kibédi Sándor, Kakasy Endre. Ez utóbbiak mind székeltek. Részint beérkezett, részint most beérkező, sokat ígérő poéták. Nem szédít e sok név?

– Őszintén mondva, egy kicsit elsédültem, de azért csak beszélj.

– Szóval, te most megbüntetted magadat, amiért nem igen érdeklődtél eddig Erdély irodalma iránt. Ne félj, nem tart már sokáig a büntetésed. Bizonyosan örömmel veszed tudomásul, hogy az Erdélyi Irodalmi Társaság feltámadt s egy idő óta engedélye van arra, hogy minden hónapban tartson felolvasó ülést. Elnöke a jó öreg, a lelkes Dózsa Endre. Feltámadt a Kemény Zsigmond-társaság is Marosvásárhelyen, a Szigligeti-társaság Váradon, a Kölcsey-egyesület Aradon, de ezek csak ritkán tartanak felolvasó ülést.

– S mi van a folyóiratokkal?

– A folyóiratokkal? Hosszú kínlódás és többszöri forma- és szerkesztőváltozás után, úgy látszik, megerősödött a Pásztortűz, amely havonként kétszer jelen meg a Minerva kiadásában. Nagy gonddal szerkeszti György Lajos tanár. Novellát, verset, regényt, irodalomtörténeti cikket, kritikákat közöl és művészi illusztrációkat. Aztán van egy negyedévenként megjelenő kritikai folyóirat: az Erdélyi Irodalmi Szemle. Ezt Borbély István igazgató szerkeszti. S van egy, a tudomány minden ágát felölelő havi folyóirat is, a Korunk, melynek a nagyműveltségű Dienes László a szerkesztője. Érdemes volna megismerkedned vele: igazán magas színvonalú folyóirat. Munkatársai nemcsak erdélyi, de külföldi írók is, sőt többségben vannak a külföldiek. Kénytelen vagyok közölni veled, hogy a januári számban igen érdekes kérdéssel foglalkozik egy hozzám meglehetősen közelálló író: a magyar szellemi élet decentralizálódásával. Ez a cikk többek közt azzal a minduntalan fölvetődő kérdéssel foglalkozik, hogy van-e, vagy lesz-e külön erdélyi irodalom. A cikkíró szerint a kérdés ebben a határozott formában értelmetlen és céltalan. Egyik-másik erdélyi kritikus szerint ugyanis külön erdélyi irodalom nincs és nem is lesz. A cikkíró ennek nem az ellenkezőjét állítja, csak azt, hogy így nem lehet és nem is szabad föltenni a kérdést. Az erdélyi, a szlovén, a vajdasági magyar irodalom – mondja a cikkíró – már csak azért is, mert magyar nyelvű, természetesen, hozzátartozik a magyar irodalomhoz. Hogy külön erdélyi, stb. íze van-e, a Budapesti Szemlében György Lajos, a Pásztortűz szerkesztője, tagadja. Holott ez így nem kérdés, írója válogatja. A Korunk cikkírója szerint például, csekélységem írásainak akkor is volt erdélyi íze, Mikszáth stílusának akkor is volt felvidéki zamatja, amikor Erdély és a

Felvidék Magyarországhoz tartozott. Tamási Áron, vagy Nyírő József novelláinak, Tompa László verseinek mélységesen székely karakterét csak nem lehet tagadni? – kérdi a cikkíró s kérdem vele én is.

– Bár magam is az Akadémia tagja vagyok, ebben igazat kell adnom a Korunk cikkírójának.

– Aminek én igen örvendek, mivelhogy a cikk Benedek Marcell íróársam műve.

– Igazán? Nemde a fiad?

– Szíves engedelmeddel.

– Kár, hogy...

– Elég, elég, tudom, mit akarsz mondani. Lásd, én nem tartozom azok közé az apák közé, akik azt szeretnék, hogy a fiaik egy lépéssel se lépjenek előre annál, ahol ők megálltak. Én Erdélyben is szüntelen tanácslom az egy helyben makacsul megállóknak: jó lesz előre lépni egy-két lépést s nem várni meg, amíg hirtelen-váratlan hátulról előre rúgnak.

– Igen, igen, ebben van valami, de már rég akarom kérdezni: vannak Erdélyben kritikusok?

– Furcsa kérdés. Ahol írók és költők vannak, hogyan volnának kritikusok. A már említett György Lajoson, Borbély Istvánon kívül sok kritikát ír Kristóf György, a kolozsvári egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára; Rass Károly, középiskolai tanár és Kuncz Aladár. Újabban a költő és novellaíró Szentimrei Jenő mutatta meg, hogy a kritikához is ért. Ki értsen, ha az nem, aki saját magán tapasztalja ki, hogyan születik meg az írásmű?

– Kik most az ismertebb tudósok?

– Hát bizony, eggyel kevesebb a tudósok száma, amióta te elhagytad Erdélyt. De még mindig több, mint amennyinek ez a szegény erdélyi magyarság kenyeret tud adni. Bizony, mondom, szerencsés órában születél te, hogy idejében Pestre kerültél.

– Magam is úgy hiszem. De te ifjan kerültél Pestre, itt meg is gyökeresedtél, miért mentél vissza?

– Engedd meg, hogy erre ne válaszoljak azonnal. Még egy-két dologgal adós vagyok. Meg kell nyugtassalak abban, hogy nagyszerű munkát végeznek a tudósaink. Nevezetesen, a történetíró Karácsony János és Bíró Vencel, a jogtudós és publicista Balogh Arthur, a filológus Antalfy Endre, Bitay Árpád és Büchler Pál. A már említett kritikusok és irodalomtörténet-írók és Járossy Dezső, a zeneesztétikus. Itt említem meg Paál Árpádot, a nagynevű publicistát, aki egy időben irodalmi tanulmányokat is írt a rövidéletű Napkelet-ben, sőt finomhangú költeményeket is.

– Meg kell vallanom, hogy egy sereg nevet soroltál fel most, akik közül csak egy nevet ismertem, a Karácsony Jánosét. De te is megfeledkeztél a régi írókról. Név szerint a sokoldalú Gyalui Farkasról, az egyetemi könyvtár igazgatójáról, Kovács Dezsőről és Sebesi Samuról, e jeles elbeszélőkről. Úgy tudom, élnek még.

– Élnek, élnek és fiatal erővel dolgoznak.

– És Szabolcska? Hisz ma ő is Erdélyhez tartozik, lévén temesvári pap.

– Úgy van, de ő is, nem tudom, miért, elhallgatott. Én legalább rég nem találkoztam a nevével. És most válaszolok erre a kérdésedre: mért mentem vissza Erdélybe. Visszamentem azért, mert minden írásom Erdély földjében gyökeredzik. Erdély földjének és levegőjének köszönhetem azt, hogy valami csodás író lett belőlem s többek közt azt is, hogy engem szerencsétlenség az érdeklődéssel, az erdélyi irodalmat illetően. Ha ellenállhatatlan erővel nem vitt volna haza, az édes anyaföldre a honvágy, akkor is hazamegyek, mert éreztem, hogy amikor sok-sok ezren hagyták ott Erdélyt, jóval kevesebben okkal, mint ok nélkül, nekem haza kellett mennem s életem hátralevő részének minden pillanatát arra kell szentelnem, hogy visszafizessem egy részecskéjét bár annak, amit az édes anyaföldről kaptam. Magyarországnak itt hagytam a könyveimet, száznál többet. Alig hiszem, hogy hálátlansággal vádolhatnátok...

– Nem, nem.

– És, hála Istennek, már nem vagyok egyetlen, aki visszatért.

– Bánffy Miklós?

– Igen. Bánffy Miklós. Nem is képeled, milyen jó érzés ez, ha az ember felkiálthat: végre, nem egyedül!

Benedek Elek

Erdélyi sors⁸⁶

Ezt az írásomat Kolozsvárt és Tordán olvastam föl s ehhez hasonló szellemű előadást tartottam több székely városban és nagyobb faluban. Ezeken az esteken azok a székely írók szerepeltek, akiket az Erdélyi Sors egy szép napon az utcára dobott ki. Egy híján 20 székely szerkesztőségi és kiadóhivatali munkás maradt kenyér nélkül, s az erdélyi magyarság ezt alig vette észre. Ez indított arra, hogy az utcán maradt székely írók élére álljak s belefűjjak a székely kürtbe: vagyunk és leszünk!

Az 1921. esztendőben, amikor leszakadtam az anyaország kebléről, hálám jeléül két könyvet adtam át a magyar testvéreknek, akik szinte félszáz esztendeig adtak szállást nekem, a székely huszár fiának. Az egyik könyvben a magam és az én székely népem életét teregettem a magyar testvérek elé. Úgy állítottam a szétdarabolt ország színe elé a székely népet, amilyenek gyermekifjúságomtól életem alkonyáig láttam: erényét nem túloztam, hibáit nem rejtegettem. Már az előszóban jeleztem, hogy gyerekkoromban a székely nép élete kedves, mosolygós idill, férfikorom s főképp életem alkonyán – dráma. Lélekrendítő dráma. A népem élete is, – az enyém is. Másik könyvemben a székely népballada-költészet legszebb virágaiból kötöttem bokrétát s ezt már hosszabb ajánlás kíséretében nyújtottam át. Csaknem egész terjedelmében feleleveníttem ez írásomat: majd kitűnik, hogy miért.

„Aki ezt a bokrétát kötötte – írtam én – a virágok egy részét maga gyűjtögette ifjúkorában, s keblére rejtve hozta fel a székely havasok közül az anyaország szívébe. E néhány szál virággal indult „hódító” útjára a tizenhét éves gyermekifjú, s megfutván maholnap félszáz esztendő írói pályáját, a szülőhazájába örök időkre visszatérő öreg ember e bokrétával búcsúzik tőletek... Úgy érzem, hogy tartozom e bokrétával nemcsak magyar testvéreimnek, akik a székely ifjúnak szállást adtak s az esztendők során szívükbe fogadtak, de tartozom szülőföldemnek s szülőföldem népének is, melynek költészetében gyökeredzik az én olyan – amilyen költészetem. Akarom, lássátok, magyar testvérek, mely gazdag lelkű nép az én népem, ez idő szerint e világnak minden népe közt a legszomorúbb. Akarom, lássátok, hogy e nép sohasem volt igazán vidámlelkű: több mint ezer esztendőn keresztül szüntelen ott

---

⁸⁶ Forrás: Benedek Elek: Erdélyi sors. = Híd 2 (1928) No. 3–4. (márc.–ápr.) pp. 123–129. (Íródott: Kisbaczonban 1927 november havában.)

borongott fel-fellobbanó vidámsága fölött az egetverő, zordon hegyek közé szorult, az életét, a házat, a földjét védő nép mélabúja. Ennek a népnek a lelkén örökös nyomot hagyott a múlt, s ezt a nyomot még mélyebbre vágta a jelen, oly mélyre, hogy ez már szívet hasogató. Ebből már nem balladák, de komor tragédiák születnek majdan, évszázak múltán...

A székely népballada költészet gazdagságának könnyű a magyarázata. Bármerre nézett e nép, az égnek meredő hegyek ormain véres harcokról regélő várak bús omladékait látta. Nem, nem, ez a nép nem feledheté a múltat, ennek a múltnak sok-sok dicsőséges, sok-sok fájdalmas eseményeit. Történeti nevek: Barcsai, Báthori, Bethlen, ismeretes nemes családok vonulnak fel sorban – mind a nép vonultatja fel őket, a szabadságára, a „minden székely nemes” hagyományra féltékeny, büszke nép... Ezen a földön még a kőműves is úr. Déva vára építőjének, Kelemen kőművesnek a felesége hintón hajtat az épülő várba...

Nagyúri asszony Budai Ilona is, de lám, gyalogszerrel, futva menekül az ellenség elől. Nincs ideje hintóba fogatni, hóna alá fogja kincses kis ládáját, két kezén vezeti hajadon kis lányát, futkosó kis fiát. De drágább neki a kincse, mint két gyermeke: amint közeledni hallja lovak dobogását, veszni hagyja őket...

Ám szembe jön vele egy bivalytehén, mely az idei borját szarva között hozta, a tavalyi borját maga után rítta, s keservesen kárhoztatja magát Budai Ilona. Visszafordul a gyermekeiért, hívja őket, de hiába hívja. A legkegyetlenebb büntetéssel büntetik a gyermekei: megtagadja hajadon leánya is, futkosó fia is...

Julia szép leány a halálnak eljegyzettek lázas állapotában megy búzavirág-szedni a búzamezőbe s látván látja, amint a magas egekből egy szép gyalog ösvény jődögél le; azon ereszkedik fehér fodor bárány, szarva között hozván a napot s a holdat; két szarvában két szép arany perec; két oldalán két szál égő gyertya; mennyi szőreszála, annyi csillag rajta. És hívja fehér fodor bárány Juliát az égbe, a szent szüzek közé, ahol híja esett szüzek seregének. Otthon elmondja anyjának a látomást. Érzi, hogy halálát jelenti e látomás s kéri anyját, sirassa el: „Hadd halljam éltemben, hogy siratsz holtomban!” És elsiratja anyja, gyönyörűen siratja el, – a régi székely siratóénekek költői nyelven:

„Leányom, leányom! Virágos kertembe’
Első raj méhemnek gyöngé lépecskéje,
Gyöngé lépecskének sárguló viasza,
Sárig viaszának földön futó füstje,
Földön futó s mennybe ható lángja!

A mennyei harang huzatlan szólalék,
A mennyei ajtó nyitatlan megnyílek,
Jaj, az én leányom oda bévezeték!”

Szomorú, igen szomorú történetek mindezek, csuda-e, ha lelkünk kívánva-kívánja Görög Ilona és Zetelaki László napsugaras, mosolygós történetét?”

*

Bemutatván néhány szál virágot a magyar testvéreknek a nekik adott bokrétából, e szavakkal fejeztem be búcsúzásomat: „Szívjátok be e virágok illatát s vele az én szomorú szülőföldemnek, szomorú szülőföldem költő lelkű népének szeretetét, magyar testvérek! Most pedig a fehér hajú dalnok sietve siet, repülve repül haza, leborulni ennek a szomorú földnek a kebelére. Talán jut egy sírhely neki a kis falú temetőkertjében...”

*

Ilyenformán búcsúztam el a magyar testvérektől. De vissza kell térnem e búcsúzásnak egy mondatára. Így szól e mondat: „Úgy érzem, hogy tartozom e bokrétával nemcsak magyar testvéreimnek, akik a székely gyermekifjúnak szállást adtak s az esztendőök során szívükbe fogadtak, de tartozom szülőföldemnek is, szülőföldem népének is, melynek költészetében gyökeredzik az én olyan – amilyen költészetem.”

Ezt a gyökeredzést nyomatékosan kell hangsúlyoznom, mert újabb időben sokan nyugtalankodnak itt Erdélyben, hogy a mi székely ízű írásaink megbontják az erdélyi irodalom egységét. Ha ez a nyugtalankodás megokolt volna, a mi székely ízű írásaink voltaképpen az egész magyar irodalom egységét bontanák meg. Én ugyanis nem ismerek külön erdélyi irodalmat, csupán erdélyi lelkű írásokat, melyek éppenséggel nem rínak ki a nagy magyar irodalom kertjéből, mint ahogy nem rí ki Mikszáth messziről érezhető felvidékisége, Tömörkény István és Gulácsy Irén szegedisége, Móricz Zsigmond alföldi parasztisága, ellenkezően: mindezek az írók új díszítő színekkel ékesítették a nagy magyar irodalom ünnepi köntösét. Vajon Mikes Kelemen leveleinek franciás könnyedséggel párosult székelysége, ennek a székelységnek sajátos kedvessége, bájosága ártott-e az irodalom

egységének? Szabad-e elfelednünk, hogy a levelek fölfedezése valóságos nemzeti örömnép volt? Hogyne lett volna az, hisz a székely Mikes Kelemen írása volt az első magyar, igazi szép-próza! Vajon ártott-e az irodalom egységének az a vadrózsa bokréta, amelyet Kriza János hajított át a Királyhágón túl élő magyar testvéreknek? Ártottak-e az egységnek azok a székely népballadák, melyekhez hasonlítható szép kerek e földön csak a skót lélekből fakadt? Nincs-e jogunk büszkélkedni azzal, hogy túl a Királyhágón, az egész magyar népköltészetnek csak egy balladája van: a Fehér Anna szomorú története, mi meg úgy dúskálunk a székely népköltés balladás gyöngyeiben, mint ahogy Dárius dúskálhatott az ő csengő-pengő kincseiben? Nincs-e jogunk büszkélkedni azzal, hogy az összes magyarlakta területeknek nincs oly gazdag mese- és monda-költése, mint a székelynek? Hol termett a népi fantázia szebb mesét Tündér Erzsébet csudaszép meséjénél, mely a férfi hűségnek megható szimbóluma? Hol termett szebb mese a jobbágy Halász Józsi meséjénél, aki a földes úr parancsára szárnyas paripáján felszáll az égbe s meghívja ebédre az öreg Istent?

Fölösleges is, de hiábavaló is itt minden nyugtalankodás. Mi székely írók, az édes anyánk tejével szíttuk lelkünkbe a székelységet, s ezt nem rázhatjuk ki – s nem is rázzuk – mint ahogy ruhánkából kirázzuk az úti port. A mi székelységünk nem tájszavak, nem székely szólás-mondások, nem góbéságok halmozása, de a székely léleknek, a székely észjárásnak, a székely erényeknek és hibáknak megszólaltatása, a több ezer éves hagyományok megőrzése és kiéneklése, hadd tudja meg az egész világ: voltunk, vagyunk és leszünk. A mi székelységünk utolsó leheletig való ragaszkodás az erdőzúgásos, vadgalambszólásos, édes anyaföldhöz, ennek a földnek elárvult népéhez. Nekünk ez a föld, az a föld, ahol „apáink vére folyt”. Ahol „élnünk, halnunk kell!”

Székelység... Én másfélszáz felé közeledő könyveim mindegyikét, hogy a nyugtalankodó lelkek kedvére magyarán beszéljek – székelyül írtam s még eddig nem vettem észre, hogy miattuk megbomlott volna a magyar irodalomnak mindennél szentebb egysége. Székely mesét, magyar mesét, arabot, törököt, orosz, németet, svédet, s ami csak tollam alá került, mind székelyül írtam, s vajon ártott-e a pesti gyermeknek, hogy egy kis székelység keveredett a nyelvébe? Milliónál több példányban forognak mesekönyveim, de még soha egy gyermek sem kért: édes nagyapóka lelkem, tessék magyarul mesélni, mert én nem értek székelyül! De hát írhattam volna-e másként, amikor székely meséken altatott el édes anyám?

– Maga, atyafi, úgy-e, székely? – kérdezte a fehér harisnyás székelyt egy úri ember. A székely végig mérte a kérdezőt s méltatlankodva mondá: Hát, mi a Jédus, ha nem székely? Mint ahogy ez a székely természetesnek, magától értetődőnek tartotta, hogy ő székely, épp oly természetes, hogy Nyirő József meg Tamási Áron nem írhat másként, mint ahogy ír, mert

nem is tud másként. Ne is tudjon! Hol talállok még ennél szebb, színesebb, csudaszép képekben gazdagabb írást, mint az övék?

Grazia Deledda és Mistral sokkal „székelyebbül” írtak, mint Nyirő és Tamási, s mégis megkapták a Nobel-díjat. S vajon rontotta-e meg Grazia Deledda az olasz, Mistrál a francia irodalom egységét?

S ha netalán egyik-másik erdélyi magyar lélek amiatt nyugtalankodnék, hogy mi székely írók külön kis csapatba verődve járjuk be Erdély kisebb városait és nagyobb falvait, különösképpen a Székelyföldet, nem szeretném, ha ezt akár az Erdélyi Irodalmi társaság, akár a Helikon ellen irányuló tüntetésnek tekintenék. Ha tüntetésről szó lehet, ez az Erdélyi Sors tüntetése, azé az Erdélyi Sorsé, amely minapában egyszerre egy híján húsz szellemi munkást dobott az utcára ki: Eredjete, keressetek más foglalkozást! Ezekből az egy híján húszakból verődött össze néhány főnyi, felelőtlen csapat, s mert ez a kis csapat engem zavart ki a falusi csendességből, hogy vezessem őket vándor útjaikon, különösen kellemetlenül érintene, ha tüntetésnek néznék e kényszerű vezérkedést, mivelhogy én a Helikon tagja nem vagyok.

Én jóval túl vagyok azon a korhatáron, amelyet a Helikon a tagjaira megállapított, s ha nem is volnék túl, nekem minden egy esetben nagy öröm látni, hogy semmiféle vándorapostolkodásban nincs szükség reám, én már sok emlékkönyvbe beírtam ezt az aranymondást: A szép ifjúságnál csak egy van szebb: a szép öregség –, de ugyancsak én vagyok az, aki ennek előtte tíz esztendővel egy kézlegyintés kíséretében ezt találta mondani: Agyon kell ütni minden öreg embert! Akkor volt ez, amikor a fiatal Eszterházy elnöklete alatt újra alakulóban volt a magyar kormány, s a radikális sajtó hevesen tiltakozott az ellen, hogy Apponyi meg a többi öreg ember benne legyen a kabinetben. Fiatal óriásokért üvöltött a radikális sajtó, öreg emberek bölcsességére, tapasztalatára nincs szükség! Ekkor találtam azt mondani: A megoldás igen egyszerű: agyon kell ütni minden öreg embert. És mi történt? Eszterházy, a fiatal daru, mindössze négy hónapig bírta a neki szokatlan munkát, Apponyi pedig, az öreg daru, még mindig repül: őt szónokoltatták a Kossuth szobor előtt, s ahogy én őt ismerem, ő fog szónokolni az amerikai Kossuth szobor előtt is. Ki volna boldogabb, mint én, ha az én székely fiaimnak nem volna szükségük arra, hogy velük vándorapostolkodjam? De kívánják, s megyek. Mennék akkor is, ha nem véremből való vér volna az utcára dobott csapat. Ahol mi járunk, oda nem igen mehet sem a Helikon, sem az Erdélyi Irodalmi társaság. Mindkettő nagy felkészültséggel, nagy csapattal indul hódító útjára: ők bizony nem vállalkozhatnak arra, hogy reggel Brassóból, egy már hosszú útnak és felolvasó estének a fáradsága után, autóbuszon rázassák ki magukat Barótra, testet össze-, lelket kirázó, 60 kilométeres, göbbenős úton, rozoga, diribdarab fákkal foltozott hidakon át, ott délután

csevegünk, felolvasunk, dalolunk, szavalunk, aztán hajrá! ismét bújj be az autóbuszba, s újabb 60 kilométeres szenvedés után, túlságosan utolsó pillanatban érkezünk Sepsiszentgyörgyre, s mondókáinkat pihegve, fulladozva mondjuk el. Én egy ilyen útnak – oda se neki! Ha kifáradok az íróasztal mellett; ha fáj a derekam, hátam, ami nem csuda, hisz legszebb férfikoromban sem görnyedtem az asztal mellett annyit, mint ma, életem alkonyán – igen, ha fáj a derekam, fáj a hátam: befogatok az erdőől szekérbe,⁸⁷ a nyújtóra szénaülést köttetek, ráülök, mintha lovagolnék, így rázatom magam a legkövesebb erdei úton, s úgy helyre rázódik derekam, hátam, hogy másnap megifjodva ülök az asztalhoz és írok tovább – székelylül.

De ezeket a fiúkat, szegényeket, sajnálom. Ezek már nem úgy nőttek fel, mint én. S amíg döcög velünk a báránnyelűkön átszűrődő holdvilág kísértetes fénye mellett az autóbusz, lelkeimre úgy ránehezednek a szomorúnál-szomorúbb gondolatok, hogy szememből kiserked a könny. Mi jó, hogy nem látjuk egymás arcát a szinte vaksötétben! Eszembe jut, hogy a hajdan kincses, most kincstelen Kolozsvár városában az Erdélyi Sors egyszerre tizenkilenc darab székelylt markolt fel s dobott az utcára ki. Hogy ezek között volt Nyirő József és Tamási Áron: mindkettő ékessége lehetne a világ bármelyik irodalmának, s este otthon, hiába kínálta őket az asszony, nem nyúltak a jó meleg vacsorához, mert hogy elvesztették a kenyereket. Eszembe villan, hogy valamikor nagy szégyene lesz Erdély anyáknak, ha még úgy lekoldusodott is, hogy Tamási Áronnak nem tudott egy darab kenyeret adni: olyan darab kenyeret, hogy amellet az ő népének örömet, búját szíve szerint énekelhesse ki. Tizenkilenc szellemi munkás utcára kerül és sehol egy hang, egy lelket rázó felhördülés. Az emberek közömbösen, fásultan támolyognak tovább. Nem csodálom: a szívet hasogató drámákat már megszokták szegények. Hisz, van-e még föld a magas mennyég alatt, amelyen oly sok volt-ember támolyogna, mint Erdélynek a földjén? Volt tanár, volt tanító, volt bíró, volt alispán, volt, volt, volt. – „Hét, hét, hét, minden darab hét!” – kiabálta hajdan a vásári kikiáltó. Bizony, bizony, ég, föld megrendülne belé, ha egyszerre kiáltanák a volt emberek: volt, volt, volt! Volt vagyok én, volt!

Döcög, döcög, tovább döcög az autóbusz, egy-egy göbbsőnél akkorát döccen, hogy kukkra dobja e bús székelylket, de én tovább üzőm-fűzőm a szomorú gondolatot. Szívembe nyilallik: hát én voltaképpen minek meséljek, amikor dobszóval ajánlják a becsempészett bécsi rongyot gyermekeinknek? Hallott-e valaki felhördülést? Senki, senki! – Fúj, fúj! – dörmög a mesebeli boszorkány – emberszagot érzek. – Fúj, fúj, borzongok én, – hullaszagot érzek...

⁸⁷

erdőől szekér = olyan szekér, amelyen fát hordanak az erdőből

Döcög, döcög, nagyokat döccen az autóbusz, s egész úton, véges végig, utcára került, kis csapatokba verődött színészek után döcögünk, és én látva látom a kísérteties félhomályban, hogy előttünk hosszú, hosszú, csupa fekete fátyol húzódik a múlt század eleji vándorszínészek utódai után. Aztán egyszerre csak felkacagok, s kérdi egyik fiam: Min kacag, lelkem apám? – Én azon kacagok, lelkem fiam, ha most megállítanák ezt a mi hintónkat az útonállók: Pénzt vagy életet! Én meg azt mondanám: Nézzetek meg jól, ti szegény legények! Mit gondoltok: mik vagyunk mink? – S ők mondanák: Bizonyosan vagy színészek, vagy írók. – Írók, fiam, írók. – S ők mondanák: Tegnap színészeket állítottunk meg. No, szerencsés utat! – Köszönjük. Nektek pedig több szerencsét!

Döcög, döcög, tovább döcög az autóbusz, lehajtott fejjel, összegüzsörödve ülünk, üldögélünk: Oh, jaj, meddig tart e szenvedés? De én tovább üzőm-fűzőm sötét gondolataimat s megborzongok e gondolatra: ha most volnék kezdő író! Ezek itt mellettem még valahogy eltengődnek, mint a Thököly kurucai, de mi lesz az utánuk következőkkel? Egyáltalán következik-e valaki utánuk? Vetemedik-e még erdélyi magyar ezek után – írásra? Lám, lám, üzőm-fűzőm tovább: ötven esztendeje szántogatom a papírost, s miként a szegény Reviczky számlálgatta, találgatta a kórházban, hogy hány napja van hátra még? – már én is kezdem számlálgatni: hány esztendő van hátra még? Meddig győzőm az ingyen munkát, az ingyen apostolkodást? Meddig bírja a házam, az a ház, melynek minden téglája egy-egy könyv; az a ház, melynek tégláit agyamnak és szívemnek vérével kevert mész ragasztotta össze? Meddig bírja a földem, az a föld, amelynek minden barázdájában az én véres verejtékem folydogál? És látom, újra látom az Erdélyi Sorsot, ezt a koldusságból, ezt a koldusság-szülte fásultságból összegyúrt szörnyeteget, mely kacagva gázol végig rajtunk s minden szépet, minden jót nyomorékká tapos!

*

Most pedig csak néhány szót még. Ezt a néhány szót, hogy mindenki megértse, magyarul mondom, nem székelylet. Azok a fillérek, amik ma este itt összegyűltek s holnap Tordán összegyűlnek: két célt szolgálnak. Az egyik cél az, hogy hagyhassanak itthon az én fiaim egy kevés pénzt az asszonynak, a másik, hogy vándorolhassanak tovább kis városról kis városra, nagy faluról nagy falura, ahol úri renddel egybekeveredő fejkendő asszonyoknak és fehér harisnyás férfiaknak mesélnek, dalolnak, szavalnak, s így mennek, mendegélnek, tovább...

Hát csak menjete, édes fiaim.

Veletek tartok utolsó leheletig.

Benedek Elek

Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről⁸⁸

A szerkesztő bevezető gondolatai

Ez a vélemény sorozat felelet azokra a magyarországi megnyilatkozásokra, melyek a közelmúltban az erdélyi irodalomról megjelentek. Irodalmi életünk régi figyelőjét, Ravasz Lászlót aposztrofálják a hozzászólók, mert Irodalmi schizma című cikkében elsőnek ő szólaltatta meg az aggodalmat. De feléje fordulnak azért is, mert elsősorban az ő szavaiból kicsendülő őszinte féltés, a megbecsülés, melynek különösen a cikk utolsó sorai adnak kifejezést s az egész írás nemes komolyságú alaphangja – tették kötelességünkkel a nyílt és szembenéző feleletet.

Kilenc véleményt vonultatunk fel két sorozatban (Benedek Elek, Berde Mária, Kós Károly, Makkai Sándor, Molter Károly, Reményik Sándor, Spectator, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza).

Megszólaltatjuk a tradíció régi emberét s nem vonjuk meg a szót az Adyn-túli irodalmi nemzedék gyorsabb és kötetlenebb haladási ütemet sürgető képviselőjétől. Bizonyosak vagyunk benne, hogy a mélybe néző szem így is megtalálja a feleletek alján a megnyugtató lényegét: nem lehet veszedelem a magyar irodalom jövődjé számára egy olyan sorsszerűen természetes irodalmi alakulás, mely a régi magyar hagyománykincsbe Erdély kiegyenlítő és haladó erejével be tudja építeni a megtermékenyítő új tradíciót.

Benedek Elek hozzászólása

„A magyar nyelv csak egy irodalmat bír el, két irodalom két lelket teremthet.” Ebben tökéletes igaza van Ravasz Lászlónak. De hol a kétlelkűség? Odaát szerinte, nincs veszedelem. Ott „az új irodalom beleigazodik az ezeréves fejlődésbe”, ellenben „Erdélyben hiányzik az ősi kötőerő, emiatt túlságosan nagy elhajlással indulhat meg a további fejlődés”. Nincs meg az ősi kötőerő! Hol van, ha Erdélyben nincs? Felvonultassam az ősi kötőerő erdélyi hőseit? Mikes Kelement (a széppróza úttörőjét), Apáczai Csere Jánost, Bod Pétert, a két Bolyait, Jósikát, Keményt, Wesselényit, a két Szász Károlyt, Gyulait, Brassait, Krizát stb. stb. Erdélyi irodalom? Nincs erdélyi irodalom! De vannak Erdélyben nyomorkodó írók igen

szép számmal, akik tengődnek, mint Thököly kurucai s ebben a nagy tengődésben új hangokkal, új színekkel gazdagítják a nagy magyar irodalmat, amiről, fájdalom, ma még igen felületes az ismeretük magyarországi író társainknak. Hogy itt gyorsabb a fejlődés? Mindig is az volt. Erdély, a vallásszabadságnak, a gondolatszabadságnak a klasszikus földje, mindig előbbre járt a fejlődésben, de jelent-e ez kettészakadást? Én „világnézeti meghasonlásnak” komoly jelét nem láttam Erdélyben. De ha Ravasz a veszedelmes szakadék példájaként állítja elénk a XVI. és XVII. század magyar irodalmának protestáns és katolikus irodalomra való széttagolódását s kételkedést vél látni az erdélyi irodalomban, csudálom, hogy éppen most szervezte újra odaát a Protestáns Irodalmi Társaságot, amelynek újraszervezésében a katolikus Szent István akadémia ellensúlyozását látják sokan, holott ő nyilván nem szándékozta ezt. Nekünk nincsenek felekezeti irodalmi társaságaink, itt nincs kételkedő irodalom, ellenben híven őrizzük a haladó szellemű hagyományokat s ha ezen az úton tovább haladunk, ez éppenséggel nem jelenti a nagy magyar irodalomtól való elszakadást.

Annyira nem, hogy igazán hálásak lennénk, ha magyarországi testvéreink megajándékoznának az olcsó kiadású magyar klasszikusokkal.

A TUDOMÁNY KÖRÜL

Alexander Bernát⁸⁹

Lenyomtatom a Budapesti Hírlap vasárnapi vezércikkének⁹⁰ elejét, ez mindjárt megmagyarázza: miért került cikkem élére Alexander Bernát neve.

„Most hallom, hogy a m. t. egyetem ama professzori gremiuma,⁹¹ amelynek föladatai közé tartozik, hogy választás útján kijelölje ama férfiakat, akik rendes egyetemi tanárokká lesznek kinevezendők, mai vagy tegnapi ülésében elejtette Alexander Bernát magántanár urat, aki Beöthy Zsolt ajánlására került volna megválasztásra. Az a körülmény, hogy Alexander Bernát úr a Budapesti Hírlap dolgozótársa, nem lehet akadály a annak, hogy a következőket meg ne írjuk. Elvégre Alexander Bernát, mint tudós dísz a Kisfaludy-Társaságnak, mint professzor mindamaz iskoláknak, melyekben tanít és tanított, mint újságíró dísz a Budapesti Hírlap-nak. Tevékenysége áldásos a maga hivatása körében, munkássága a tudományok terén gyümölcsös és gazdag a hazai irodalom mezején. Hogy az egyetemi rendes professorok, kiknek legnagyobb része sem a tudomány, sem az irodalom terén ismert, vagy csak említésre érdemes nevet is magának szerezni nem tudott, beveszik-e leszavazás útján magok közé, vagy nem: ez csak a címében jelent a változást, nem értékében, sem nem jelentőségében. Nem is erről lesz itt szó, hanem ama collegium egyik szerencsétlen tagjának egy kijelentéséről. Azt mondta az illető, Alexander Bernát megválasztása ellen beszélvén, hogy Alexander Bernátot méltatlanná teszi az egyetemi professzorságra az a körülmény, hogy – újságba ír. Az újságírás és az egyetemi professzorság e szerint összeférhetetlen.

Az ember elámul a fölfogás e megdöbbentő korlátoltságán és fönnhéjazásán.”

Valóban, magam is elámulok e fölfogás megdöbbentő korlátoltságán és fönnhéjazásán. És most lenyomathatnám tovább a Budapesti Hírlap vezércikkét, felsorolhatnám én is mindazon férfiakat, kik a múltban vezető szerepet játszottak, jóllehet újságba is írtak s megnevezhetném azokat az élő jeleket, kik ez idő szerint visznek vezető szerepet, jóllehet újságba írtak és írnak. És írhatnék arról sok szépet, hogy mi Alexander Bernát az ő újságírói minőségében. Hogy többet ne mondjak: csaknem az egyetlen, kinek mű- és színkritikáit bizalommal olvashatjuk, mert nemcsak nagy a műveltsége és az ítélő képessége, de becsületes

---

⁸⁹ Forrás: Benedek Elek: Alexander Bernát. = Nemzeti Iskola 7 (1900) No. 7. (febr. 17.) pp. 1–2.

⁹⁰ Lásd: Katedra és Ujság. Budapest, febr. 10. = Budapesti Hírlap 20 (1900) No. 41. (febr. 11.) pp. 1–2.

⁹¹ gremium = irányító, vezető testület; választmány

is az ő ítéleteiben – igen írhatnék erről, ha a Nemzeti Iskola olvasói éppúgy nem ismernék az ő irodalmi működését, mint én. De nem írok erről már azért sem, mert erős a gyanúm, hogy Alexander Bernátnak nem az újságírás a bűne. Végre is, mindössze egy csakugyan korlátozott felfogású egyetemi professzor rótta föl ezt bűnéül, s alig hiszem, hogy a többit ez a korlátozottság vezette volna a szavazásban. Más korlátozottság vezette a többséget, oly korlátozottság, mit nem mernek nevén nevezni az egyetemi professzor urak sem, jóllehet különben ők igen bátor férfiak.

Beszéljünk magyarul: Alexander Bernátot leszavazzák, mivelhogy zsidó. Igaz, hogy az ő írásaiból erős magyar lélek szól hozzám s bizonyára másokhoz is, de mit ér a magyar lélek, ha az zsidó ember porhüvelyében tartózkodik? Ha antiszemita az a keresztyén ember, ki őszintén megmondja a zsidóság hibáit, akkor bátor vagyok magamat bemutatni, mint antiszemitát; de viszont engedjék meg nekem, hogy lelkem mélyéből felháborodjak, ha látom, hogy durva, alávaló módon éreztetik e zsidóságot a magyar tudomány és irodalom oly előkelő munkásával, aminő Alexander Bernát. Ha meg merem mondani, hogy zsidó származású íróink és újságíróink egy része még mindig nem tud hevülni azokért az ideálokért, melyek a magyar ember keblét hevítik, viszont alávalóság volna tőlem meg nem látni azokat, kik nemzeti érzés dolgában tútesznek nem egy magyar fajtájú írón. Ha a magyar lelket, a magyar érzést veszem mértéknek, nemcsak a zsidó, de a keresztyén írók közt is van jó egynéhány, kiknek működése eleven bizonyosság, hogy csak azért írnak magyarul, mert más nyelven nem tudnának boldogulni.

Mit akarok mondani? Azt akarom mondani, hogy nemzeti bűn az embereket a vallásuk, a fajtájuk szerint megítélni. Engem valósággal megdöbbent az egyetemi professzor urak gyáva antiszemitizmusa, amely nem tesz különbséget, tanárban, íróban, tudósban csak a zsidót nézi, semmi egyebet. Így soha meg nem csináljuk a szabadelvű, magyar nemzeti államot. Ha ilyesmi megeshetik a tud. egyetemen, ne beszéljünk szabadelvűségről, mivelhogy az valójában nincs is. Ne hímezzünk-hámozzunk: él, virágzik az antiszemitizmus, mégpedig a legbutább fajtából való. Ím, köröskörül vagyunk véve a nemzetiségektől: mind ellenségeink. A magyar kultúrát gyűlölik. Nevezetesen a szászok kicsinylik is. Egyes-egyedül a zsidó faj az, mely a magyar kultúrához simul, az egyetlen, melyről bizvást reméljük, hogy az idők folyamán egy testté s lélekké lesz a magyarral. Az egyetlen, melynek kebeléből már eddig szép számmal sorakoztak hozzánk részt venni a nemzeti állam kiépítésének nagy, nehéz munkájában. Az első, a legjobbak közül való Alexander Bernát s imé elviszik az egyetemi katedrától, mivelhogy zsidó. Mert százat egyre: hogy annak az ismeretlen egyetemi professzor

szemében sem az újságírás volt Alexander bűne, hanem a zsidósága. Csak nem volt bátorsága megmondani azt, ami a szíve rejtekében lappangott.

Ezek hát a bátor férfiak?

Bedő Albert jubileuma alkalmából⁹²

Felejthetetlen szép napok emléke elevenedik meg lelkemben, leírván e nevet: Bedő Albert. Úgy tetszik nekem, mintha fenyőillat áradna szét szobámban s hallanám a rengeteg fenyvesek rejtelmes zúgását. Ott vagyok, ott, újra érzem balzsamos illatát a karcsú fenyőnek. Hallom csobogását a Fekete-Vágnak. Szeszélyes kanyargásokban vágat lefelé s pehelyként viszi, sodorja a ledöntött fenyőt, mely tegnap még büszkén tekintett a mélységes völgybe le. Megérett a halálra, meg kell halnia. Az államnak pénz kell, a kereskedőnek nyereség, az asztalosnak anyag: a büszke fenyőnek meg kell halnia.

De ím a letarolt pusztaságon, ahol azt hívéd, nincs egyéb bozótnál, csenevész bokornál, apró tűlevelű fácskák törekednek fölfelé. Esztendőre, kettőre már messziről látod az új nemzedéket. Ott jár-kel közöttük az erdők fő-főpásztora, mint apa a gyermekei között. Hegymászó botjával elhárítja erről is, arról is a száraz gallyat, mit szél sodort rá, a szederindát, mely gyilkos szándékkal tekerődött rá: hadd éljen, növekedjék a kicsike. Hát ezt ugyan ki rendeli neki? Hol vagyon ez előírva? Nem rendeli senki, semmi, nincsen is az előírva sehol... Mert olyan könnyű elpusztítani az erdőt, de olyan nehéz helyébe mást nevelni!

– Nevelek én, mondá Bedő.

És neveli szeretettel, megmérhetetlen lelkesedéssel.

*

Bedő Albert jubilál. Huszonöt esztendeje szolgálja az államot. Huszonöt esztendeje pásztorkodik az ország erdeiben. S ím most fölsereglenek az ország minden részéből az erdők kisebb-nagyobb pásztorai: ünnepelni a fő-főpásztort. Az a derék gárda, melynek nagy többsége az ő nevelése; mely igaz szeretettel, büszkeséggel tekint az ő vezérére.

Na, tudom, hogy ezt az ünnepséget nem kellett erőszakolni. Mert több az már a szeretetnél: rajongás az, mit ez a gárda vezére iránt érez. Tudja, jól tudja ez a gárda, hogy az ő vezére nem úgy Isten kegyelméből került az élükre. Becsületes munka, nagy talentum,⁹³ a pályája iránt való nagy lelkeség, szeretet, mely átragad mindazokra, kik az erdőben és erdőnek élnek: ezek adták kezére az ország erdőségeit.

---

⁹² Forrás: Székely Huszár: Bedő Albert. Jubileuma alkalmából. = Magyar Hírlap 3 (1893) No. 63. (márc. 4.) pp. 1–2.; Megjelent még: Ország-Világ 14 (1893) No. 10. p. 151.; és Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 63. (márc. 4.) pp. 527–528.

Ismeri ő kelettől nyugatig, déltől északig a magyar erdő minden zugát, rejtekét. Névről ismeri minden emberét, ismeri kinek-kinek arravalóságát, szorgalmát, tehetségét s meg is tudja becsülni. Aztán látnátok csak azt a kedves, meleg viszonyt, mely az erdők fő-főpásztorát összefűzi a vezetése alatt álló gárda minden tagjával. Öregekkel, fiatalokkal egyaránt. Milyen szeretettel igazgatja útba a pályakezdő ifjút, hogy ragyog a szeme, ha nem lélek nélkül való hivatalnokot fedez föl a fiatal erdészben, de hasonmását leli meg benne, aki szereti az erdőt, szereti hivatását egész lélekkel. Mert az erdész csak fél ember, ha hivatalnok. Nem elég a szakismeret, még mindig fél ember, ha nincs benne valami a – poétából. Csak a valamennyire poétai kedély érzi jól magát az erdőben, emberektől, a világtól elzárva, egyes-egyedül az erdőnek élve!

*

Bedő Albert sok okos, alapos könyvet írt az erdőkről.⁹⁴ S erről az oldaláról tán jobban ismerik külföldön, mint idehaza. De hát ez másokkal is megesik. Ám az igazi erdészt valóképpen csak akkor ismered meg benne, ha láttad őt az erdőben, ha hallottad prelekciónak⁹⁵ az erdőről, a fákról. S hallván az ő prelekciónak, erős vágyat érezsz fölcsapni az ő gárdájába, lakója lenni a rengeteg erdőnek, nevelve, ápolva a fát, szeretettel figyelve meg a gyöngye csemeték megerősödését. Nem száraz, emészthetetlen tudomány az, amit tőle hallasz. A tudós és a költő beszél hozzád s tárja föl előtted az erdő rejtelmét.

*

Szegény székely fiú volt. Bedő Albert. Ott növekedett föl az erdőkoszorúzza hegyek aljában. Ebből a szegény, de oly szép Székelyországból hozta el magával az erdők szeretetét. Elbúcsúzott a kis falutól, el az erdőktől, hogy könyvből is tanulja meg: mi az erdő. Megtanulta. Ott kezdette legeslegálul. Gyakornokocská volt, még nélkülözött is sokat, sokat. Családi nexusokra⁹⁶ nem támaszkodhatott. Tollat vett a kezébe és írt. Az erdőről írt tárcacikkelyeket. Az irodalomnak egy új ágát teremté meg a fiatal erdész: helyet csinált az erdőnek. Tárcákkal kezdte s folytatta könyvekkel, szakcikkével. Lehetetlen volt észre nem venni őt. Mind ennek ellenére különös csodának tartom ebben az országban, hogy ezt a szegény, minden nexus nélkül való székely ifjút megtették az erdők fő-főpásztorának. Mert

---

⁹³ talentum = tehetség; kiváló szellemi képesség; tehetséges ember

⁹⁴ Lásd: Bedő Albert: Magyarország erdőségei. [Bp., 1885. MTA.] 23 p.; uő.: Erdő-őr, vagy az erdészeti alapvonalai kérdések és feleletekben. Bp., 1874. M. k. államny. (Grill K.) 244 p.; uő.: Erdészeti leírása. Bp., 1874. M. k. államnyomda. 27 p.

⁹⁵ prelekciónak = előadás, felolvasás

hiszen nálunk mindenki rátermett minden hivatalra, ha szerencsés körülmények közt született. Pedig szörnyűség csak rágondolni is, mi lesz Magyarország erdőgazdaságából – melyet prédált német, magyar kormány ész nélkül, könnyelműen – ha egy szakavatatlan, hivatásért nem lelkesülő ember gondjára bízatik! Akárhogy esett, nem lehet eléggé örülni azon, hogy ma Bedő Albertet jubilálják a fő-főpásztori székben. Akárki volt, dicsérettessék érette, hogy megakadt a szeme ezen az emberen.

*

A laikus közönségnek sejtelve sincs arról, hogy csak két év előtt is mily rettenetes csapást hárított el Bedő Albert az ő lelkes gárdájával Magyarország erdőségeiről. Ha ő és gárdája résen nem állanak s a szó igaz értelmében éjjel-nappal nem küzdenek az erdők addig ismeretlen gyilkosa, az „apácza”⁹⁷ ellen: az erdőkben gazdag, egyedül az erdőkben gazdag Erdély most a szomorúság, a szegénység országa volna. Ez hősi küzdelem volt. Láttam, tanúja voltam. Meg is írtam akkor a Magyar Hírlapban.⁹⁸ Emberfeletti harcot vívtak a pici hernyók ellen, melyek megszámlálhatatlan ezerével leptek el egy-egy fát, rágták le leveleiket. Vége volt a fának, melyre rávetették magukat. Kipusztítani, megakadályozni terjedésüket, szaporodásukat s megmenteni ezzel milliókat érő kincset: ezt a harcot kellett végigcsinálni az erdészgárdának Bedő vezérlete alatt. Végigcsinálták dicsőségesen. A hadsereg segítségével. Pedig itt ugyancsak lett volna szükség a legénységre. De megvívták a harcot ésszel, furfanggal, mindenféle praktikával és fáradalmakat nem ismerő szorgalommal.

Ne lelkesüljön vezéréért az a gárda, mely látta, hogy vezére nemcsak a központból intézi a harcot, de közéjük áll s buzdítva, lelkesítve őket, ő jár elől jó példával?

*

A minapában több cikkelyt olvastam az erdők titkáról. Az állami erdők titkáról. Hát én is tudója vagyok egy titoknak. Vagy hat esztendeje hordozom magammal, mostan kitálalom.

Meghívott Bedő, hogy nézzem meg a liptói fenyveseket. Napokig kószáltunk a sűrű rengetegekben. A főhadiszállásunk a liptó-újvári erdőkerülő iskolában volt. Itt tanulják suhanc és katonaságtól hazakerült legények: hogyan kell kerülni az erdőt. Itt ezen a telepen van egy nagy csűr, melyről igazán nem tudtam elképzelni, hogy mi rendeltetése lehet.

---

⁹⁶ nexus = kapcsolat, összeköttetés

⁹⁷ apáca = apácalepke (*Lymantria monacha*); lepkefaj, amelynek hernyója az erdők fájának leveleivel él. Tömegesen elszaporodva hatalmas károkat képes okozni az erdőgazdaságokban.

– Az őrzí az én titkomat – mondá Bedő.

Megmutatta, de azzal a kikötéssel, hogy nem írom ki az újságba legalább öt esztendeig. Tele volt pedig a csűr szebbnél-szebb fenyő-, tölgy- és mindenféle deszkákkal.

– Ilyen titkom van nekem minden erdőben, hol a fakereskedők fát vágnak le. A helyben fűrészelt deszkából kötelesek bizonyos százalékot átadni az államnak. Mikor aztán rengeteg mennyiség gyűl össze, ekkor raktárt állítunk fel a fővárosban, hogy a kis iparos is jusson jó, száraz anyaghoz.

Bizony nem tudott erről akkor maga a miniszter sem. Nem tudtak az asztalosok sem. Hiszen egyéb se kellett volna: a nyakára küldötték volna a miniszternek a képviselőket protekciós bútor-fáért és a szegényebb asztalosok ma is nyersfából volnának kénytelenek dolgozni.

A titkot most már kipublikálhatom: kész a raktár, tele van jó, száraz deszkával.

*

És még sok mindent írhatnék Bedő Albertről, ha nem félnék attól, hogy félreért valaki. Hisz ma oly sok embert magasztalnak, oly sok embernek zengenek dicshimnuszokat, kiknek semmi egyéb érdemük a világon, mint, hogy születtek és eljutottak az emberi kor egy bizonyos határáig. Ebben a stréber világban, hol a dicséretnek 90 százaléka hazugság, olyan nehéz már megdicsérni azt is, ki mindent, amit elért: magas állást, díszet, kitüntetések, embereknek tiszteletét, szeretetét – stréberkedés nélkül, becsületes munkával, karakterének tisztaságával érdemelt ki.

...Hagyjuk a többi a következő jubileumra.

Székely Huszár

---

⁹⁸ Lásd: Benedek Elek: Az erdők gyilkosa. = Magyar Hírlap 1 (1891) No. 156. (aug. 27.) pp. 9–10.; lásd még: uő.: Az apácza. = Magyar Hírlap 1 (1891) No. 157. (aug. 28.) Mezőgazdaság c. mell. p. 13.; uő.: Apácza-égetés. = Magyar Hírlap 1 (1891) No. 160. (aug. 31.) pp. 1–2.

Brassai bácsiról⁹⁹

– Ni-ni! Kit látok! Higgyek-e szemeimnek? Egy magas termetű, kissé meggörnyedt öreg úr, meglehetősen kopott ruhában, vállán vastag pléd, hosszú fehér haja vállát veri... és ibolyát vásárol ott a Haris-bazár előtt. Közelebb megyek.

– Ah! Brassai bácsi! Jó napot, jó napot!

– Szervusz „ecsém!”

– Milyen jó színben van Brassai bácsi.

– Az ám ecsém, éppen most készülök Olaszországba – üdülni.

– De hiszen...

– Hja, ecsém, az öregség betegség. Annyi éves vagyok már, „amennyit írunk”.

– Azaz hogy 1800 esztendővel kevesebb 1882-nél, ugye Brassai bácsi?

– Bizony.

Ha az öreg úr előre nem mondja, hogy Olaszországba készül, már-már hajlandó lettem volna megkérdeni – ha ugyan nem röstelltem volna újságíró létemre –, hogy miféle operaújdonságra jött fel „Kincses” Kolozsvárról. Mert az ilyesmi az öregúrnál már megszokott dolog. Elment ő már Szent-Pétervárra is, hogy meghallgassa Pattit. Hanem legjobb volt, amikor Joachim, a hegedűkirály miatt sietett ide a fővárosba. Mire feljött, Joachim már összeszedte sátorfáját, s a jó bécsieket hozta extázisba művészi játékával. Az öregurat ez nem hozta ki sodrából, utánament Bécsbe. Itt meg az a malőr érte, hogy mire Bécsbe ért, akkor már Joachim útban volt Berlin felé. Brassai bácsit még ez se hozta ki a rendes kerékvágásból, pakolt és röpködött Berlinbe. Alig ért oda, egyenesen hajtattott a világhírű művész lakására azzal az eltökélt szándékkal, hogy ott elhúzat vele egy nótát, s azzal visszaröpködjön kincses Kolozsvárra, csöndes múzeumkerti lakásába.

Szegény öreg, de megjárta! Felmegy az előszobába nyakában azzal az elmaradhatatlan pléddel, kopott cynikus ruhájában... A fehér kesztyűs inas végignézett rajta, s csak annyit mondott, hogy: „der gnädige Herr ist nicht zu Hause”.¹⁰⁰ Brassai bácsit elfogta a bosszúság, kihajtatott az állomáshoz, felült a gőzparipára, s Kolozsvárig meg se állott.

De hova is kalandoztam el? Önök persze t. olvasóim azt várják (ha ugyan várják), hogy fejtsem meg azt a titokzatos szentenciát, mit e cikk élére biggyesztettem.

... „Hja, a madár elrepült!”

---

⁹⁹ Forrás: Kópé: Brassai bácsiról. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 98. (ápr. 9.) Mell. p. 5.

¹⁰⁰ „a Nagyságos Úr nem tartózkodik itthon”

El ám. Az öregúr üdülni indult Olaszország derült ege alá. De hát a fővárosban sok jó ismerőse, barátja van, akiket látnia kell, mielőtt más országba utazik. Nyaka köré kerekíté plédjét Brassai bácsi, s elindula kifelé „hosszú Sugárúton”. Ki a Zeneakadémiába, hogy látogassa meg legkedvesebb barátját: Erkel Ferencet, a koszorús zeneköltőt. Megáll a kapu előtt, csönget. Semmi mozgás. Ismét csönget. A kapu nem nyílik. Harmadik csöngetésre kicsapódik a kapu, s kiállít rajta nagy bosszúsan a kapus.

– Tudhatná, hogy nappal nincs bezárva! – mordult rá. Majd végignézte Brassai bácsin, arisztokratikus mosoly vonult el szája egyik végétől a másikig. Éles szem a szánalom gyöngé árnyalatát is fölfedezheté e mosolyban. Sőt „valódi” éles szem azt is kinézheté a kapusból, hogy ez Brassai bácsiból valami kóbor kéregető vén művészt „néz ki”, aki, mint annyi társa, Liszt Ferenc nyakára jött, hogy segítse valamivel. Még szóhoz sem engedé jutni az öregurat, s gúnyos sajnálkozással mondá:

– „Hja a madár elrepült!”

– Elrepült? Hová repült?

– Kalocsára!

– Kalocsára! No akkor nem találkozunk!

– Nem bizony – mondá a kapus, s azzal becsapta az ajtót a Brassai bácsi orra előtt.

*

A pályaudvarnál éppen a harmadikat csöngették. Brassai bácsi éppen akkor kászálódik fel egy másodosztályú kupéba. Amint visszafordulva kitekint az ablakon, megpillantja egy művész ismerősét.

– Barátom! – kiált az öregúr – ha Erkel Ferenc visszajő Kalocsáról, mondja meg, hogy kerestem; én megyek Olaszországba, adja át üdvözetemet!

– De hisz Erkel úr nincs Kalocsán.

(Eközben a mozdony kezd pöfékelni.)

– Nincs Kalocsán? hisz’ nekem azt mondta a kapus!

– Mikor?

(A vonat indul, a művész lépést tart vele.)

– Ezelőtt két órával.

– Szeme világa a kapusnak, Liszt ment Kalocsára, nem Erkel!

– Tyhü ebadta kapusa! Hát Liszt volt az az „elrepült madár!”

Ezt már a művész csak fél füllel hallhatta, mert ezalatt a vonat – elrepült!

Kópe

Brassai Sámuel¹⁰¹

Csak most ünnepeltük a századik esztendőt s alig hogy elmúlt az ünnep, már pihenni tért a fáradt vándor. Brassai bácsi, a tipikus magyar tudós már csendes halott.

A lélek és a test hatalmasan küzdött egy századon át az elemekkel. A tudós kincséből magába szedett annyit, amennyit hitünk szerint halandó ember elbírnival nem tudott. Egyszerűség, lelki nagyság, erős akarat voltak a Brassai bácsi jellemvonásai, szeretet és gyöngédség sugározta körül.

Mondják, meghalt. Mi kételkedünk. Ilyen erős lélek uralkodik a testben, uralkodik mindenben. Egy századon keresztül dacolt a betegséggel, az idővel és – győzött.

Igazi tudós volt, aki éjt-napot könyvei között tölt el, aki tanult, gyűjtött, folyton-folyvást és aki lelkének kincseit pazarul szórta folyton-folyvást.

Igazi magyar tudós volt, aki temérdek könyvei között egy percig sem feledte, hogy magyar, akinek éles tekintetét a legkisebb cikkecske, a legkisebb emberke sem kerülte el s ha valahol nyesegetni valót talált, megcselekedte kímélet nélkül s ha valahol tehetséget látott, azt bátorította, buzdította.

Mint tudós, mint ember, mint tanár, mint tanár. Szigorú kötelességérzete uralkodott gondolkozásmódján. A világi zajtól elvonultan élt, de azért a jó társaságot szerette. Sőt a tudományok ápolása mellett a zenére is jutott idejéből. Sokszor megcselekedte, hogy egy-egy nagyobb szabású opera meghallgatásáért napokig tartó utazásra szánta el magát.

A kolozsvári társas életnek még sokáig fog emlékében élni a jó Brassai bácsi, akinek megszokott kedves alakja már nincs többé.

Hajtsuk meg mi is zászlóinkat s közéletünk e hatalmas nagyságától búcsúzzunk. Küzdelmes élete megglelte jutalmát a jól végzett kötelesség teljesítésében, az utókor kegyeletében.

*

Halála, dacára magas életkorának és betegségének, mégis váratlanul jött. Egy pár évvel ezelőtt Bécsben egyik leghíresebb orvostanár megvizsgálta szervezetét s azt teljesen épnek és erősnek találta. Ez az épség és erő azóta állandóan tartott, amit különösen bizonyított az is, hogy mostani betegségét megelőzőleg hónapokig feküdt betegen, de betegségéből annyira felépült, hogy Kolozsvárról egyhuzamban Tordára kocsizhatott. A tavasz óta betegeskedett, s

¹⁰¹

Forrás: [Benedek Elek]: Brassai Sámuel. = Nemzeti Iskola 4 (1897) No. 26. (jun. 26.) pp. 1–2.

hogy ápolása semmi kívánni valót ne hagyjon fenn, volt tanítványai és jóbarátai reávétték, hogy gyógykezeltesse magát a vöröskereszt-kórházban.

Mint ágyban fekvő beteg érte meg születésének századik évfordulóját s itt érte a legmagasabb helyről jött jókívánat is.

Egészen az utolsó órákig teljesen eszméleténél volt s ő maga is bízott abban, hogy rövid idő alatt felgyógyul.

Irodalmi munkássága terjedelemben és tartalomban egyaránt egész könyvtárat tesz ki és éppen ezért nem nevezhetjük meg olyan könyvét, melyben szelleme teljesen benne volna, amely főmunkájának volna mondható. Ennek a magyarázata az, hogy Brassai polyhistor volt s érdeklődése a minden fajú és nemű ismeretek, a tudás, a művészet világában úgy megoszlott, hogy merőben képtelen volt csupán egy, sőt csupán csak rokon dolgokkal is egy teljes életet át foglalkozni.

Tanított bármit, amint a szükség parancsolta és éppen ebből az okból írt akármiféle könyvet, amire szüksége volt. Az erdélyi részek e században született ivadéka nagy részben a Brassai könyvein nőttek föl az elemi iskolától egészen a legmagasabb filozófiai kurzusig. Mert alig van olyan iskola, iskolai szükség, melyen Brassai segíteni ne iparkodott volna. Ő a nagy matematikus, aki utóbb a methezist egyetemen tanította, a kis gyermekeknek írta meg Számító-Szokratesét¹⁰² merőben új és praktikus módszerrel. Ebből az okból írta meg más iskolai könyveit is a természettudományok, a nyelv és a bölcsészet köréből.

Brassait nem csak Kolozsvárott, hanem Erdély-szerte ismerte minden kabátos¹⁰³ és csak valamennyire művelt ember; és érdekes ritka individualitása¹⁰⁴ köré már életében legendák fonódtak. Valószínű azonban, hogy azok az adomák, melyek nevéhez fűződnek, legnagyobb részben koholtak. Nem igen hihető, hogy Brassai bácsi csupán azért maradt agglegény, mert esküvője napján egy könyv keresése közben megfeledkezett az egész dologról. Ez az adoma már csak azért sem hiteles, mert Brassai bácsi sohasem volt nőgyűlölő, sem szobatudós. S míg ágyban fekvő beteg nem lett, gyakran járt társaságokba. Hetenként kétszer vagy háromszor is barátainál szokott ebédelni. Leggyakrabban elment a Brandt, Farkas Lajos és Boros György tanárok házához s esti hat órától tízig elidőzött a családdal.

---

¹⁰² Lásd: Brassai Sámuel: Számító Sokrates. Fejbeli számolás gyakorlati kérdésekben. Angol mintára hazai viszonyokhoz és tárgyakhoz alkalmazva. Kolozsvár, 1842. Özv. Barráné és Stein. 234 p. Újabb kiadásai: 1849, 1858, 1860.

¹⁰³ kabátos = itt értsd: nemes

¹⁰⁴ individualitás = egyéniség, egyéni megnyilvánulás

A művészetek közül a zene vonzotta leginkább és bizony jócskán túljárt már a hetvenen, amikor télvíz idején, a nálunk még akkor lassú és költséges közlekedéssel nem törődve, Berlinbe utazott azért, hogy egyetlen egyszer meghallgasson egy énekesnőt.

Brassai Torockó-Szent-Györgyön, Erdélyben született 1797. június 15-én. Atyja török-szent-györgyi unitárius pap volt, népének igazi lelki atyja. Anyja Koncz Krisztina szenvedélyes virágtenyésztő. Atyja a kis Samut nem adta kollegiumba, hanem egészen 12 éves koráig maga oktatta, mégpedig eredeti módon. Nem magyarázgatott sokat, hanem mihelyt fia jól tudott olvasni, minden további lecke nélkül kezébe adta Robinsont és más neki való könyveket. Mikor a magyar nyelv szabályaira került a sor, rövid grammatikát¹⁰⁵ adott a fiú kezébe, s ha az írásban hibát kapott, kikerestette vele, hogy micsoda szabályt sértett meg, s csak akkor vegyült magyarázgatásba, ha a fiú a szabályt nem lelte meg. Hasonló módon hatolt be a német nyelvbe Katzer nyelvtana segítségével s atyjának jó korán kezdett prédikációkat fordítani.

Ha valamely szó jelentését nem tudta, atyja ahelyett, hogy jelentőségét megmondta volna, a német szótárra utasította. Ilyen módszer segítségével tanulta az állattant, növénytant és földrajzot is. A földabrosz megismerésére egy kisebb globusz szolgált, melynek kezelésére atyja tanította. A gyermeket tehát nagyjából saját erejére szoktatták. Élete tizenharmadik évében ment Kolozsvárra az unitárius kollégiumba, hol mint rendkívüli hallgató végezte a bölcsészeti tanfolyamot is. 21 éves korában nevelő lett a gróf Bethlen Károly családjánál. 1837-ben az unitáriusok kolozsvári kollégiumban bölcsészeti professzornak választották. Itt működött egészen a forradalom kitöréséig. A szabadságharc lezajlása után a fővárosban a Szőnyi- és Göntzi-féle tanintézeteknél tanárkodott.

Innen ment vissza ismét Kolozsvárra s régi helyén matezist¹⁰⁶ és filozófiát tanított. A hatvanas évek elején a közbizalom az Erdélyi Muzeum-Egylet élére hívta meg. 1872-ben a kolozsvári tudományos egyetem megnyitásával az elemi matezis ny. r.¹⁰⁷ tanárává neveztetett ki s mint ilyen működött nyugdíjaztatásáig, 1884-ig, mely évben a magyar tud. Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta. Azóta nyugdíjban, Kolozsvárt élt.

---

¹⁰⁵ grammatika = nyelvtan

¹⁰⁶ matézis = matematika

¹⁰⁷ ny. r. = nyilvános rendes

A Felméri-fiúk apja¹⁰⁸

Messze innét, ettől a füstös, poros Budapesttől, a székely havasok alján, egy kis faluban meghalt egy öregember: Felméri Imre. Erős vágyakozás száll meg, hogy nekrológot írjak, ámbátor én ezt az öregembert személy szerint alig ismertem. Csak annyit tudok róla, hogy ez az öregember három apostolt nevelt a nemzeti kultúrának. Ismeritek mind a hármat: Lajos, egyetemi tanár Kolozsvárt. Mózes, rajztanár a keresztúri, Albert szintén tanár a csáktornyai tanítóképzőben.

Ennyit tudok róla csupán, többet nem. Vagy többet is kellene tudnom róla?

*

Amit még tudok, az már nem tudás, hanem halovány emlék.

Nyolc esztendőös fiúcska voltam, akárcsak most a Marci fiam, mikor édesapám kivitt a székely-udvarhelyi kollegiumba. Akkor még igen jó világ lehetett, mert az én kicsi falumból tíz diák járt Udvarhelyre. Olcsó volt az élet. Hat krajcár egy font¹⁰⁹ hús. Most drága világ lehet ott is, mert az én kicsi falumból egy diák sincs... Szinte hihetetlennek is tetszik, hogy ámbátor „tanítvány” voltam (ez volt a neve az önköltségeseknek, a többi „szolga” volt), emlékszem, hogy az első esztendőben 50 forintjába kerültem az édesapámnak. Sok minden kikerült a háztól in natura,¹¹⁰ s azt nem számította az öregem, mert hisz akár otthon vagyok, akár a városban – enni kell. Egyszer majd megírom ebben az újságban a régi diák-életet, mert gondolom, nem minden érdek és tanulság nélkül való. Ám most egy halovány emlék egy kicsi házhoz vezet...

Reggel indultunk hazulról, öreg este volt, mire beértünk Udvarhelyre. Az első város, amelyet életemben láttam. A sok üléstől elzsibbadva, álmosan bámultam meg a várost, ahol még este is van világosság, ámbátor nem sütött a hold. S ím itt-ott kontignációs házak. Vajon melyik ezek közül a kollégium? A hegy oldaláról komoran meredt le a katolikus gimnázium, mellette a hatalmas nagy templom.

– Oda járnak a katolikus diákok.

– Hát mi hová járunk?

---

¹⁰⁸ Forrás: B. E.: A Felméri-fiúk apja. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 17. (ápr. 21.) p. 2.

¹⁰⁹ font = nagyjából fél kilogrammnak (0,453 kg) megfelelő súlymérték

¹¹⁰ in natura = természetben

– Ide ni.

Éppen az öreg kollégium mellett haladt el a kocsi. Ez is olyan komor volt az esti félhomályban. Talán vidámabb lesz a képe holnap? Az lesz, az, bizonyosan az lesz.

Ott aztán fordult egyet a kocsi. Átment egy hidacskán. Ott ismét balra fordult, be egy utcába. És megállott egy kapu előtt. Azt mindjárt kinyitották s bezörgött a szekér a lejtős, flaszteros¹¹¹ udvaron. Egy kicsi tornácos ház előtt állottunk meg. S haj Istenem, a szemem is káprázott, mikor beléptem, félénken édesapám mellé bújva. Tele volt a szoba nagy és kis diákokkal. Széles gyékények voltak leterítve a szoba földjére körös-körül, párnák, takarók a gyékényeken. Feküdni készültek a diákok.

Az öreg Felméri házában voltunk. Akkor még nem volt öreg, javakorabeli erős ember lehetett. Aztán egy néni (ez Felmériné néni volt) megfogta a kezemet s mondta: fekjüdj le te is, fiacskám. Álmos vagy, tudom.

Igen, a Felmériék házában aludtam az első éjtszaka. Azért mentünk hozzájuk, hogy majd egész esztendőn át ott főznek, sütnék, mosnak az én számomra is. De reggel tovább kellett mennünk. Felmériné néninek máris sok volt a diákja, engem nem vehettek föl.

Azt már csak később, lassacskán tudtam meg, hogy nem amolyan közönséges háznál aludtam az első éjtszaka. Hogy annak a bácsinak s annak a néninek diák fiai vannak és sokat, sokat dolgoznak, hogy valamennyiből derék ember váljék.

És úgy tetszik nekem most, hogy Isten mutatta az utat, mely első éjszakára e házba vezetett, ebbe a házba, melynek fedele alatt nevelkedék három jeles apostola a nemzeti kultúrának...

*

Öreg Felméri örömmel fekhett a koporsájába. Egyszerű polgárember létére többet adott a hazának, mint annyi sokan, kik dúskálnak a földi javakban. Lelke nyugodtan szállhatott Isten trónusa elé: apostolokat hagyott a földön.

B. E.

---

¹¹¹ flaszter = aszfaltburkolat, utcakövezet

Felméri Lajos¹¹²

Alig egy pár hete, hogy a hálás fiú könnyes szemmel kísérte ki édesatyját a székelyudvarhelyi temetőbe, s ím jön Kolozsvárról a megrendítő hír: Felméri Lajos meghalt.

Van-e tanár és tanító a hazában, ki mély megilletődéssel ne venné hírül e kiváló ember váratlan halálát? És nem bántanók-e meg ezzel a 'Nemzeti Iskola' olvasóit, ha a gyász e pillanatában azt kezdenők fejtegetni, hogy ki volt, mi volt Felméri Lajos? Ki ne tudná, hogy a magyar tanügy egyik büszkesége, hatalmas oszlopa volt ez az ember, magyar minden ízében, üldözője az idegen szellemnek, lelkes, bátor előharcosa a nemzeti nevelésnek.

Szegény székely fiú volt Felméri Lajos, egy egyszerű polgárember gyermeke s bizony nem protekcióval, de sok tudással emelkedett a legmagasabb polcra, hová egy professzor ember eljuthat: az egyetemi tanár katedrájába.

Halála előtt néhány nappal érte a kitüntetés, hogy a kolozsvári egyetem rektorául választotta, de ő már e dísznek nem örülhetett: szörnyű tusát vívott a halállal. Rövid időn eltemette édesatyját, eltemette kislányát: megtört szívvel hunyta örök álomra szemeit a férfira, aki annyi szívet melegített fel, annyi elmét termékenyített meg!

Egy pár nap előtt jött az első aggasztó hír, hogy Felméri vérmérgezést kapott. Szörnyű kínokat szenvedett, s az orvosok bár mindent elkövettek, nem tudták megmenteni a kitűnő férfi életét, munkásságát a hazának.

Felméri Lajos Székelyudvarhelyen született 1840-ben, tehát még férfi kora javaiban ragadta el tőlünk a halál. A székelyudvarhelyi református kollégiumban kezdett tanulni, majd Sárospatakon folytatta tanulmányait, az 1863. esztendőben pedig Budapesten a Tudományegyetem és a református teológiai intézet hallgatója volt.

1866-ban nagy tanulmányútra indult. Beutazta Angliát, majd Skóciát és Edinburgban, később Jénában, Heidelbergben és Tübingában egy-egy fél évig hallgatta az egyetemet.

Az 1868. esztendőben, tanulmányútjáról való visszaérkezése után, az elhunyt Erdélyi János helyére meghívták a sárospataki főiskola bölcsészeti tanszékére. Onnan pedig 1872-ben kinevezték a kolozsvári egyetemhez, hol ez intézet megnyitása óta a neveléstudomány rendes tanára volt.

A kormány megbízásából 1879-ben és 1890-ben nagyobb tanulmányutakat tett Angolországban és Franciaországban.

---

¹¹²

Forrás: B. E.: Felméri Lajos. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 22. (máj. 26.) p. 4.

Az EMKE¹¹³ szervezése és létesítése körül oly érdemeket szerzett, hogy ez a kiváló kultúrintézetünk tiszteletbeli tagjának választotta meg.

Alelnöke volt az erdélyi irodalmi társaságnak is.

Az 1870. év óta számos irodalmi munkája jelent meg. A legkiválóbbak ezek közül: a nevelés és a társadalomról szóló, 'Az iskolázás jelene Angolországban' című,¹¹⁴ továbbá a nők felsőbb oktatásáról,¹¹⁵ és a neveléstan területéről készült kézikönyve;¹¹⁶ utóbbi nagy munkája 1890-ben jelent meg, s oly nagy hatást tett, hogy fél év alatt két kiadást ért. Ő maga adta ki e könyvet, mert nem akadt rá kiadó s bár öt forint volt az ára, csak úgy kapkodták szét.

Néhány év előtt másodszor nősült, feleségül véve Sándor László Maros-Torda megyei alispán leányát s felesége által rokonságba jutott a Tisza-családdal.

Felméri Lajos örök emléket biztosított magának műveivel s nemzeti kultúránk történetében előkelő hely illeti meg ezt a szerény, igénytelen megjelenésű embert, aki, amily keveset mutatott külseje, éppen oly nagy volt lelkében és szívében.

Legyen áldott emléke!

B. E.

---

¹¹³ EMKE = Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

¹¹⁴ Lásd: Felméri Lajos: Az iskolázás jelene Angolországban. A vallás- és közoktatási m. kir. miniszterhez intézett jelentés. 1–2. köt. Bp., 1881. Egyetemi nyomda. I. köt.: Népiszkolázás. X, 261 p.; II. köt.: Közép- és felsőoktatás. II, 386, IV p.

¹¹⁵ Lásd: Felméri Lajos: Nőnevelésünk bajai és társas életünk. Kolozsvárt, 1883. Magyar Polgár. 33 p. [Klly. Magyar Polgár-ból]

¹¹⁶ Lásd: Felméri Lajos: A neveléstudomány kézikönyve. Bp., 1890. Szerző. XV, 686 p.; 2. kiad.: Kolozsvár, 1890. Eggenberger. XV, 686 p.

A Festetics-család, kiemelten Festetics Györgyről¹¹⁷

Az a család, melyet a t. olvasóknak bemutatni akarok, egyike ama számos magyar családoknak, melyeknek ősei nem a honfoglaló magyarokkal egyszerre lépték át a haza határát, hanem a későbbi századokban szakadtak hozzánk idegen országból, idegen nyelvvel és névvel, de az idők folyamában magyarokká lettek, ha névben nem is, nyelvben és erkölcsükben. Hányan gondolnák, ha a neve nem sejtetné, hogy Festetics György, a „Georgikon” alapítójának, a minden ízében igaz magyar főúrnak ősei Turo Poljeből (Horvátország) szakadtak szép Magyarországra?

Most, midőn a híres tolnai Festetics-család egyik tagja fölött éppen a tegnap zárult be a koporsó, a másikkal meg a halál vívódik, hírlapírói kötelességet teljesítek, ha e család meglehetősen terjedelmes fájának lehetőleg pontos ismertetését adom. A gróf Festetics-család II. Mátyástól kapta nemeslevelét, Tolna mezővárost pedig, honnan praedikatumuk¹¹⁸ is szól, három uradalommal egyetemben egy Bornemisza lánnyal való házasság útján. E házasság után folyvást növekedett a család gazdagsága. Egyik Festetics a török háborúk alatt elfogott egy török basát, aki óriási összeggel váltotta ki magát, s e pénzzel is tetemesen szaporodott a családi birtok. Rohamosan gyarapodtak gazdagságban és tekintélyben egyaránt. Festetics Kristóf szeptemvir¹¹⁹ volt, Pál fia pedig a magyar udvari kamara alelnöke, majd főispánná lett és grófi rangot nyert. Megjegyzendő, hol Pál nagybátyja: József, ki a hétéves háború alatt tábornok volt, már 20 évvel korábban grófi rangot nyert Mária Teréziától.

A család kimagasló alakja Festetics György, a Pál fia, ki 1755-ben született.¹²⁰ Kiskorában nagy hajlandóságot érzett a katonai pálya iránt, s a törvénytudományokat még el sem végezte, hadi szolgálatba lépett, hol rövid időre rá kapitányi rangra emelkedett. A katonai pályát még akkor sem hagyta el, midőn atyja bőkezűsége gazdag uradalmak urává tette. Csak atyja halála után vette át az összes uradalmakat, s ekkor egész lélekkel a gazdaságnak adta magát. A mondhatni pazar katonából takarékos, szorgalmas gazda lett, ki azonban saját érdekeit úgy tudta párosítani a közjó előmozdításával, hogy míg fejedelmi bőkezűséggel áldozott a haza oltárán, vagyonát sem feledte szaporítani, el annyira, hogy halála előtt egyike volt Magyarország leggazdagabb főurainak. Ő és sógora, Széchényi Ferenc gróf voltak dísze,

¹¹⁷ Forrás: Székely Huszár: A Festetics-család. = Budapesti Hirlap 3 (1883) No. 40. (febr. 9.) Mell. pp. 1–2.

¹¹⁸ praedikatum = „hirdetmény”. Amikor valaki a királytól nemesi címet kapott, azt az adott megyében (ti. ahol lakott) a vármegyei közgyűlés előtt ki kellett hirdetni. Erről az újdonsült nemes egy iratot kapott, amelyben a megye „igazolja”, hogy az adott közgyűlésen kihirdetésre került az új nemes (– a szerk. megj.)

¹¹⁹ szeptemvir (septemvir): lásd korábbi jegyzetünket!

¹²⁰ Egyes szerzők szerint 1754 szilveszterén, mások szerint az 1755-ös év első napján (– a szerk. megj.)

büszkesége az akkori magyar arisztokráciának. Festetics volt korának legnagyobb, legbővebb kezű Maecenása. Nemcsak, hogy pártolta a tudományokat és művészeteket anyagilag és erkölcsileg egyaránt, de félredobva minden előítéletességet, ő maga nem egyszer személyesen kereste fel a tudósokat, hogy érdemük szerint megajándékozza. Éles eszét a legmesszebbre ható tervek mellett nem kerülték ki a legcsekélyebb, a legaprólékosabb dolgok sem. Mindenre kiterjedt a figyelme, mindent saját szemével szeretett látni és saját akaratát követte. A „Georgikon”-nak, e gazdasági intézetnek felállításával örök időkre megalapította nevének emlékét. S a „Georgikon” felállításán, tanulók és tudósok segélyezésén, a gazdaság különböző ágaiban tett költséges kísérletein kívül, minden jó és szépre kiterjedt figyelme. Nagy fűvészs- és gyümölcsös kertjei, melyek a gazdasági tanintézetet egészítették ki, számos ritkasággal dicsekedhetének. A Balatonon, az ő „tavacsáján” gályája volt só-szállításra.

Rengeteg sok adomaszerű dolog maradt fenn róla, melyek míg egyfelől különcknek tüntetik fel, másfelől páratlan jószívéről, nemes lelkéről tanúskodnak. Ízelítőül itt adunk belőlük egynehányat.

*

Berzsenyinek egy ízben 2000 váltóforintot küldött egy ódájáért – keszthelyi kasznárától. A kasznár azonban azzal tért vissza a grófhhoz, hogy Berzsenyi úr érdemtelennek tudja magát az ajándékra, s kéri a grófot, hogy a 2000 frt-ot fordítsa valami jutalomkérdésre a „Georgikon”-ban.

– Igenis, igenis – mondá a gróf szapora szójárásával – igenis, tudtam, hogy én megint olyan számár voltam, igenis, hogy keveset küldtem annak a t. férfiúnak, hanem tüstént menjen vissza kasznár uram igenis, s vigyen a 2000 helyett 10.000-et, igenis és mondja meg a tek. úrnak, hogy ne haragudjék... Majd aztán azonkívül is tűzők ki jutalmat! A kasznár úr pedig haza ne merjen állítani a pénzzel, igenis, hanem, ha másként nem lehet, ott hagyja, igenis, igenis. Mert különben a kasznár urat csapom el, igenis.

*

A „Georgikon”-ban sok ifjat tartott saját költségén, s külön épületben adott szállást nekik. Egy ízben megtörtént, hogy az öreg gróf reggel 7–8 óra tájban betoppant az ifjakhoz, s az ágyban találta őket, kényelmesen nyújtózkodva. Egyik diák felugrik az ágyból, de a gróf lefogja: – Kérem alázatosan – az istenért, ne tessék fölkelni –, meghűthetné magát.

Engedjenek meg az ifiurak, hogy zavarom az álmukat, igenis; mert az ilyen vén bolond mint én, igenis, nem tud aludni, igenis –, aztán unalmában az ifiurakat felrázza jó álmukból, igenis!

*

Szokása volt az öreg grófnak, hogy minden embert egy címmel fölebb tisztelt meg. Hozzá megy egy káplán tisztelegni, s a gróf e szavakkal fogadja:

- Isten hozta plébános urat, isten hozta.
- Csak káplány vagyok, méltóságos gróf úr – szerénykedik a káplány.
- Rég megérdemelte volna a plébániát, rég megérdemelte volna.
- Éppen ezért bátorkodtam, méltóságos uram, tisztelkedni – s azzal kihúzta folyamodását egy üres plébániáért, melyet meg is kapott.

*

A gazdasági heti ülésekben részt vett rendszeren. Az ülés azzal kezdődött mindig, hogy sorba vették a múlt heti rendeléseket, amint a jegyzőkönyvbe beírva voltak, s aztán utánanéztek, hogy miként végezték el az egyes dolgokat. Néha ő is írt bele egy s más dolgot, de a gazdasági kormányzó, ha nem találta helyesnek, egyszerűen kihúzta, mi annyit jelentett, hogy nem kell figyelembe venni. A többek közt egy rendelkezését szörnyű vastag vonással húzta ki a kormányzó. Hanem ezt már nem hagyta szó nélkül a gróf:

- Igenis, tudom én, hogy vén számár vagyok, igenis, hanem azért kár volt annyi tintát pazarolni az én ostobaságom kitörlésére, igenis, talán vékonyabb húzás is elég lett volna, igenis!

*

Az se rossz, mikor valami pörös dologban Pestre menvén, jó reggel beállított a perszonális¹²¹ előszobájába. Az őrt álló jurátus valami kétségbeesett hétszilvafás nemesnek nézte, s le sem ültette. Ellenben a gróf rendkívül alázatos volt, s szokatlan modora azt gondoltatta a jurátussal, hogy valami félbolonddal van dolga, s elkezdett vele bolondozni. Megtanította a grófot többek közt arra is, hogy kell fogni a vadrécét. Úgy ti. hogy vájjon ki egy nagy tököt,

---

¹²¹

perszonális = ebben a szövegösszefüggésben: saját házának előszobájába

fúrjon reá lyukakat a szája és szeme táján, aztán húzza a fejére, álljon nyakig a vízbe, úgy hogy csak a tökfeje lássék ki a vízből.

– Igenis, hogy csak az én tökfejem lássék ki – hagyta helybe a gróf alázatos hangon.

– Aztán szép csöndesen a récék közé megy, s maga egész kényelmesen összefogdossa azokat a tökfejével.

– Igenis, köszönöm alázatosan.

– Most már megtanítom arra is, hogy kell fogni a tűzokat.

– Talán azokat is tökfejjel?

– Dehogy! Belebúj egy ökörbe úgy, hogy a tűzokok csak az ökörfejet lássák. De van ott víz, ahol lakik? – kérdé a jurátus.

– Igenis, van magamnak egy kis tavacskám, igenis.

– Talán földje is van?

– Igenis, néhány hold földecském, igenis.

– Talán erdeje is van?

– Az is van, igenis... Bakonyerdőcském meg Balatontavacskám, meg egy pár uradalmacskám igenis.

Erre aztán a perszonális is kinyitott.

– Ah, excellenciád itt?

Tabló! – gondolják sokan. Nem. Az öreg úr még egyszer meghajtotta magát a jurátusnak, s megköszönte neki a tanítást.

*

Az se rossz, midőn magának a császárnak kellett pénzt fogadni el tőle. Ferenc császár Horvátországba utaztában Keszthelyen szállott meg, s ott töltött egy éjet. A gróf mély hódolattal fogadta a magas vendéget, de midőn a császár visszavonult hálószobájába, bekéredzkedett hozzá rövid audienciára. „Felséges uram – kezdé a gróf –, tudom, hogy az ünnepélyes fogadtatáshoz tűzijáték is szükséges. De a szolgabíró megtiltotta, attól tartván, hogy tűz támad a szalmakazlak közt. Én 10.000 forintot szántam tűzijátékra, engedje meg tehát fölséged, hogy itt a gyertya lángja fölött elégessem. Tűzre volt szánva, egyre megy, ha itt benn ég el, vagy künn.” A császár kedélyesen lelkére beszélt, hogy olyan bolondot ne cselekedjék. De mert az öreg gróf erővel a gyertya fölé akarta tartani a bankjegyeket, önkénytelen kiragadta kezéből, mire a gróf meghajtotta magát és gyorsan elsietett.

*

Hogy mennyire megválogatta embereit, arra nézve elég felemlítenünk azt az egy esetet, midőn a keszthelyi lelkészi állomás megüresedvén, a pályázók közül egyet sem nevezett ki az egyszerű folyamodásra, hanem szegényes ruhába öltözve, sorba járta a folyamodók eklézsiáit. Mindeniket meghallgatta a szószékről, de egy se tetszett neki. Egyszer aztán nagyon hallotta dicsérni Horváth Jánost a szőlős-györöki lelkészt. Elment a sz.-györöki templomba és meghallgatta Horváthot, kinek beszéde egészen meghatotta. Mikor kijöttek a templomból, hozzásompolygott és kezet csókolt neki. Aztán alázatosan előadta, hogy neki egy kérése volna, mi ha teljesednék, nagy lelki megnyugtatósára szolgálna.

– Beszéljen édes barátom.

– Fogadja el tőlem a keszthelyi plébániát és hahóti apátságot.

Horváth megdöbbenve nézett rá.

– El is feledtem mondani, hogy én gróf Festetics György vagyok Keszthelyről.

– S a gróf nekem kezet csókolt?

– Ön nekem lelki atyám és megnyugtatósamat várom.

– S a gróf nem talált alkalmasabb embert?

– Hat hét óta keresek mindenfelé, s csak ma találtam meg a tisztelendő úrban.

Horváth elfogadta az ajánlatot. Utóbb aztán székesfehérvári püspökké lett.

*

Ilyen ember volt Festetics György. Fia László, ki egy Hohenzollern-Hechingen hercegnőt vett el, már nem lépett nyomdokaiba. Ez tékozló volt, s a gazdag uradalmakat adósságokkal terhelte. Lászlónak két fia maradt: Tasziló, kit tegnap temettek el, s ki az uradalmaknak csekély részét tartotta meg magának, a nagy részt testvére György vette át, ki most halálos ágyán fekszik. Ez utóbbi rövid időn helyrehozta a megrongált gazdaságot. Azzal kezdette, hogy megvonta magát Sopronban, s ott szerény polgári életet élt körülbelül 10 évig. Csak mikor tisztán állott újra a nagy Festetics-birtok, lépett ki a világba és a politikai küzdőterre. Míg Tasziló gróf egész életén át katona volt, ő a politikai pályán működött. Míg takarékoságával egyike lett Magyarország leggazdagabb mágnásainak, gazdagságához nem hiányoztak a méltóságok sem, lévén a király személye körüli miniszter, majd meg koronaőr a legutóbbi időkig.

Székelly Huszár

Budapest, június 9.

Festetics Györgynek, a keszthelyi *Georgikon* alapítójának ősei nem vettek részt a honfoglalásban. A Festetics-család – mutatja a név is – horvát eredetű magyar család s ennek legnevezetesebb tagja, a Georgikont alapító és irodalmi ünnepeket rendező György gróf, minden időkre példát adott nekünk a magyar faj erős szeretetében.

Pályájának kezdete Mária Terézia és József császár uralkodásának, tehát a nemzeti öntudat elernyedésének, haldoklásának idejére esik. Arra az időre, mikor a magyar arisztokrácia már-már teljesen levetkezte magyar voltát, üdvét, boldogságát, szerencsáját Bécsben kereste s meg is találta. Festetics György gróf a Graeven nevét viselő huszárezred tisztje volt, s midőn oly hosszú szünetelés után újra megnyílik 1790-ben a pozsonyi országgyűlés, ő az, aki tiszttársaival szövetkezve, az ezred nevében folyamodványt intéz az országgyűléshez a *magyar nyelvnek* a magyar ezredekben való használatáért, a magyar ezredekben magyar tiszteknek alkalmazásáért s végezetül azért, hogy béke idején a magyar ezredek Magyarországon szolgáljanak. E bátor, magyar lelkű fellépése miatt elveszti az udvar kegyét, alezredesi rangjától megfosztják, börtönre vetik s csak az országgyűlés közbenjárására nyeri vissza szabadságát.

A kegyvesztettség nem csüggesztette el Festetics György lelkét s ez időtől kezdve még erősebb lánggal lobogott tüzes fajszeretete. Nem szított lázadást királya ellen, megmaradott hű alattvalónak, de ugyanakkor egész lélekkel szolgálatába állott a magyar faj megerősítésének, utat tört Széchenyinek, a legnagyobb magyarnak, a nemzeti politikában. Visszahúzódott Keszthelyre s ott faji politikát csinált, politikát, melyről példát vehetne ma is a magyar arisztokrácia, de még a középosztály is. Amikor ő Keszthelyen 1797-ben megalapította a *Georgikon* nevű gazdasági iskolát, nem csupán arra gondolt, hogy dolgát értő tiszteket és ispánokat neveljen az okszerű mezőgazdaság szolgálatára, de ugyanekkor a Georgikonban megalapította a fajszeretet, a faji megerősödés, a nemzeti szellemű művelődés iskoláját is. A katolikus főúr a Georgikon mellett Csurgón megalapítja a *református* gimnáziumot, ugyanott református templomot épít, mivelhogy itt így és ezzel szolgálhatta a magyar faji politikát. A katolikus főúr udvarába gyűjti évenként a magyar írókat felekezeti különbség nélkül, a Georgikon évváró vizsgálataival kapcsolatosan irodalmi ünnepeket rendez

s megindító módon becsüli meg az ébredező magyar irodalom jeleseit. Följegyezték róla, hogy az udvarába érkező Berzsenyi Dánielnek *levett kalappal* ment elébe, melyhez hasonlót azóta sem jegyezték fel magyar főúrról.

Imé, ennek a magyar embernek állítottak szobrot Keszthelyen a magyar gazdák; ennek a magyar embernek szobrát leplezték le tegnap nagy ünnepségek keretében. Ám ez az ünnep nemcsak a gazdák ünnepe volt, hanem az egész nemzet ünnepe. Mert Festetics György nemes alakja csak félvilágításban állana előttünk, utódok előtt, ha egyszerűen egy gazdasági iskola megalapítóját látnók az ő személyében. Attól a főúrtól, aki 162 ezer hold ura volt; akinek három millió forint vala az évi jövedelme – jelentéktelen anyagi áldozat még ennél nagyobb szabású intézet alapítása is. Nem a pénz, hanem a magyar lélek, mely ebben a főúrbán dolgozott; az erős fajszeretet; a példa, mit mutatott: ezek a pénznél többet érő kincsek emelik Festetics Györgyöt a legjelesebb magyarok közé s teszik nevét örök emlékezetűvé. Hátha még az időt tekintjük, melyben élt, munkált, akkor nő csak meg igazán Festetics György alakja! A magyar nyelvet néhány szegény író ápolja csupán s egyedül a nép, az Istenadta nép beszéli. Nemcsak a főnemesség, de már a középnemességnek is a módosabbja a bécsi udvar németesítő levegőjében feledi magyar voltát, feladván hitét a magyar nemzet jövődjében. A tüzes fajszeretet ritka mint a fehér holló. Egy vonagló testtömeg – ez a magyar nemzet. Mesterségesen élesztgetik a doktorok: a Festeticsek, a Berzsenyiek, a Felső-bükki Nagy Pálok. Mely kevesen valának! Mely kevesen s mégsem csüggedének. A kegyvesztett Festetics még megérte, hogy József nádor meglátogatta Keszthelyen s aranyozott ezüst ekével szántott egy barázdát a Georgikon kertjében. A bécsi udvarnak mégis csak számot kellett vetnie magával: ő szorult Festeticsre s nem Festetics az udvarra. De Festetics, mikor az udvar megfosztotta őt kamarási méltóságától s kitiltotta Bécsből, a fejedelmi székvárosból, nem kunyorált kegyelemért, szép csendesen csinálta tovább a magyar faji politikát s négy esztendő sem telt belé, a Bécsből kitiltott magyar főúrnál fejedelmi hercegek tettek látogatást.

Száz esztendő múltán, a megalkuvás, a felfelé való hízelkedés, a haza földjén élő ellenségekkel való szeretkezés e sivár korában csodálattal tekintünk Festetics György alakjára, kiről példát kellene vennünk mind közönségesen, de – hajh! – nem igen veszünk. Példát ő róla, kinek – ismétlem – ősei nem vettek részt a honfoglalásban, aki horvát eredetű magyar vala s aki mégis példát adott nekünk a magyar faj erős szeretetében...

B. E.

Greguss Ágost¹²³

Három évig voltam tanítványa az egyetemen. Ő volt az egyetlen egy egyetemi tanár, aki színről-színre ismerte minden tanítványát. Pedig nem volt oly kevés tanítványainak a száma, amint azt az általa előadott tárgyból következtetni lehetne. Az esztétika még nem kötelezett tárgy nálunk, de azért Gregussnak – legalább az én időmben 60–80 között váltakozott hallgatóinak száma. Az úgynevezett stílyakorlatoknak pedig 100–150 hallgatója, jobban mondva: beszélője is volt. Mik voltak ezek a stílyakorlatok? Egy magasabb fokú önképző kör. Folytatása a gimnáziumi önképzőköröknek. Itt láttad együtt Magyarország összes gimnáziumainak – önképzőköri nagyságait.

Érdekes órák voltak ezek. Minden kedden 5–7-ig tartottak. Aki valamit fel akart olvasni, előre bejelentette Gregussnál, mikor aztán rá került a sor, felolvasta, egy másik meg kivette bírálatra, s a következő héten vagy később felolvasta bírálatát. Erre persze aztán következtek a pro et kontra vélemények, melyek a legtöbbször heves összeszólalkozásokká fajultak. Az utolsó szó, a kiengesztelés mindig az elnöké volt: a Gregussé. Igazat adott annak vagy ennek, s azzal szent lett a béke.

*

Azzal a benső, hogy ne mondjam családias viszonyral, mely közte, s tanítványai közt fennállott, nem dicsekedhetik egy tanár is az egyetemen. Mikor tanszékét elfoglalta, tisztában volt azzal, hogy nem elég tanítványainak nagyképűséggel praelegálni, de meg kell mutatnia azt is, hogy ő nemcsak tanár, de – ember is. Tíz éves tanári pályája alatt minden héten egy este (kedden) asztalánál vacsorált öt-hat tanítványa. Kedélyes egy vacsorák voltak ezek. Házigazda és háziasszony vetélkedtek egymással a szeretetreméltóságban. Akár csak egy vidéki földesúr házában. A társalgás természetesen főleg írók és irodalmi eseményekről folyt. És ez esték rendkívül érdekesek voltak. Egy fokkal még magasabb önképzőkört találtunk a dúsan terített asztal körül a „stílyakorlatok”-nál is.

Élénken van emlékezetemben, hogy bizonyos lámpaláz fogott el, midőn először voltam hivatalos hozzá. Persze akkor tájban jöttem a fővárosba.¹²⁴ Egyedül én voltam a társaságban, ki még nem járt házában. Karon fogott és úgy vezetett be az ebédlőbe. Nejének így mutatott be:

¹²³

Forrás: B. E.: Emlékezés Greguss Ágostra. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 345. (dec. 15.) pp. 2–3.

¹²⁴

Benedek Elek 1877-ben iratkozott be a pesti egyetemre

– Nézd feleség, hoztam egy eleven székelyt!

Mikor aztán asztalhoz ültünk, s az első fogáson túl voltunk, элем tett egy nagy üveget.

– Tudja mi van ebben?

– Gondolom, hogy „savanyú víz”.

– Dehogyan savanyúvíz – „borvíz” annak a neve, mégpedig „borszéki”.

Nála ittam először – „idefent” – borvizet. – Meg is lepett annyira, hogy Siculiában,¹²⁵ a tövén se esett olyan jól.

*

Szerény, családias ember volt. Kerülte a feltűnést. Tudta, hogy nem lángész, elismerte, hogy „közepes tehetség”. Hanem azért több hasznára volt a magyar irodalomnak, mint akárhány senkinek. Hogy mennyire kerülte a feltűnést, bizonyítja a következő eset is. Körülbelül tíz év előtt Tátrafüredre ment nejével. Alig érkeztek meg, egy kezdő poéta szegődött hozzájuk, felajánlván szolgálatát. Bemennek az étterembe, leülnek egy asztalhoz, velük poétánk is. Nehány pillanat múlva fölkél, bocsánatot kér és eltávozik. Aztán ismét visszatér és leül. Ez még eddig mind szép volt; most következik a java. A poétácska után beállít egy fiatalember, elmegy asztaluk előtt, s rettenetesen megfélszemezi Greguszt. Utána nyomba egy második, harmadik, negyedik, mintegy tizenöten elsétálnak az asztal előtt, s mindenik tőle kitelhetőleg megbámulja szegény Greguszt. A poétácska meg e kínos jelenet alatt oly büszkén tekintett végig a termen, mintha legalább is ő lett volna Greguss. Diadalmas tekintete a profanum vulgus¹²⁶ előtt, elárulta titkos gondolatát: „Íme, ide nézzetek, Magyarország első esztétikusával ülök egy asztalnál!”

Ez a „titkos gondolat” annyira elkésértette a szerény esztétikust, hogy még aznap pakolt és faképnél hagyta Tátrafüredet, hová üdülni ment volt.

*

Amily igénytelennek látszott külsőleg, épp olyan edzett volt. Arca az utolsó két esztendeig csattogó piros volt. Ritka mértékletes életet élt, s minden nap kétszer hideg fürdőt vett. Hát ha még hozzátesszük, hogy a legcsattogóbb hidegben is gyalog járt által budai lakásáról az egyetemre, olyik nap kétszer is. Beszélte, hogy a borszéki fürdön annyira megszokta volt a

---

¹²⁵ Siculia = Székelyföld

¹²⁶ profanum vulgus = egyszerű pór nép

„lobogót”,¹²⁷ mely borzasztóan csípős hideg voltáról nevezetes, hogy aztán egyik külföldi fürdőben – a neve nem jut eszembe – 15 percig a legkényelmesebben elült a „lobogó”-éhoz hasonló hideg vízben. Meg is bámulták a külföldi vendégek, kik, mikor első ízben komoly méltósággal bele lépett a „kiugrató” fürdőbe, gúnyos megjegyzéseket tettek rá.

*

De a halál kérlelhetetlen. Megtöri a „vasgyúrót” éppúgy, mint a vézna, gyöngye testet. Ő edzéssel pótolta azt, amit a természet megtagadott tőle. Halála nem esett váratlan, rég el voltunk rá készülve. Már a nyárban egy éve – ekkor találkoztam vele utoljára – látszott rajta, hogy nem viszi sokáig. Ez évben már be kellett előadásait is szüntetnie az egyetemen. Katedráján oly űrt hagyott maga után, melyet nem oly könnyű lesz betölteni. Lehet az utóda ékesen szólóbb, mert a természet ez adományával nem járt el nála bőkezűleg. De azért nagy volt hatása tanítványaira, kiknek száma tíz évi tanárkodása alatt megtízszereződött. Nemcsak jó tanáccsal, de kaláccsal is segített. Emlékét száz meg száz tanítványa áldja, s gyászuk közös a magyar irodaloméval. Gyermekkel nem áldotta meg az Isten, s talán innen is magyarázható meg, hogy nem közönséges szeretettel vonta maga köré tanítványait, hogy azokat segítette jó szóval, tettel, mintha atyjuk lett volna.

Ezerszer legyen áldott a nemes halott emléke.

B. E.

---

¹²⁷

lobogó = buzogva feltörő ásvány- vagy gyógyvízforrás, amit sokszor gyógyászati célokra is használtak

Gyulai Pál¹²⁸

Azok, akik tisztán irodalmi működéséből, azokból az úgynevezett „mérges” kritikákból ismerik Gyulai Pált, bizonyára némi meglepetéssel fogják olvasni, hogy Magyarország legnagyobb és „legrettegettebb” kritikus a legnépszerűbb tanár is a bölcsészeti fakultáson, s hogy e népszerűségének egyik hatalmas tényezője az ő egyéniségében rejlik.

Egyéniségről lévén szó, jó lesz egy kis nyugtatót tartanunk. Mert valahányszor tanárok és tanítványok közti viszonyról beszélünk, a tanár egyéniségét egyszer sem szabad szem elől tévesztenünk. Fejében lehet egy tanárnak a világ összes tudománya, praelegálhat ékesen, akár csak egy gyakorlott parlamenti szónok, ha egyénisége visszataszító, az ékes praelekcióval feltálat tudomány azoknak fog legkevésbé ízleni, akiknek szánva volt.

Szomorú igazság, hogy egyetemi tanáraink nagy része hamisan fogja fel hivatását. Ők – tisztelet a kivételeknek – azt hiszik, hogy untig eleget tettek kötelességüknek, ha hetenként öt-hat órán át részeltetik mély tudományukból az ifjúságot, ha nagyképűsködnek a katedráról (hisz különben még kétségbe találnák vonni bölcsességüket!), s hogy az „auktoritás” megőrzésére okvetetlen szükséges oly feszes, kimért és magas tónusból beszélni le tanítványaikhoz, hogy már egy héttel azelőtt rázza ki a hideg, ha valami ügyes-bajos dolgukban hozzájuk kell fordulni szegény fejüknek. Ez a nevetséges nagyképűsködés, mely nagy gyakran gorombáskodással is jár, nem csoda, ha mélyen sérti az ifjú ember önérzetét, s az sem éppen világ csodája, ha a fiatalság néha oly eszközökkel torolja vissza a sértést, aminők rendelkezésére állanak.

X. tanár megköveteli, hogy őt megexcellenciázzák, mert hát neki jussa van e címhez, J. tanár már csak a „méltóságos” címhez ragaszkodik, de nem kisebb makacssággal, a harmadik, szörnyűség! még tovább megy, s visszautasítja az őt jogosan megillető „nagyságos” címet is, s azt kívánja, hogy őt egyszerűen „tanár úr”-nak szólítsák.

Ez a „mutogatni való harmadik”: Gyulai Pál.

De ez csak egy az ezer apró vonás közül, melyek Gyulait szeretetreméltóvá teszik. Bármelyik tanítványa forduljon hozzá, készséggel szolgál jó tanácsokkal (még „kaláccsal” is!), az illető magánviszonyait sem restelli kikérdezni, és segít rajta, mert nagyon is tudja, hogy akik az ő előadásait hallgatják, többnyire szegény ifjak, s rájuk fér nemcsak a jótanács, de a pártfogás is.

---

¹²⁸ Forrás: –k.: Egyetemi tanárok és tanulók. V. Gyulai Pál. = Budapesti Hirlap 2 (1882) No. 288. (okt. 20.) Mell. pp. 1–2.

Íme halavány magyarázata ama nem közönséges ragaszkodásnak, mellyel iránta tanítványai viseltetnek. S íme – hogy tovább menjünk –, részleges magyarázata ama rejtélynek (?) is, hogy jóllehet Gyulai nem praelegál ékesen és folyékonyan „mint a víz”, tanítványai egész odaadással hallgatják, s jóllehet nem zaklatja őket katalógus-olvasásokkal, mégis hűségesen eljárnak előadásaira.

De nagyon egyoldalúlag, igaztalanul méltányolnók Gyulait a tanárt, ha tiszta egyéniségében keresnök ama lelkes odaadás magyarázatát, mellyel tanítványainak nagy serege csüng az ő általa előadott dolgokon. Azok az irodalomtörténeti előadások, melyeket őtőle hall az ifjúság, nem amolyan sablonszerű előadások, melyekből „még” azt is megtudjuk, hogy X. költő anno 1000 látta meg a fényes napot, ekkor meg ekkor itt meg itt járt, s írt ezt és azt stb. Ő, ha egy költőről vagy íróról praelegál, ugyanakkor feltárja hallgatói előtt társadalmi és politikai képét is ama korszaknak, melyben az illető élt és működött. Ez teszi rendkívül érdekessé és tanulságossá az ő előadásait. Ahogyan minden öntudatos drámai író egy főalak köré csoportosítja a dráma cselekményét, a mellékalakokat, akként tesz ő is. Kiválaszt az irodalomtörténetből egy kimagasló alakot, s ennek személye köré csoportosítja ama korszak összes mozgalmait. Megismerjük a hőst, s ugyanakkor a mellette szereplő kisebb egyéneket; megismerjük korának társadalmi, politikai és irodalmi viszonyait, az uralkodó eszméket, melyek ama korszak embereit vezérelték, lelkesítették, működéseikben befolyásolták.

Hogy Gyulainak mily finom érzéke van az előadandó tárgyak megválogatásában, illusztrálásul csak az e félévieket soroljuk fel. Hetenkint két órán át Zrínyi Miklós 'Szigeti veszedelmé'-ről, ugyancsak két órán át „Petőfi költészeté”-ről és egy ingyenes órán át a „magyar népballadáról” praelegál. Végül „Irodalomtörténeti és kritikai dolgozatok” címen egy magasabb fokú „önképzőköri” órát is ad hetenkint egyszer, mely a lehető legérdekesebb. Ezelőtt Greguss adott efféle órákat „stilgyakorlatok” címén, de ezek nem állottak oly magas nívón, mint a Gyulaiéi. Nem állottak pedig azért, mert Greguss a nyelv- és mondattani hibákra fektette a fősúlyt, nem pedig az egyesekből nyilvánosan felolvasott kísérletek belértékére. Míg aztán Gregussnál jobbára beszélykéket, verseket olvastak fel, addig Gyulainál komoly tanulmányok járnak, s míg amannál a felolvasott munkát egyik-másik kivette bírálatra és azt más órán olvasta fel, addig Gyulainál a kritika rögtönzött, ami igen szerencsés gondolat tőle. Mondanunk se kell, hogy élénk eszmecserék szoktak kifejlődni az ifjak közt, s végül, ha nem tudják egymást „meggyőzni”, akkor Gyulaié az „utolsó” szó, ő ad igazat.

Még csak annyit: aki néhány órán keresztül hallgatta őt, az irigység bizonyos nemével fog gondolni a jövő generációra, mely a Gyulai keze alól kikerülte tanároktól tanulja majd a magyar irodalom történetét. Azok bizonyosan nem száraz krónikát fognak magolni. –k.

Gyulai Pál, a mágnás¹²⁹

Azt írták az újságok, Tisza Kálmán elsősorban Jókaira gondolt, mint aki a magyar irodalomnak legméltóbb képviselője lenne a főrendiházban. Miért, miért nem, Jókai nem fogadta el a jelölést. Még akkor sem, mikor ő excellenciája ráijesztett, hogy ellenkező esetben Gyulait neveztetni ki, s akkor a „született” mágnások is megtudják, hogy milyen rossz regényeket írt. A költő erre azt felelte: legalább megtudják a mágnások, hogy egyáltalán írok.

De hát ez csak olyan mende-monda. Bármely okból nem vala hajlandó Jókai arra, hogy „mágnás”-sá nevezzék ki, mindenki természetesnek találja, ha Jókai után Gyulai felé fordult a miniszterelnök figyelme. Magyarország legnagyobb költője mellett a magyar irodalom legméltóbb képviselője a legnagyobb kritikus lehet.

A főrendiház reformja, egy új korszak hajnalának felvirradását jelenti Magyarország történetében. Százados előítéletek kemény bástyáin üttettek rések, melyeken át egy szebb jövő képét látjuk felragyogni. Akarva, nem akarva a „született” arisztokratáknak meg kell jogaikat osztani a „nem született”-ekkel. Az örökölt vagyonnak békésen meg kell férni egy föld alatt a szerzett vagyonnal. A születési arisztokráciának el kell ismernie, hogy rajta kívül van még más arisztokrácia is: a szellemi arisztokrácia.

Mert annak soha senki se tud helyes megokolást adni, hogy eddig miért csukták be az ajtót azok előtt, kik genie-jükkal, nagyobb szabású tehetségükkel egy vagy más téren irányt adtak kulturális törekvéseinknek; hogy miért éppen ezektől kellett megtagadni a törvényhozás fölött való örökös jogát. Régi és közös óhaj nyert kielégítést tehát, midőn az anyagi és szellemi munka előkelő férfiai előtt megnyílt az oly sokáig zárva tartott ajtó.

Gyulai Pál főrendi taggá való kinevezésével nemcsak Gyulai Pál, s vele a magyar irodalom van megtisztelve. Önmagát is megtisztelte a főrendek háza.

E felsőbb helyről jött kitüntetés méltánylása a magyar irodalomnak, s lelkesítő, fölemelő hatással kell hogy legyen az irodalom összes bajnokaira.

Gyulai Pál életpályája élő bizonyság, hogy magyar írónak is lehet úgynevezett *carriere-t* csinálni, ha a tehetséggel, ernyedetlen szorgalom, kitartás párosulnak.

Gyulai Pál alant kezdette, s oly magasságba emelkedett, amiről magyar író nem is álmodhatott. Szegény ifjú volt, ki nevelősködéssel segített magán. Aztán sokáig meg kellett elégednie egy szerény tanári állással a kolozsvári ref. gimnáziumban, míg fölkerülhetett az ország fővárosába. De ez időtől kezdve rohamosan haladt előre. A Kisfaludy-társaság, Akadémia, siettek őt tagjaiként üdvözölni. Toldy Ferenc halála után övele töltik be a magyar

irodalmi tanszéket: miután azt Arany János nem fogadta el. Ma elnöke a Kisfaludy-társaságnak, egyetemi tanár, szerkeszti az Akadémia megbízásából a 'Budapesti Szemlé'-t, az 'Olcsókönyvtár'-t, a 'Magyar népköltési gyűjtemény' című vállalatot¹³⁰ a Kisfaludy-társaság megbízásából, s meg vagyok győződve, hogy mind e sok elfoglaltatás mellett szorgalmas látogatója, munkása lesz a főrendiháznak is.

Amily gyöngének látszik testben, oly erős lélekben. Csapás csapás után érte. Elvesztette nejét, kit imádott, el leányát, mikor éppen a legnagyobb öröme volt benne. És őt nem törték meg a súlyos veszteségek. Nagy fájdalmát elrejt a világ előtt, s dolgozik tovább fiatalos buzgósággal.

Azt sem tudja mindenki, hogy a félelmetes kritikus, ki néha oly kérlelhetetlenül üt, vág, a legjobb, legszeretetre méltóbb ember. Mintaképe a családapáknak, gyermekeit talán túlságosan is szereti, de szerető szívének melegségéből juttat másoknak is. Olyan ember, aki utolsó falatját is megosztaná a szűkölködővel, gyámolítja, pártfogolja a hozzá forduló szegény ifjakat, s ad nekik nemcsak tanácsot, de kalácsot is.

Otthon és künn a világban is a legegyszerűbb ember. Háztartása olyan egyszerű, mint akármelyik szegény gimnáziumi tanáré. Mintha látnám, hogy fog majd bosszankodni, ha tanítványai – megméltóságolják!

Kell is öneki ez a cím. De azért – habár nem hiú ember – tudom, jól esett neki, hogy bekerült a főrendiházba. Mert szeret és tud is politizálni. A 'Budapesti Szemlé'-ben nem egyszer adott anyagot a napi sajtónak – lármázni, veszekedni pro et contra. Deáknak rendíthetetlen híve lévén, Kossuth nem egy levelére reflektált, mégpedig oly alapos közjogi ismerettel, hogy mi, a tanítványai, csak bámulva kérdeztük, honnan szedi ezt a tudományát? Hát ilyesmire is ráér?

Gyulai nagyon nehezen dolgozik. Bizonyára éhen halna, ha hírlapírásból kellene megélnie. De ha nehezen dolgozik, meg is látszik, hogy minden sor meg van írva a szó igaz értelmében. Nincs egy fölösleges szó, s nem hiányzik onnét egy betű sem. Emlékbeszédei, Vörösmarty-életrajza, Bánk bán-tanulmánya, mint ilyenek, a magyar irodalomban páratlanul állanak, s bátran kiállják a hasonlítást a világirodalom effajta termékeivel is.

Alig egy pár elbeszélést írt, de ezek aztán remekművek. 'A vén színész', 'Egy régi udvarház története' mind oly tökéletes dolgok, minőket egy ember nem írhat százával.

S ő, ki mint kritikus, esztétikus, ez idő szerint a legnagyobb, még költő is egy személyben. Költő a szó igaz értelmében. Ritkán ír, kivált újabb időben, de ha ír, az szívéből

fakad. Mestere a formának – mesterkéeltség nélkül. Megmutatta, hogy lehet valaki első a kritikusok közt, s egyszersmind ha nem is első, elsőrendű a költők közt.

*

Lesz-e szerepe Gyulai Pálnak, a mágnásnak? Ez már kérdések kérdése, melynek e pillanatban nagy és nehéz a megfejtése. Mert amily erős az írásban, oly gyöngye a szónoklásban. A rögtönzésnek éppen nem mestere. Igaz, hogy ha vitatkozásra kerül a dolog, elemében van. Kegyetlenül vagdal, csipked, túlkiabálja ellenfelét, s le nem teszi a fegyvert körömszakadtáig.

Az egyetemen is előadása akadozó, néha zavaros, sokáig küszködik, míg megtalálja illő formáját gondolatainak. Hanem azért az a nagy terem, melyben őt lehet hallani, tele van mindig hallgatókkal, köztük sok olyan, aki nem is tanítványa. Mert Gyulai előadásait mindig érdemes meghallgatni, jobban mondva: vele kínlódni.

Akárhányszor átszap a politikába is. De azért egyik tanítványa sem sejtette benne a jövődő főrendet.

Ha majd Gyulai szűzbeszédjét tartja a főrendek házában, jó lesz a mostani terem helyett akkorra nagyobbat bérelni ki. Nem a hangja végett. Megfér ez kicsi helyen, ha föl nem tüzelik. De tanítványai bizonyára ott lesznek egytől egyig, meghallgatni kedves mesterüket, ki tud folyékonyan és szépen is előadni, (amint ezt a Kisfaludy-társaságban elmondott remek emlékbeszédeivel megbizonyította), ha megírta és „bevágta” mondanivalóját.

Érdeklél várjuk: lesz-e – mondanivalója?

Benedek Elek

Jancsó Benedek¹³¹

Különösen érdekes és tanulságos Jancsó Benedek pályafutása. Íme:

Megszerezvén a tanári diplomát, Pancsovára küldik a nem közönséges tehetségű, erős magyar lelkű székely fiút. Pancsovára, hol akkor még a gimnáziumban is német a levegő. A tüzes vérű székely abban a naiv hitben, hogy őt a magyar állameszme szolgálatára rendelték ide, magyarrá próbálja tenni a német világot s csakhamar ki is vívja az első fegyelmi vizsgálatot és – áthelyezést. Aradon, hová áthelyezik, megalapítja a Középiskolai Szemlé-t, s bátor szívvel ostromozza a Klamarik-érában¹³² lábra kapott „kozmpolitizmust”,¹³³ szervilizmust,¹³⁴ léhaságot és tétlenséget.” Háromszor pályázott Budapestre, míg harmadszor, óriási küzdelem és protekció után feljut az ország szívébe. Közben mind jobban-jobban maga felé tereli a közfigyelmet a román nemzetiségi törekvéseket ismertető alapos tanulmányaival. Itt Budapesten megbízza Trefort miniszter az I. ker. gimnázium igazgatásával, majd Csáky miniszter kiküldi a romániai középiskolák tanulmányozására. Mindenki azt látja ebben a kiküldetésben, hogy Jancsó Benedek tanulmányainak megfelelően, Erdélybe van kiszemelve tankerületi főigazgatónak. Ám a tanárvilág nagy meglepetésére mást neveznek ki a nemzeti szempontból nagy fontosságú állásra. Volt-e erre befolyással Jancsó Benedeknek a Nemzeti Iskola mutatóvány számában megjelent bátor hangú cikke, most nem firtatjuk, elég az, hogy Jancsót mellőzték, s ő erre azzal válaszolt, hogy lemondott az igazgatói állásáról. Lemondását azzal indokolta, hogy nincs meg benne az igazgatósághoz szükséges „pedagógiai mély belátás” és „adminisztratív képesség”. A lemondás és ennek gúnyos indokolása nagy szenzációt keltett akkoriban s mindenki tisztában volt azzal, hogy Jancsó Benedek, legalább azalatt az idő alatt, míg Klamarik a középiskolai osztály főnöke, karriert nem csinál. Már ti. mint tanár. S már ti. értve azt a karriert, mit a tanári pályán csinálni lehet.

Jancsó Benedek tehát mint egyszerű tanár folytatta tovább a pályáját, mígnem Bánffy

Dezső lett a miniszterelnök s ő egyszerűen átvitte a „tanár urat” a miniszterelnökség

sajtóirodájának nemzetiségi osztályába. Hogy itt ő, bármily kitűnő tanár is különben, több

¹³¹ Forrás: B. E.: Jancsó Benedek. = Nemzeti Iskola 7 (1900) No. 48. (dec. 1.) pp. 1–2.

¹³² Klamarik János (1832–1898) 1883-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban osztálytanácsos, 1889-től 1897-ig, nyugalomba vonulásáig miniszteri tanácsos. Ezt az időszakot nevezi Benedek Elek Klamarik-érának. Jellemző erre az időszakra, hogy míg Kossuth temetésére a diákok nem mehettek el, addig Klamarik János közpályán való szolgálatának 40. évfordulójának megünneplésére országosan két nap tanszünetet rendeltek el.

¹³³ kozmpolitizmus = a hazafiasságot, a nemzeti érzést lejáratni igyekvő, a nemzeti kultúrát mint a kultúra egy szeletét tekintő, azt sok esetben lebecsülő polgári irányzat

¹³⁴ szervilizmus = szolgálatteljesítés, szolgálai alázatosság

szolgálatot tehetett a hazának, ez mindenképp nyilvánvaló. A kitűnő tanárt lehetett helyettesíteni más kitűnő tanárral, de a román nemzetiségi dolgokban széles e hazában senki sem volt annyira verzátus, mint Jancsó Benedek. Megtalálta igazi mezejét: egész lélekkel belemerült a román kérdés tanulmányozásába s ennek a tanulmányozásnak az eredménye az a három hatalmas könyv,¹³⁵ melyért a tud. Akadémia egyhangúlag neki ítélte meg a Bródy-féle 6000 koronás publicisztikai díjat. Az az ember, ki a gyászos emlékü Klamarik-érában még tankerületi főigazgatóvá sem lehetett, megbecsülhetetlen szolgálatot tett a nemzetnek: ő az, ki éles elméjével, tiszta látásával, tárgyilagos, nyugodt tollával bevilágított a leghomályosabb, a legbonyolultabb kérdésbe: ma már tisztán, miután Jancsó Benedek, a „szürke tanár” megtisztította.

Így, ha utólag nézzük Jancsó Benedek „esetét”, lehetetlen, hogy hálásan ne emlékezzünk meg Klamarik Jánosról, aki megakasztotta Jancsót az ő tanári karrierjében: őneki nyilván nagy része van abban, hogy Jancsó Benedek megajándékozta nemzetét nagy munkájával. Természetesen üthetett volna ki ez másként is. Ha Jancsó nem az erős talentum,¹³⁶ ami; ha nincs meg benne a székely őserő; a korlátolt elméjű emberek kicsinyes intrikáin mosolygó filozófiai nyugalom: lesz belőle elsavanyodott, meghasonlott lelkű, a dolgát kényszeredetten végző tanár s nagy tudásának soha semmi hasznát nem látja az ország.

A középiskolai tanárság mindig büszkén tekintett Jancsó Benedekre, mert ő egyike ama nem mindennapi embereknek, kik amellet, hogy becsületesen töltik be a tanári tiszte, alkalom adtán bátor szívvel állanak ki társaik jogos érdekeinek megvédésére. E két jelessége mellé szegődik a harmadik: a magyar lelkű tudós és író ernyedetlen munkássága, mely ím’ az ő esetében több a közönségesnél, méltó arra, hogy országos elismerésben részesüljön.

Igen, a Jancsó Benedek pályafutása nagyon érdekes és tanulságos. Hála Isten, hozzátehetjük: dicsőséges is.

Tapsoljatok!

B. E.

---

¹³⁵ Lásd: Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. I–II. köt. Bp., 1896–1899. Lampel Róbert. VII, 801, VIII p.; 800 p.

¹³⁶ talentum = itt: kiváló szellemi képesség, tehetség

Jendrassik Jenő dr.

Az idei rektor magnificusnál méltóbban senki sem viselhetné e díszes hivatalt. Alig van az orvosi egyetemnek nálánál mélyebben gondolkozó, tudományosabb tanára. Igen fontos tudományszak a tárgya, ti. az orvosi tudományok egyik alapvetője, az élettan. Előadásait igazi tudományos szellem lengi át, s akik abba behatolni képesek, igen szép ismereteket szerezhetnek.

De tapasztalatból beszélt az új rektor, amikor megnyitó beszédében kifejte, hogy az egyetemre jövő ifjak nagyon kis töredéke hoz magával annyi természettudományi ismeretet, hogy elég érett fölfogása legyen az orvosi karon előadott absztraktabb tudományos ismeretekre is; a tanárnak pedig nem lehet annyira leszállnia, hogy a leggyöngébbek is könnyűszerrel megérthessék.

Másrészt azonban érthető, hogy az ifjúság száraznak találja azt, amit nem ért, mikor még ehhez az is járul, hogy a tanár nem szimpátiás és érzékeny, mondhatni kíméletlen. Az a nyílt hang, mellyel megnyitó beszédében az egyetemre jövő ifjúság képzetlenségét kitárta, a hallgatósággal szemben elégedetlenség színében jelenik meg. Nemcsak a tanuló nem érti így a tanítóját, hanem ez sem amaszt, kölcsönös megértés hiányában pedig kedvező eredményt el nem érhetni.

A ma ismertetett két tanár tehát az a két véglet, mely között el kellene találni az arany középutat, hogy az egyetemi oktatás fényesebb eredményeket mutathasson fel.

Kerkapoly Károly¹³⁷

Ha az ex-pénzügyminiszter¹³⁸ előadásait csak egy-két órán át hallgatjuk végig, azzal a meggyőződéssel távozzunk a tanteremből, hogy amilyen népszerűtlenné vált a nemzet szemében mint pénzügyminiszter, épp oly népszerű az egyetemen mint tanár. És valóban, Kerkapoly a népszerű tanárok közé tartozik, de csalódnék, aki azt hinné, hogy e népszerűségben csak a legcsekélyebb része is van – egyéniségének. Nem őt hozzák ki sodrából a rakoncátlankodók, hanem ő azokat. Maró szarkazmusát, csípős megjegyzéseit – s hogy nevén nevezzük a gyereket: gorombaságait rettegik tanítványai. Ő nem abból a „jó öreg” fajtából való, kivel kényük-kedvük szerint játszhatnak tanítványai, de ellenkezőleg – ő játszik velük, mint – macska az egérrel.

Kerkapoly Károly a miniszteri bársonyszékből úgyszólván átlépett a tanári katedrába, éppen ahogy átlépett volt azelőtt a tanári katedrából a bársonyszékbe. Miniszterkedése bármily rövid ideig is tartott, de ez idő bőven elég volt arra, hogy vele született nyakas kálomista természete, mely nem tűr semmi ellentmondást, időfolytán még keményebbé váljék, hogy ne mondjuk: megkövesüljön. Az, aki nem tűrt ellentmondást a miniszteri büroban, nem tűri meg azt a tanteremben sem. „Én beszélek, okoskodom, ti meg hallgattok és jegyeztok, a buta tankönyveket tűzbe dobjátok, mert énelőttem ugyan meg nem álltok tankönyvekből magolt tudománynyal”. Ez az expénzügyminiszter mottója. Kíméletlen tanítványaival, kíméletlen kollégáival szemben. Egyszerre mond gorombaságot tanítványainak és kollégáinak, kik – szerinte – buta tankönyvekkel rontják a fiatalság természetes eszét, megingatják önállóságát, megakadályozzák abban, hogy saját eszére és okoskodására bízsa magát. Ezért a nyílt őszinteségéért (vagy tán megmaradjunk a „gorombaság” mellett?) rettegik tanítványai az előadásokon, még inkább a – vizsgákon.

Rettegik és bámulják egyszerre. Bámulják éles boncoló eszét, fufangos kálomista logikáját; bámulják meggyőző érvelését, mellyel a legnagyobb abszurdumra is a megcáfolhatatlan igazság látszatát tudja vonni. És ha mindezekhez hozzávesszük értelmes, élénken színezett előadását, meg van fejtve, hogy tanítványai mért követik oly vakon okoskodásait, legyenek bár azok a legnyakatekertebbek.

Hallgatóinak száma 80–100 között váltakozik. Amint belép a terembe, csöndes éljen hangzik fel. A teremben komoly nyugalom uralkodik. Tán éppen ugyanazok a könnyelmű fiatalemberek, akik az öreg Wenzel előadásain dobrokolnak, lármáznak, a legbotrányosabb

---

¹³⁷ Forrás: –k.: Egyetemi tanárok és tanulók. IV. Kerkapoly Károly. = Budapesti Hirlap 2 (1882) No. 276. (okt. 7.) Mell. pp. 1–2.

hecceket művelik, itt meghúzzák magukat, s oly komoly képpel hallgatnak, mint megannyi filozófus. A hallgatóknak legalább is fele része papírral és plajbásszal¹³⁹ fölszerelten várja, hogy az ex-pénzügyminiszter mit fog praelegálni ez órában a pénzügyről vagy a kormányzati politikáról.

Az első öt percben úgy érezzük magunkat, mintha kálomista templomban volnánk. Halkan, imaszerű hangon kezd a praelekcióba Kerkapoly – akárcsak egy kálomista pap a régi világból. Aztán hirtelen nekimelegedik, az imának vége, kezdődik a – predikáció. Közbe-közbe feláll, gesztikulál, majd ismét visszaül helyére. Nem használ semmiféle jegyzetet, tisztában van azzal, amit el akar hitetni tanítványaival. Soha sem lehet féltetni, hogy csak egy pillanatra is fennakadjon okoskodásaiban. Kálomista esze nem hagyja cserben. Sok a hamis, a nyakatekert okoskodásaiban, de oly ügyesen tud átcsapni egyikből a másikba, hogy fiatal észnek csak követni lehet őt, de nem ugyanakkor észre is venni, hogy itt is hiányzik egy láncszem, meg amott is hiányzik. Aki egy szentenciát elereszt füle mellett, az elejtette okoskodásainak fonalát, oly szoros kapcsolatban látszanak lenni egymással.

Hanem amint ő maga ejti el a fonalat a mellékes dolgokra tér ki, azonnal utoléri a nemezis. Mihelyt absztrakt dolgokról kézzel foghatókra ugrik át, már látjuk, hogy ez is, az is hitetlenül csavarja fejét. Csak egy példát említünk. Az ex-pénzügyminiszter nevetséges felfogásnak tartja, hogy egy fiatalember, aki az egyetemi évek alatt beérte 5–600 forinttal évenként, nem érheti be ugyanannyival, ha kilépett az életbe, ha hivatalnokká lett. Szaporodtak igényei tán? – kérdi az ex-pénzügyminiszter. Meglehet, hogy nem, feleljük rá mi, de hát a társadalom mit szól hozzá? Kezdje meg egy az egyetemről kilépett ifjú bármely téren pályafutását, az élet, az emberek, akik közt meg kell fordulnia, már többet kívánnak tőle, mint egyetemi hallgató korában. Neki már tisztességesebb ruhában kell járni, ma itt, holnap ott kell megfordulnia, talán éppen hivatalos küldetésben, hol nem jelenhet meg kopott ruhában, kidúlt-bedúlt sarkú cipővel.

Aztán az az 5–600 forint! Ha legalább az megvolna. De hány fiatalember kap ennyit is, mikor abszolutóriumával nekimegy az életnek? Évekig kell dolgoznia tiszta ingyen vagy egy pár száz forintért, míg valamire viheti. Hogy az a fiatalember, ha tisztességes fizetést kap, úgysem takarít meg abból semmit a jövőre, hanem csak nagyobb gavallér lesz, több multságba jár el meg finomabb szivarokat füstöl, mindez szép beszédnek, de nem állja ki a kritikát az ilyen okoskodás. Tény az, hogy ifjaink seregestől tódulnak a jogi pályára, és mikor végeztek, nagy részük proletárrá kénytelen lenni. Dolgoznék és nincs hol. Érvényesítené

¹³⁸

Kerkapoly Károly 1870–1873 között töltötte be a pénzügyminiszteri tárcát

¹³⁹

plajbász = ceruza, irón, íróvessző

tanulmányait, s nincs tere. Vagy kínlódik évekig 6–800 forint mellett, s eljő az idő, hogy családot szeretne alapítani. De mire? Várnia kell. Mikor aztán volna mire, akkor meg kinőtt a házasságból. De hisz ezek oly dolgok, melyek egyre-másra szőnyegre kerülnek a sajtóban. A tanulság csak az az ex-pénzügyminiszter úr okoskodásától, hogy: könnyű beszélni annak, akit sorsa oly szerencsés körülmények közé juttatott, hogy az élet aprólékos gondjai nem bántják. Ez szelíd körülírása annak a röpke, csöndes felkiáltásnak, melyet az ex-pénzügyminiszter egyik hallgatója egész ártatlanul szalasztott el, illetéknéppen:

– Könnyű kendnek!

–*k.*

Az 'Ország-Világ' t. olvasóinak még élénk emlékében lehet az a fiatalos kedvvel, pezsgő humorral írt dramatizált víg beszély, melyet Magyarország legöregebb írójától, dr. Kovács Páltól néhány hét előtt közöltünk. Szomorúan jelentjük, hogy az örökifjú veterán nincs többé, e hó 18-án,¹⁴¹ rövid betegeskedés után, örök álmra hunyta szemeit. Hattyúdala volt az agg írónak az a pajzán, sziporkázó, ötletekben gazdag beszély, melyet ő, ki pár év előtt ülte meg írói működésének félszázados jubileumát, egy kezdő írónak is becsületére váló szerénykedéssel küldött e lapok szerkesztőjéhez, azt írván többek közt: „Bizalmas felszólítását nagy megtiszteltetésül vettem, csak az a kérdés: kielégíti-e önt, s olvasóinak modern ízlését az én jóformán divatból kiment ócska humorom? De mindegy! Lelke rajta! Azért is ide mellékelve küldök mingyárt egy már régebben készült facér bohózatot... A nagyobb kiterjedésű »Ország-Világ« terjedelmes hasábjain talán elfér, ha már – nyomorékul is – megszületett az isten adta!”

Így írt a félszázados jubiléus akadémikus és Kisfaludy-társasági tag.

Elöttem fekszik levele a nagy öreg betűkkel, s hosszan bámulva nézem a biztos, határozott vonásokat. Egy 79 éves kéz, mely nem reszket, egy 79 évig szolgált elme, mely megőrizte épségben rugékonyságát, egy szív, mely 79 évig dobogott, s melegéből, üdeségéből mit se veszített! A csodálat és irigykedés vegyes érzelmeivel állok meg e tisztaság ravatala fölött. Érünk-e mi, e lázas kor gyermekei, oly hosszú életet, s ha igen, nem lesz-e az teher ránk és környezetünkre?

Dr. Kovács Pál nem hiába vala orvos, értette, hogyan kell élni, hogy test és lélek fiatal maradjon a sírig. Ebben az alacsony kis testben nagy, erős lélek lakozott. Hetvenkilenc évet él, s nem feledi el a magyar közönség. Pedig hosszú életét nem az irodalmi központban, de Győrött futotta meg. Hány író hal meg élve, kiről hamarosan nem tudjuk megmondani, ha kérdést intéznek hozzánk, él-e, meghalt-e? Hány ifjú szép reményekkel, fellegetvárakat építve száll föl a magasba, mint a sebes szárnyú sas, aztán egy ellenséges szél porba rántja és nincs többé ereje, kitartása újra kezdeni a harcot. Szárnyaszegetten marad a porban, mindenkitől feledve.

Kovács Pál neve nem csapott nagy zajt soha, de ismerte minden művelt magyar olvasó, s régies, jó humorát élvezte minden jó ízlésű ember. Öreg napjaiban se tette le a tollat, s habár ritkábban is írogatott, minden esztendőben juttatott a nagyobb lapokba egy-két dolgot, nagy

¹⁴⁰

Forrás: b. e.: Dr. Kovács Pál. 1808–1886. = Ország-Világ 7 (1886) No. 34. pp. 541–542.

¹⁴¹

Ti. 1886 augusztusában

öröme szerkesztőknek és olvasóknak, kik szívből üdvözölték mindannyiszor a magyar írók Nesztorát. De városa lapjaiban, így a 'Győri Közlöny'-ben és 'Garabonciás Diák'-ban, mely utóbbi még a fővárosban is megállná helyét, sűrűn lövelte elmés sziporkáit.

Kovács Pál apjától, ki Festetich Antal jószágkormányzója volt, s mint művelt, tollforgató ember, levelezésben állott Kazinczyval és Csokonaival, örökölte az írói hajlamot. – 1808-ban született Győrött, s már 9 éves korában árván maradt. Iskoláit Pápán és Pesten végezte, s 1833-ban lett doktorrá. Már ekkor, mint elbeszélőnek, oly ismert volt a neve, hogy az akadémia levelező tagjául választotta. Elbeszéléseit különösen a középnemesség olvasta nagy kedvvel, minthogy tárgyait rendszeren ez osztály életéből vette. Eszejárása, humora, nyelve igazi magyaros.

Mint orvos homeopata volt, s Győr megye sietett megválasztani őt főorvosnak. A győri társaséletnek valóságos lelke volt. A magyarosodásnak, a színészetnek önálánál nem volt lelkesebb bajnoka. Szerkesztett lapot is, a 'Hazánk'-at, melyet 1846-ban indított meg, s melybe az akkori jelesebb írók szívesen írtak. Petőfinek nem egy költeménye e lapban jelent meg először, sőt úti leveleinek második sorozata is itt látott először napvilágot.

Igazi szeretet és tisztelet vette körül az élénk kedélyű, tiszta jellemű öreg urat, s betegeit úgyszólván aranyos kedélyével gyógyította.

1883-ban ülte akadémiai levelező tagságának félszázados fordulóját, mely alkalomból a győriek arany tollat nyújtottak át az általánosan szeretett és becsült aggastyánnak. 1884-ben kir. tanácsossá neveztetett ki, midőn meg a győri kaszinó díszülést és díszbankettet rendezett tiszteletére. A Kisfaludy-társaságban 1885. jún. 27-én olvasta föl 'Elkésett székfoglaló'-ját, mikor már két év híján ötven éves tagja volt e társaságnak is.

Íme rövid vázlata egy szépen, dicsőségesen megfutott pályának. Dr. Kovács Pál emléke megérdemli, hogy kegyelettel megőrizzük. Csak erényei voltak, hibái nem. Hány emberről mondhatjuk ezt egy ily hosszú élet után?

b. e.

Lenhossék József dr.¹⁴²

A jogászoknak van Wenzeljük, az orvosnövendékeknek Lenhossékjuk. Egyik is, másik is a tudomány művelésében s tanításában megőszült nagy hírű ember. Lenhossékot a külföld úgy ismeri, mint a magyar tudományosság képviselőjét, tudós társaságok tagjokul választották, uralkodók mindenféle rendjelekkel díszítették mellét, Nagy Magyarországon¹⁴³ pedig a budapesti orvosi egyetemnek, úgy szólván, egyetlen személyesítőjét látják benne, meg hírlapjaink tudomása szerint is csak Lenhossék a tanár az orvosi egyetemen.

De a sok érdem nem talál elismerést, a tisztességes kor nem szerez tekintélyt az ifjúság körében, mely a tanár mellé alig férő tarka-barka rendszalagokat sem tekinti egyébnek Posner-Károly-Lajos-féle rendjelhajhászás eredményénél. Pedig az az általános vélemény, hogy a gimnáziumi tanulók komolyabb, törekvőbb része jó az orvosi egyetemre. Nézzük hát, hogyan viseli magát ez a „legkomolyabb ifjúság” Lenhossék előadásain. Erre azonban nem elégséges az idei megfogyott hallgatóit figyelni meg, az elmúlt évek sokkal tanulságosabbak valának, amikor még tanuló tanuló hátán szorongott a hatvani-utcai kis sötét helyiségben, ahol Lenhossék működésének java része eltölt. Rozzant padok tetején harapni való vastag szivarfüstöt eregetett a fülsiketítően zsibongó tömeg, mely a tanár belépésekor nem hogy elhallgatna, hanem falrengető éljen ordítás fakad. A tanár kegyes mosolygása a megtisztelés e nyilvánítására, úgy látszik, szabadságot enged következő alkalmakra; nem is késnek az alkalmakat fölhasználni, valahányszor a tanár maga magát keveri bele előadásába, avagy pedig – Borsszem Jankóba való „katedrai bölcsességet”, vagy a magyar nyelv „alapos” ismeretéről tanúskodó mondást ereszt meg. Előadására csak az figyel, ha figyel, aki a korlát köré telepedett, a többi zajonghat, a tanár úr úgy sem hallja.

Más tanárok előadásain kiválnak a törekvő elemek, s megfogyva bár, de kitartóan hallgatják végig az előadásokat év elejétől év végéig, a rakoncátlanok elmaradoznak onnan, ahol – nem lehet mulatni. Lenhossék előadásain nem szokott a terem üres maradni.

De hát kihalt-e az öregek iránti tisztelet a fiatalságból, hogy minden fakultáson ilyen jelenségekre akadunk, hogy amint a technikán is történt volt az öreg Nendtvich-csel, nem a tisztelet, hanem a nevetségesség környékezi az ősz fejeket? Hiszen gimnáziumokban, s kivált az alsóbb osztályokban szinte atyai tekintéllyel működnek az öreg tanárok, tiszteletlenség bűnét deák el nem követi ellenük; érdemeiket elismerik, gyöngéiket talán meg sem látják,

¹⁴² Forrás: –k.: Egyetemi tanárok és tanulók. II. Dr. Lenhossék József. III. Dr. Jendrassik Jenő. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 270. (okt. 1.) Mell. p. 5.

¹⁴³ Nagy Magyarország = Magyarország a részeivel, azaz Erdéllyel és Horvátországgal együtt

mert az a gimnáziumi tanár sokszorta fölöttük áll tanítványainak. De az egyetemre érettebb fiatal emberek járnak, akiknek legalább a magva tudományos praelekción vár, melyeket nem atyáskodó öreg urak, hanem helyüket megálló férfiak tárnak eléjük, olyan tudós férfiak, akik a folytonosan haladó tudomány színvonalán állva le tudnak az ifjúság fölfogásához szállani, hogy magukhoz emeljék, s nem szolgálnak a második gyermekség gyöngeségeivel a már élesebben látó ifjak gúnyolódásának céltáblájául.

Lenhossék sokat köszön a magyar tudományosságnak, már ti. a régi Lenhosséknak. A mai teljesen elmaradt a tudomány mai állásától, a modern anatómia nyomában nem haladhat. Korával fokozódnak gyöngeségei, s hallgatói, akik régi érdemeit nem tudják méltatni, csak gyöngeségeit látják, melyek nagyon alkalmasak arra, hogy a nevét környezett nimbuszt széttépjék.

A magyar orvosi karnak volt egy mítoszi emlékü alakja, a boldogult Balassa, akinek nevét semmi sem fogja homályba borítani. Lenhossék a legjobb úton volt, hogy hasonlóvá váljék, ha megérti a kor intő szavát, s ideje korán nyugalomba vonul.

Hogy az ifjúságnak nincs szüksége neveltetésre, kézzel foghatóan bizonyítja az, hogy az új iskolai évben a második anatómiai tanszék fölállításával megszűnő a Lenhossék hallgatásának kényszere, hallgatóinak legnagyobb részét elvesztette.

Margó Tivadar¹⁴⁴

Alig zajlottak le a budapesti egyetem falai között a Hoffmann Pál tiszteletére rendezett jubiláris ünnepségek; az egyetemi ifjúság egy töredéke most Margó Tivadar, az európai híró tudós jubileumára készül. Ő is, mint Hoffmann, huszonöt éve tölti be az egyetemi tanszéket, környezve nagyszámú tanítványainak szeretettel párosult tiszteletétől.

Magyarországon a jubileumok egymást érik a különben érdemes emberek még a negyedszázadot se tudják bevárni, szívesen veszik, ha előlegezik az elismerést számukra. De ez nem mindig a hiúság dolga. Vannak pályák, hol például 10 esztendő fölér huszonöt vagy ötven esztendővel is, nemcsak a vele járó nagyobb terhek és felelősség miatt, de különösen azért, mert míg az illető odáig jutott, rendesen már egy hosszabb pályát futott meg.

Margó Tivadar azonban, illetőleg a tanítványai nem siették el a jubileumot, s ha véletlenül tíz és nem huszonöt év óta részesíti széles ismereteiben tanítványait az egyetemi tanszékről, s azért a tíz esztendőért ülnének örömmünnepet, még akkor sem mondanók: máris jubileum! Abban az időben, mikor Margó Tivadar az egyetemen az állattan tanárává neveztetett ki, még nem lehetett oly könnyen és fiatalon egyetemi tanszékbe jutni, mint mai napság. Alapos ismeretek, évek hosszú során kifejtett tevékenység a tudomány mezején, kellettek ahhoz, hogy valakit odaállítsanak oktatójául egy egész nemzedéknek.

Margó Tivadar ma 69 éves, s így mint 44 éves, java korában levő férfi lépett a tanszékre, honnét 25 év óta hirdet egy oly tudományt, mely nemcsak fontos, de az ő ajkáról hallva – szép is. Amily rokonszenves, vonzó az előadása, épp oly vonzó, kellemes könyveinek stílusa is, s 'A tudományos állattan kézikönyve', melyet 1868-ban adott ki, még ma is a legjobb munka ebben a nemből. A legújabb kutatásait és Darwin elméletét veszi alapul, s könyve minden tekintetben a kor színvonalán áll. Kár, hogy egy baleset képtelenné tette az irodalmi működésre, s így széles körű ismereteit csakis a katedráról közölheti, s csakis tanítványaival, de nem egyszersmind az ő szakja iránt érdeklődő közönséggel. Egyike ama tanároknak, kiknek legtöbb és leghűségesebb hallgatóik vannak. Tanítványai részben a bölcsészeti, részben az orvosi fakultásból kerülnek ki, s ezekhez járulnak még a gyógyszerész ifjak is. Az állattan oly alapvető tudomány orvosnak, gyógyszerésznek, mint a jogásznak a római jog. S így képzelhető, hogy Margó évenként több száz fiatalembert vezet be az általa olyannyira kedvelté tett tudományba. A tudós tanár nemcsak egyszerűen az állattant, de az összehasonlító bonctant is előadja. Tudora a bölcséleti és orvosi tudományoknak, s mestere a szülészetnek.

Margó Tivadar dr. Pesten született, itt végezte az orvosi tanulmányokat, s orvostudori oklevelet nyervén, a kolozsvári orvos-sebészeti intézetnél tanárkodott egész 1865-ig, midőn a budapesti egyetemre neveztetett ki tanárrá. Ezt megelőzőleg, természetesen, nagy munkásságot fejtett ki szakmájában, s egymásután jelentek meg tőle kisebb-nagyobb értekezések, könyvek latin, német és magyar nyelven. A tudományos irodalom terén kifejtett munkásságáért a magyar tudományos Akadémia tagjául választotta a nagy képzettségű tudós tanárt. Csak halvány fogalmat nyújtunk az ő irodalmi tevékenységéről, midőn hamarosan névleg megemlítünk egynéhányat műveiből. Az első művét latin nyelven írta, címe: 'Morbi lethales ui clinico medico Pestiensa in 1838, 1839.' (Pest, 1840). Egy ideig aztán németül ír, így leveleit Spanyolországból (1853), továbbá 'Ueber die Muskelfaser der Mollusken' (Bécs, 1860), a bécsi cs. kir. akadémia kiadványa. 1861-ben jelent meg első magyar nyelven írott könyve 'A puhányok izomrostjáról', s már 62-ben az akadémia tagjául választja, s e művét kiadja évkönyveiben is.

Aztán egy egész sora következik németül, angolul és magyarul írt műveinek. Darwin rendszerét ő ismerteti először a magyar közönséggel 'Darwin és az állatvilág' című könyvében, mely 1869-ben jelent meg.

1880-ban az egyetem rektorává választották, s ez alkalomból őfelsége a Lipótrend lovagkeresztjével tüntette ki. A magyar tudományos Akadémia mellett külföldi tudós társulatok is siettek őt tagjaikként üdvözölni. Így a bécsi cs. és kir. állat- és növényteni társulatnak levelező, a „British Association for advancement of sciences”-nek külső tagja stb.

Elavulhatatlan érdemeket szerzett magának az állattani és összehasonlító bonctani intézet felállítása körül, melyet néhány év előtt rendezett be a központi egyetemi épületben, s melyet kitűnő szakértelemmel vezet.

A tudomány minden barátja szívből csatlakozik az egyetemi ifjúság ünnepéhez, mely magát tiszteli meg, midőn ünnepet ül szeretett tanára tiszteletére. A jubileum e hó 7-én lesz, s az ifjúság készülődéséből ítélve méltó lesz a jubiláns nevéhez, a tanügy terén szerzett gazdag érdemeihez. Az ifjúság jókívánságához csatoljuk a magunkét is, mely sem több, sem kevesebb, mint hogy a negyedszázados jubileumot félszázados kövesse.

—k.

Orbán Balázs születésének századik évfordulóján¹⁴⁵

Lengyelfalván, Udvarhelyszék e kis hiujában született Orbán Balázs, az 1829-dik esztendőben, február 3-ikán. A nóta szerint:

Udvarhelyszék olyan szék,
Egy is vele fel nem ér.
Csak székely magyar lakja,
Ősi jussát nem hagyja.

Öltözetünk nemzeti,
Mégpedig eredeti.
Nem viselünk bugyogót,
Megkérldhetik nagyapót.

Valóban, nem viseltek bugyogót, sőt ritka eset volt a szürke, meg a feketeszínű nadrág is. A fehér szín tengerében elmerült minden más szín, s történeti valóság, hogy Udvarhelyszéknek volt „fehérharisnyás” királybírája is. (Az ifjabb nemzedéknek talán nem lesz fölösleges megjegyezni, hogy a királybíró a főispán ősi neve.)

Ebben a fehérszínű világban született és nevelkedett Orbán Balázs, kinek emlékét a székely anyaváros ma feleleveníti. Bárónak született, de ezt a fölösleges díszet ledobta magáról. Ledobta, nem amiatt, mert nem volt a bárósághoz illő birtoka; ledobta, mert a szó nemes értelmében „népembere” volt. Nevezhetném ezt az embert, aki maga volt a megtestesült igénytelenség, a szúzi tiszta puritánság, második Kőrösi Csoma Sándornak is. Köztudomású, hogy Kőrösi Csoma Sándor száz forinttal és egy pálcával indult őshazát kereső útjára; Orbán Balázs szintén egy pálcával meg egy fényképező masinával járta be a Székelyföldnek minden zugát s maga költségén adva ki hatalmas nagy művét, a Székelyföld lakosát, ezzel amiye volt, jóformán mind az ő népének ajándékozta.

*

---

¹⁴⁵ Forrás: Benedek Elek: Orbán Balázs. Születésének századik évfordulóján. = Ellenzék [Kolozsvár] 50 (1929) No. 27. (febr. 8.) p. 9.

Éppen kerek ötven esztendeje, hogy székely népköltési gyűjtésemmel bebátorkodtam Gyulai Pálhoz. Felolvastatott egy sereg balladát, köztük Ugron János szomorú történetét.

– Ez sem rossz, mondá a rettegett kritikus és hirtelen-váratlan mellemnek szegezé e kérdést: Maga, persze, Ugron Gábort tartja a legnagyobb magyarnak? Véresszájú népbolondító az, barátom. Van benne őserő, de tudatlan. A székelyeket, persze, megbolondította. Hogyne! Szépen – szaval. Hol mennydörög, hol rikoltoz. Ez kell a magyarnak. Lássá, Orbán Balázs – az külön ember. Az is bolondítja magyarokat, de legalább írt egy jó könyvet. Ez az Orbán Balázs a Székelyföld minden faluját bejárta, minden hegyét megmászta; minden váromladékát felkutatta. Amit látott, hallott, lejegyezte; ahogy tőle telt, megírta; szegény ember létére kinyomtatta – ez becsülendő benne. Sokszor elveti a súlykot. Írni nem tud. Sok a könyvében a fellengző, üres frázis, de munkája – becsületes munka. Ő is gyűjtött meséket, el is hozta nekem. Maga újra írhatná. –

*

Tömörebben, találóbban, becsületesebben senki ember fia nem jelezhetné Orbán Balázs mivoltát, mint hogy jellemzi a különben úgy politikai, mint irodalmi tekintetben elfogult Gyulai Pál. Meglehetősen jó, némelyek szerint, kínosan jó a memóriám, s merem mondani, hogy sem többet, sem kevesebbet nem mondott Orbán Balázsról, mint amennyinek tolmácsolója valék. Ha Orbán Balázs semmi egyebet nem cselekszik, mint hogy minden székely falunak és városnak akkori állapotát és régibb történetét egyszerűen feljegyzzi és ránk hagyja – így is nagyot cselekszik, méltót arra, hogy neve fennmaradjon, amíg egy székely él a földön. De ő ennél sokkal többet, sokkal nagyobbat cselekedett. Feljegyzett mondát, mesét, egészen vagy töredékesen; feljegyezte az ősi székely népszokásokat; felkutatót régi írásokat, s ezzel a lelkiismeretes munkával az íróknak temérdek anyagot szolgáltatott. Az ő könyvében leközölt régi kézirat alapján írta meg Jókai Mór Minden poklokon keresztül című regényét, s magam is, nem ismervén még akkor Jókai regényét, szintén e kézirat alapján írtam egy nagyobb elbeszélést. Az ő könyvében olvasható szentmártoni Rab Bíró Gábor története a második tatárjárás idejéből. Könnyű volt megírnom ennek alapján: milyen szomorú véget ért a leányhajú hős ifjú. A Gyulai Pál könyvszekrényének alján évekig hevert egy csomó népmese, ami már nem fért bele a Székelyföld leírásába, ezekből írtam meg irodalmi formában néhányat, Gyulai megbízásából, a Magyar népköltési gyűjtemény székelyföldi kötetébe.

Valóban, ez a szegény ember gazdag örökséget hagyott ránk, s most azzal kellene megtisztelnunk az ő emlékét, hogy ezt az örökséget közkinccsá tegyük. A Székelyföld leírása réges-rég kikerült a könyvárusi forgalomból. A 90-es években Budapest csaknem összes antikvárius boltját felkutattam, s így találtam meg egyetlen példányát e nagybecsű könyvnek. Fájdalom, bár a magyar ember nem szokott könyvet lopni, hamarosan eltűnt a könyvtáramból. Ez is amellet bizonyít, hogy e könyvet újra ki kellene adni, természetesen, megfelelő simításokkal és pótlásokkal. Orbán Balázs nem volt Istenadta író, de lelkiismeretes és művelt ember. Az ő könyvét részint újra kellene írni, részint kiegészíteni az idők folyamán történt fontosabb változásokkal, képekben és írásban egyaránt. Így lenne igazán érdekes és igazán becses e könyv. Így állíthatnánk e ritka lelkes embernek méltó emléket. Így reparálhatnók azt a bűnt, mit már vele szemben, élete alkonyán elkövettünk. Emlékoszlop? Szép, szép, de mit tudjuk, mi sors vár az emlékoszlopokra. Minden emlékoszlop közt legmaradandóbb oszlop – a könyv.

*

Igen, igen, mit rejtegezzük: a székely nép rút hálátlansággal fizetett annak az embernek, aki mindenét népének áldozá. Orbán Balázs nem elégedett meg azzal, hogy megörökíteni igyekezett a régi székely világot s összegyűjté népének rengeteg szellemi kincsét, de népének igazi atyja is volt a törvényhozás házában. Hosszú időn át a székely népet képviselte a t. Házban s – ha jól emlékszem – 1887-ben, szégyenletesen megbuktatták a szülőföldjén. Talán mondanom se kell, hogy Orbán Balázs szélsőbalt képviselő volt, soha egy krajcárt nem adott a mandátumért, nem is adhatott, hisz a miye volt, mind a véréből való vérnek áldozá. „Romlott intelligencia, tudatlan nép” – ezzel bélyegezte meg elkeseredésében népét a szintén elbukott Ugron Gábor s ő is, Orbán Balázs is „Magyarországon” találtak mandátumot. Orbán Balázs sem volt Isten, nyilván fáj az ő becsületes szívének a hálátlanság. S íme, ez az ember utolsó parlamenti beszédében a hétfalusi csángókért emelt szót. Ez volt az ő utolsó hattyúdala.

Soha nem felejttem el e megható jelenetet. Tisza Kálmán hatalmas nagy pártja, mely valósággal bekerítette a maroknyi ellenzéket, Apponyin s még egy-két kiválóbb ellenzéki szónokon kívül a közkatonákat soha sem méltatta figyelemre: kedélyesen csevegtek a beszéd alatt. Ez volt a sorsa Orbán Balázsnak is. Az utolsó beszédig. Mert mindenki megérezte, hogy ez utolsó beszéd. Már rég el volt jegyezve a halálnak s a halálos ágyból kelt fel, hogy elbírja a hétfalusi csángók nyomorúságát. Csupa meghatódott arc meredt a halálnak eljegyzett, halott-sárga arcú emberre s halálos csendben hallgattuk végig.

Így fejeződött be a talpig becsületes ember pályafutása. Ő igazán megérdemel egy – könnyet. Könnyet, mert szeretett. Szerette a népét. Az volt az ő ideálja, az ő imádottja, senki más. Emlékoszlop? Szép, szép, de múlandó.

Támasszuk fel a könyvét. Ez maradandó.

(Kisbaczon).

Benedek Elek

Péterfy Sándor¹⁴⁶

Sokan tudnak tanítani, kevesen nevelni. A tanítás mesterség, a nevelés művészet.

Péterfy Sándor, kit holnap, ötvenedik születésnapjának ötletéből, tanártársai és tisztelői ünnepelnek, ama kevesek közé tartozik, akit méltán illet meg a „művész” nevezet. Művész a nevelésben. A magyar tanítóság büszke Péterfy Sándorra, s örömmel ismeri el vezérének, aminek csak tavaly adta fényes bizonyosságát, midőn a Budapesten megtartott negyedik egyetemes tanítógyűlés társelnökéül Péterfyt kiáltotta ki egyhangúlag. (A másik elnök Szathmáry György volt.)

E finom, gyöngéd lelkű ember, Péterfy Sándor, aki valóban predestinálva volt arra, hogy egész életét a nevelés szolgálatában töltsen. Szegény földműves szülei kereskedőnek szánták, de az a pálya nem felelt meg az ő természetének, s félbeszakítva a gimnáziumi tanulást, beállott a falusi tanító mellé és annak segédkezett. Egy esperes meglátogatván a nemescsói (Vas megye) iskolát, hol Péterfy mint „tanítónövendék” szerepelt, annyira elragadta az iskola kitűnő vezetése, hogy egy képes újságban ismertette a csói iskolát, s nagy elismeréssel emlékezett meg a fiatal Péterfyről. E cikk következtében többfelé hívták nevelőnek, s több előkelő családnál nevelősködött is, közben letéve a tanképesítő vizsgálatot is. Ezután Győrött és Nagykanizsán tanítóskodott, mígnem 1865-ben fölhozták pestre, az evangélikus iskolába tanítónak. Itt aztán lassan magára vonta a figyelmet. Mint jeles pedagógusnak egyre nőtt a híre, s ami a ritkaságok közé tartozik, az Andrássy úti tanítóképző intézet igazgatótanácsa folyamodott a kultuszminisztériumhoz, hogy Péterfyt nevezze ki az intézet tanárául. Azóta ez intézetnek egyik oszlopa.

De a nevelés ez előkelő apostola nem mindennapi tevékenységet fejt ki az egyleti élet terén is. Az 1868-ban megalakult „Népnevelők pesti egyletének” jegyzője, majd elnöke lett. S hogy mit tett a tanítóság érdekében, arról fényesen tanúskodnak az 1874 és 78-i egyetemes gyűlés Naplói. Ez idő szerint elnöke az „Eötvös-alap”-nak, mely a tanítók özvegyeit és árváit gyámolítja, s ismervén ez alaprendeltetését, valóban nem is választhatott volna a tanítóság e tisztre méltóbb embert Péterfy Sándornál, e nemes szívű, páratlan becsületességű férfiúnál.

Deresedő hajával és szakállával többet mutat Péterfy az ötvenesnél, ami csak amellett bizonyít, hogy a pálya, melyen ő mozog, nem fiatalít. Egész fiatalon lépett a nehéz, küzdelmes pályára, s az öten évről egy nagy, hosszú múltra tekinthet vissza. Akárcsak nem az életnek, de pályafutásának ötvenedik évét ünnepelnék tisztelői.

A magyar tanító amúgy sem számíthat egyéb jutalomra az erkölcsi elismerésnél. Ez aztán, az igaz, hogy őszinte szívből fakad, főképp, ha a pályatársa részéről jön, kik maguk tudják legjobban: mit tesz Magyarországon szolgálni a nevelés ügyét ambícióval, csüggedés nélkül.

A magunk részéről őszinte szívvel sorakozunk a kitűnő pedagógus ünneplői közé.

B.

Pulszky Ferenc¹⁴⁷

Félszázados írói jubileuma alkalmából

A nemzeti ébredés korszakában lépett a nyilvánosság elé. Annak a kornak a gyermeke ő, amely nem nevelte szakférfiakat, s logaritmus és disztichon békésen megfértek egy kalap alatt.

Tehetségének sokoldalúsága méltán hívja ki csodálatunkat. Régész, történész, esztétikus, politikus, publicista, s ha kell, regény- és drámaíró is egy személyben. Ma egy ókori regiségről ír nagy szakavatottsággal, holnap a Gladstone politikájáról, s ugyanaz nap este valamelyik egyesületben halljuk szellemes csevegését irodalomról, művészetről, vagy az ő emlékeiről.

Hetven éves és még mindig fiatal. Ama ritka régiségek közé tartozik, melyek minden nappal megújulni látszanak. Pedig már húsz éves korában bevált volna vénembernek, mert az történt meg vele, ami sok mással csak később vénségében: az Instituto di Corrispondenza Archeologica levelező tagjául választotta őt. Huszonkét éves korában már leveleket írt az augsburgi 'Allgemeine Zeitung'-ba, s politikai polemiát folytat Pückler-Muskau herceggel és Zedlicz báróval. 1839-ben Sáros megye követe, 1848-ban pénzügyminiszteri, 1849-ben külügyminiszteri államtitkár, aztán jön a száműzetés korszaka és tizenegy évet tölt Londonban.

Pulszky Ferenc politikai szereplésének ismertetése nem miránk tartozik; de a tudomány, írói és művészvilág, s a közélet annyi kitűnősége nem is a politikust ünnepele az Akadémia falai közt.

A hosszas száműzetésből ismeretekkel gazdagon megrakodva tért vissza hazájába, s különösen ez idő óta bámulatos tevékenységet fejtett ki sokoldalú fényes tehetségével, lankadást nem ismerő munkakedvével.

Bejárt országot-világot, a tudás vágya nem engedte pihenni őt, s több nyelvet tökéletesen elsajátítván, hazánkban nagy szolgálatokat tett mindenütt, amerre csak járt. Angolországban felolvasási ciklusokat rendezett, s minden alkalmat megragadott, hogy külföldi folyóiratokban, napilapokban a magyarországi viszonyokat ismertesse.

1866-ban foglalta el helyét újra hosszú idő után a magyar tudományos Akadémia szépirodalmi osztályában. És ez idő óta alig van nap, hogy nevével ne találkozzunk itt vagy

---

¹⁴⁷ Forrás: B. E.: Pulszky Ferenc. Félszázados írói jubileuma alkalmából. = Ország-Világ 6 (1885) No. 2. pp. 22–23.

amott. Három-négy lapban ír egyszerre, hozzászól minden kérdéshez, s felületes bár egyben-másban, de mindig szellemes, mindig érdekes, amit ír vagy előad.

Ruganyos a szelleme, ruganyos a teste is. Mintha nem is az írói működésének, de születésének a félszázados jubileumát ünnepeltük volna.

Avagy képzelhető-e az írói és művészi kör kirándulása „Pulszky papa” nélkül? Párizsba is az ő vezénylete alatt vonulának be íróink és művészeink két év előtt, s bizony a „soktudó” Pulszkynek köszönheték jó nagy részben, hogy dicsőséggel térének meg a világ legszebb városából... S amilyen fiatalos erejében van még ez idő szerint Pulszky papa, talán Amerikába is elvezetné őket.

A hetven éves ifjú nem ismer fáradtságot. Járása oly élénk, testtartása oly egyenes, mintha nem is egy múzeum igazgatója¹⁴⁸ volna, s mintha soha se görnyedezett volna történelem előtti régiségek fölött. S még csak most örülünk igazában, hogy arcképét nemrég (az ötvösmű-kiállítás alkalmából) adtuk ki, mert ha közölnők ezúttal is, olvasóink mese-beszédnek vennék a félszázados jubileum emlegetését.

Az Akadémia falai rég láttak oly impozáns ünnepet, aminő Pulszky jubileuma vala. Tudományos és szépirodalmi társaságok, bel- és külföldiek, siettek az elismerés koszorúját föltenni az ünnepelt tudós fejére. Elsősorban az országos régészeti társulat, aztán az Akadémia, Kisfaludy- és Petőfi-társaság, a magyar Történelmi társulat, s még számos intézet. A szép üdvözlő beszédeknek alig vala vége-hossza. A Petőfi-társaság nevében Jókai üdvözölte szellemes, s több ízben derűtséget fakasztó beszéddel. Pulszky külön-külön válaszolt minden beszédre, s mikor az üdvözlőtáviratokat felolvasták, köztük a trónörökösét, még egyszer fölemelkedett helyéből, s elmondá szellemességgel, mely az ő sajátja. Aztán maga személyére térve, azt mondá a többek közt:

„Aki hosszú nyilvános életet él, annak meg kell vívnia sok ellenkező nézettel, az sok érdeket sért meg, sok személyes ütközést nem kerülhet ki. Ezek csak akkor szűnnek meg, midőn a nyilvános élet színpadjáról leszállunk, s ha azután a sírhant fedez, a közönség elfelejti a hibákat és botlásokat, csak az érdemeikről emlékezik meg, s a babérkoszorút, mely azelőtt megillette, koporsójára teszi le. Csak a sors ritka kedvenceinek jutott osztályrészükül, hogy még életükben tapasztalhassák fáradozásaik elismerését.”

Pulszky ezt megérte. S nincs a magyar tudományosságnak egyetlen élő bajnoka, ki ez elismerést önánál jobban kiérdemelte volna. S a hetven éves Pulszky még egy „sokat ígérő” ifjú ma. A magyar kultúra emelésében még nagy szerep van szánva erős és sokoldalú

tehetségének, fiatalos tevékenységének. Maradjon meg még soká szellemének és testének ereje a magyar kultúra javára, szívünkben kívánjuk.

B. E.

A nyolcvan éves Pulszky¹⁴⁹

„Aki hosszú, nyilvános életet él, annak meg kell vívnia sok ellenkező nézettel, az sok érdeket sért meg, sok személyes ütközést nem kerülhet ki s ki van téve a pajkosság, a bosszantás, az irigység és fellobbanó harag apró tűszúrásainak. Ezek csak akkor szűnnek meg, midőn a nyilvános élet színpadáról leszállunk s ha azután a sírhant fedez, a közönség elfelejti a hibákat és botlásokat, csak az érdemeiről emlékezik meg s a babérkoszorút, mely azelőtt megillette, koporsójára teszi le. Csak a sors ritka kedvenceinek jutott osztályrészükül, hogy még életükben tapasztalhatták fáradozásaik elismerését.”

Pulszky Ferenc mondotta e szavakat, tíz év előtt, midőn írói működésének ötven éves fordulóját ünnepelték az Akadémia épületében. Ez idő szerint tehát az öreg Pulszky éppen hatvan éve él „a nyilvános élet színpadán”. Istennek különös kegyelméből. Ismételjük: Istennek különös kegyelméből, mert nagyon kevés embernek jut osztályrészül, hogy nemcsak egy félszáz éves, de még ennél is hosszabb közpályára tekinthessen vissza s még kevesebb azoknak a száma, akik, mint Pulszky Ferenc, annyi és oly sokoldalú tudással szolgálták volna nemzetük kultúráját.

Pulszky Ferenc még abból a korból való, mikor az iskolák nem neveltek szaktudósokat, a tudni vágyó ifjú jóformán a maga erejére volt hagyva, tanult ki-ki a maga esze, tehetsége, kedve szerint, rendszer nélkül, mindenből valamit, semmit sem tökéletesen. Pulszky azonban mindenből sokat tanult, s a tudománynak egyik-másik ágában valóságos tekintéllyé is lett, nemcsak idehaza, de a külföldön is, s ami különösen jellemzi a régi generációt, e régi generációnak kiválóbb alakjait: széles látókör, európai műveltség, a dolgoknak, eseményeknek magasabb szempontokból való megítélése – mindezek az előkelő kellékek megvoltak Pulszkyban. Ez teszi érthetővé azt a nem közönséges szerepet, melyet oly hosszú időn át vitt a magyar közéletben s tette nevét ismeretessé, becsültté a külföldön.

Mint húsz éves ifjú lép először a nyilvánosság elé s mindjárt magára vonja a figyelmet nagy műveltségével s azzal a sokoldalúsággal, melyet méltán csodáltak mindig s melyet a mai iskolákban sok fölös dologgal túlterhelt ifjagnál hiába keresünk. Érdekes, hogy az eperjesi születésű Pulszky elébb beszélt németül és tótul, mint magyarul, ami meg is látszik irodalmi dolgozatain, melyeket stílbeli előkelőség, könnyedség és szeretetreméltó pongyolaság jellemeznek, de már magyarosság kevésbé. Aki azonban tudja, hogy Pulszky hányféle

---

¹⁴⁹ Forrás: B. E.: A nyolcvan éves Pulszky. = Fővárosi Lapok 31 (1894) No. 256. (szept. 16.) pp. 2189–2190.

nyelven írt és ír, a magyarosság hiányán nem csodálkozhatik. Mert Pulszky több művelt nemzetnek a nyelvén ír már ifjú kora óta, s ebbeli tehetségével, mint emigráns, nem közönséges szolgálatokat tett nemzetének. Már mint huszonkét éves ifjú leveleket ír az augsburgi 'Allgemeine Zeitung'-nak¹⁵⁰ s politikai polémiát¹⁵¹ folytat Pückler Muskau herceggel és Zedlitz báróval. S mint régiség-tudósnak híre van már ez időben: húsz éves korában levelező tagnak választja az „Istituto di Correspondenza Archeologica”. Tehát már előttünk áll a tudós, a politikus és a publicista. Előttünk áll teljes hatvan éve. Politikus, publicista, régész, aesthetikus, regényíró, szellemes csevegő – egy személyben. Nincs az a kérdés, amelyhez hozzá ne szóljon vezércikkekben és röpiratokban. A Duna-szabályozás, a keleti kérdés, a nemzetiségi kérdés, közigazgatás, közgazdaság: mindenről tud írni alaposan, szellemesen. Ismeri a külföldet, a külföld kiválóbb alakjait s azok is őt. A szabadságharc idején s azután nevezetes szerepet játszik. Fontos küldetéseket bíznak rá, jár-ke, tárgyal, alkudozik és ír folytonosan. Tizenegy évet él Londonban, ott német és magyar műveket fordít angolra, sőt regényt is ír a magyar történelemből, németül. Majd levelezője a 'Daily News'-nak – Turinból.

Politikai működésének megítélése nem tartozik reánk s nem is való erre a mai alkalom. Egyetértünk tíz év előtt mondott beszédével, melynek a saját személyére vonatkozó részével cikkünket bevezettük. A kritika akkor kezdődik és kezdődjék is a nyilvános élet színpadán szereplő emberek működése felett, ha már a sírhant fedi őket. Mi nem az emberi gyarlóságokat nézzük, midőn a közélet egy kiváló alakja pályafutásának végéhez közelít, de nézzük a közhasznót, mit egy hosszú életpálya a nemzetnek juttatott s érezzük, hogy nagy mulasztást követnénk el, ha a nyolcvan éves öreg emberről nem emlékeznénk meg e napon.

Ha Pulszkyból semmi egyéb nem állana előttünk, csupán a komoly tudós: tisztelettel kellene kalapot emelnünk. Egy ember, aki hatvan év óta szolgálja a magyar tudományosságot s szerez dicsőséget a magyar névnek. Aki nyolcvan éves korában is még terhes s nagy felelősséggel járó hivatalt visel, igazgatója a nemzeti múzeumnak. Hisz ebben a minőségében is jubilálhatna már, mert éppen 25 éve, hogy Kubinyi Ágoston örökébe lépett. Alig hisszük, hogy megszomorítanók azzal a nyolcvan éves embert, ha fölvetjük a kérdést éppen most: vajon nem szolgált-e rá sokszorosán ez az öreg ember a pihenésre? Ha megkérdezzük azokat, akiknek módjában van megadni a feleletet kérdésünkre: vajon nem volna-e illendő föloldani egy nyolcvan éves aggastyánt a hivatalviselés terhei alól s egy hatvan éves pályafutás,

---

¹⁵⁰ Az augsburgi 'Allgemeine Zeitung' hírlap 1798-tól kezdve jelent meg, kezdetben Augsburgban, majd Münchenben, később Tübingenben és Cottaban.

¹⁵¹ polémia = vita

csudálatosan sokoldalú munkásság után, biztosítani számára a gond nélkül való nyugodalmat? Valóban, a közpályá embereire nem lehet valami vigasztaló, fölemelő látvány a hivatalviselő nyolcvan éves ember, nem is beszélve arról, hogy az öreg korral, a természet rendje szerint, együtt jár a munkakedv, az energia lohadása.

Pulszky Ferenc ismerte és teljesítette kötelességeit a magyar nemzet iránt, elévülhetetlen szolgálatokat tett a nemzeti kultúrának, elérkezett az ideje, hogy a nemzet is ismerje és teljesítse iránta kötelességeit. Bizonyára része lesz az agg tudósnak nagy ünneplésben, épp mint tíz év előtt s hadd legyen. Ne csak a koporsóra tegyenek koszorút, hanem az élőnek a fejére is. Ez az igazság. De ez csak fele annak, amivel a nemzet neki tartozik. A másik fele a csöndes, gond nélkül való pihenés biztosítása a még hátra lehető esztendőkre.

Ezt már tíz év előtt megérdemelte volna az ünnepelt férfiú s bizonyára maga sem hitte, hogy még tíz évvel toldja meg a félszáz esztendő szolgálatot.

Vajon kívánhatunk-e még többet egy öreg embertől?

B. E.

Salamon Ferencről¹⁵²

Akárhány ún. művelt ember fogja kérdeni: ki is volt ez a Salamon Ferenc? Csak Ferencet föl tudnánk sorolni hamarosan tízet is, kiknek a tudása, tehetsége együtt nem ért föl a Salamon Ferencével, s akiknek külön-külön hangzatosabb, ismertebb a nevük, mint ezé a csöndes, szerény tudósé.

Salamon Ferenc, mint történetíró, első volt az elsők közt, s mint publicista, szintén elsőrendű vala. Persze, csak ritkán került neve a közönség elé, ha csak tehetette, elkerülte ezt. Ifjú korában a szépirodalmat művelte, s pompás humorú elbeszéléseket írt. Nem emlékszem már az elbeszélés címére, de igen kacagtató tartalmára, s tudom, hogy pályadíjat nyert vele a Pákh Albert által szerkesztett 'Vasárnapi Ujság'-ban. Kétségtelen, hogy Salamon e téren is fényes sikereket ért volna el, de úgy látszik, a novellaírással csak stílusát művelte publicisztikai és történetírói működéséhez. Sokoldalú volt mint író. Alapos és szellemes könyvkritikák, irodalmi és esztétikai tanulmányok, politikai cikkek egész sora tanúskodik sokoldalúságáról. Legnagyobb, természetesen, mint történetíró volt. E téren alkotta legmaradandóbb, mondhatjuk: halhatatlan műveit, s e téren eredeti felfogásával egész iskolát teremtett.

Tanuló korában különös előszeretettel foglalkozott a matematikával, aminek bizonyára nagy része volt elméjének élesítésében, s abban, hogy bármit írt, históriát, kritikát, mindig és mindenben az igazságot kereste.

*

Salamon Ferenc Déván született, hol atyja református pap volt. Az orvosi pályára készült, de ez idő alatt is szenvedéllyel művelte a matematikát, s a szabadságharc leverése után, midőn Nagy-Körösre került tanárnak, itt is a matematika tanításával bízták meg.

Az ötvenes években feljött Pestre, s itt Kemény Zsigmond oldalán egyike volt a 'Pesti Napló' legkiválóbb munkatársainak. Sok nehéz politikai kérdés megírásával őt bízták meg, s mint politikai cikkíró, úgy stílusának erejével, mint gondolkozásának eredetiségével, hamar feltűnt. A politikai cikkek mellett számos kritikai és esztétikai cikkeket is írt a Naplóba.

---

¹⁵² Forrás: [Benedek Elek]: Salamon Ferencz. (1825–1892). = Ország-Világ 13 (1892) No. 42. pp. 679–680.

Később a 'Reform'-nak, majd a 'Nemzeti Hírlap'-nak lett a vezércikkírója, s ez utóbbi lapban úgyszólván az egész sajtóval szemben védte a bosnyák okkupációt.¹⁵³

A történetírás terén legelső nagy műve 'Magyarország a török hódítás korában' volt. Egy-egy korszakot írt meg, de azt aztán meg is írta alaposan, de mentem minden szárazságtól, oly szép magyaros nyelven, oly világos előadásban, hogy minden egyes munkája egy-egy regény érdekességével bír. Ilyen munkái: 'Az első Zrínyiek', 'A Pragmatica Sanctio és Magyarország', 'Két magyar diplomata a 17. században'. Legnagyobb alkotása a 'Budapest története', melyet fájdalom, nem fejezhetett be egészen. Irodalmi tanulmányait nemrég adta ki két kötetben¹⁵⁴ a Kisfaludy-társaság, melynek tagja volt, úgyszintén az Akadémiának is.

Az egyetemen a magyar történelmet adta elő, s tanítványai – kik közt már több neves történetíró van – igazi szeretettel vették körül a tudós tanárt, ki mint ember is, rendkívül szeretetreméltó volt. Kitűnő elme és szív egyesült a férfiúban, s csaknem csúnya arcát kedvessé, vonzóvá tették barátságosan villogó szemei, csöndesen mosolygó ajkai, s a társaságoknak valóságos lelke volt szellemes mondásaival.

A 'Budapesti Közlöny'-t 1867 óta szerkesztette, s kezdetben abba is írt cikkeket, de az utóbbi időben – úgy látszik, felsőbb kívánságra – a 'Budapesti Közlöny' kinevezések, kitüntetések és árverezések egyszerű regisztrálójává lett, s miután ez inkább ügyes korrektort, mint szerkesztőt kívánt, Salamon csak név szerint volt a Közlöny szerkesztője.

Az idegen nyelveket is nagy kedvvel művelte, s időnként le is fordított egy-egy szépirodalmi művet, mely megnyerte a tetszését. Így fordította le Elliot 'Bede Ádám'-ját, s Feuillet 'Egy szegény ifjú története' c. regényét. Az idegen irodalom újabb és kiválóbb termékeit mindig eredetiben olvasta, de ha valaki ezeket lefordította, rendesen figyelemmel kísérte, hogy a fordító lelkiismeretesen végezi-e munkáját. Mondanunk sem kell, hogy sokat zsörtölődött a napilapok regényfordítóival.

Salamon Ferenc már régebb idő óta gyomorbajban szenvedett, de baja csak az utolsó hetekben vált igazán komollyá. Az orvosok konstatálták a gyomorrákot, s most már nem is lehetett gondolni a megmentésére. Vasárnap éjjel hunyt el szerető neje karjai közt. Édes gyermekei nem maradtak.

---

¹⁵³ okkupáció = foglalás; hódító szándékkal történő katonai megszállás. 1878-ban az Osztrák-Magyar Monarchia a berlini kongresszus felhatalmazása alapján okkupációval szerezte meg Bosznia-Hercegovinát (– *a szerk. megj.*)

¹⁵⁴ Salamon Ferenc: Dramaturgiai dolgozatok. A Kaszeli-alapítványból kiadja a Kisfaludy-Társaság. 1–2. köt. Bp., 1907. Franklin-Társ. 447, 526 p.

Temetése a tudósok és írók rendkívüli részvétele közt ment végbe. Sírja felett Szász Károly ref. püspök mondott megható beszédet, az Akadémia nevében pedig Beöthy Zsolt búcsúztatta el.

Áldás emlékére!

Than Károly¹⁵⁵

Budapest, június 14.

A tudományos világ holnap egy nemcsak országos, de világhírű magyar tudósnek szentel ünnepet: Than Károly egyetemi tanár ez a tudós. Negyven esztendeje, hogy Than Károly a kémiai tudományok tanára a budapesti egyetemen; ő az, ki a vegytani tudományok tanításának módszerét teljesen átalakította; ő a legnagyobb tekintélyünk e tudományok mezején; ő írta nálunk a legtöbb s a legjobb könyveket e tudományok köréből. Könyveinek, hazai és külföldi folyóiratokban megjelent értekezéseinek száma légió. S ha még hozzá veszem, hogy ez az idegen nevű, ó-becsei születésű, tehát nyilván sváb eredetű magyar tudós *14 éves korában* mint tűzmester ágyúzta a muszkát¹⁵⁶ Bem hadseregében, előttünk áll egy férfiú, aki mindenképpen méltó a magyar nemzet tiszteletére. Aki tetőtől-talpig magyar; akinek magyar lelke, a magyar fajhoz való erős ragaszkodása kétségtelen bizonyosság, jóllehet a neve – német.

Vajon ez a minden ízében magyar tudós hosszú és dicsőséges munkásságának során gondolkozott-e néha a – nevéről, annak német voltáról? Ezt tudni szeretném s ha gondolkozott, vajon miként gondolkozott? Azt hiszem, gondolkozott s azt is sejtem, miként. Úgy, amint minden idegen nevű tudós s minden tekintetben jó magyar emberünk. Ez a gondolkodás ismeretes: Egész életem, minden cselekedetem bizonyítja, hogy szívvel-lélekkel magyar vagyok, ha nem is magyar a nevem. Nem a név teszi a magyarságot, hanem a szív. A lélek. A cselekedet. Az én nevem, melyet őseimtől örököltem, tiszta. Ahhoz szenny nem tapad. Őseim iránt való kegyelet kötelez arra, hogy nevemet mással fel ne cseréljem.

Ez tiszta, ez becsületes gondolkodás, ennek a gondolkodásnak a tisztaságához, a becsületességéhez, a tiszteletreméltóságához szó sem fér. Azonban... Igen, azonban... Ennek a kicsi, ennek az ellenségektől körülvelt országnak még arra is szüksége van, hogy legjobbjai, nagy emberei – különösen a nagy emberei – ne csak nyelvben, ne csak érzésben, de névben is dokumentálják magyar voltukat, itthon is, a külső országokban is. Különösen a külső országokban. Ezt a mi kicsi országunkat mindegyre bekebelezik papirosos, térképeken Ausztriában; ennek a kicsi országnak idegen nevű nagy fiait, ahol csak szerét ejthetik, lefoglalják maguknak az idegen nemzetek, különösképpen a németek. Ki győzné a rossz

¹⁵⁵

Forrás: B. E.: Than Károly. Budapest, június 14. = Magyarság 3 (1902) No. 140. (jun. 15.) pp. 1–2.

¹⁵⁶

muszka = orosz

akaratú lefoglalásokat visszafogni, a hazugságokat helyreigazítani? Azokat a hazugságokat, melyeknek egyetlen fundamentuma¹⁵⁷ magyar nagy embereink idegen neve?

Tisztelet adassék a kegyeletnek; tisztelet a jogosan büszke öntudatnak; de aki nyelvében, érzésében, gondolkozásában a mienk lett, az már hűtlenné vált a fajához, ősi eredetéhez, egykori hazája földjéhez; hűtlenné a magyar géniusz csodás erejének, beolvasztó hatalmának kényszere alatt. Ha ez igaz – és igaz – ingadozhatik-e egy pillanatig is, hogy a *belső* átalakulás után a külső változást is végrehajtsa; a nagy, igazán nagy áldozatok után meghozza újabb hazájának a legkisebbet: a fajától, régi hazájától való elszakadáshoz képest igazán jelentéktelen áldozatot?

Erről a dologról, a névmagyarosításról, ma különben igen érdekes cikket kaptam. Egy fiatal tanító írta, Balás Béla, a csiki székely fiú, ki Torontálban szolgálja tüzes magyar lélekkel a fajtát s szép, magyar lelkű cikkeivel azt a politikát, melynek mi is zászlótartói vagyunk. Ezt a cikket nem közlöm, mert az író itt-ott ifjú heve félremagyarázható igazságok mondására ragadja, de okoskodásában több rendbéli, öreg elmére valló bölcsességet találtam. Azt ő sem tagadja, hogy valaki idegen nevű léte is lehet jó magyar. De vajon nem önként értetődő-e, hogy a magyar embernek a neve is magyar legyen?

„Hát ki látott – kiált fel az ifjú – tehénpásztort, aki teheneket őrzött s mégis kecskepásztornak hívatta magát? Ki látott kovácsot, aki azt mondta, hogy ő pék? Orvost, akinek neve az ügyvédek névsorába volt iktatva? Papot, akit mérnök úrnak szólítottak? Költőt, akinek az volt a címe: nagyságos bányaigazgató úr?

Hiszen igaz, hogy a fodrász is lehet fogorvos, de az ő foglalkozását kifejező név mégis csak fodrász.

Ám a hasonlat sánta nagyon is, mert a nemzetség nem foglalkozás; de a családi és keresztnévvel is azt fejezzük ki, hogy mi annak a nemzetségnek vagyunk a tagjai, amelyet ezzel a fajta névvel jelölnek az emberek millióinak óriási tömegében. Tisztában: ha engem Nagy Pálnak hívnak, ez a név azt jelenti, ameddig csak a földgolyón jeles tetteim, kiváló alkotásaim révén eljutok, hogy én abból a nemzetből való vagyok, amelyiknek jellegét az én tetteim, az én alkotásaim kifejezik, amelyiknek dicsőségeért, boldogságáért harcolok, dolgozom. De ha engem Grosz Pálnak hívnak, akkor az én tetteim, az én alkotásaim felől nincs tisztában a világ. Magyar-e az a dicső, ki ezt tette, aki ezt készítette, hisz magyar jellegű a tett, a mű? Német-e az a dicső, hisz német a neve?”

Ez az igazság nem új. Ez az igazság régi, megdönthetetlen, itt vitatkozásnak helye nincs. Mihelyt tisztában vagyunk azzal, hogy a magyar nemzetnek szüksége van a Than

---

¹⁵⁷ fundamentum = alap, alapot, megalapozás, támasz

Károlyok, a Herman Ottók, a Wekerlék s a többiek és a többiek magyar nevére: a kegyeletre, a lélekbeli erős magyarságra való hivatkozás – üres szóbeszéd. Más, ha azt mondhatom a németnek: igaz, hogy ez a nagy emberünk német nevű, de egyébként tisztán magyar lélek, a mi fajunkat, a mi fajunk üdvét, javát, dicsőségét szolgálja – s megint más, ha azt mondhatom: igaz, hogy ez a nagy emberünk német eredetű, de íme, egész élete, működése, *de még a neve is* bizonyságunk, hogy a magyar génusz csodálatos ereje *tökéletes* magyarrá tette őt.

Nekünk szükségünk van arra, hogy a kisemberek nagy tömege is magyarrá váljék nevében is, de még nagyobb szükségünk arra, hogy idegen nevű nagyjaink tegyék magyarrá nevüket. *Kifelé* hazafias tüntetés ez, idehaza pedig kiszámíthatatlan hasznú példa ez. Avagy ki lehetne-e számítani a hatását annak, ha Wekerle, mielőtt Magyarország miniszterelnöke lesz, búcsút mond sváb nevének? Ki lehetne-e számítani a hatását, ha a tudomány, irodalom, művészet, a közpálya mezején jeleskedő hazafiak egyszerre, egy varázsütésre magyarrá tennék a nevüket is? Kinek nem bántja a lelkét, hogy különösen tudósaink és képzőművészeink seregében még mindig feles számmal vannak idegen nevű magyarok? És mágnessük között? És ha az idegen hangzású nevek némelyike történelmi név is, nem lehetne-e e mellé magyar nevet is állítani? De nem úgy, ahogy a Koburg-név mellé ragasztódott a Koháry-név egy rengeteg vagyon kényszere alatt, aztán egyszer csak mit látunk? Lekopik a Koháry-név s marad magában a Koburg. Természetesen, a magyar birtok az megmarad a német társaságban...

Egyes egyedül a magyar szépirodalom munkásai azok, kiknek seregében nincs idegen név. Én legalább ilyet nem ismerek. Pedig nincs egyetlen magyar írónk, ki a tollával, a szépirodalom művelésével vagyont szerzett volna. Ám melyik magyar író mer csak gondolni is arra, hogy verse, regénye alá idegen hangzású nevet írjon? S ha így gondolkozik a szegény magyar író, miért hogy nem így gondolkozik az idegen nevű tudósok, a politikusok, közéleti harcosok serege? A nagy vagyonok idegen nevű urai? Akik itt szerezték vagyonukat. Ennek a földnek köszönhetik kényelmes, gondtalan életüket. Kik járjanak elől jó példával? Talán a levélhordók, a vasúti kalauzok?

...Mostan pedig befejezem cikkemet. Mostan pedig bocsánatot kérek az öreg tudóstól, szabadságharcunk hőstől, Than Károlytól, ha netalán e cikkel megzavartam volna az ő szép ünnepét. Nem, nem! Ő minden tiszteletre érdemes, úgy is mint hazafi, úgy is mint tudós. Az ő nagyságának hódoltam azzal is, hogy az ő nevével kapcsolatban mondtam el mondanivalóimat. A jó Isten tartsa meg nekünk sokáig ezt a jeles magyar embert, aki sokkal több szolgálatot tett nekünk, mint ezer meg ezer ipszilonos magyar s akiről én mégis nagyobb szeretettel tudnék írni, ha magyar lelkével, tudásával együtt mienk volna a – neve is. B. E.

A „kuruc generális” Siculiában¹⁵⁸

Thaly Kálmánról

Sz.Udvarhely, júl. 25.

- Itt van! Jó már!
- Ki jó?
- Thaly!
- Melyik?
- Eh! dali Thaly, a kuruc generális!
- Aunnye no! ...

*

Itt van. Éppen most érkezett meg Székely Gasteinről¹⁵⁹ az éktelen nagy omnibusz. A harcsa bajuszú kocsis még csördít egy istenest ostorával, s a fogat egy végső hatalmas nyekkenéssel áll meg a könyvesbolt előtt. Az utcát tengernyi nép lepi el, áhítattal lesve az omnibuszban ülők kikászálódását. És kilépnek: kettesekén. Riadó éljentől zúg a „botos-utca”, a városháza meginog erős fundamentumában, a békeszerető tanácsosok ajtón, ablakon ugornak ki, s egymást földre taszigálva rohannak a nem mindennapi spektakulum helyszínére. És a riadó éljen ismétlődik ezer ajkon: Éljen Thaly Kálmán! Éljen Orbán Balázs! Két izmos mészáros legény vállára emeli a torzonborz szakállú kuruc gerénálist, s úgy hordozzák véges-végig a botos utcán. A kuruc generális izzad, megelégteli a „fölséges nép” jóakarátját, s kényelmetlenül vickándozik az izmos vállakon. „Zandirhám”¹⁶⁰ detto. Hanem hirtelen mentő gondolata támad, egy stratégiai terv, akárcsak a dicső II. Rákóczi Ferenc fundálta volna ki. Pödörint egyet bajszán, bal kezét csípőjére illeszti és egy „hahó atyafiak!” kiáltással megállítja a lelkes menetet. Dictióba¹⁶¹ kezd.

---

¹⁵⁸ Forrás: Kópé: A „kuruc generális” Siculiában. = Budapesti Hirlap 1 (1881) No. 45. (júl. 30.) Mell. p. 3. Siculia = Székelyföld

¹⁵⁹ Székely Gastein = Szejke fürdő. Orbán Balázs nevezte így

¹⁶⁰ Zandirhám: IX. századi székely mitológiai hős, a székely nép vezére. Benedek Elek itt Orbán Balázst jelöli e címmel (– *a szerk. megj.*)

¹⁶¹ dictio = beszédet mond

„Polgártársak! Nemes lófőszékelyek!¹⁶² Élénk emlékekben lehetnek a nemrég lefolyt képviselő választások, amidőn is a kormánypárt bérencei alávaló labanc módra törekedtek sárba tiporni azt a zászlót, melynek egyik oldalán dicső II. Rákóczi Ferenc, a másikon a Kossuth Lajos neve ragyog. A nagy és lelkes hazafiak egész serege esett áldozatul (Zandirhám bús helyeslést int fejével) a labancpárt aljas ármánykodásainak. Ott fekszem én is a dicsően bukottak sorában. (Nem igaz!) Úgy van, nem igaz: mert ti dicső székelyek, ez »Isten ostorának« el nem satnyult ivadécai fölemeltetek vállaitokra, és én erre büszke vagyok. (Pödörint egyet bajszán.) Tudjátok, miként csavarta ki kezemből a labancnál is labancabb »libapárt« Pesten a szent, a magosan lobogtatott zászlót. Igen, tudjátok: libamájás vacsorákkal, pléh piculákkal. (Aunye! a nem vaót böcsület.) És ti dicső székelyek fölemelitek a csata piacán, sebkétől vonagló hőst, s új életet lehelték belé. (Ainye de szépön siritti!¹⁶³) Pedig én egy szívvel sem mondtam, hogy képviselők akarok lenni, de ti azt megéreztétek! Mivel háláljam meg, én az egyszerű kuruc generális!? (Zandirhám odaság valamit.)

Mivel hálálhatnám meg jobban, mintha eloszlatnék egy a hazaáruló labancoktól terjesztett aljas rágalmat, hogy ti. ti nem vagytok a hadverő hunok dicső utódai! Ezt terjesztik rólátok, dicső lófőszékelyek! (Áunye! hallj oda naó!) Bocsássatok le tehát e nem érdemlett polcra (kezd leereszkedni), hadd megyek tüstént Zandirhám barátommal a megye levéltárába, ahol bizonyára találok »írást«, mely halomra döntendi a kormány zsoldosainak, kik közül az egyik nem szégyenli Hunfalvynak neveztetni magát, pedig német az ebadta! – mondom: a kormány bérenceinek genealógiáitokról terjesztett aljas ráfogásait. Addig is a hunok istene áldjon meg egyenként is, dicső lófő székelyek.” (Riadó éljenzés közt földre ereszkedik, lábát jól kiropogtatja, s Zandirhám kíséretében siet a megyeházába, lelkes éljenzések közt.)

A megyeházánál (Éjfél után érkezett)

A kuruc generálist, ki Zandirhámmal egyetemben, dísz parádében ment a levéltárat megtekinteni, az alispán, kíséretében a szellemes főjegyzővel rendkívüli előzékenységgel fogadta. Rendelkezésére is bocsátotta a nagy fekete almáriumot, melyben először is egy

---

¹⁶² lófőszékely = a székelység hajdani társadalmi rangsorozatában a legelőkelőbbnek lófők, azaz a lovasfők számítottak, akik a hadban saját lovukon voltak kötelesek szolgálni. A XV–XVI. században jelentős vagyont és nemességet szereztek, azonban a XVIII. századra többségük már elszegényedett (– a szerk. megj.)

¹⁶³ siritti (sirít, serít) = sodorja

kuruckorbelt csikóbőrös kulacs tűnt szemébe a jeles búvárnak, mit megemelgetvén, kurucmódra nehéznek talált.

Thaly: Ah, valami italos van benne, talán a kuruc időkből?

Alispán (zavartan): Azaz hogy, csak tavaly előtti, szilvívórium.

Thaly: Áhá! „kis üst”-ben főzik!

Alispán: I-igen. Méltóztassék kérem húzni belőle.

Thaly (köhintve): Tyhü, aki áldója van, de kuruc erős! Kóstold te is, Balázs! (Balázs is húz egy istenest, de ő már nem köhécsel.) De nézzük az okleveleket. Mi ez kérem? Hisz ezek az írások mind a 70-es évekből valók.

Alispán (szemérmesen mosolyog): Hja instálom, nálunk ezek a legrégibbek. Jeles elődöm, Tibádról maradtak rám: elintézetlen ügyiratok. Jeles elődöm.

Főjegyző: Igenis, az alispán úr jeles elődje hagyta emlékül.

Thaly: És ezt mind önnek kell elintézni?

Alispán: Isten mentsen! Majd az utódom.

Főjegyző (szemérmesen pislog): Igenis, az alispán úr utódja. (Szétnéz, ha nincs-e egy tükör, melyben megnézzze az alispán úr utódját.)

Thaly: Hogyhogy?

Alispán: Nagyon egyszerűen, jó a pótválasztás, és megválasztatom magamat képviselőnek, mint jeles elődöm.

Főjegyző: Igenis, mint az alispán úr jeles elődje.

Thaly (hátratántorodik, Balázs felfogja): Mit? Ön föllép itt képviselőnek?

Alispán: Oh igaz, föllépek és meg is választanak sikerrel, hisz alispán vagyok!

Főjegyző (megfeledkezve magáról): És én leszek!

Thaly (kitörő vad fájdalommal): Jere Balázs! Jere, fussunk e helyről! Ferencváros... Kassa... dulce et decorum fuit¹⁶⁴ ott bukni, de itt? a Ferencbák városában!? ... Ezt nem élem túl... (Ingadozó léptekkel hagyja el a megyeházát Zandirhám karján, az alispán és a szellemes főjegyző fehér kendővel integetnek búcsút a kedves vendégeknek.)

Székely Gasteinban

(Éjfél után ½ 2-kor érkezett)

A „Székely Mózes fejedelemhez” vendéglő egyik asztalánál ül bús dali Thaly Kálmán, a kuruc generális, mellette komor tekintettel Zandirhám. Előttük egy csikóbőrös kulacs tele

keresztúri borral, egy üveg tejke-víz, s zordan az asztalra könyökölve úzik a honfi bút – Pucok Anti zenéje mellett. Itt Udvarhelyt az alispán és a főjegyző bámulják egymást, s közbe-közbe nagyokat nevetnek, hogy még egy kuruc generálisra is rá tudtak ijeszteni... Kora öröm, késő bánat!...

Kópé

Wenzel Gusztáv

Három év előtt ülte tanárkodásának 40 éves jubileumát. Műveit ismeri a tudós világ, mint tekintélyre hivatkoznak reá. Negyven évi tanári működés – ha nem is említünk irodalmi érdemeket – túlságosan elég arra, hogy valakinek alakja tisztelt legyen, hogy a fiatalság szemet hunyjon az eshetőleges gyöngeségek előtt, melyek az öreg korral együtt szoktak járni. Bízvást mondhatjuk, hogy Wenzel Gusztáv, az érdemekben megőszült tudós tanár, ez idő szerint egy egészen új generációnak adja elő az egyetemes európai jogtörténetet és a magyar magánjogot. Hallgatói közül nem egy van, akinek apja is ötöle tanulta Magyarország jogi fejlődését. Mély tudománya, széles ismerete, élemedett kora, tisztos megjelenése: minden komoly ifjút tiszteletre kell, hogy indítson személye iránt. Azaz hogy: kellene. Mert a valóságban egész másként áll a dolog, mint azt távollevők gondolni vélik.

Az egyetem régi épületében vagyunk, az első emeleten. A pedellus délelőtt tizenegyre csönget. A tantermekből omlik ki az ifjúság, zűrzavaros tömeggé kavarodik össze a folyosón, élet, elevenség uralkodik. Tíz perc múlva ismét megürül a folyosó, az ifjak kisebb-nagyobb csoportokban tódulnak egyik-másik tanterembe. A 3. számú tanteremben, hol az öreg Wenzel praelegál,¹⁶⁵ a padok körbeveszik az öblös, ódivatú katedrát. Ott hever készen Verböczy tripartituma, s néhány apróbb segédkönyv. Gyűjteményes munkák, tele okiratokkal, melyeket az öreg tanár előadás közben citál és fel is olvas belőlük egyszersmind. A tanteremben még alig van 10–15 hallgató. A többi a tanárral egyszerre ront be, oly rettenetes fülhasító lármával, mintha ostrommal vették volna be azt a szegényes tantermet. Éktelen éljen ordítás, mely a legkevésbé sem emlékeztet a tiszteletteljes éljenzésre, kíséri az öreg tanárt katedrájába. És ez jóformán el se helyezkedett katedráján, fölveszi az előadás fonalát, melyet csak ő tud, hogy hol ejtett el a megelőző órán. A hallgatók nem hallhatták – saját ordításaikból. Azt sem tudják, hol ejtette el (hogy műszóval éljünk), azt sem, hogy hol veszi föl, mert a „közt” mindig zshivaj, dobrokolás (erre más szó nincs), vad éljenzés abcuggal vegyest – töltik ki.

S kérdik önök, talán imponáló, nagy számuk tudata bátorítja a hallgatókat e léha, éretlen magaviseletre? Korántsem. Wenzel Gusztvának, amint értesültem, 250 beiratkozott hallgatója van, s e nagy számból nem jelen meg az előadásra 40–50-nél több, olykor ennyi sem! A legközelebb előadást veszem, a péntekit. Leírom híven, úgy amint lefolyt előre megjegyezve, hogy ez még ama órák közé tartozik, melyek tisztességgel folynak le. A mai magyar magánjogi előadáson összesen 45 hallgató volt jelen. Ebből körülbelül 15 előadás közben

¹⁶⁵

praelegál (prelegál) = magyaráz

szállingózott be, egy pláne $\frac{3}{4}$ 12 órakor. A 45-ből 10 komolyan látszott figyelni az előadásra, olyik jegyzett is. Ezek közel a tanár szeme előtt ültek. A rakoncátlankodó elem a hátsó padokban, közel az ajtóhoz, foglalt helyet. Sötét háborgó felleg a tiszta égen.

Az előadás folyik, az öregúr Erdélynek Magyarországhoz való visszacsatolásáról¹⁶⁶ beszél. Az a bizonyos „sötét háborgó felleg” rázúdítja: éljen! Nagyon szép. Hazafias érzésre mutat. De ez az „éljen” olyan sértő, olyan léha, olyan nem szívből jövő; ez az éljenzés minden egyéb, csak nem emberi hang! Elég szomorú, mikor az egyetemen kell tapasztalnunk, hogy az ifjúságnak se történelmi, se jogi érzéke nincs, hogy a magyar jogtörténet egyik legfontosabb tényét állati hangon üdvözli. És a jó öreg Wenzel elnyeli, hisz éljeneztek, nem lehet kifogása. Alig áll helyre a csönd (ha erről ugyan egyáltalán lehet szó), egy siheder hirtelen fölrántja az ajtót, s bekiált: – Oszkár! A komoly, egyetemre érett ifjak visszaordítják: Abcug! Patyikus! Az öregurat még ez sem hozza ki sodrából. Olvasni kezd egy okiratot latinul. Az a bizonyos, sötét, háborgó felleg rámennydörög: – Magyarul! magyarul! Nem értjük! (Zenei kíséretül: dobrokolás lábbal és bottal.) Erre a tudós tanár így felel vissza: – Én az okiratokat úgy olvasom, amint vannak. – (Abzug! Nem értjük!) Akkor tessék visszamenni a gimnáziumba és vegyék vissza a tanpénzüket.

A csönd ismét – úgy ahogy – helyre áll. Ekkor a tanár magyarul olvas fel egy okiratot. És azt hiszik önök, hogy meghallgatják szó nélkül? Most meg azt ordítják éktelenül: Latinul! Latinul! (Következik szelíd utasítás.) Eközben szállingóznak egymás után azok, kik elkéstek – nem az előadásról, hanem a heccről. Minden egyes belépőt abcuggal fogadnak. Az öregúr szétnéz, s szelíd gúnnyal a következőket mondja: Mikor kollégáim azt kérdik tőlem, hogy milyenek a tanítványaim, rendesen ezt felelem: „Sunt boni mixti malis”.¹⁶⁷ Természetes, hogy e különben ártatlan kifakadás is ordítózást provokál. Egyik abcugol, a másik előre is utalványozva egy röhejt „szellemes” közbekiáltásának, imígy kiált: Magyarul! Azt hiszi a léha, hogy e szellemes közbekiáltásával halálos döfést mért tehetetlen tanárának. Aztán az öreg csakugyan kifakad.

– De uraim, minek néznek engem?

Wenzel Gusztáv, a világhírű jogtudós és tanár kérdi ezt, egy rakás éretlen fickótól!...

---

¹⁶⁶ A Kiegyezés előtt Erdély nem tartozott jogilag Magyarországhoz. A Habsburg császári kormányzat külön jogállásúként kezelte. Már az 1848-as tizenkét pont is felvetette az „Unio”-t, azaz Magyarország Erdéllyel való egyesülését (– *a szerk. megj.*)

¹⁶⁷ „Rosszak közé vannak keverve a jók”

Íme ez egy rövid órai előadás halvány képe. Az öregúr nem bírja ki az egész órát, pakolódik, hogy otthagyja a tantermet. Ekkor meg unisono¹⁶⁸ ordítják: Katalógust!

Katalógust!... De hát kinek és minek? Hogy még nagyobb botrány legyen? Hogy az a 45 ember kiáltson 250 helyett!?

Több tisztességtudást, fiatalurak! Ez a rakoncátlanság, ez a léhaság nem méltó a magyar ifjúsághoz. Mert egészben véve nem lehet e váddal illetni ifjainkat. A túlnyomó rész törekvő, komoly gondolkozású, tisztességtudó. Csak egy bizonyos töredék, melyet semmi magasabb eszme nem lelkesít, mely csak azért jár az egyetemre, hogy „tessék-lássék” – hisz megélnék ők az ősi vagyonból is! – mondom, csak egy kis töredék az, mely rossz hírbe hozza a többit is, s folytonos heccekkel zavarja a tanulni akarókat. Mindenesetre sok függ a tanártól, hogy e heccek elő ne forduljanak. De az öreg Wenzelnek egyéb hibája nincs, mint hogy – öreg. Lesz alkalmunk bemutatni több tanárt olvasóinknak, kik tudomány és előadási képesség dolgában jóval alantabb állanak Wenzelnél, de azért előadásaikon hecc nincs soha.

Több tisztességtudóst, fiatal urak!

–k.

---

¹⁶⁸ unisono = egybehangzóan, együtt mindenki, közösen. Szó szerint azt jelenti, hogy „egy hanggal, egy hangként”, azaz annyira egyetértenek valamiben, hogy egyszerre mindenki ugyanazt mondja (– a szerk. megj.)

A POLITIKA KÖRÜL

A kurucvilág feltámadása¹⁶⁹

(Apponyi)

Apponyi Albertnek a '48-as pártba történt belépése történeti dátummá avatta 1905. január 3-ikát. Történeti nevezetességű ez a nap, megismétlődése 1703. július 15-ikének, amely napon II. Rákóczi Ferenc, Lengyelországból jövet, átlépte a magyar határt. „Átléptem – mondá Rákóczi – Magyarország határait, mint Cézár Rubikont, hogy ne legyek a lengyelek terhére.” – „Elhagytam a '67-es alapot – mondá Apponyi –, mert nem alapja többé a kölcsönös bizalomnak király és nemzet között. Föl kell emelnem vészkiáltásomat: Félre az idegen befolyással a magyar király körül!”

Nincs semmi új a nap alatt. A nagy történeti események újra, meg újra ismétlődnek s a nagy dolgokra elhivatott férfiak személyében, életében, cselekedeteikben is csudálatos hasonlatosságokat talál a szemlélő, oly férfiak cselekedeteiben, kiket egymástól évszázak választanak el.

Tizenkét éves gyermek volt II. Rákóczi Ferenc, mikor a munkácsi várból anyjával együtt Bécsbe vitték. Csakhamar elszakították anyjától, ki férje után ment Törökországba, megosztva vele a hontalanság nehéz bánatát. A kis Rákóczinak a magyarfaló Kollonics lett a gyámja s ez beadta egy jezsuita iskolába: itt nevelkedett német szellemben a magyar szabadságharc halhatatlan vezére. Tizennyolc éves korában a császár megengedte, hogy megházasodjék: feleségül vette Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnőt, aztán bejött Magyarországra s csöndben, visszavonultan élt óriási terjedelmű birtokain.

Annyira németnek nevelték, hogy Bécsben egyáltalán nem tartottak tőle s csakugyan, midőn jobbágysai fellázadtak a német kormány zsarolásai miatt, egyenesen Bécsbe menekült s ott a császárnak felajánlotta magyarországi birtokait megfelelő kárpótlás fejében. De a császár emberei kinevették. Miért venné meg a császár a birtokait, mikor anélkül is – elveheti? Otthon a lázongó jobbágyoktól nem érezte magát biztonságban, itt meg attól kellett tartania, hogy egyszerűen elveszik a jószágait. Német ruhát viselt, német tisztekkel barátkozott, csak hogy az udvar bizalmát megnyerje – mindhiába: Zrínyi Ilona fiában, s Zrínyi Péter unokájában nem bízott az udvar. E lelki állapotban került bensőbb ismeretségbe Bercsényi Miklóssal, aki híve

volt a császárnak sokáig, de maga is keseredett szívvel látta a bécsi udvar nemzetrontó politikáját.

Íme II. Rákóczi Ferenc pályájában a kezdet. Most nézzük meg Apponyi Albert pályájának kezdetét. Bécsben született 1846-ban. Apja Apponyi György nem volt kuruc, de sőt magyar felfogás szerint: labanc, a császár embere.

A kalsburgi jezsuita gimnáziumba adták be, hol kétségtelenül nem magyar szellemben nevelték. Azt már kevesen tudják a gyermek Apponyiról, hogy magyar szívvel került a jezsuita gimnáziumba s ezt a szívet hozta ki onnét. Kevesen tudják róla, hogy mikor Schmerling meglátogatta az intézetet, az igazgató Apponyit szólította fel, mint az ifjúság szónokát, hogy üdvözlje a nagy urat s Apponyi büszkén utasította el e „megtiszteltetést”: magyar létemre nem üdvözölhetem hazám ellenségét! Kevesen tudják róla, hogy mikor a német diákok fitymálóan beszéltek a magyar irodalomról, a fiatal Apponyi lefordította németre Vörösmarty egyik drámáját, felolvasta az önképző-körben s tapsolva ismerte el a német diákság, hogy van magyar irodalom!

Ki nem tudja, hogy Apponyi ellenségeinek harminc esztendőn keresztül az volt a legerősebb s legcsúnyább fegyverük ellene, hogy folyton szemére hányták a jezsuita nevelést, bizalmatlanságot vertek a protestánsok szívébe, nem hittek a liberalizmusában, holott szebb, tisztább fejlődést liberális és nemzeti irányban politikai pálya még nem mutatott, minőt ország-világ szemeláttára mutatott Apponyi politikai pályája. Történeti tény, hogy a vallások egyenjogúsítása elvének elfogadása az ő 1892-iki hatalmas beszédének köszönhető s midőn e beszéd elhangzása után a képviselők tódultak ki a folyosóra, Tisza Kálmán ezzel a gunyoros megjegyzéssel honorálta a nagy cselekedetet: a barát levetette a csuhát. Szóról-szóra ezt mondotta Kemény Jánosnak, fülem hallatára. Nem állottam meg, hogy oda ne kiáltsak: nem is volt rajta soha!

És ha lett volna! Kinek kell vala legjobban örülnie azon, hogy egy Apponyi Albert levetette a csuhát, mint Tisza Kálmánnak, a liberális párt s a protestáns világ vezérének. Ám a liberális párt sohasem örült őszintén Apponyi becsületes liberalizmusának, még kevésbé annak a nemzeti politikának, melynek zászlaját Apponyi a hírhedett véderővita során kitűzte s azóta állandóan fennen lobogtatta.

Apponyi 30 éves politikai pályája maga a tragikum. A nemzet zömével még az ő lánglelke, az ő világhíres ékesszólása sem tudta megértetni, hogy becsületes politikus a '67-es alapon is csinálhat igazi nemzeti politikát, viszont a parlamenti többség szándékosan nem értette meg őt s míg egyfelől szemben állott a nemzeti közvéleménnyel, a nemzeti

közérzéssel, másfelől egész erejét abban örölte le, hogy megvédje a '67 tisztaságát ama többséggel szemben, mely a '67-es alapot lefoglalta magának, lefoglalta, hogy – mint az események mutatják – azt a maga valóságából kiforgassa, az ezen az alapon való nemzeti irányú fejlődést nemcsak lehetetlenné tegye, de lehetetlenné tegye az udvar előtt azokat is, kik becsületes szívvel követelték a '67-es alap nemzeti irányú fejlesztését. Szóval: Apponyi két malomkő közé került: a nemzeti közérzés s az udvarnak a '67-es kiegyezés meghamisításával hízkelkedő kormányok malomköve közé s ő öröltette magát tovább, jóllehet rég érezte és tudta, hogy a nemzet nagy tömegében bizalmatlanság, fent az udvarnál kegyvesztettség becsületes törekvéseinek a jutalma.

Mondhatnák sokan: miért nem hagyta ott Apponyi a '67-es alapot már régebben, ha látta, hogy küzdelme reménytelen. Erre könnyen megfelellhetne Apponyi ezzel: azért, mert ismerem a magyar nemzet lelkét. Nem nekem, hanem a magyar nemzetnek volt szüksége csattanós, megdöbbentő, kézzel fogható bizonyítékra, mely kíméletlenül nyitja fel az emberek szemét. A magyar nemzetnek az ő nagy tömegében sokkal gyengébb a politikai iskolázottsága, semhogy megértse s méltányolja a finomabb politikai árnyalatok különbségein alapuló elhatározásokat. Hiába magyarázta volna Apponyi a többségnek a '67-től való kisebb-nagyobb eltávolodásait s ezek miatt a '48-as pártba való belépését: nem lehetett volna legyőzni a hitvány gyanúsítást, hogy csupán személyi elkeseredettség vitte a '48-as táborba. Egyszerűen rákenték volna: lezüllött a '48-asok közé. Apponyinak meg kellett várni a '67-es kiegyezés csattanós, kézzelfogható, a legegyszerűbb emberrel is megértethető meghamisítását, midőn a kormány a „legalkotmányosabb” királyt elvezeti az alkotmányszegésig, az eskütörésig. Ezt már mind értjük, ugy-e bár? És mikor Apponyi bevárja ezt a történelmi pillanatot, s akkor mondja Kossuth Ferencnek: hívtál, itt vagyok – a nemzet tapsolva kiáltja: Apponyi fölemelkedett a negyvennyolcasok közé!

Halljátok, mi történt? Az történt, hogy az Apponyi György és Kossuth Lajos fia egy lobogót tart a kezében, ezen a lobogón a szent jelszó, II. Rákóczi Ferenc jelszava: Istenért és a szabadságért.

Ez a lobogó Rákóczit elvitte – idegen földre, számkivetésbe, de imé, már készülődnek a szent hamvak hazafelé.¹⁷⁰ Hová viszi Apponyit és a nemzetet ez a zászló, ki tudná ma megmondani? A nemzet megmozdult, talán maholnap ez lesz a jelszó: élet, vagy halál. És akkor, meglássátok, egy lesz a nemzet újra, inkább választja a dicső halált, mint a gyáva

---

¹⁷⁰ II. Rákóczi Ferenc és a többi Törökországba menekült és ott elhunyt bujdosó hamvait 1906-ban szállították haza Magyarországra.

tespedést, lassú haldoklást. Ettől a haláltól nem szabad félnünk: száz eset bizonyítja történetünkben, hogy az ilyen halál után feltámadás, dicső feltámadás következett.

Ne féljünk a haláltól!

B. E.

Apponyi Albert¹⁷¹

Könnyű volt a feladatom tavaly, midőn Apponyi Albert zászlóbontásáról írtam. Olvassák csak el most újra kiadott cikkemet: inkább hittem azt, hogy útja Rodostóba, mint bársonyszékbe vezet. Ma nehéz, nagyon nehéz a feladatom: szörnyű sokan gratulálnak – nekem. Nekem és nem a – nemzetnek.

Nyilvánvaló, hogy ez a gratuláció a még le nem tűnt, a még csak tünedező szellem hagyatéka. Azé a szellemé, mely a Tisza éra óta átkos hatalmában tartotta a lelkeket s fogja még tartani – félek, nagyon félek – sokáig. Azé a szellemé, mely önzetlen hűséget nem ismer s mely természetesnek találja, hogy mindazok, akik a hazát a most hatalomra jutottak táborában szolgálták, rohanva rohannak a hatalom birtokosaihoz – szolgálatuk jutalmáért. Valóban érzem, hogy mielőtt a mostani nagy alkalomból állítom Apponyit a Nemzeti Iskola közönsége elé, tartozom a magam személyét illetően egy kijelentéssel: soha hivatalbéli állást nem kerestem, nem is keresek soha, aminthogy nagyobb szerencsétlenség alig érhetne engem, mintha fel kellene áldoznom azt a függetlenséget, melyet nekem az írói toll biztosít. Tizennégy esztendeje, hogy visszahúzódtam a politikai élettől, s bár lelkemben hű maradtam politikai vezéremhez, vallottam s ahol tehettem, hirdetem elveit, nincs és nem is lesz egyéb kívánságom az ő részéről: tegye valósággá azt a nemzeti politikát, melynek harminc év óta hirdetője.

Elveinek feláldozásával számtalanszor juthatott volna el ő oda, hová most eljutott, nem elvi, de nagy személyi áldozattal. De ő példát akart adni a romlott erkölcsű nemzetnek, példát, hadd lássák, hogy van még ember e hazában, ki a hatalomért nem áldozza fel elveit, nem enged csorbát ejteni egyéni és politikai tisztességén – ez a példa az, melyért legnagyobb hálával tartozom Apponyinak: ezzel az ő személye iránt való hűségemet örök időkre megfizette.

Gondolom, e bevezető után, bátran írhatom, hogy a magyar nemzetet nagy szerencse érte, midőn Apponyi Albert hivatalosan is vezére lett a nemzeti kultúrának. Teljes meggyőződéssel írom, hogy nemcsak a legnagyobb, a legműveltebb, de a legmagyarabb szellem került az ő személyébe a közoktatásügy élére.¹⁷² Igen, a legmagyarabb is. Állítom

¹⁷¹ Forrás: Benedek Elek: Apponyi Albert. = Nemzeti Iskola 13 (1906) No. 15. (ápr. 14.) pp. 1–2.

¹⁷² Apponyi Albert (1846–1933) két alkalommal – 1906-tól 1910-ig, majd 1918-ban – volt vallás- és közoktatásügyi miniszter. Itt természetesen az előbbiről van szó. Kultuszminiszterként az egyik legfontosabb intézkedése az 1907-ben törvényerőre emelkedett ún. Lex Apponyi, ami az iskolai magyar nyelv tanítását mint tantárgyat vezette be.

ezt mindazokkal szemben, kik sohasem tudták neki elfeledni, hogy jezsuita kollegiumban tanult, abban a kollegiumban, ahonnét többek közt II. Rákóczi Ferenc is elindult a nagy útra – s el is jutott Rodostóig... Ki nem érezte mostanában szorongó szívvel, hogy Apponyi Albert útja is Rodostóba vezet? S aki ismeri e nemzet történetét: annak lelkét nem szorongatja-e a félelem, hogy a most kötött fegyverszünet után, az ő útja még ide vezethet?

De én nem akarom rontani a nagy ünnep hangulatát. Hiszem, akarom hinni, hogy az az ünnep, melyet most a keresztény világ ünnepel, a nemzeti feltámadásnak is ünnepe. A Feltámadás nagy ünnepén ujjongó örömmel kiáltom én is: hol van, Halál, a te diadalod? Hol van, koporsó, a te fullánkod? Hiszem, akarom hinni, hogy ez a nemzet megbűnhődte a múltat s jövődőt – új élet fakad határainkon. Diadalmasan vonul be a láncaitól szabadult nemzeti szellem ez ország minden szegletébe. Fejevesztetten menekül az erkölcstelenség, a politikai, társadalmi cédaság, s a helyét elfoglalja a régi magyar erkölcs, a minden salaktól megtisztult, önzetlen honszerelem.

A „nemzet vezére” vezessen tovább, mi követjük. Követjük önzetlenül, becsületesen, hűségesen, „nem mint az árny az utazót, csak jó időben.” Követjük, anélkül, hogy a minden változásnál hirtelen összeverődött, gomolygó tömeg közé vegyülnénk. Követjük, s ez nem nehéz nekünk, mert csak folytatjuk azt az utat, melyen kezdettől fogva haladott ez a mi minden időben független, maga lábán járó újságunk, végig szenvedve cudar kormányok alattomos és nyílt üldözéseit.

„A kultúrának másnak, mint nemzeti kultúrának lenni nem szabad.” Ez örökbecsű szavakat Apponyi Albert mondotta a véderővita során. Ez a mondat teljes, tökéletes program. Ez a mi vezérsillagunk. Ennek világánál követjük Apponyit, más útra még vele sem indulnánk.

A jó Isten adjon neki tartós egészségét, nyújtsa hosszúra életét, hogy programjának diadalát érje meg.

Benedek Elek

Apponyi¹⁷³

Május 28-adiát piros betűvel írhatja be könyvecskéjébe minden magyar: ez egy napon osztályok és felekezetek közt leomlanak a válaszfalak. A Gyűlölet elnémul e napon, elnémítja a Szeretet. Ami nemes mag még megmaradt a magyar szívekben, e nap reggelére mind kicsirádzik, mind kivirágzik a nemzet legnagyobb fiának tiszteletére. Mindenképpen történeti jelentőségű a holnapi ünnep: ez az ezer sebből vérző ország oly férfiút ünnepel, a kinek kezében nincs semmiféle világi hatalom, tisztán emberi nagyságával kényszeríti hódolatra nemzetét. Ő reá tekint a nemzet megható hittel, bizakodással kegyetlen sorsának csüggesztő óráiban; az ő nagyhitű szívéből plántálódott s vert gyökeret minden magyar szívében a feltámadás hite.

A hetvenöt éves Apponyi Albert közéleti pályája hű tükörképe a magyar nemzet újabb, félszázéves történetének. Valamint Petőfi költeményeiből az írás igazi művésze megírhatná a költő életét, épp úgy megírhatná a történetírás igazi művésze is az utolsó félszáz év történetét, ha nyomról-nyomra kíséri Apponyi nagy útját a közélet mezején.

Talán nem érdektelen találkozás, hogy Széchenyi Bécsben, a magyar léleknek idegen levegőben született, nemkülönben Apponyi is s ím, Széchenyi kivívta a legnagyobb magyar nevet, Apponyi pedig élete alkonyán a nemzet vezére lett. Mert a nemzet pályája kezdetén bizalmatlanul fogadja a volt főkancellár fiát. A protestáns magyarság körében növeli a bizalmatlanságot, hogy a gyermekifjú Apponyi a kalksburgi jezsuita kollégiumban nevelkedett s csak sok idő múltán eszmél rá a protestáns világ, hogy e nagyműveltségű ember lelkében a mély vallásosság az emberben embert látó krisztusi szeretet, a hazának önzetlen szerelme mindeneknek példát mutató harmóniában olvad össze.

Ő maga, természetesen, nem beszél erről, de nem maradt titok, hogy a kalksburgi jezsuita kollégiumban nemcsak ritka nagy tehetségével emelkedett társai fölé, de erős magyarságának próbáját is nem egyszer adá. Ünnepi alkalmakon ő volt a kollégium szónoka, de mikor arra került a sor, hogy az intézetet meglátogató Schmerlinget üdvözlje, a „megtisztelő” felhívást e szavakkal utasítja el: „Nemzetem ellenségét nem üdvözlöm”. Osztrák diáktársai kétségbe vonják a magyar irodalom létezését, annak a magyar irodalomnak, melynek – hogy csak egynéhány nevet említsünk – akkor már volt egy Vörösmartyja, egy Petőfije, egy Jókaija, egy Aranya. Apponyi a meddő vitatkozás helyett németre fordítja Vörösmarty Áldozat című ötfelvonásos verses drámáját, felolvassa az egész drámát s

lefegyverzi az osztrák diákokat. Széchenyi látnoki szeme a lángeszű gyermekben már látja a jövő legnagyobb magyarját. Valósággal becézi s egyik levelében „der Kleine Gott Albi”-nak nevezi őt, a szendergő, el-elcsüggedő nemzet ébresztgetésében méltó utódát. A 13 éves gyermek tökéletes latinsággal beszéli Cicero nyelvét s a mikor a 25 éves ifjú a magyar politikai élet tövises útjára lép, ez az ifjú nemcsak a szónoklatnak, de az írásnak is művésze anyanyelvén kívül az angol, a francia, a német és olasz nyelvben egyaránt. A lehető legteljesebb felszereléssel indul a nagy útra, oly teljes felszereléssel, hogy pályája kezdetén a különben könnyen hívő magyar ily széleskörű tudást nem akar elhinni egy mágnásifjúról. Alig mond el két-három beszédet, jelentkezik nála egy író s felajánlja tollát, abban a szent hitben, hogy másvalaki írja Apponyi beszédeit. Apponyi köszönettel utasítja el a megtisztelő ajánlatot, de hogy mégis ne hiába fáradt legyen hozzá, szíves készséggel ajánlja fel a maga szerény tollát az író novelláinak kijavítására...

Első megszólalása a parlamentben maga a megtestesült szerénység: szűzbeszédét a Zeneakadémiának szenteli. A nemes lelkek e szerénysége, helyesebben: leányos szemérmessége egész pályáját végigragyogja. Istenadta nagy tehetségét, széleskörű tudását, tudománynak, irodalomnak, művészetnek minden ágában otthonosságát nem fitogtatja: ez mind oly természetes, magától értetődő nála, a mily természetes és magától értetődő, hogy Isten nevével kezdi munkáját minden reggel s mint a hogy a 75 éves Apponyi talán az egyetlen magyar gavallér, aki úriasszonynak, munkásasszonynak, válogatás nélkül, átengedi helyét a villamos kocsin.

A legnehezebb politikai feladatra vállalkozik: a nemzet és király közt 1867-ben nagy nehezen megszüntetett kiegyezés hamisítatlan, nemzeti szellemű végrehajtását követeli szüntelen. Háládatlan munka, mert a nemzet zömében ez a politika nem verhet gyökeret. Lelkileg minden magyar az Ausztriától független, tökéletes állami és nemzeti önállóság akarója, ám a hivatalos hatalommal és folyton növekedő vesztegetéssel végrehajtott választások eredménye – ha látszólag is – a megalkuvás politikájának igazolója. A szintén 67-es alapon álló Apponyi hasztalan küzd ennek az alapnak meghamisítása ellen: a nép nem érti meg, tehát nem is méltányolja e küzdelmet, a király meg kedvetlenül nézi a volt főkancellár fiának nemzeti törekvéseit. Két malomkő közt őrlődik a nemzeti párt vezére s jóllehet már pályája kezdetén a „közeljövő” embereként emlegetik, csak egy maroknyi – igaz, hogy válogatott – csapat követi, többnyire anyagilag független, megközelíthetetlen férfiak. Több mint 30 esztendőn át sziszifuszi munkát végez, mert még mindig abban reménykedik, hogy a 67-iki kiegyezés alapján is felépíthető a nemzeti állam szilárd épülete. Sűrűn ismétlődő, igen keserves csalódások rendítik meg e hitében, „pályatévesztettnek” érzi magát és fel-

felsóhajt: mért hogy nem a tudománynak szentelte életét!... Ezek a keserves csalódások érlelik meg lelkében a nagy elhatározást: búcsút mond a 67-nek s kezébe ragadja a 48-as zászlót. Apponyi e lépése korszakos, de rövid életű fordulatot jelent a nemzet életében. A mire még nem volt példa Magyarországon: az 1905-iki választáson az ellenzék a 30 évig uralkodott szabadelvű pártot teljesen elsöpörte. Az ellenzék e váratlan diadala elsősorban Apponyi nevéhez fűződik. Csodát művelt az akkor már 60 éves, de testben, lélekben erős férfiú: télvíz idején bejárja az egész országot s fáradságot nem ismerő agitációval felébreszti a szendergő nemzetet. Ám tartozunk Tisza István nemes emlékének azzal a megismeréssel, hogy az ellenzék e diadalának útjába sem hivatalos hatalommal, sem vesztegetéssel nem áll.

A „közeljövő” embere 60 éves korában kerül kormányra, akkor sem mint miniszterelnök: a vallás- és közoktatásügyit bízta rá az öreg király. A szebb jövővel kecsegtető kormányzat mindössze négy évig tart, a turáni átok szétbomlasztja a „koalíciót” s a világháborúnak kellett ránk szakadnia, hogy Apponyi még egyszer, igen rövid időre, de már az ifjú király bizalmából, beülhessen a kultuszminiszteri székbe. Két minisztersége közé esik amerikai diadalútja. Erről az útról visszatérve hívja meg a budapesti egyetem a közjogi tanszékre. Le nem írható Apponyi öröme, boldogsága. Valósággal megfiatalítja a gondolat, hogy a jövő nemzedék lelkébe beleplántálhatja azt a tudományt, melynek jó- és rosszhiszemű félremagyarázása ellen oly sokáig és oly sikertelen küzdött a parlamentben. De rövid életű az öröme. Az öreg király hallani sem akar arról, hogy Apponyi legyen a közjog professzora...

Magyar politikus még annyi szót és tintát, mint Apponyi, nem pazarolt arra, hogy a külfölddel megértesse azt a sajátos, idegennek nehezen érthető társas viszonyt, melyben Magyarország 67-től a világháború okozta összeomlásig szenvedett. Elég utalnunk az interparlamentáris gyűléseken s amerikai körútjában mondott beszédeire és különböző tanulmányaira. De talán idegennek is könnyen megérthető Apponyi tragikuma, aki egy hosszú életen át küzdött a magyar állam önállóságának legfőbb biztosítékáért, a nemzeti hadseregért s ez a nemzeti hadsereg egy szétdarabolt ország romjain született meg. És most önkéntelen fölvetődik a kérdés: hol a magyarázata annak a csodálatos tüneménynek, hogy bár a béketárgyalásról „kézzel fogható” eredményt nem hozott haza, az egész nemzet azzal az eget-földet rázó lelkesedéssel fogadta, mintha diadalmas csatákból tért volna meg? A magyar lélekben találjuk meg a magyarázatot. A mikor Apponyi elindult a nagy útra, az egész világ elé tárando a magyar nemzet igazát, minden magyar tisztában volt azzal, hogy egyedül az ő lánglelke, az ő minden próbát kiállott tiszta jelleme, az ő nemes egyéniségének varázsa az, melynek fényével – ha az adott helyzet csodát nem is művelhet s talán egy talpalatnyi földet

sem szerez vissza – napnál világosabbá lesz a magyar nemzet igaza s egy dolgot föltétlenül
épségben, régi fényében hoz haza: a magyar név becsületét.

És ezt a szent öreg visszahozta. És újra elültette s meg is gyökereztetette minden magyar
lelkében a feltámadás hitét.

Benedek Elek

Apponyi Albert gróf könyve¹⁷⁴

Nyugalmasabb időkben irodalmi és politikai esemény lett volna Apponyi Albert könyve. Ma azonban, amikor Gömbös Gyula százados büntetlenül ronthatott neki Apponyinak, csak az elfogulatlanság kiválasztottjai fogadják méltóan a könyvet. Az ősz székel mesemondó alábbi írása ezekhez szól.

Írván Apponyiról s emlékiratainak most megjelent első kötetéről, előre kell bocsátanom, hogy a békeszerződés ratifikálásának pillanatától fogva, minden hátsó gondolat nélkül, Románia polgárának vallom magamat s mindössze odáig terjed alázatos kérésem új hazám ez idő szerinti és ezután következő kormányaitól az erdélyi magyarság részére, hogy a békeszerződés biztosította jogokat becsületesen hajtsák végre, a magam személyére pedig ennyit: a szántás-vetésben, a faültetésben s szelíd, ártatlan történetek írogatásában ne háborítsanak. Előre kell bocsátanom azt is, hogy én Apponyi könyvét – hála az „ébredő” magyaroknak – nyomtatásban nem olvastam, de kéziratban felejthetetlenül gyógyító olvasmányom volt hontalanságom szomorú napjaiban. Ha én Románia kormányelnöke volnék, nyomban felnyitattám a sorompót e könyv előtt, amely egy valóban nagy és harmonikus lélek műve; amely tökéletes iskolapéldája annak, miként kell eltüntetni még a nyomát is a nagy államférfiak pályáját kísérő csalódások, megnemértések, alacsony rágalmozások okozta keserűségnek. Megindító látni, mily szigorú tárgyilagossággal bírálja politikai ellenfeleit s mint hajtja meg zászlaját azoknak erényei előtt.

Apponyi Albert élete és pályája a tragikumoknak végtelen sorozata. Apja Ferenc Józsefnek főkancellárja, kedves embere, ő benne már politikai pályája kezdetén a közeljövő kormányelnökét látják, ám Ferencz József sohasem tudja megbocsátani Apponyi György fiának, hogy a kiegyezés becsületes végrehajtását követeli s amikor a nemzet kétszeri választással kényszeríti a makacs öreget, hogy az ellenzéknek is helyet adjon a kormányban, Apponyinak, a nemzet vezérének, kultuszminiszteri szék jut s abból is a soha visszanemtérés tudatával kell távoznia – egy könyv miatt. Apponyinak a Végzet kegyetlen sorsot juttatott: ez az ember, aki több mint félszázadon át termékenyítette s termékenyíti ma is a lelkeket mindig előre, mindig fölfelé irányító gondolatokkal, az alkotó, a teremtő munka tényleges vezetésétől rettenetes következetességgel löketett félre s néznie kellett, mint rángatják jobbra-balra kontár

kocsisok az ország szekerének gyepölőjét. Csudálatos ellentmondásokkal teljes ez a magyar lélek. Fél százados politikai pályafutásának jubileumán Magyarország összes városai díszpolgárul választották Apponyit, sőt falvak is seregesen. Volt alkalmam olvasni a díszpolgári okleveleket, az üdvözlő feliratokat, a budapesti és vidéki újságok vezércikkeit: néhány kurzusos újság leszámításával, oklevelek, feliratok, vezércikkek egyértelemmel hívják Apponyit: bontsa ki a zászlót, vezesse ki nemzetét az útvesztőből, de ím, közeledik a választás s Apponyi, a legnagyobb magyar, egy-két tántoríthatatlan hívének az élén megy a küzdelembe. Minden gondolkodó magyar ember befelé így gondolkozik: Apponyinak, a magyar becsület megmentőjének kellene ülnie nem is a miniszterelnöki, de a kormányzói székben, ám Apponyi nem ül, sem itt, sem ott, nem is fog ülni soha, mert – úgy látszik – osztott Magyarország sem bírta el, hogyan bírhatná el a megosztott Magyarország?

Ha majdan Apponyi könyve előtt megnyílik a sorompó, már eleve is felhívom a figyelmet két fejezetre. Azért hívom fel e két fejezetre a figyelmet, mert csak az az ember, aki úgy írta meg a maga gyermek- és ifjúkorát, amint ő megírta; csak az az ember, aki Wagnerrel kapcsolatosan a zenéről oly égbeszárnyaló, igazi művészlélekre valló tanulmányt írt, képes felülemelkedni az emberi hitványságon, képes magába temetni a keserűnél keserűbb csalódások tengerét s képes még mindig hinni nemzetének felemelkedésében, mely végre is rá fog eszmélni: világszerte hantolják a Múltat, új, megtisztult életet kell kezdeniök e föld minden népeinek.

Apponyi gyermek- és ifjúkora: ez a fejezet a legszebb pedagógiai munka mindazok közt, melyeket olvastam valaha. Ezt a fejezetet külön is ki kellene adni, hogy olvashassa minden ifjú, minden tanító és minden szülő. És külön ki kellene adni a zenéről szóló fejezetet, mely a zene lelkébe behatoló íróművész remeke. Mert tudnunk kell, hogy Apponyi az írásnak is művésze. S tudnunk kell róla, hogy csak egy embert irigyelt: Eötvös Lóránt bárót, akin ifjú korában igen csudálkozott, hogy báró létére visszahúzódik a társaságoktól s a tudomány művelésének áldozza szép ifjúságát, de később, amikor oly sok csalódás érte a politikai pályán, fel-felsóhajtott: mért nem a tudománynak szentelte egész életét.

Harminc évig volt politikai vezérem Apponyi, bár a politikában aktív részt csak öt évig vevék, s mint ember, életem alkonyán és eszményképem. Bizonyos vagyok abban, hogy ez az ember soha az egyenes útról le nem tért. Soha senkit meg nem bántott. Soha rosszat nem gondolt, nem cselekedett. Vallásos lelke minden félrelépéstől visszatartá. Ostoba és rosszindulatú emberek csuhásnak, jezsuitának csúfolták vallásossága miatt, de a gondolkodó embernek meg kell hajolnia e kivételes nagy szellem előtt, mely nagy tudósokéval vetekedő

tudásával, az Istenhívásban soha meg nem tántorodott. Nem egy nagy emberrel esett meg, hogy élete alkonyán a haladás útjáról visszakanyarodott: Apponyi haladásában nincs görbe vonal. Ő nem kénytelen-kelletlen illeszkedett bele az új kor reformátorainak gondolatvilágába: egy hosszú élet tapasztalata s a világesemények szemlélete, a nagy, a gyökeres változások szükségességének megnézése és megértése vezette odáig, hogy konzerváló hajlandóságú híveit e szavakkal szokta helyreigazítani: Hiszen ti még mindig a középkorban élték!

Merem állítani, hogy a szellemiekről nem is beszélve, Rákóczi Ferenc óta egyetlen magyar főúr sem áldozott anyagiakban annyit országa javáért, amennyit Apponyi. Bár élete módjában a megtestesült Igényszerűség és Egyszerűség, ma szegény ember. Az apai örökségből egy birtoka maradt, az is Csehszlovákiában s oda sem eresztik be. Uradalmait megette a politika. Az a politika, mely a lelkeket termékenyítette, őt magát azonban leszegényítette.

Könyvének kiadója nagy örömmel írja nekem, hogy éppen kétakkora összeget fizetett Apponyinak az első kiadásért, mint tavalyelőtt nekem egy könyvemért. Ez százhatvanezer koronát jelentene, mely valamikor horribilis tiszteletdíj lett volna, – ma legfennebb a régi tizenhatezer koronának felel meg. „Bár százszor annyit kapna könyvéért” – ezt írja a kiadónak. Mert ma már Apponyi is az írásból él. Szomorúan beteljesült rajta: A szó elrepül, az írás megmarad...

Benedek Elek

Baross és a kamara¹⁷⁵

Levél a szerkesztőhöz

Nagyon jellemző dolog, hogy milyen álláspontot foglal el Baross a budapesti kereskedelmi és iparkamarában legközelebb beálló személyváltozásokkal szemben.

A kereskedelmi és iparkamaráknak tudvalevőleg az a hivatása, hogy a szakminiszternek minden kereskedelmi, ipari, forgalmi, s általában közgazdasági dologban független, igaz és őszinte véleményt mondjanak.

A kamarák között első helyen áll a budapesti. Hiszen a fővárosban összpontosul a nagykereskedelem, itt találjuk a nagyipar gócpontjait, ide lüktet minden közgazdasági ér. És a fővárosban találjuk az ipar és kereskedelem legkiválóbb, legintelligensebb képviselőit.

Szükségképp az következik mindebből, hogy a budapesti kereskedelmi és iparkamara az ország kamarái között a legfüggetlenebb legyen és véleményei legyenek a legőszintébbek, tanácsai a legigazabbak.

Baross Gábor kereskedelmi miniszter azonban napok, sőt hetek óta azon dolgozik, hogy a budapesti kamara elnök- és titkárválasztására befolyást gyakoroljon, s így a kamarát olyanná tegye, hogy az neki engedelmes, hűséges eszköze legyen. A legszókimondóbb kamarai titkár, az azelőtt függetlenségi Deil Jenő, már Baross lábainál hever. Deil Jenő minden átmenet nélkül lett kormánypárti és kijelentette, hogy ezt Baross Gábor iránt való nagy szeretetből teszi.

De Baross nem ér rá az emberszelídítéssel rendszeresen foglalkozni, s a budapesti kamara élére nem akar oly férfiakat, akiket azután kell megszelídíteni. A közgazdasági gutgesinntség¹⁷⁶ oly föltétel, melyet ő a kamara vezető embereiben jó előre meglevőnek akar tudni.

Ezért jelentette ki bizalmas körben, hogy neki Matlekovits nem kell kamarai elnöknek.

Mert Wahrmann csak ideiglenes elnök lesz.

Végleges elnöknek Matlekovits volt dezignálva. A vas miniszter úr azonban nemigen rokonszenvezik a volt államtitkárral. Matlekovits jelentőségének az volt a titka, hogy mint az ipari és kereskedelmi ügyekben rendkívül avatott ember, aki fölötte áll úgy az ipari-, mint a kereskedő-osztálynak, mint tudós, avatott és pártatlan elnök nagy hasznára lehet a kamarának.

---

¹⁷⁵ Forrás: b.: Baross és a kamara. Levél a szerkesztőhöz. = Magyar Hírlap 1 (1891) No. 217. (okt. 27.) p. 9.

¹⁷⁶ gutgesinnt = jóérzésű, jóindulatú

Bizalmas tudakozódásra azonban a vas miniszter úr kijelentette, hogy neki ez az elnökjelölt nem tetszik, s így nem is kell.

Matlekovits kijelöléséről tehát a jövőben nem lesz szó; legegyszerűbb módja lesz a kijelölés mellőzésének az, hogy nem is fogják a beltágok közé beválasztani.

Még érdekesebb azonban Baross Gábor állásfoglalása a kamarai titkárság betöltése tárgyában. Említettük, hogy Steinacker elmenetele bizonyos. Utódjául sok alkalmas jelöltet emlegettek, de valamennyi között a legtöbb sansszal bírt az országos iparegyesület igazgatója, akiről – egyéb érdemei mellett – csak kevesen tudják, hogy miniszteri ankéteken és az országos ipartanács ülésein sokszor leplezetlenül mondott véleményt – még Barossal szemben is.

Alighogy Baross e kijelölésről tudomást szerzett, kijelentette, hogy őneki ez a jelölt nem kell. Persze, mert független, vele szemben is szókimondó emberről volt szó.

És nem elég, hogy e jelölttel szemben állást foglal, hanem más jelöltet is állít. Beavatottak azt mondják, hogy egyik kisebb hivatalnokát, aki eddig kizárólag ipari adminisztrációval foglalkozott, általános és speciális ipari és kereskedelmi dolgokhoz azonban nem ért, szeretné a budapesti kereskedelmi és iparkamara díszes titkári állásába emelni.

Egy ilyen titkár persze a miniszter úrnak nagyon alkalmas és kényelmes is volna.

Az iparosok és kereskedők intelligenciája azonban résen van. Nem engedheti, hogy az ország első kamaráját a miniszter eszközévé alacsonyítsa le, hogy oly embereket oktrojáljanak föl vezetésére és igazgatására, akik pusztán Baross szája íze szerinti véleményeket fognak főzni.

A kamara nem Baross közege az iparosokkal és kereskedőkkel szemben, hanem az ipar és kereskedelem közege a mindenkori szakminiszterrel szemben.

És szégyen volna, ha a legfontosabb állások betöltésére nézve felsőbb pressziónak engedne.

Reméljük, hogy a főváros intelligens iparossága és kereskedő-világa ezt nem fogja megengedni.

*

Eddig szól e levél. Mi a magunk részéről csak azt jegyezzük meg ezekhez, hogy véleményünk szerint nagyon helyes, sőt föltétlenül megkövetelhető, hogy a miniszter kamarai hivatalok betöltésénél egy bizonyos irányban érvényesítse befolyását. De ez csak abban állhat, hogy a

miniszter oly embereket tegyen – jogos hatalmi szféráján belül – lehetetlenekké, akik a nemzet nemzeti aspirációival nem rokonszenveznek, akik azok érvényesülését akadályozhatják meg. De ezen túl nem mehet a miniszter hajszálnyival sem anélkül, hogy törvényt ne sértsen.

Mi nekünk – s ezt határozottan kijelentjük – nincs jelöltünk. De az autonómia nevében tiltakoznunk kell az ellen, hogy a miniszter egyéb irányban is szerezzon személyes szimpátiáinak érvényesülést.

Lehet, hogy a kereskedelmi miniszter személyes óhajai nagyon alkalmas, nagyon derék egyének felé irányulnak. De még ha ezzel szemben a kamara a legképtelenebb embereket akarná is a maga élére állítani, még akkor is „Hands off”¹⁷⁷ a kereskedelmi miniszter illetéktelen beavatkozásának.

b.

---

¹⁷⁷ „Ne nyúlj hozzá!”; „Hagyd!”

Eötvös Károly¹⁷⁸

„Irányi meghalt, éljen Eötvös!”

Már-már attól lehetett tartani, hogy a függetlenségi pártból megint kiválik egy kis csapat az elnök-kérdés miatt, s három ellenzék helyett négy döngeti a kormánypárt vaskapuját. Beszélték, hogy Polónyi kilép a függetlenségi klubból, s ím ő maga ajánlja elnöknek és vezérnek Eötvös Károlyt. A béke helyreállott a táborban, s a függetlenségi párt most újult erővel és lelkesedéssel vívja tovább harcát az új vezér lobogója alatt.

Az kétségtelen, hogy a függetlenségi párt vezére nem is lehetett volna más, mint Eötvös Károly. Már hosszabb idő óta ő a függetlenségi párt vezérszónoka. Most már hivatalosan is az. Egyike a Ház legértelmesebb embereinek. S az egyetlen igazi, törülmetszett magyar szónok. Táblabíró-típus, modern műveltséggel, s rengeteg tudással. Emlékező tehetsége bámulatos, ami egy politikusnál megbecsülhetetlen kincs. Hát még egy pártvezérnél!

*

Eötvös Károly alaposan elveszítette volt népszerűségét a tiszaezlári pör alkalmával. A „nép, a felséges nép” meg is buktatta, mert megvédte a rituális gyilkossággal vádolt zsidókat. E pör tette őt az ország leghíresebb ügyvédévé, s egyszerre a legnépszerűtlenebb emberré. Csak az övéhez hasonló nagymértékű talentummal, a szó és a toll nagy adományával lehetett visszaszerezni az elvesztett népszerűséget. Így is eltartott egy pár esztendeig.

*

Akár kisebb társaságban, akár a parlamentben igazi gyönyörűség hallgatni Eötvöst. Magyar minden ízében. Egyszerű, természetes, kerüli a hatásvadászatot és érdekes mégis. Még sohasem mondott unalmas beszédet. A szellemes ötletek, találó hasonlatok és adomák csak úgy folynak beszédes ajakán. A szenvedélyek fölkorbácsolására nem használja a legmagasabb hangot. Ekkor is csendes, halk a hangja, de ereje átjárja a termet, s megtalálja az utat a szívekhez. Az egyik pillanatban megnevetett, a másik pillanatban megráz egy keserű szóval. De nyugodtsága egy pillanatra sem hagyja el. Sokszor keltett már vihart, de ő maga oly

nyugodtan, hidegen állott a vihar közepette, mint egy szobor. Kivárja szépen, míg a vihar lecsöndesül, s beszél tovább nyugodtan, a felindulás minden külső jele nélkül.

*

Eötvös Károly nagy áldozatot hozott pártjának, mikor elvállalta a vezérséget. Mert a pártvezérség és elnökség egész embert kíván. Szerencséjére, Bálint fia már belenőtt az ügyvédi irodába, s per „öcsém”-mel majd csak eligazgatják, míg az öreg politikában utazik.

Hosszú, nagyon hosszú és dicsőséges legyen ez az utazása.

G-é.

Csáky és Eötvös¹⁷⁹

(Eötvös Lorándról)

Őszinte sajnálatunk kíséri Csáky Albin grófot, egy szebb jövőnek reményében köszöntjük. Eötvös Loránd bárót. Csáky gróf távozása nem volt váratlan, Eötvös jövelete sem meglepő. Életrövidítő izgalmas küzdelmek egész sorozata: ez volt Csáky miniszteri pályafutása. Erejét, tehetségét, idejét az egyházpolitikai küzdelmek foglalták le s magának a közoktatás ügyének, bár jóindulat, buzgóság, lelkeség nem tagadható meg tőle, alig juttathatott valamit erejéből is, idejéből is. Csáky csinálta az egyházi, tanácsosai a közoktatási politikát. S mert kapacitálható ember volt, tisztán tanácsosaitól függött, hogy helyes vagy helytelen irányban jár-e a közoktatás mezején. Konstatáljuk, hogy többször járt helytelen irányban. De ezért nem őt, hanem egyik-másik tanácsosát kárhozzatjuk, kik visszaéltek egy jóakaratú, tisztalelkű, gavallér miniszter tájékozatlanságával, s főként azzal a körülménnyel, hogy a volt miniszternek kénytelen-kelletlen az áldatlan egyházpolitikai harcot kellett megharcolnia.

Csáky gróf áldozatul esett az egyházpolitikának s ez nálunk annyit jelent, hogy ha par excellence¹⁸⁰ tanügyi politikus lett volna is, kinek minden lépése áldás és üdv a közoktatás mezején: mégis oda kell hagynia e mezőt, mert, nagy szerencsétlenségünkre, a vallás- és közoktatási ügyek egy kézbe vannak letéve. Gondoljuk el, hogy Csáky gróf nem csak perfekt¹⁸¹ gavallér, nem csak egy jóakaratú dilettáns¹⁸² miniszter, de az az ember, ki mintegy predesztinálva¹⁸³ van arra, hogy mint a közoktatás vezére, nagy és korszakalkotó dolgokat teremtsen; akit a közvélemény leghivatottabbnak tart a nagy nemzeti kulturális feladatok megoldására, és ennek az embernek kiveszik a kezéből a hatalmat, talán éppen abban a pillanatban, mikor egész lélekkel küzd életbevágó reformok, alkotások keresztülviteléért. Gondoljuk el ezt s nem döbrent-e meg a gondolat, hogy a vallás- és közoktatási ügyek szerencsétlen kapcsolata miatt; a közoktatási miniszternek együtt kell bukni a vallásügyi miniszterrel!?

Rendes körülmények közt, egytől-egyig erős nemzeti érzésű és szakavatott tanácsosok segédkezése mellett, Csáky miniszter működése valóságos áldás lehetett volna az országra. De az áldatlan egyházpolitikai küzdelmek miatt mostoha gyermekekké lett a tanügy, még mostohább gyermekekké lettek a kultúra apostolai. Ide-oda kapkodás, határozatlanság,

¹⁷⁹ Forrás: Benedek Elek: Csáky és Eötvös. = Nemzeti Iskola I (1894) No. 25. (jun. 16.) pp. 1–2.

¹⁸⁰ par excellence = kiváltképpen, különösképpen, elsősorban, legnagyobb mértékben, igazi, a szó szoros értelmében

¹⁸¹ perfekt = tökéletes, kifogástalan

¹⁸² dilettáns = hozzá nem értő, avatatlan; valamivel kellő felkészültség, szakismeretek nélkül foglalkozó

összevisszaság jellemzi a Csáky-aerát, meghonosult a minisztériumban a gőgös bürokratikus szellem, anélkül, hogy erről Csáky tudott volna, vagy ha tudott is, tehetett volna ellene, mert neki szegénynek folyton-folyvást az elkeresztelt gyermekek miatt kellett pörlekedni a püspök urakkal, kik roppant mód vigyáznak arra, nehogy egy gyermek elkereszteltessék, annál kevesebbet arra, hogy a gyermekek ezrei el ne neveltessenek.

Az eltávozott minisztert osztatlan tisztelet kíséri útjában. Mert Csáky Albin becsületes volt mint politikus is, amit nem sok politikusról lehet elmondani manapság. Elvei mellett kitartott híven, törhetetlenül, makacsul s végtelenül lehangoló, hogy – bár ő maga régen kívánja a nyugodalmat – éppen őt, a kátói jellemet¹⁸⁴ kellett áldozatul dobni. S ha van megnyugtató az ő távozásában, az nem lehet egyéb, mint hogy az ő tárcájával a Hold utcai palotából¹⁸⁵ száműzetik az áldatlan egyházpolitika, mely jóformán az ő személyével volt összekötve, s mielőbb bekövetkezik az idő, midőn a kultuszminisztérium egész lélekkel a közoktatás ügyének szentelheti idejét, erejét, munkakedvét, lelkeségét. Csáky távozása egy koncesszió a kötelező polgári házasság elleneseinek, s az a tény, hogy nem Berzeviczy lett az utódja, Berzeviczy, ki több ízben exponálta¹⁸⁶ magát az egyházpolitikában – arra vall, hogy az egyházpolitika legalább egy időre a Hold utcai palota falai közt szünetelni fog. Kétségtelen, hogy bármily erős harcot folytattunk itt és főként más helyen Berzeviczy ellen egy s más alkalomból, sajnáljuk, hogy neki is távoznia kellett az egyházpolitika miatt, mert hosszú szolgálata alatt gazdag tapasztalatokat szerzett, kitűnő adminisztráló tehetség volt, s tapasztalatait, nem közönséges tehetségét, munkakedvét igen hasznosan értékesíthette volna a nemzeti kultúra javára – egy becsületes sajtó ellenőrzése mellett. Mert meg kell adni, hogy Berzeviczy nem zárkózott el a becsületes, őszinte szavak elől s ez már igen becses tulajdonság egy államférfiúnál.

Hát az új miniszter beköszöntött – köszöntjük mi is illendő tisztelettel. Egy nagy név örököse és professzora Eötvös Loránd. Kettős kvalifikáció¹⁸⁷ a miniszterségre. S mert nem politikus, nyilvánvaló, hogy azért ültették a Csáky székébe, mert világosan dokumentálni akarta ezzel is az újonnan alakult Wekerle-kabinet, hogy a főpapság és a kultuszminisztérium között folyt ádáz harcnak véget akar vetni.

Nagyon helyes, ámbátor ha az új miniszter a nemzeti feladatok magaslatán áll – amiben nincs okunk kételkedni – bajosan kerülheti el a harcot a főpapsággal, mely féltékenyen őrzi

---

¹⁸³ predesztinál = eleve kijelölés; sors, képesség vagy valami más rendel, szán valamire valakit

¹⁸⁴ kátói (catoi) jellem = feddhetetlen, szigorúan becsületes és ebben meg nem alkuvó jellem

¹⁸⁵ Egykor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (kultuszminisztérium) épülete Budapesten a VI. kerületi Hold utca 1. szám alatt.

¹⁸⁶ exponál = kiáll valaminek az érdekében, valaminek a pártját fogja

iskoláit az államtól. Föl kell hát hogy vegye a küzdelmet, ha a csöndes kapacitás nem sikerül neki s vajon lesz-e elég erő és kitartás a szelíd természetű tudósban a harcnak bátor megküzdésére? Vagy nem veszi fel a harcot s ez is baj, nagy baj. Mert a magyar kultuszminiszter nem lehet csupán adminisztrátor, annak nemzeti politikát kell csinálni. Meg kell győznie a magyar hazafias főpapságot, hogy engedjék át az iskola felett való hatalmukat, nem mintha kétség férhetne hazafiasságukhoz, de azért, hogy a nemzetiségek ne hivatkozhatnak mindig a katolikus főpapságra, mely szintén féltékenyen őrzi az iskolákat az államtól.

Köszöntjük illendően Eötvös Lórándot s kívánjuk, hogy szállja meg hallhatatlan atyjának fennkölt, liberális szelleme. S nem ismervén ma még programjának részleteit, csupán egy elvi kijelentését: keveset parancsolni és sokat segíteni – eleve óvjuk az egyoldalúságtól, ami némiképp aggaszt minket, egyetemi tanárból lévén ő miniszterre.

Sőt amint halljuk, az államtitkár is egyetemi tanárból lesz, Pulszky Ágostonból. Nehogy eddigi állásának hatása alatt kicsinyelje a népoktatást, a közoktatás fundamentumát.¹⁸⁸ A népoktatási osztály élén oly férfiú áll Szathmáry György személyében, ki maga a megtestesült lelkeség s aki erős nemzeti érzésével egy szebb jövő képét mutogatja nekünk máris a népoktatás országában. Nem lesz tehát oly nehéz az új miniszter munkája, mert ott találja a lelkes munkatársat, kire lelkesedéssel, szeretettel tekint a tanítóság.

S még egy, amit e pillanatban el nem hallgathatunk: a tanítók és tanárok anyagi sorsa ez. Örömmel, meglelégedéssel látjuk, hogy az új miniszter rövid beköszöntőjében erről nem feledkezett meg s mint tanár beszélt, aki maga tudja legjobban, hogy silányul fizetett tanítótól, tanártól nem várhat senki joggal munkakedvet, lelkeséget.

Csak legyen ereje a miniszter úrnak megvédeni a tanító- és tanárvilág erkölcsi és anyagi érdekeit. Ezt tőle, mint tanárembertől teljes joggal várjuk el. Őt nem mentheti azzal majd senki, hogy derék ember, gavallér ember, de nincs érzéke a szegény tanító és tanár jogos követeléseiről. Kinek legyen, ha egy volt tanárnak nincs?

De látjuk, örömmel látjuk, hogy van érzéke e dolgok iránt. Küzdelmei, nehéz küzdelmei lesznek, bizton tudjuk, a tanítóság és tanárság anyagi helyzetének javítása körül, de meg lehet győződve, hogy e küzdelmeiben lelkes harcosok támogatják, s e harcosok közt ott leszünk mi is.

Benedek Elek

---

¹⁸⁷ kvalifikáció = képesítés, képzettség
¹⁸⁸ fundamentum = alap, alapot, megalapozás, támasz

Ferenc Ferdinánd¹⁸⁹

Budapest, febr. 14.

A magyar trón örököse, Ferenc Ferdinánd főherceg,¹⁹⁰ még eddig semmi jelét sem adta a magyar nemzet iránt való szeretetének. Őszintén beszélve, mi magyarok sem adtuk eddig semmi jelét iránta való szeretetünknek, mivelhogy erre a trónörökös úr alkalmat nem adott nekünk. A dolog igen egyszerű és világos: a magyar trón örököse nem ismeri a magyar nemzetet s a magyar nemzet sem ismeri őt. A magyar trón örököse ifjú korában nem is álmodhatott arról, hogy valaha magyar király lesz belőle, ilyen álmot mi sem láttunk s így nem is törődtünk a nevelésével. Mint a többi osztrák főherceg, ő is Ausztriában nevelődött, a mi zengzetes magyar nyelvünket nem tanulta meg, a mi hazánk földjét, a mi nemzetünk történetét, alkotmányát fogyatékosan tanulta s nyilván mire trónörökössé lett, ami keveset tanult ezekből a tudományokból, azt is elfelejtette. Amióta a magyar trón örököse, egy párszor átrándult magyar földre vadászni, itt – amint az bizonyára olvasható volt akkor az újságokban – szerencse kísérte vadászfegyverét, aztán hazament Bécsbe s mi még mindig nem ismerjük. Szóval: egy előttünk meglehetősen ismeretlen úr fejére tesszük majdan (minél később legyen ez a majdan) Szent István koronáját s ő is egy előtte meglehetősen ismeretlen országnak lesz majd (minél később legyen ez a majd) a királya.

Abban tökéletes igaza van Komjáthy Béla képviselő úrnak, hogy maga az örökösödési jog még nem teszi Ferenc Ferdinándot a nemzet urává és királyává. Abban is igaza van, hogy bár az uralkodó halála után (minél később legyen ez!) megkezdí uralkodását, törvényes királyi jogait csak akkor gyakorolhatja, ha hitlevelet ad ki, ha a törvényekre megesküszik és magát megkoronáztatja. Ez mind igaz, ezt így tudják a falusi iskolás gyermekek is, de hátha éppen Ferenc Ferdinánd nem tudja ezt? S adhat-e tökéletes megnyugvást a nemzetnek a törvényekre való megesküvés? Szeretné-e a magyar nemzet Ferenc József királyt, ha ő csak az a király volna, aki a törvényekre megesküdött s a törvényeket betűről-betűre meg is tartja? Elég-e, ha a király megtartja a törvényeket, de a nemzetnek öröme, bánata iránt közömbös?

Azon senki se csodálkozzék, ha a magyar nemzet nehéz aggodalmakkal tekint Ferenc Ferdinánd uralkodása elé. Ismétlem, nem mintha bizonyos nem volna abban, hogy

---

¹⁸⁹ Forrás: B. E.: Ferenc Ferdinánd. Budapest, febr. 14. = *Magyarság* 3 (1902) No. 40. (febr. 15.) p. 1–2.

¹⁹⁰ Ferenc Ferdinánd (1863–1914) osztrák esztei főherceg, atyja és Rudolf trónörökös halála után lett a trón várományosa. 1898-ban kezdett közügyekkel foglalkozni, elsősorban katonai ügyekben helyettesítette Ferenc Józsefet. Mint olyan személy, akivel nem számoltak, hogy egykor a magyar királyi címet viselheti, nem

törvényeinket, ha egyszer megesküdött azokra, meg fogja tartani. De nehéz aggodalmak háborgatják lelkünket amiatt, hogy Ferenc Ferdinánd nem ismeri a magyar nemzetet, e nemzet múltját, hagyományait, vágyait, törekvéseit, nem ismeri e nemzet *lelkét*. S félünk, erősen félünk, hogy amíg megismerné, súlyos károkat szenved e nemzet, amire számtalan szomorú példával szolgál a magyar nemzet zivataros története.

Íme, mint trónörökös a legelső fellépésével sebet ejtett szívünkön. Elmegy látogatóba az orosz cárhoz s nem visz magával magyar urat. Akart vinni egyet, de az az egy *véletlenül* a néppárt vezére volt. S mikor a magyar kormány elnöke felvilágosította arról, hogy ez tüntetés volna az ez idő szerinti kormány és pártja ellen, lemondott ugyan a szándékáról, de a kormány nem volt képes találni széles ez országban egy második magyar urat, kit a trónörökös méltónak talált volna arra, hogy magával vigye. Annyit, amennyit egy kormányelnök az *utolsó pillanatban* tehet hasonló esetben, azt Széll Kálmán megtette – az kétségtelen. Az ő egyenes, bátor fellépése elismerést érdemel, bár kötelességet teljesített, midőn az alkotmányosság alfáját a trónörökösnek megmagyarázta. De kit nem nyugtalanít az a gondolat, hogy a magyar trón örököse az alkotmányosság alfáját sem ismeri? Kit nem nyugtalanít az a gondolat, hogy a miniszterelnöknek mindig résen kell állania: vajjon a magyar trón örököse az alkotmányosság „alfáját” nem sérti-e meg?

Bizony mondom, nem egy, de ezer okunk van arra, hogy csüggedt lélekkel tekintsünk a jövőbe. Nem egy, de ezer okunk van arra, hogy sirassuk Rudolfot,¹⁹¹ a magyar királyfit. Mert Ferenc Ferdinánd – tisztelet adassék magas személyének – nem magyar. Való igaz, hogy csehül tud, de magyarul nem. Való igaz, hogy eddig irántunk szeretetet nem mutatott. Való igaz, hogy még eddig nem tudja, mit bír a magyar király a magyar nemzetben s mit vár viszont a magyar nemzet az ő királyától.

...Csüggedt lélekkel tekintünk a jövőbe.

B. E.

---

foglalkoztak magyar részről a nevelésével; nem ismertették meg vele a magyar jogrendet, történelmet, kultúrát stb.

¹⁹¹ Rudolf főherceg (1858–1899) – avagy ahogy a magyar népnyelv hívta Rezső trónörökös – Ferenc József fia, magyar nevelést is kapott, magyarbarátként ismerték és a magyar nép is szerette.

Grünwald Béla¹⁹²

Könnybe borult szemekkel tekintünk Párizs felé, hol utolsó jelenete játszódott le egy megrendítő tragédiának. A párizsi morgue egyik hideg kamrájában fekszik Grünwald Béla, a magyar nemzeti eszmék halhatatlan hőse. Egy buta golyó megölte agyában a gondolatot, nemes szívében a legszentebb érzelmeket, melyek valaha férfiszívben lakozhatnak, ajka, az az ékesen szóló ajak nem nyílik többé szóra, szelíd szemei, jóságos arca nem mosolyog többé ránk... Grünwald Bélát semmiféle hatalom vissza nem adja nekünk. Itthagytá hazáját, melynek sorsán annyit töprenkedett; itt édesanyját, kit oly gyöngéden szeretett; barátait, kik őt oly őszinte szeretettel, sokan rajongással vettek körül; itt ellenségeit, akik nagy eszméit ellopkodták lassanként, s aztán rút cinizmussal lökték félre; itthagytá szeretetet és gyűlöletet, itt babért és tövist, s egy bús napon átölelte nemes, szép fejét, a Szajna partján, egy fal tövében... Mily megrázó tragédia ez! Egy hős, ki tapsok közt, a rút irigység pisszegéseit elnyomó tapsok közt küzdi nemes harcát, s mikor már-már látni véled fején a dicsőség koszorúját – koszorú helyett egy 349-es szám kerül feje fölé, a rideg halottas kamrában...

Cinikus vagy korlátolt elme foghatja csak Grünwald Bélára, hogy testi bajok és anyagi gondok üldözték halálba. A nemzeti eszme mártírja ő. A történelem nem fog fölmutatni egyetlen egy férfit, aki a magyar nemzeti eszméket a Grünwaldéhoz mérhető szívvel és talentummal szolgálta volna. Magyar nemzeti állam, a szó igaz és hamisítatlan értelmében nemzeti állam volt az ő ideálja, egésze életének célja, s lelkének összes kincseit ennek a fenséges eszmének diadaláért áldozta föl. Rettenetes küzdelem volt Grünwald Béla küzdelme.

Rettenetes, kétségbeejtő volt ez a küzdelem, mert kezdve attól a pillanattól, melyben fölvette a harcot a pánszlávok ellenében, egészen addig a pillanatig, midőn megfogamzott lelkében a halál sötét gondolata – nem a pánszlávokkal, nem a nemzeti eszme kikiáltott ellenségeivel, hanem elsősorban azokkal vívott szörnyű, lélekemésztő harcot, kik magyarok névben, magyarok érzésben is, de nem volt és nincs meg az érzékük a magyar nemzeti állam eszméje, annak létföltételei iránt. Zólyomban Radvánszky főispán. Ipolyi Arnold a püspök, kik mind jó magyarok valának, egyszerűen örültek hirdették Grünwald Bélát, mikor a pánszlávok ellen megkezdé a harcot, s nem hogy részt vettek volna küzdelmeiben, de még a hívők lelkes kis táborát is csüggesztették, s mikor Grünwald fölkerült a parlamentbe, s bizalommal csatlakozott Tisza Kálmánhoz, akitől, akinek nagy hatalmától remélte a nemzeti eszmék győzelmét, diadalrajutását, Tisza Kálmán ugyanazt tette vele nagyban, amit

¹⁹²

Forrás: B. E.: Grünwald Béla. (1839–1891). = Ország-Világ 12 (1891) No. 20. pp. 323–324.

Radvánszky és Ipolyi kicsiben: ridegen visszautasította őt, s Grünwald szívében keserűséggel, csalódottan egy államférfiúban, akit nagynak vélt, s máról holnapra élő politikusnak ismert meg, Apponyi gróf zászlajához szegődött, hol rokon szívekre és elmékre talált. Nem adta föl a harcot. Addig hirdette eszméit szóban és írásban,¹⁹³ mígnem egyszerre arra ébredett az ország, hogy azok elől nem lehet kitérni, s államférfiak – akik eddig kigúnyolták az ő „rögeszméit” – elfogadták, később még el is akarták vitatni tőle a kezdeményezést, az évek hosszú során át való apostolkodás dicsőségét, s ma, midőn holtan fekszik Grünwald Béla, közepes tehetségű emberek osztozkodnak a koszorún, mely egyedül ezt a nemes homlokot illette volna meg.

Grünwald Béla meghalt, mert meghasonlott magával és a világgal. Nem bízott a nemzetben, nem bízott a nemzet vezérférfiaiban, amerre tekintett, mindenütt rút önzést, érhajhászást látott, nem eszmékért, de egyéni érdekekért való küzdelmet; korát megelőzte egy jó száz esztendővel, s nemzetét nem bírta fölemelni arra az eszményi magaslatra, melyen ő állott, viszont azoknak, kiknek a hatalom kezében volt, sokkal silányabb, alacsonyabb, önzőbb volt a gondolkozása, semhogy ennek az érdek nélkül, mindig csak magasztos eszmékért harcoló embernek helyet adtak volna: ím itt az alkalom, valósítsd meg eszméidet! Grünwald életében be kellett következni a szörnyű katasztrófának: születésénél, vagyoni állásánál fogva gyöngé volt arra, hogy a nemzetre csak üdvössé válható hatalmat elérhesse, az emberek pedig kicsinyek és kicsinyesek, korlátozottabbak és szűkkeblűbbek ahhoz, hogy átengedték volna neki az őt megillető helyet.

Nem és nem lehetett más sorsa Grünwaldnak, mint a legnagyobb magyarnak. Az ő élete ebben a korban céltalanná és lehetetlenné vált. S jöjjön utána egy másik hős, az ő fegyvereivel, ennek is csak ez lenne a sorsa. A magyar nemzeten egy súlyos átok ül, s nem abban van a leggyászosabb tragikum, hogy nem érti meg az igazi nagy elméket, hanem abban, hogy későn érti meg, mikor már a hős elbukott, mikor ismét hosszú ideig kell várnia, míg másik hős akad, talán azért, hogy az is – elbukjék...

Grünwald Béla élete tüneményszerű, csodás egy élet volt. Egész váratlanul, mint a mesebeli katona, a földből bukkant föl egy kis felvidéki vármegyében. Még a neve sem volt magyar. Idegen a származása. S ez az idegen hajtás pár év alatt ott áll a magasságban, mint a büszke, sudár fenyő az égbe nyúló hegy tetején. Az idegen nevű ember kebelében fanatikus magyar szív dobog. Megfűjja a riadót a felvidéken, fölrázza álmából az ottani magyarságot, s egy évtized alatt meggyökerezteti a magyar szellemet, letiporja a pánszlávokat, s mikor itt

---

¹⁹³ Grünwald Béla: A felvidék. Politikai tanulmány. Bp., 1878. Ráth M. 162 p.; uő.: A régi Magyarország. 1711–1825. Bp., 1888. Franklin. XV, 576 p.; uő.: Az új Magyarország. Gróf Széchenyi István. Bp., 1890. IV, 529 p.

elkészült, jön az ország szívébe, s addig ismeretlen tanokat kezd hirdetni hévvel, meggyőződéssel, imponáló tudással. Egy újkori apostol jelent meg köztünk. Meg kell teremteni a magyar nemzeti államot! Magyarrá kell tenni a társadalmat! El kell némulni az osztály- és fajbeli gyűlölködésnek, mert mindennek fölötté áll a legfontosabb érdek: a nemzeti, az állami érdek! Éppenséggel nem állította magáról, hogy ő filozemita,¹⁹⁴ de az – mondá nekem egy ízben –, „hogy én haragszom egy zsidóra, nem ok a zsidókérdés megoldása elől való kitérésre. A zsidókérdés megoldása nemzeti érdek. Az egyetlen faj e hazában, mely őszintén kíván megmagyarosodni, s nekünk becsületes őszinteséggel kell ezt a processzust elősegítenünk. Ez a mi érdekünk, ez magyar nemzeti érdek.”

Ki ne emlékeznék arra a nagyhatású beszédre, melyet Apponyi Albert gróf az elkeresztelési vitán tartott? Ám ezt a beszédet Grünwald Béla beszéde előzte meg, s ez a beszéd szükséges volt Apponyiéhoz, mely nem mehetett a zsidókérdés részleteibe. Ezt Grünwald végezte el, keltve óriási feltűnést, s előkészítve általa Apponyinak a nemzet többsége által megtapsolt beszédét, illetőleg annak rendkívüli hatását.

És akadt lap, mégpedig liberális, mely Grünwald ez utolsó beszédét balsikerűnek mondja! Minden áron ki akarják erőszakolni a közvéleményre, hogy Grünwaldot utolsó beszédeinek és könyveinek sikertelensége kergették a halálba, na meg az anyagi gondok! Ezt nevezem én cinizmusnak, mely még a halál után sem tud igazságos lenni.

Ám bármi lenne is okozója Grünwald Béla halálának, a kegyetlen valóság, hogy közéletünknek e nemes, nagy alakja kidőlt mellőlünk, többé meg nem másítható.

S ha Grünwald Bélából többet nem ismertünk volna, mint magát az embert, könnyet sajtolna szemünkből még akkor is az ő rettenetes halála. Nagy úrt hagyott maga után, s mi megrendülve állunk ez úr fölött. Keressük a megnyugvást e tragikus végben, s bár tudjuk, hogy ennek be kellett következnie – nem találjuk. Az ő tragédiája azok közül való, melyeknek fájdalmas hatása örökre megmarad szívünkben.

Nem, nem így kellett volna ennek a fényes pályának végződnie!

B. E.

A hattyúdal¹⁹⁵

(Horánszky Nándorról)

Budapest, április 21.

Csak silány lelkű, köznapi gondolkozású emberek nem látják, mi a tragikum Horánszky Nándor történetében. A köznapi gondolkodás a vezető politikusok s így Horánszky Nándor munkásságában is nem lát egyebet, mint állandó törekedést a végső cél: a miniszteri bársonyszék felé. Íme – sopánkodik a köznapi gondolkodás –, mily tragikus történet a Horánszky Nándor története. Harminc esztendeig volt *egyszerű* képviselő, legalább is húsz esztendeje küzd, hogy a hatalom polcára jusson, s alig annyi napot *élvezheté* a hatalmat, ahány esztendőt küzdött a birtokáért! Ez igazán tragikus történet. Így a köznapi gondolkodás.

Azok pedig, kik közvetlen közelről ismerték Horánszky Nándort, sírva állják körül ravatalát s csendesen zokogják el az ő tragikumát, mely íme a következő:

Egy fél emberöltőn át dolgozott Horánszky Nándor a hazájáért; hirdette az elvekhez való szilárd ragaszkodást; adott példát az elvhűségben; az ernyedetlen munkásságban; a hazafiúi kötelességek önzetlen teljesítésében. Egy fél emberöltőn át ostorozta az elvtelenséget, az országos nagy romlottságot; követelte a politikai ellentéteket nem ismerő, részrehajlatlan kormányzatot. S midőn a harcban, midőn a munkában kifáradott, oda állítják a legtöbb munkát adó miniszterium¹⁹⁶ élére: mutasd meg, mit tudsz. Herkulesi erőt megpróbáló munka vár reá. Szédítő hirtelenséggel kell eligazodnia az adminisztráció szövevényeiben. Az emberek, a munkatársakat nem ismeri. Életrendje óráról-óra változik. Ebben a pillanatban akták tömegét teszik asztalára, a másik pillanatban már szaladnia kell a képviselőházba. Ott százan ostromolják kéréssel és – hízkeléssel. Aztán rohanni kell Bécsbe – bemutatkozni a főhercegeknek, tárgyalni a kiegyezést, meg sem pihenhet: vissza Budapestre, itt megint az akták tömege vár reá. Bele sem mélyedhet, fel kell öltetni a díszmagyart, föl Budavarába, a hivatalos ünnepre. Ott orozva meglegyinti kimerült, izzadt testét valami hideg lehelet – s ágyba dől. Ezer gond forgatja ágyában. Kegyetlenül tépi, marcangolja lelkét a gyötrelmes, emésztő gondolat: mikor legnagyobb szükség volna erejére, akkor erőtlen. És feltör kebléből a krisztusi sóhajtás: én Istenem, miért hagyál el engemet!

Értitek-e most, mi a tragikum Horánszky történetében? Ne, ne szálljon az ő ravatalához alacsony gondolat! Ne bántsátok meg az ő emlékét silány lelkű sajnálkozással. A miniszteri

---

¹⁹⁵ Forrás: B. E.: A hattyúdal. Budapest, április 21. = Magyarország 3 (1902) No. 95. (ápr. 22.) pp. 1–2.

¹⁹⁶ Horánszky Nándor (1838–1902) 1902. március 4-től április 19-ig – azaz halála napjáig – kereskedelemügyi miniszter.

szék volt az ő vágyainak netovábbja? Mondhatja-e ezt gondolkozó elme, mondhatja-e ezt becsületes lélek? Hosszú politikai pályáján hányszor nyílt alkalma, hogy megtagadja elveit, megtagadja múltját, mint megtagadták annyian s nem tévé! Állott szilárdan, rendületlenül. Két kézzel nyújtották feléje a nagy jövedelmű, semmi munkát sem kívánó állásokat: mereven visszautasította. Gyűjthet vala nagy vagyont. Mint ellenzéki ember gyűjthet vala, amint cselekedték azt sokan. Cselekedték a hatalom ostromozása közben, fél kézzel ütve a kormányt, fél kézzel meg bezsebelve minden bezsebelhető; elfogadva a félrevezetett nemzet tapsait s elfogadva suttyomban a kormány kedvezéseit is. Hány ily gyászos alakja volt még nem is oly régen közéletünknek! És a szédítő, a csábító romlottság e forogtatán Horánszky Nándor száraz lábbal haladt át, mint egykor Jézus Krisztus a tengeren.

Minő jutalom ennek az embernek egy miniszterség? Minő jutalom ennek egy oly hivatal, melynél sokszorososan több fizetést juttat egy kis bank vezérigazgatósága; egy oly hivatal, mely a lelkiismeretes, a munkás ember életét megrövidíti; itt a szomorú példa: hirtelen ki is oltja. Mert Horánszky Nándort ennek a néhány napnak testet-lelket sorvasztó izgalmas munkája, gondja terítette le: könnyű volt a halálnak a diadala az elernyedett testen, azon a testen, melynek erejét a tépelődő, a gyötrődő lélek sorvasztani segítette.

Értitek-e most, mi a tragikum Horánszky Nándor történetében?

S ha nem tudtátok, ki volt életében, ismerjétek meg őt halála órájában. Hallgassátok a halállal vívódó Horánszky gyöngye hangját: midőn a lélek Istenéhez indul, öntudatlan is munkára serkent, a hazafiúi kötelességek teljesítését s az elvekhez való szilárd hűséget hirdeti! A száraz politikus költővé lesz a halál órájában s bár nem csendül rímekbe szózata: a legszebb hatyúdalt ő zengte el.

Halljátok, emberek? *Munka, kötelesség, elvhűség!*

De szép halál, Istenem, de szép halál ez! Mely felséges befejezése egy nemes, tiszta, munkás életnek!

Halljátok, emberek? *Munka, kötelesség, elvhűség!*

B. E.

Irányi Dániel halálára¹⁹⁷

Halottak szomorú napját egy nappal élte túl Irányi Dániel, az ősz pártvezér. Meghalt a puritán ember, kinek nemes alakja élesen rítt ki e léha kor öncélokat hajszoló alakjai közül. Megilletődéssel állunk meg a férfiú sírja fölött, ki félszáz esztendőn át szolgált a hazát, egyedül a hazát, semmi mást; aki huszonöt esztendőn át vitt vezérszerepet, s a zászlót, melyet ő lobogtatott, folt nem érte soha. Ott látjuk mindenütt a jók legjava közt küzdeni, mindig Magyarország függetlenségéért, s ebben a küzdelemben soha, egy pillanatig sem gondol magára, mindig csak egy magasztos eszme lelkesíti. Szerezhetett volna vagyont, üzérkedhetett volna, mint oly sokan tévék, de ő élt puritán egyszerűségben, a világ hívságai, gyönyörei elől elzárkózott aggregény módjára, egy kicsiny szobácskában.

A szepességi ifjú, Halbschuh Dániel, ott van a márciusi ifjak közt és Pest német polgárainak németül magyarázza meg a híres 12 pontot; aztán vezeti az ifjúságot a városházára, s nem férhetvén másként a polgármesterhez, felugrik a zöld asztalra, odaszalad a polgármesterhez és aláíratja vele a 12 pontot. Másnap Budára lóháton vezeti az ifjúságot a budai polgármesterhez. A Szent-György-téren ott állanak a tüzérek, lövésre készen, de a szepességi ifjú elkiáltja: Éljen a király és a szabadság! – és sértetlenül viszi a 12 pontot Buda polgármesterének.

Végig küzd a szabadságharcot; végig szenved a számkivetés szomorú napjait. De amint hajnalodik, hazajön, s kilenced magával bevonul a parlamentbe és folytatja a harcot Magyarország állami függetlenségéért. Azóta 25 év múlt el, s a kis, jelentéktelen párt hatalmas nagy párttá növekedett az ő vezérlete alatt. Hányan lettek belső titkos tanácsosokká, gazdag emberekké az idő alatt azok közül, kik vele ették a számkivetés sovány kenyerét – választhatta volna ő is a boldogulás könnyű útját –, de ő megmaradt szegény pártvezérnek. Élt szűkösen, de tisztességesen a képviselői napidíjából, mi sok másnak zsebpénznek sem elég.

Deák Ferencen kívül oly tiszta emléket egyetlen politikus sem hagyott maga után, mint Irányi Dániel. Undorral fordult el a ma már közönségessé vált lélekvásárlástól, s inkább örökre lemondott volna a képviselőségről, semhogy egy krajcárt is adjon mandátumért. Nem is volt erre szüksége. Párkülönbség nélkül oly nagy mértékű tisztelet vette körül, hogy húsz év óta meg sem próbálták a harcot ellene.

Nem az a pártvezér volt ő, ki ha szükséges, a szenvedélyekre is apellál. Nyugodt, higgadt temperamentuma, bölcs mérséklete megóvta a túlzásoktól. Az elvek tisztasága volt az

ő fegyvere: ezzel harcolt, minden egyéb eszközt megvetett. S ez a magyarázata, hogy nem akadt ember széles e hazában, ki kénytelen ne lett volna tisztelettel beszélni őróla. Volt sok ellenfele, de nem volt, aki őt gyűlölte volna, ami a csodával határos az előtt, aki ismeri a politikai harcok természetét.

Csaknem sírja szélén vívta ki a legfényesebb győzelmet. Huszonöt éven át kérte, követelte a vallásszabadságot, de határozati javaslatait a többség mindannyiszor mereven visszautasította, mígnem ez évben az egész ház egy emberként állott föl, s fogadta el az ősz pártvezér indítványát. Lélekemelő jelenet volt ez, melyhez hasonlót évtizedeken át alig van alkalmunk szemlélni.

És most csendes ember, igazán csendes ember, aki nem lát, nem hall, aki nem emelheti föl többé szavát a magyar nemzet függetlensége mellett, nem tiltakozhatik a reakcionárius kísérletek ellen. Ami az ő személyét illeti, talán jobb volt, hogy most, éppen most halt meg. Életének utolsó napjaiban háráttatott el a nemzet fejről egy nagy gyalázat: mennyivel könnyebb volt így a halál! S mennyivel nehezebb lett volna tán egy évvel később is... Mert reakcionárius szelek fűjdogálnak ismét felülről... Ki tudja, talán elsöprik e szelek a liberalizmus kínos keservesen eddig kiküzdött vívmányait is. Nagy harcok várnak a nemzetre, s ő, a megdicsőült gyöngé lett volna – már beteg, törődött testével –, hogy e harcokból kivegye az őt megillető részt.

Úgy van, úgy, jobb volt neki így. Nyugodjék csendesen.

Székely Huszár

Irányi Dániel¹⁹⁸

Még lelkünk fölött borong halottak napjának bús hangulata, s ím jön a gyászfekete hír: meghalt Irányi Dániel. Nem látjuk többé nemes alakját, amint a Lakatos utcai szűk garzonszobából elindul s szép csöndesen, jobbra-balra nem tekintve, ama – nagy ház felé lépdegél, melynek huszonöt esztendeig volt ő ékessége.

Nem látjuk többé a fehér hajú, szelíd arcú öreget, kinek külső megjelenése el nem árulta, hogy egy kicsiből nagygyá növekedett ellenzék vezére ő. Meleg szívű, de rideg karakterű ember volt, puritán a magánéletben, puritán a politikában, ki a legszentebb cél kedvéért sem nyúlt meg nem engedett eszközökhöz. Az elvek tisztasága volt az ő lobogójára fölírva: győz vagy bukik, de az egyenes útról le nem tér.

Deák Ferenc óta nem volt halottunk, kinek emléke oly szűz-tisztán maradt volna hátra, mint marad az Irányi Dánielé. Szinte hihetetlennek tetszik a mai kor gyermekének, hogy valaki egy hosszú életen keresztül egyedül a hazának éljen. Hiszen az ellenzéki pártállás, ha nem is kínálja önként, de nem is zárja ki a boldogulásnak ezer meg ezer módját. Ám Irányinak nem voltak „céljai”, csak célja. Egy, egyetlen egy: Magyarország állami függetlensége. E cél elérésére nem áldozott vagyont, mert vagyona nem volt soha; de föláldozta egy hosszú életnek minden kínálkozó örömét, boldogságát. Lemondott a kényelemről, a családi élet édességéről s lelkének minden kincsét a haza oltárára rakta le. S a hazától e temérdek kincs fejében nem kért és nem fogadott el többet, mint amennyiből nagy szerényen éppen, hogy megélhetett. Lakatos utcai szobácskájában meghúzódva éldegélt egy országos párt vezére. A képviselői napidíjából nem tellett volna többre s ha telt volna is, aki ismerte őt, nem is képzelheté el másként: egy kicsi, de tiszta szobácskában. A szobácska bútorzata: egy íróasztal, egy ágy, egy pár szék, talán pamlag is. Éppen elég tágas arra, hogy a jó öreg ember ötöt-hatot lépjen; éppen arra, hogy tisztelőit, ha kettesével-hármasával jönnek: elfogadja, leültesse.

Nem, ő nem a mai világból való ember volt. S nem vétünk emléke ellen, de sőt ez is csak emeli alakját, mondván, hogy nem tehetségének nagysága, sokoldalú tudás kvalifikálta pártvezérségre, de szűztiszta karaktere, minden önérdéktől ment hazafiassága. Nemcsak kora, de temperamentuma is megakadályozta abban, hogy egy pártvezér agilitásával, ha kell, a szenvedélyeket fölkorbácsoló szónoklatokkal vigye előbbre pártja ügyét bent a parlamentben

és kint az országban. Nem értette, vagy jobban mondva: nem akarta megérteni, hogy valamely politikai eseményt pártszempontból ki is lehessen zsákmányolni. Heves parlamenti viták közepette nyugodt tudott maradni s homlokát komoran ráncolta össze, ha a közkatonák kiléptek a sorból. A hevesebb természetű közkatonák békételenkedtek is emiatt nem egyszer. Sőt nem is oly rég történt, hogy a megbántott vezér félre akart vonulni. De mikor erre került a sor, a duzzogók is megijedtek. Mégis csak „jó az öreg a háznál”.

Jó volt bizony. Az ő puritán jelleme a sarat is megaranyozta. Hozzá történeti alak volt, háta mögött egy dicsőséges múlt; nevének varázsa volt az ország minden tájékán s többet ért ez ott, hol még a közszellem nem romlott meg egészen, a pártkasszák bankóinál.

Nincs talán a parlamentben Irányi halála óta egyetlen képviselő, aki elmondhatná, hogy legalább a zászlót meg ne fizette volna. Még a pártvezérek is, ha magukért nem, de másokért s az ügy érdekében áldoznak, pénzt költenek. Irányi Dániel soha, egy krajcár nem sok, annyit sem költött választásra. Nem is költhetett; nem volt miből. De nem is költött volna, ha lett volna is miből. Puritán jelleme megbotránkozott a mindennapivá lett lélekvásárláson és valóságos iszonyodással hallgatta, ha „választásig” történeteket meséltek előtte. Azon meg éppen fölháborodott, ha pártjabeli ember költött pénzt a mandátumára. De ilyesmivel nem is igen dicsekedett előtte senki. Amint, hogy volt is valami Irányi lényében, ami kizárta a vele való bizalmaskodást. Szűzies lelke meg nem tűrte a kétértelmű, pajzán beszédeket, s klubban, vendéglőben, képviselőházban pártvezér volt ő, aki a fegyelem alól soha föl nem oldotta katonáit.

Pártjának főként fiatalabb tagjai ugyanolyan reverenciával¹⁹⁹ fordultak hozzá, akárcsak egy mameluk²⁰⁰ a kegyelmes urakhoz. Pedig őtőle ugyan nem remélhetett senki semmit. Mit lehet várni egy szegény öreg embertől, aki sohasem juthatott volna hatalomra? Aki talán nem is akart soha hatalomra jutni.

Mit is keresett volna ott ő, a puritán? Hogyan illett volna fény, a pompa a Lakatos utcai remetéhez?

*

De hát ott állunk ravatalánál a férfiúnak, ki egy emberöltőn át részese vala a magyar históriának. Kérdezzük: miért élt, miért küzdött s mi lett küzdelmeinek a sikere. Végigvonul lelki szemeink előtt egy félszáz esztendő dicsőséges és szomorúságos napjaival. Elvonulnak

---

¹⁹⁹ reverencia = tiszteletadás, hódolat

²⁰⁰ „Mameluk”-oknak nevezték a XIX. század utolsó harmadában azokat a kormánypárti képviselőket, akik Tisza Kálmán miniszterelnököt vagy a kormányt vak engedelmességgel támogatták és szolgálták. Pejoratív értelemben általában a kormánypárti képviselőt jelenti.

előttünk a márciusi ifjak: ott van Irányi, a lelkes szepességi ifjú köztük. Az első, a jók java közt. A szabadságért küzdő hazafiak. Ott van Irányi köztük. Aztán jönnek a szomorú napok. Főbelövetések, valóságos és in effigie²⁰¹ való felakasztások. Az utóbbiak közt van Irányi. Az emigránsok, kik tollal keresik meg kenyerüket idegen földön. Ott van közöttük Irányi. S jön a hajnalodás. Irányi hazajő. És kilenced magával bevonul a parlamentbe. Ennek éppen huszonöt esztendeje. S ím a kicsiny magból terebélyes fa növekedett. A kilenc ellenzéki megszaporodott százra. Egy hatalmas, országos párt, mely az ő zászlója alatt küzdött máig. Egy hadsereg, mely nem vette be a várat, de a harcot nem adta fel. Hát ez nem siker?

És folytak ádáz harcok. Testvér testvért, jó barát jó barátot gyűlölt meg e harcok folyamán, csupán a vezér alakja marad mindhalálig tiszta, érintetlen, homloka a tisztelet glóriájától beragyogva. Hát ez nem siker? Hát ezért nem volt érdemes élni?...

Huszonöt éven keresztül minden esztendőben egyszer felállott Irányi Dániel s el nem csüggedetten kérte, követelte a vallásszabadságot. S ím sírja szélén megérte, hogy az egész Ház, mint egy ember állott föl s fogadá el azt, mit a többség makacsul utasított vissza két évtizeden át.

Hát ez nem siker?

Ejtsetek könnyet sírjára mindannyian, követték vagy nem követték őt. Mert egyben mindenkinek példát adott: a lelki tisztaságban.

B. E.

---

²⁰¹ in effigie = képletesen, jelképesen.

A gyanú²⁰² (Lukács Béláról)

A tudóvész orvosszerét még fölfedezhetik valaha, a gyanúét soha. Ez a legveszedelmesebb nyavalya, mert szinte észrevétlen lopódzik a lelkünkbe s tökéletes kiirtása lehetetlenség. Egy ember ajkán elröppen egy gyanúsító szó s a következő pillanatban már ezrek meg ezrek lelkébe lopódzik be s ver ott tanyát. Nálunk éppen nemzeti betegség a gyanú, a nagy emberek meggyanúsítása. Jól ismerte Deák Ferenc az ő faját, mikor Erzsébet királynétól még egy arcképet sem fogadott el. Nyilván akadt volna hazafi, aki meggyanúsítsa: az ám, csak egy arckép, de mi volt a kerete! Szín-arany. Ezreket érő.

Hány nagy emberünk van, kiről nem suttogott a leselkedő, a résen álló Gyanú? Két kezünk ujján megszámlálhatnók a szerencsés kivételeket. Viszont az is igaz, hogy ritka országban tenyészett oly buján a korrupció, mint szép magyar hazánkban, még nem oly régen. Ujjal mutogattak a közélet számos „jelesére”, kik a kormánytámogatás fejében meg nem érdemelt állásokba jutottak, szemmel láthatóan harcoltak s mikor a lappangó gyanú nyílt vád alakjában tört ki: szemérmetlenül végezte munkáját az – eltussolás. Való igaz, hogy amennyire visszaemlékezhetünk, ebben az országban még egy nagy úr sem „ült”, jóllehet nem egy után nemcsak suttogták, de kiabálták is: fogjátok el! Azzal a hamis okoskodással, hogy inkább hagyjuk szaladni a nagy tolvajokat, semhogy csorba essék nemzeti becsületünkön, még vakmerőbbekké tettük a nemzeti vagyonon élő parazitákat. Egyik-másik letűnt ugyan a közélet színpadáról, de a bátrabbak nem hagyták magukat s karddal és pisztollyal reparálván²⁰³ az egyéni becsületet, tovább élősködtek.

Csúnya, fertelmes korszak volt ez nemzetünk életében. Hála Istennek, elmúlt. Ha lehet, felejtsük el. De nehéz elfelejtenünk, mert ha ez idő szerint e tekintetben sokat javultak is az állapotok, abból a sötét korszakból megmaradt örökségül a gyanúsításra való nagy készségünk s megrögződött bennünk a hit, hogy ha nagy ember botlik, ezt ma is láthatatlanná törekednek tenni az ország sorsát intéző urak.

Most már világosan áll előttünk Lukács Béla tragikuma. Megrongált idegzettet, de meg nem fogyott ambícióval vállalja el a párizsi világkiállítás²⁰⁴ magyar osztályának kormánybiztosságát. Kormány-biztos! Van-e e hazában ennél diszkreditáltabb²⁰⁵ hivatal? A közvélemény erről a hivatalról az, hogy csak azért szervezik, mert valakinek hamarosan nem

---

²⁰² Forrás: B. E.: A gyanu. = Nemzeti Iskola 8 (1901) No. 2. (jan. 12.) pp. 1–2.

²⁰³ reparál = helyrehoz; kárpótlást, elégtételt nyújt; javít

²⁰⁴ Az 1900-ban Párizsban megrendezett világkiállításról van szó.

tudnak más megfelelő, dúsan javadalmazott, előkelő állást juttatni. Oly hivatal ez a nagy tömeg szemében, mely nagy tisztséggel és kevés, vagy éppen semmi munkával sem jár. Talán így vélekedett a Lukács Béla kormánybiztosságáról is, holott ez véletlenül rengeteg nagy feladat elé állította a nehéz munka e kipróbált emberét. Egy hosszú, munkás élet megrontotta erővel fogott az óriási feladatba: becsületet szerezni a magyar névnek a művelt világ előtt, bejuttatni nemzetünket a művelt nemzetek sorába. Az óriási feladat sikerült, de – deficittel.²⁰⁶ Többet költött, mint amennyi elő volt irányozva. Illetőleg többet költöttek, mert az ő kezén egy fillér sem fordult meg. És most itt terem a sanda gyanú. A becsületére féltékeny, a különben is túl érzékeny, romlott idegzetű emberről sottogni kezdenek. Ha egész életét nem tölti vala idegrontó munkában, ha mint végzett földesúr pihent erővel és erős idegzettel vállalkozik a nagy feladatra, még ha nem érzi is az igazát: gőgös megvetéssel engedi elsurranni füle mellett a gyanúsítást. De a megviselt idegzet érzékenysége nem bírta dacolni a sottogó gyanúval: a Duna jeges hullámai közt keresett s talált menedéket Lukács Béla sebzett szíve.

A gyanú egy embert halálba kergetett. Ott fekszik megfagyott teste a díszes ravatalon s életre nem kelti özvegyének, árváinak keserves sírása; a királynak és a minisztereknek a bánatba borult özvegyhez intézett részvét-távirata, melyek mind az öngyilkos becsületessége mellett tesznek tanúságot!

Ha előbb jönnek ezek az erkölcsi bizonyítványok! – hallom a sóhajtozást. Badar beszéd. A tiszta becsületes szívnek, melyet gyanú sebzett meg, csak a halál lehet az orvosszere. Az erős lélek dacosan szembeszáll a legotrombább gyanúval is – példa erre az agg Görgey Arthur –, de mely kevés az erős lelkek száma s mely nagy heroizmus²⁰⁷ kell ahhoz, hogy nyugodt arccal viseljük egy hosszú életen át a körülöttünk ólálkodó gyanút, mely nemcsak sottog, de itt-ott hangossá is válik!

Lukács Béla nem volt sem hős, sem cinikus parazita, csupán: derék munkás ember.

Meg kellett halnia.

B. E.

---

²⁰⁵ diszkreditál = valakinek vagy valaminek a hitelét rontja, bizalmát aláássa; lejárat

²⁰⁶ deficit = itt: kiadástöbblet, költségvetési hiány

²⁰⁷ heroizmus = hősiesség, bátorság

Gyötrelmes kínoknak kínjait szenvedte Szathmáry György: igazi megváltás volt számára a halál. Övéinek, barátainak, kik szeretettel vették körül ezt a nagy, nemes szívet, meg kellett érniök, hogy a veszteség fölött érzett fájdalom könnyei között megkönnyebbülten sóhajtsanak föl: nagy a te jószágod, Isten! Megelégted szenvedéseit!

Kit és mit veszített a nemzeti kultúra Szathmáry Györgyben: kell-e magyaráznom? Magyarország huszonhatezer tanítója közt van-e egyetlenegy, ki ne ismerné e tűzlelkű ember életét, lelkes, csüggedést nem ismerő harcait? Apostol volt ő, a szó teljes értelmében, a nemzet apostola. Ifjan, ismeretlenül kezdi a megváltás nagy nemzeti munkáját: a Hunyad megyei eloláhosodott magyarság visszahódítását s íme, a lelkes ifjú kezdése ma már országos program: megmenteni a veszni indult magyarságot s meghódítani a magyar szellemnek mind, akit még meg lehet hódítani. A Hunyad megyei patak nagy folyammá dagadt: Erdélyben, a Felvidéken, túl a Dunán a haza jobbjai összeverődtek s lelkesen szolgálják a nagy nemzeti ügyet, melynek az ifjú, sokszor megmosolygott Szathmáry György volt első szószólója.

Nem volt ő sem nagy író, sem nagy szónok, sem nagy státusférfit – apostol volt. Apostol fanatikus lelkeséggel, nagy akarattal, nagy célokkal; nem vezet, de indít, ő maga szerényen a küzdők közé áll, de folyton lelkesít, izgat, bujtogat, felrázza a szunnyadókat, a kétségeskedőket, nem szűnik meg biztató szava: előre, előre!

Nemzeti állam: ez az ideálja. Ezért küzd, mint újságíró, mint képviselő, mint az állam tisztviselője. Amit újságíró és képviselő szerepében vallott, amiért agitált tollal és szóval, soha egy pillanatig meg nem tagadta, mikor előkelő állásba jutott. „A népoktatás a nemzeti állam alapja” – ez volt az ő hite, vallása; a népoktatás magyarrá tétele, színvonalának emelése: ezek az eszközök, melyekkel a nagy célt elérhetőnek vélte. E cél szolgálatában vívja megható harcait, szép szóval, haraggal, ahol szükség, erőszakkal is. Magával, a maga egészségével, anyagi helyzetével nem törődik: erre nincs ideje. Hatalmas teste ki-kidől, de lelki ereje új erőt ad a testnek, tovább folytatja apostoli munkáját.

„Minden könnycseppje százezer forintjába kerül az országnak!” – mondotta Szathmáryról egyik pénzügyminiszter. A szó igaz értelmében kell venni e mondást, s aki közlőről ismerte Szathmáry Györgyöt, nem csodálkozott ezen: az igazi apostolok közül való ő, ki sírni tudott – másért. Sírni a néptanító nyomorán, sírni a népoktatás állapotán, sírni, ha

látta, hogy vannak magyar emberek, kiket hidegen hagynak a küzdelmek, melyeket ő és vele a haza jobbjai a nemzeti állam megalkotásáért vívnak.

Ezek a küzdelmek rövidítették meg az ő életét, törték össze vas szervezetét, vitték sírba időnek előtte. És lehettek tévedései (kinek nincsenek?), egyes dolgaiban meglátszhatott, hogy nem volt „gyakorlati ember”, egyet azonban senki, senki sem vitathat el Szathmáry Györgytől: erős magyar lélek lakozott benne, páratlan lelkeség, több ennél: fanatizmus, a magyar fajnak, a magyar földnek, mértéktelen szeretete! Ez a mértéktelen szeretet vezette minden munkájában s ezt a vonást ebben a vegyes érzésű századvégben, midőn nem lehet eléggé megbecsülnünk s annyi köztünk a hazátlan kozmopolita.²⁰⁹

Saját tüze emésztette meg Szathmáry Györgyöt, de az a tűz, mely őt megemésztette, a nap áldott meleg tüze volt nekünk: áldást fakasztó, édes gyümölcsöt érlelő tűz.

Most már vége a testi s lelki szenvedéseknek: alszik Szathmáry György a kerepesi temetőben. Jó barát, ellenség méltán sirathatja: a nemzeti kultúra méltán siratott, gyászolt halottja ő.

Ejtsetek egy könnyet annak az embernek a sírjára, ki tudva soha senkinek fájdalmat nem okozott, de akinek a szíve ezrek fájdalmát érezte, viselte – halálig!

B. E.

---

²⁰⁹ kozmopolita = világpolgár; a hazafiasságot, a nemzeti érzést lejártni igyekvő, a nemzeti kultúrát mint a kultúra egy szeletét tekintő, azt sok esetben lebecsülő polgári irányzat

A hetvenéves Trefort²¹⁰

Ím kisütötték az örökifjú Trefortról is, hogy vén ember. Hiába egyenes, biztos testtartása, könnyed járása, munkában, kezdeményezésben, agitálásban való kifáradhatatlansága: vén ember, mert hetven év nyomja vállait.

Tagadom! – mondja a galambösz hajú Trefort, s újabb meg újabb reformeszmékkal lep meg. Épít, alkot, buzdít, agitál élő szóban és levélben, s nem nyugszik, míg sűrűn születő eszméit testet öltve nem látja.

S valóban, galambösz haján kívül egész élete, mai működése egyenes meghazudtolása a hetven évvel járó vénségnek. Ifjú, ki ma kezdi meg futását a közpályán, telve lelkesedéssel, nemes ambícióval: több tűzzel, elevenséggel, kitartással nem törhet célja felé, mint a hetven éves Trefort. Mert sokaknak adatik meg a szerencse, hogy megérjék a hetven évet, de vajmi kevés azok száma, kik e magas korba is magukkal hozzák munkakedvüket és – erejüket. Trefort Ágost, Magyarország kultuszminisztere fiatalos munkakedvvel és erővel lépte át a 70. évet. Teljes ötven esztendőt futott meg a közpályán, hazája szolgálatában, s hallani sem akar a régen megérdemelt nyugalomról.

Irigylésre, csodálatra méltó ereje ez testnek és léleknek. Hetven évükkel hányan dolgoznak az úri rendből? Egyházi, polgári és katonai tisztviselők, ha ugyan ki nem dültek a sorból már pályájuk közepén, élnek a „jól megérdemelt nyugalom” jogával, s csöndben pihenve várják be a pillanatot, midőn üt az örök pihenés órája... Államférfiak, tudósok közt meg éppen ritkaság számba mennek a Trefortok. Ha el is érik Trefort korát, fiatalabb erőknél adják át helyüket, parlamentben, katedrán, a nyilvánosság előtt többé nem szerepelnek, a kulturális, gazdasági, társadalmi kérdések legfőbb ha érdeklik, de már öregnek érzik magukat arra, hogy a föl-fölvetődő kérdések előbbre vivésében részt vegyenek.

Egy nagy eszme szolgálatában áll Trefort Ágoston félszázad óta, ez: a magyar nemzetnek európai színvonalra való emelése. Ez eszme érdekében szállott síkra a negyvenes években, harcolt a sajtóban, társaságokban, s harcol ma mint miniszter, állása adta hatalmával. Hirdeti élő szóban és írásban, hogy Magyarország csak akkor lesz naggyá, erőssé, állhatja meg helyét Nyugat-Európa művelt államai közt, ha tudomány és ipar kellő művelésben részesül. És ő nemcsak hirdeti elveit, de gyakorlatilag is demonstrálja. Eszméit nem rejtegeti véka alá, publikálja és valósítja is. Hetven évével még mindig nem rest utazni külföldön, látni, hallani, s amit jót, üdvöset lát, tapasztal, azt megjegyzi, hazahozza, s átülteti magyar földbe.

Minden lépése egy cél felé irányul: közelebb hozni Magyarországot a Nyugathoz. S a költő e szavait: „Hass, alkoss, gyarapíts”, egy államférfiú se vette még oly komolyan, mint Trefort. Kultuszminiszterkedése a legszebb lapja a magyar nemzet kultúrtörténetének. Tíz év alatt harminc év munkáját végezte ő a közoktatás terén, s nagyszabású alkotásai mellett egy pillanatra sem szűnt meg oly dolgokra is kiterjeszteni figyelmét, melyeket más nagy emberek kicsinylettek, s állásuk másságához méltónak nem találtak azokkal vesződni. Pedig közoktatásunk üdvös fejlődésének titka éppen abban rejlik, hogy Trefort sohasem volt rest a csekély fontosságúnak tetsző körülményeket is latba venni, tudva, hogy csak így érhet biztosan kitűzött céljához.

Elért-e?

Ő maga mondja, hogy még nem, még sok a tennivalója.

Adja Isten, hogy a nyolcvan éves Trefort épp az ellenkezőjét mondhassa: nincs már tennivalóm.

Tisza Lajos gróf²¹¹

A férfiú, kinek neve e cikk élén áll, lelkes emlegettetés tárgya ma széles ez országban. Ismertük és becsültük eddig is őbenne a tettek emberét, ki új életre keltette az iszapba fült Szegedet, most egyszerre meghódította szívünket is. „Szegedi gróf” melléknevéhez egy újat fűzött: a szó igaz és komoly értelmében illeti meg a „kultúr gróf” nevezet. A magyar nemzet tiszteli meg ezzel őt, ki fényes nevével, gazdag tudásával, politikai és társadalmi éleslátásával, szívének igaz magyar indulatjával áll élére a magyar kultúra apostolainak, hogy ezek a lelkesek az ő lelkeségéből újabb erőt merítsenek nagy, nehéz munkájukhoz.

S apostolai a magyar kultúrának, kik el nem titkolható szorongással jöttek az ország szívébe, egy ember szavára, egymást megértve, testvéri szeretettel váltak el, hogy más-más viszonyok közt, de egyenlő lelkesedéssel folytassák a nemes versenyt: terjeszteni a magyar kultúrát, hívőül nyerni meg a haza minden fiát a magyar állameszmének.

Az a nagyszabású beszéd, melyet Tisza Lajos gróf az új városháza nagytermében, egy előkelő, lelkes közönség előtt, kultúregyesületeink kongresszusán mondott, korszakot alkot kultúrtörékvéseink rövid, de annál mozgalmasabb történetében. Beszédének nagy súlyt ad előkelő állása, becsessé teszi meleg hazafias érzelmekkel párosult eszmegazdagsága. Bölcs és nyílt, tudatában a szent ügy igazságos voltának. Megmondja az igazat – hímezés-hámozás nélkül – belső és külső ellenségeinknek, s egy politikai és társadalmi viszonyainkat alaposan ismerő államférfiú bölcsességével mutatja meg az utat, melyen haladnunk kell.

„Palástolni nincs okunk, nyíltan hirdetjük a művelt Európának – mondá Tisza gróf – indító okait kulturális és a magyar állameszme megszilárdítására való törekvéseinknek. A magyar törvényhozás, a magyar kormány és társadalom nem követel többet, mint hogy a magyar állampolgár még elméletben se tagadja meg a magyar állameszmét. Tanintézeteknek államköltségen való felállítása, s a magyar kultúrának társadalmi úton való terjesztése által módot nyújt a nem magyar ajkúaknak is a magyar műveltség megszerzésére, s intézkedik, hogy a felekezeti iskolákban egyes rajongók vagy külbefolyás alatt állók bogarai miatt százak meg százak tévtanokra ne oktattassanak”. S mindez történik oly nagy mérvű, minden állampolgárra kiterjesztett szabadság védelme alatt, hogy az izgatók államellenes tanaikat nyíltan hirdethetik.

S e helyen alkalmat vesz magának a szónok, hogy felhívja a figyelmet Bismarck nemzetiségi politikájára, az elzász-lotaringiai viszonyokra, a német nemzetiségű balti

tartományokra. Hasonlítsák össze e különböző államokban folyó állami tevékenységet a magyarországi viszonyokkal.

Nem állhatjuk meg, hogy e messze időkre kiható beszédből egy részt szó szerint ide ne iktassunk, amint következik:

„A közműveltség az út, amelyen meg lehet értetni mindenkivel, hogy míg vallásra, anyanyelvre, szokásokra különbözhet egyik faj a másiktól: nemzet csak egy van és lehet a magyar államban. És e társadalmi mozgalomnak, mely a különböző közművelődési és népnevelési egyletek alakításában nyilvánul, legkevésbé lehet célja a nemzet ezredéves tradícióival szakítani. – Ha a magyar államférfiaknak úgy a múltban, mint a jelenben törekvése mindig oda irányult, nem elnyomni, eltiporni vagy kiirtani, de a szabad institúciók és a jogegyenlőség kiterjesztése által a magyar állameszmének megnyerni a különböző nemzetiségeket, a társadalom bizonyára nem fogja ez üdvös processzust,²¹² reakciót szülő türelmetlenséggel megzavarni akarni.

Nincs tehát semmi ok arra, hogy e hazának bármely polgára féltékenyen tekintse e mozgalmat, az indok, mely ezt vezérli, a cél, melyre törekszik, nemes és nem sérthet senkit. Lesz-e e mozgalomnak kívánt sikere, az a működési térnek, a működés mérvének és módzatának eltalálásától, az eszközök szerencsés megválasztásától függ.

Az említett egyleteket megalkotott férfiak komolysága kizárja azt, hogy itt a kongó nagy szavakkal való tüntetésben kulimináljon a tevékenység; érzi azt minden ember, hogy ez ügyben mentől többet dolgozni, cselekedni és mentől kevesebbet beszélni kell.

Hogy egy népies kitéltet használjak – aki sokat markol, keveset szorít – bizonyára nem fogják tehát az egyesületek tevékenységüket a jövőben sem azáltal elforgácsolni akarni, hogy alakulásuk közvetlen célján túl, munkásságuk körét oly irányban is kiterjesszék, mely nagyban túlhaladja anyagi erejüket, habár az eddig alkalmazottakon kívül még sok eszköz kínálkozik is, mely közvetve szintén elősegíthetné a kitűzött cél elérését; és bizonyára őrizkedni fognak átcsapni akarni az állam és törvényhozás feladatát képező teendőik terére. Mentől egyszerűbb programmal, mentől csendesebben és mentől szorgalmasabban folytatjuk a munkát – de folytatja saját közvetlen szűkebb körében mindenki – annál több valódi eredményre jutunk.”

Igazi magyar elme, s igaz magyar szív nyilatkozott meg e beszédben, s oly férfiú ajkáról hallottuk azt elhangzani, ki csak ritka és nagy alkalmakból szólal meg, s szavait követik is a tettek.

Tisza Lajos gróf a magyar kultúra apostolainak élére állt saját lelke sugallatából, szavaira milliók szíve dobban meg, s csak egy intés: milliók követik.

Valóban, alkalmasabb időben nem válhatnék tényé Tisza Lajos gróf belügyminisztersége, mint most, midőn e beszéd hatása alatt áll egész Magyarország. „Hivatalos akció és társadalmi akció mintegy kiegészítik egymást”, mondjuk mi.

Mielőbb úgy legyen.

B.

Halotti beszéd Tisza Kálmán felett²¹³

Budapest, márc. 24.

Imé, testvéreim az Úrban, mely nagy a Halálnak az ő ereje. Imé, testvéreim az Úrban, széttekintvén a gyászoló gyülekezetben: együtt látom a mi nagy halottunk híveit és ellenségeit. Itt vannak a nagy halott ravatala mellett, kik egykoron visszafojtott lélegzettel lesték a most néma ajknak minden szavát; itt vannak, kik sárral, kövel dobálták, feneketlen gyűlölet hangján emlegették nevét; itt van jó barát, ellenség s imé ennek is, annak is szeme könnybe borul! Látjátok, testvéreim az Úrban, mely nagy a Halálnak az ő ereje! Az ő kibékítő, az ő haragot, gyűlölséget felejtető, minden sérelmeket kiengesztelő ereje!

Hogy a Halál leveri az erőset, a legerősebbet: ebbéli erejét ki csodálja? De a Halál könnyet fakaszt ama szemekben, melyekben még nem oly rég a gyűlölet lángja lobogott: van-e ennél a földön nagyobb, csodásabb hatalom? Halál, halál, de nagy, de félelmetesen nagy vagy a te legyőzhetetlenségedben! Halál, halál, de mérhetetlen nagy vagy a te mindeneket kiengesztelő csoda voltodban!

Nagy ember fekszik a ravatalon, emberek, a legerősebb, a leghatalmasabb egykor mi közöttünk: szemének egy villanása, ajkának egy szava, kezének egy mozdulata millióknak sorsát forgatá. Nagy ember fekszik e ravatalon, emberek, ki lelkének csudálatos varázsával híveit is, elleneit is megbabonázta s már-már megingatá a lelkeket: íme, van földi erő, melynek vége nincs; van földi hatalom, mely ledönthetetlen.

Keserű emlékek, bántó ítéletek, némuljatok el e pillanatban! Hisz látván láthatjátok, testvéreim az Úrban, hogy minden erő, minden hatalom véges ezen a földön. És megszűnnek a csodálatos lelki varázsok, mihelyt elhalványodik a javakat osztó hatalom tündöklő fényessége: ami még legyőzhetetlennek látszó erő volt tegnap, imbolygó, testetlen árnyék ma s végezetül az imbolygó árnyékot is lezárja kérlelhetetlenül a koporsó fedele!

Ellenség, jóbarát, ne szégyelld könnyedet, mit e ravatal mellett ejtesz. Jól szolgált, rosszul szolgált: a hazáját szolgálta, míg élt, e férfiú. Egy gyászba borult nemzet néma fohásza kíséri első lépteit. Majd felzúgnak a tapsok, virágokkal hintik útját: övé a nemzet szeretete, ő benne a sokat csalódott nemzet minden reménysége. Aztán jönnek a nehéz napok. A legnehezebb napok. Az alkotás, a kormányzás nehéz napjai, esztendei. Hány szívnek szeretete válik gyűlöletre! Nyomában, oldalán a hívek nagy tábor: önzetlenek, önzők. Kik

voltak többen? Szabad-e most ezt kérdeni? És nő az ellen tábor. Taps és szidalom, szeretet és gyűlölet: mind az ő személye körül zúg, forrong, mígnem félreáll a jelenkor leghatalmasabb magyarja: a félelmetes vezérből – közkatona lesz; a hívek tábor megfogyatkozik; az ellenfelek szeretetlenül, gyanakodva nézik: mit keres itt?

Hát ez a vége a legfélelmetesebb hatalomnak is, emberek? Hát meg kell érnünk, saját szemünkkel kell látnunk erőnk legyengülését, híveinknek megfogyatkozását, annak a csudálatos varázsnak hajh! nem csudálatos elmúlását: A régi erőből, hatalomból, tündöklésből mi maradt? Egy szomorú, imbolygó árnyék! Ez, ez maradt, emberek!

Halál, halál, te jótevő halál, ki lezárod szemünk pilláját, hogy ne kelljen látnunk a jó barátok szeretetének lehűlését, ellenségeknek örvendezését, ó mely nagy a te jóságod, Halál! És mely nagy a te erőd, a te hatalmad, hogy elhozád e ravatal mellé a nagy halottnak híveit és elleneit, s könnybe borítod a szemét híveknek és ellenségeknek egyaránt. Ez a te dicsőséged, Halál! Ezért tied a dicséret, dicsőség, te jótevő, te mindeneket feledtető, te kiengesztelő Halál!

B. E.

Wekerle²¹⁴

Még néhány év előtt, ha egyszerűen leírjuk: Wekerle, az olvasó egy szerencsétlen nevű novellahősnek nézte volna. Ma már a gyermek is tudja, hogy ki rejtőzik e különös név alatt. A haza összes stréberjei (nagy számmal vannak) szájtátva csodálják a meseszerű karriert, mit a szerény fogalmazó csinált. Ez már nem is karrier, ez egyszerűen: csoda. Mesébe illő, amint hogy a jövő század mesemondói bizonyosan mesébe foglalják a szegény sváb fiú csodálatos pályafutását.

Idáig egy polgár-miniszterünk volt, s arról is kisült, hogy nemes, mégpedig régi nemes. Horvát Boldizsár volt ez. Az első igazi polgár-miniszter tehát Wekerle Sándor. Az ő kutyaőre nem kerül elő a levelesláda fenekéről. Ám az még hagyján, hogy polgár emberből finanszminiszter lett. Ha savanyú arcot is vágtak hozzá a kaszinóbeli urak, beletörődtek, hadd kínlódják az a fogalmazó az ország deficitjével. Ez valóban nem úrnak való foglalkozás. Ide talentum és óriási munkaerő szükséges. Hanem a miniszterelnökség! Mily fordulat! Mily változás! Ébren vagyunk vagy álmodunk? A legfényesebb polcon egy polgár! Ahová nem is köll (?) valami nagy talentum, csak egy kis ügyesség, simaság, egy kis intrika, lavírozás hol erre, hol arra; fényes estélyek, nagy ebédek; ott lenni mindenütt: a turfon, a kaszinókban, a szalonokban...

Az ám, Wekerle nem is tagja a Nemzeti kaszinónak. Csak a dzsentrinek. Pedig még nem is dzsentrí. S most miniszterelnök. S hozzá a legfiatalabb miniszterelnök egész Európában.²¹⁵ Még eddig csupa ősz hajú urak kerültek a miniszterelnöki székbe, s ennek a Wekerlének még ősz hajszála sincsen!

Csak bár egy ősz hajszála volna!

*

Sokan mondják és írják, hogy Wekerle miniszterelnöksége a demokrácia diadala. Kétségtelen, hogy a demokráciának van oka az öröme, bár nem a demokratikus eszmék diadalra jutását jelenti Wekerle miniszterelnöksége.

Wekerle Sándor pénzügyminiszterré lett annak idején, mert nélkülözhetetlen volt. Az ország oly kétségbeejtő pénzügyi zavarok közé jutott, hogy az illetékes tényezőknek le kellett számolni – mégpedig nagy hirtelen – az előítéletekkel. Szapáry lehetetlenné lett mint

---

²¹⁴

Forrás: B. E.: Wekerle. = Ország-Világ 13 (1892) No. 47. p. 759.

pénzügyminiszter, s Wekerlének jönnie kellett. Nem volt más rajta kívül, akivel szerencsét próbáljanak. A próba fényesen sikerült. Ugyanaz a Szapáry lehetetlenné lett mint miniszterelnök. Ki legyen az utódja? Ismét Tisza? Az ellenzék nem tűrte volna meg. Széll Kálmán? Nem mert vállalkozni a kabinet-eltakarításra. Nagy áldozat lett volna tőle otthagyni biztos és dupla bankigazgatói állását (40 ezer arany forint fizetéssel jár) a bizonytalan, talán egy pár hónapig tartó miniszterelnökségért. Ismét rászorultak Wekerlére. Ő népszerű ember – így okoskodtak –, az egyetlen, ki összetartja a bomladozó szabadelvű pártot, s szelídebb indulatokra képes hangolni az ellenzékét. Vajon sikerül-e ez neki? Bajosan hisszük. Mert bár az ellenzéki sajtó is őszinte örömmel fogadta az ő miniszterelnökségét, a kabinet megalakításával már sehogy sincsenek megelégedve.

Világos, hogy Wekerle nem úgy állította össze a kabinetet, amint ő maga szeretne volna. Oly hirtelen, oly váratlanul került kezébe a hatalom, hogy ideje sem volt sarkára állani és a maga esze és ízlése szerint állítani össze a kabinetet. Engednie kellett mindenféle klikkek akaratának, cselszövényeinek. Ha Tisza Pistától meg is menekült egyelőre, Tisza Lajost kárpótlásul be kellett vennie a kabinetbe. A szegedi gróf lett őfelsége személye körüli miniszter. Ő informálja ezentúl a királyt. Jaj nekünk.

De benn marad Szilágyi is, a nagy bontó. Benn maradt, mert Tiszáék úgy akarták. S majd bejön Tisza Pista is. Most még egy kicsit várnak a tisztesség okáért, azután vagy Lukácsot vagy Bethlent menesztik, s beül helyükbe Tisza Pista. Belügyminiszterré mégsem lehetett. S remélhetőleg, nem is lesz. Ott ül már – a Tiszák szerint – nem elég erélyes Hieronymi, aki még jóformán be se köszöntött az állami számvevőszékhez, s már ott is hagyja, mint Szent Pál az oláhokat. Hiszen az örültség is lett volna, hogy Hieronymi az ő nagy talentumával és munkaerejével a számvevőszéknél penészedjék. Ő a második polgár-miniszter. Tehát az új kabinetben két polgár-miniszter. S csudálatos, a mélyebbre látó politikusok mégis reakciótól tartanak. A kötelező polgári házasság komédia. Az egész válság egy komédia. Minden, ami itt lefolyt előttünk, komédia.

Ennyi sok komédia után, félő, hogy nemsokára jön a tragédia.

B. E.

Kenyér nélkül²¹⁶

– Levél Wlassics miniszter úrhoz –

Épp azon tűnődtem, kegyelmes uram, miről, írjak vezércikket. Nem a témák hiánya, ellenkezőleg azoknak nagy sokasága okozott fejtörést. Ámbár a Nemzeti Iskola tanügyi lap, de politikai is, s jussom lett volna hozzá szólni a Fehérvár–Gromon–Kasits-afférhez is s megmondani szerény vélekedésemet a Fehérvár és Gromon uraknak rendezett szabadelvűparti teátrális tüntetésről. Igen, erről a tüntetésről, s ennek kapcsán arról a különös „közéleti erkölcsanról” (kegyelmes uram szállóigéje ez), mely mindenből pártkérdést csinál: a vicinálisból, a Rafael-képből, a huszonegyesből, Fehérvár és Gromon urak privát ügyéből. Mindent fedez, leplez, magáévá tesz, de egy dolog alól következetesen kibújik: a szegény ördögök munkájának pontos megfizetése alól.

A miniszter úr s vele ma millió újságolvasó ember azt hiszi, hogy ez idő szerint a Fehérvár–Gromon–Kasits-affér a legnagyobb botrány. De én tudok ennél nagyobb botrányt: több száz tanító, akinek az iskolája államsegélyt „élvez”, múlt évi szeptember óta nem kap fizetést. A miniszter úr jól tudja, hogy én nem tartozom a keményszívű emberek közé, ne vegye hát rossz néven tőlem, ha megosztom vele a tenger keserűségét és igaz fájdalmat, mit szívemben a szó való értelmében éhező tanítók sűrű levelei okoznak. A legújabb levél, melyet éppen lapom zártakor vettem, – szavamra, miniszter úr! – könnyet fakasztott szememből. Ha Ön olvassa, Ön is így jár vele. Mert Ön is családos ember, én is az vagyok, s aki a levelet írja: ugyancsak családos ember.

A nevét nem írom ki, a levelével szolgálhatok.

Állása: községi tanító. Fizetése: 420 forint. Gyermekeinek száma: 6. Tanít: 25 év óta.

Ennyi ideje, hogy esztendőről esztendőre öt hónappal később jut a fizetéséhez. Ám ez az év nemcsak rá nézve jubiláris év, de egyben a nemzet ezeréves jubileuma is, s hogy megemlegesse holta napjáig ezt a kettős ünnepet: hét hónap óta nem látott egy krajcár fizetést.

„Most, 25 évnyi községi tanítóskodásom után – írja ő – hogy...hogy...nem tudom leírni, de t. szerkesztő úrnak megsúgom, mert pirul az arcom, hogy nincs kenyér a házamnál. (Szegény feje! Még ő pirul!) De egyebünk sincs. Semmink sincs. Elszorul a szíves, ha családom tagjain végigtekintek: sem ruhájuk, sem - sokszor meleg szobájuk sincs. Arcuk sápadt, testük csontváz a sok nélkülözéstől. Szegény gyermekeim! Sírok, mint a gyermek, midőn e sorokat írom, pedig 50 éves vagyok. Miért tanultam? Hiszen egy favágónak

---

²¹⁶ Benedek Elek: Kenyér nélkül. Levél Wlassics miniszter úrhoz. = Nemzeti Iskola 3 (1896) No. 12. (márc. 21.)

százszorta jobb sorsa van!... Fizetésem tekintélyes részét az uzsora emészti fel. Képezdés fiamnak ősz óta egy fillért sem adtam sem ruhára, sem költségre; polgári iskolába járó fiamnak felmondták az élelmezést, most a tanév közepén haza kell jönnie, mert egy krajcárnak ura nem vagyok, kölcsönt pedig nem kapok.”

Elég-e ennyi? Engedjük el egymásnak a levél további részét, kegyelmes uram. Végre is mi van abban, ha egy tanító éhezik. S mi van még abban is, ha száz, meg ezer tanító éhezik. Minek lett tanító, ugye? S ha tanítóra lett, nem elég-e neki, ha ön kegyelmes uram, szeretne vele kezdet fogni? Ha tanító volnék, magam is megelégedném ennyivel s szó nélkül, panasz nélkül éhezném tovább. És tartanék lelkes előadásokat a közéleti erkölcsstanból. Mondanám és bizonyítanám, hogy igenis ez az igazság:

Az ország minden tisztviselője kapja meg primán a fizetését, csak a tanító ne!

Teljék az ország kasszájából Rafael-képekre és társalgási leckékre, csak éhező tanítók kenyérére ne!

Kísérje őszinte részvét a hamiskártyást Amerikába, csak a tanító asztalfiába ne tekintsen be a közérdeklődés kíváncsi szeme!

De mert nem vagyok tanító s nem magamért beszélek, kérdem a miniszter úrtól szelíden: mi az oka, hogy a községi iskoláknak nem küldik meg az államsegélyt. Bürokrata lelketlenség-e vagy csapnialó lustaság? Vagy tán nincs pénz? Egyáltalán nincs? De már kérem, ezt nem engedem el, tessék bár demagógoskodásnak venni: miért volt pénz Rafael-képekre? S miért volt pénz társalgási leckékre?

Nincs pénz? Elfogyott? Tessék csődöt mondani. Fuss vagy fizess. Minden tisztességes ember, ha nem tud fizetni, legalább – fut. A közoktatási minisztérium sem nem fizet, sem nem fut. Áll, mint egy szobor, némán, ridegen. Éhező férfiak, kenyérért síró gyermekek könnye nem hatja meg. De Ön, kegyelmes uram, nem szobor. Meleg a szíve, nemes a lelke. Önt meghatja a nyomor siralma, ugye meg?

Annyit emlegetik az ön jogász voltát, hogy már csupa unalom. Na, én nem emlegetem. Én a jószívű embernek, a jó családapának beszélek. Megértett engem, ugye, meg?

Benedek Elek

AZ ISKOLA KÖRÜL

Az ábécé (Szíves üdvözlét első tanítónak, Benkő Sándornak)²¹⁷

Az ábécé író Gönczy Pál jubileuma juttatja eszembe ezt a gyermekkori történetet. Elmesélem, úgy amint volt, cifrázás nélkül.

Ennek előtte huszonnégy esztendővel történt. A házunknál s a szomszédságban ahány gyerek, mind ott pipiskedett az asztal körül, melyen halomban hevert mindenféle jó, amit csak a baróthi vásárról hozni lehetett. Volt ott mézeskalács, hermányi fazék, nagyajtai kalap, udvarhelyi csizma, kötőfék, szíj, ostor, lécszeg, kasza, fenkő, kapa (nyél nélkül), flanell, babos kendő, rizskása, kávé, mazsolaszőlő, s egy – ábécés könyv.

Valamennyi közt ezt vettem észre legelőször. Ezt a rejtelmes valamit, melyből az én kis Anikó néném csodás, érthetetlen dolgokat babusgatott ki már a múlt télen, de széles e világért kezembe nem adta volna. Azt mondta: nem gyermeknek való.

Vala pedig akkor ő öt, én meg valék három esztendőös.

De most már négy esztendőös valék, s erőst megszemjűhoztam a tudományokra.

Nem hagytam békét édesapámnak, míg nekem is nem hozott egy olyan ábécét, amilyen Anikónak van. Mikor aztán a sok mindenféle vásárfát elszedték az asztalról, előkerült az ábécé is, s az asztalkörül pipiskedő gyermekcsereg egyszerre visított fel:

– Ábécé! Ábécé! S nagyobb volt az örömük, s nagyobb és igazabb az enyém is, mintha ma főnyereményt csinálnék.

Az édesapám erőltetett komolysággal adta át a mélységes mély tudományokat rejtő könyvet.

– Hát itt a könyv, fiú, de aztán tudós légy ám!

Nem tudtam ugyan, hogy mi az a tudós, de megígértem szentül. (Az egyetlen ígéret mit be nem váltottam.)

Valóságos lázban voltam. Most előlről, majd hátulról előre forgattam a leveleket izgatottan, türelmetlenül, közbe-közbe megbámultam egy-egy furcsább formájú betűt. A B-nél eszembe jutott a nagyhasú, főthös Bogdán Jancsi, a D-nél a sarló, az öreg terpeszkedő O-

nál a káposztafej vagy a tele hold, a P-nél az apám kardjának a markolatja. (A kadból azóta káposztavágó kés lett.) Szóval: már első átlapozásra minden betű kedves ismerősemmé vált, anélkül, hogy tudtam volna: névszerint kihez legyen szerencsém.

A gyerekek (vagy tíz) mind körülöttem guggoltak, s látható irigykedéssel szemlélték boldogságomat. Mintha mondták volna: lám Eleknek már könyve is van! Holnapra már talán betéve is tudja mindazt, ami belül van. Csak a vánkosa alá kell tennie.

Ám hirtelen ssötét felleg tornyosodott boldogságom egén. Egy sebes fordítással – ripsz! – kettéhasadt egyszerre három levél! Egy kétségbeesett sikoltás adá hírül és tudtul mindeneneknek, akiket illet és nem illet, a nagy és borzasztó szerencsétlenség.

Édesanyám, az áldott jó lélek, lelkendezve futott be a konyháról.

– Mi lelt? Mi baj?

Bühüm! Bühüm! ordíték torkom szakadtából s könnybe lábadt szemekkel mutattam édesanyámnak az elszakított leveleket.

Hát hiszen kikaptam a leckét.

– Ó te, te, te! Neked is való a könyv, te! Add ide hamar! Hiszen majd vesz még édesapád könyvet!

Verést nem kaptam, de megijedtem szörnyen, mikor édesanyám kivette kezemből a könyvet. Bizonyosan nem adja vissza többet. Még magasabb hangból gyújtottam rá. De már ezalatt édesanyám újra künn volt a konyhán. Félénken sompolyogtam utána. Azt hittem, a tűzbe dobja, De egyéb történt. Mire én a konyhába értem, azok a jóságos kezek már kavarták a – házi csirizt. Könnyes arcom ragyogóra vált. Lélekzetemet visszafojtva álltam, míg édesanyám, nem is sejtve otlétemet, egy szempillantásra összezsirizelte szépen az elhasított leveleket. Persze néhány betű áldozatul esett s bár hálásan csókoltam meg azokat a jóságos kezeket, boldogságom nem vala teljes.

Nem, mert most egy rémkép tűnt fel egyszerre. Mit mond a tanító bácsi, mikor majd fölvisznek az iskolába s látja ár első nap, hogy csirizes a könyvem. Még akkor sem voltam nyugodt, mikor édesanyám kézenfogott, s másik kezében egy szép csirkével, vitt fel a tanítóbácsihoz. Szerettem volna kérni édesanyámat: Ó édesanyám, vigyünk két csirkét a tanítóbácsinak, akkor talán nem dorgál meg az elhasított levelekért. (Lám, lám, már a gyermek esze is a megvesztegetésen jár!) De nem mertem szólni. Remegve léptem be a tanító bácsihoz; valamit dadogtam s illedelmesen kezet csókoltam.

---

²¹⁷ Székely Huszár: Az ábécze. (Szíves üdvözlét első tanítómnak, Benkő Sándornak.) = Magyar Nép 1 (1888) No. 19. pp. 2–3

– Jó napot kívánok! Felhoztam a fiamat meg egy csirkét. Ezt költse el egészséggel, a fiamat meg vezesse a jóban.

– Megbízhatik bennem édes néni! – felelt a tanítóbácsi jóságosan.

Én még mindig szorongva álltam, remegve a pillanattól, midőn a tanítóbácsi elkéri a könyvemet. Az ám, el is kérte.

– Nos, kisfiam, már könyved is van?

Ez szép. Talán már tanultál is belőle?

Édesanyám felelt meg helyettem.

– De még mennyit. Mindjárt első nap elhasított három levelet. Tessék megnézni, én csirizeltem össze.

(Jaj istenem; mi lesz most velem!)

– S hogy sírt ez a gyerek, csak hallotta volna tanító úr?

– Miért sírtál kisfiam?

– Mert...

– Nos?...

– Mert féltem, hogy a tanítóbácsi...

– Mondd ki, ne félj fiacskám.

– Hogy a tanítóbácsi megver.

A tanítóbácsi elmosolyodott. Aztán ölébe kapott s azt mondá:

– Csak szorgalmas, jó tanuló légy fiacskám, aztán nem verlek meg. Az szokott a legjobb tanuló lenni, akinek legrongyosabb a könyve.

Nagyot lélekzettem. Mázsás teher esett le kicsiny szívemről. Tanítóbácsinak ezt a mondását soha el nem feledtem. S bizony sok-sok könyvet tanultam azóta rongyossá. És bizony nem bántam meg.

Székely Huszár

Az első Ábécé²¹⁸

A családi tanács, mely a mamából meg belőlem állott, egész komolyan elhatározta, hogy Marci ábécés könyvet kap. Még csak ősszel lesz ugyan hatéves a fiú, de már nem lehet kibírni vele odáig. Azzal fekszik, azzal kel, hogy ő már nagy gyerek, neki könyv kell. Aztán írka, toll, tinta, meg könyvestáska. Egy ebédnél már választott is a Marci gyerek a könyvestáska meg a túróstáska közt. Megkérdeztük, mit szeretne jobban: a könyvet vagy a túróstáskát.

Marci egy nagy, erős elhatározással a könyvestáska mellett nyilatkozott. Most már nem lehetett többé kitérni a kérdés megoldása elől. A mama azt indítványozta: a túróstáska ezután is csak kerüljön az asztalra minden pénteken, mert négyszem közt legyen mondva: nem is tudja, hogy hamarosan mivel pótolhatná, ellenben vásároltassék meg a könyvestáska is, ha Marci jól viseli magát. Marcinak tudomásul hoztuk a családi határozatot s annak a könyvestáska és járulékaira vonatkozó részével én bizattam meg.

Az egész szomszédság a bizonyságom, hogy én még aznap megvásároltam mindent. Egy szempillantás alatt híre ment a nagy eseménynek hetedhét szomszédságon át. A cselédek elmondták a tejes asszonynak, a kiflis gyereknek, a mészáros legénynek, Marcika a testvérekéinek, azután a nyulacskáknak, a cicuskáknak s gondolom, eldicsekedte még a csiripelő madárkáknak is. Én nekem legalább úgy tetszik, hogy a verebek is erről csiripelnek.

Marci most már rá sem néz azokra a szép képeskönyvekre, melyeket a Jézuska hozott. Mit ér neki, hogy kívülről tudja mind azt a sok versikét, ha nem tudja igazán leolvasni? Ez, ez a vékony, húsz krajcáros könyvecske csak az igazi könyv! Ott van mindjárt az első oldalon az "a" betű. Hosszan és röviden, írásban és nyomtatásban. Utána az ú. Ujjé, de könnyű a megtanulása. Csak össze kell ragasztani két i-t s kész az ü. Marci már tud két betűt. Jön a harmadik: a "r". Most már nem "err" mint a régi jó világban, hanem "r". S mennyi tudomány már az első oldalon. Mit ki nem lehet olvasni ebből a három betűből! Íme: úr ír.

Úr ír! Persze itt a Marci gyerek mindjárt az apára gondol. Ő az az úr, aki ott ül az asztalnál s ír. S hozzá is teszi, hogy ő is olyan úr lesz majd, aki ír. Mert a Marci még azt hiszi, hogy minden úr – ír. Na, majd helyrecsavarodik az illúziója, ha ő is ábécés könyvet vesz a fiának.

Különös egy érzés fogott el, mikor én ezért a könyvecskéért beléptem a boltba. Huszonöt esztendő fiatalodtam egy röőke pillanatban s lelkem a másik pillanatban már ott

---

²¹⁸ Benedek Elek: Az első Ábécé. = Magyar Hirlap 1 (1891) No. 95. (jun. 25.) Tanügy c. mell. pp. 17–18.

volt abban a kis faluban, hol egy fehér hajú aggastyán talán már tizedszer olvassa a Szent Bibliát és épp annyiszor Budai Ézsaiás uram Lexikonját.

Az a fehér hajú aggastyán erős, pirospozsgás arcú férfi volt még akkor, mikor hazahozta nekem az első Ábécét. Onnét hozta a baróti országos vásárról. Nem a könyvesboltból, de a ponyváról, hol békességben fért meg Indali Péter Ábécéje Tatár Péter szörnyűséges históriájával.

Mintha ma is látnám az Indali-ábécé első oldalát. Az ő betű nyitotta meg a sort s mindjárt oda is volt pingálva egy nyurga őzike. Lázás mohósággal forgattam levelet levél után. Szerettem volna egyszerre tudni: mi van ebben a rejtelmes, csodás valamiben. Csak a könyv volt más, de a gyermek éppen olyan, mint ez a gyerek itt ni, aki egyszerre szeretné fölfalni az első könyvét. Hanem a nagy öröme rettenetes szomorúság következett. Ripsz, rapsz! A sebes forgatásban egy lap kettéhasadt. Egyszerre elsötétült a kisszoba, el az udva, el az egész világ (már ameddig egy gyermek világa terjedhet) s csak egyet láttam világosan a nagy sötétségben: a tanítóbácsit, virgáccsal a kezében. Mert az én időmben járta a virgács, mégpedig nyíltan, azt mondják ma is járja itt-ott, csakhogy – nem nyíltan. Keserves sírásomra ijedten szaladt be az édesanyám. Nem tudtam beszélni, de beszélt helyettem az elhasított levél. Hiába ragasztották össze azok a jóságos kezek lisztből rögtönzött házi csirizzel: egész éjjel a tanítóbácsiról álmodtam. Remegve fogtam meg édesanyám kezét reggel s indultam vele az iskolába. Az első nap! És elszakadt levelű ábécé! Minden reményemet abba a kosárba helyeztem, mely édesanyám másik karjába volt fűzve s melyben búsan csipegett két áldozatra szánt – csirke. Ez volt a "tandíj". Kitől ahogy tellett. Az egyik egy tojást vitt, a másik egy cső kukoricát, a harmadik egy tál lencsét; mi csirkét, mégpedig kettőt. De tanítóbácsinak felesége volt s így az ő színe elé nem is került a csirke – elevenen. Persze, hogy mindjárt a könyvre esett a tekintete.

– Úgy, neked már könyved is van? – szólt nyájasan, (nini, nem is olyan haragos ember ez a tanítóbácsi!) akkor hát olvasni is tudsz már?

– De mennyire – segített ki az édesanyám – már el is hasított egy levelet.

Hiszen egyéb se kellett: eltört a cserép, de még hogy eltört. S aztán egy nagy csoda történt: az a bácsi, kit én virgáccsal láttam egész éjjel, fölvetett az ölébe, ráültetett a térdére, gyöngéden megsimogatta arcomat s mintha most is hallanám a szavát:

– Na, ne sírj fiacskám. Sok könyvet elszaggatsz még, mire ember lesz belőled. Hanem azért vigyázz ezentúl, mert nem az a legjobb tanuló, aki legtöbb könyvet szaggat el.

Bizony nem sokat értettem én ebből a beszédből akkor, csak aztán lassan-lassan, az évek forgásán vésődött a lelkembe s el sem is felejtém azóta.

Most tovább adom a fiamnak, de variációval.

– Tanulj fiam, de vigyázz a könyvedre. A te apád szegény ember s ebből a könyvből kell majd tanulni – Jancsinak is.

Azt már csak utána gondolom s föltéve, hogy jövő esztendőre nem egy másik könyvgyártó bácsi könyvét kell megvenni. Mert az bizonyos, hogy Jancsi örökölni fogja Marci télikabátját, de a lehető legbizonytalanabb, hogy vajon a könyvét is örökölheti-e.

De hát ez már nem tartozik ide. Ez már nem tárcába, vezércikkbe való...

...Hol is hagytuk el, Marci? Igen: úr ír! Igen: úr ír.

Na majd holnap megtanítlak a "V" betűre. Akkor aztán majd nemcsak azt fogod olvasni, hogy "Úr ír", hanem azt is: Úr vív.

Benedek Elek

Endre²¹⁹

Mikor engem gimnáziumba vitt az édesapám, a klasszisunk hatvan nebulója közt Endrén akadt meg először a tekintetem. Úgy kivált közülünk, mint – mit is mondjak csak – egy szál Maréchal Niel hatvan szál mezei virág közül. Még most is látom Endrét térdig érő bársony nadrágjában. Látom a csattos cipőt, a szalaggal megkötött finom fekete harisnyát, a bársony kabátkát s látom a bársony sipkát, mely alól álláig csüngött le szép szőke selyem haja. Az arca igazi finom, előkelő arc volt, halovány és büszke.

Biztosra vettem, hogy Endre valamelyik grófnak a fia, de csakhamar megtudtam, hogy az Endre apja nem gróf, még nem is báró, még nem is nemes ember, hanem – távíró tiszt 800 forint fizetéssel. Hanem azért nekünk falusi gyermekeknek, kik édesanyánk szötte s falusi szabó varrotta idétlen magyar kabátban kerültünk a gimnáziumba, rettenetes módon imponált Endre. Először is az apja 800 forint fizetése akkor oly rengeteg nagy summának tetszett, mint ma 8000 forint. Irigyeltük Endrét, aki egyetlen fia volt szüleinket, aki nem lakott bent köztünk a vén kollégiumban, ahol mi tizenkettesével szorongottunk egy szűk szobácskában; irigyeltük Endrét, akiről tudtuk, hogy amint reggel fölnyitja szemét, édesanyai kezek nyomják kezébe a kávéscsészét, míg a mi reggelink a legtöbbször száraz kenyér volt; irigyeltük az ebédjéért, mely rendesen három, vasárnap négy fogásból állt, míg mi tizenketten egy-egy tányér vékony

---

²¹⁹ Benedek Elek: Endre. = Magyar Hirlap 1 (1891) No. 108. (jul. 9.) Tanügy c. mell. pp. 17–18.

levest s két font húst kaptunk; irigyeltük a vacsorájáért, mely bizonyára pecsenye volt, míg mi két krajcár ára szalonnával főzött babot kaptunk...

Igen, mi irigyeltük Endrét, ő meg lenézett minket. Pedig máskülönben Endre nem tartozott a jobb tanulók közé. A cseléd egyre hozott üzenetet a nagyságától, hogy Endre úrfinak fáj a feje, ma nem jöhet iskolába, s a tanító úr mindig mosolygó arccal csókoltatta a kezét önagyságának. Csak maradjon otthon, míg egészen jobban nem lesz. Nekünk is sokszor fáj a fejünk a tanulástól meg az éhezéstől, de mi sohasem mertünk ágyban maradni, mert nekünk nem hitte volna el oly könnyen a tanító úr.

Mondám, hogy Endre úrfi nem tartozott a jobb tanulók közé. Egyetlen fia volt a mamájának, s az Endre mamája hajszálynit sem különbözött mindazoktól a boldogtalan mamáktól, akiket egyetlen gyermekkel ver meg az Isten. Endre úgy el volt kényeztetve, amint csak egy egyetlen fiú lehet. Sokszor kikötött a tanítóval is, s bár ez láthatólag bosszús volt, Endrét sohasem bántotta. Mi gyermekésszel azt gondoltuk, azért nem verik meg Endrét, mert a tanító úr minden vasárnap náluk ebédel, s születés- és nevenapjára mindig kap valami ajándékot. Ennek a körülménynek tulajdonítottuk azt is, hogy Endre sohasem bukott meg, bár minden évben megérdemelte volna, sőt, egyik-másik tárgyból kitűnve is volt.

Mikor a felsőbb osztályokba kerültünk, Endrének egy kicsit megnehezedett a dolga, mert egy tanító helyett három-négy tanárt kellett ebédre hívni, de kisvárosban egy nyolcszáz forintos fizetésű hivatalnok még mindig hozhat ennyi áldozatot egyetlen fiáért. Endre kinőtt a térdig érő bársonybugyogókból s most már kis gavallér lett belőle. A diákbálon ő volt az előtáncos s tíz-húsz leánynak udvarolt egyvégbe. Mi persze bárdolatlan, szögletes suhancok voltunk s jó messziről, irigykedve lestük, hogy ez az Endre mily ügyesen, sikkesen forog a parketten. Mi szegény falusi fiúk sátoros ünnepeken eljártunk legációba s így prédikáltunk össze 10-20 forintot. Endre sohasem járt legációba; ha tán kedve lett volna is rá, nem eresztette a mamája. Ráfért volna ugyan az a 10-20 forint, de mit szóltak volna a mama barátnői, hogy ő a fiát – koldulni küldi. Mert amolyan koldulásféle az a pénzért való prédikálás.

A hetedik, nyolcadik osztályban már egy kicsit a mi szemünk is fölnyílt s világosabban kezdtük látni a magunk és az Endre helyzetét. Fogatkozni kezdett az irigységünk. Rájöttünk, hogy 800 forint nem olyan rengeteg nagy summa. Hogy amíg Endre a városban tanul, addig csak könnyű a szüleinek, mert ahol kettő jól lakik, a harmadik sem marad éhen. De mi lesz Endrével, ha fölmege Budapestre? Pedig Endre nem is akar hallani egyébről, mint Budapestről, ott sem lesz kurta nadrágos filozópter, hanem jogász. Mi csak megnyugtattuk magunkat valahogyan. Valamennyiünkre nézett otthon egy kis birtokocska, aztán már a

kollégiumban megszoktuk az óraadást és a nélkülözést. Egy pár darab földet elad az apánk, egypár forintot keresünk hozzá, egy kicsit (talán sokat) éhezünk is s majd csak végig nyomorogjuk az egyetemet.

De Endre!? Endre!? Mi lesz Endrére? Mennyit küldhet apja havonként a 70 forint fizetésből? Ötvenet? Akkor ő hal éhen. Huszat? Akkor Endre hal éhen. Mert Endre nem szokta meg sem a munkát, sem a nélkülözést. Endre inkább a Dunának megy, semhogy bekopogtasson valahová és munkát vállaljon.

És Endre fölment Budapestre. Az egész város tudta, hogy a távirótiszt 300 forintot vett föl a takarékpénztárnál nagy szaladgálás és rimánkodás után. Ebből a pénzből ment föl Endre. Az első esztendőben még csak ment valahogyan. A 300 forint takarékpénztári kölcsön s az apa szerény fizetéséből jutott minden hónapra vagy 40 forint. De ezt a 40 forintot Endre nem tudta helyesen beosztani s rendszeren hónap tizedik napjától kezdve már rajtunk élősködött. Igen, rajtunk, szegény ördögökön.

Endre azonban nem tette le az alapvizsgát. A mama sírt, ájuldozott, a papa rettenetesen káromkodott s kijelentette, hogy ő többet egy krajcárt sem költ Endrére. A 300 forint részleteit is alig tudja fizetni. Endre keressen magának munkát valahol ügyvédi irodában, adóhivatalnál, megyénél, akárhol, csak az ő nyakán ne üljön. Elég volt az úrfiskodásból.

De hol? Itt ebben a városban, ahol ő minden lánynak udvarolt? Itt legyen ő napidíjas? Nem, nem! Inkább nekimegy a – Küküllőnek. Hogy Endre ne menjen Küküllőnek, a mamája összekönyörgött vagy ötven forintot s ezzel Endre másodszor is nekivágott Budapestnek. De most már nem az egyetemre. Sorba vette az irodákat. Végre egy ügyvédnél megakadt.

A minap volt a tíz éves találkozója az én osztályomnak. Vagy húszan jöttünk össze egyik budapesti vendéglőben. Az érettségi után tíz év! Mi minden történt e rövid idő leforgásán! Három társunk meghalt; az életben maradtakból lett adótiszt, tanár, ügyvéd, doktor, pap – minden telt ki belőlünk, még képviselő is.

Hát Endre?

Endre írnok egy ügyvédnél kilenc év óta, 20 forintról negyven forintra emelkedett havi fizetéssel.

Benedek Elek

Az első egzámen²²⁰

Vénülök, gyerekek, vénülök. Mintha csak tegnap lett volna ragyogó szép virágvasárnapja, az én első egzámenem²²¹ napja. S ím már a fiam is diák. Még hallom süket, rekedtes hangját a harangnak, amint hívogat: jertek, jertek, gyermekek, ma lesz egzámenetek. Ott ülünk szépen az iskola rozoga padjain s lopva ki-kitekintünk a templomra: abban lesz a mi egzámenünk. Nem az iskolában, fiam, mint a tied, hanem az Isten házában. Kántor bácsi összecsapja széles tenyerét: s fölállunk egyszerre, fiúk és leányok. Mert mi egy szobában tanultuk az ábécét, s nem külön-külön nagy ablakos szobákban, mint ti gyerekek. Elénekeljük vékony, sipító hangon: Te rólad zeng dicséretünk, Nagy Isten téged tisztelünk... Ez az első ének a zsoltáros könyvben. Te még ezt nem ismered, fiam; ismertem, énekeltem én hat esztendőskoromban. Ma is tudom, ma is el tudnám énekelni. Aztán szépen imára kulcsoltuk a kezünket. Egyszerre rebegtük el az imádságot. Hálát adtunk a jó Istennek, hogy megsegített s segedelmét kértük a mai napra is. Úgy lépdegeltünk szépen, kettesével a templomba. Ott volt az egész falu. Az öreg tiszteletes úr az ő külön födeles székében. A szüleink, a bácsik, a nénik ünneplő ruhában, ragyogó arccal. Az Úr asztala szépen megterítve, közepén egy hosszú cserépkancsó, tele virággal. Már olyan virágokkal, fiam, amilyenek azokban a kicsi falusi kertekben nyílnak, illatoznak. Ugye, te még nem láttál ilyen kis kertecskét. Mi minden megterem abban; jóságos Istenem. Rózsafa tövében tormalevél, fehérszegfű körül nagyfejű káposzta, fehér liliom bódító illatában murok, petrezselyem. Na hiszen, majd meglátod a nagypapáéknál.

Te persze azt hiszed, hogy a nagypapa egy gazdag földesúr. Nem, fiam, egy szegény szántó-vető ember, szegény, mint az apád, azzal a különbséggel, hogy nagypapa ekével szántott, az apa meg tollal. De a nagypapa ezt mondta: ha én hullattam a véres verejtéket, a fiam legalább ne hullasson; taníttatni fogom, amíg csak bírom. De a nagypapa házához nem járt tanító bácsi, mint az apáéhoz. Emlékszem, hogy egyszer rettenetes csikorgó hidegben, vastag téli kendőbe pólyált s úgy vitt föl az iskolába – az ölében. Tudod-e, mivel háláltam meg én ezt? Első voltam mindig a többi fiú közt. Tudom, min mosolyogsz, te kis kópé. Minden apa azt mondja a fiának, hogy: első volt. Lehet, lehet. De hát ebből is látszik, hogy városi gyermek vagy. Hat esztendőskorodban többet tudsz, mint én tudtam nyolc éves koromban. De egyet mégis tudtam, amit te nem tudsz: olyan szépen énekeltem azt az éneket: Te rólad zeng dicséretünk!

De hát ott hagytam el, hogy ott volt a templomban az egész falu. Kicsi volt a templom, de azért szépen elfértek mind. A szószéket virágkoszorúk boríták: mi fontuk azoknak a kis kerteknek a virágaiból. Úgy, ahogy tudtuk, girbén-görbén kerekre hajlítottuk a vékony fűzfát s rá kötöztettünk jó kemény házicérnával virágot virág után. Olyan szép volt valamennyi. Édes illattal telt meg az Isten háza. A nap beragyogott azokon a kerek ónkarikás ablakokon s emlékszem, hogy mikor fölállottunk és elénekeltük újra: Te rólad zeng dicséretünk – sok embernek a szemében könny csillogott. Nem tudtam akkor, hogy miért könnyeznek. Azért, amiért én a te egzámeneden. Jegyezd meg, fiam, az örömnél is van könnye, nemcsak a fájdalomnak. Miért? Úgy rendelte a jó Isten. Ó, de jól rendelte!

Az én időmben, fiam, nem tanultunk annyi mindent, mint ti. Az írást sem az „i” betűvel kezdtük, hanem az „ő”-vel. Hogy miért, nem tudom, de arra emlékszem, hogy az „ő” fölé egy icipici kis őzike volt rajzolva. Úgy el tudtunk benne gyönyörködni, mint te ma azokban a drága képes könyvekben, melyekben a juhászlegény bugyogóban dül a botjára, s a mesebeli magyar királyfik strimflis²²² nadrágban indulnak hetedhétország ellen. Mi nagyon keveset láttunk: képben és valóságban, de amit láttunk, az mind magyar volt.

Mit gondolsz, milyen ruha volt rajtam, mikor a kántor bácsi kiszólított a templom közepére, az Úrasztala elé, hogy szavaljam el a versemet. Ha más mondaná, ugye el sem hinnéd, hogy a kis magyar kabát (mi „ujjas”-nak hívtuk, mert hát ujja volt), a mellény pici óngombokkal, a nadrág vitézkötéssel, mindennek a szövete a nagymama szorgos ujjai alól került ki. Ő nyűtte a földből a kendert, melyről a tanító bácsi is beszélt neked, de hajh, te még olyat sohase láttál; a nap szárította, tó vize megáztatta, tiszta víz fehérre mosta, a nap ismét megszáritotta, aztán a nagymama a „kendertörőn” kitörte belőle a durváját, a megmaradt finomját megfonta; aztán szövőszékre húzta; vásárolt hozzá a boltból kék fonalat, ezt a fehér kenderfonálba beleszötte – kész volt a kabátkának, a nadrágocskának való szövet. De hát hiába írom én ezt így le neked, úgysem érted meg, mert nem látod. Talán meg sem fogod látni.

Elég az, hogy én az édesanyám szötte-fonta ruhában állottam ki templom közepére, Úr asztala elé. Ottan szépen meghajtottam magamat jobbra is, balra is. Hogy csengett a templom, amint szavaltam! S hogy sírt a nagyapa, a nagymama. Éppen mint az apa meg a mama, mikor te a rabmadarat szavaltad. S milyen boldog voltam, mikor a pap bácsi megdicsért: derék gyerek vagy fiam, még pap lehet belőled! Talán nem is lett volna rossz... de hát ha akkor a gólya nem nekem hoz téged? Mégis jó, hogy nem lett pap belőlem.

---

²²¹ egzámen = vizsga
²²² strimfli = harisnya

Hej, ha te azt látnád, hogy mivel végződik egy falusi egzámen. Mikor vége volt s indultunk kifelé, egyszerre csak két-három néni is a pad alól kirántott egy-egy zsákot s gurr – ami benne volt, szétgurították a templom közepén, az Úrasztala körül... Mit gondolsz, mi volt a zsákokban? Aszalt körte, dió, mogyoró. A gyerekek nekiestek s ki amennyit föl tudott markolni, szedte, markolta szaporán. Bizony még félre is taszigálták a gyengébbeket. Hát én kaptam-e a sok jóból? – kérdezed. Nem bizony, édes fiam. Megvallom neked, félénk, bátortalan gyerek voltam. Visszahúzódtam a padba s mikor a többi gyerek kitódult a templomból, én is kimentem. De már akkor a templom földjén nem volt sem aszalt körte, sem dió, sem mogyoró. Ilyenformán később is nem egyszer jártam. Mondja is a mamád nem egyszer: élni lehetetlen. Azzal vígasztalom, hogy te majd okosabb leszel.

Hát ilyen volt az én első egzámenem, fiam. A tied de más volt. Otthon tanultál a háznál. Mert féltünk, hogy betegséget hozol haza. Az igaz, hogy anélkül is volt részed difteritiszben,²²³ kanyaróban. De hát ha még iskolába jártál volna! – mentegetődzünk magunk közt. A te egzámened az igazgató úr szobájában folyt le. Jelen voltak: az iskolaszéki elnök, az igazgató, a tanító bácsi, a mama, apa, na meg – te. Mondanom se kell, hogy kitűnőt kaptál mindenből: a beszéd- és értelemgyakorlatokból, az olvasásból, az írásból, a bibliai történetekből, szépen elmondtad a Hiszekegyet is, bár nem értetted, épp amint én sem értettem a te korodban. Úgy olvastál, mint a víz s már olyan orthografiával²²⁴ írsz, hogy sok nagybácsi megirigyelhetné. De az arcod fiam, az arcod... Oly halovány, néha sápadt is. Ha rád nézek, örülök is, búsulok is egyszerre. Félek, remegek, hogy nem te eszed meg a tudományt, hanem a tudomány téged.

Gyerünk, gyerünk, szaladjunk a zöld erdőbe, sík mezőbe. Elő a talicskát, a gurigát, a labdát. A könyveket, az írkát, a tollat, s mindenféle „taneszközöket”, amiket te gondosan összekötöttél: nem fogod feloldozni. Nem fiam, nem. Hadd pihenjenek azok is szegények. Szánd meg őket, fiam, szánd meg. Majd meglátod aztán, hogy örültük egymásnak ősszel. Akkor, akkor. Addig játszunk, szaladgálunk. Reggel kezdjük s késő estig meg sem állunk. Nem, fiam, nem.

Benedek Elek

---

²²³ difteritisz = torokgyík

²²⁴ ortográfia = helyesírás

Az ifjú Magyarország²²⁵

A kultuszminiszter jelentéséről

A kultuszminiszter úr²²⁶ még az országgyűlés feloszlata előtt kiadta volt vaskos jelentését a népiskolák 1890/91-i állapotáról, s mi mindjárt azon melegében, érdeme szerint ismertettük e jelentést. A miniszter sem volt nagy mértékben elragadtatva népiskoláink állapotával, s mi, akik még kritikusabb szemmel pillantottunk e valamelyik miniszteri titkár által összehordott jelentésbe, még kevésbé lehattunk elragadtatva. Mert tudvalevő, hogy különösen a népoktatás terén a hivatalos jelentések nem nagyon megbízhatók, nem megbízhatók pedig azért, mert maguk a tanfelügyelők is, kiktől a miniszteri jelentés anyagának jelentékeny része származik, többnyire másodkézből adják tovább jelentéseiket.

A középiskolákról és felsőbb tanintézetekről szóló jelentések már valamivel megbízhatóbbak, mert itt kevesebb a palástolni való, de nehezebben is megy az elpalástolás, mert a felsőbb intézetek nem csak a hivatalos közegeknek, de némi tekintetben az intelligens érdeklődő közönségnek is inkább állanak az ellenőrzése alatt.

Vannak, akik szeretnek a fölött is vitázni, hogy melyik fontosabb az országra: a nép – avagy a felsőbb oktatás-e? Értelmes, tanult nép-e a fontosabb vagy intelligens középosztály? Azt hisszük, hogy ennél meddőbb, haszontalanabb vitával nem is tölthetnék idejüket a tanférfiak. Egyaránt fontos mind a kettő. S egyaránt nagy baj, ha vezérférfiaink évek hosszú során keresztül úgy a nép, mint a felsőbb oktatás körében nem találják meg a helyes irányt, melytől aztán nem tágítanak sem jobbra, sem balra.

De ami tanügyi politikánkat örök időktől fogva az idegen minták majmolása, az ide-oda való kapkodás jellemezte. A miniszterek az államtitkároknál tartogatják a bölcsességüket, az államtitkárok a közoktatási tanácsnál, a közoktatási tanács pedig ismét az államtitkártól vár bölcsességet, s közben ahány jó emberének ahány rossz tankönyve van, azt mind akceptálja,²²⁷ s nyugodtan folytatja a fiatal nemzedék butítását rossz magyarosítással írt, s mennél nagyobb tudományosságot fitogtató tankönyvekkel.

Most már nem tudom, az államtitkár vagy a közoktatási tanács bölcsességétől tellett-e ki az a zseniális ötlet is, mellyel a miniszter úr mindjárt a jelentése elején eldicsekedik, hogy ti. nyarankint pótló tanfolyamokat rendeztet ama tanárok részére, akik görögpótló tárgyakat

---

²²⁵ Forrás: B. E.: Az ifjú Magyarország. A kultuszminiszter jelentése. [I–II.] = Magyar Hírlap 2 (1892) No. 43. (febr. 12.) p. 9.; No. 45. (febr. 14.) p. 17.

²²⁶ Csáky Albin (1841–1912) vallás- és közoktatásügyi miniszter 1884–1892-ig

²²⁷ akceptál = elismer, elfogad

tanítanak. Eszünk megáll ezen a naivitáson. Vajon minek nézik a tanárokat? Hogy azok a tanárok, kik eddig is klasszika filológiát vagy magyar irodalmat tanítottak, a maguk emberségéből nem volnának képesek vezetni az ifjúságot a magyar és a klasszikus irodalom olvasmányaiiban? Hisz ha én miniszter vagyok, amint ennyire sem tartom képesnek a tanárokat, mind penzióba küldöm őket, akármit szóljon hozzá Wekerle!

Eddig Csáky gróf a rendeleteiről volt híres, most meg híressé lesz a pót-tanfolyamairól is. Póttanfolyamot rendez a görög pótló tárgyakból, póttanfolyamot a tornából és póttanfolyamot az egészségtanból. Meglátják önök, nemsokára jön a német nyelvi póttanfolyam is, mert amint később meglátjuk, a miniszter úr keservesen panaszkodik, hogy a tanuló ifjúság 45 százaléka csak az anyanyelvén beszél.

De még egy harmadik dologról is nemsokára híres lesz Csáky miniszter. Szapáryn kívül egy miniszter sem ígér annyit, mint ő.

Ha valaki kérdést intéz hozzá: mi van kegyelmes uram, e dologgal? – kész a felelet: „az előmunkálatok már javában folynak, nemsokára kész lesz az egész.” De tesz ily nyilatkozatot akkor is, ha senki sem kívánja. Ott van pl. a felekezeti tanárok nyugdíj-ügye, melynek az előmunkálatai évek óta javában folynak, sőt már a miniszter rég kijelentette, hogy „kész az egész”. Most meg újból jelenti, de azt hisszük, e kijelentésnek sincs több értéke, mint a Szapáryénak, aki Temesvárott kilátásba helyezte a Temes-Béga szabályozását, melynek már tavaly meg kellett volna kezdődnie, ugyancsak a Szapáry ígérete alapján.

Már hiába, kegyelmes uram, olyan ez a tanár és tanító népség, hogy annak sem hisz már, amit lát, hát annak hogy higgyen, amit nem is lát!?

Ellenben hisszük, hogy a Ferenc József nevelőintézet²²⁸ mint a egy intézet. A miniszter úr csak hogy ódái magaslatra nem emelkedik annál a passzusnál, ahol erről a kedvenc intézetéről ír! Mily pompás, nagyszerű kertet vásárolt hozzá!

Hogy elzárta azt a 40 úrfit a főváros bűzhödt levegőjétől! De azért ne higgye valaki, hogy itt ő nagy urakat nevel, hisz még kézimunkát is taníttat! De azt nem gondolja meg a miniszter úr, hogy ez országban még több száz falu van iskola nélkül; legalább ezer, ahol pajtákban verik az ábécét a parasztgyermek fejébe – hogy egy félmillió gyermek nem jár iskolába vagy a nyomorúság miatt vagy iskola hiányában –, s mikor ez így van, akkor a miniszter dicsekedik, hogy 40 fiúnak 40 ezer forintos kertet vásárolt!

---

²²⁸ A budapesti II. kerületi királyi egyetemi katolikus főgimnáziummal (1876–1945; majd 1945–2005 között II. Rákóczi Ferenc Gimnázium) kapcsolatban álló internátus amelynek célja „oly gimnáziumi tanulókat, akik nagyobb általános műveltségre törekcszenek, gondos házi felügyelettel és tanítással minden tekintetben kiváló nevelésben részesíteni” (a Pallas Nagy Lexikona alapján). 1889-ben létesült, s kezdetben a bécsi

De hát Szapáry leendő gárdája csak nem járhat a városligetbe, annak külön kert kell, mégpedig 40 ezer forintos!

Amint veheti észre az olvasó, a miniszteri jelentésen nem oly könnyű áthaladni. A félhivatalosoknak könnyű, nekünk nehéz. A félhivatalosok pl. bizonyára magukon kívül kiáltanak föl, olvasván, hogy 8 év alatt négy millió forintnál több fordított építkezési célokra. Persze, a miniszter ugyan elismeréssel emlékezik meg a városok, felekezetek és egyesek áldozatkészségéről, de feledi konstatálni, hogy ebből a négy millióból mennyit adtak amazok és mennyit az állam. Nem volt más mód, hogy a * alá bújtatott kimutatást külön szedjük s külön-külön javára írjuk kinek-kinek, amit adott. Ebből aztán kitűnik, hogy az állam 8 év alatt gimnáziumok és reáliskolák építésére körülbelül egy millió 700 ezer forintot költött, a felekezetek, városok és egyesek kiadása pedig ezzel szemben kétmillió négyszázezer, vagyis kétszázezerrel több.

S ezt a rengeteg pénzt mind azért adták ki az utóbbiak, hogy az állam beléjük ne köthessen. Igaz, hogy az állam segélyez több felekezeti gimnáziumot 4–800 Ft-tal, de az is igaz, hogy maga felsorol többet, amelyek hozzá fordultak segítségért, de ő megtagadta, mert hát – nincs deficit, de pénz sincs – kulturális célokra.

A jelentésnek még egy nagy tömege fekszik előttünk, mégpedig a legfontosabb rész: a közép- és felsőbb iskolákba járó ifjak számáról, előhaladásáról, nyelvi és nemzetiségi viszonyairól stb.

*

Még nem oly régen a magyar intelligencia a gimnáziumokból került ki. Csak a legújabb időkben szegődtek társul a gimnáziumokhoz a reáliskolák s talán egy pár év múlva nem lesz sem gimnázium, sem reáliskola, hanem lesz: egységes középiskola. Egy újabb próba a sok próbálgatás után.

Mikor a reáliskolák életbeléptek, a szülők seregestől fordítottak hátat a gimnáziumoknak, melyek tényleg nem nevelték s nem nevelik ma sem praktikus pályákra az ifjúságot; ám alig egy pár esztendő megmutatta, hogy a reáliskola is többé-kevésbé félszeg, toldott-foldott intézmény s amint a gimnáziumban hiányzik valami a reáliskolából, épp úgy a reáliskolában is hiányzik valami a gimnáziumból. Lassankint rájöttek, hogy e félszégeken alig segíthet egyéb az egységes középiskolánál.

Theresianumot akarta Magyarországon pótolni. Elsősorban a magyar arisztokrácia tanuló gyermekei találtak itt otthont.

Az 1890/91-es tanévben 151 gimnázium volt és 32 reáliskola. Az előző évhez képest egyel csökkent a gimnáziumok és néggyel szaporodott a reáliskolák száma. A gimn. tanulók létszáma nem csökkent ugyan, de az emelkedés aránylag csekélyebb, mint a reáliskolákban. A 45.261 középiskolai tanulóból 37.371 járt gimnáziumba és 7.890 reáliskolába. A 45.261 tanulóból 42.116 tett vizsgálatot, itt azonban az a legfontosabb, hogy hány tett érettségit? A jelentés szerint, a gimnáziumban 2.092-ből 1.662 tette le sikerrel az érettségit, a reálban 256-ból 233.

Anyanyelv szerint a 45.261 tanulóból 30.483 magyar, tehát az egésznek kétharmada; a magyar után a német következik (6.201), aztán az oláh (2.702) és negyedik a tót (1.587). A többi nemzetségek alig pár száz tanulót adnak a középiskoláknak.

Érdekes, hogy a múlthoz képest a magyar és oláh anyanyelvűek száma szaporodott, ellenben a német és tót anyanyelvűeké csökkent. Mondanunk sem kell talán, hogy a magyar elem a ref. iskolákban van legjobban képviselve.

A miniszter úr keservesen panaszkodik itt – amint már előző cikkemben jeleztem – hogy a középiskolai tanulók 45 százaléka csak anyanyelvén beszél. Efölött lehet panaszkodni, de segíteni bajosan lehet. A miniszter úr megpróbálta a német nyelvi rendelettel s nem lett semmi foganatja és nem lesz ezután sem. A dolog igen egyszerű: iskolában nem lehet megtanítani idegen nyelvet. Meg lehet és meg is kell vetni az alapját, a többit aztán az ifjúra kell bízni. Ha szüksége lesz németre, franciára, akár a praktikus, akár tudományos életben, ha egyszer jó alapot nyert az iskolában, komoly törekvésű ifjú hamar elsajátítja a neki szükséges nyelvet. Az úgysis hiába való vágyakodás, hogy a középiskola nyelvtudósokat neveljen, akik majd könnyűszerrel olvassák eredetiben a német tudományos munkákat. Hanem mire való a kormány? Mire való az akadémia? Mire való egyetemeink tudós tanári testülete?

Vajon nem ezeknek volna-e a kötelessége elsősorban, hogy mindama tudományos és szépirodalmi műveket, melyekre okvetlen szüksége van az ifjúságnak, nemcsak az ifjúságnak, de általában a művelt magyar közönségnek: átültessék magyarba, mégpedig nem albérletes fordításokban! Attól én sohasem félek, bármily gyöngye legyen a középiskolákban az idegen nyelvek tanítása, hogy amint eddig akadtak, ezután is ne akadjanak fölös számmal ambiciózus férfiak, akik nyelveket tanulnak a tudomány kedvéért, s akik készséggel megszerzik azt az örömet csak magyarul tudó polgártársaiknak, hogy ezek is részesülhessenek az idegen szellemek becses alkotásaiban. Csak hát a közoktatási kormány azt a rendelkezésére álló pénzecskeket tudja célszerűbben felosztani s ne vásároljon 40 úrfinak 40 ezer forintos kertet, ne építsen palotákat oda, ahol közönséges házak is ugyanazt a szolgálatot tennék, ne dobna ki

évenként 10 ezer forintokat Néptanítók Lapjára, melyben csak a szerkesztőnek van öröme s húszezer tanítónak – bosszúságára.

A jelentésnek igen érdekes része az is, mely a szülők társadalmi helyzetét tünteti föl. Ebből látjuk, hogy a középiskolák tanulóinak zömét, a kisbirtokos, kiskereskedő és kisiparos osztály szolgáltatja s ez osztályokat külön-külön csak a köztisztviselői és egyéb értelmi osztályok múlják felül. De már némi csökkenés mutatkozik úgy a kisbirtokos, mint a kiskereskedő és kisiparos-osztálynál, ami annál méltóbb a figyelemre, mert mind a három osztály folyton növekedik, s mindennek ellenére mind kevesebb-kevesebb tanulót szolgáltat a középiskoláknak. S ennek a magyarázatát nem szabad csupán az újabban sűrűn keletkező alsóbb fokú iskolákban keresnünk. Van ennek a jelenségnek még egy másik oka is s ez aztán igen komoly. A középiskolákban az utolsó tíz-tizenöt esztendőben a megélhetési viszonyok mind nehezebb és nehezebbé válnak s a felekezeti iskolákban is, hol ezelőtt a legszegényebb fiú is úgy ahogy áttengette a tíz esztendőt, ma már csak a módosabb szülők bírják ki a taníttatás folyton növekedő költségeit. Mi lesz ennek a következése? Az, hogy a szegény paraszt gyermekében rejtőzhetik a legszebb tehetség, a röghöz kötve marad s az a testileg és lelkileg egészséges, eszes faj, mely idáig oly sok derék, jeles férfiút adott a közéletnek, papnál és tanítónál mást nem fog adhatni a hazának. Maholnap ez a két pálya marad a szegény ember gyermekének, a két legszegényebb, legmostohább pálya!

De ha a szegény ifjú valahogy átvergődik a középiskolán, még csak akkor jut a legnehezebb feladat felé. Ambíciója az egyetemre viszi, itt azonban a megélhetés ezer gondja vonja el a tudomány komoly művelésétől s látjuk különösen a tanári pályára lépő ifjagnál, hogy a legtöbb hat-nyolc évig is alig képes elvégezni a kurzusát, mert mindegyre félbe kell szakítani az egyetemre járást, egy-két évi nevelősködéssel szerezve meg azt az örömet, hogy egy évig gond nélkül élhessen tanulmányainak. Így eshetik, hogy 147 ifjúból, kik 1887-ben iratkoztak be a bölcsészeti tanfolyamra, 1890–91-ben csak 36 kapott végbizonyítványt, ami még nem diplomát jelent, hanem csak annyit, hogy a négy évi kurzust egyfolytában hallgatták végig.

Az érettségit tevő ifjak közül tudvalevőleg ősidőktől fogva legtöbb megy a jogi pályára. Ezeknek száma még mindig emelkedik, (1890/91-ben 516, azelőtt 3 évvel 425), ellenben az orvosi pályára lépők száma folyton csökken (1890/91-ben 203, három évvel megelőzőleg 232), aminek egyszerűen az a magyarázata, hogy az orvosi kurzus nagyon hosszú és költséges, elannyira, hogy szegényebb sorsú ifjak nem képesek azt megbírni.

Említettem már, hogy 147 bölcsészettan-hallgatóból a négy év elmúltával csak 36 kapott végbizonyítványt. Még szomorúbb az eredmény a műegyetemen, hol 209-ből

mindössze 46 végezte az öt évi kurzust, a többi elhull időközben, legtöbbször már az első évben. Ennek aztán már az a magyarázata, hogy a matematika és az ezzel rokon tudományok tanítása a középiskolákban nem ad elég erős alapot a műegyetemre lépő ifjaknak. A többség egyszerűen nem érti meg az egyetemi tanárok előadását s félévi, egy évi kínlódás után kénytelen otthagyni az egyetemet és más pályára lépni át.

Ha még megemlítem, hogy a két egyetemen kívül tizenegy jogakadémiában nyer felsőbb oktatást a magyar ifjúság, kész vagyok a miniszteri jelentésnek a felsőbb intézetekre vonatkozó részével, illetőleg annak érdekesebb adataival. Tíz év előtt 13 jogakadémia volt s ezekben 1925 hallgató. Időközben megszűnt a pápai és a nagyszombati jogakadémia, de természetesen nem ennek lehet tulajdonítani, hogy a hallgatók száma tíz év alatt több mint felére apadt. Az utolsó jelentés szerint 745 hallgató volt a tizenegy akadémián s azóta ez a szám is bizonyára még sokat csökkent.

Az ifjúság a központba, az ország szívébe törekszik, hogy aztán hasznára-e, kárára-e; ez oly kérdés, mely fölött sokat lehet vitatkozni s már sok tintát el is fogyasztottak e kérdés megvitatásában. Egy bizonyos, hogy az akadémia tanárai az aránylag csekély számú hallgatókkal több eredményt mutathatnak föl, mint az egyetemi tanárok, kiknek sok a beiratkozott „hallgatójuk”, de többször üres padok előtt prelegálnak.²²⁹ Alaposabban előkészíthetik hallgatóikat úgy a tudományos, mint a gyakorlati pályákra s ha időnkint egy-egy akadémia megszűnik, azon csak sajnálkozni lehet.

B. E.

Egy millió iskolakerülő²³⁰

Ha netán valaki azt hinné, hogy a „kerek szám” kedvéért, önkényesen tettem az iskolakerülők számát egymillióra, de a valóságban nem megy az többre 8–900000-nél, legyen egy kevés türelemmel, mert cikkem további során kimutatom (s bizony nem örömmel), hogy Magyarországon a tanköteles, de iskolába nem járó gyermekek száma több, jóval több egy kerek milliónál. Az állam és felekezetek s viszont ezek egymással pár év óta ádáz harcot folytatnak az évenként elkeresztelt²³¹ 2–300 gyermek miatt, de már azzal vajmi kevesen törődnek, hogy évről-évre egymilliónál több gyermek nem lát iskolát, vagy abból a szintén elég egyszerű okból, mert a szegénység lehetetlenné teszi az iskolába járást.

Csáky miniszter talán még egy évben sem adott ki a népoktatás állapotáról ennyire szomorú jelentést, mint amilyen az idejének jelentése, mely az 1891. év népoktatási állapotát tünteti föl. Elismeréssel tartozunk neki, hogy nem takargatja a sebeket, nyíltan rámutat azokra, ha nem is áll módjában és tehetségében e tátongó sebek bekötözése.

Hogy miért szomorúbb az idejének jelentése az eddigiekénél: az első tekintetre meglepő valóban; de csakhamar meggyőződünk, hogy ennek nem a miniszter, hanem az 1890-i népszámlálás az oka. A miniszter a hozzá érkezett hivatalos adatokból állítja össze a jelentését. Ha ezek szerint az adatok szerint 2 millió 591 ezer 376 a tanköteles gyermekek száma, ő nem mondhat sem többet, sem kevesebbet. Ám ezzel szemben a legutóbbi népszámlálás kimutatja, hogy Magyarországon 3 millió 27 ezer 91 iskolaköteles gyermek van. Viszont s itt már a miniszter a megbízhatóbb – az van a miniszteri jelentésben, hogy mindössze 2 millió száztizenötezer 582 gyerek járt tényleg iskolába, tehát iskolába nem járt 909 ezer 509.

De hol van a milliós iskolakerülő? – kérdik önök. Ez abból a 319 ezer gyermekből telik ki, illetőleg növekedik egymillió kétszázhuszonnyolcezer 852-re, akik alig egy pár hétig járnak iskolába, akik tehát akár ne is láttak volna iskolát.

Egymillió 288 ezer 882 gyermek iskola nélkül! Óriási tömeg, egy hadsereg, melyet tökéletesen elveszít a szellemi kultúra. S ezen a rettenetes állapoton a miniszter úr nem tud segíteni. Nem tud, mert nincs elég iskola, mert rosszul vannak fizetve a tanítók, sőt iskolák is

---

²³⁰ Forrás: B. E.: Egy millió iskolakerülő. (A kultuszminiszter jelentése.) = Magyar Hírlap 2 (1892) No. 307. (nov. 6.) pp. 17–18.

²³¹ „Elkeresztelés”-nek nevezték, ha egy vegyes házasságból származó gyermeket nem az 1868. évi LIII. törvényben meghatározott vallásra kereszteltek, azaz a fiút nem az apja, a leányt nem az anyja vallására. 1884-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletben utasította a lelkészeket arra, hogy az 1868. évi törvény alapján a nem hozzájuk tartozó gyermekek keresztlevelét átküldjék az illetékes felekezet lelkészéhez. A rendeletet sok

vannak tanítók nélkül; nem tud, mert nagy a szegénység az országban; nem tud, mert a hatóságok nagy része sem teljesíti komolyan kötelességét. Megbízhatatlanok a tankötelesek (akárcsak a képviselőválasztók) összeírásában, gyöngék az iskolamulasztások miatt kirótt bírságpénzek behajtásában.

A miniszteri jelentés mondja s nem én, hogy az országban 2000 község van iskola nélkül. Több mint kétszáz községben teljesen hiányzik az iskoláztatás, körülbelül 8000-ben a gyerekek más községekbe járnak át. De már erről nincs statisztika, hogy miképp fest az ilyen iskoláztatás.

A miniszter úr tétetett is számítást, hogy ennek a 2000 községnek mekkora költséggel lehetne iskolát állítani és tartani. Négymillió átmeneti és egymillió állandó kiadás szükségeltetnék erre. De ugyanakkor a miniszter úr maga veti föl a kérdést, vajon érdemes volna-e meghozni ezt az áldozatot, vajon érdemes volna-e iskolát építeni egy alig száz lélekkel bíró községnek. Különös egy kérdés, azt mondhatom. Hát ha egy faluban 10 iskolaköteles gyermek van, ez a tíz gyermek csak amiatt nőjön föl erdei fa módjára, mert elég szerencsétlenek voltak valahol egy Isten háta mögött fekvő falucskában születni? Mivel különb, mivel értékesebb a városi gyermek – addig amíg gyermek – a falusinál? Ki tudja azt ma eldönteni, hogy melyik gyermekből lesz több haszna az államnak: ebből a falusi, mezítláb szaladgáló gyerekből-e vagy abból, ki könyves táskával a hátán sétál a palotaszerű iskolába!?

Az államnak, az országnak egyaránt szüksége van minden gyermekre s egyaránt köteles megadni mindenkinek a módot arra, hogy testi és szellemi művelődést nyerjen.

De hát az államnak nincs pénze. Az állam belefogott a kisdedovársba pénz nélkül. Csinált törvényt, csinált egy vaskos kötetre terjedő utasítást a törvény mellé, megcsinálta a kisdedóvó-képzés programját, íratja a kisdedóváshoz szükséges könyveket, de kisdedóvót minél kevesebbet állít föl. Az állam, illetőleg a kormány évek óta bolondítja a tanítókat a fizetés rendezésével s ím csak most sül ki, hogy még a jövő évre sem válhatik törvénnyé a régóta készen heverő javaslat.

Ily körülmények közt ki csodálkozik, hogy a tanítói pályára menő ifjak száma évről-évre csökken; ki csodálkozik azon, hogy habár 2000 községben nincs iskola, kevesebb a tanító, mint az iskola. A miniszteri jelentés konstatálja a szomorú tény s nem mi beszélünk a levegőbe, hogy 25.442 tanítói állomásra 25.133 tanító van. A miniszteri jelentés mondja s nem mi, hogy a tanítók közül csak 22.133-nak van oklevele, tehát 3000 tanító van oklevél nélkül. A miniszteri jelentés mondja, nem mi, hogy magyarul csak 23.513 tanító tud, 1620 egyáltalán nem.

---

katolikus pap – a kánonjogra hivatkozva – nem teljesítette. Az 1890-ben a Csáky Albin, vallás- és közoktatásügyi miniszter által kiadott ún. *elkeresztelési rendelet* pedig pénzbüntetéssel sújtotta az előbbi rendeletek megszegőit.

Ebből aztán következtetni lehet a magyar nyelvtanítás fényes eredményére. Következtetni lehet, különösen ha tudjuk, hogy még állami iskolák is akadtak, melyekben siker nélkül tanították a magyar nyelvet, nem is beszélve a községi iskolákról. De mit szólnunk a felekezeti, nevezetesen a nemzetiségi iskolákról? Azokról az iskolákról, hol bocskoros paraszt legények „tanítanak”.

A miniszter a tavalyi jelentésben még a magyar nyelv tanításában fél sikert és sikertelenséget különböztetett meg. Az idén azonban már, igen helyesen, eldobja ezt a „félsikeres” klasszifikációt s őszintén bevallja, hogy sikertelen volt biz’ az tavaly is, meg azelőtt is s míg tavaly 1615 oly nemzetiségi iskolát mutatott ki, melyekben sem siker nélkül tanították a magyar nyelvet, az idén már e számot 2401-re emeli.

Hát ez így lesz ezután is, valameddig az államnak nem lesz ereje és pénze a törvény végrehajtására. Így lesz, valameddig az állam nem gondoskodik a tanítók tisztességes fizetéséről.

S míg ez irányban komoly törekvést nem tapasztalunk, nem tudjuk sokra becsülni a miniszter úrnak a kisdédóvásra vonatkozó, különben szép szavait sem, azt mondván: „akarom, hogy a magyarországi kisdédóvás minden ízében magyar legyen”. Hiszen, ha elég volna egy miniszternek a jóakarata! De a jóakaratok, az ígéretok – már sokszor keservesen győződünk meg erről – rendesen papíroson maradnak, föltéve, hogy papíron adattak. Megmaradnak, mert nem repülhetnek el, de mi örömünk bennük, ha nem teljesítettnek!?

A miniszteri jelentés a közoktatási tanács múlt évi működésével is foglalkozik. De mi nem azt tartjuk kedvezőnek, hogy a múlt félévben a tanács 128 tankönyvből 91-et fogadott el, hanem a miniszter abbeli rendelkezését, mely a tankönyvek gyakori változtatása ellen irányul. Legalább három esztendeig kell egy könyvet használni. Ez is valami. De nem ártott volna hosszabb határidőt adni. Az oktatás ügye ezzel nem szenvedett volna, ellenben a szülők nagy hálával tartoznának a miniszter úrnak.

Azt, hogy a magánkiadók könyvei drágábbak, mint az állami kiadványok, ezt mi is tudjuk, de nem vagyunk abban a helyzetben, hogy az állam ebbeli érdemét méltányoljuk. Az államnak könnyű olcsóbban adni a könyvet, mikor minden iskolánál előnyben van, ami magától értetődő dolog. Csak az nem magától értetődő, hogy az állam ugyan olcsóbb, de általában tartalmilag gyöngébb könyveket is ad ki, mint a magánkiadók.

Nagyon szeretnők, ha egyszer már a miniszter úrnak alkalma lenne joggal azt mondani: nemcsak legolcsóbbak, de legjobbak is az én könyveim.

Erre azonban egyhamar aligha lesz kilátásunk.

B. E.

Mi ez?²³²

A tanítók országos bizottsága tudvalevőleg húsvét ünnepén Budapesten gyűlést tartott, azon a gyűlésen egy 12 pontból álló határozati javaslatot fogadott el a tanítói fizetés rendezése tárgyában. Ennek a határozati javaslatnak alapján egy monstre-kérvény²³³ szerkesztetett a képviselőházhoz s ez a kérvény előzetesen meg is küldetett az összes lapoknak jóakarata ismertetés és támogatás végett.

Mi a magunk részéről meg is tettük kötelességünket. Ismertettük a kérvény főbb pontjait s különösen kiemeltük a kérvény keserű hangját, azt a megrázó bús siralmat, mely az egész kérvényen végigzokog, azt a jogos siralmat, vádat, szemrehányást, mely nem a sorok közül, de a bátran leírt mondatokból tört ki. Meg voltunk győződve, hogy amely képviselő e kérvényt elolvasta, tartozzék bármely politikai párthoz, nem fog ellent állhatni a megindító szavaknak, a nyomor e megdöbbentő ecsetelésének s a tanítók e kérvény alapján végrehaláhára, oly sok éhezés, nyomorgás után diadalra viszik ügyüket, vége szakad megalázó, az egész országra szégyenletes helyzetüknek.

És mi történt? Mire a kérvény a képviselőházhoz jutott, valahol útközben elveszett annak hasonfele. Nyoma sincs a kérvényben a határozati javaslat főbb pontjainak, nyoma sincs annak a jogosan keserű hangnak, kimaradt az a megdöbbentő kifakadás is, melyet akkor is közöltünk, s melyet ismételten lenyomtatunk:

Vajon mivel érdemelte meg a tanító, hogy az ő előképzettsége, hosszas tanulmányai, fárasztó munkája, az állam és társadalom javának előmozdítását eredményező buzgalma még annyira sem értékeltek, mint a csupán írni és olvasni tudó postaszolga levél kézbesítése, az irodaszolga söprögetése és a fogházi őr kulcsörögetése? Vajon mivel érdemelte meg, hogy önmagát és családja tagjait még csak úgy se tudhassa táplálni, mint az állam a fegyenceket?

Mi meg azt kérdezzük, hogy mi történt? Mi indította Lakits Vendel urat, az orsz. bizottság elnökét és Koncsek Lajos urat, ugyan e bizottság titkárát, hogy egészen más kérvényt nyújtsanak be képviselőházhoz, mint aminőt a lapoknak, közvetlen a gyűlés után szétküldöttek?

Nevezetes különben, hogy a tanítók kérvénye ez idő szerint háromféle változatban van a mi kezünkben. Az első, melyet a lapoknak küldöttek szét, a második, melyet Koncsek úr közöl saját lapjában, a Népnevelők Lapjában (ebből ki vannak törölve a megindító passzusok, de még benne vannak a hatósági javaslat főbb pontjai) s a harmadik, mely amilyen bátor,

²³²

Forrás: B. E.: Mi ez? = Magyar Hirlap 2 (1892) No. 120. (ápr. 30.) Tanügy c. mell. p. 17.

férfias hangú volt az első, oly meghunyászkodó, alázatos, színtelen, semmitmondó s a tanítóság legfőbb kívánságait alig hogy érinti.

Csak kevés tanító tud még e pillanatban erről a hirtelen való színváltozásról, mely bizonyára föl fogja bátorítani az összes tanítóságot. Azt a tanítóságot, mely teljesen megbízott a vezetőségben s mely épp legutóbb mindent elkövetett arra, hogy Lakits úr vissza ne lépjen az elnökségtől.

Mert Lakits úr vissza akart lépni, éppen azzal okolva meg visszalépő szándékát, hogy éveken át meddő küzdelmet kellett folytatnia a tanítók helyzetének érdekében. Ám megmaradt helyén, alá is írta az általunk annyira földicsért kérvényt, mellyel hogy mi történt: azt a vezető férfiakon kívül talán csak a magas minisztérium tudná megmagyarázni nekünk. Igen, a magas minisztérium, melyről tudjuk, hogy messze ér a keze s amint ez az eset is bizonyítja, sikerrel alkalmazta elnémitó politikáját.

Mindezt pedig nyilvánosságra hoztuk azért, hogy a tanítóság idejében észrevegye a bizalmával való visszaélést. Tudtunkkal Glatz György úr, a határozati javaslat szövegezője, javaslata alapján az először készített kérvényt szerteszét küldi az országban a tanítóknak és tanító testületeknek aláírás és a képviselőházhoz való beküldés végett. Tegyék ezt a tanítók. Ne engedjék, hogy egy limonádéval írt petíciót beszéljen az ő nevükben. A képviselő urakat pedig már most figyelmeztetjük, hogy az a kérvény, mely Lakits Vendel és Koncsek Lajos urak aláírásával adatott be, nem az igazi. Az az igazi, melyet ugyanezek az urak a lapoknak megküldöttek s melyet majd a tanítók és tanítótestületek külön-külön fognak beadni.

Ez különben a tanítók dolga. Mi kötelességünknek tartottuk figyelmeztetni a tanítóságot, hogy tudja, mihez tartsa magát. Az ő dolga aztán az is, hogyan torolja meg a bizalmával való visszaélést. Mert az mégis hallatlan, hogy éppen azok, kiket tehetségük és szerencsájuk jó sorsba juttatott, éppen azok hagyják cserben a legválságosabb pillanatban szerencsétlen kollégáikat; hogy ma valaki szívrázóan tudjon sírni kollegái nyomorán, holnap meg alázatossággal vegyes savanyú képet vágjon, melyről éppenséggel nem lehet leolvasni az igaz valóságot.

A megszelídített kérvényt tegnap a miniszter úrnak is átnyújtotta egy küldöttség, természetesen Lakits Vendel úr vezetése alatt. A miniszter úr igen kegyesen fogadta a küldöttséget, de nyomban ki is jelentette, hogy a kérelmet nem teljesítheti. Hát ezért valóban kár volt kihúzni a méregfogakat!

B. E.

A tanítók kérvénye²³⁴

A tanítók kérvényének különös színváltozásáról közölt múlt heti cikkünk, úgy látszik, fején találta a szeget. Az országos bizottság vezérférfiai kinyilatkoztatják ugyan, hogy az általuk eredetinek mondott kérvény nem az eredeti, mert:

„ezt a húsvéti gyűlés általánosságban nem fogadta el, a lapokhoz be nem küldte, csak a többi felszólalásokkal együtt az alábbi bizottság tagjainak figyelembe vétel végett ajánlotta oly feltétellel, hogy azok új kérvényt szerkesszenek. A képviselők között kiosztott kérvény pedig csak abban különbözik a minisztériumhoz küldött kérvénytől, hogy egypár lényegtelen részletet technikai okokból mellőztek. A nyilatkozatot a következők írták alá: Bokor József dr., Peres Sándor, György Aladár, Somlyay József, Lakits Vendel, Szabó Bugáth László, Nagy László, Péterfy Sándor, Böngérfi János és Koncsek Lajos.”

Tudomásul vesszük e nyilatkozatot s elismerjük abbeli tévedésünket, hogy a Glatz György úr által szövegezett kérvényt tartottuk az eredetinek, miután lapunknak az küldetett meg a gyűlés után közvetlenül. De egyébként még mindig fennmarad az országos bizottság intéző férfiainak az a különös eljárása, hogy a képviselőházhoz beterjesztett kérvény szelídített kivonata, annak, melyet a 'Népnevelők Lapja'-ban, tehát a tanítók részére közzétettek. A nyilatkozó urak maguk elismerik, amit mi csak most hallunk először, hogy a képviselőházhoz és a miniszterhez beterjesztett kérvények közt is van egypár, szerintük, lényegtelen részlet. Mi nem ismerjük a miniszter úrhoz beterjesztett kérvény-változatot, de igenis ismerjük a 'Népnevelők Lapja'-ban közölt (és ez az eredeti szöveg) és a képviselőházhoz beterjesztett kérvényt, s e kettő közt már nagyon is lényeges különbségek vannak. Annyira, hogy éppen a leglényegesebbeket hagyták ki az intéző urak. Kihagyták pedig a következő pontokat:

- a) Rendes tanítói állás segédtanítói fizetéssel ne legyen betölthető.
- b) Segédtanítói állás csak ott rendszeresíthető, ahol ez a „rendes tanítói munkakörök kisegítésére szolgál. Oly állások, melyekben a tanító akár egy iskolát egészen, akár bizonyos számú osztályokat teljesen önállóan vezet s ezért személyileg az iskolai hatóságnak ő maga felelős, nem minősíthető segédtanítói, hanem csak rendes tanítói állásnak.
- c) A tanítók hivatali éve és fizetése mindig és mindenütt a tanév elejétől számíttassék.
- d) Ismétlőiskola tanításáért és igazgatói teendők végzéséért külön díj állapíttassék meg.

e) A tanítói fizetéslevelek minden tíz évben új elbírálás alá veendők, s tudomásul vétel végett az illetékes királyi tanfelügyelőkhez beterjesztessenek. E tudomásulvétel, illetőleg megerősítés azonban föltétlenül megtagadtatik:

1. ha nem felel meg értékileg a követelményeknek;
2. ha mellőzve vannak a figyelmet érdemlő helyi viszonyok;
3. ha legkisebb mértékben is csökkenti az eddigi javadalmazást.

f) Azon tanító, ki tőle nem függő s önhibáján kívül eső okok miatt – mint huzamosb tartalmú betegség; hadkötelezettség teljesítése steff. – nyolc napnál több időre nem teljesítheti hivatalos kötelességeit, mással helyettesíthető; de a helyettesítés mindennemű költségei az illető iskolafenntartót terhelik.

g) A tanító halála esetén özvegye és árvái az egész tanítói fizetésnek az elhalálozástól számított fél évre eső részét csonkítatlanul megkapják.

h) Minden egyes tanítótól (a nyugdíjilleték befizetésével egyidejűleg) 50 kr évi járulék szedendő, mely begyűlt összegből a családfő elhalálozása esetében a hátramaradt család részére 200 forint egyszer és mindenkorra szóló segély adandó ki az illető kir. adóhivatal által, a halálesetet bizonyító okirat egyszerű bemutatására.

Ezekben foglaltuk össze mélyen tisztelt képviselőház, a tanítóság kívánalmait a fizetések rendezésére, anyagi helyzetük javítására vonatkozólag. Az ügy érdekeinek s adott viszonyoknak jól megfontolása bennünket arra a meggyőződésre vezetett, hogy az ez alapon való rendezés halogatása nagy hátrányára válnék népoktatásügyünknek és hogy a halasztásra ma már nincsen számba vehető ok. Az az egyetlen ok ugyanis, mely óhajaink teljesítését eddig is gátolta, ti. az állam pénzügyi helyzete, részint túlhaladott, részint pedig nem alapos.

De különben is a tanítói fizetések általános rendezése csak kisebb mértékben érinti az állami költségvetést; az új teher nagyobb része a polgári és hitközségek budgetjére²³⁵ hárul. S ha számot vetünk a nm.²³⁶ közoktatási miniszter úr által is kimutatott iskolai jövedelmekkel, melyekre pedig nem mindenütt van még egészen igénybe véve a törvényesen megengedett pótlódó: erősen hisszük, hogy a polgári és hitközségek nagyobb megerőltetés nélkül megtehetik ebbeli kötelességüket; s meg is fogják tenni, ha arra szigorú törvény és erélyes végrehajtás kötelezi őket”.

---

²³⁵ budget = [büdzsé] költségvetés

²³⁶ nm. = nagyméltóságú

Hát mindezeknek a kihagyását mivel okolják meg az intéző férfiak? Talán azzal, hogy kevés volt a papíros? Akkor, mikor a tanítók legfőbb érdekeiről van szó? Hisz, amint tudjuk, Glatz György úr, mint magános ember, kinyomatta az általa szerkesztett s valóban férfias hangú kérvényt, szétküldötte a tanítóknak aláírás és a képviselőházhoz való betérjesztés végett. Sőt azt is tudjuk már, hogy az intéző férfiak eljárásán fölháborodott egyes tanítók és tanítóttestületek már több példányt alá is írtak, ezek elsejét a képviselőház mai ülésén be is nyújtotta Horváth Gyula, a többiek pedig a nemzeti párt többi tagjai fogják benyújtani. Mi a magunk részéről ismételtelen felhívjuk a tanítóságot, hogy minél többen írják alá a Glatz-féle kérvényt, melyben a tanítóság állapota, kívánsága a leghívebben van feltüntetve.

Nagy felháborodást okozott az is, hogy a miniszter előtt járt deputáció vezetője a 600 forintos minimumot minden felhatalmazás nélkül lealkudta 400 forintra. A Szilágy megyei tanítóttestület tiltakozik is már ez ellen egy a Glatz által szerkesztett 'Pedagógiai Szemlé'-hez intézett levélben; úgyszintén a kérvény önkényes megváltoztatása ellen is, s kifejezést ad abbéli hitének, hogy az országos bizottság saját reputációja²³⁷ érdekében is a kellő intézkedést sürgősen meg fogja tenni s „nekünk – így végződik a levél – elhagyott néptanítóknak, legalább a kérelmezés jogát épségben fenn fogja tudni tartani”!

Még csak egyet. Minket múlt heti cikkünkben a tanítók sorsa iránt mindig tanúsított jóakarat vezetett s ez vezet ezután is.

A „hivatalos megszelídülés” egy kétségtelen bizonyítéka áll előttünk a többféle változatú kérvényben s ezt megrovás nélkül nem hagyhatjuk. Amit mindenkitől joggal megkövetelhetünk, talán még több joggal követelhetjük meg gyermekeink tanítóitól, hogy ne mutassanak más arcot a miniszternek, megint mást a képviselőháznak és ismét mást a tanítótársaknak. Ez már aztán nem is két-, hanem háromszínűség.

B. E.

Álljunk vagy düljünk?²³⁸

Újabb időben a tudós elmék sokat foglalkoznak a maguk és mások egészségével. Alapos kutatások nyomán rájöttek, hogy a legtöbb bajnak az olvasás és írás az okozója. Ezt magam is aláírom, mert valameddig betűt nem szagoltam, a fogzáson kívül egyéb betegség meg nem látogatott. Amint azonban az iskolapadba kerültem, szemmel láthatólag megcsappant becses egészségem s most a férfikor elején aggodalommal látom, hogy mellem egyre előbbre esik, a szemeim, melyek hátulgombolós koromban vetekedtek a sas-szemekkel, ma már tyúkszemeknek is alig válnak be. Kétségbeesetten gondolok a magam és kortársaim öregkorára. Már most öregek vagyunk, pápaszemet viselünk, nehézkesen, előre görbülve járunk, mintha – ahogy mondani szokták – a saját magunk öregapja volnánk. A legújabb nemzedék még csenevészebb. Az iskolásfiúk fele része pápaszemmel jár s kín nézni halovány, sápadt arcukra.

Hogy mi ennek az oka, nagyjában a laikus ember is tudja. Sok tanulás, kevés játszás. A mi nagyapáink még, ha hivatalt viseltek is, egy hosszú életen keresztül nem olvastak és írtak annyit, amennyit egy mai gyerek olvas és ír az elemi és gimnáziumi oktatás tizenkét esztendejében. Ami ezután következik: az egyetem és az élet iskolája, szinte pihenőnek mondható e tizenkét esztendő napszámos-munkája után.

Ám a tudós elmék egy része azt mondja: ez ellen nem lehet tenni, mert a mai kor többet, nagyon sokat követel a közpályára lépő ifjútól s e követelésnek – sajna – nem tehet eleget másként, csak egészsége árán. A tudós elmék másik tábora azt mondja: igaz, hogy ma sokat kell tanulni, de okkal-móddal meg lehet azt csinálni, hogy sokat is tanuljunk s az egészségünkben se essék nagy kár. Magyarán: a kecske is jóllakjék s a káposzta is megmaradjon.

És fölvetődött a kérdés: „állva” vagy „dülve” írjon-e a gyermek. Ennek a kérdésnek rövid időn egész irodalma támadt. Maguk az alapos németek már egy bibliothékát²³⁹ írtak össze e kérdésről. Ami nem csoda, mert a német gyerekek közt grasszál legnagyobb mértékben a rövidlátóság, mit kiváló orvosok és tanférfiak első sorban a dülő írásnak tulajdonítanak.

Ezúttal nem vetem szemére a mi orvosaink és tanférfiainknak, hogy a németek példájára ők is élénken foglalkoznak e kérdéssel, mely, szerintem, fontosabb annál, hogy megilleti-e a

²³⁸

²³⁹

Forrás: Benedek Elek: Álljunk vagy düljünk? = Magyar Hirlap 2 (1892) No. 247. (szept. 7.) pp. 1–2.
bibliothéka = könyvtár

Ferenc József intézet igazgatóját a kormányzó cím. Sőt azon kezdem, hogy fontosabb annál is: tanítsuk-e a görögöt vagy ne s ha nem, mi legyen annak legcélszerűbb pótléka.

Két derék fővárosi tanító (Böngérfi János és Kárpáti Béla), mindketten buzgó apostolai az álló írásnak, egy nagyobb szabású könyvet írtak²⁴⁰ e kérdésről s én e könyvnek olvasását nem ajánlhatom eléggé a tanférfiaknak. De még a szülőknek is. Fodor József, egészségügyi kérdésekben e kiváló tekintély, írt előszót a könyvhöz s eddigi tapasztalatai alapján ő is az álló írás hívének vallja magát. És most a szerzők, az írás történetének vázlata után egész tömegét közlik külföldi és hazai híres orvosok véleményének, tanférfiak megfigyeléseinek. Megdöbbenő, amit egyik-másik orvos elmond a mostani, szerintük oktan írásmód következményeiről. Cohn dr. híres szemorvos pl. évek előtt 33 iskola tanulóit vizsgálta meg s azt találta, hogy 10.060 tanuló közül 1730, tehát 17,19% szenvedett rendellenes látóképességben, mégpedig a városi iskolákban, hol többet kívánnak a gyermektől, négyszer annyit, mint a falusi iskolákban. A közellátás 1004, a távollátás 81 esetben fordult elő. Kimutatta, hogy a közellátók száma az alsóbb osztályoktól a felsőbb osztályokig folyton növekedik. Érdekes, hogy Cohn dr. egyetlen falusi iskolában sem talált az első félévben közellátót, de ezentúl folyton szaporodott ezeknek a száma. Ugyanezt tapasztalta Erismann, Reuss (Bécs), Rembold stb.

A könyv szerkesztői több híres orvost felszólítottak véleményadásra s ezek nagyobb cikkekben mutatják ki a dülő írás káros következéseit. Így Schubert nürnbergi orvostanár, aki tizenkét évi megfigyelés után ad előnyt az álló írásnak; Ellinger Lipót, aki egy időben a dülő írásnak volt a híve, de megfigyelései az álló írás mellé térítették; aztán Tholdt, Reuss és Lorenz, kik egyúttal a gót betűk ellen is állást foglalnak.

Budapesten, sőt a vidéken is több iskolában tettek kísérletet az álló írással, s mindenütt fényesen sikerült a próba. A tanulók könnyen megszokják a meredek betűk írását, sőt jobban is szeretik a dülő írásnál, minek legegyszerűbb magyarázata, hogy az álló írás közben sem mellüket és hátukat, sem a szemüket nem erőltetik meg annyira, mint a dülő írásnál, hol a mellük félregöbül, a szemük meg félre kancsalít. A könyvben tizenöt tanító számol be a kísérletről, s mind lelkesedéssel kiáltja ki az álló írást a jövő írásának.

Böngérfi és Kárpáti könyve azonban nemcsak az orvosok és a tanférfiak véleményét közli, de egyúttal útmutatást is ad aprójára, hogyan kell tanítani az álló írást. Mert oktan vezetés mellett az is épp oly káros lehet az egészségre, mint a dülő írás. Aztán fényképekben mutatják be az álló és dülő írást tanuló gyermekeket. Mily különbség az egyenes – és a félrenyomorodott testtartás közt! Látnia kell a laikusnak is, hogy ez a természetellenes tartás

kész veszedelme a testnek. Mintha csak úgy preparálnák szép lassan a testet az elgörbülésre, a szemet a kancsalságra, rövidlátóságra.

A testnyomorító dülő írást a szépírás-mesterek hozták divatba. Az egész középkoron át az álló írás dominál. Akkor még nem voltak gondosan fésült szépírás-mesterek, ki-ki írt a maga módja szerint, vagyis természetesen, a test egyenes tartásának megfelelően. Figyeljétek meg a gyereket, ki még nem ismeri a betűt, de már írni szeretne, mind meredek, egyenes vonalra törekszik; esze ágában sincs, hogy félredüljön, nyomorékká tegye a testét. Ez a kegyetlen feladat az iskolának jutott.

Az írás a múlt században kezd egy kissé megdőlni, addig mindenütt, ahol csak szükségét érezték a betűnek, szép kerek, meredek betűket vetnek a lúdpennával. Még a század közepe táján is, amint akárhány jeles emberünk kéziratából láthatjuk, az álló és dülő írás közt ingadoznak. Példa erre a Petőfi kézírása, ki eléggé gömbölyű s nem egészen dült betűkkel ír. Petőfi és kortársainak írása csaknem mind egyfajtajú, szép és tetszetős írás. Az álló írást azonban a régibb írók közül sokan megtartották egész életükön át. Jókai mindig álló írást használ, de jó szeme is van mai napig. Vajda János is, ceruzával bár és szinte olvashatatlanul, de „állva” ír. Gyulai Pál sem nem áll, sem nem dül; legalább olyan apró betűket vet, hogy csak nagyító csővel lehetne konstatálni, melyik iránynak a híve.

Arra a kérdésre, hogy melyik írás praktikusabb időnyerés szempontjából: az álló vagy a dült írás-e, nem tudnék megfelelni. Azt hiszem, hogy akik kezdettől fogva álló írást használnak, épp oly gyorsaságra és olvashatlanságra vihetik föl, mint a dülve írók s talán csak tetszik úgy, hogy az álló írás lassabban megy. Csupán magamról tudom s néhány ismerősömről, hogy ha gonddal akarunk megírni valamit, akkor szép gömbölyű betűket igyekszünk vetni, ha meg sietős az utunk nagyon, nekidülünk...

Egyébként azt hiszem, nincs egyhamar csúnyább valami a túlságosan szép írásnál. A legtöbb szépírás olvashatatlan, míg akárhány szarkalábas, kétségbeejtően hieroglifes írás olvasása nem közönséges élvezettel jár. S ez így lesz jövőben is, akár „álljunk”, akár „düljünk”. Én azonban ezentúl, ha csak az időm engedi, „állok” és nem dülök többet. Tartozom ezzel az egészségemnek.

Benedek Elek

Eti lent tör²⁴¹

Önök, akik tudják, hogy én újabban a tudományos pályára léptem, nyilván azt hiszik most, hogy ez idő szerint a volapük nyelv tanulásával rontom az egészségemet. Megvallom, hogy mióta a históriával szégyenletes kudarcot vallottam, amennyiben két heti kutatásra annyit sem tudtam kisütni, hogy: Attila-e, vagy Átilla²⁴² – sokáig tűnődtem, vajon a tudomány melyik ágában reparálhatnám meg leggyorsabban a reputációmon ejtett csorbát s hosszas tűnődés, emésztő habozás után a nyelvészet fényes sikereket ígérő révében kötöttem ki. Most azonban sokkal óvatosabb voltam s nehogy ismét feneketlen kádba töltsék vizet, fölkerestem Simonyi Zsigmondot, a kitűnő nyelvtudóst. Nagyon szívesen fogadott s előzékenyen kérde: mivel lehet szolgálatomra. Feleltem én: tanáccsal. Nyelvtudós szeretnék lenni, de nem tudom, hol kezdjem.

Mondá Simonyi:

– A matematikusnak az egyszeregyen köll kezdeni, a nyelvésznek az ábécén. Csak így válhatik önből alapos tudós.

– S ha szabad kérdenem, melyik ábécét ajánlja, tanár úr?

– Én mint egyetemi tanár csak az államit ajánlhatom. Annak a legjobbnak kell lenni. De megvallom, nem olvastam.

Még aznap megvettem a Gönczy-féle²⁴³ ábécés-könyvet. Az újat, az átdolgozottat. Ki dolgozta át, nem tudom. Nem áll a könyvön. De az nekem mellékes, a fő, hogy elébb segítsen kitűzött célomban.

Simonyi Zsigmond maga sem tudta, hogy micsoda kincsesbányát ajánlott nekem. Ím, két hete mindössze, hogy e vékony könyvecskét forgatom, s ma már nemcsak az alapja van megvetve bennem hazánk legkitűnőbb nyelvtudósának, de egyúttal meglepő haladást tettem a – volapük nyelvben is. Ha tetszik önöknek, egész mondatokat hadarok, olyan gyorsan, hogy még az édesanyám sem ért meg. Pl.: eti lent tör..., min ír úr? e rum etié... mi virít itt? Cím, ci-ci, uccu, úri cím, e címer úri címer...

---

²⁴¹ Forrás: Székely Huszár: Eti lent tör. = Magyar Hirlap 2 (1892) No. 255. (szept. 15.) p. 2.

²⁴² Utalás Körösi Sándor és Ballagi Aladár 1880–1890-es években zajlott nyelvészeti polémájára. Lásd erről bővebben: Körösi Sándor: Atilla, atilla. (Szómagyarázatok). = Magyar Nyelvőr 15 (1886) No. 3. pp. 97–101.; A Magyar Nyelvőr márciusi... (Folyóiratok szemléje). = Századok 20 (1886) No. 4. pp. 377–378.; Ballagi Aladár: Attila-e vagy Atilla. = Irodalomtörténeti Közlemények 2 (1892) No. 2. pp. 165–175.; Körösi Sándor: Atilla. = Magyar Nyelvőr 21 (1892) No. 12. pp. 562–564.

²⁴³ Gönczy Pál ABC-s könyve először 1862-ben jelent meg és utána több kiadást és átdolgozást is megért. Különféle átdolgozásai a XIX. század végén, s még a XX. század elején is sok helyütt használatban voltak, elsősorban a népiskolai tanításban. Első kiadása: Gönczy Pál: ABC. Vezérfonal az írva olvasás tanítására. Írni olvasni kezdő gyermekek számára. Pest, 1862. Ráth biz. 71 p.

Parancsolnak többet is?

Ó, tudom, hogy önöket ez mulattatja. Fura egy nyelv az a volapük. Egész mulatság, amint az embernek a nyelve meg-megbicsaklik bele. De kérem, ez a mulatság, fájdalom, nagyon rövid ideig tart. Legény-embernek még csak megjárja, de a felnőtt családapát egyszerre csak éktelen düh fogja el. Igen, éktelen düh fogja el arra a gondolatra, hogy ezeket a mulatságos butaságokat mind meg kell emésztetni az ő gyermekének.

Egyszerre csak azon vettem észre magamat, hogy szörnyű dühös vagyok s a mérget a vonal fölött szeretném kiönteni. Szózatot intézni a miniszterhez a magam és sok-sok ezer ember gyermekének az érdekében, hogy ne csináljon monopóliumot az ártatlan gyermekek butításából. Azt a keserűséget, hogy az én nyelvészkedésemnek immár be van fűtve – lenyelem. Végre is öreg vagyok én már erre. De a fiam, a fiam!

Éppen most izzad az egyik az r betűn. Az „i”-t könnyen leírja, az r-rel nem boldogul. Természetes, hogy nem. Mert józan eszű ember az i után nem viszi mindjárt a nehéz betűre a gyermeket. Az „i” folytatása a t, mely nem egyéb egy keresztülhúzott hosszú i-nél. Hát a „v”. Oh weh! Ezt is elejbe teszik a sokkal könnyebben írható betűknek, amilyen: az u, ü, az n, m. De hát az ábécé-faragók mindjárt mondatokat akarnak összehozni, ha még oly képtelen, nyakatekert, buta mondatokat is. A negyedik oldalon már ez a volapük mondat hőkölteti meg a gyereket: min ír úr? A hatodikon: e rum etié. S címerről beszél ugyanez oldalon, mikor a gyermeknek még nem lehet megmagyarázni, hogy mi a csoda az a címer. Hát még az úri címer? Mert van grófi, bárói, nemesi címer, de úri címer – ez címeres, majd megmondom, hogy mi.

Alig egy pár oldallal haladunk tovább s már a francia grammatikák zajos derűtséget fakasztó mondataival találkozunk. „Önt méltó öröm éri” – biztatja az én Jancsi fiamat a m. kir. grammatika. Aztán megkérdezi: mi terem e téren? Felelet: e téren úr ment.

Hiszen tudom én, hogy ez nem feleletnek van szánva, de ha ugyanott e kérdésre: mit vett néni? – ez a felelet: récét, akkor az én gyerekem fejét ne zavarja meg azzal, hogy erre a kérdésre pedig: mi terem a réten? – e téren úr ment – legyen a felelet.

A hideg kiráz a gondolatra, hogy milyen bölcs egy ember lesz az én fiam, ha végigtörtetett az ábécén. Megtanulja pl., amiről nekem sejtelmem sem volt, hogy: „ha a szókat hosszú hangokra húzzuk, ének és dal lesz belőle!”

Hátha az ábécé-gyárosokat deresre húznák? Abból lenne még csak ének és dal!

Én többet nem citálok ebből a könyvből. Csak azt kérdem, mit vétettek az államnak azok a szegény ártatlan gyermekek?

S mit én, hogy örökre elvette a kedvemet a – nyelvészkedéstől?

Székely Huszár

Valahányszor Kolozsvárra visz az utam s ott beülök valamelyik kávéházba, a pincér „méltóságos” úrnak titulál, aminthogy a bérces kis hazában minden valamennyire elegáns ruhájú úr – méltóságos úr. A magas címezéseknek mindig nagy barátja voltam s talán ez lehet egyik legfőbb oka, hogy szeretek le-leszaladni Kolozsvárra, hol már az állomás vendéglőjében kezdődik a megméltóságolás s el sem hagy – Gyergyó-Szent-Miklósig. Nem csoda aztán, ha nem szeretek járni a budapesti kávéházakba, ahol nagy ritkán megtisztelnék ugyan a nagyságos címmel, ám a rendesen kijáró cím: doktor úr. Még sűrűbben: Herr Doctor. Ennek szólít a kávéház tulajdonosa, ennek a fizető pincér, a pincér fiú s a velem egy asztalnál ülő vendégek is, akik nem ismernek, így kérik tőlem az újságot: szabad kérem, doktor úr, az újságot, ha ki tetszett olvasni?

– Ó, kérem, doktor úr, tessék!

Tiltakozni a doktori cím ellen a leghiábavalóbb munka volna ezen a világon, mert akkor az életed egy örök tiltakozás lenne. Bele kell törődnöd szomorú végzetedbe, mely csak azért nem tragikus, mert közsorsa ez ma minden úri embernek, aki – kávéházba jár.

Tanár, ügyvéd, orvos már hivatala természeténél fogva mind dr., a legutóbbi időben a jogásznak már meg is kellett szerezni e címet s a tanárok, bár nem voltak kötelezve rá, újabb időben többnyire mind megszerezték. Ez a három társadalmi osztály már maga egy egész hadsereg, mely joggal ír dr.-t a neve elé, (ámbar magyarosan a név után jár) – s így nem csoda, ha a pincérek minden jó kabátos úriemberben doktort látnak. Még tíz-tizenöt év előtt, mikor a doktori cím nem volt annyira általános, azok is erősen törekedtek utána, akiknek nem okvetlen kellett megszerezniök s a nagy közönség bizonyos tisztelettel ejtette ki a dr.-ok nevét. Aki a dr.-t meg nem szerezte, az nem jött tudós számba, s még poéta embereken is megesett, hogy versük alá így írták a nevüket: Dr. Holdvilági Elemér, ami kétségtelenül igen pompásan festett. A vidéki lapok ma is külön újdonságban zengik meg „városunk jeles szülöttének” a dicsőségét, aki „a budapesti tud. egyetemen a doktorátust fényes sikerrel tette le. Gratulálunk!”

De lassanként minden harmadik ember valóságos dr. lett s nemcsak a pincérek megtiszteléséből, és a dr. titulus rohamosan kezdette veszíteni az értékét meg a nimbuszát. Bekövetkezett az üdvös reakció. Az orvos-doktorok ezután is megmaradnak dr.-oknak, hisz

őket anélkül sem szólítja másként a nép; a tanárok is megszerezhetik a dr. címet; de már a jogászoknak „többé nem muszáj”. Illetékes helyen belátták, hogy a jogi doktorátusnak semmi haszna, semmi értelme, minden haszon nélkül nehezíti meg az ifjúság boldogulását; hogy a dr. cím miatt a vidéki jogakadémiák hallgatóinak föl kell jönni Budapestre s emiatt a budapesti egyetem túl van zsúfolva, míg a jogakadémiák üresek. És ami nagyon fontos körülmény: a budapesti egyetem nemcsak túl van zsúfolva, de a professzor urak akár egyebet se tegyenek, mint hogy doktori szigorlatokon kínozzák az ifjúságot, melynek alig adtak elő valamit. Szinte azt lehetne mondani, hogy a budapesti tud. egyetemen a tanárok nem azért vannak, hogy előadjanak, hanem hogy examinálják²⁴⁵ a jogászokat.

Ezen az áldatlan helyzeten segített most a kultuszminiszter, midőn az igazság- és a belügyminiszterrel egyetértőleg törvényjavaslatot készített a kötelező doktorátus eltörléséről s az eddig fennállott jogtudományi és államtudományi államvizsgálatok és doktori szigorlatok helyébe az egységes elméleti jogi államvizsgálatot állítja.

Ezt a vizsgálatot a törvény életbelépte után le lehet tenni aztán a vidéki jogakadémiákon is, melyek a törvény követeléseinek megfelelő színvonalon állanak. S hogy ezt a színvonalat elérjék a jogakadémiák, ez nekik létérdekük. A szegény ifjoknak valóságos áldás lesz ez a törvény. Nemcsak megkezdhetik tanulmányaikat az olcsóbb vidéki városokban, de el is végezhetik. Nem kell a doktori cím miatt Budapestre jönniök s itt végezni az utolsó éveket, hogy a vizsgáló tanárokkal – megismerkedjenek. A vidéki jogakadémiák hallgatósága jelentékenyen fog szaporodni e törvény következtében s vége lesz annak a már tarthatatlanná vált állapotnak, hogy egy-egy jogakadémián 40–50 ifjú hallgassa az előadásokat, tehát 10–12 egy-egy évfolyamban, sőt az utolsó évben 3–4 is. Igaz, ennek megvolt az az előnye, hogy a jogakadémiákon az ifjúságnak el kellett járni az előadásokra, mert tőzéből ha egy hiányzik, könnyű észrevenni. De könnyű, ha 50-ből hiányzik is egy-kettő s e törvény következtében körülbelül az várható, hogy a jogakadémiák egy-egy évfolyamán lesz 50–50 hallgató. Ez még mindig nem sok, viszont a budapesti egyetemnek is még mindig szép számmal lehetnek majd hallgatói. Manapság úgy vagyunk a budapesti egyetemmel, hogy az ifjak egy-egy fontosabb tárgyat nem hallgathatnak mind, mert, ha még annyira szomjaznak is a tudományt, nem férnek be a tanterembe. Ez az egyik oka, hogy a jogász ifjúság nagy része a zöld asztal előtt ismerkedik meg a tanárával.

A dr. címek száma tehát már a közeljövőben megcsappan, valóságos baisse²⁴⁶ áll be a doktori tőzsdén. S ez nagyon jól van így. A tudományosság színvonala ezzel egyáltalán nem

---

²⁴⁵ examinál = vizsgál, vizsgáztat

²⁴⁶ baisse (bessz) = itt: árfolyamesés

fog alább szállani, sőt az új törvényjavaslat az ellenkezőjét ígéri nekünk. Nyugodt szívvel mondhatjuk hát a kötelező doktorátus sírja felett: requiescat in pace!²⁴⁷

B.

Egy szép tervezet²⁴⁸

Csáky gróf miniszter a képviselőház keddi ülésén, alig negyven képviselő jelenlétében, egy tervezetet adott be, mely ha valóvá válik, korszakalkotó lépést jelent a magyar kultúra történetében. Köztudomású dolog, hogy nálunk mind e mai napig a közoktatási célokra volt legkevesebb pénze az államnak, s a nemzeti állam kiépítése szörnyű lassú tempóban haladt előre. Az alkotmányos aera²⁴⁹ óta sok iskolát építettünk ugyan, de korántsem eleget, s a legutolsó népszámlálás a bizonyosságunk, hogy Magyarországon évenként több százezer gyermek nem jár iskolába, vagy azért, mert nincs iskola, vagy azért, mert van iskola, de nincs tanító; vagy van iskola is, tanító is, de sok ezer szegény szülő nem képes még a népiskolába sem küldeni a gyermekét, hiányozván a csizma meg a könyv.

Valahányszor a kultúrpolitikusok nagyobb követelésekkel léptek fel, mindig a pénz hiányával csitították el a követeléseket, s mikor meg az úgynevezett „egyensúly” helyreállott, attól ijedtek meg, hogy ha hirtelen hozzálátunk az iskoláknak nagy tömegekben való építéséhez, s tisztességes fizetést adunk a nemzet napszámosainak is: felbillen a mérleg.

Ám végre is a képviselőház belátta, hogy tenni kell valamit, másként a „nemzeti állam” nevezet – üres frázis. És ez év²⁵⁰ március 22-én a képviselőház utasította a kultuszminisztert, hogy tegyen jelentést arról, hány közoktatási intézetre volna még szükség, s ezeknek felállítása mennyivel terhelné meg az állam kasszáját.

Csáky gróf elkészült a tervezet egyik részével, s azt be is mutatta a képviselőházban és valószínűleg azok a képviselő urak is majd tudomást vesznek róla, akik most a polgári házassággal és recepcióval fekszenek s azzal kelnek. De végre is a fő, hogy egy ember nagy jót akarjon, majd megy utána a tömeg is. Csáky gróf beszerezte a hivatalos adatokat a kisdédóvókról és a népiskolákról, s megcsinálta tervezetét, mely szerint az államnak tíz év leforgása alatt mintegy másfélezer óvodát és népiskolát kellene fölállítania, nem számítva természetesen, hogy maguk a községek és a felekezetek is egyidejűleg meghoznák a maguk köteles áldozataikat. Terhelné pedig ez az állam kasszáját évenként körülbelül háromszázezer forintot plusszal.

A középiskolákra és legfelsőbb intézetekre vonatkozólag nem tett számítást a miniszter, aminthogy ma még nem is tehetett, mert mindaddig, míg az egységes középiskola kérdése

---

²⁴⁸ Forrás: E.: Egy szép tervezet. = Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 325. (nov. 24.) pp. 2673–2674.

²⁴⁹ ti. a kiegyezés, 1867 óta.

²⁵⁰ ti. az 1899. év.

dűlőre nem jut, nem lehet tudni, hogy valóképpen hány gimnáziumra lesz szükség, s mi történik akkor a polgári iskolákkal. Azt sem lehet tudni még, hogy a sok versengő város közül melyik kapja azt a bizonyos harmadik egyetemet. Ebben a kérdésben a törvényhozásnak kell döntenie, s előreláthatólag nagyon sok párt fog támadni, mert valamiképpen annak idején minden valamire való város akart királyi táblát, azonképpen akarnak majd egyetemet is. Pozsony mellett már tegnap állást foglalt sok képviselő, aki azonban Szegednek is akar juttatni – műegyetemet.

Egyelőre meg kell elégednünk a miniszter tervezetével, mely csupán a dedókat és népiskolákat öleli fel, s ezekről lehető tiszta képet állít elénk. Meg aztán, őszintén beszélve, e pillanatban a harmadik egyetemnél sokkal fontosabb az országra, hogy annak minden zegét-zugát megtöltsük népoktatási intézetekkel. A kultúregyesületek kétségtelenül szép és nagy missziót teljesítenek, építenek is itt-ott dedót, népiskolát, segítik is egyik-másikat pár száz forinttal, de egységes, az egész országra kiterjedő nemzeti kultúrpolitikát csak az állami erő csinálhat.

Nem mondhatjuk, mennyire örülünk annak, hogy Csáky gróf nagyszabású tervezete épp most kerül a nyilvánosság elé, mert ebből azt látjuk, hogy a vezető elméket egyéb is foglalkoztatja az egyházpolitikai kérdéseknél, s legalább némi reménységünk támad, hogy e most napirenden levő kérdések elintézése után sor kerül még pedig egész komolyan sor kerül a nemzeti kultúra kérdéseire is. Mert hiába áztatnók magunkat s ha netalán illúziókban ringatnók magunkat, a rideg számok hamar kiábrándítanak. Nagy területeken a nép vadon nő fel, mint a fa, vagy pedig az állam ellenségeinek nevelik fanatikus dászkelek.²⁵¹ Nem lehet sokáig könnyen néznünk, hogy több ezer faluban vagy nincs iskola, vagy olyan, hogy nincs benne köszönet. Hogy van törvényünk a magyar nyelv kötelező tanítására, de nem hajtják végre, s szemünk láttára még az is megtörténik, hogy nemhogy mi hódítanánk a magyar nyelvnek, de a magyar gyermeket vetköztetik ki a magyarságából. A magyar nyelvnek be kell vonulnia minden iskola födele alá, s a magyar államnak gondoskodni kell arról, hogy minden falunak, pusztának meg legyen az ő iskolája, s tisztességesen fizetett és okleveles tanítója. A magyar államnak gondoskodni kell arról, hogy ebben az országban minden tanító tőle kapja az oklevelét, ha a fizetést nem is. Ma az iskolák egy nagy tömegében – hiába van a törvény – nem tanítják magyar szóra az oláh, a tót gyermeket, mert maga a tanító sem tud magyarul, vagy oly gyöngén, hogy nincs köszönet a tanításában. S ami nevezetes, nemcsak a régi világból való dászkelek nem tudnak magyarul, de az oklevelet szerzett oláh és tót tanítók többsége is hadilábon áll a magyar nyelvvel.

De most, úgy látszik, jobb napok virradnak reánk. Egész komolyan hozzá akarunk látni a nemzeti állam kiépítéséhez. Meg akarjuk oldani a nagy nemzeti feladatokat, melyek oly hosszú idő óta egy nagy szemrehányó kérdőjelként lebegnek előttünk. A miniszter 1895-től számítól fogva a nagy munkába, s tíz év alatt építené föl a másfélezernyi dedót és iskolát. Föltéve, természetesen, hogy meglesz a rávaló pénz. Ha közénk nem csap egy előre nem láthatott szerencsétlenség. Hogy Csáky fogja-e végezni ezt a nagy munkát, azt bizony nem tudjuk. De végre is, a fő, hogy elvégeztessék és jól végeztessék el. Valószínű, hogy Csáky miniszter a polgári házasság elintézése után csakugyan megválí a miniszteri széktől, s szép tervezetét örökségbe hagyja utódának. Nagyszerű örökség az bizonyos. Örömmel veheti át egy ambiciózus, lelkes államférfiú, aki akar és tud alkotni.

Az állam maga-magának, a saját érdekeinek tartozik-e kulturális feladat megoldásával, mely különben csak egy a sokból. Egy csapásra, egy év alatt nem lehet beépíteni az országot iskolákkal, jól tudjuk mi azt, Isten látja lelkünket, nem vagyunk türelmetlenek.

Ím, örülünk már egy tervezetnek is, örülünk a jóakaratnak is.

E.

Itt vannak a vidéki középiskolák tanárai. Az állami tanárok. A magyar állam alkalmazottjai. Kenyeret kérnek és igazságot. Mit mondtunk: kérnek? Követelnek. Huszonöt esztendőn keresztül legalázatosabb szolgák voltak a jövő Magyarországa nevelői. Kunyoráltak, könyörögtek, ők, kiknek egyik legszentebb feladatuk: önérzetes férfiak nevelése. Nemzeti missziót teljesítettek egyes nemzetiségű városokban. Csöndes, kitartó küzdelemmel meghonosították a magyar szót, a magyar szellemet oly városokban, hol huszonöt év előtt a magyar sem mert magyarul beszélni. A mívelt társadalom kebelében nem indult oly akció, melynek a tanár részese ne lett volna, gyakran kezdeményezője, lelkes zászlóvivője. Újságot csináltak, felolvasásokat, hangversenyeket rendeztek, humánus és kulturális egyesületek javára – mindig ingyen, hazafiságból. Tudományos és szépirodalmi műveknek ki lelkesebb terjesztője a tanárnál. Anyagi erejéhez mérten melyik társadalmi osztály vesz annyi könyvet, újságot, mind a tanár? Megvonja magától, családjától a falatot, csak hogy áldozhasson a magyar nemzeti kultúra szent oltárán.

És közben remélt, hitt egy szebb jövőben. Állam és társadalom majd csak belátja egyszer, hogy a nagy nemzeti feladatok megoldásában a tanár egyike a legfontosabb tényezőknél, hogy ez a tényező nem élhet világ végezetéig lelkesedésből, hogy ennek a tényezőnek az anyagi gondoktól való megmentése nemcsak a tanári osztály érdeke, de sőt első sorban legfőbb állami és társadalmi érdek.

S ím kormányok jöttek, kormányok mentek és nem volt az utolsó húsz esztendőben egyetlen, hatalmon levő államférfi, ki a magyar tanár²⁵³ szolgálatait meg tudta volna becsülni. Ha egy-egy hang emelkedett a tanárok és ezzel a magyar kultúra érdekei mellett a képviselőházban – államférfiaink a folyosóra meg a buffetbe menekültek, s akit a kötelesség a bársonyszékbe ragasztott, álmélkodó arcot vágott, hogy miféle csodabogarakat beszél össze az a t. ellenzéki barátja. Ez érthetetlen volt a mi államférfiaink előtt, hisz az ellenzék egyáltalán semmi hasznát sem vehette választásnál a tanároknak.

Művelt államban példátlan, egy testület hivatásának, a társadalom és az állam nagy gépezetében való szerepének oly nagy mértékű nem ismerése, aminőt ez országban évek hosszú sora óta tapasztalunk a tanárokat illetőleg. Nem elég, hogy nem biztosítja nekik a tisztességes megélhetést, hogy anyagi gondoktól nem teszi, szolgálhassa az állam és a társadalom érdekeit, még meg is alázzák, nevetségessé teszik a szűkebb látókörű emberek

szemében; kedvét szegik, elkészerítik igaztalan rangosztályozással, erkölcsi sztrájkra kényszerítik, nem rossz akaratból, ó nem, hanem végzetes tudatlanságból.

Hát legyen már vége a dilettáns közoktatási politikának. Elég volt a gyámoltalanságból, a fej nélkül való ide-oda kapkodásból, a bohózatos reformokból, tessék már egyszer megérteni, hogy nagy nemzeti feladatoknak egész tömege vár megoldásra s azoknak, kik e feladatok magaslatára nem tudnak emelkedni – mint kifogástalan gavalléroktól el is várható – hazafiúi kötelességük, hogy félreálljanak az útból.

Huszonöt esztendei kultúrpolitikának mi az eredménye? Ím: egy vérig elkészeredett tanári és tanítói testület. Egy számban és intelligenciában tekintélyes testület, mely követeli a kenyeret, követeli erkölcsi sérelmének orvoslását, különben...

Különben... Hát idáig jutottunk?

Ezeket az embereket ki kell elégíteni. Ezeket a férfiakat meg kell békíteni. Itt nincs alkunak, hímezésnek-hámozásnak helye. Gyermekeink, a jövő Magyarország nevében, érdekében követeljük a magyar társaság nyugalmanak helyreállítását.

A holnapi kongresszusra fölsereglett tanárokhoz kevés szavunk van. Komoly, meglett férfiak, tudják mit cselekszenek. Szeretjük hinni, hogy holnapi kongresszusunknak komoly, férfias, higgadt léssen a lefolyása. Egy nyugodt hangú tiltakozás többet ér a szenvedélyes kifakadásoknál, bármennyire jogosultak legyenek is e kifakadások. A közvélemény rokonszenvét már megnyerték, vigyázzanak, el ne veszítsék!

B. E.

Az utolsó próba²⁵⁴

„Még egyszer és utoljára fölemeljük szavunkat” – mondák a vidéki állami tanárok mai kongresszusukon – még egyszer az országgyűlés, s ezzel az ország színe elé visszük sérelmeinket – többé nem, ez az utolsó próba.

Nem vesszük szentírásnak e keserű szavakat, mert kétségtelen előttünk, hogy ha hosszabb idő múltán is, kényszerítve lesznek még egy utolsó, s talán egy legeslegutolsó próbát tenni anyagi és erkölcsi érdekeik megvédelmezésében. De legyen így vagy úgy, jellemző tünet a tanári kar hangulatának ilyenképpen való megnyilatkozása.

Ám követeljük a mai kongresszus példáját és lehetőleg tartózkodunk a rekriminációktól.²⁵⁵ Megelégedéssel tapasztaltuk a mai kongresszuson is, hogy a magyar tanárok még a legsúlyosabb sérelmek, szenvedések közepette is meg tudták őrizni állásukhoz méltó komolyságukat, higgadtságukat. A keserűséget visszafojtották s önérzetes férfiak állottak előttünk, kik tisztában vannak állásuk, hivatásuk követeléseivel; tudják, mivel tartoznak maguknak és másoknak; hogy minden szó, mit a nyilvánosság előtt kiejtenek, hivatásuk természeténél fogva, nem lehet más, mint – parlamentáris.

Helyesen van ez így. Mert sérelmeik nagyságának megértéséhez már nem szükségesek a szenvedélyes kifakadások. Ma már ismeri az egész ország, miben áll a tanárok sérelme. A közérdeklődés oly példátlan módon nyilvánult a tanárok ügye iránt, amint még soha. Ami eddig inkább frázis-számba ment, kezd komoly meggyőződéssé válni, hogy a tanárok kezében van a jövő Magyarországa. De ez az üdvös fordulat abban a pillanatban állott be, mikor a tanárok vérig sértve, türelmükből kifogyva, hangosan vetették föl a kérdést: mi lesz akkor, ha mi közönyösen, gépiesen végezzük legszentebb kötelességünket? Minő nemzedék növekedhetik föl a mi kezünk alatt, ha csak arra gondolunk, hogy a törvény paragrafusainak tegyük eleget?

Mondhatják némelyek, hogy egyik-másik vidéki tanártestület jogos keserűségében bár – mert azt mindenki elismeri, hogy keserűségük jogos – túl ment a határon. Ez meglehet. De az is bizonyos, hogyha a vidéki tanárok akként nem lépnek föl, amint fölléptek: beláthatatlan időnkig várhatták volna sérelmek orvoslását, jogos érdekeiknek kielégítését.

A mai kongresszus után, ez után az utolsó próba után – nem kételkedünk, hogy a magyar tanári kar kívánságai teljesíttetnek.

---

²⁵⁴ Forrás: [Benedek Elek]: Az utolsó próba. = Magyar Hírlap 3 (1893) No. 9. (jan. 9.) p. 1.
²⁵⁵ rekrimináció = viszontvád

Talán nem egyszerre, de rövid időnek lefolyása alatt. Talán éppen abban a lélekemelő pillanatban, midőn a képviselő urak megszavazzák saját fizetésük fölemelését.

A tanárok a maguk részéről tehettek utolsó próbát, midőn még egyszer és utoljára az országgyűléshez fordulnak, s nem a minisztériumhoz, de mi a magunk részéről – mint minden párttól független, s minden felsőbb és alsóbb befolyástól tiszta újság – nem mondtuk el még utolsó szavunkat. Az első szót mi mondtuk ki, s bármennyire is jól essék különösen a tanári kar elismerése ezért, ez a tény nem lehet dicsekedésre ok, mert hisz igazságos ügyet védelmeztünk, amire készen állunk mindig, minden téren. De – ismételjük – nem mondtuk el még az utolsó szót. Nem engedjük elaludni a tanárok ügyét, nem pedig egyszerűen azért, mert itt nem csak egyesek mulékony sérelmeiről van szó, de a nemzet életébe vágó fontos kulturális és társadalmi érdekekről.

Ha így fogták fel a tanárok is a mi akciónkat; ennek felette örülünk s ennek tudata újabb erőt és lelkesedést ad e kérdésnek mindaddig való felszínen tartására, míg kimondhatjuk, az utolsó szót is: az igaz ügy diadalának szavát!

Ötven év után²⁵⁶
– Ajánlva a kultuszminiszter figyelmébe –

A magyar tanügy dicsőségét hirdeti a Német-Ujtelep község iskolája, melyben egy 84 éves aggastyán 50 évi tanítóskodás nehéz terhével a vállán küzd a kenyérért, a betevő falatjáért.

Ruisz János a neve ez agg tanítónak, kit községe ezelőtt 50 évvel választott meg s azóta lankadatlan szorgalommal, nemes ambícióval teljesítette kötelességét s bízott, mindig bízott a jövőben, hogy agg napjaiban talán nem a koldusbot fog hű sáfarkodásáért reá várni. De csalódott. Kétszer rendezte az ország a tanítók nyugdíjügyét. 1875-ben az öreg Ruiszt nem vehették fel a nyugdíjintézetbe, mert akkor már nagyon öreg volt.

1891-ben új törvényt csináltak, mely az öregeket is nyugdíj kedvezményében részesíti, de – s ez a java – igényük csakis 1892. január elsején kezdődik.

Így tehát Ruisz bácsi most, 50 évi szolgálat terhével, elmenne örömmel penzóba, de — még nagyon fiatal, mert csak két évi igénye van. Hogy pedig teljes penziót kaphasson, ami akkor is csak 300 forint lenne, kénytelen megvárni az 1932-ik esztendőig s csakis ekkor, 123 éves korában lesz elég öreg a jól kiérdemelt nyugalomra.

Minthogy azonban az országos tanítói nyugdíjintézetbe való belépés a nyugdíjigényre jogosítottakra nézve törvényes kötelezettséget képez, azt hisszük, hogy Ruisz bácsi is tagja ennek a derék humán intézetnek s így jövője aggodalomra többé nem ad okot.

S aztán az a község, az az iskola már úgy is megszokta az öreget, mit csinálna az egy fiatal tanítóval. Azt se tudnák, hogy szólítsák, hisz az öreg mindenkinek bácsija, komája, sógora és nagyapja.

A tanfelügyelő pedig hihetőleg gyönyörködik a boldog családi képben s még ő biztatja a lankadásra hajló embert a további munkára. S talán már felterjesztést is tett a kegyelmes miniszterhez, melyben hatalmas rendeletet kér, hogy:

<<T. c. Ruisz János tanító úrnak meghagyatik, miszerint állását a nyugdíjkötelezettség tartama alatt elhagynia nem szabad!>>

Amilyen elmések a tanfelügyelő és a kultuszminiszter urak, még kitelik ez is tőlük.

Azért hát csak Ruisz bácsi, húzza azt az igát türelemmel, majd meglátja, hogy az a 39-es esztendő még nem a világ, ha – az isten is éltet kelmedet!

B.: Ötven év után. Ajánlva a kultuszminiszter figyelmébe. = Magyar Hírlap 3 (1893) No. 211. (aug. 2.) p. 2.

Tanító, orgona és zongora²⁵⁷**– Ez is probléma –**

Szeretett hazánkban, e tejjel, mézzel folyó Kánaánban, tudvalevőleg több ezer tanító csak azért nem cserél hivatala a béresekkal, mert a béresek nem bolondok, hogy ráálljanak a cserére. Ha az újságok napenként nem közölnek szomorú híreket éhenhalt tanítókról, ez onnét van, mert a tanítóknak is van annyi magukhoz való eszük, hogy a tanításon kívül egyébben is foglalkozzanak. Jártam és olyan faluban is, hol azért szünetelt a tanítás tavasznak évadjánt, mert a tanító lement az Alföldre kapálni.

Vannak azonban tehetősebb tanítók, akiknek a falujuk határán van egy kis földecskéjük: ezek otthon kaszálnak, aratnak, kapálnak. Ezer meg ezer módon segít magán a szegény ember. Fűr, farag, kosarat köt, méhészkedik, gyümölcsészkedik, írástudatlan embereknek írást csinál. S mit tudom én még mit nem csinál.

Világos, hogy évi kétszáz forintból nem lehet megélni. Sőt, száz forintból sem. Gondolom, ötven forintból sem. Mert ismerek én sok tanítót, akinek ennyire rúg a fizetsége piculákban, tojásban, szalonnában s egyéb harapnivalókban. Az igaz, hogy ezek nem diplomás tanítók, de hát ezek is tanítanak késő ősztől kora tavaszig.

De legyen elég a bevezetésből, adjuk föl a problémát. Szabad-e a tanítónak orgonát és zongorát reparálni és felhangolni? Igen-e vagy nem?

Engedjék meg, hogy erre mindjárt magam válaszoljak, elejét vágva a válaszok özönének. Az én válaszem az: igenis szabad, föltéve, hogy ért hozzá.

Megvallom, ez a probléma nem az én fejemben született. Egy vidéki újságban, a "Szilágy"-ban olvastam, hogy egy kálvinista kántortanító ajánlja magát megromlott orgonák és zongorák reparálására s ugyancsak lehangolt kedélyű orgonák és zongorák felhangolására. Kétszer megjelent e hirdetése, de a harmadik héten már visszavonta, mert a nagytiszteletű esperes úrtól nem nyert erre a tisztes mellékfoglalkozásra előzetes engedélyt.

A nagytiszteletű esperes úrnak kétségtelenül igaza van abban, hogy a kántortanító állásához méltóbb az orgonálás is, a zongorázás is, mint a nevezett instrumentumok

---

²⁵⁷ Góbé: Tanító, orgona és zongora. = Magyar Hirlap 3 (1893) No. 71. (márc. 12.) p. 20.

reparálása. De kérdés (ismét egy probléma) van-e a templomban orgona, s még fogasabb kérdés: van-e a tanítházban zongora? Legfogasabb kérdés volna: van-e egyáltalán a jó igyekezetű és sokoldalú tanítónak háza?

Elhiszem én annak a szegény tanítónak, hogy szívesebben játszaná egy kényelmesen bebútorozott szalonban a Beethoven szonátáit s ha meghibbanna a zongorája, egyenesen Budapestről vitetne egy zongorahangolót. Még azt is elhiszem neki, hogy boldog volna, ha a saját zongoráját hangolhatná fel. De mikor neki nincs zongorája! De mikor neki van egy csomó gyereke (ezek az ő saját orgonasípjai), akik mind kenyeret kérnek! És az eklézsia nem ad elegendőt!

Élni muszáj. Különösen hangzik, de muszáj.

S milyen könnyű ezt mondani: ez s az a foglalkozás nem illik a tanítói álláshoz! - Hát fizessétek meg a becsületes munkámat! - Hja, az már más.

...Szilágymegyében pedig lehangoltan búslakodnak orgonák és zongorák. Az egész vármegyében egy ember akadt, aki jókedvre lett volna képes hangolni s ennek az egynek sem szabad, mert - tanító.

Nagytiszteletű esperes úr, könyörüljön a szilágymegyei kisasszonyokon.

G-é.

Aranyvirág az iskolában²⁵⁸

Igen, az egy mosolygó szép őszi nap volt, olyan, mint a mai, mikor Aranyvirág odajött az íróasztalomhoz, szőke fürtös fejcskáját ölembe hajtotta, aztán fölnézett rám búsa, s mondta:

- Édes apukám, beteg vagyok.
- Aranyvirág, ne tréfálj, nincsen neked semmi bajod.
- Apukám, bizon iszen beteg vagyok. Páj a tojtom.

Egyszere csak beborult az ég, kiesett kezemből a toll, s kezdettem szörnyű harcba a Halállal. Láttam, világosan láttam, hogy ott leselkedik az Aranyvirág ágyacskája körül. Mintha bújósdit játszanék, fel-felüti fejét, meg lekapja: kukucs, Aranyvirág, kukucs!

Talán látta Aranyvirág is, mert egyszer csak keserves sírásba tört ki s kérdezte elcsukló hangon:

- Ki lesz az én mamám, ha meghalok?
- Ne sírj, Aranyvirág, nem halsz meg.
- Hát a temetőben lesz-e iskola?
- Lesz, Aranyvirág, lesz.
- Kik járnak oda?
- Szárnyas angyalkák, Aranyvirág.
- Istenem, de szeretnék oda járni én is!

Az Isten jó, megmérhetetlen az ő kegyelme, ím újra földerült az ég: Aranyvirág megy az iskolába. Nem abba, ahová szárnyas angyalok járnak, de igazi, valóságos iskolába. Ahol rengeteg sok tudománnyal töltik meg kisleányok fejét. Mert mind oda keül esztendőre, amit most Aranyvirág gyöngye karján cipel, egy fényes fekete táskában. Egy kis fekete mumusnak nézem ezt a fura jószágot s szinte haragszom rá, mintha nem Aranyvirág vinné őt, de ő Aranyvirágot; mintha ez a mumus volna az oka, hogy egy hét óta ritkábban csendül be dolgozószobámba Aranyvirág csengő hangon: mit írsz, apa, mit írsz?

---

²⁵⁸ Elek apa: Aranyvirág az iskolában. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 41. (okt. 6.) pp. 7–8.

De ím Aranyvirág nem fél ettől a fekete micsodától, módosan hajtogatja össze, mintha asztalkendő volna, szeretettel rakosgatja össze a könyvecskéit, az irkáit, a tollat, a plajbászt, a gumit. Jézusom ne hagyj el, mi minden kell egy kis leánynak, aki a második osztályba jár.

Az ám a második A) osztályba.

Jól megjegyyezze minden ember, hogy az A) osztályba s nem a B)-be. Kedves dicsekedéssel hirdeti Aranyvirág fünek-fának, hogy őt az A) osztályba írták. Azt hiszi most még a kis butácska, hogy ez több, ez elébb való a B)-nél, mert hát az Ábécé-ben is első betű az A. Annyi ez neki, mint a legénynek kit huszárnak soroztak.

Szárnnyat ölt a kedve, nem találja helyét, folyton nyitogat egyik szobából a másikba, dalol, nevet s dicsekedik, hogy: holnap megy az iskolába. Be van már írva egy nagy könyvbe, kapott is erről piros cédulát. Ennél már csak az Aranyvirág pufók arca pirosabb az édes izgalomtól. Mindegyre kérdi: mikor megyünk mamám? Az iskolával fekszik, az iskolával kel.

– Ugye már megyünk?

– Van még idő, ne félj.

– Ugye, hogy ott néni tanít, mamám?

– Az, Aranyvirág, az.

– Vannak-e annak a néninek gyermekei, mamám?

– Majd megtudjuk, ne légy olyan kíváncsi.

Ó, kedves óra, drága óra, fél nyolcra jár a mutatója.

– Gyerünk mamám, gyerünk. Ugye te is jössz, apuka?

Megyünk, megyünk, hogyan mennénk. Hlsz most teszi az első lépést Aranyvirág a nagy világba. A bálterem csak a második, az iskolaterem az első. Érzem, hogy reszket a kezem, amint vezetem Aranyvirágot. Látom, hogy könny csillog mama szemében... Talán az enyémben is. S szinte kitör keblemről a bús sóhajlás: ó édes kicsi Aranyvirágom, már nem vagy egészen a miénk? Nem vagy, nem.

Büszkeséggel telik el a szívem, hogy van már iskolás leányom, de a büszkeségbe szomorúság vegyül. Ám Aranyvirág szája meg nem áll. Cseng az utca a szavától, a nevetésétől, meg-meghimbálja magát, kezünkbe kapaszkodván, ami ugye nem igen illik egy iskolás leányhoz. Alig vesszük észre, ott vagyunk az iskolában. Az A) osztály előtt. Elénk mosolyog egy szép fiatal néni s kérdi szeretettel: nekem hozták ezt a kis leányt? Hogy hívnak kicsikém?

– Aranyvirágnak.

– Ó, ó, hát más neved nincs?

– Van, – felel egy kicsit elszontyolodva, de így hívnak otthon. Ez a neve a bocikámnak is, akit a nagymama adott.

– No lám, lám. A bocikának is ez a neve. Lassanként aztán kiderül, hogy Aranyvirág az igazi nevén Mariska, ez lesz az ő neve az iskolában.

– Itt Mariska, otthon Aranyvirág, jó lesz?

Na most Mariska, ülj le ide a harmadik padba. Ha jól tanulsz, elékerülsz az elsőbe.

De nini, mi történt?

Aranyvirág, hol a mamához, hol az apához húzódik, erősen a kezünkbe kapaszkodik s húz a harmadik pad felé. Pityeregve mondja:

– Hát ti nem maradtok itt?

– Ó persze, minekünk nem szabad ám itt maradni. Ugye, tanító néni?

– Dehogyan szabad! Itt csak kislányoknak való pad van.

Mint ahogy a gyávának bátorságot ad a nagy veszedelem, nekibátorodik Aranyvirág is:

– De bizony elférne itt a mama. (Legalább a mama!) Én meg az ölében ülnék!

Hiába, nincs pardon, grácia Aranyvirágnak. Hevesen öleli, csókolja mamát, apát s alig tudunk annyit rebegni: légy jó Aranyvirág. Pá, pá.

És tettünk odakint az utcán szemrehányást magunknak: mégis korán vittük iskolába.

Tegnap még szentül hittük, hogy elég erős.

Ma erősebben hisszük, sőt, tudjuk, hogy gyöngé, roppan gyöngé még. S megszállnak rémlátomások: a tenger sok járványos betegség, mit iskolából hoznak haza a gyerekek.

Feledjük, egészen feledjük a rettentő küzdelmet, mit nemrég a halállal vívtunk Aranyvirágért, amikor még nem járt iskolába.

Mondja a mama:

– Ha nem szégyenleném, visszamennék s elhoznám. Hát te?

– Várjunk délig, míg Aranyvirág hazajő.

Aztán úgy tíz óra közben azon vettük észre magunkat, hogy mindketten készülődünk.

– Hová még?

– Az iskolába. Hát te?

– Én is...akarom mondani, elég tán, ha te elmegy.

Világos, hogy elég, s éppen azért megyünk mindketten. Lelki szemünk látja Aranyvirág szomorú arcát, kisírt szemét. Szinte szeretnénk is, hogy így legyen, lenne legalább okunk, hogy még egy esztendő idehaza tartsuk. Megdobban a szívünk, amint tódul ki az iskola kapuján a sok leánygyerek. Mind a ketten egy vörös szalagos kalapot keresünk, de szomorúan tapasztaljuk, hogy több vörös-szalagos kalap is van a világon.

– Nézd, nézd, itt jön Aranyvirág.

– Hol van, hol?

Már itt is van. Magasan lobogtatja a táskáját s mint egy madárka úgy röppen felénk.

– Apa! Mama!

Kezünkbe kapaszkodik s megered a szája, pereg a nyelve, nem tudja, hol s min kezdje a beszéde.

– Tudod, mamám s apám, az olyan kedves volt. Hát tudod, mama, azt mondta a tanító néni, hogy aki valamit akar, tartsa fel az ujját. De láttátok volna, egyszerre mind feltartottuk az ujjunkat. – Jaj, szerelmes Istenem, mondotta a tanító néni, egyszerre nem beszélhetek mind. Aztán kérdezte Margitkát: na, Margitka, beszélj, mit akarsz. Mondta Margitka: csak azt akarom mondani, tanító néni, hogy van ám nekem egy bátyám, aki már az egyetemre jár.

– Ó te, kis butácska, mondotta a tanító néni, nem kérdeztem ezt én. Kérdezte tőlem is: na Mariska, hát te mit akarsz? Mondtam én: Kérem szépen, tanító néni, a Zsuzsikának nincs olvasókönyve, neki adhatom-e az enyémet? Van nekem ám kettő, mondtam én. – Hogyne, ha az apa és mama megengedi, mondta a tanító néni. Megengeditek? Ugye meg? Jaj, drága apuskám, hány szegény leányka van ott. Van ám még árva is. A Zsuzsika is árva. Nincs édesanyja. Ó, édes Istenkém, háta akkor én mit búsulok, gondoltam magamban. Én mindjárt meglátom az édes mamámat, Zsuzsika pedig soha, de soha. Mit gondoltok, hogy mind jó kisleány van az iskolában? Hallod, mamám, az borzasztó, hogy milyen rossz lányok is vannak ott! Tudod, összebújnak, nevetnek, s mikor a tanító néni egy kicsit kiment, hárman felugrottak a pad tetejére s elkezdettek táncolni. Na, kaptak is a tanító nénitől. Képzeld csak, mamám, kiállította a padból mind a hármat.

– Hát téged nem állítottak ki?

– Engem? Ó, persze, engem nem is állítanak ki soha!

– Persze, persze, mert holnap már nem is mégy iskolába...

Aranyvirágnak félrehúzódott a szája.

– Miért nem? Hiszen én jó voltam! Meg is dícsért a tanító néni. Meg is cirógatott. Még meg is csókolt. De én is ám. Jaj, mamám, ha tudnád, de kedves, aranyos néni!...

Hát...izé...mondjad, ugye csak tréfálsz. No, lám, hogy tréfálsz. Szegény tanító néni, holnap csak nézte, nézte volna a helyemet s hát Mariska nincs. Jaj, de rosszul esett volna szegénynek! Aztán Zsuzsika is keresett volna: hol van Mariska? Istenem, Istenem, ki hoz nekem könyvet!

– Elég, elég, egyél már!

– Megyek holnap iskolába?

– Igen, igen.

– Na, mert tudd meg, mamám, hogy ha nem, egy falat nem sok, annyit sem ettem volna!

Elek apa

Idegen földön (Nagybátyám naplójából)

Kis-Baczontól – Budapestig²⁵⁹

Nagybátyám, néhai Benedek Ignác ref. pap 1846-ban indult el a kis székely faluból a marburgi egyetemre. Naplójában pontosan följegyezte úti tapasztalatait, élményeit, leírja az egyetemi életet stb. A Napló a szabadságharc kitörésekor szakad meg. Nemcsak kegyeletes, de hasznos munkát is véltem teljesíteni, amikor az érdekes fejezetekben gazdag napló egyes részeit nyilvánosságra hozom.

1846. augusztus 31-én kezdem el naplómnak írását, magamnak s nem másoknak a gyöngyörűségére. Szép őszi nap volt, a fölkelő nap bemosolygott a szülei ház ablakán, kint a fecskék nagy csapatokban röpkedtek, készülődtek melegebb hazába, készülődtem én is idegen országba. Szívemben kétféle érzem: a fájdalom és öröm érzete. Ím elhagyom öreg szüleimet s ki tudja, látom-e valaha; elhagyom kicsi falumat, mely félve húzódik meg erdős hegyek aljában, vajon talállok-e a messze idegenben, ehhez a faluhoz hasonlatos szépet, kedveset. Ám másfelől szívemet egy titkos öröm dobogtatá meg: látni fogok ismeretlen országokat, népeket s lelkem új táplálékot nyer az idegen földön. Mégegy búcsúcsók, mégegy ölelés s kifejeztem öreg szüleim karjaiból.

Egyszerű fakó szekéren indultam hosszú utamra; akkor még mifelénk nem ismerték a vasas szekeret. "Fakó szekér, kender hám". Reggel indultam, s este Sz-Udvarhelyen valék. Látni akartam mégegyszer a kis várost, hol gyermek- és ifjúkorom legszebb éveit töltöttem el; hol ismereteim alapját megvettem; ahová ezer édes emlék fűzött; ahol minden fa kedves ismerősöm vala s minden diák jó barátom. Három napot töltöttem itt s midőn végre is búcsút kellett vennem, szerettem volna a napot megállítani, mint Józsué. Ám az idő se nem siet, se nem késik, felültem egy rengeteg nagy tót szekérre, amelyeneket akkoriban a tótok bejárták az egész országotk, s amelyeneket a mai nemzedék aligha lát. (Azt hiszem ezeket is elpusztította a vasút.) Este értem Sz.-Keresztúrra. Ennyi idő alatt, ma szinte Budapestre lehetne menni. A helybeli ref. papnál találtam szállást, szíves vendéglátást s reggel folytattam utamat. A szabad ég alatt ért az este, fűzfa tövében volt a szállásom, húsz lépésnyire a fintaházi malomtól s én egész éjjel nem tudtam lehunyni szememet, hallgattam a malomkerekek zakatolását, a víznek

---

²⁵⁹ B. E. Idegen földön. 1. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 42. (okt. 13.) pp. 7–8.

zúgását. Olyan jólesett hallanom. Éppen úgy zúgott, zakatolt, mint a kis-baczoni malom. Következő nap a Mezőség közepén sötétedtünk el s ha a tegnapi szállásom vendéglő "a zöld fűzfához" volt, mai szállásom vendéglő a "szalmakazalhoz". Ennek a tövében aludtam át az éjszakát.

Egy hete, hogy búcsút vettem a szülei háztól s ma Tordán vagyok. Meg sem pihenek, megyek Kolozsvárra. Elbúcsúztam a gyolcsos tóttól, szekeret fogadtam s mentem Kolozsvárra. Éppen jókor érkeztem, kilencedikén nyílt meg az erdélyi országgyűlés a Redoute szalában. Egy nagy négyszögletű terem ez, köröskörül karzatokkal. Itt láthatám az ország rendjeit ragyogó pompájukban. Nemzeti színű selyemmel bevont emelvényen, ruganyos karosszék; ez a fejedelem képviselőjének széke. A terem közepén hosszan nyúlik el egy zöld asztal, melyet a királyi kormányshék és a királyi tábla tagjai vegyest ülnek körül, jobbról a vármegyék és shékely shékek követei; balról a királyi hivatalosak fölsh számmal, alább a shászok és a taxális városok küldötte, mögöttük a gyorsírók, fenn a karzaton dámák és urak. Az első gyűlés nagyon rövid ideig tartott s az egész nap körülbelül tisztelkedésekkel tölt el. Kettsh és négyes fogatok, egyik szebb, csillogóbb a másnál, robogtak végig a város utcáin és terein. De én nem sokáig gyönyörködhetem e szép látományban, mennem kellett Nagy-Enyedre, hogy a püspöknél tiszteletemet tegyem s a shükséges ajánló leveleket megszerezzem.

A püspök, ez a tisztos atya, szeretettel fogadott s elmondván az esküformát, melegen szorította meg kezemet, lelkes szavakban buzdított s shívemre kötötte, hogy az idegen földön ne feledjem magyar voltomat s tehetségem szerint díszére legyek a magyar névnek.

Shívemben kellemetes érzéssel indultam vissza Kolozsvárra, hol a gyorskocsira három napig kellett várakoznom. Szeptember 17-én indult a gyorskocsi Pestre, még egy nap s búcsút veszek Erdélytől, az én hazámtól. Már indul is a gyorskocsi, teológusok, bányász tanulók s két Teleki gróf, akik szintén külső országba tartanak, ezek az én útitársaim. Bánfi-Hunyadon túl, mind összébb-összébb szorulnak a hegyek, a Kőrshvize bár nem idegen ajkú, de más haza felé folydogál s mire a nap nyugvóra száll, ott állok a haza határán. Egy elragadó, festői kép tárul elém, s visszatekintvén bérshes hazámba, a shívem hangosan dobog s önkéntelen dalolom:

Bérshről visszanéz a vándor,
Vígán int kies hazája.
Ott mosolyg a róna táj,
De a messze távozónak

Szíve vérzik, szíve fáj.

Zeng felé a búcsúszó:

Isten hozzád, bujdosó.

A gazdag Magyarhon földjén vagyok, az este derengő homályában, mint valami álmokép tűnik elém a nagy, a megmérhetetlen síkság. Mi más ez a föld mint az én hazám. S mi kár, hogy a sötétben inkább csak sejtem, mint látom e földet, melyet mi szegény székelyek Kánaánnak nevezünk. Nagy-Váradból nem láttam többet a fehér házfalaknál, de már teljes szépségében láttam a puszták királynéját: Debrecent. Nem volt időm, hogy tövéből-hegyére megismerjem ezt a tiszta magyar várost, de legalább amíg lovat váltottak, fölszaladtam a kálvinista templom egyik tornyába, onnan néztem meg a síkságon pihenő nagyszerű várost s a várost körülövező híres Hortobágyot. Láttam a népdalokból híres csárdákat, a szegény legények tanyáit s útközben be is tértünk a kadárcsi csárdába. Eszembe jutott a nóta erről a csárdáról:

Betér a kadárcsi csárdába

S nagyot iszik egyet bújába.

Hát ittunk mi is, de nem nagyot. Az éj kiterjeszté holló szárnyait felettünk, nehéz fekete fellegek borították az eget, szakadott az eső: ha szomjas volt a pusztá, ihatott. No ez keserves utazás volt. Hol erre zökkent, hol arra zökkent a gyorskocsi, hol meg elakadott, itt is, ott is s nekünk utasoknak kellett kiemelni a kátyuból. Nem hazudtak a magyarországi diákok, akik a vendégmarasztó magyar sárról csuda dolgokat meséltek nekünk.

Tisza-Fürednél áthajóztunk a Tiszán, magas töltéseken vitt tovább utunk s amint Gyöngyös felé közeledtünk, fogyni kezdtek a homokos puszták, szőlőkkel beültetett halmocskák emelkednek it is, ott is s mikor Gyöngyösre beértünk, ott éppen javában folyt a szüret. Gyöngyöstől csinos faluk között vitt az utunk Gödöllő felé, mely Grassalkovics herceg kastélyáról és vadaskertjéről híres.

Ebben a szép és csinos faluban háltunk, úgy indultunk kora reggel Pest felé. Nehéz, sűrű köd borította a láthatárt és én szerettem volna Mindenható lenni, hogy félrevonván a sűrű ködfátyolt, láthassam az annyira óhajtott Budapestet. De hasztalan volt vágyódásom, csak akkor láthatám Magyarhon fővárosát, midőn valósággal megérkeztem s beszállottam a Dunasortól nem messze fekvő "Fehér hajó" vendéglőbe. Szeptember huszadikát írunk, tehát Erdély fővárosától, Magyarország fővárosáig három nap, és négy éjszakát kellett utazni. Nem

érzek fáradtságot, nem hagy nyugton a kíváncsiság, rendbeszedtem öltözékemet s megyek látni színről-színre a várost, melynek látásáért gyermek-ifjúkorom óta mindig sóvárogtam.

*

Budapest²⁶⁰

Járok-kelek a Dunasoron, előttem áll Buda nagyszerű pompájával, alatta a csendesen hömpölygő Duna, büszkén emelve hátán füstölő gőzéseit s lobogóktól díszes kisebb-nagyobbyszerű vitorlás hajóit. Mellettem, jobbra és balra egy szép tér vonul el, végét alig látható hosszúságban, mely térre Pestnek legszebb házai nyúlnak ki. E tér reggeltől estig tele van jövő-menő, nyüzsgő, ácsorgó emberekkel, adnak-vesznek, cserélnek-berélnek, hordják az árucikkeket a hajókba. A gőzös harangja megkondult, hirtelen jegyet váltottam s átmentem Budára. Ez a Duna gőzös, mely óránként egyszer jár át Budára, míg a budai oldalról a Buda nevű gőzös jár át Pestre, szintén óránként egyszer.

Néhány perc múlva Óbudán szállék ki s első utam a budai hegy oldalában fekvő nagyszerű katonai kórházba vitt, hol többszáz rokkant kap holtig élelmezést és ruhát. Innen a budai várba mentem át, hol különösen feltűnt, hogy majdnem minden utca szegletén katonák állottak őrt. A vár dél-nyugati részén elnyúló sétatéren van a palatinus háza, mely egy nagyszerű régi épület a budai hegyeknek legszebb pontján, honnan a legszebb kilátás nyílik Pestre. Sokáig gyönyörködtem a kanyargó Dunában, a királyi méltóságában pihenő Pestben és környékében, míg nem a nap lehanyatlott s én az 500 lépésnyi hosszú hajóhídon visszajöttem Pestre, megnézni a Kerepesi úton fekvő magyar színházat kívül és belül. Az épület külseje nagyon csinos, udvarát, mely nem a legtagasabb, egy vasrács választja el az országúttól, maga a színház az udvar hátsó részében áll, az épület belső része kör alakú, fele részét a színpad, más részét az egymás felett emelkedő négyes karzat foglalja el, míg a szála közepén zárt székeken és részint állva százával foglalhatnak helyet.

A boltozatról lecsüngő gázcsillár nappali világosságot áraszt a nagyszerű szalában, az orchester megzendül s felemelkedvén a függöny, Eisler Fanni a színpadra lép s mennyországba képzeletben az ember magát. Ma este (szept. 20.) a Szekrény rejtelseit játszották, s különösen kiérdemelték a közönség tetszését, Füredi és Komlósi Ida. Ezenkívül még kétszer valék e színházban. Egyik este Omodai Pál és családja volt soron, kitűnően játszottak benne Szentpéteri, Laborfalvi Róza, Lendvai és Fáncsi, másik este egy nagy operát láttam, az elsőt

---

²⁶⁰ B. E. Idegen földön. 2. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 43. (okt. 20.) pp. 7–8.

életemben. A Lammermoori Lucia volt ez az opera s Volf (Edgardo) Füredi (Enriko) és Hollósi Kornélia (Lucia) tüntették ki magukat. Ennek az estének emléke feledhetetlen lesz egész életemben, ekkora nagy lelki gyönyörűségben részem még nem vala.

A színházhoz közel esik az újonnan épült Nemzeti Múzeum, ez a gyönyörű nagy épület, hová a várostól nem messze, szabad mezőben fekvő Ludoviceumból éppen most költöztetik át a természeti ritkaságokat. Ásvány, állat és természeti ritkaságok legszebb rendben és csínnal vannak elrendezve szobánként. Itt van egy fakönyvtár is, amely abból áll, hogy mindenféle fából van egy könyv alak készítve, a könyv fokán a fa haja áll, táblája a fa kigyalult bele, az egész pedig felnyitható, mint egy kis szekrény és mindenki látható a fának ága, rügye, virága, bimbója stb.

A múzeum után a Josefinumot tekintettem meg, hol jelenleg harminc gyermek nyer testi és lelki ápolást. Aztán megnéztem a gőzhengermalmot, mely minden 24-órán 300 pesti mérőlisztet készít. Innen mentem a köztemetőbe, hol valláskülönbség nélkül nyugszanak díszes sírhantok alatt a megboldogultak. Ilyen lehetett, mint ez a sírkert, a Mózes által leírt s mindenféle fákkal felékesített, ideális paradicsom.

Óbudán felül két ágba szakad a Duna, mely egy kis szigetet képez, ezen a szigeten van a hajógyár hová csak úgy juthatnék el, hogy Pesten a hajótársulat irodájában, egy engedelmi jegyet vettem. A jegyet átadtam a szigetre csónakon átvivő Kháronnak s alkalmam nyílt megcsodálni a munkások műveit, melyek egy különböző nevekkal megkeresztelt gőzhajóban központosulnak. Mint hozzá nem értő ember, amit itt láttam, le nem írhatom, csupán annyit, hogy minden munkás a maga szakmájával foglalatostkodván, végre megteremtődik a hajó s a gőzgépet elhelyezvén a hajó kebelében, megteszi próbaútját Buda és Pest között s mikor minden fordulatokra alkalmas voltát kipróbálták, útnak indítják a hosszú Dunán, le- vagy felfelé. A hajógyárból visszajövet még átmenék Budára, látni a fegyvertárt, hol több ezer fegyver van a legnagyobb csínnal elrendezve s régi harcokban nyert győzelmi zászlók, nagy sokaságban. Van Budának még több nevezetessége is, ilyen a híres császári meleg fürdő és egy német színház, melyet a magyarok a németekkel vegyesen látogatnak, holott a pesti magyar színházban alig látni német ajkú polgárt. Budának ez idő szerint 40.000, Pestnek 64.000 lakosa van s csak egyharmad rész, mely a magyar nyelvet beszéli, németül azonban mindenki beszél.

Egy vala még, amit látni vágytam, amely mióta Pesten vagyok, mindig lelki szemeim előtt lebeg, még álmomban is mindegyre látom: ez a gőzkocsi. Reggelimet elköltvén, végigsétáltam az ószerű árucikkekben gazdag hosszú Váci úton, egyenesen a gőzkocsi állomásra. Ámbár tudtam, hogy utam folyamában többször lesz alkalmam látni és rajta utazni,

óhajtottam mégis, hogy magyar földön, magyarul kormányzott kocsin tegyek bár egy rövid utat. Megérkezvén az indóházhoz, megcsodáltam a különös alakú szekereket, melyek rangjukhoz képest első, második és harmadik osztályúak valának, külsőleg egyformák, belül azonban kényelemre különbözők.

*

Budapesttől Bécsig²⁶¹

Az első osztálybeli székek, valamint a kocsik oldalai selyemmel vegyes szőrkelmékkel vannak bevonva, szőrrel kitöltve, a padlózat szőnyeggel betérítve s az ablak a legtisztább kristályüveg. A második osztályban a székek bőrrel vannak bevonva, a harmadik osztályúakban csupán töltés nélküli ülések vannak. Jegyet váltottam Vácig, fél nyolckor indult a gőzkocsi s fél kilenckor érkezénk meg, tehát a négy mérföldnyi utat egy óra alatt teszi meg, s naponként négyszer járja meg ezt az utat. Első dolgom volt, hogy Vácon megtekintsem a siketnéma intézetet. Kérésemre a tanító kikérdezett egy 16 éves fiút és egy 10 éves leánykát. A fiú magyarul és németül értett s az általunk tett kérdésekre a legnagyobb gyorsasággal írásban válaszolt, a leányka pedig tisztán érthető taglalással olvasott s felelt a kérdésekre. De nem sokáig maradhaték itt, vissza kellett mennem Pestre, hogy dolgaimat rendezzem. Holnap, 15-én reggel indulok Bécsbe, az "Argó" nevű gőzösön.

Kora reggel már ott voltam a hajó fedelén, még egyszer végigtekintettem a pompás Dunasoron, keblem elszorulni érzem, szívemnek fájt megválni Budapesttől, mely annyi élvezetet nyújtott e néhány nap alatt. Mintha szülői háztól válnék, szerettem volna még egyszer visszamenni, de a hajó harangja indulást jelentett, a kapitány hangosan osztogató a parancsokat, a kormányos kereke mellett ült, a legénység serényen mozgott, zúgni-zakatolni kezd a gőzgép, sűrű, vastag füst tekerődik ki a magasba emelkedő kéményen, a kerekek lassú forgásukat szaporítani kezdik, eldördül az ágyú s hajónk már evez Buda felé, hogy ott is felszedje az utasokat. Az első kikötőnél István herceg szállott a hajókra, ki Bécsbe volt indulandó, de útközben pár napra kiszállott Pozsonyban. Mindjárt felhúzták a hercegi zászlót a legmagasabb vitorlára, az ágyúk szüntelenül dörögtek, az utasok a hajó fedeléről kalapjukat, kendőjüket lobogtatták itthon hagyott kedveseik felé, én is gépszerűen kalapom után nyúltam s háromszor visszaintve Pest felé, önkéntelenül sóhajtám: Isten veled! Isten veled!

---

²⁶¹ B. E. Idegen földön. 3. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 44. (okt. 27.) p. 7.

Szemem előtt sorban vonultak el az őszi nap ragyogó fényében Vác, Komárom, Visegrád, Esztergom, s lelkemben a történeti emlékek végtelen sokasága elevenedett meg. Este tíz órakor kötött ki hajónk Pozsonyban s ott vesztegelt hajnali négy óráig. Sötét éj volt, nehéz, fekete fellegek borultak az égre, süvöltött a szél, lehetetlen volt maradni a hajó fedelén. Levonultam én is a hajószobába, mely csordulásig tele volt, meghúzódtam egy sarokban s elszenderültem. Egyszerre csak éktelen láрма ébreszt fel szenderségemből, ordítás, káromkodás, kacagás vegyült össze egy káoszba s én nem tudtam elképzelni, mi történhetett. Csak lassanként tudtam meg, hogy négy diák, kik Szombathelyre utaztak s egy flaskó bor mellett virrasztottak, egy mellettük szundikáló zsidónak a lábát az asztal lábához kötötték s midőn, felébredvén, tovább akart menni, megbotlott, az asztalt maga után rántotta, akik pedig az asztal körül szundikálva állottak, szintén megtántorodtak, ráestek az asztalra, az asztal a zsidóra, ebből lett a nagy csetepaté, felfordulás, s végezetül általános nagy kacagás. Mikor a zaj egy kicsit lecsendesült, magam is a diákok asztalához ültem, megismerkedtem velük, de az persze titok maradt, hogy a csínyt melyik követte el. – Hát a diák csak diák mindenütt – mondtam én, aztán összecsendült poharunk s bor mellett várunk a virradatot. De későre virradott, mert sűrű köd borítá a Duna vizét s mire a köd eloszlott, már túl valánk a magyar határon.

Még egy Isten hozzádot sem mondhatok hazámnak, ott valék az idegen földön.

*

A marburgi egyetem²⁶²

Megérkeztem Marburgba, hallgatója vagyok a legrégibb protestáns egyetemnek. Ezt az egyetemet a nagylelkű Fülöp Landgraf alapította, ezáltal is akarván bizonyítani új hitéhez, a protestáns hithez való buzgalmát. 1527. május 30-án, tehát ma, midőn ezt írom, éppen háromszázhusz éve, múlt az a nap, melyen nemcsak a hesszeni, hanem az egész német protestáns ifjúság számára megnyílt ez a virágzó iskola, melyet később 1541-ben, V. Károly német császár egy Brüsszelben kelt szabadalmi levéllel ruházott fel. Még eddig kolostor javakból állott fenn, de miután az egyetem szükségletei napról-napra szaporodtak, a jólelkű Fülöp még egyéb jövedelmeket is adott, úgyhogy ekkor bírt mindazon kellékekkel, melyek az egyetem virágzására múlhatatlanul szükségesek voltak pl.: adó- és vámmentesség, vadászati jog, országgyűléseken helyi és szavazati jog, s több efféle. Az idehívott híres tanárok, magának a helynek, kedves, egészséges és szerencsés fekvése, Nagy Frigyesnek merész

---

²⁶² B. E. Idegen földön. 4. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 47. (nov. 17.) pp. 7–8.

politikai nézetei által csakhamar a legmagasabb fokra emelkedett ez az iskola s főként a Luther és Zwingli hitnézeteinek kiegyenlítésére kitűzött disputáció, számos ifjat vonzott ide Európa minden részéből, úgyhogy ebben az időben egy korinthusi görög ifjú is látogatta az egyetemet. Az egyetem e virágkora szinte száz évig tartott. A XVII. században alább szállani látszott, sőt mondhatni nagyot is vesztett, miután a Luther hitvallása helyébe a Kálviné hozatott be, ennek következtében Gisában egy új egyetem alapították s a marburgi egyetem jövedelmének, tanárainak, tanulóinak s híres könyvtárának fele részét elveszítette. Ehhez járult az 1607-ben és 11-ben dühöngő pestis. 1625-ben Marburg Gisával újból egyesült, de ez az egyesülés a 30 éves háború nyugtalanságai miatt nem sokáig tarthatott s 1650-ben Gisa ismét független egyetemmé lett. VI. Vilmos fejedelem nagy mértékben pártolta a marburgi egyetem jövedelmének csonkulását s alatta ismét visszanyerni látszott régi tekintélyét.

Mostani jövedelme részint kolostori javakból, részint saját birtokaiból ered, s ez évenként körülbelül 20.000 tallér, amihez még 2000 tallért ad évenként az állam. Vannak még aztán privát adományok, melyeknek kamatait, részint az itt tanuló rokon ivadékoknak, részint a szegény sorsú jobb tanuló ifjaknak osztanak ki. Az úgynevezett Propsteiben (stipendiátusok ebédlőszobája) 31 német ifjú és két idegen stipendiátus kap szabadasztalt, és vacsorapénzt. Van alapítvány két magyar és két lengyel teológus számára is, de a lengyelek nem használják, mivel a protestantizmus nemzetükkel együtt sírjába dülendő. A magyar alapítványokat, nem tudom mi jognál fogva, csupán marosvásárhelyi tanulók használták, ámbár volt eset rá, hogy magyarországi is használta ez alapítványokat. Jelenleg Török István társam és én nyertük meg. E summa nem megvetendő szegény legénynek, mert szabadasztal mellett félévenként egy személyre 25 tallér esik, emellett havonként 4 tallér vacsorapénz s 12 tallér úti pénz.

Az egyetem összes jövedelmeiből fizetik a tanárokat, az egyetem hivatalosait és tartják fenn a könyvtárt, melyben ez idő szerint több, mint 100.000 kötet könyv van, s melynek szaporítására évenként 1262 forintot fordítanak. Egyéb kiadásai a következők: szülőházra 2380 tallér, boncházra 618, baromorvoslat gyakorlására 580, kórházra 3000, klinikumra 450, fizikai és matematikai szerek 200, kémiai laboratórium 150, zoológia 50, filológiai szemináriumnak külön könyvtára van.

A tanulók száma, mindamellet, hogy a teológiai és juridikai szak jelentős fokon áll, az idei téli szemeszterben csak 252. Ebből teológus 78, jurista és kámeralista 65, kirurgus 37, filológus és természetvizsgáló 44, gyógyszerkészítő 4, vasúti gyakornok 24. E 252 tanuló közt 33 idegen van. Tanár összesen 54 van, mégpedig rendes tanár: 5 teológus, 6 jurista, 7 orvos és 11 filozófus; rendkívüli tanár: 4 orvos és 6 filozófus s végül 11 úgynevezett szabadalmazott tanító. A rendes és rendkívüli tanárok fizetést kapnak az egyetemtől és tanítványoktól, de a

szabadalmazott tanítók úgy kapnak szemeszterenként 100 tallért, ha legalább 6 tanítványuk van. Auditóriumot pedig minden cenzúráját megadott tanuló vagy kandidátus nyithat, mihelyt valamely tárgyról értekezést készít, azt az aulában a rendes tanárok és egyetemi hallgatók jelenlétében felolvassa, és az beválik.

Nincs itt kényszerítve a tanuló, hogy kit és mely órában hallgasson, hallgat, akit akar, abban az órában, mikor kedve tartja, de ebből nem lehet azt következtetni, hogy ha nem akar, senkit és sohasem hallgat. Minden szaknál ki van tűzve, hogy hány kollégiumot tart, s midőn az ifjú cenzúrára áll, bizonyítania kell, hogy az illető kollégiumot hallgatta, ellenkező esetben vizsgálatra nem bocsátják. A tanulási idő 3 évig tart, s tanul mindenki tízannyit, mint ami rossz nevelési rendszerünk mellett, hol az ifjúság nagy része megundorodik a tudományoktól, 6-tól 8 évig magolván.

Minden tárgynak több tanára lévén, az ifjú azt a tanárt hallgatja, melyiknek előadása legjobban tetszik neki. Különösen a szabadalmazott tanítókkal megesik, hogy tíz évig is nyitva tartják az auditóriumot s egyetlen egy hallgatójuk sincs. A szabadalmazott tanító csak úgy remélheti emelkedését, ha valamely munkát a világ elé bocsátott, azt valamelyik tudós-egylet elfogadta, dicséretre méltónak találta s emellett hallgatóinak száma évről-évre szaporodik és ami még főbb, mint mindenütt a világon, ha pártfogói vannak. Egyébiránt a pártfogásnak itt világért sincs oly nagy hatása, mint nálunk, mert itt ha valaki professzorrá lett, tudnia kell, nálunk pedig akár tudjon, akár ne tudjon valaki, néha professzorrá kell lennie.

Az életpályát kiküzdeni itt sokkal nehezebb, mint nálunk. Az ifjú az egyetemi tanulását elvégezvén három év alatt, még egy évet az előkészületre szán s mihelyt készen érzi magát, megadja exámenjét az egyetemen, s ha vissza nem vettették, a minisztériumnál (Staatsexament) és ha ezen is szerencsésen túlesett, - amely vizsgák mind igen szigorúak szoktak lenni, - még legalábbis öt-hat évig várni kell, amíg állomást nyer. Ez idő alatt házi tanítónak, vagy segédpapnak elvonulnak ide-oda, ha megye (eklézsia) ürül, a pályázók a kérőleveleket és bizonyítványokat benyújtják a minisztériumhoz, mely az ajánlottak közül rendesen a legidősebbet kinevezi.

Ilyen hosszú várakozás után lehet itt mindenütt állomást nyerni.

*

Az egyetemi ifjúságról I. ²⁶³

---

²⁶³ B. E. Idegen földön. 5. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 49. (dec. 1.) pp. 7–8.

Az egyetemi ifjúság egymáshoz való viszonyáról csak szépet és jót írhatok. Érzi itt mindenik, hogy az egyetemnek, mint közös anyának gyermeke, s bár a napi foglalkozás és a különböző polgári családoknál való lakás elszakítja egymástól, nyájas, barátságos a találkozásnál, társulatokat alakít, bizonyos helyet tűz ki, hol megjelenvén, a barátság szorosabb kötelékeivel fűződik egybe. A városi polgárok előtt tiszteletben állnak, erényesek, erkölcsösök, a tisztességtelen, gyanús házakat kerülnek s ezekről még beszélni is aljasságnak tekintik. Szeretnek eljárni a műveltebb társaságokba, a házi mulatságokba s néha a közvígalmakban is részt vesznek. A német ifjúnak már természetében van, hogy nagyon szereti a társaságot, télben az estjét közhelyeken, vendégházakban tölti, nyáron pedig szép időben, a közeli erdőbe vonul ki, ahol vigad, énekel és muzsikát hallgat.

Még a francia háborúk idején, mikor a német földet is annyi veszély fenyegette, a hazájukhoz hű egyetemi ifjúságok közt társulatok kezdtek alakulni s minden egyetemnél voltak más-más irányú és nézetű testületek, melyeknek részint a hazát külellenségeitől, részint a hazában uralkodó despotáktól megszabadítani és védeni volt feladata. E társulatok, minthogy a status és az uralkodók akkori nézeteivel ellenkeztek, tilosak voltak, bár ha Napóleon ellen Waterloo-nál több ezer ily önkéntesen vállalkozó ifjú harcolt a német seregek mellett. Nevezetesen a heidelbergi egyetemről több száz ifjú vett részt a waterloo-i ütközetben s ezek a hadjárat bevégezte után visszamentek az egyetemre, letették examenjeiket, s vitézségük jutalmául azonnal állást nyertek. Ez a társulati szellem különben Franciaországból jött át Németföldre és csakhamar az összes egyetemi társulatok titkos összeesküdtek, hogy Németország összes zsarnokait, ugyanegy napon meggyilkolják. De mielőtt célt érhetek volna, az összeesküvés kitudódott s a vizsgálatnak az lett az eredménye, hogy több ifjat száműztek. Egy ilyen társaságbeli ifjú gyilkolta meg Kotzebue-t is, mint a Statusnak gyanított ellenségét.

E társulatok nézetei később balirányt vettek és sok oly elvet engedtek meg a liberális szellem mellett, melyek az erkölcsiség és a természet törvényeivel ellenkezni látszottak. Egy új Némethont akartak alapítani, az akkorinál jobbat és tökéletesebbet és készek voltak feláldozni minden szentet és nem szentet, csak hogy ebben célt érjenek. E párt nézetei ellenében ezelőtt 30-40 évvel, ugyancsak az egyetemi ifjúság között egy más társulat alakult, melyet konzervatív szellemű lévén, a kormány és egyetemi előljáróság, ha titokban is, eltűrt.

Ez idő szerint tehát két párt van az egyetemen, liberális és konzervatív párt. A liberális pártnak nincs megkülönböztető rendszalagja, a szabályai sem kötelezik a tagokat a gyűléshelyeken való megjelenésre, de minthogy a nézetei szabadabbak, a tagjai is számosabbak. A

konzervatív párt szabályai szorosabbak, nem vesznek fel mindenkit a társaságukba, csak azt, kiről meg vannak győződve, hogy a társaság elveihez hű marad. Van rendszalagjuk, tanulnak vívni s a társaságuk nevét valamely tartomány, helység vagy nevezetes férfiú nevéről veszik. Ilyen konzervatív társulat minden egyetemen több van, népesebb egyetemen 5–6 is, s aki ezek közül valamelyikhez nem tartozik, azt a liberális párthoz számítják. A marburgi egyetemen két állandó, rendes társulat van, az egyik a Tautonia, a másik a Hess-nassovia. E két konzervatív társasággal szemben áll a liberális, vagyis Filz-Muckerei párt.

A konzervatív párt tagjai: rendesek és rendkívüliek. A rendes tagok közül minden szemeszter elején választanak egy elnököt, (senior) ki a gyűléseket vezeti s a kucipében (korcsma) a rendre és csendre felügyel. Ezenkívül van még egy első és második hivatalos; az elsőnél van a társaság pénztára, a másodiknál a törvények s több efféle. Aki a társaság tagja kíván lenni, jelenti magát az elnöknek, néhány hétig velük mulat s ha tetszik neki a társaság, s a társaságnak ő, felveszik rendkívüli tagnak (Fuchs) és kétszínű rendszalagot kap. Egy szemeszter eltelte után, a másodikban már háromszínű szalagot kap, de a gyűlésekben csak akkor jelenhetik meg, ha két szemesztert eltöltvén, a harmadikban rendes tagnak fölveszik. A rendkívüli tagok közt is van egy, aki a többinek a feje, ez a Fuchs-major, ki a vívóiskolában számba veszi a jelenlevőket, a pénzt felgyűjti a tagoktól stb.

Minden társulatnak van külön háromszínű rendszalagja, melyet a tag sapkáján és nyakába vetve visel, de minthogy a háromszín tilos, hogy a társaság létezését el ne árulják, a sapkán lévő színek közül egy földve van, s csak akkor láttatják, ha társaságban, vagy közmulató helyen megjelennek. A Tautonia színei: kék, fehér, sárga, a sapkájuk kék posztó, ezüst-fehér szegéllyel, az alját pedig egy aransárga paszománt köríti, mely rendesen földve van. A Nassovia színei: kék, fehér, zöld. A szalagra, melyet nyakukban hordanak, fel van írva a társaság neve. A liberális pártnak nincs szalagja, sem rendes, szabályozott társasága.

A német nem nézi oly aljas helyeknek a korcsmát, vendégházakat, mint mi erdélyiek, itt a vendégház társalgó és üdülőhely, hol az emberek üres idejükben egy-két szót váltanak barátjaikkal. Nálunk, aki vendégházakat látogat, az vagy részeges, vagy kártyás, itt pedig nyerészkedő játékot látni nem lehet s ha játszik is valaki, időtöltésből játszik a nem pénzfecsérlésből. Nincs is itt tiltva az ifjúságnak a sörházba való járás, mint nálunk, ahol amely tanuló átlépte a korcsma küszöbét, a szigorú törvény, az erkölcstelenség bélyegét süti homlokára.

Minden ifjúsági társulatnak van egy külön vendégszobája. A falon a társaság volt és jelenlegi tagjainak arcképei függenek; itt van felfüggesztve a társulat címere is, melyen a három szín játssza a főszerepet. A Tautonia címerének ez a felirata: „Einer für alle, alle für

einen”. A Nassoviáié: „Virtuti semper Corona”, ezenkívül pedig e jelbetűk: V.F.I.F.J., mely ennyit tesz: Vivant frates intimo foedere juncti. E címer úgy van elkészítve, hogy mécseket rakhatnál belé, s ezekkel este megvilágítják. Van még a társaságnak zászlója s más szalagok és ékszerek, melyekkel a szoba falai ízlésesen fel vannak díszítve.

*

Az egyetemi ifjúságról II.²⁶⁴

A Tautonia és Nassovia társaság tagjai hetenként kétszer, szerdán és szombaton este 7 órakor megjelenni tartoznak a vendégszobában, de megjelenhetnek más is, nem társaságbéli ember, még ha nem diák is. Az asztal körül ülve söröznek, vigadnak, énekelnek, s mindegyiknek van egy énekes könyve, melyet a társaságba léptekor a társaságnak ajándékozik, s melyet itt tartanak, mint a társaság klenódiumát. A társalgás 10 óráig tart, akkor megjelenik az egyetem szolgálja s mondja: uraim, tíz óra elmúlt s azzal eltávozik. Erre mindegyik haza készülődik, mert fél óra múlva visszajő a pedellus s akit itt talál, azt följelenti a prorektornak s akivel ez háromszor megtörtént, az fenyítő házat kap. A társaság rendes vagy rendkívüli tagjai a másik társaság kneipejába hivatlanul el nem mennek. Megvetik, aki ezt teszi.

Van naponként egy kitűzött óra, amikor a társaság minden tagja köteles vívni tanulni. A vívómestert a társaság saját pénztárából fizeti, aki a vívó órára pontosan meg nem jelen, azt megbüntetik, aki nem tud vívni, gyávának tekintik, s ha valaki ki nem megy párbajra, közmegvetés tárgya lesz, s a társaságból kizárják. Régen még az is benne volt a társaság szabályaiban, hogy addig senki sem lehetett a társaság tagja, amíg valakivel meg nem vívott. A filmukkerek nem vívnak, sem pedig velük a társaságbeliek, hanem csak egyik társaság a másikkal. Ha valamelyik társaságbeli megsértetett, ez közli a társasággal, a társaság két megbízottat kiküld a sértőhöz, megállapítják a párbaj színhelyét, télen valamelyik teremben, nyáron az erdőn s a megnevezett helyen mind a két fél megjelen szekundánsaival s több társaságbeli barátjával, megjegyezvén mellesleg, hogy aki nem tud még vívni, annak időt engednek a vívás tanulására és gyakorlására. A vívás csak húsz percig tarthat, ha ez idő alatt egyik sem kap sebet, pihennek, s újból kezdik a vívást, míg valamelyik sebet nem kap. Ha nem is megy életre-halálra a vívás, megtörténik, hogy egyik vagy a másik a szemét vagy fülét veszti. Általában kevés fiatal ember van az egyetemen, akinek legalább egy sebhelye ne volna az arcán. Némelyiknek van öt-hat is s e sebhelyekre nagyon büszkék. Midőn legelőször láttam meg egy ilyen viadalt, megborzadtam tőle s kárhoztattam szokásaikat, de miután megszoktam

---

²⁶⁴ B. E. Idegen földön. 6. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 50. (dec. 8.) pp. 7–8.

nézni, s láttam a büszkeséget, elszántságot, a becsület megvédelmezésére való készséget, midőn láttam, hogy egy 18–19 éves ifjú is a legnagyobb bátorsággal áll szembe ellenfelével, elszégyelltem magamat, vádoltam gyávaságomat, félénkségemet s annál inkább nemzetem korszellemének elasszonyosodását. Őseink előbb szellemének elasszonyosodását. Őseink előbb tanultak kardot forgatni, mint könyvet, mert akkor nagyobb szükség volt a kardra és most minthogy a béke angyala örökös felettünk, annyira felfordult nevelési rendszerünk, hogy még csak testgyakorlás végett sem tanítanak a kard forgatására, sőt, a kardra még csak rá is tekinteni, annyival inkább magunkkal hordani: polgári bűn.

Német barátaink sokszor felszólítottak, hogy menjek velük vívó szobájukba, mert föl se merték volna tenni rólam, hogy ősi görbe kardunkkal ne tudnék vitézül vívni, de én egyszer sem mentem el, mindig találtam valami ürügyet, mert szégyeltem megvallani, hogy vívni nem tudok. – Itt, ha tiltva is van a párbaj, a kardforgatás meg van engedve, nálunk pedig az iskolából kicsapnák azt, akiről megtudnék, hogy kardja van és magát a vívásban gyakorolja.

A számtalan itteni szokás közül még két érdekesebbet említek föl, melyek a hetenként kétszeri rendes sörözéstől különböznek. Az egyik az úgynevezett Antrits-Commers, a másik a sör vagy bor Commers. Érdekes mind a kettő, már azért is, mert itt már az egész egyetemi ifjúság együtt látható, tekintet nélkül arra, ki melyik-másik társasághoz tartozik.

*

Az egyetemi ifjúságról III.²⁶⁵

Minden szemeszter elején, az első vagy második hét valamelyik napján, a két társaság tagjai, a prorektor engedelmével, nagy ünnepélyt rendeznek. Az e célra kibérelt szobának falait a két társaság címereivel, zászlaival és szalagjaival díszítik fel, az ifjak két oldalt elnyúló asztal mellett helyet foglalva, söröznek, énekelnek muzsikaszó kíséretében, vagy helyeiket elhagyva fel s alá járkálnak. Ez így tart esti tizenegy óráig, amikor az elnökök jelt adnak s ki-ki a maga helyét elfoglalja s habár elébb a sörtől felhevülten ingre vetkezett is, most felölti kabátját s úgy foglalja el helyét az asztalnál. A két társaság elnöke, nyakukban a rend szalagjaival, s kezükben a karddal, a két asztal végén foglal helyet, még pedig cserésen, úgy, hogy a Tantonía elnöke a Nassovia asztalánál ül és viszont. Ekkor a muzsika megszólal,

---

²⁶⁵ B. E. Idegen földön. 7. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 50. (dec. 8.) p. 10–11.

amelynek kíséretében az egész társaság egy nemzeti éneket kezd énekelni. Az ének tartalma a hon és nagy fiainak magasztalása és esküfogadás, hogy a hazáért minden pillanatban vért ontani készek. Az utolsó sornál feláll a két elnök, balkezeivel kardot a jobb kezével poharat emel és amíg a többi énekel, az alatt a poharát kiissza, azután a sapkáját fejéről levéve, kardhegyére kerül s mikor ez megtörtént, kézről-kézre adatnak ismét a kardok, mindenki átveszi a maga sipkáját. Az egész szertartás ének és muzsikaszó mellett történik s e szertartást: Landesvater-nak nevezik.

A sör vagy bor Commers a másik érdekesebb szokás, melyet érdemesnek tartok a följegyzésre. Ezt a társaságok külön szokták tartani a szemeszter közepén s ebben a prorektor s némely kedveltebb tanár is részt szokott venni. Ezek a mulatságok igen fényesek s belekerülnek 300 tallérba is. Rendesen reggelig tart egy ilyen multság, a méregdrága borból mindenki annyit iszik, amennyi a bőrébe fér s multság után télben szánon, nyáron meg szekéren valamelyik faluba rándulnak ki, hol tovább folyik az eszem-iszom, s mind elázva kerülnek vissza a városba. A társaságok új tagjai régi nemzeti öltönyben jelennek meg a multságokra. Áll pedig ez a nemzeti öltöny: szűk szarvasbőr-nadrágból, nagy csizmából, melynek a szára a térden felül ér, (a csizmán lovag-sarkantyú) fekete bársony kaputból és kék sapkából. Ezek a multságot megelőző délután, ostonnal a kezükben, végigjárják a várost, rittyegtetve-pattogtatva ostorukkal, másnap reggel pedig a szavak vagy kocsik előtt lovagolnak kivont kardokkal, a társaság többi tagjai pedig kocsikon ülnek, melyek a társaság zászlóival vannak feldíszítve. Egy-egy ily vendégség alatt némelyik annyit iszik s úgy elcsigázza magát, hogy egy hétig sem józanodik ki.

Minde e szokásait nagyon bámultam s azoknak minden részével nem is tudtam megbarátkozni, de mindez itt előttük oly közönséges és mindennapi, hogy ha például valaki leittasodik, világért sem olyan nagy bűn, mint nálunk. Megtörténik bizony itt is, hogy némelyik, mikor este tíz órakor jön pedellus, már a lábán sem tud állani s a barátai viszik haza. Azt hinnéd, ha inni látod őket, hogy valamennyi iszákos korhely, de reggel, ha találkozol velük, nem ismeresz rájuk, legnagyobb komolysággal mennek az egyetemre s hallgatják az előadásokat.

Itt a kneipéba járás elkerülhetetlen mindennapi szükség, s aki nem jár ide, nem társalog itt, társaság kerülő, barátságtalan embernek nézik s megvetik. Ezeken kívül van még több társaságos időtöltésük, így: télben a bálók, nyárban pedig a leányos házakat meghívják az erdőbe uzsonnára s ezek a kirándulások igen kedélyesek és multságosak szoktak lenni.

Ennyiből áll röviden az itteni egyetemi ifjúság külső élete, egymáshoz való viszonya.

Pénz nélkül²⁶⁶

Eötvös miniszter úr harmadfél millió forinttal kért többet a pénzügyminiszter úrtól a jövő esztendőre s kapott 900.000 forintot. Ezt ugyan a pénzügyminiszter úr nem árulta el a képviselőházban mondott beszédében, de mi tudjuk, ha nem mondja is. Aki ismeri a nemzeti kultúra nagy feladatait s aki még nem feledte el a tanárból lett miniszter beköszöntő beszédét, teljes joggal várhatta, hogy a jövő évi közoktatási költségvetés legalább is egy pár m illió forinttal emelkedjék, ám a pénzügyminiszter úrnak a 900.000 forint is "jelentékeny" többlet. Huszonhat millió forinttal van több kiadni való pénze a jövő esztendőre, ebből 900.000 forint jut a nemzeti kultúrának s ez neki – jelentékeny többlet.

A közoktatási miniszter, aki kétségtelenül az ország pénzügyi viszonyainak komoly számbavételével állapította meg saját reszortjának költségvetését, két és fél millió forinttal véli fedezhetni a legszükségesebb kiadásokat s a pénzügyminiszter úr a parlament és nemzet előtt, mely nem lehet jelen a miniszteri tanácskozásokon, amely csak annyit tud, hogy "ma este több óráig tartó minisztertanács volt", – nem áttal hivatkozni a 900.000 forinttal. 900.000 forint! Mely rengeteg nagy összeg ez, különösen ha meggondoljuk, hogy csupán a népoktatás céljaira 800.000 forintot kért Eötvös miniszter!

Kért, de nem adatott. Kérni fog ezután is, s ezután sem adják meg. Magyarország kultuszminisztereit nem szokták komolyan venni s valamint a váci-körúti boltosnak öt forintot adnak egy kabátért, melyért tizenöt forintot kért, azonképpen cselekszenek nálunk a kultuszminiszterekkel is, illetőleg a nemzeti kultúrának apostolaival.

Önök még emlékeznek arra, hogy a volt közoktatásügyi miniszter 500 iskolát tervezett a magyar nemzet ezeréves ünnepére, hisz még fülünkbe csengenek a könnyen lelkesülő képviselők tapsai. Aztán egy pár hétre rá jött a miniszterelnök, ez már meg is ígért 400 iskolát a milleniumra. Bukóféiben volt akkor a miniszterelnök, de mégis örültünk az ígéretének, mert hátha nem bukik meg s felépíti a 400 iskolát? A miniszterelnök úr nem bukott meg, szerencsésen megérte a napot, midőn a jövő évi költségvetést a képviselőház elé terjeszthet s íme a 400 iskolából mi lett? Fölépítenek egy százat a milleniumra, miből? 200.000 forint kölcsön pénzből, vagyis valóképpen nem iskolákat építenek, hanem államosítanak felekezeti és községi iskolákat, melyek talán a magok emberségéből is megérték volna az ezer éves

---

²⁶⁶ Nemzeti Iskola I. évfolyam, 42. szám. (1894. október 13.)

ünnepet. De azért a miniszterelnök úr majd egy év múlva, ha ugyan addig meg nem buktatja az általa cserben hagyott recepció, ugyanazon a nagy hangon, mellyel a 400 iskolát ígérte, el fog dicsekedni az egyszáz iskolával is.

Csak közelről kell megnéznünk azt a "jelentékeny" többletet, látjuk, hogy az egész egy vakmerő humbug. Aki csak valamennyire ismeri a közoktatásügyi minisztérium pénzügyi viszonyait, jól tudja, hogy esztendőről- esztendőre nagy nyomorúságban sínzlődik, előlegekből, innen-onnan kölcsön szedett pénzekből él, akárcsak egy államilag segélyezett községi iskola tanítója. Tudjuk jól, hogy a Hold utcai palotában már nem csak a 94-re megszavazott pénzt költötték el, de fogyatékán van az a pénz is, amit a képviselőház a jövő esztendőre csak ezután fog megszavazni; hogy 95-ben már a 96-diki költségvetésből fog tengődi a nemzeti kultúra. Tudjuk, nagyon jól tudjuk, hogy a kultuszminiszter úr azt a kevés időt, ami még az egyházpolitikai komédiából fennmarad, apró-cseprő számlák utalványozására pazarolja el, mert túllépven a költségvetést, aminthogy mást nem is tehet, két piculát is csak az ő neve aláírásával adnak az állam kasszájából.

Tehát lesz a milleniumra száz állami iskola, a tanítók fizetését kikerekítik 300 forintra, ha az egyházi főhatóságok kívánják, de azok szerencsére nem kívánják, legalább a nagy többség nem. Még megérjük, hogy a közoktatásügyi miniszternek kiadó pénze lesz nyolcas kamatra. Felépítenék a budapesti egyetem épületét is, de ez a dolog, bár nagyon fontos, mint a miniszterelnök úr mondja, nem sürgős. A jövő századig majd csak felépül az is, addig a diákok jól el lehetnek a kávéházakban. De már a tanárképzés erősen a szíven fekszik a kormánynak, fölvesz e célra 15.000 forint pluszt, azt természetesen nem tudja a miniszterelnök úr, hogy az egész tanárképzés egy humbug, s a különbség ezután az lesz, hogy ez a szemfényvesztő humbug drágul 15.000 forinttal.

Itt van a megdöbbenő nagy tanárhiány s erre a kormánynak orvossága nincs. Amint egy másik cikkünk alaposan kimutatja, középiskoláink a tönk szélén állnak, magában a fővárosban is az állapotok kétségbeejtők, az osztályok túlszűfolttsága miatt a tanítás eredménye hihetetlenül silány s bár a nagy tanárhiány miatt a tönk szélén áll a középoktatás ügye, a tanárok anyagi helyzetének a javítása s ezáltal a komolyabb ifjúságnak a tanári pályára való csábítása eszébe sem jut a mi nagy fölöslegekkel hivalkodó kormányunknak. Eötvös miniszter úr mindezt jól tudja, sokkal jobban mint mi, őbenne meg is volt a jó szándék, hogy a tanárok és tanítók helyzetén javítson, hisz egyedül az állami tanítók fizetésének 500 forintra emelésére 90.000 forintot kért a pénzügyminiszter úrtól. Világos, hogy a pénzügyminiszter úr ezt is megtagadta. Megtagadta, jóllehet a parlamentben nem tett nagyhangú ígéretet. Mert mi már megszoktuk a miniszter úrnál, hogy amit megígér, nem

váltja be. Mi volna ennek a logikus következése, ha nem az, hogy adja meg legalább azt, amit nem ígér?

Eötvös miniszter úr, természetesen, ebből a csekélységből nem csinál kabinetkérdést, mert hisz végre is nem a nyilvánosság előtt történt az ő költségvetésének megnyirbálása.

S minek is csinálna ebből kabinetkérdést? Ahhoz, hogy nálunk egy közoktatási miniszter megbukjék, nem szükséges sem a tanárok, sem a tanítók fizetése, minden esztendőre akad egyházpolitikai kérdés, csak válogatni kell azokból. Csákyt megbuktatta a kötelező polgári házasság, Eötvöst talán megbuktatja a recepció. Aztán megint jön egy új aera, új emberekkel, akik megbuknak a papok miatt, de nem tudnak megbukni a tanítókért.

Faragjuk a diadalkaput a nemzet ezeréves ünnepére, ahelyett, hogy azokból a nagy fölöslegekből sziklavárákat építenénk, ahelyett, hogy megerősítenék a magyar államot.

Nem diadalkaput, magyar államot akarunk.

B.E.

Szeptember 1.²⁶⁷

Ím, itt van újra az iskolák új esztendeje, szeretettel köszöntik egymást az apostolok és tanítványaik. A szülők ismét a tanárok és tanítók kezébe teszik legdrágább kincsüket, remény és aggodalom vegyes érzelmei közt. És megkezdik munkájukat remény és aggodalom érzelmei közt az apostolok is. Mert közös sorsa az apostolnak: kevés elismerés irántuk, sok követés tőlük. A magyar nemzet a maga teljes egészében még mindig nincs áthatva a kultúra apostolai által teljesített misszió fontosságától, a szülők ezrei iskolába adják gyermekeiket, mert a törvény kötelezi rá s ezren meg ezren folytatják az iskoláztatást nem magasabb ideálok eléréseért, hanem tisztán és kizárólag a – kenyérért.

Mindazokban az országokban, hol a nemzet szívét magasabb célok hevítik, hol a közszellem ideális nemzeti kultúráért lelkesül: különös nagy becsülete van a kultúra zászlóvivőinek. Ennek a közszellemnek a forrása, természetesen, nem a hegy aljában, de a hegy tetején fakad, innen árad szét a nemzetnek minden rétegébe. Nálunk, fájdalom, az iskola is egyszerűen „kezelgetik”, tanító és tanár közönséges gépek, s jóformán minden út el van zárva azelől, hogy az egyén, mint egyén érvényesíthesse erejét, tehetségét, tudását. Tanítani óraszámra, osztályzatot adni (nem mindig a maga akarata szerint), s szó nélkül végrehajtani a fölöttes hatóságoknak legbadarabb intézkedéseit is: ilyennek szereti a mai „kezelési” rendszer a kultúra apostolát. A társadalom szemét vastag hályog borítja s nem látja azt az áldatlan helyzetet, melyben a kultúra zászlóvivői synylódnak s csak máról holnapra gondolkozván, nem látja a veszedelmet, mely a jövő Magyarországot fenyegeti. Művelt és műveletlen szülők szorongó szívvel remegnek attól az időtől, mikor fiúgyermekük katona sorba jut s a jól fizetett tiszt urak veszik át a „nevelést”, ám iskolába adván a gyermeküket, csupán az okoz aggodalmat szívüknek, vajon nem pónálják-e szekundába a tanár urak, de már az éppenséggel nem okoz aggodalmat: vajon milyen kedvvel tanítanak azok, kik sem a hivatásukat megillető köztisztvisletben, sem az élet terhes gondjait megkönnyebbítő anyagi elismerésben nem részesülnek?

Nem veszik észre, hogy ez az ország tele van elégedetlen, rosszkedvű apostolokkal, kiket felülről folyton biztatnak, s kiknek egész pályafutásuk a csalódásoknak egy végtelen láncolata; akiktől megkövetelik, hogy önérzetes nemzedéket neveljenek, de nem bánják, hogy ők maguk folyton kunyorálni kényszerüljenek.

---

²⁶⁷ B. E.: Szeptember 1. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 36. (szept. 1.) pp. 1–2.

Valóban, ha a magyar kultúra apostolaiból még nem halt ki egészen a lelkesedés, a munkakedv, ez nem közönséges lelkiezőre vall; ha szívük keserűségét kint tudják hagyni, midőn az iskolaterembe lépnek – ezért nem lehetünk elég háládatosak irántuk mindazok, kik az ő kezükbe tesszük le gyermekeink sorsát.

Ám botorság, ha emberektől emberfeletti dolgokat kívánunk. Az apostolok is kenyérből élnek; az apostolok is ruházkodnak, az apostoloknak is gyermekeik vannak s valameddig ebben az országban van egy tanító, aki önhibáján kívül küzd a nyomorúsággal: a magyar állam a művelt államok sorába nem váltotta meg a belépőjegyet.

Sokat várunk a kultúra apostolaitól, minél kevesebbet adunk nekik: ez a valóság. És kapunk tőlük sokkal többet, mint amennyit adunk: ez is valóság. S ez örök dicsősége a magyar kultúra apostolainak. Amennyit mi tőlük kapunk, ennél többet nekik csak ígéretekben adunk. Ez is valóság.

És ez örök szégyene lesz a magyar nemzetnek, melyről a történetíró majdan feljegyezheti, hogy: „volt egy időszak a nemzet életében, mikor mindenki a nemzeti kultúráról beszélt, de tenni, áldozni érte minél kevesebbet tette és áldoztak s nevezetesen a kultúra apostolai folyton kenéyrért imádkoztak. Igazán csoda, hogy még a tanításra is maradt idejük és kedvük.”

B.E.

A fiam, gimnazista²⁶⁸

Olyan formán érzem magamat, mint a hiú asszonyok, mikor az első fehér hajszálat fölfedezik. Vége, vége a tavasznak, vége a nyár elejének is: a fiam gimnazista. Örülöm kellene s nem tudom elűzni lelkemről a melankóliát. De menvén az utcán, amint kéz a kézben igyekszünk a gimnázium felé, úgy tetszik mégis, hogy önkéntelen büszkébben hordom a fejemet. Arca, szeme tűzben ég a fiúnak, s csak a vak nem olvassa le róla: ő gimnazista. Látom, szeretné kikiabálni az egész világnak: gimnazista vagyok! Reám ragad büszke boldogsága s ím egyszerre azon veszem észre magamat, hogy szeretnék találkozni valamelyik ismerőssémmel. Bizonyos vagyok benne, azt kérdezné: az elemibe viszi, nemde?

– Kérem, kérem, a fiam már gimnazista!

– Ugyan! Máris! Hogy múlik az idő!

De még hogy múlik! Repül, mint a madár, még annál is sebesebben: mint a gondolat. Izzadván örökösen nagy nehéz munkában, egyik esztendő szinte észrevétlen ássa sírját a másiknak, csak egy fordulónál zökken nagyot a szekér s te ijedten tekintesz körül: ni, ni, már ideérkeztünk! Ej, de gyorsan! Ki hitte volna?

A gyermekszoba még zajos, tavasz mosolygó napja ragyog be ablakán, de már van egy másik szoba is, ahol a csönd ütött tanyát, csak néha-néha hallik ki halk babukolás: ez a tanulószoba. És haj, mindegyre ki kell szólni a gyermekszobába: csendesen, mert a fiúk tanulnak.

Szorongó szívvel lépem át a gimnázium küszöbét. A kapu előtt apró és nagy diákok. Apák, anyák. Na meg nagybácsik és nagynénik. Tele az előcsarnok is, a folyosó is, az udvar is. Szent Isten! Ez mind tudományt szomjazik. Az egyik örül: az ő fiának jutott hely. A másik dühöng: nincs hely! Skandalum! Én a fiamat taníttatni akarom! Az államnak kötelessége iskolát építeni, elegendőt.

– Uraságodnak igaza van! Ez ázsiai állapot. A harmadik helyen kopogtatok én is. Mindenütt azzal utasítanak el: nincs hely!

Az urak káromkodnak, az asszonyok sírnak. Megrohanják a direktort kétségbeesetten: csak egy helyet! Csak egy helyet! Ötvenen is kérnek egyszerre: csak egy helyet! A szegény direktor arcáról szakad a verejték: nincs! nincs! nincs!

– Megyek a miniszterhez!

– Én a királyhoz!

---

²⁶⁸ Benedek Elek: A fiam – gimnazista. = Nemzeti Iskola 2 (1895) No. 37. (aug. 14.) pp. 1–2.

Ijedten nyúlok a tárcámba: vajon ott van-e igazán a fölvételi jegy. Ó, hála az Égnek, itt van, itt. Be van sorozva a fiam, megkapott egy helyet a hatvanötből, ezt tőle senki el nem veheti. Igazán nem tudom, mit kezdenék, ha ez az írás kezemben nem volna. Hová vinném a fiamat? Iparosnak adjam? Nem valószínűtlen, hogy a végén jobban boldogulna, de a bizonyítványról rám kiabálnak a "kitűnők". Csupa kitűnő. Ez a kitűnő ellenállhatatlanul sodor engem a többi derék apákkal együtt: – tudományos pályára való a fiú. Pedig mintha látnám, hogy a házi csizmadiánk fiának rég szép üzlete lesz, mikor az én fiam még a szigorlatok miatt öli a testét, lelkét s aztán ha eltanulta szép ifjúságát, kezdődik a nagy urak ajtaján való kilincselés: protekcióért. De hát a fiú kitűnő: legyen gimnazista.

Általában úgy vettem észre, hogy a gimnáziumba lépő fiúk csupa kitűnők. És lángész valamennyi. Leülvén a direktori szobában s várván türelemmel, míg reám kerül a sor, igaz lelki gyönyörűséggel hallgatom az apák és anyák áradozását.

– Tessék elhinni, igazgató úr, ez a fiú valóságos lángész. Csak ránéz a könyvre s már az övé.

– Ó, kérem, hiszem.

– Különösen a számadásban, az igazán páratlan. Valóságos csuda.

Ezt a boldog apát türelmetlenül löki félre egy másik boldog apa. Nagyokat fúj, két kézre fogja a zsebkendőt, úgy töröli magát fejébúbjától az inge galléráig és szól:

– Igazgató úr, nekem a dicsekvés nem természetem. Gyűlölöm a dicsekvő embereket.

– Kérem, a fiú neve...

– Zoltán. Első eminens volt az elemiben. Meglátja, igazgató úr, itt is az lesz. Biztos!

Mikor aztán rám kerül a sor, kezdem én is:

– Talán mondanom se kell, igazgató úr, hogy az én fiam is lángész...Csak valahogy el ne butítsák itt!

Az igazgató kedves, szeretetreméltó ember, melegen rázza meg a kezemet:

– Legyen nyugodt uram, legyen nyugodt.

Meghatottan fizetem le a beiratási díjat.

– Parancsolja talán a tandíjat is? Most mindjárt egyszerre? Semmi áldozattól sem riadok vissza.

Közbe szól egy mély hang:

– Én sem! Mennyit kóstál? Mindjárt leszúrom.

Visszafordulok. Az utcánkbeli mészáros, az elmaradhatatlan vastag óralánccal.

– Ó, jó napot Tincsák úr. Ön is idehozza a fiát? Na ez szép.

- Hadd legyen igazi úr belőle, dörgi Tincsák úr. Ne kínlódjék, mint én.
- Persze, az ön fia is lángész. Tetszik tudni, zseni?
- Hát kérem alássan, úgy áll a dolog, hogy zseni a kölök, de nem akar tanulni. Hanem

csak ne tanuljon itt! Hiszen teszek róla.

Tincsák úr mindjárt be is mutatta a fiát. Tagbaszakadt széles mellű gyerek. Csupa erő. Szinte megreszkettem a gondolatra, hogy ez a kis Toldi egyszer birokra kel majd az én fiammal.

Egy szó, mint száz: ahány fiút látok, az mind zseni. Uram, Teremtőm, ha így lett volna ez huszonöt év előtt, hol volna most a világ!

Egy kicsit elkedvetlenedve indulok haza.

– Hallod, fiam, el ne bízd magad, sok itt a lángeszű gyerek. Lesz itt még több olyan kitűnő, mint te.

A fiú belékapaszkodott a karomba, de úgy, mintha ő támogatna engem. Fölnézett a szemembe s mondá biztatón, bátorítón:

- Ne félj, apám. Olyan kitűnő lehet még, mint én, de kitűnőbb nem!

A tanárkrízis²⁶⁹

A tanárok örömmel veszik tudomásul, hogy az országos tanáregyesület terjedelmes memorandumot akar átnyújtani a közoktatásügyi miniszternek, felvilágosítandó őt a tanárság helyzetéről, kívánságairól stb.

Bizony okosan jár el az egyesület, ha az ország kulturális érdekeit szem előtt tartva fölhívja a miniszter figyelmét arra, hogy a tanárság érdekeinek mellőzésével odáig jutottunk, hogy jelenleg is sok olyan intézet van már, hol a szükséges tanerő nincsen együtt. Ha ez tovább így tart, akkor nem új intézeteket fölláttani, de régieket bezárni kell. Azt hiszem, hasznos szolgálatot teszek akkor, midőn én is hozzászóllok felvetett kérdéshez és a bekövetkezendő tanárkrízisnek egyes olyan okait is felhozom, melyek eddig nem kerültek szóba.

A memorandumnak tökéletesen igaza van abban: „A tanári munka és a munkabér közt nincs méltányos arány. Nagy a munka, kicsiny a fizetés s még kisebb a haladásra való kilátás”. A társadalom szegénysége miatt - képzettségének nagyságához - nem foglalhat el megtisztelő állást. A társadalom csak addig és ott becsüli, ameddig és ahol szükség van rá. Ha fölolvására van szükség, akkor fölkeresik a tanárt; ha valami ünnepség rendezéséről van szó, akkor a tanárra van szükség; de ha megtisztelésről, megbecsülésről van szó, akkor a tanár senkinek sem jut az eszébe.

Nem csoda, ha a társadalom nem becsüli a tanárt, mikor a minisztérium is hasonlókat tesz.

A vallás és közoktatásá minisztériumban alig van egy-két tanár hivatalnok, hanem annál több jogász.

Vagy talán a jogász a neveléstudományhoz is többet ért, mint a tanár?

Létezik az úgynevezett iskola látogatói intézmény. Vajon erre a megtisztelő állásra kiket nevez ki a miniszter? Ügyvédeket, orvosokat, földbirtokosokat, részint olyanokat, akik annyit értenek a tanításhoz, mint hajdú a harangöntéshez. Itt pedig az volna a legtermészetesebb, hogy tanárok legyenek az iskolalátogatók. De mikor ez megtiszteltetés volna!

Vajon a képviselőházban kik szoktak a tanárság érdekében felszólalni? Legtöbbször a véletlenségből odaszorult tanárképviselők; míg mások, mélységes hallgatással vagy szánandó mosollyal kísérik azokat a beszédeket, melyeket egyik-másik a tanárság érdekében tart.

A közelmúltban a képviselőház pénzügyi bizottsága a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetési előirányzatát tárgyalta.

---

²⁶⁹ B.: A tanárkrízis. = Nemzeti Iskola 2 (1895) No. 47. (nov. 23.) pp. 2–3.

Ennél az a nevezetes, hogy csak két képviselő találkozott, kik a tanárság érdekében felszólaltak. Darányi Ignác kifogásolta, hogy a budgetben a fizetésrendezési törvénynek megfelelő fokozatok szerinti javulást a tanárok és igazgatókra vonatkozólag nem lát. Majd midőn a pénzügyminiszter szófizmával a dolgot elüti, Darányi kívánatosnak tartja, hogy a kormány évenként előterjesztené azt, hogy a fokozatba való beosztás mily mérvben hajtatik végre.

Kovács Albert a felekezeti középiskolák segélyezésénél nem tartja indokoltnak, hogy Székelyudvarhelyen, ahol állami főreáliskola áll fenn, két felekezeti iskola segélyeztessék.

A miniszter azt mondja, hogy régibb szerződéseken alapszik a segély.

Ez az állítás téves, illetőleg nem felel meg a valóságnak.

Az aradi, a brassai, a csíksomlyói, székelyudvarhelyi római katolikus főgimnáziumok, a budapesti, pozsonyi, szarvasi ág. ev. iskolák és a budapesti, szatmári, székelyudvarhelyi ev. ref. főgimnáziumok még tavaly nem kaptak segélyt, vagyis a szerződéseik megkötése újabb keletűek.

A felekezetekkel kötött szerződéseknél talányszerű a vallás és közoktatási miniszternek azon eljárása, hogy míg azoknál egyenesen kiköti, hogy a tanárok 3/3-da a VIII. és 1/3-ada a IX. fizetési osztályban legyen, addig az állami tanároknál csak ígéri, hogy 10 év leforgása alatt a fele a VIII-ikba kerül, de a jövő polgári évben e cél felé egy lépéssel sem közeledik.

Kíváncsiak vagyunk, hogy kik fognak a költségvetés tárgyalása alkalmával a képviselőházban a tanárság érdekében felszólalni? A tanári pálya nem kedves, mert nem nyújt olyan magas emelkedésre kilátást, mint pl. a jogi, mivel jelentékenyen rosszabbul van a tanár fizetve, mint más hasonló képesítéssel bíró hivatalnok; mivel előlépésre nincs kilátás; mivel nincs szolgálati pragmatika; mivel sok tanárral megesik, hogy olyan városba nem juthat, ahová szeretne jutni, mert nincs szaktárgyaira pályázat, vagy ha van is, nem juthat oda azért, mert a rettenetesen dúló protekció az egyetemet most végzett, oklevéllel nem bíró tanárjelöltet nevezet ki. Hiába felel meg kötelességének, hiába jól fegyelmező, öregebb tanár valaki, még saját költségére sem sikerül az áthelyeztetés. Mivel az áthelyezési kérvények a miniszternek nem tetszenek, a múlt tanév végén az igazgatók rendeletet kaptak, hogy olyanok áthelyezését kérő folyamodványát ne fogadják el, kik két évig nem tanárkodtak állomásukon.

Általános a panasz, hogy oklevél nélküli fiatalembereket még Budapesten is alkalmaznak, holott érdemes, tapasztalt, idősebb okleveles rendes tanárok, mivel protekciójuk nincs, még saját költségükre sem tudják magukat nagy városokba, pl. Arad, Pozsony, Szegedre stb. áthelyezni.

Vajon nem volna-e célszerűbb, ha fiatal kezdő tanárok előbb Trsztenára, Beregszászra, Szakolczára, Zsolnára stb., szóval vidéki kisvárosba jutnának és innét mindegy előléptetesképpen nagy városba helyeznék át őket?

Újabban már pályázatot is alig hirdetnek, hanem önkényűleg helyezik át a protekciós egyéneket.

Szóval, azok is, akik a tanári pályán vannak, napról-napra veszítik kedvüket, mert látják, hogy ők a társadalomnak olyan páriái, kiket a sors csak szenvedésre, csalódásra, méltánytalanságra teremtett.

Nem csodálhatjuk tehát azt, hogy a jobb házból származó fiatalok a tanári pályára nem mennek, hanem csak alacsonyabb társadalmi osztályból való egyének, kiket többnyire nem az ambíció, hanem az állami ösztöndíjak csalogatnak e túlságosan göröngyös pályára.

A helyzeten csak úgy lehet javítani, ha a tanárok 2/3-ada (mint ezt a felekezeti tanároknál éppen a miniszter viszi keresztül) a VIII., 1/3-ada a IX. díjosztályba kerül. A korpótlék kétszáz forint legyen. Meg kell kezdeni a helybeli előléptetést, mint az a bíróságoknál van. A helyettes tanárok esküdjenek fel 800 forint fizetésért, lakáspénzt, ötödéves és fővárosi, vagy nagyvárosi pótlékot kapjanak.

A fővárosi tanárok ne legyenek rangosabban, mint a vidékiek, de kapjanak fővárosi pótlékot és kapjanak nagyvárosi pótlékot pl. a pozsonyiak, szegediek, temesváriak, fumeiek stb. is.

Ha a miniszter ezeket mind megszívleli és a tanárok helyzetén segít; ha a tanügyi kormány nem azt fogja keresni, hogy milyen kbúvó ajtón keresztül térjen ki az ígéretek elől, akkor nem lesz többé tanárhiány és nem kell félni attól, hogy a tanárkrízis bekövetkezik. Ellenkező esetben nem lehet józan észrt föltételezni ama fiatlalembernél, aki ilyen mostoha körülmények között a tanári pályára lép.

B.

Hírek az iskolából²⁷⁰

– A Kismama könyvé-ből –

Az újságokba, fájdalom, sokat kell írnom, talán nagyon is sokat, de a világ forgásából, embertársaim viselt dolgaiból csak annyit tudok, amennyiről a feleségem ebéd és vacsora közben referál. Mert az én elvem ez – s ezt minden férjkollegámnak jó lélekkel ajánlhatom: a férj dolgozzék, keresse meg a mindennapi kenyeret és cipőre valót, az asszony pedig főzzön, süssön, mosdassa, fésülje a gyerekeket s dolgait végezvén szép rendben, olvassa el az újságokat a vezércikktől az apró hirdetésekig és referáljon férje urának.

Ez az igazi munkafelosztás.

Egyébként azt sem bánom, ha az asszony könnyít a dolgán, csak ne legyen semmiben hiányosság. Ám amióta három gyereket átadtam az iskolának "kezelés" végett, az asszony referádái napról-napra elmaradnak: szóhoz sem jut a gyerekektől. Összedülhet, sőt fel is épülhet a bazilika, én meg nem tudom. Sikkaszthatnak milliókat, tárgyalhatnak szenzációs pereket az igazságügyi palotában, megbukhatik a kormány. Már le is mondtam arról, hogy továbbra is a feleségem referáljon, elébb-utóbb az lesz a sorsom, hogy nemcsak írnom kell az újságokba, de olvasnom is kell azokat.

Úgy tudja meg minden ember, nekem ez idő szerint az egész glóbus – az iskola. Erről s az itten történt dolgokról referál minden délben, minden este három gyermek, természetesen egyszerre és sohasem külön-külön.

- Tudod, apám, a mi osztályunkban...
- Igen, de a mienkben...
- Hallgass csak ide, apám, a mi osztályunkban...
- Csitt, egyszerre csak egy beszéljen.

Erre mind a három felnyújtja az ujját. Éppen mint az iskolában. Úgy látszik, mind a három osztályban ez a szólásra jelentkezés jele. De már egy s más dologban más-más a szokás mind a három osztályban. A negyedik osztályos fiam a háta mögé dugja a két kezét és úgy ül az asztalnál. A harmadik osztályos keresztbe rakja és olyan egyenesen ül, mint ha nyársat frustukolt volna. A második osztályos leánykám az ujjá hegyét az asztal szélére teszi s egy kicsit lehajtott fővel néz át az asztalon.

- Hát így kell ülni az iskolában?

---

²⁷⁰ Benedek Elek: Hírek az iskolából. = Nemzeti Iskola 2 (1895) No. 21. (máj. 25.) pp. 1–3.

- Így! Így! Így!
- S aki nem ül úgy?
- Azt kiállítják – mondják egyszerre hárman.

– Apám! – mondja a negyedik osztályos – a mi osztályunkban egy fiú a lábát föltette a padra. – Te Pista, mondja neki a tanító – hol a fejed? Én nem látom a fejedet. Csak láttad volna, a fiú ijedten kapott a fejéhez: Kérem szépen, itt a fejem. -

Már hogy volna ott, ha a lábad fent van! Keresd csak a fejedet, ott lesz az a pad alatt. De volt kacagás. Azóta mindig keressük Pista fejét a pad alatt.

Közbe ront a harmadik osztályos.

- Apám! Egyszer én is feltartottam az ujjamat, akartam mondani valamit.
- Hát aztán mit mondtál, hadd hallom.
- Tudod, egy gyerek mondta, hogy az apja nagyon beteg. Erre én is felálltam s mondtam: Kérem szépen, tanító bácsi, egyszer az én apám is nagy beteg volt. Sok szalámit evett, nagy láza volt, én meg azt mondtam neki: látod, apám, látod, miért ettél olyan sok szalámit: megvert az Isten!

- Ó, te kis csacsi, te! S mit mondott a tanító bácsi?
- Éppen azt, amit te: ó, te kis csacsi!
- Nagyon helyes, jól mondotta.
- Hanem apám – veszi fel a szót ismét az "öreg" – arról neked fogalmad nincs, hogy milyen rossz gyerekek járnak az én osztályomba.

– Hát még az enyémben! – sívít bele a kis leány.

-Apám! Képzeld. Vagyunk hetvenen. Föladja a tanító bácsi a Szózatot. Gondolod, hogy egészen? Nyolc sort. Tudod, nyolc sort. Mit gondolsz, hányan tudtuk? Ketten. Én meg Iván.

- Ki az az Iván?
- Ivánt te nem ismered?
- Megvallom, nem. Én csak egy Ivánt ismerek: Relle Ivánt. Ismered?
- Nem, nem ismerem.
- No látod.

– Igen, hát Iván éppen mellettem ül. Ő az egész osztályban a legcsinosabb fiú. Csak egy hibája van, hogy egy kicsit feledékeny. De mit gondolsz, hogyan segít magán? Van neki egy kis jegyzőkönyvecskéje, s abba szépen beírja, amit felad a tanítóbácsi. Kérdi tőlem: hát neked nincs jegyzőkönyved? Az én jegyzőkönyvem itt van, ni, s rákoppintottam a fejemre. Azt mondja Iván: hátha egyszer elveszted a fejedet, mint Pista? – S ha te elveszted a

---

jegyzőkönyvedet? – No, akkor mást vesz az apám. – Úgy? Na, ha elvesz a fejem, majd nekem is mást vesz az apám!

– Persze, persze, mondom, kapok én még ilyen fejet pár krajcárért licitáron.

– Azt már mondhatom neked, apám, hogy Iván az osztályban a legjobb barátom. Holnap majd megismered, mert eljön. Azt mondta, megkér téged meg a mamát, hogy eresszetek el vele a Barrokáldi-cirkuszba.

– Hová te?

– Igen, a Barrokáldi-cirkuszba. Ó, Iván már jól tudja a járást. Volt már ott egyedül is, s azt mondta: mehetek vele egész bátran, nem történik semmi bajunk.

– Nem, de mégis...

– Kérlek, az osztályban is Iván a felvigyázó. Először volt Oszkár. Azt a tanító bácsi letette.

– Miért tette le?

– Jaj, az borzasztó történet volt, apám.

– Talán csak nem...

– Az úgy volt, apám, hogy van az osztályban egy hosszú, cingár fió. Móric a neve. Izraelita.

– Lehetetlen!

– De igen, az.

Ez a fiú föluggott a pad tetejére s elkezdett ott táncolni. Összeverte a tenyerét s mind azt kiabálta:

Járd ki, lábam, járd ki most,

Nem parancsol senki most!

Eleget mondta Oszkár szépen: ülj le, Móric, mert felírom a nevedet, de Móric nem ült le, még neki állott feljebb. – Ülj le, Móric! – Hallgass, te kölyök, mert pofon ütlek! Csak merj felírni! Hej, megharagszik Oszkár és felugrik ő is a padra, ott még egy kicsit felágaskodott, mert sokkal kisebb Móricnál s jól pofon ütötte Móricot. Jézus Mária, éppen akkor lépett be a tanítóbácsi. Összeráncolta a homlokát, haragosan végignézett az osztályon, aztán kérdezte: mi történt? Mi mind Oszkárnak fogtuk a pártját, de hiába, mind a kettőt kiállította. Oszkárt lecsapta a felvigyázóságról.

– Szegény Oszkár! Már ily korán hivatalt veszített!

– Úgy van, apám.

– A mi osztályunkban is lecsapták a felvigyázót!

– A miénkbe isz!

- Későn jött az iskolába.
- A mi felvigyázónk is!
- Nos, apám, hadd mondok tovább. Oszkár után jött Frici. Ez egy német gyerek. Ha a gyerekek lármáztak, mindig így csitította: Jerekek, send ledjen, mert felírom tiktek! Na hiszen, ezt elneveztük Sendledjen Fricinek. "Szegény német", mindig ordított, mikor a tanító belépett. – Hát neked mi bajod? kérdezte a tanító bácsi.
- Kérem szépen, a jerekek Sendledjen Fricinek sufolódnak engem. A tanító bácsi egy csomó gyereket ott marasztalt papírgaluskára s Frici helyébe kinevezte Ivánt. Azt mondta neki: Na, Iván, a te apád úgy is vizsgálóbíró, te légy ezentúl a felvigyázó. Tyű, csak láttad volna, hogy a gyerekek hogy megrökönyödtek, amikor ezt hallották. Legjobban megijedt a hosszú Móric. Attól fél, hogy ha lármáz, dutyiba zárja az Iván apja.
- No, no...Az még meglehet! – Egyébként hogy érzitek magatokat az iskolában, kedves gyermekeim?
- Ó, nagyon pompásan! – kiált lelkesülten az öreg.
- Ott olyan jó!
- Idazán, apuszkám. Cak jönnél el edszer!
- Tudod apám, mondja az öreg – különösen nagyszerű az, mikor a kisebb osztályosokkal találkozunk. Csak úgy félvállról beszélünk velök. Hát még tik is vagytok valamik? Nagyot nőjj, fiacskám!
- Így beszéltek velük? No, az nem nagyon szép. Jól esnék neked, ha az ötödik vagy hatodik osztályosok lenéznének?
- Hiszen, édes apám, ezt eltaláltad. Tudd meg nekünk negyedik osztályosoknak semmi bajunk nincs a világon, csak az, hogy ötödik és hatodik osztályosok is vannak!
- Nini, mekkora igazságot mondott a kölyök. Hát nekünk nagyoknak nem az-e a legnagyobb bajunk, hogy nagyobbak és hatalmasabbak is vannak, mint mink?

Benedek Elek

Koplaló tanárjelöltek²⁷¹

A budai Pedagógiumban, úgy látszik, alapelvül fogadták el azt a mondást, hogy "plenus venter non studet libenter" és gondosan kerülik az alkalmat, hogy a benntlakó szegény tanító- és tanárjelöltek gyomrukat valahogy megterheljék s ekként a tudományok művelésében megakadályozva legyenek.

Szó, ami szó, de nem először halljuk a panaszt, hogy az ellátás, illetőleg élelmezés úgy minőség, mint mennyiség dolgában évről évre rosszabbodik az említett intézetben. Sőt, attól sem írtóznak már, hogy teljesen élvezhetetlen dolgokat találjanak az ifjúság elé. Így múlt hét péntekjén vacsorára állítólag trichines disznóhúst kaptak a növendékek, jöllehet a felügyelő a hús hiányos voltát bejelentette volt. Annyi bizonyos, hogy a fiúk nem mertek a húsból enni s így vacsora nélkül maradtak.

Igen különös módszernek tartjuk, hogy ilyen úton és módon csábítják a fiatalságot a tanító pályára; s valóban kíváncsiak vagyunk arra, vajon ezt a koplaltatási rendszert Eötvös báró miniszter helyeslésével és tudtával követik-e?

S hogy ezt megtudjuk, indítatva érezzük magunkat a miniszter úrhoz, akinek a költségén élelmezik a koplaló múzsa fiaikat, a következő kérdéseket intézni:

1. Hajlandó-e a miniszter úr az említett tényekről biztos tudomást szerezni, de nem ám az igazgatóság útján, hanem négyszemközt hallgattatva ki a tanulókat?

2. Helyesli-e a miniszter úr azt, hogy a Pedagógiumban - nyilván hivatalos érdek szerzése okából - szokásban van bizonyos kiadásokat a köztartás rovására "kispórolni"?

3. Elhiszi-e a miniszter úr, hogy erőteljes, jó gyomrú fiatal emberek tisztességes ellátása havi 12 forintból – úgy tudjuk ennyibe kerül ez az államnak - egyáltalán lehetséges-e?

4. Nem tartanók érdektelennek a miniszter úrar nézve, ha utána nézetne, vajon az összes helyek be vannak-e töltve vagy sem?

S ha nincsenek, miért nincsenek betöltve?

Nem nyilvánul-e itt is az a törekvés, mindenáron érdemeket szerezni a minisztérium előtt helytelenül alkalmazott spórolások révén?

B.E.

---

²⁷¹ B. E.: Krónika. Koplaló tanárjelöltek. = Nemzeti Iskola 2 (1895) No. 2. (jan. 12.) pp. 4–5.

Cinizmus és frivolitás²⁷²

Nem vagyunk gáncsolói a tapintatos, a helyes, az okos dolgoknak; de nem is vagyunk föltétlen bámulói annak a bölcseségnek, mely tanügyi kormányzatunkat jellemzi. Sohasem kerestük a botrányt, de energikusan emeltük fel tiltakozó szavunkat, valahányszor inkorrektséget, brutalitást, visszaélést tapasztaltunk. Hozzá vagyunk szokva a tanügyi közigazgatás terén lépte-nyomon felmerülő flagraus jogsérelmekhez, ismerjük a hatalom lenéző gögjét, de ismerjük ostoba felfuvalkodottságát is, azért erőnkhez mérten mindenkor helyt állottunk úgy a kihívó ignorancia, mint a felsőbbség elbizakodottsága ellen.

Nem követelhetjük magunknak a tanácsadásra való hivatottságot, de nem is hagyhatjuk szó nélkül azokat a napról napra ismétlődni kezdő meglepetéseket, melyekkel a tanügyi földi gondviselés boldogítani iparkodik szálnalmas oktatásügyi állapotainkat. Mintha csak a szent Oroszország szabadságának üdvét élveznők, oly hagyományos liberalizmussal intéződnek legfontosabb közügyeink. Ma törvényjavaslat készül a közoktatásügyek minisztériumában a nyomtatványok köteles példányainak beszolgáltatásáról, mely törvényjavaslat a tulajdonjog szentségének agyontiprásával egyenes zsarnoki önkényt akar becikkelyezni, holnap a törvényhozás ellenzéke a leghumánusabb javaslattal áll elő, hogy egy korábbi brutális határozat sérelmeit orvosolja, s a közoktatási ügyek legfőbb őre és vezetője, ki minden tanítóval szeretne kezet fogni, könnyedén utasítja el a tanítók anyagi helyzetének javítására irányuló humánus javaslatot.

Egyik meglepetés a másiknak lép sarkába. Innen-onnan egy esztendeje lesz, hogy a miniszter bizottsági tanácskozásokat folytatott egy laikus társasággal az országos közoktatási tanács újjászervezése felől, s a félbenmaradt miniszteri tanácsos, ki tudtunkkal a közoktatási tanács munkakörétől mindenkor távolabb állt, mint Makó Jeruzsálemtől, nemcsak hogy szervezetet diktál az új tanács számára, hanem titkon összeállítja a tagok listáját is, melyet mikor egyik klerikális lap elárul, megdöbbenve vesz tudomást az egész tanügyi közvélemény a készülöben volt meglepetésről.

Ily frivol módon igazgatják nálunk az oktatásügyet!

Újabb értesülésünk azt hirdeti, hogy a miniszter, nem lévén hajlandó előlegesen honorálni a közoktatási tanács kiszemelt vezető alelnökének szerzendő érdemeit, abbahagyta vele a további tárgyalásokat és új alkudozást kezdett most már bevégzett tények, a szentesített

---

²⁷² B. E.: Cinizmus és frivolitás. = Nemzeti Iskola 3 (1896) No. 11. (márc. 14.) pp. 1–2.

új szervezet alapján azzal a tanfőrfőúval, aki a régi tanács felrobbantására - ha jól emlékeszünk 1883-ban - az első bobmát vetette a tanácsba.

Ha ez nem frivolitás, akkor páter Vajai is komoly törvényhozók sorába számítandó.

Mint lapunk más helyén olvasható, a hét folyamán tanácskozás volt a közoktatásügyi minisztériumban a tankönyvek bírálásának ezután követendő módozatai felől. Hetet-havat összebeszéltek a tudós férfiak gyülekezetében, mert Molnár Viktor, Morlin Emil, Axaméty Lajos stb. urak nagy tapasztalású férfiak a tankönyvbírálás dolgában.

Hát ezt se számítsuk a frivolitás, hanem a komolyság sorozatába?!

Elhatározták a nagytekintetű gyülekezetben, hogy a könyvkiadó, aki a kötelespéldányokról szóló törvény értelmében 3 példányt a kiadványából már beszolgáltatott a legfőbb közigazgatási hatóságnak, most a legfőbb tanügyi hatóságnak is beszolgáltasson még az eddigi úzus szerint gondolom 5 vagy 6 példányt, aztán még 60 forintot fizessen is, hogy a kiadványát egyetlen egy szakbíráló a miniszteri felelősség köpenyegébe burkolódzva agyonüthesse.

Hát ez nem cinizmus és frivolitás együtt!?

Ítélje meg minden elfogulatlan olvasónk higgadtan, tárgyilagosan, hogy botránykeresés sugallta-e fennebbi sorainkat? Hogy van-e az elmondottakban csak árnyéka is az ellenzékieskedésnek?

Nekünk semminemű egyéni érdekünk a közoktatási tanácsban nincs, kiadóhivatalunk érdekeit sem fenyegeti a tankönyvbíráló bizottság bárminemű határozata. De, mint a nyilvánosság orgánuma, mint a közügyek őre, mint közoktatásunk emelkedését tőlünk telhetőleg előmozdítani törekvő hazafiak (ha szabad még e szót ajkunkra vennünk) tartozunk annak a szent ügynek, hogy e cinikus és frivol játék ellen a legkomolyabban óvást emeljünk.

Nekünk a közoktatási tanács sohasem volt ínyünk szerint való testület, de ha a tanügyi kormány a fenntartását szükségesnek ítélte s ha a törvényhozás a költségeit megszavazta, akkor elvárjuk, megköveteljük, hogy egy országos testület méltóságának, tekintélyének megfelelő komolysággal rendeztessék és ne cinikus frivolsággal.

Nekünk a tankönyvbírálati cenzúra eddig sem kellett, ezután sem rajongunk érte, de ha az oktatásügyi kormányzat pedagógiai és állami tekintetéből szükségesnek ítéli fenntartását, akkor ne tegye a dologhoz nem értőkkel folytatott tárgyalások által nevetségessé az ügyet s semmi esetre se engedje holmi közkereseti társaságok minél nagyobb hasznot hajtó üzletévé fajulni az eljárást, mert a tankönyvek ügye mindenesetre komolyabb ügy, semhogy cinizmussal és frivolitással szabad volna kompromitálni.

B.E.

Urambátyám, a direktor²⁷³

Szerkesztő uram, fotografálok. A mesteremtől, az én kedves urambátyámtól tanultam e szép mesterséget. A napsugár sem szükséges hozzá, mindössze egy jó hegyes tollból áll a masinám. Az urambátyám is megérte ezzel, miért kellene hát nekem egyebet is beszerezni?

Urambátyám a pácienseit híven lekapja, rájuk ismer akárki, tehát felesleges a nevét is kiírnia. Én nem bízom annyira a mesterségemben, pedig tőle tanultam. Kiírom hát a nevét, hadd lássák, hadd bámulják.

Fogjunk hát neki. A neve: dr. Tolnai Lajos. Kálomista pap volt, amíg lehetett, székesfővárosi tanár volt egy ideig és most polgáriskolai direktor, amíg lehet. A IX. kerületbe vezette jó sorsa s tanárai ujjongtak az új direktor eljövetelén. Egyik pláne ódát is zengett róla – szerencsére prózában.

Hajh, de a nap alatt semmi sem örök. Az urambátyám üröccsei is belátták ezt. Urambátyám kriminális módon csípte kezébe a gyeplőt s egyúttal nagyokat rittyentett a bakon – ostorral.

És aztán megkezdődött a kedélyes élet. Előbb a szolgálkkal kezdte, míg végre az egyik ünnepélyesen kijelentette, hogy vele ne gorombáskodják, mert ő nem tanár. Urambátyám most az egyszer megmutatta, hogy benne a nemesebb érzés is megférne, békét hagyott a szolgálknak. Megérte ezután a tanárokkal.

És mit csinál velük?

Rendet, mert hát azt ő is jól tudja, hogy rendnek muszáj lenni. És lett is aztán rend, hogy a világ majd felfordult tőle.

Először is feltűnt neki – persze ez csak megfigyelés és nem irigység – hogy egyik-másik régi tanárnak több a fizetése, mint neki direktornak. Ezt fel is hányja minden egyes primától a másikig.

Másodszor: A tanárokat az irodájába ad audiendum verbum szólítgatja s itt kiváló intelmekkel látja el, melyeknek aztán a folytatása a zajos konferenciákon a pofoknak különféle módon való emlegetése s a direktor urambátyám nyilvános lehazudtolása.

A tanárok szabadideje is sértette az ő nemes keblét. Ebben is az ő lealázását látta, mert a különféle iskolákban tanító tanárok óradíja véletlenül nem az övé, hanem a dolgozó tanáré s az e munkájával tisztességesebb keresethez jut, mint urambátyám a fotografáló masinájával.

---

²⁷³ Nemzeti Iskola 3 (1896) No. 13. (márc. 28.) p. 5.

Itt már az ő robusztus vállai is gyengék voltak a munkára. Felsőbb fórumhoz folyamodott. Oh, ez sem nehéz, csak érteni kell hozzá. Urambátyám mindent tud, jól tudja hát ennek is a módját. Bejelentette, hogy a tanárai lusták, hanyagok, hogy iskolán kívül elcsigázzák magukat s az iskolában hasznukat nem veszi. Csak két tanár van olyan, kit mintának nevezhet: Böngérfi János és Flóris Áron.

Persze ezek még akkor a cukorpikszisben voltak. Hejh, hogy ez sem lehetett örök! De menjünk rendre.

Az árulkodás hatott. A tanács Hofrichter tanárnak azonnal megtiltotta, hogy a királyi katolikus tanítóképzőben óráit megtarthassa.

Az én kedves urambátyám azonban jószívű ember. A konferencián felolvasta e rendeletet, de nyomban hozzátette:

– Azonban kedves öcsém, óráiról le ne mondjon, tanítson ott is csak tovább, mert én azt megengedem.

És e nagy kegynek dacára Hofrichter lemondott.

Ad vocem, Hoffrichter. Ez az úr különben egy kis illemtani oktatásban is részesült.

Egy alkalommal osztályából jöven, magával hozta a tanszereket, persze amennyit elbirt, a többit két fiú hozta utána. A tanári szoba ajtaját kinyitotta az iskolaszolga s minthogy ez a tanár csak a kétkezüek csoportjába tartozik, kalapját le nem vehette. Urambátyám, mint afféle jónevelésű ember, ezt szó nélkül nem hagyhatá és rákiáltott a neveletlen tanárra eképpen:

– Le a kalappal, mikor a direktorával egy szobában van! Persze a tanár levette, mert állítólag már egyik tanítványa akart e nem éppen könnyű műtétben segédkezni.

Waldbauer tanár egyszer egy névjegyre azt írta: Nagyon fáj a fejem, ma nem mehetek el az iskolába, s ez reám nézve annyival kellemetlenebb, mert este a vigadóbeli hangversenyen szerepelnem kell. Egyúttal a Harmóniával az urambátyám korábbi kérésére egy tiszteletjegyet is küldetett.

És oh, fátum! A Harmónia elfeledte a hordárt kifizetni s az 5 forintos jegyért urambátyám 50 krajcárt fizetett. Ez aztán elrontotta úgy a kedvét, hogy Waldbauert menten beárulta, mellétette ezt a névjegyet, sőt megengedte annak a feltevését is, hogy az 5 forintos tiszteletjegyet az ő megvesztegetésére szánta.

A tanügyi osztály vezetője a tanárt megbüntette 4 forint rendbírsággal s ezzel ezt a dolgot befejezte.

Egyszer csak mást gondolt az én kedves urambátyám. Kissé morózus kedvében is lehetett. Odaszólt hát Flóris Áron tanárhoz:

– Hallja maga, az mégsem járja.

– Mi lehet az, igazgató úr?
– Az, hogy maga az orvosi egyetemre is eljár.
– Hát miért?
– Hát azért, mert ezt a tudományt az én fiamnak évi 800 forintért adták, s maga potyára jut hozzá.

Persze az én kedves urambátyámból most sem az irigység beszélt.

Urambátyámnak saját külön felfogása van a testületi szellemről is. Szerinte ezt teljes egyöntetűségében csak úgy lehet fenntartani, ha a tanárok egymást gyűlölik. Célja nemes, tehát eszközei lehetnek piszkosak. A tanárokat egymásra uszítja, hátuk megett folyton pletykál s hogy jobban mulassanak eljövendő regényeinek főfő alakjait előre megkereszteli. Ezt is ismerem. Például Ingerbinger, vagy a vörös: Böngérfi, a bolond: Flóris Áron, Hacsli: Hackl. De fantáziája az iskolaépület második emeletét sem kíméli meg. Itt van a felső kereskedelmi iskola, melynek igazgatója Fiillinger Károly. Ezt az urat a szolgák már nem is ismerik más néven, mint Veres Felső.

És most szerkesztő uram, új fordulathoz értem. A tanárok ezt a kedélyes állapotot bejelentették a főváros tanácsának. A panaszlevelet Böngérfi János adta át Rózsavölgyi tanácsosnak. Ebben szigorú vizsgálatot kérnek, mert őket bántja, hogy az igazgató, ha kedve úgy hozza, akár az osztályban, a tanulók előtt is lehordja a tanár urat. Ami persze igen kedves multság.

Íme kedves szerkesztő uram, a rendkívüli tehetség a direktori székben is alkot egy rövid félév alatt annyit, hogy őt akárhány van direktor le nem tudja főzni egy – hosszú emberéleten át.

Fotográfiám, azt hiszem, jól sikerült. Jujtalmát is élvezem nemsokára, hisz tudom, hogy hálából valamelyik képes-családos regényében majd gyönyörködtet az én kedves urambátyám az ön hű fotográfiájában is.

Dicsértessék hát ezért is a székesfőváros tanácsának szent szeretete!

Fotográfus

A mellékfoglalkozások²⁷⁴

Magam sem tartom ideális állapotnak, ha a tanár kénytelen fizetéssel járó mellékfoglalkozásokat úzni s értem a minisztert, ha kellemetlenül érinti, hogy most ebben meg abban az újságban figyelmeztetik hol erre, hol arra a professzorra, ki egyben valamelyik vidéki banknak a tisztviselője is. A miniszter bizonyára bölcsen tudja, hogy a tanárok nem jókedvükből bajlódnak kettős könyvvitessel s üres óráikban szívesebben sétálnának feleségükkel, gyermekeikkel, sőt esténként színházba is eljárának, ha futná a tanári fizetésből.

Föl kell tennem a miniszterről azt is, hogy örömebb emelné a tanárok fizetését, minthogy leparancsolja a némi jövedelmet hajtó mellékfoglalkozásokról, de végre is hiába teszek föl minden jót a miniszterről: a valóság az, hogy nincs hatalmában oly fizetést adni a tanároknak, amelyből gond nélkül, tisztességesen megélhessenek, ellenben arra van joba is hatalma is, hogy rendeleti úton száz meg száz embert megszomorítson.

Megengedem, hogy lehetnek tanárok, akik túlságba viszik a mellékfoglalkozás üzését; megengedem azt is, hogy még az is, aki szerény mértékben űzi, az iskola rovására űzi, s nem vitatom, hogy a tanár mindenképp fölött legyen tanár. De akárhogy forgassuk a dolgot, mindenütt elénk tolikodik a kérdés: lehet-e a magyar tanár mindenképp fölött tanár?

Megélhet-e tisztességesen a tanári fizetéséből?

Erre a miniszter is kénytelen azt felelni: nem.

Világosan következik ebből, hogy a miniszter elhamarkodta rendeletét. Hogy erkölcsi szempontból mérlegelve e rendeletet, annak kiadására csak abban a pillanatban lett volna joga, amelyben ezt írhatja a tanároknak: a magyar tanárnak olya tisztességes fizetést biztosít az állam, hogy abból még egy népes családú ember is gond nélkül élhet; joggal várom el tehát a tanároktól, hogy ezenkívül tartózkodnak minden olyan mellékfoglalkozástól, mely a tanügy kárára eshetnék.

Ez ellen senkinek sem lehetne szava. Így azonban értjük a középiskolai tanárság felháborodását. És értjük az udvarhelyi tanárok egyhangú határozatát, kik az esetben, ha a miniszter vissza nem vonja rendeletét, minden társadalmi tisztségtől visszalépnek.

Alljunk meg itt egy szóra. Sokkal komolyabb, következéseiben nagyobb jelentőségű ez a fenyegetés, mint első pillanatra tetszhetik talán. Aki csak valamennyire ismeri, különöse a kisebb vidéki városok szellemi életét, tudja, mit jelent ez. Azok a "szürke professzorok"

---

²⁷⁴ A mellékfoglalkozások. = Nemzeti Iskola 4 (1897) No. 50. (dec. 11.) p. 1.

visznek életet a kis városok társadalmába, humánus, hazafias, irodalmi, művészeti mozgalmak az ő vezérségük, lelkes támogatásuk nélkül el sem képzelhető. S mindez nemhogy egy krajcár keresethez juttatná a vidéki tanárt, ellenkezőleg, anyagi áldozatot követel tőle. Mi lesz akkor, ha a tanárság országszerte követi az udvarhelyiek példáját s a végletekig levonja a miniszteri rendelet konzekvenciáját? Az lesz csak az igazi szürkeség!

A miniszter úrnak ezt a rendeletet vissza kell vonnia.

Nem szégyen ez, csak vonja vissza.

Hisz, ha következetes akar lenni, akkor a falusi tanítónak is tiltsa meg a méhészkedést s általában a mezőgazdaságot: ez is mellékfoglalkozás, fizetéssel járó, már tudniillik, ha a jó Isten megáldja kezük munkáját. Ám szívesen látni a tanárság társadalmi tevékenységét, mert azért nem jár fizetség, sőt, ellenkezőleg, idő- és pénzbeli áldozatot követel, eltiltani azonban a fizetéssel járó mellékfoglalkozásoktól: ez igazságtalan is, jogtalan is.

A kenyeret elvenni könnyű dolog. Alkalomadtán ehhez mindenki ért. Wlassics minisztertől azonban, akit ebben a kikiáltott ellenzéki lapban is, folyton áradozva magasztalnak a tanügy mindenrendű munkásai az igazságosságért, akinek minden intézkedésében a jogászt látják elsősorban: egyebet várunk.

Ha nem adhat, legalább ne vegyen el.

Szerző nélkül

Az állami tanítók²⁷⁵

Húsvét nagyhetében itt lesznek az állami tanítók. Jönnek sokan, az ország legtávolibb részeiből is: a kenyér gondja hozza ide, az ország szívébe.

Őszinte szívvel üdvözljük őket s melegen óhajtjuk, hogy törekvéseik diadalra jussanak.

Nemcsak óhajtjuk, de tehetségünk szerint támogatjuk is.

Úgy gondolom, hogy az állami tanítóknak nem is lehet panaszuk a Nemzeti Iskolára. Nem felel meg ugyan a Nemzeti Iskola programjának a tanítóknak osztályok szerint való tömörülése, mert mi nemcsak a tanítókat, de tanítókat és tanárokat is egy zászló alatt szeretnénk látni anyagi és erkölcsi érdekeik harcában, de ez éppenséggel nem jelenti azt, hogy a rendelkezésünkre álló erővel ne támogassuk az állami tanítók szövetkezését.

A rendelkezésünkre álló erővel s minden hátulsó gondolat kizáró, őszinte lelkesedéssel. Támogatjuk abban a hitben és meggyőződésben, hogy az állami tanítók szövetkezése végső céljaiban az összes tanítóság érdekeinek előbbrevitelére szolgál. Hogy ők valóképpen a vezető szerepre vállalkoztak, utat törnek, melynek nyomán könnyebben haladhat előre a nemzeti kultúra minden napszámosa.

Aki azonban figyelemmel kísérte azt a vitát, mely nemrég folyt a Nemzeti Iskolában az állami tanítók között, nem titkolhat el némi aggodalmat. A Nemzeti Iskolában megjelent cikkek (s még egy csomó asztalunk fiókjában) azt bizonyítják, hogy az alakítandó országos szövetség tagjai közt már most nincs meg a szükséges harmónia. Úgy tetszik nekünk, mintha két tábor állana szemben egymással: a székhelyes és nem székhelyes, vagy a városi és falusi tanítók tábor. Mindkét tábor kifogyhatatlan a meggyőző érvek felsorolásában, hol ez, hol az győz meg, hogy rajta kell kezdeni a fizetésemelést.

Az igazságos, a méltányos megoldást könnyű volna megtalálni, ha a pénzügyminiszter egy pár százezer forintot átadna a közoktatási miniszternek: nesze, oszd ki a tanítók között.

A közoktatási miniszternek azonban mindössze 30,915 forintja van ez esztendőben az állami tanítók fizetésének a javítására s úgyszólván az utolsó pillanatban - s nem csalódunk abban, hogy a Nemzeti Iskola akciójára - tehetett annyi koncessziót, hogy a rendelkezésére álló összegből már ez évben megkezdje a nem székhelyen lakó tanítók fizetésének is az emelését.

---

²⁷⁵ B. E.: Az állami tanítók. = Nemzeti Iskola 4 (1897) No. 15. (ápr. 10.) pp. 1–2.

Szerény kezdet, - de kezdet. A jég meg van törve. Nem vagyunk túlságosan elragadtatva, de jogunk van biztatni az állami tanítókat, hogy ne engedjék át magukat a csüggedésnek: szebb jövőnk képe mosolyog felénk.

Olvassák el a cikket követő közleményt s vegyék úgy, mintha a miniszter beszélne önökhöz. S higgyék el nekem, hogy miniszter még úgy nem hallgatott a méltányos követeléseket hangoztató sajtó szavára, mint Wlassics miniszter. Jól esik nekem, hogy ezt elismerhetem, mert végre is nem valami dicsőséges, lélekemelő foglalkozás írni és írni, folyton aggitálni közben gorombáskodni - látható hatás, eredmény nélkül. Tartozom annak az elismerésével, hogy Wlassics miniszter sohasem fordult el ridegen a Nemzeti Iskolában kifejezett jogos kívánságok előtt, jött legyen az bár a legszerényebb tanítótól, s a Nemzeti Iskolában megbecsülte az egyenes szókimondást, mert hisz ez az egyenes szókimondás egy jóindulatú miniszternek csak segítsége, erőssége lehet kitűzött céljainak elérésében.

Az állami tanítók pedig nyugodtak lehetnek afelől, hogy a Nemzeti Iskola mint a múltban, úgy a jövőben is lelkes szószólója lesz érdekeiknek, tudván, hogy érdekük az egész tanítás érdeke. Nem áll lehetetlen követelések szolgálatába, aminthogy erre nincs is szükség, mert a nemzeti kultúra napszámái még sohasem követeltek lehetetlent - de a méltányos, a teljesíthető követelésekben hajszalnyit sem enged s mint eddig, úgy ezután sem korlátozza semmiféle tekintet a miniszter kiváló személyének őszinte becslése sem, hogy föl- és lefelé egyaránt meg ne mondja a való igazságot.

E pillanatban konstatálnunk kell, hogy a miniszter megtette az első lépést az állami tanítók helyzetének javítására. Itt azonban megállni nem szabad. Önök folytassák tovább a jogos küzdelmet, nyíltan, nemesen, mi ott leszünk az önök sorai közt. Ne azt nézzék, hogy kinek javult hamarabb a sorsa, hanem nézzék azt, hogy megkezdődött a javulás s arra legyen legfőbb gondjuk, hogy ez a javulás meg ne akadjon.

...Szeretettel várunk jöveteleket.

B.E.

Csak tanító²⁷⁶

„Onem dü odere.....!” Sokszor elmélkedtem én már e régi közmondás felet s elmékedésemmnek eredménye az lett, hogy ez régi valóság még ma is megdönthetetlenül igaz! Éppen úgy rá illett ez a két ezer évvel ezelőtti rabszolgákból lett tanítókra, mint a mai humánus kor rabszolgaság a vetett tanítóira. Miben különbözünk vajon a régiektől? Abban, hogy azelőtt rabszolga-tanítók voltak, ma pedig tanító-rabszolgák vannak. Sokszor csal keserű könnyeket szemembe ennek tudata; sokszor szorította össze szívemet ennek érzete; sokszor hevült fel bennem az önérzet, jött forrásba vérem, elgondolván, hogy milyen szégyenletes a tanító társadalmi helyzete. Vajon lehet-e e szégyenletes társadalmi helyzetből kiemelkednünk!? Igen! Hiszem, hogy: „Jönni fog, mert jönni kell egy jobb kor...!”

Jönni fog, de mikor? Vajon képesek leszünk-e mi az ellenséges áramlattal megküzdeni? Képesek leszünk-e békókba vert kezünket szabaddá tenni? Képesek leszünk-e az ellenünk incselkedő százféle ellenséggel szembe szállni? Képesek leszünk-e igazunkat, nyomorult, alárendelt helyzetünket, tekintélyünknek folytonos, rendszeres aláásását világosan bebizonyítani? Ez bizony nehéz dolgo lesz, mert hiszen: csak tanítók vagyunk!

Miért van az, hogy ha a társadalomnak valamely osztályában akad egy becstelen, jelleméből kivetkőzött egyén, azt mondja a társadalom: kár érte, jellemes, becsületes ember volt. De ha a tanítók között akad ilyen, ott a társadalom köve: hiszen csak tanító volt!

Miért van az, hogy a fennebbi esetből kifolyólag sohasem fogja a társadalom azt a bizonyos társadalmi osztályt azzal vádolni, hogy valamennyi tagja olyan, de a tanítóságra mindjárt kész követ dobni: Hja! azért van az, mert csak tanító!

Miért van az, hogy ha a társadalomnak valamely tagja kiváló tehetségű, szeretetreméltó, kedves ember, kész az ítélet: kár, hogy csak tanító! Minden jó tulajdonsága, minden képzettsége dacára sem fogadja e a társadalom más osztálya, mert csak tanító!

Miért van az, hogy ha a társadalomnak valamely tagjára, annak tehetségére szüksége van, még deputációt is küld hozzá, úgy kéri, hogy vegyen részt abban a társadalmi mozgalomban s ha enged a kérésnek, glóriával veszik körül, ha mindjárt – a más tollával ékeskedik is. De ha a tanítóra van szükség (mert ilyen is elég gyakran megesik!) a tanítót elcsípi valahol az utcán, egyszerűen odarendelik: hallja maga, jöjjön ide, maga zet meg ezt fogja tenni, s. a. t. De ha ilyen „meghívásra” feltámad a tanító önérzete, még ő kap ki: nini,

---

²⁷⁶ k.: Csak tanító. = Nemzeti Iskola 4 (1897) No. 38. (szept. 18.) pp. 3–4.

milyen kevély, milyen büszke ember; még azt várja, hogy „könyörögjünk” neki? Örüljön, hogy ott lehet: hiszen csak tanító! Sokszor valaminek a sikere kizárólag az övé, de azért más rakja zsebre a dicsőséget; a tanítót észre sem veszik s az ünnepély – vagy egyéb – után mehet ahová tetszik, a társaság be nem fogadja: hiszen csak tanító!

Miért van az, hogy ha a társadalomnak valamely tagja, valamely a társadalomra nézve üdvös eszmét vet fel, hozsannával fogadják? De ha a tanító valamely életrevaló eszmét vet fel, hangos szóval kiáltják: Hallgass, hiszen csak tanító vagy!

Miért van az, hogy a társadalomnak bármely tagja szólhat, beszélhet, írhat az önérzet hangján, még dicsérve emlegetik önérzetét, annál társadalmi erény számba veszik. De ha a tanító merészel önérzetére hivatkozni is, visszaparancsolja a társadalom, mert hiszen csak tanító.

Miért van az, hogy a tanítónak a gondnoksággal, iskolaszékkal szembe vajmi ritkán van igaza? Miért dédelgetik annyira azt a csikorgó-nyikorgó gépezetet? Miért félnek a valóságot megmondani neki? Mert a gondnokság azonnal lemondással fenyegetőzik. Ha pedig gondnokság, iskolaszék lemond – kátyúba jut a közoktatás szekere! Vajon ki fog akkor az iskola fölött szakszerű felügyeletet gyakorolni? Ki fog a tanítók felett basáskodni? Ki fogja a rebellis tanítót kordába szorítani? Így tehát a gondnokság, az iskolaszék kell, húzzon tehát rövidebbet a tanító, neki nem árt, mert hiszen: úgyis csak tanító!

Folytathatnám én ezt a csak-ot tovább is! De minek. Még majd rám fogják, hogy én is rebellis vagyok, mert hiszen: én is csak tanító vagyok!

Hanem inkább azt kérdezem, magunk vagyunk-e ennek okai? Bennünk van-e a hiba, hogy a társadalmon kívül maradunk? Nincsen-e bennünk az a műveltség, az a képzettség, az az asszimiláló erő, ami a társadalmi rutint adja? Oh nem, ezerszer nem! Hogy akadnak köztünk is félszeg, kivetni való emberek, az igaz. De hát a társadalomnak melyik osztálya mentes az ilyenektől? És ha szerényen összehasonlítjuk tehetségünket, munkánkat, annak értékét másokéval, bizony vajmi sokszor felénk hajlik az igazság serpenyője. De hát miért nem sikerül mégis nekünk széttörni a társadalmi rabszolgaság bilincseit? Nos, hát csak azért, mert a társadalomnak egy osztálya sincs annyira alárendelve a társadalomnak, mint a tanítóság. Vajon – úgy-e? Úgy bizony! A társadalomnak minden osztálya felett szakszerű főnökök vannak, akik saját kebelükből léptek elő előljáróikká – a tanító felé pedig oda van helyezve a gondnokság, az iskolaszék, amely testületnek tagjai 8/10 részben szűrös atyafiakból, iparosokból s ki tudja milyen – sokszor írni-olvasni nem tudó – tagokból vannak kinevezve, vagy választva, hogy felügyeljenek az iskolára, a tanítóra. Az iskolára persze nem ügyelnek fel, mert maguk érzik, hogy nem értenek hozzá, bár hangosan hirdetik az

ellenkezőt!, hanem annál többet gondolnak a tanító személyével (ehhez persze aztán már kitűnően értenek!) megkívánják tőle a 45 fok alatti hajlongást, a kalaplengetést, a hangos utcai köszönést, s ha nem szabályszerűen teszi ezeket, kész az ülésen a megrovás, a tanító rendreutasítása, (sokszor az utcai megszidás!) kész a tanító üldözése, a tanfelügyelő előtti árulkodás, felkérlik a tanfelügyelőt, hogy utasítsa rendre azt a „ merev” , „ fennhéjázó” tanítót, (ami bizony meg is történik!!) s a szegény tanítónak úgy megvetik az ágát, hogy bizony mindenütt inkább – talán még inkább a pokolban is! – szeretne lenni, mint ottan. Megy tovább. De ha van benne önérzet, ha nem okult a szerzett tapasztalatokon: ott is újra kezdődik a hajsza! Nehéz lesz a felszabadulás, met a hatalom, bárki kezében legyen is, hatalom, azt senki sem ereszti ki önszántából a kezei közül s így a társadalom sem. A társadalom okulván a gondnokságok és iskolaszékek magatartásán, ahelyett hogy védelmébe fogná a tanítót, segít az üldözésben. Nekünk kell tehát az igazság fegyverét magasán emelnünk mindaddig, míg a társadalom végre belátja, hogy az iskolához, ami dolgunkhoz nem ért, megnyílik majd a szeme s kebele és azt mondja: igaza van a tanítóságnak, megérdemli, hogy kebelünkbe fogadjuk. Ehhez azonban az első lépés a nagykorúsítás, felszabadítás a gondnokságok és iskolaszékek alól!

Felemelkedésünknek van még egy másik, szintén mélyreható akadály, amely ugyancsak a rabszolgaságra emlékeztet. Valamint a rabszolgából csak rabszolga lehetett, a tanító is csak tanító marad. Éppen oly ritka a tanító előmenetele, mint amily ritka volt a rabszolga szabaddá tétele. Mélyen aláássa a tanító tekintélyét a társadalom előtt azon elvitázhatatlan tény, hogy a tanítók felett – csekély kivétellel – olyan felügyelők állanak, akik mindenhez inkább értenek, mint a népneveléshez. Veszik a tanfelügyelőt akárhonnán, csak jó protekciója legyen. Hisz feltűnő jelenség az a társadalom előtt is, hogy a kadét a nyakán érzi az aranygallért, – a káplán derekán a lilaövet, – a joggyakornok magán a kúriai bírói talárt – csak a tanító marad mindig, ami volt, főnökeivé pedig orvosok, ügyvédek, tanárok, jegyzők, bölcsészek (végzett) maturisták sat. tétetnek. Sőt, egyik-másik még az egyetemen van s már tudja, hogy tanfelügyelő lesz. Pedig szerény véleményem szerint jobban meg tud felelni egy a tanítói pályán érdemeket szerzett – olyannyira hangoztatott csekély képzettségű – tanító, mint az egyetemet végzet, magasabb képzettségű bölcsész, vagy fogalmazó gyakornok, aki azt sem tudja, mi fán terem a – néptanítás! Hisz nagyobb szegénységi bizonyítvány a néptanításág részére nem kell, mint az, hogy a 20.000 néptanító között nem akarnak találni arravaló száz egynehány egyént! Pedig dehogynem!

A második fődolog tehát az: hogy nyíljék meg a tanító előtt az előhaladás útja. Hiszen ma is akárhányan vannak, akik aszerint nézik az embert, hogy mi lehet még belőle. Mondják

ma is, hogy a tanítóból semmi sem lehet, azért nem is veszik semmibe; legalább nyitva lenne előtte az emelkedés útja, megbecsültetnék a társadalom által is. És ha ez lenne, a társadalomban egyenrangú helyet töltene be, a társadalom is kebelébe fogadná a jövővel bíró tanítóságot.

E kettő különösen az, ami a tanítót a társadalmon kívül helyezi. Ha e kettőnek nyomása megszűnnék a tanítóság felett, megszűnnék a „Quem dii odere, paedagogium fecere is!”

k.

A jutalomkönyv²⁷⁷

– Levél a miniszterhez –

Nyílnak már az aszfalt közé szorított akácok is, kegyelmes uram, s ebből azt sejtem, hogy eminens és szekundás diákok nemsokára szétrepülnek a szélrózsa minden irányába. Mind, mind szétrepülnek, jó diáknak, rossz diáknak egy a jutalma: a vakáció. Csak a szegény diákok rekednek itt, akár eminensek, akár szekundások, bolyongván a nagyváros utcáin s keresvén és nem találván Budapest játszótereit. Szemük láttára épül Budapest, látják a régi házak rombolását, fényes paloták emelkedését, szívják, nyelik a nagy átalakulás porát, füstjét s a szeptember még sápadtabban találja, mint az akácvirágos nyár eleje.

De végre is mit tehetünk, úgy-e kegyelmes uram? Mindég voltak szegények, lesznek is, sőt mintha szaporodnék a szegénység. Ez a legszaporább faj. Az emberek pedig megszokják, hogy mindent az államtól várjanak, ettől a rejtelmes valamitől, melyről azt hiszik, hogy ereje, hatalma, gazdagsága kimeríthetetlen, mint a mesebeli varázsszerszény. Csak rá kell gondolni, csörög ki belőle csengő arany, tejfehér ezüst. A régi jó világban sokat adtunk az államnak, de keveset vagy semmit sem vártunk tőle; megváltozott a világ: minél kevesebbet szeretnénk adni neki s mennél többet várunk, követelünk tőle. Az igazán jó világ lehetett, mikor a mi iskoláink, a kálvinista iskolák a maguk emberségéből éltek (az igaz, hogy ez az „emberség” nagylelkű adakozók adományain alapult), az államtól segítséget nem kértek, de sőt el sem is fogadták, ám ez az igazán jó világ elmúlt, a vastagnyakú kálvinisták is beadták derekukat: végre is, ha élni s haladni akarnak a korrallal, pénz kell, mennél több pénz s kiadja ezt, ha nem az állam?

A mecénások faja kiveszőben. Lassanként csak hírük marad, mint a bölényei. Marad maholnap az állam, egyedül egymagában. Valóban én magam sem tudom, kegyelmes uram, kihez és kikhez forduljak e kéréssel: adjatok a diákoknak, fiúknak és lányoknak, eminenseknek és szekundásoknak – vizsga végén „jutalomkönyvet”. Mind valamennyinek kivétel nélkül. Ön, kegyelmes uram, aki világjárta ember s nyilván ismerős a civilizált országok kulturális dolgaival, bizonyára nem ütődik meg ezen a különösnek látszó kérésen. Még azon sem, ha azzal egészítem ki kérésemet, hamarabb adjatok könyvet a gyenge tanulónak, mint az erősnek.

---

²⁷⁷ B. E.: A jutalomkönyv. Levél a miniszterhez. = Nemzeti Iskola 5 (1898) No. 24. (jun. 11.) pp. 1–2.

Látom, hogy sokan fejöket csóválják: jutalomkönyvet a szekundás diáknak? S ezt én természetesnek találom, mert a megszokott szó félrevezeti a természetesebb eszejárású embert is. Bizony magam sem jutalomkönyvet kérek valóképpen, – csupán könyvet. Nem botorság-e, hogy egy osztály eminensét megjutalmazzuk s ugyanakkor a gyengébb tehetségűt megbüntetjük? Nem elég büntetés-e a szekunda? Ha a gyermek erről a dologról igazán tudna gondolkozni, a következő ítéletet tehetné: Íme, különös módon istápolják az én gyöngé tehetségemet. A könnyebb felfogású eminenseknek, kik évközben is többet olvashatnak, gyarapíthatják tudásukat hasznos könyvekkel, még a vakációra is adnak könyvet, velem azonban senki sem törődik. Szerencsésnek mondhatom magamat, ha nagy kínnal-bajjal minden tárgyból elégségeset kapok s nem állítanak pellengérré az Értesítő-ben. Engem nem szólít ki vizsgálat végén az igazgató: nesze, fiam, itt ez a jó könyv. Nem jutalmul adjuk neked, hanem serkentésül. Olvasd el a könyvet a vakáción, meglásd, hasznodra válik.

Ennek így kellene lenni, kegyelmes uram, de az ország összes igazgató joggal cáfolnak le, mondván: Valóban, az volna a helyes pedagógiai eljárás, ha minden diáknak adnánk egy könyvet. Ámde honnét, miből? Hiszen még az eminenseknek sem jut. A felekezeti iskoláknál még csak jut az – eminensek, hála a rég porladozó nagylelkű alapítóknak, de az állami iskoláknak nincs erre pénzük. Még az ifjúsági könyvtárakra is alig jut. Jutalomkönyvet egy-egy ideális professzor s egy-egy hálás szülő jóvoltából kapunk, egyszer igen, másszor nem. Egyik esztendőben tudunk jutalmazni, másik esztendőben – hallgatunk. Szegény eminensek! Lehorgasztott fővel vesznek búcsút. Hát ezért váraкоztak, ezért izzadtak itt június végéig, hogy még jutalomkönyvet se kapjanak? Mert ők csakugyan várakozási állapotban izzadják végig az utolsó hónapot. A matura lefoglalja a professzorokat s a kisebb diákok már május vége felé megkezdik a vakációt. Mit ülnek itt, ki tudná megmondani?

Nekünk, kálvinista diákoknak nemigen lehetett panaszunk, kegyelmes uram. Minden esztendő végén kijárt a jutalomkönyv. Volt egy pár esztendő, emlékszem mikor mind kaptunk, még az is, kit úgy szekundába pónáltak, hogy a füle hegye sem látszott ki. Az igaz, hogy ez egy néhai tanárunk verses könyve volt, melynek összes példányait a kollégiumra testálta, de könyv volt. Nem sokat épültünk belőle, de annál többet mulattunk rajta s még ma is emlékszem egy klasszikus strófájára, mely bizonyára önnek is megnyeri a tetszését, kegyelmes uram.

Küküllő partján vakarni,

Sok pénzt csinál vargabőr:

Nem kell dolgot nem akarni,

Ha némöt, magyar embör.

Vagyis: a Küküllő partján bort cserző vargák sok pénzt szereznek, miből az a tanulság: ember, dolgozz, akár németnek, akár magyarnak születted.

Hát bizony ezek a versek klasszikus ostobaságok voltak, de ennek a klasszikus ostobaságokkal teljes könyvnek épp úgy meg volt a nyomdaköltsége, mint Shakespeare színműveinek, vagyis odajutok a bölcselkedéssel: pénzért lehet kapni jót is, rosszat is, első tehát, hogy legyen pénz. A többi aztán eligazítanak az okos emberek.

Vajjon lehetne-e pénzt teremteni erre a célra, kegyelmes uram? Nemde óriási hatása lenne ennek, ha az iskolai esztendő végén, minden diák széles e hazában, egy-egy jó könyvet vinne haza? Egy jó könyvet, melyet nem ő, de a testvérei is olvasnának, sőt itt-ott a szülők is? Minden esztendőben egy jó könyv. Ahol több gyermek van, egy kis házi könyvtár gyűlné össze. Mekkora lendítene ez a nemzeti kultúrán. Istenem de mekkora!

Kegyelmes uram, gondolkozzék ezen a kérdésen.

B.E.

A trónörökös tanárai²⁷⁸

A magyar király keresztfiának, a német trónörökösnek nagykorúsítási ünnepségén esett meg az nekünk, magyaroknak, szinte hihetetlennek tetsző dolog, hogy a trónörököst üdvözlő küldöttségek sorrendjében a tanároké volt az első hely. Azoké a tanároké, kiknek a trónörökös Isten és szülei után a legtöbbet köszönhet. Hogy minálunk ilyesmi egy főispáni beiktatásnál is elképzelhetetlen, – holott még a főispánok közt is akad néhány, ki sokat köszönhet tanárainak, – ezzel tisztában vagyunk s nem is ábrándozunk arról, hogy a magyar tanárt úgy megbecsülje a magyar társadalom, mint ahogy megbecsüli a németet a német. Erre kell nálunk méh legalább is jó száz esztendő. Nem beszélve azokról az éretlen ifjacsokról, kiknek, fájdalom, részük van a közvélemény csinálásában, még előkelő írókat is ismerünk, kik meg-meglankadó szellemük sziporkázását a „tanarakon” próbálják ki s így nem csoda, ha a magyar társadalom ma sem igen lát a tanárban többet közönséges tisztviselőnél, ki fizetés fejében tanít és szekundába pónálja a fiút, ha nem tanul.

Azt mind tudjuk, az egész világ tudja, hogy most harminc éve a német tanítómesterek verték meg a franciát, de harminc év múltán mondhatjuk-e, hogy gyermekeink mesterei magasra emelkedtek volna a társadalom becsülésében? Alig egy hete hallottuk Wlassics minisztertől: „Fontos feladat előttem s arra munkálok is lelkem egész erejével, hol megfordulok, hogy a társadalom különböző rétegeiben szűnjék meg mindenütt a tanítói állásról táplált felfogás...”

Íme harminc évvel azután, hogy a német tanítómesterek megverték a franciát, a magyar kultuszminiszter fontos feladatul tűzi maga elé a magyar társadalom korlátolt, sértő felfogásának a megváltoztatását. Kénytelen megvallani, hogy a magyar társadalom (s e vallomást már a képviselőházban is hallottuk tőle), nem becsüli meg a tanítót, nem méltányolja azt a nagy nemzeti missziót, melyet teljesít. Teljesít a megélhetés nyomasztó gondjai közt. Kivétel nélkül valamennyi: a népiskola, a középiskola mestere egyaránt.

Valóban, magunk is úgy véljük, hogy a magyar kultuszminiszternek egyik legfőbb feladata: megszerezni a kultúra munkásainak az elismerést a társadalom minden rétegében. Nem akarjuk hinni, hogy a kultúra vezérének szava, példája hatástalan maradjon. S mindazoknak, kiknek az egészségtelen társadalmi felfogások meggyógyítására némi szerep jutott, részt kell venniök a miniszter munkájában s nem nyugodni meg addig, míg az egész

---

²⁷⁸ B. E.: A trónörökös tanárai. = Nemzeti Iskola 7 (1900) No. 19. (máj. 12.) p. 1.

társadalomnak nem ment át a véérébe a legértékesebb munka s e munkát végző embereknek megbecsülése.

„Az államférfiúi bölcsesség alkotásai megadhatják ugyan az államnak a szilárdságot és biztosságot, de a nemzeti életnek igazi erejét, belső tartalmát az adja meg, amit a tudós felfedezése, az író tolla és a művész ecsetje alkot.”

Ezt a nagy igazságot Munkácsy ravatala felett mondotta Wlassics miniszter s ha meg nem nevezetten is, de a nemzeti élet belső tartalmának e tényezői közt ott találjuk a nemzeti kultúra munkásait mind, nem is beszélve azokról, kik mint tudósok és írók nemzetünk legjobbjainak sorában állanak.

Ha lassan is, el kell következni az időnek, mikor a társadalom büszkén mutat a tanítómesterekre, képes lesz megbecsülni munkájukat: a legnehezebbet s a legfontosabbat minden néven nevezendő munka között.

B.E.

Előrenyomulás²⁷⁹

Mitnha látnék diadalmasan előrenyomuló katonákat: így nyomulnak előre, mind előre „a nemzet napszámosai”. A bátoratlanul meghúzódó, cserebogarakat, gyógyító füveket gyűjtögető, már-már reményevesztett, éhező, rongyoskodó haddal csudálatos átalakulás történt az utolsó tíz esztendőben: tudatára ébredt a benne elnyomottan lappangott hatalmas erkölcsi erőnek, kéz a kézben kiáltott a nyilvánosság piacára s egyszerűen elfoglalta az őt méltán megillető helyet.

Akinek szeme van a látásra s érdeklődik a társadalmi jelenségek iránt, láthatja napról-napra, hogy mind följebb-följebb kerekedik az alsóbbnak nevezett osztály – mondjuk: tömeg, hadd édesüljön e szóban annak az osztálynak a keserősége, mely szinte tehetetlenül és tétlenül nézi a nagy kavarodást s szemmel láthatóan szorul mind szűkebb és szűkebb területre. Az osztály-, a felekezeti, a gazdasági harcok, feneketlen gyűlölettel teljes sűrűlődségek Szaharájában valóságos oázis a magyar tanítóságnak számban és erkölcsi erőben hatalmas hadserege, s napról-napra erősödik abbeli hitem, hogy a tanítóság ma már oly társadalmi tényező, mellyel számot kell vetni, melyet lehetetlen többé komolyan, nagyon komolyan venni. Míg az előbbkelő birtokos osztály vagyona romjain vagy tehetetlenül nézte, hogy mint sodorja el az élelmesebb kereskedő és iparos osztály, ahelyett, hogy maga is munka után látott volna, vagy hivatalba menekült, de semmiképpen sem volt arra való erkölcsi ereje, hogy alól kezdje s így törjön fel újra, az alsóbb osztály megelégedett azzal egyelőre, ha a fiát bár tanítónak nevelhette. Nevezetek nekem egy előkelő családot, mely a fiát tanítói pályára adta, még akkor is, mikor már nem volt betevő falatja? A tisztos szegénységtől, a keveset fizető, de becsületes munkától való öröklött írtózás töltötte meg ezt az országot szánsalomra méltó, élösködő, züllött alakokkal, kik csak most kezdik látni: ni, ni, a kicsinylett, megvetett tanító, a paraszt fia kifogástalannak ruhában jár, s minő változás! főispán, alispán szívesen parolázik vele, örömet elegyedik társalkodásba, mert lehet vele beszélni. Igen, ők nem sok iskolát végeztek, de otthon, a hosszú téli estéken annál többet olvastak, művelték a lelküket, csiszolódtak, s ahol a tanítóság mint erkölcsi testület megjelen: gyűlésen, felolvasó esteken, multságokon, mindenütt tiszteletre hangolja a komoly, a művelt embereket.

Nézzetek szét a vidéki városokban, csudát fogtok látni. Minő tüzzel, lelkesedéssel építik ők a maguk házát! Szeri-száma nincs a hangversenyeknek s ezeket mind ők rendezik, ők a

---

²⁷⁹ B. E.: Előrenyomulás. = Nemzeti Iskola 7 (1900) No. 47. (nov. 24.) pp. 1–2.

szereplők: szavalnak, zenélnek, felolvasnak, énekelnek s ím ez nem elég, mindenütt nagy, előkelő közönség hallgatja, csudálja őket. Mert ma még csudálkoznak. Ki hitte volna, hogy a tanítóktól ennyit kitelik? Ha csak egy kicsit keresnék, megtalálnák e rejtelem magyarázatát. Igaz-e vagy nem, hogy a mi úri lányaink átlagos műveltsége össze sem mérhető a tanítónők műveltségével? Igaz-e vagy nem, hogy ami úri osztályunk, amint leverte magáról az iskola porát, többé nem törődik irodalommal, művészettel - mind elbújuk a hivatalokban s napilapnál egyebet csak elvétve olvas? Több iskolát jár, mint a tanító, de irodalmi műveltsége a tanítóén alul marad. Fordulj meg akárhol, a fővárosban, a vidéken, irodalmi társaságok felolvasó ülésein s efajta összejöveteleken, hol az elme s a szív megtermékenyülhetne, a dzsentrit egy pár "szép szellem" (igazi fehér holló) képviseli, a közönség zöme az igazi középosztályból telik ki. Így eshetik meg az a csuda (nekem nem csuda), hogy a tanítóság ugyanakkor, amikor a maga erkölcsi és anyagi érdekeit szolgálja, egyben vezető szerephez jut s az ő lankadatlan lelekességével, tüzes akciójával összetereli egy földel alá a különben széthúzó kisvárosi elemeket. A legtöbb azzal a gondolattal megy a tanítók hangversenyeire: hát Isten neki, menjünk, juttassunk nekik egy pár fillért, s teljesen megváltozott hangulattal tér haza: no, lám, a tanítók! Ki hitte volna?

Az ám, ki hitte volna. Hát csak nyugodjanak belé – mégpedig örömmel – hogy a tanítóké a jövő. Az ők szűk lakásaikból nagy rajokban száll ki a jövőendő nemzedék s még megéri, akik nem nagyon öregek, hogy a tanító fiúk és leányok fogják alkotni a művelt magyar társadalom jelentékeny hányadát. S ez nagy szerencse lesz az országra, különösen, ha a hazulról hozott szellem meg nem romlik, ha azt a nagy erkölcsi erőt, mely a tanítóságban lakozik, fiaik beleviszik a társadalom romlott vérű testébe.

Mindezt pedig – személyes tapasztalataim nyomán – nem azért mondtam el, hogy hízelegjek a tanítóságnak s bár egyet is közölök elbizakodottá tegyen szavam. Sőt, most, hogy kezd feléjük irányulni a figyelem, most, hogy kezd foszladozni az elfogultság s helyét elfoglalni az őszinte tisztelet, elismerés: jobban kell vigyázniuk minden lépésükre, mint valaha. A tanítók elrönyomulása nem képzelődés, de tiszta valóság s ezt az előrenyomulást – bár alig van benne részem – nem mindennapi örömmel szemlélem. Ugye megbocsájtjátok, ha ez örömnél nyomában jár a szerető aggódás is? Tehát: csak előre, csak előre, de fiúk, el nem bizakodjatok! Nem, nem, a tanítók előrenyomulása nem képzelődés, de tiszta valóság.

Boldog leszek, ha majd fiaim közül bár egyet e hadsereg sorai közt látok.

B.E.

Drágul a tudomány²⁸⁰

Budapest, márc. 15.

A szabadság, egyenlőség, testvériség szent ünnepén kérdezzük meg Budapest fő- és alispánjait, minden rendű és rangú vezérő urait: valóképpen mit akarnak? Kérdezzük meg: mért akarják fölemelni az iskolaadót? Kérdezzük meg: mért akarják elzárni a szegény ember gyermeke előtt az utat a haladás, a művelődés, a boldogulás felé? Kérdezzük meg: valóképpen mi célra épültek azok a palotaszerű iskolák? Kérdezzük meg: mit értenek ők *egyenlőség* alatt? Azt-e, hogy szegény és gazdag köteles a gyermekét tizenkét éves koráig taníttatni, máskülönben szegényt és gazdagot megbüntetnek, azontúl pedig? Azontúl ugye megszűnik az egyenlőség? Azontúl a szegény ember csapja ki az utcára a gyermekét, a *polgári* és kereskedelmi iskolákban nincs keresnivalója: ezeket a gazdag emberek gyermekei számára építették, ugye?

A szegény ember gyermekének, mihelyt megpillantotta a napot, a hét görög bölcs bölcsességével kell bírnia: így lehet némi kilátása arra, hogy végigjárhatja az iskolákat – tandíj nélkül. A szegény ember gyermekének a tehetsége nem fejlődhetik: ha gyenge az alsó osztályokban, kimondják rá a szentenciát:²⁸¹ menjen suszterinasnak. Hogy a serdülő korban nagyot változhatik s táltos csikó módjára előzheti meg az addig előtte nyargalókat: erre várni nem lehet, ennek a módját, alkalmát megadni nem lehet. Tudod fizetni a szörnyű magas tandíjakat? Akkor tanulhatsz tovább. Nem tudod fizetni? Eredj odébb.

Mindnyájunk véres verejtékéből épülnek az iskolák. A földszintesek is, az emeletesek is. A napszámos épp annyi adót fizet, mint a milliomos. Ismétlem és erősítem, hogy éppen annyit. Sőt – tehetsége mértéke szerint – talán többet is. Mert a szegény ember egy krajcár jövedelmet sem tud eltagadni, a gazdag ember ezer módját tudja a reá nehezedő terheken való könnyítésnek. Az iskola tehát mindnyájunké s oly országokban, hol a nemzet erejét a nép minden rétegének művelődésében s az ezzel járó anyagi boldogulásában látják: nem állítanak tilalomfát az iskolák kapui elé. Ha Budapest igazán az ország szíve volna; ha Budapest vezető embereiben egy csöppnyi érzék volna a nemzeti kultúra igazi jelentősége iránt: nem próbálnák az iskolán hajtani be azt a mindenféle haszontalanságokra elpocsékolts s most erősen hiányzó pénzeket. Ellenkezőleg: nemhogy emelnék, de leszállítanák az iskoláztatás

²⁸⁰ Forrás: B. E.: Drágul a tudomány. Budapest, márc. 15. = Magyarország 3 (1902) No. 65. (márc. 16.) pp.

1–2.

²⁸¹ szentencia = ítélet határozottságával tett kijelentés

terheit; benépesítenék az ország szívének minden zugát a kultúra templomaival; ezeknek a templomoknak ajtait tárva-nyitva tartanák s belépő-díj nélkül engednék be a szegénység tanulni vágyó gyermekeit.

Ezt nevezném én nemzeti kultúrpolitikának. De: címeres gazdálkodással megrontani a főváros anyagi állapotát s most kapkodni minden szalmaszálhoz, még az iskolához is: ez csapni való politika. Oktalan, felháborítóan korlátolt, rövidlátó és hazafiatlan politika.

Fájdalom, a főváros politikája nem áll egymagában: országos betegség a tudomány drágítása, a nép fiainak a középiskolákból bűnös következetességgel való kiszorítása. A falusi gazda, a kisiparos ma már nem is mer arra gondolni, hogy tudományos pályára adja a fiát, ha még oly szép jövődőt jósol is a fiúnak a pap, meg a tanító. Régen minden falu adott egy pár tehetséges „parasztfiú”-t a középiskoláknak s sok ilyen parasztfiú végez ma áldásos munkát szerteszét a hazában. Ezek a parasztfiúk lassankint elmaradnak, mivelhogy drágul a tudomány. Verheti az eget a talentuma, az ekeszarva mellett kell maradnia, míg a vagyonos fiú fejébe addig töltik tölcséren a tudományt, hogy – tudós ember lesz belőle. Ha nem is éppen tudós, de – úr marad mindenesetre.

Hogy a szabadság, egyenlőség, testvériség szent ünnepén kell ezt elkeseregнем! Hogy éppen ezen a napon, mikor millió torok élteti az egyenlőséget – én azt sehol sem látom, pedig úgy keresem! Pedig úgy szeretném látni!

– Hol vagy Ádám? – kérde az Úr. Hol vagy, Egyenlőség?

B. E.

Ifjúság²⁸²

Csak kezembe veszem a tollat, hogy írjak az fiatalságról s érzem, hogy ifjudik öregedő szívem. Egyszerre leszakad a lelkemről az élet gondja, terhe; szívemet nem szorongatja a fájdalmak fájdalma, melynek neve nincs; sorba elvonulnak előttem az emberek s íme, látom, hogy a rossz emberek nem rosszak, legfőnnebb – ostobák: a jók – jobbak, nemesebbek, amint aminőnek láttam az elébb. Mely csudálatos változás! Nézem az eget: a borongó fellegeknek nyoma sincs. Vértízsergető langymeleg sugarak játszadoznak körültem: mosolyog az egész világ. És felszakad mellemből a kiáltás: üdv neked, élet, üdv neked, világ! Oly szép az élet, oly szép a világ!

Hallod ezt, ifjúság? Ez a te csudatételed. Ifjúvá teszi az öregedő szívet a te veled való foglalkozás.

Tudjátok-e, mi nagy kincset bírtok az ifjúkorban? Ti ezt nem tudjátok: hasonlatosak vagytok a dúsgazdag emberhez, ki nem tudja számát millióinak. Tudjátok-e, hogy sohasem lesztek többé ennyire irigyeltek, mint ma, amikor az a semmi vagytok, akiből minden lehet; amikor még tele van a szívetek virágoskertje bimbózó virágokkal s szánakozva néztek ránc: imé, a jó öregek, az ő virágoskertjük hervadásnak indult... Még egy dér s mind lefagytak a hervadó virágok... Övök a múlt, mienk a jövő, mienk az élet!

Vallomást teszek nektek, minő érzéseim voltak az élet különböző szakaszaiban. Tizennyolc éves koromban az az érzésem volt, hogy most búcsúzom az ifjúságtól. Megmagyarázhatatlan érzélgés vett rajtam erőt: távol a szülőföldtől, nekem szörnyű idegen városban, egy kicsi szobácskában egyedül üldögéltem s könnyezve vettem búcsút a tizennyolcadik esztendőmtől. Azt hittem, itt végződik az igazi ifjúság. Most már tudom, hogy nemcsak az történt: itt kezdődött az élet. A küzdelem a létért. A jövőért. Vajon teljesülnek-e mind a szép álmok, miket eddig álmodám? Azok az öreg elmétől megmosolygott, de oly fenséges szép álmok. Avagy ifjú-e az, aki nem álmodik? Az öreg ember alszik, az ifjúság joga, kiváltsága az álmodás. Az ébren álmodás. Nagynak lenni a nagyok között; versenyre kelni a jók legjobbjával; dicsőséget szerezni magadnak, hazádnak. Tollal, szóval, cselekedettel. Kinek miként adák az istenek.

De most jertek s nézzétek az álmodozót, ki gyámoltalanul hanyódik a nagyváros hullámozó tengerén. Nincs, aki ösztökélje, nincs, aki biztassa: előre. Érzi, hogy árvább az árvánál. Az álmok foszladoznak. Egy-két balsiker s belepirul az egész lelke: lám, csak maga

hitt magáról valamit, valóképpen a nagy tömegnek láthatatlan paránya – hát a szép álmoknak vége ez?

Huszonegy éves koromban már búcsúzódtam – az élettől.

Íme, az egészségtelen, az érzelgős gondolkozás szörnyű logikája! Aki már tizennyolc éves korában elbúcsúzik az ifjúságtól, hová juthat huszonegy éves koráig? Még meg sem kezdte az életet s magára fogja: az én életem – eltévesztett élet. Ennek csak egy orvossága van: a halál. S a botor ifjú lélek kéjelegve kéjeleg a halál gondolatában. Már csak egy poézist lát az életben: azt az utolsó pillanatot, mikor elrebegi: Isten veled, élet.

Látván magam körül fiaimat, a véremből való véreket, s látván titeket mind, megdöbben a szívem a fiatal lélek könnyelműségén: mely semmiség neki az, mihez most öregedő szívvel, sok keserves csalódás után is úgy ragaszkodunk!

Íme, huszonegy éves koromban búcsúzódtam az élettől s ha akkor megkérdezheti valaki: miért? – de bárgyú dadogással felelek! S ha megmondom nektek, mi tartott vissza az életnek: a ti fiatal szívetek is elmosolyodik annak a kicsiségén, annak a semmiségén.

Nem történt semmi különös, csak annyi: írtam valamit. Azt egy szégyenkező levéllel elküldtem valahová. Ott azt az írást betették egy fiókba. Telt, múlt az idő. Hét hét után, hónap hónap után. Eltelt bizony egy esztendő is. És akkor mi történt? Az történt, hogy valaki belenyúlt a fiókba. Kezébe akadt a kézírás. Rávetette a szemét. Nyilván azt mondta: na, nem is olyan rossz. Jobb híján – mehet. Hát ment. S mikor én éppen a halál gondolatával tépelődtem, mikor a búcsúzóleveleket is megírtam a szülei hajlékban s mikor még csak azon vonaglott a szívem: hogyan tudnék elbúcsúzni az édesanyámtól, hogy össze-vissza csókolhassam s mégse vegye észre búcsúzásomat: nyílik az ajtó s hozza édesanyám az újságot. És ott az újságban a nevem. Egy cikk alatt. Egy semmiség alatt. Ha ezzel a semmiséggel én most beállítok ahhoz az úrhoz: Uram, én vagyok az az ifjú, aki ezt írtam, látva-látom a gondolatát, az ijedelmét: csak nem akar honoráriumot! De én messze voltam, otthon voltam, engem az isteni gondviselés visszatartott ettől. Én magamtól tudtam meg később, hogy ez a cikk egy semmiség, de akkor, de akkor! Visszaadott az életnek. Visszaadta az erőmet, a bizalmamat. Be szép lett a világ egyszerre! Olyan szép, hogy megdöbbenek belé ma is, ha rágondolok. Megdöbbenek, hogy az ifjú életét mely hihetetlen veszedelmek környékezik. Mely semmiségek tarolják le élete kedvét s mely véletlen semmiségek hintik be hímes virággal letaroltnak vélt virágoskertjét!

Minek mondtam el ezt? Annak mondtam el ezt, hogy másnak akarlak látni, mint amilyen én valék. Nemcsak a tisztességtelen cselekedetektől kell óvakodnunk, ha azt akarjuk,

hogy soha se kelljen pirulnunk a világ s legfőképpen önmagunk előtt, de számkivetni kell lelkünkől a gyáva csüggetegséget is. Két szélsőség átka ül a magyar ember lelkén: a mértéket nem ismerő lángolás s a mértéket nem ismerő csüggetegség. E két véglet közt hányódva, hány szép remény omlik porba időnek előtte! Ma láng perzseli, holnap gyáva csüggetegség sorvasztja, őrli a lelkét; ma azt hiszi, övé az egész világ, holnap már csüggetegen nézi az eget: mind a két hit romlásba vezet.

Ne irtózzék nagyra törő lelketek az arany középszertől: nem a nagy ideáloktól való süllyedést jelenti ez. Jaj annak, kit kiváltságos elmék káprázatos fénye megejt s erején felül mer; aki abban a botor hitben él, hogy ha híre, neve nem ragyog, haszontalanul élte földi életét. Hány név tündökölt érdemtelen s hány érdem munkál névtelen s vajon kell-e kérdenem: e két dicsőség közül melyiket fogadjátok jobb szívvel? Ennek a kornak sok minden betegsége közt van-e a közre ártalmasabb betegsége a minden áron, a komoly munka nélkül való feltűnési, szereplési váagnál, mely az egyénre hirtelen letűnéssel végződik rendszerint, de ki örül a letűnésen, látván, hogy e betegséget valóképpen a köz sínyli meg? Munkálni csendben, zajtalan, tehetségünk mértéke szerint, munkálni nem csupán azért, hogy megszerezzük a mindennapi kenyeret, de állandó hevülettel szívünkben, soha nem felejtve, hogy a magunk jóvoltának munkálásán felül van még külön küldetésünk is: ez a munka az, mely Istennek tetsző, lelkünket megnyugtató; ez a munka az, mely megérteti velünk, hogy nem cél nélkül születünk e világra. Ez az a munka – mely legyen bár tehetségünk közepes – felülemel a középén, felülemel a köznapiságon. A tudat, hogy te, ennek a kicsi nemzetnek a fia, mikor magadnak dolgozol is, úgy dolgozol, hogy az ennek a kicsi nemzetnek erejét, üdvét szolgálja, feledtetni veled a te kicsiségedet, a te porszem voltodat: a nagyság mértéke illeti meg mindazokat, kik egész életükön át ápolják szívükben azokat a nemes ideálokat, melyek az ifjúkorban plántálódnak; a nagyság mértéke illeti meg mindazokat, kik életük folyásán soha meg nem feledkeznének a köz iránt való szent tartozásáról.

Az élet küzdelmei közt sok keserű csalódás ér majd, fiatal barátaim, de minden csalódás semmi ahhoz, ha magatokban csalódtatok. Ha beismerésre kényszerültök, mondván: hazám, nemzetem javáért szent hevület lakozott a szívemben, komoly eltökéléssel kezdettem az életet: idegen istenek oltárain nem áldozom, de hajh, gyöngé voltam, eltántorodtam, tévelyegtem, enmagamban csalódtam... Ez szörnyű vég. Ettől az Isten óvjon titeket!

Öregedjék az elmétek, de a szívetek soha!

Öreg elme, ifjú szív: ezt a nagy áldást imádkozom a ti részetekre, édes szép fiaim!

Benedek Elek

Érett tanítók kora²⁸³

Az új tanterv-revízió a tavaszi és nyári ankétek módosítása után most, mint kész törvényjavaslat a képviselőház asztalán fekszik. Mióta a haladó kor szükségessé tette a kérdés felvetését; s mióta e javaslat készül: tán egy javaslat sem részesült annyi hozzászólásban, mint éppen ez, úgy az egész sajtó, mint a szakemberek részéről.

E javaslat sokoldalúsága mellett nem lehet célom ez alkalommal annak részletezésébe belebocsátkozni, hisz mindmegannyi tétele egy-egy bő hozzászólásra adna alkalmat. De mégis jólesik annak egyik fejezetéről, mely a tanító képesítéssel kapcsolatos szakvizsgát teszi kötelezővé, egyes életbevágó momentumot felhozni.

Az indokolás pedagógiai szempontból szól a javaslat mellett; de vannak más szempontok, melyek, mint a tanítói állással járó körülmények, szintén elsőrendű indokokat képeznek. Ilyenek: a jövőendő tanító társadalmi szereplése és magánélete. Nézzük ezek minden cifra kommentár nélkül egész tárgyilagos szemüvegen, úgy amint annak képeit egyes, a múltból szerzett tapasztalatok a szemüvegre rajzolták.

A tanító, mint ilyen, fontos társadalmi szerepre van hivatva, úgy is mint a nép hivatott tanácsadója, vezetője, úgy is, mint példaadó erkölcs bíró. Nem vétek ami közkincsünk, a mindnyájunk sajátját képező tanítói tekintélyt szem előtt tartó tisztelet ellen, ha éppen e féltve őrzött kincsünk érdekében rámutatok egyes sajnálatos jelenségekre, melyeknek csirái abban a talajban vannak elhintve, mely a képzőből kikerült, még éretlen, korlátozásra szoruló ifjú nemzedék lobbanékony természetében gyökerezik. Az önsorsával mindig elégedetlen emberi természet a természetes fejlődés korlátait az élet egyik szakában sem akarja annyira lerombolni, mint éppen a 20–21 éves korban, hogy mint kalitkájából kiröppent rabmadár, a vágyak netovábbjának szárnyain kalandozza be azt az úrt, mit a korlátlan szabadság ajándékozott neki, nem gondolva meg, hogy amily fenséges a léleknek ez az ajándéka, épp oly megbecsülést érdemel.

A mi pályánk kezdete éppen erre az időre esik. Az életet még nem ismerő ifjú a négy évi tanfolyam arany korában egy neki nem tetsző, unalmas nyűgöt emel: a képzőbeli fegyelemhez való kötelező alkalmazkodás nyűgét. Vágyainak netovábbját az alárendeltségtől való szabaduló ábrándozás képezi. Majd üt a megváltás órája s ő szabad. Zsebében egy útravaló, mellyel bebocsájtást kér az élet pitvarása. És ő boldog! A bilincsek

---

²⁸³ B.: Érettebb tanítók kora. = Nemzeti Iskola 12 (1905) No. 1. (jan. 7.) pp. 5–6.

súlyától szabadultan kedvteléssel használhat fel minden alkalmat, hová szenvedélyei, vágyai űzik és terelik. A sors sem hálátlan hozzá: talán egy falucskát jelöl ki számára s oly szépnek látja a világot, mintha csak e kis falu volna az élet eldorádója.

A kis falu népe ünnepies érzéseket van eltelve az ifjú vendég iránt; bárhová megy, szíves fogadtatás kíséri útját. Családi lakoma, disznótor, táncmulatság...hiányos nála nélkül. Az ifjúnak oly jól esik a bálványozás, mely mindenütt őt emeli az ünnepély központjává. Egyik ismerkedés a másikat éri s a község Messiását övező tisztelet lassanként a bizalmasság jellegével cserél formát. Oh a bizalom az ő korlátai közt amekkora kincs, éppen oly veszedelmessé válhatik a korlátok számba nem vevésével! Az ifjú barátunk még éretlen, nem gondol a veszedelemmel, észre sem veszi a lejtőt, mely őt örvény felé sodorja. És foly tovább a megáradt boldogság s az élet előtte egy földre költözött mennyország. Hogyne, hisz vágyaink netovábbját nem fészélyezi már a képzőbeli nehéz munka és fegyelem; a továbbképzés nem zavarja kedvteléseit és éretlensége nem veszi számba azt a komoly elhivatást, melyre őt az élet iskolája kötelezi. Nem csuda hát, ha egyik erkölcsi botlás a mászt éri. A falu ifjúsága szívesen fogadja társaságába s a neki nagyon tetsző ünnepeltetés mámara igen könnyen sodorja oly dolgok elkövetésére, melyeknek bánkódás a vége. Még szerencsés, kinek van annyi erkölcsi ereje, hogy a szomorú múltból okulva, a jövőt hivatásához illő komoly megfontolás tárgyává tudja tenni, mert reményvesztett még nem lehet az, ki a feleútnál megállhat.

Azonban mélyebb filozófiával bírálva pályánkkal járó e jelenségeket: tán nem írhatók e momentumok egészen az ellenőrzést még oly nagyon feltételező ifjú erkölcsi kontájára. Hisz őt tegyük-e felelőssé az emberi természetben rejlő ama hajlamok meggátlásáért, melyekre az ő szabadakarata még nem lehet elég erős. Vagy a természettel jöjjünk összeütközésbe, hogy egoismusunkat ily vegyes harmóniába olvasztotta?

Nem folytatom tovább! Az elmondottak a tanítói szakvizsgálat minden bővebb indokolását fölöslegessé teszik. A szakvizsgálat hivatva lesz megőrizni a jövőndő tanítóságot sok oly szomorú s mindnyájunk közkincsét megrendítő jelenségtől, mely az e korral járó éretlen felületességben szokta megbosszulni magát. Én ezt hiszem, met az a két esztendő, mely az alapvizsgát a szakvizsgától elválasztja, míg egyfelől az élet komoly elhatározásának lehetőségét adja meg az ifjú embernek, addig e közvetett és önerejére utalt fegyelem csak feltételes szabadságra helyezi őt, annak meggondolásával, hogy akarva-nemakarva tanulni és oly dogokkal foglalkoznia kell, melyek életpályájának s megélhetésének elengedhetetlen feltételei.

De van egy másik, a tanító egész életére kiható jó oldala a javaslatnak, mely mellett annyi, szebb reményre jogosító ifjú társunk szomorú példája bizonyít. Ez szintén az éretlenségben kereső elhibázott családalapítás - a meggondolatlan korai házasság. A házasság? Hát van-e a léleknek nagyobb kincse, az egymást boldogító szeretetben eggyé forrt szíveknek nagyobb áldása, mint egy szép családi élet, hol az egymást megérteni, a közjavát munkálni tudó hitvestársak paradicsomi örömben ölelhetik egymást; hol a gondos kertész kezek finom alakításától szépen növekednek a szülői örömkönnyek harmatától öntözött ifjú sarjak - a szülők szerelmének zálogai, a gyermekek, a jövő reményei. Oh, bizony szép a családi élet, – ha el van találva.

És hol van nagyobb szükség erre, mint éppen a mi pályánkon, hol családi életünkkel is útmutatói kell legyünk feladatunk egyik sarkallatos követelményének, a nevelésnek. Itt társunkat nem bízhatjuk a véletlen szerencsére. A legnagyobb megfontolás és életbölcsség szükséges ennek megválasztásához, eltalálásához, melyhez semmi esetre sem elegendő a 20–21 éves életkor. Pedig hányunkkal nem esik meg ez az óriási botlás, melynek soha sem pótolható keserű csalódásai egész életünk egén komor felhőként átvonulnak. Hány fiatal társunkat láthatjuk, kit egyes falusi szülők rászednek, hálójukba kerítenek, mint a pók zsákmányát s hozzá nem illő, műveletlen lelkületű, tehát jövőendő élettársát soha meg nem értő lányukat rákötik a szabadulni nem tudó szerencsétlen áldozatra, ki az élettapasztalataiban még eléggé ki nem forrott éretlenségéből származó házasságának tulajdoníthatja a jövő reményeivel táplált boldogságának összeomlását, családjának romlását, egész életének sírját. S az öntudatra ébredés korában szánalmasan jajdul fel a sors ellen, hogy könyörtelen csapásának nyomain áldás helyett átok, öröm helyett bánat s élet helyett halál kíséri őt az élet véghatáráig - a koporsóig.

E szerencsétlenségnek sem éppen a tanító oka, hanem az éretlen gyermek-ember, ki egy híg agyvelő tanácsával önásta sírba temeti a tanító minden boldogságát, mert a pálya kezdetén hiányzott az az ellenőrzés, mely őt e végzettől megóvta volna.

E tekintetben is nagy reménnyel vagyok az életbe léptetendő szakvizsga iránt, mert hiszem, hogy a magát eddig függetlennek érző ifjút ez megakadályozza egy boldogtalan házasságtól. Az a két év megérleli őt, akárcsak a magasbb pályák embereit, kik 24–25 éves korukban léphetnek ki az életbe, amikor érett ésszel fogják fel az élet nagy célját – a házasságot.

A szakvizsga feltétlen szükségét mutatja a múlt s üdvös irányát igazolni fogja a jövő, mert az az elősorolt szomorú tapasztalatoktól megmenti a jövőendő tanító nemzedéket s a társadalom köztisztelete fogja övezni a tanításág egyetemét. Azért hát szakvizsgát,

mihamarabb jöjjön el a te országod, de a javaslatbeli szakvizsgálat módosítassék úgy, ahogy azt az országos bizottság emlékirata kívánja. Különben...ez az okos dolog is csak a tanító gyötrelmét szaporítja.

B.

Alacsony színvonal²⁸⁴

Az idei közoktatásügyi vitáról egyértelmű a művelt emberek kritikája. Ez a kritika így szól: amilyen magas színvonalú volt Apponyi miniszter bevező beszéde, oly megdöbbenően alacsony színvonalon mozogtak a képviselő urak hozzá- és közbeszólásai. Mert amit a képviselő uraktól hallottunk, a legjobb akarattal sem nevezhetjük parlamenti beszédeknek: szellemtelen, üres, a nemzeti kultúra magasabb feladatairól halvány sejtelemmel is alig bíró „hozzászólások” és „hazabeszélések” voltak ezek.

Mindjárt, mielőtt tovább mennénk, megállapíthatjuk, hogy minket, kik nem ma foglalkoztunk először a közoktatás ügyével s kiknek nem a mostani vitától datálódik abbeli megfigyelésünk, hogy Magyarországon minden kaputos, sőt minden darócruhás magyar érteni vél a közoktatáshoz, ez idei vita alacsony színvonala nem lepett meg. Előre látható volt, hogy a hosszú hallgatás után egy egész sereg képviselő használja fel a nyilvános szereplés kedvező alkalmát s hol nyílnék erre kedvezőbb alkalom, mint a közoktatásnál, mely a legkönnyebbnek látszó az ország összes ügyei között? És ne feledjük, hogy ezidő szerint nemcsak a kormány átmeneti, de maga a képviselőház is. A szerencsétlenségben nagy szerencse, hogy az átmeneti kormány csaknem összes tagjaiban a közélet legkiválóbb férfjaiból alakult meg, de már a képviselőháznak a maga teljességében végtelenül lehangoló a képe.

A „nagytakarítás” roppant hirtelen történt, a nemzeti ítélet nagy seprőgépe tengersok szemetet separt ki a törvényhozás házából, de már arra nem volt idő, hogy a kisöppört ház új lakóit megválogassa. A régi, még mindig leselkedő, feltámadásával fenyegető éréban a képviselőház többségét azok alkották, kik bírták pénzzel és egyébbel, az új érában azok sokasodtak meg, azok települtek be a Törvényhozás házába, akik legjobban bírták – hanggal. Ez természetes. Mindig így volt, így is lesz a nagy nemzeti felbuzdulások idején. A legüresebb emberek a lehangosabbak s a reményektől, vágyaktól megmámorosodott nemzet csak a kiabálást hallja, a belső tartalomra jóformán ügyet sem vet.

Valóban, a mai helyzet kétségbeejtő volna, ha nem remélhetnék, hogy az átmeneti állapotból majd csak kivergelődik az ország s a lassanként eszmélni, gondolkodni kezdő nemzet nagyobb körültekintéssel fogja megválogatni a nemzeti politika feladatainak megoldására hivatott férfiakat. Mert kétségtelenül elsőrendű fontosságú, hogy az „országtartók”, a kormány tagjai a közélet legkiválóbb férfjainak sorából kerüljenek – s e

---

²⁸⁴ B. E.: Alacsony színvonal. = Nemzeti Iskola 14 (1907) No. 3. (jan. 19.) p. 1.

tekintetben panaszunk ma nem is lehet –, de az is bizonyos, hogy a legkiválóbb államférfia, bölcsessége, erős hazaszeretete, nagy munka- és alkotókedve sem juttathatja diadalra eszényeinket, vágyainkat, ha a törvényhozás tagjai csak botorkálnak a magasban repülő sasoknak földre vetett árnyéka után s maguk is nem tudnak repülni egy bizonyos magasságban, ha nem is vezető sasok magasabb régióiban.

Ahogy s amilyennek mi a mai parlamentet látjuk, jogos aggodalom fog el, ha a jövőre gondolunk. A mi nagy embereink jóformán mind a kabinetben ülnek s ezek a férfiak többnyire életük alkonya felé közeledő emberek: hol az újabb nemzedék, mely felváltsa őket, ha kidőltek? Szabad-e bizakodnunk abban a hagyományos nemzeti szerencsében, majd gondoskodik rólunk a magyarok Istene? Szabad-e egy nagy feladatok megoldása előtt álló nemzetnek közömbösen nézni parlamentjének szellemi süllyedését s a véletlenre bízni, hogy kik lesznek majdan a vezetői? Hiszi-e a nemzet, hogy a parlament, a mai parlament képviselője a magyar műveltségnek s mindegynek tartja-e, hogy kik a szónoklói több százados vágyainknak, reményeinknek?

Végtelenül fáj nekünk, hogy el kell mondanunk e keserű igazságokat, de jobb, ha mi mondjuk el, mint azok, kiket kritikájukban nem a nemzet jövőjén való aggodás vezérel, de az alacsony érdek. S végtelenül fáj, hogy ezeket a keserű igazságokat éppen a közoktatási vita alkalmából kell elmondanunk. De mi nem ok nélkül félünk, hogy a régi rendszer lehelkedő hívei nem méltányolják az átmeneti állapot természetszerű szépséghibáit s a félrevezetett nemzet hite, bizodalma nemcsak azokban rendül meg, kik erre tudatlanságukkal, léhaságukkal, munkakerülésükkel rászolgáltak, de megrendül azokban a nemzeti eszményekben is, melyeknek tényleges, számszerű többséget szerzett az Apponyiak, Kossuthok nemes fanatizmusa.

A közoktatásügyi vita eltarthat vala akár két hónapig is, mi vagyunk az elsők, kik az időt nem sokalljuk, ha e vita ahhoz a nagy nemzeti ügghöz méltó lesz vala. Ha termékenyítő eszméket produkál s a létező bajok gyökeréig hatol. De sem ez, sem az nem történt. Mindössze az történt, hogy a miniszter egy hónapig le volt szegezve a bársonyszékbe s egy sereg képviselő leleplezte magát, a dolgokhoz való nemértését, tudásának, szellemi színvonalának alacsonyságát s maga a képviselőház is kiállította magáról a szegénységi bizonyítványt: a miniszter beszédje után csak egy beszéd érdekelte, az, amely úgynevezett leleplezésekkel kedveskedett. Egyébként üres volt a ház s üres lett volna akkor is, ha véletlenül valamelyik képviselő egy igazán tartalmas, komoly beszéddel lepi meg a nemzetet. Beszéltek, mert a kerületben kötelezték magukat, hogy beszélnek s mikor az ígéret beváltására került a sor, nem tudták, mit beszéljenek.

Az egyszeri kántornak egy borközi mondását sokáig geniális értelmetlenség netovábbjának tartottam, de vizsgálván a szomorú jelenségeket s bírálván a parlament színvonalát, úgy tetszik nekem, kezd a zagyva mondás értelme kibontakozni. Parlamenti nyelven beszélve, az egyszeri kántor azt mondta, hogy Adjon Isten szebb jövőt hazánkra – aki nem az, ne vegye magára!

B.E.

Ferike elveszített egy esztendőt²⁸⁵

Ferike még csak tíz esztendő s máris elveszített egy esztendőt. A Ferike korában bicskát szokott elveszíteni a falusi gyermek, szegény Ferike száz bicskánál is többet: kerek egy esztendőt veszített el. Ferike okoszemű, eszeváltó, könnyű felfogású gyermek, szüleinek, nagyszülőinek öröme, büszkesége, szép jövőt ígérő reménysége, első volt társai közt az első, második és harmadik osztályban, s ki hitte volna? Utolsó lett a negyedikben. Olyan utolsó lett, akinek fölébe sőt elébe is egyetlen egy fiú sem kerekedett: utolsó lett az egész osztály. Olyan utolsó, hogy a vizsgán valamennyi néma volt, mint a hal: egy szó nem sok, annyi tudományt sem szereztek kerek egy esztendőn át. Épp ilyen sorsra jutott a többi osztály is: az ötödik és a hatodik. A hatodik szerencsés volt: egyetlen növendéke sem vala. Búsulnak a szülők mind közönségesen, s méltatlankodnak erősen: szántásnál, kapálásnál, szénacsínálásnál bezzeg jó hasznát vehették volna a gyermekeknek, de hát iskolába kellett menniök, ott ülni, ülni a padban, s hallgatni a tanító bácsit, aki szüntelen beszél és beszél románul, de hiába beszél szegény: sziklára hullott minden szava. Igen, búsulnak a szülők és méltatlankodnak, de mi ez a búsulás és méltatlankodás a Ferike szüleinek búsulásához képest! Mert Ferike szüleinek igen szép tervük volt: ősszel viszik Ferikét a sepsiszentgyörgyi kollegiumba s ha ezt elvégzi, küldik az állatorvosi akadémiába, azért oda, merthogy a gyermek igen szereti az állatot. És Ferikét nem vihetik a kollegiumba, mert ott felvételi vizsgát kéne tennie s kisülne, hogy Ferike csak babukolva²⁸⁶ olvas magyarul is, románul is. Jóformán mindent elfeledett, a mit a nyugalomba ment, jó öreg tanító bácsitól tanult, aki kerékbe törte a román nyelvet, de magyarul is, románul is megtanítá olvasni a tanítványait.

De hát mi történt? Az történt, tekintetes, nagyságos, méltóságos és nagyméltóságú Közvélemény, hogy fittyet hányva a békeszerződés-ígérte székely önkormányzatnak, Anghelescu és Costachescu miniszter urak rászabadították a regáti pedagógusokat a székelyföldi iskolákra, azzal az egyáltalán nem titkolt gondolattal, hogy a székelyeket romanizálják (Jorga szerint visszaromanizálják) s az eredmény? A romanizálás is, a visszaromanizálás is csődöt mondott, ellenben sikerült az, amire talán nem is gondoltak Anghelescu és Costachescu úrék (milyen szépen összezsugorodik a nevük is!), igen, sikerült balkanizálni a gyermekeinket. Eddig csak hírből, meg olvasmányaim alapján ismertem a

²⁸⁵ Forrás: Benedek Elek: Ferike elveszített egy esztendőt. = Brassói Lapok 35 (1929) No. 154. (júl. 12.) p.

4.
²⁸⁶ babukolva = szótagolva

Balkánt, most közvetlen közelből látom: itt van az én kis falum iskolájában, s ott van mindenütt, ahol regáti pedagógusoknak szolgáltatták ki a gyermekek lelkét.

Jó hatvan esztendeje annak, hogy végeztem a kisbaconi „akadémiát”, s bár akkor még nem volt meg Eötvös József népiskolai törvénye, s többnyire néhány osztályt végzett diákok voltak a kántortanítók, két tél elég volt arra, hogy fölvegyenek engem az udvarhelyi kollegium harmadik elemi osztályába. Latin könyvet nyomott a kezembe a rektorprofesszor, s úgy olvastam, mint a „víz”. Ferike négy telet járt iskolába, s amiként mondtam, eszeváltó, okos gyermek s akadozva olvas az édesanyja nyelvén. A harmadik osztálytól fel a hetedikig befejezőleg, egyetlen egy órát engedélyeztek a magyar nyelvnek – ó, nem naponként, de hetenként! Természetesen a regáti pedagógus ezzel a heti egy órával is adós maradt, s az első és második osztály magyar tanítónőjének köszönhető, hogy hetenként egyszer magyar olvasókönyvet silabizáltak a kisbaconi gyermekek.

Arra én már sok tintát vesztegettem, hogy a „nemzeti” tárgyaknak román nyelvű tanítása (történelem, alkotmány, földrajz) csődöt mondott, de ez nem elég: mindenütt, ahol regáti pedagógusok balkanizálják gyermekeinket, csődöt mondott minden más tantárgynak is (természettan, számítás stb.) a tanítása. Fáj, igen fáj, hogy meg kell szomorítsalak, ó, tekintetes, nagyságos, méltóságos és nagyméltóságú Közvélemény, de itt, szemünk láttára, valóságos lélekgyilkolás folyik, amiben aligha telnék öröme Costachescu miniszter úrnak, ha csak egyetlenegy magyarnak csúfolt állami iskolába betekintene, ahol regáti pedagógus gyilkolja a maga és a gyermekek lelkét. Igen, a magáét is. Mert hamarosan látható-e származék, mint a regáti pedagógus, aki sem a gyermekekkel, sem a szülőkkel nem érintkezhetik, csak beszél, beszél – szüntelen a falaknak beszél.

Minálunk nagyon kedélyesen folyt le az egzámen. A mi regáti pedagógusunk egyszerűen eltűnt az egzámen elől. Valamint Csokonai Vitéz Mihály „csapot, papot, mindent ott felejtett”, azonképpen a mi regáti pedagógusunk is ott hagyott iskolát, irodát, s úgy mondják, elment képesítő vizsgázni. Szóval: vizsga előtt vizsgáz. Irodát is? – kérdi a tekintetes, nagyságos, méltóságos és nagyméltóságú Közvélemény. Igen, irodát is, mert a diplomátlan pedagógus egyben igazgató is vala. Én, aki olvastam valamelyik középiskolai könyvben, hogy négy elemi, meg négy gimnáziumi osztállyal és gyorsalpaló tanfolyammal egész sereg embert szabadítottak rá a középiskolára, nem ütközöm meg azon, hogy diplomátlan ember volt iskolánk igazgatója; inkább azon ütközöm meg, hogy a tanítóképzőt már szinte végzett pedagógusokat nem a regátban helyezik el, hanem rájuk küldik. Megütközöm ezen, mert ez szégyenletes állapot. Ennek a szégyenletes állapotnak az eredménye az is, hogy az abszolváló vizsgán a kisbaconi gyermekek meg sem tudtak

mukkanni. Pedig a szomszéd falubeli magyar tanítók voltak a vizsgáztatók. Átengedhették volna őket, mert tanfelügyelő nem volt jelen, de lelkiismeretük nem engedé. Ezek is veszítettek egy esztendő, miként Ferike.

Szegény Ferike, mely hamar kezdi veszíteni az esztendő. Úgy cseppenhet, hogy egy-két esztendő majd elveszít az érettségi vizsgán is, s mellig érő szakálla lesz, mire megsimogathat egy beteg állatot, s receptet ír neki.

*

Írás közben kapom a megnyugtató hírt: a tanítónőt, aki hét osztállyal kínlódott, kinevezték. S magyar tanítót neveztek ki a regáti pedagógus helyére is. Öreg ember, itt született, itt van háza, földje, itt lakik a felesége és hét gyermeke, s őneki a negyedik faluban kellett eddig tanítania. Végre! Vajon így lesz-e minden székely faluban? Akár lesz, akár nem, tanácsolom a magyar középiskoláknak: nyissanak előkészítő osztályt. Ehhez csak egy jó tanító kell. Akkor nem esik meg az, ami Ferikével megesett, hogy bicska helyett esztendő veszítsenek el gyermekeink.

(Kisbacon, 1929. július.)

Benedek Elek

TANKÖNYV-MONOPÓLIUM

A tankönyvbírálok²⁸⁷

A napokban jelent meg a hivatalos lapban azok névsora, akik hívatvák a közoktatási tanácsnak a tankönyvbírálatban segédkezni. Kilencven tankönyvbírálot nevezett ki a kormány a legkülönbélebb szakmával foglalkozó és a különféle iskolákban működő tanférfiak közül.

A jelenlegi közoktatási tanács szervezetében ez a körülmény mindenesetre egyike a leglényegesebbeknek, mert hiszen a legnagyobb bajok éppen a tankönyvbírálat terén mutatkoztak és a múlt és jelen közoktatási tanács szervezete között ez a legnagyobb különbségek egyike, azért illő, hogy vele bővebben foglalkozzunk.

A bírálóknak állandó testülete van immár; tehát bizonyos a legfőbb hivatása, hogy a bírálatban is állandóság mutakozzék, hogy a bírálatokban is kifejezést nyerjen egy állandó, didaktikai, módszertani és tudományos meggyőződés. Ebben látom a nagy fontosságát az állandó bíráló kinevezésének. Eddigél, a régi tanács szervezetében ilyen állandóság nem nyilvánult.

Ma elvetettek egy könyvet, melyet máskor lényegében teljesen változatlanul elfogadtak; a legellentétebb nézetek és elvek jutottak kifejezésre a bírálatokban, s a bírálat soha sem szolgálhatott a tankönyvíró további okulására, mert a tanács új meg új egyéneket vont be a körébe, új meg új nézetek nyertek kifejezést a bírálatokban.

Majdnem megvalósult az a l'art pour l'art nagy mondásán készült hamis, értelem nélküli állítás: la critique pour la critique, amivel nemrégiben egyik szépirodalmi lapunkban találkoztunk. A bírálat, ezt nyíltan kimondjuk, nem a bírálatért van. Az a bírálat, melynek csak öncélja van, mely más célra nem törekszik – teljesen fölösleges céltévesztett. A bírálat mindig a megbírálnak szolgálatában áll és a bírálat akkor teljesíti tisztét, ha javítja a művészt, javítja az író, javítja az irodalmat. A bírálatnak olyannak kell lennie, illetőleg a bírálati eljárásnak olyannak kell lennie, hogy tankönyveink általa javuljanak, hogy tankönyveink bírálata idővel majdnem fölöslegessé váljék. Ha valóban helyes úton halad a tankönyvbírálat, akkor kell, hogy évről-évre kevesbedjék az elvetett tankönyvek száma; akkor kell, hogy a bíráló testület által a bírálatokban kifejezésre jutó fölfogás közkinccsé váljon, s a tankönyvírók munkáját irányítsa.

Csakis ebből a szempontból tekintve van jogosultsága a tankönyvbírálatnak, mert végtére is az még nem nagy baj, hogy egyik-másik könyvünk nem üti meg a kellő mértéket, hanem az már igen nagy baj volna, ha tankönyvirodalmunk emelkedésére nem nyújtanánk minden alkalmat.

Ebből a szempontból tekintve a tankönyvbírálatot, üdvözölni lehet az állandó bírálók kinevezésének intézményét, ha abban az irányban, amelyben jeleztük, nevezetesen a tankönyvírók okulásának fejlődése irányában a további lépéseket megteszik.

Erre pedig nézetem szerint elsősorban fontos, hogy az állandó bírálók közt valóban egy állandó fölfogás: metodikai és tudományos fölfogás honosodjék meg. Csakis így érhető el az, hogy a bírálat hivatását teljesítse. Ott, ahol a bírálók közt ellenvetések vannak principiális²⁸⁸ dolgokban; ott, ahol a bírálók homlokegyenest ellenkezőt állítanak, amelyek mind homlokegyenest ellenkező elvi meggyőződésből fakadnak: ott igazságos ítéletet hozni nem lehet. Ha megengedjük azt, hogy a tankönyv megbírálásában a tudománynak ki nem forrott, megállapodáshoz nem jutott elvei egymással ellenkezően nyilvánuljanak: akkor nem érjük el azt, hogy a bírálat magát az irodalmat fejlessze; nem érjük el azt, hogy a bírálat megnyugtatóan hasson a közönségre; nem érjük el azt, hogy a tanács tekintélyét a bírálók véleményei emeljék.

Elsősorban tehát arra kell törekednünk, hogy a kinevezett bírálók egy testületet alkossanak, melyben az egyéni nézetek élei lassan-lassan letompulnának; oly testületet, mely míg egyrészt maga is figyelemmel kíséri a tudomány és metodika haladását, addig másrészt iparkodik tudományos és módszertani meggyőződéseit terjeszteni; hogy ne titokban működő zárt testület legyen, hanem olyan tekintélyes fórum, mely elől annak, aki a tudomány és módszertan haladása elől el nem zárkózik, rettegnie ne kelljen.

Egy ilyen testület nem lehet konzervatív a szó szoros értelmében, nem utasíthat vissza oly műveket, melyek új elveket honosítanak meg irodalmunkban, mert maga is tájékozódik a folytonos haladásról; de nem lehet fölforgató sem, mert nem szakíthat azzal az általános elvvel, hogy az iskolai életben hirtelen ugrások éppen úgy nincsenek, mint a természetben.

A bírálók testületének szoros kapcsolatban kell lennie magával a tanáccsal is, hogy ne mint alsó- és felsőház érvényesüljön e két intézmény; hanem, hogy egyik a másik okulására szolgáljon. Zárják el a bírálók elől a tanács üléseit, akkor nem értesülhet a tanács fölfogásáról, a tanács véleményéről, s a tanács szándékairól. Zárják el a tanács üléseit a bírálók elől, akkor a tanács a holt betűkből tudja meg a bíráló nézeteit, a holt betűkben pedig vajmi ritkán

nyilvánul meg az egész vélemény. Szavának nem kelhet védelmére, szavának nem kölcsönözhet súlyt a könyvről való ismereteinek bővítésével, színezésével.

Míg egyrészt azon kellene lennünk, hogy a bírálók között nagy, elvi ellentétek elő ne forduljanak, addig másrészt meg kell szüntetni az elszigeteltséget a tanácsnak és bírálóknak, tankönyvírónak és bírálóknak. A bírálók és tanács közti elszigetelés megszűnik, ha a bíráló megjelenik a tanácsülésen, ha a tanács tárgyalásai valamely közleményben napvilágot látnak; a bírálók és tankönyvírók közti elszigeteltség is némileg megszűnik, ha a tankönyv írója önálló nézeteinek önálló, a közönségestől eltérő fölfogásának külön beadványban kifejezést adhat és ha a bírálatok, ha nem is teljességben, de legalább elvi fontosságú részleteikben és a bírálat megokolásához szükséges lényegesebb részletekben közzétételnek.

Soraimnak célja nem volt más, mint hogy rámutassak arra a főmomentumra, ami az új tanács szervezetében leglényegesebbnek látszik, az állandó bírálók intézményére és ebből levonjam a konzekvenciákat nem avégből, hogy a bírálók zárt sorompóján valahogy át ne juthasson az iskolába egy-egy könyv, ami ez areopag²⁸⁹ ízlésének meg nem felel: hanem avégből, hogy ez az intézmény magának a tanítás ügyének szolgáljon azzal, hogy nyílt sisakkal szembeszállva, összetartva és erős meggyőződéssel fölfegyverkezve hirdesse a maga véleményét és így fokozatosan emelje a tankönyvirodalmat.

Hogy az intézmény ez irányban fejleszthető, azt megmutattam, hogy az embereken múlik minden, azt felesleges hangsúlyoznom.

b.

---

²⁸⁹

areopag = a legfelsőbb törvényszék elnevezése az ókori Athénban. Itt: legfőbb bírálói

Tankönyv-monopólium²⁹⁰

Csáky miniszter – aki tudvalevőleg épp oly kifogyhatatlan a rendeletekben, mint elődje volt a levelekben – elrendelte, hogy jövőre az állami és az állam által segélyezett iskolákban csak az ő kiadásában megjelent tankönyveket lehet használni. Aki tudja, hogy könyvkereskedőink nagy része jóformán tankönyvek kiadásából él, éppenséggel nem csodálkozhatik azon, hogy ez a rendelet óriási rémületet okozott a könyvkereskedők közt. Ment is mindjárt a deputáció²⁹¹ a miniszterhez, az államtitkárhoz, a népoktatási osztály főnökéhez, de a válasz nem nagyon vigasztalhatta meg a deputációt. Mert a minisztérium azzal okolja meg az ő álláspontját, hogy állami és államilag segélyezett iskola amúgy is kevés van aránylag, s így a magánkiadóknak még mindig marad elég széles mező, ahol egymással konkurrálhatnak. Ám ez olyan feje tetejére állított okoskodás, mert az állam azért nem elégszik meg a saját iskoláival, s míg azokat egészen lefoglalja a maga részére, a többi iskolákban még mindig veszedelmes konkurenciát csinál a magánkiadóknak. Mivel? Talán könyveinek jóságával? Nem, egyszerűen az ő állami tekintélyével, azzal a presszióval, melyet igénybe sem kell vennie, s még mindig óriási előnyben van a magánkiadók fölött.

Kétségtelen tehát, hogy a miniszteri rendelet fölötté sérelmes, s mindenekfölött igazságtalan. Mert itt önkéntelenül fölvetődik a kérdés: mi címen foglalja le magának az állam az állami iskolákat. Jobb könyveket ad? Ez volna az egyetlen jogcím. Éppenséggel nem áll ez. Az állam által kiadott tankönyvek általában meg sem közelítik a magánkiadók könyveit sem tartalom, sem külső kiállítás tekintetében.

A dolog magyarázata igen egyszerű. Az egyetemi könyvnyomda igazgatója jelentkezett a miniszternél, s azzal a szomorú hírral lepte meg a kegyelmes urat, hogy a nyomdában már nem fér a régi és sok tekintetben elavult könyvek garmadája, ergo ezen túl kell adni valahogyan. Ott van a Gönczy-féle 'Ábécze',²⁹² mely ma már ki nem bírja az összehasonlítást az újabb ábécékkel, ott van a régi Gáspár-féle olvasókönyv,²⁹³ melyet most újra szerkesztetnek ugyan, de még mindig rettenetes mennyiség van belőle – ezek mind nem maradhatnak az egyetemi nyomda nyakán.

Erre a keserves panaszra született meg a legújabb rendelet, mely egyáltalán nem méltó a minisztériumhoz. Ez a rendelet csak egy esetben volna menthető, ha a miniszter be tudná

---

²⁹⁰ Forrás: B.: Tankönyv-monopólium. = Magyar Hírlap 1 (1891) No. 95. (jún. 25.) Tanügy c. mell. pp. 17–18.

²⁹¹ deputáció = küldöttség

²⁹² Gönczy Pál: Magyar ABC és elemi olvasókönyv a népiskolák első osztálya számára (– a szerk. megj.)

bizonyítani, hogy ő sokkal jobb tankönyveket ad ki, tehát kötelessége – legalább a saját iskoláit – jó tankönyvekkel látni el.

S ha még az államnak, a kultusztárca népoktatási részének haszna volna ebből a monopóliumból? De a szégyenletes valóság az, hogy az állam ráfizet az általa kiadott rossz tankönyvekre, s a népiskolák javára soha egy krajcár sem folyik be az egyetemi nyomdától, mint az állam hivatalos kiadójától. A magánkiadókat a nagy konkurencia lehetőleg jó tankönyvek íratására kényszeríti, drágábban fizetik a szerkesztőket, költségesebb könyveiknek a kiállítása, s mégis szépen hajt nekik a tankönyv-kiadás, mert ha másként állana a dolog, nem gyártanának annyi könyvet, túlmenve minden megengedhető határon.

Tehát a valóság ez: az állam kiad gyöngye könyveket és ráfizet, a magánkiadók jobbat és ez nekik nagyon jól jövedelmez. Jövőre már osztozkodni kell a nyereségen, amit én nem sajnálnék az államtól, ha megérdemelné.

De nem érdemli meg. Évek hosszú során szemet hunyt az állam arra a hallatlan visszaélésre, mit az ő nevében és cége alatt elkövettek. Évek hosszú során jelent meg a Gáspár-féle olvasókönyv minden esztendőben új címlappal, melyen változott a dátum, de a tartalom mindig az maradt. Ilyen visszaélést még magánkiadó sem igen követett el.

De a magánkiadók viselt dolgaihoz is sok szó fér. Az ő részükön van az igazság ebben az esetben, de már az valóságos üzérkedés, amit a tankönyvgyártással elkövetnek. Annyi a közoktatási tanács által elfogadott tankönyv majdnem minden szakmából, hogy már maguk a tanítók sem tudnak eligazodni a modern labirintusban, s a szülők, a szegény szülők türelmét igazán csodálni lehet, hogy még monstre-deputációban nem járultak a miniszter úr színe elé: tegyen valamit a zsebjük ellen minduntalan ismétlődő merényletek ellen. Ha van már egy szakmából tíz tankönyv, azért jön a tizenegyedik is, nem azon a jogcímen, mert jobb a megelőző tíznel, hanem mert ő is jó. Itt, itt tehetne egy nagy jót a miniszter, illetőleg a közoktatási tanács, ha kimondaná, hogy csak oly újabb könyvet engedélyez, mely minden tekintetben annyira fölülmúlja a meglevőket, hogy engedélyezése a tanügy érdekében múlhatatlanul szükséges, s – ami nem mellékes – a szülőktől kívánt újabb áldozat megokolt.

De a miniszter ezt nem teheti, mert akkor először is a saját kiadványainak egy részét kellene tűzbe dobni. Marad tehát minden a régiben. Most még rosszabb is lesz az állapot, mert a miniszter abban a kiváltságban részesíti a saját iskoláit, hogy azoknak a növendékei rosszabb könyvekből tanulhatnak, mint a többi iskolába járó gyermekek.

Ez aztán igazán m. kir. állami nevelés.

---

²⁹³ Gáspár János: Magyar olvasókönyv a népiskolák ... osztálya számára. (Kovácsi Antallal együtt még jónéhány olvasókönyvet állított össze.) (– a szerk. megj.)

Úgy tudom, hogy a miniszter úrnak is vannak gyermekei, de még az államtitkár úrnak is. Ezek is bizonyosan könyvből tanulnak, mégpedig bizonyára állami könyvekből. Tegyük meg saját gyermekeik érdekében, lapozgassanak saját kiadványaikban, s én két dolog felől biztos leszek: vagy felhagy az állam a könyvkiadással, melyre úgyis ráfizet, vagy gondoskodik arról, hogy ha már konkurrál magánkiadókkal, ez a konkurencia méltó legyen az államhoz.

Csakis ez utóbbi esetben volna némiképp menthető a rendelete, de azért igazságtalan maradna akkor is.

B.

A tankönyv-monopólium²⁹⁴

E helyen már foglalkoztam egyszer a kultuszminiszternek május 12-én kelt rendeletével, mely az állami iskolákból kizárja a magánkiadók tankönyveit. Tudvalevőleg, a Magyar Könyvkereskedők Egylete folyamodott e sérelmes rendelet visszavonása végett, de mind e napig feleletet még nem kapott. A miniszternek előbb be kellett várnia az Egyetemi nyomda igazgatójának jelentését, mely a napokban el is készült, a miniszternek át is adatott.

A véletlen kezembe szolgáltatta ezt az egyelőre tán nem nyilvánosságra szánt jelentést, s én – tekintettel a vitás kérdésnek nem csekély fontosságára – már most elmondom a mondanivalóimat. Elmondom abban a reményben, hogy ez a cikk is megkéklajbászozva a miniszter úr színe elé kerül, s látni fogja, hogy a tankönyvek iránt a magánkiadókon és az állam hivatalos kiadóján kívül mások is érdeklődnek. Az érdeklődők, mégpedig élénk érdeklődők közé tartozik e sorok írója is, aki pedig se nem tanító, se nem tankönyvgyártó, sőt – és ez szolgáljon az Egyetemi nyomda igazgatójának megnyugtatóra – egyetlen egy kiadóval sincs semmi néven nevezendő összeköttetésben.

Igaz ugyan, hogy az Egyetemi nyomda igazgatója által emlegetett szakképzettséggel nem dicsekedhetem, nevezetesen: nem tudom megítélni, hogy mely fajta papiros alkalmasabb a nyomásra, mely fajta betű bírja tovább a koptatást; de már azt meg tudom ítélni, hogy az Egyetemi nyomda igazgatója hadilábon áll a helyes magyar írással, s így már magában ez az egy körülmény is diszkvalifikálja, hogy véleményt mondjon a tankönyvek tartalmáról.

Nevezetes egy pörlekedés az, mely a magánkiadók és az Egyetemi nyomda igazgatója közt folyik. A miniszter egy rendelettel kizárja iskoláiból a magánkiadók tankönyveit, s erre ezek azzal válaszolnak, hogy az ő könyvük jobb az állam könyveinél. Erre meg visszafelesel az Egyetemi nyomda, mely viszont azt állítja, hogy az állam könyvei jobbak a magánkiadók könyveinél.

Hát most ki tesz ezek között igazságot? A közoktatásügyi tanács? Ez feladatának jól vagy rosszul megfelelt akkor, mikor az elébe terjesztett könyveket megbírált és azokat approbálta.²⁹⁵ Ha rosszabbak voltak a magánkiadók könyvei, mint az államiak, melyek általában régiek keletűek – miért approbálták? Ki bízik meg most e testület ítéletében?

Tehát ki fog igazságot tenni? Senki. De nem is szükséges egyelőre. Mert most már nem az a főkérdés, hogy a már approbált tankönyvek közül melyek a jobbak, hanem az, hogy ha

---

²⁹⁴ Forrás: B. E.: A tankönyv-monopolium. = Magyar Hírlap 1 (1891) No. 128. (júl. 29.) Tanügy c. mell. pp. 17–18.

²⁹⁵ approbált = jóváhagyott

egyszer egy könyvet approbáltak: ki lehet-e azt kizárni az ország bármily jellegű iskolájából is?

Az Egyetemi nyomda igazgatója eszébe juttatja a miniszternek, hogy a minisztérium már régebbi keletű utasításokban elrendelte, hogy állami és községi iskolákban elsősorban csak állami tankönyvek használandók. A régebbi utasítások e pontja érvényben maradt egy 1888-ban kelt rendeletben is, mely előttem azért érdekes főként, mert a Gáspár-féle olvasókönyvnek ebben, s még a következő évben is közhasználatban volt mind az öt kötete, s csak 1890-ben jutott eszébe a minisztériumnak – ezt a sok tekintetben elavult könyvet – kiadni javításra. E pillanatban kész a második és harmadik kötet, három kötet még mindig a régi, s esztendőről-esztendőre megújuló címlappal a húsz esztendő előtti Budapestet ismertetik meg a gyermekekkel, hogy egyéb tökéletességeiről ne is beszéljek. Magam voltam az, aki a képviselőházban hevesen kikeltem az állam nevében űzött e visszaélés ellen, s akkor az államtitkár úr azt felelte, hogy már kiadta javításra ezt az olvasókönyvet. Nem hánytorgatom azt, hogy ez a javításra való kiadás az államtitkár úr nyilatkozata után tényleg csak egy évvel később történt meg, mert ez nem tartozik a kérdéshez.

A valóság az, hogy az államnak volt és van ez idő szerint is egy nagy rakás kiselejtezni való tankönyve, de ha ezt megtenné, óriási kárt szenvedne az Egyetemi nyomda. Ez a magyarázata annak a kétségbeesett erőlködésnek, mellyel az Egyetemi nyomda igazgatója, Kleszner úr, Csáky Albin gróf miniszter úrral el akarja hitetni, hogy az ő könyvei kívül és belül is különbek a magánkiadók könyveinél. Ez a mindenesetre kellemetlen állapot magyarázza meg, hogy Kleszner úr oly érdemeket tulajdonít a minisztériumnak, melyeket ez mindenesetre szerénykedve fog visszautasítani. Mert azzal Kleszner úr gyanúsítja először a minisztériumot, hogy „az állami tankönyvek a minisztériumnak mindenkor kiváló gondoskodásának tárgyát képezték, azokat az ország legjelesebb pedagógusai írták, s a hazai népnevelési irodalomban mindenkor a legelső helyet foglalták és foglalják el ma is; bizonyítja azt elsősorban az, hogy az újabban megjelent népiskolai magánkiadványok legtöbbje az állami kiadványok utánzásánál nem egyéb, s ez utánzás nem ritkán annyira szolgaias, hogy csak csodálkozni lehet, hogy azokat a közoktatási tanács approbálta”.

Így ír Kleszner úr, s mindjárt meg is nevezi a Gönczy-féle 'Ábéczé'-t, melyet a többiek csaknem mindenben utánoznak, s általában haladást nem jelentenek!

Nos, tanító urak, önök, akiknek módjában áll megismerkedni a különféle ábécés és olvasókönyvekkel, s ha csak kikerülhették, be nem vették iskolájukba az állami ábécéskönyveket – mit szólnak Kleszner úr szakszerű, minden más könyvet megsemmisítő kritikájához?

De hát ez a kritika – ne feledjük – bizalmas természetű, nem a nyilvánosságnak volt szánva, egyes-egyedül a miniszter úrnak, aki azonban bizony nem hasonlítgatja össze a tankönyveket. A Kleszner úr szerencsétlensége, de remélem az ügy szerencséje, hogy a nyilvánosság elé kerül.

S ha már ennyit foglalkoztam az érdekes jelentéssel, nem állhatom meg, hogy azt egészen le ne leplezzem. Kleszner úr alázatosan figyelmezteti a minisztert, hogy némely tanfelügyelők a rendelet ellenére sem használtatták az állami tankönyveket, természetesen az állami iskolákban. Meg is nevez egyet, Tóth József, a Pest megyei tanfelügyelő személyében. Leleplezi a tanfelügyelőket, hogy sokan közülük üzleti összeköttetésben állnak a magánkiadókkal, s ezek könyveinek érdekében „szelíd nyomást” gyakorolnak.

Meglehet, hogy így van. De hát az állami könyvek érdekében nem teszik ugyanezt? S vétkeznek a tanfelügyelők, ha az állami könyveknél jobbakat ajánlanak?

Ismételem, amit már a múltkor mondtam: az államnak csak egy esetben van joga lefoglalni kiadványai részére a saját iskoláit: ha ezek a kiadványok jobbak, tökéletesebbek a többiekénél; vagy Kleszner úr szerint: az idegen könyveknél. Mert tévedés azt hinni, hogy az állami iskolákat az állam tartja fenn: fenntartják ugyanazok az adófizető polgárok, akik fenntartják magát – az államot is. Ezek az adófizető polgárok pedig joggal megkövetelhetik, hogy az állam egy nyomda üzleti érdekeiért ne adjon rossz könyvet a gyermekeik kezébe. Föltéve, hogy az állami tankönyvek egyenlő értékűek az „idegen” könyvekkel, ám jól van, foglalják le a maguk részére az állami iskolákat; de akkor meg ne versengjenek a többi iskolákban a magánkiadókkal. Ne, sem szelíd nyomás által, ne semmiképpen.

Az államnak nem állhat érdekében az Egyetemi nyomda üzleti érdekeinek istápolása, s nem szabad zokon vennie, ha magánkiadók esetleg jobb könyveket adnak ki, mint ő.

De nem akarom, hogy félreértsen valaki. Sok a selejtes a magánkiadók könyvei közt is, fájdalom, nagyon sok. De miért nem szitálják ki az ocsút a búzából? Azt kell hinnem, azért oly elnézők a magánkiadók selejtes kiadványaival szemben, mert ha ezeket könyörtelenül megrostálják, ugyanezt kell tenni az állami kiadványokkal szemben is. Silány, személyes érdekek miatt kell megkárosodnia a közoktatás mindennél elébbre való ügyének!

Kár, nagy kár, hogy Csáky miniszter csak a pereskedő felek memorandumaiból ismeri a tankönyveket. Ha csak egy kissé beléjük pillanthatna, nagy, országos rostálást rendezne, amint én az ő lelkiismeretességét ismerem. Kihullana sok állami és „idegen” könyv, az bizonyos; de nem siratná meg őket senki a kiadókon és szerkesztőkön kívül – ez is bizonyos.

B. E.

A vice-miniszter²⁹⁶

Lassan-lassan egy kis vígjáték kerekedik a Csáky gróf tankönyv-monopóliumos rendeletéből. Kezdetben azt hittem: tragédia lesz, a könyvkereskedők tragédiája; most már látom, hogy komédia, mely azonban még mindig nem nélkülözi a megható elemet.

A cím csak maradjon a régi:

Tankönyv-monopólium.
Írta Csáky Albin gróf.

Ez a vígjáték különben olyan vígjáték, hogy ha a néző nem ismeri az előzményeket, fele élvezettel távozik a színházból. Ismétlem tehát itt a vonal alatt, amit már egypárszor elmondtam, a vonal felett:

Csáky gróf kiad egy rendeletet, amelynek értelmében az állami és államilag segélyezett iskolákban csak az állam kiadványai használhatók ezentúl. Erre a könyvkereskedők egyesülete egy óriási memorandumban jajdul föl, elmondják alázatos tisztelettel, hogy az ő könyveik jobbak az állam könyveinél, s ha most őket kiszorítják az állami iskolákból, egyszerűen éhen halnak.

Most meg a miniszter azonnal elrendelte, hogy az Egyetemi nyomda igazgatója tegyen jelentést az általa nyomtatott állami könyvekről: igaz-e, hogy azok rosszabbak, mint a magánkiadók könyvei. Ez pár nap alatt megcsinálta a jelentését, s amint előre várható volt, bebizonyította, hogy az állam által nyomtatott könyvek belsőleg és külsőleg jobbak a magánkiadók könyveinél.

Véletlenül kezembe jutott a Kleszner úr jelentése, s konstatáltam, hogy: Kleszner úr hadilábon áll a magyar helyesírással, ergo nem illetékes a tankönyvek megbírálására; hogy a magánkiadók könyvei közt is sok a rossz könyv, de az állami könyvek még rosszabbak; hogy üdvös volna, ha a miniszter úr egyszer végiglapozgatná a saját kiadásában megjelenő könyveket, mert akkor meggyőződne arról, hogy ezek bizony gyenge dolgok, s vagy fölhagyna a házilag való könyvgyártással, vagy a meglevőknél jobbakat csináltatna.

Már azt én nem tudom, hogy a jóakarátú figyelmeztetésnek-e, vagy a könyvkereskedők szidalmának-e, avagy a kettőnek együttvéve lett a következése, elég az hozzá, hogy a miniszter úr visszavonta monopóliumos rendeletét.

²⁹⁶

Forrás: B. E.: A vice-miniszter. = Magyar Hirlap 1 (1891) No. 169. (szept. 9.) p. 9.
vice = helyettes. Itt: utalás Klesznerre, az Egyetemi Nyomda vezetőjére

Tehát: ezentúl is megmaradhatnak a magánkiadók könyvei azokban az iskolákban, ahol már el vannak fogadva, s jövőre is befogadják azt a fajta könyveket, melyekből nincs állami kiadvány.

A szegény könyvkereskedők, akiknek már az éhenhalás rémképei jelentek meg álmaikban, egy kicsit megkönnyebbülve lélegzettek föl az új rendeletre, mely visszavonta félig-meddig a másikat, s rettenetes katasztrófával fenyegetőzött. Vígán csomagolták össze kiadványaikat, s expediálták az állami iskoláknak. Az ám, de nagy örömükben megfellelkeztek Kleszner úrról, a vice-miniszterről. Mert azok a régi, elavult tankönyvek még mindig ott hevernek óriási garmadákban, az Egyetemi nyomda pincéjében. Mi lesz most ezekkel, ha az állami iskolák jövőre is használhatják a magánkiadók könyveit? Nosza, hirtelen megfogalmazott egy figyelmeztetést, mely megjárja vice-rendeletnek is, s figyelmezteti az állami és a segélyezett iskolák gondnokságait, hogy magánkiadók könyveit csak az esetben szabad használniok, ha jobbnak találják az állami könyveknél, ha olcsóbbak, s ha végül a tanfelügyelő úr is úgy vélekedik, mint ők.

Persze, hogy ez a vice-rendelet, mely a 'Néptanítók Lapja'-ban jelent meg (hivatalos lap, melyre az állam sok tízezer forintot költ évenként), valóságos bábeli zavart idézett elő az iskolaszék és gondnokságok körében. Senki se tudja, hányadán van, egyet azonban homályosan mindenki ért, hogy: jó lesz meg nem haragítani a m. kir. magyar minisztériumot, amelynek okvetlenül a nevében beszél „a m. kir. Egyetemi nyomda igazgatója”. Mind a kettő m. kir. lévén: ergo szoros kapcsolatban állanak egymással.

A valóság pedig ez: az állam kiad rossz tankönyveket, s ezeket nyomja a m. kir. Egyetemi nyomda jó drágán. Az államnak egy krajcár haszna sincs a könyvekből, ellenben ráfizet a – nyomdára, mely gyönyörű üzleteket csinál. Ezt az üzletet fenyegeti most a veszedelem, most, hogy nagy későn az állam is rájött saját kiadványainak a gyarlóságára.

Az kétségtelen, hogy az állam, mely drága pénzen rossz könyveket nyomtatott, méltó a részvételre, az is kétségtelen, hogy az Egyetemi nyomda is megérdemli részvételünket, ha nyakán maradnak az ész nélkül halomra nyomtatott könyvek; de mert ezek a könyvek még sem maradnak a nyakán, azt gondolom, hogy részvételünkre mégiscsak azok a gyermekek méltók a legnagyobb mértékben, akik állami iskolába járnak, s abban a kiváltságban részesülnek, hogy az állami könyveken kell fölnevelkedniök.

Egyébként: béke velünk!

B. E.

Tankönyvgyártás²⁹⁷

Olvasom az újságokból, hogy az Országos közoktatási tanácshoz száznál több könyvet küldöttek be megbírálás végett a mintakönyvgyáraink. A kárörvendezés nem természetem, de hallatára a tanács fülsiketítő jajveszékelésének, hogy mit is kezdjen ő most ezzel a tenger sok könyvvel, a legjobb akarattal sem tudom egyébbel vígasztalni: tu l'as voulu George Dandin!²⁹⁸

Mert a nagyérdemű tudósokból álló tanács annyi sok selejtes, különösen magyarság dolgában minden kritikán alul álló tankönyvet approbált az idők folyamán, hogy ha ma egyszerre száznál több könyvet zúdítanak a nyakába, egyedül csak magát okolhatja e szörnyű elemi csapásért.

A sajtó, különösen a szaksajtó valóságos tintatengert fogyasztott el a tanács könnyelmű, felületes, s ami legrosszabb, sok esetben pajtáskodó könyvbírálati miatt. Még a t. Házban is foglalkoztak a t. tanács viselt dolgaival. Magam voltam az, ki egy egész tömegét mutattam be az approbált, öt, sőt tíz kiadást is ért értéktelen tankönyveknek. Oda se neki. Azóta e könyvek nyilván megérték a huszadik kiadást is.

Mert a tankönyvgyárak (s itt elsősorban a kiadó cégeket értem) egy tankönyv megíratásánál nem azt nézik, hogy az a tanár, akinél megrendelik a könyvet, hivatott-e erre a nehéz föladatra, hanem hogy van-e neve, s ami fő: minél szélesebb összeköttetése a közoktatási tanács tagjaival.

Magam voltam az is, aki a t. Házban egyszer ilyesmit mondtam: kérem, legyen vége már valahára a szülők erszénye ellen újra meg újra intézett merényleteknek. Ha egy szakmából van egy jó könyv, ne tessék akceptálni egy másodikat, harmadikat, s Isten tudja még hányadikat is, egyszerűen azért, mert: az is jó. Csak abban az esetben, ha a már meglévőt minden tekintetben hasonlíthatatlanul felülmúlják, s így a közoktatás érdeke komolyan megkívánja az új könyv behozatalát, szóval: komolyan meg van okolva a szülőktől kívánt újabb áldozat.

Emlékszem, élénken emlékszem, hogy Berzeviczy államtitkár úr helyeslőleg bólintott a fejével. Az eredmény nem is maradt el: csakhamar jött a miniszteri rendelet, mely az állami iskolákból kitiltja a magánkiadók könyveit, habár azok átlag értékesebbek, mint az államiak.

²⁹⁷ Forrás: B. E.: Tankönyvgyártás. = Magyar Hirlap 1 (1891) No. 204. (okt. 14.) Tanügy c. mell. p. 17.

²⁹⁸ Szó szerint: te akartad így Georges Dandin! azaz: Magad kerested a bajodat (vesztedet!) avagy: Amit főztél, edd meg!

És most egyszerre jön száznál több könyv, s kér éltet vagy halált. Azaz, hogy mindegyik éltet kér. Nem is kér, követel. Bizonyosan approbálva lesz legalább a fele. Nem azért, mert jobbak a meglévőkénél, de mert ők is jók. Öt meglévőből ügyesen összetákolva egy hatodik. Ez nálunk a tankönyvírás, akarom mondani: a tankönyvgyártás.

S ha íróársaim netalán nem értenék, hogy miért nem adnak ki tőlük a kiadók könyveket, még ingyen sem, ne feledjék, hogy száznál több tankönyv gyártódott ebben az esztendőben. Ne feledjék, hogy egy approbált tankönyv (lehet akármily silány, csak egyszer approbálva legyen) százszor többet ér egy Jókai regénynél – a kiadónak. A tankönyvgyártás üzlet, a regénykiadás – az üzleti tisztesség. Muszáj ezt is adni a tessék-lássék kedvéért.

Száznál több tankönyv egyszerre! Jelent-e meg száz szépirodalmi és tudományos könyv egy esztendőben, kiadócégek költségén? Szó sincs róla. Igen jeles írók a maguk költségén adják ki könyveiket, a kiadó egyszerűen rányomatja a nevét; de pénzt, egy árva garast sem ad az írónak. Ellenben busásan fölszámít – kezelési költségeket. Egy tizedrendű tankönyvírónak nagyobb az értéke, mint egy elsőrendű írónak – a kiadók szemében.

És szaporodnak a tankönyvek gombamódra. Sem a tanárok, sem a szülők nem ismerik ki magukat. A több gyermekes apákat egyszerűen tönkre juttatják a folyton változó iskolakönyvekkel. S ez ellen nincs hatalma sem a minisztériumnak, sem a közoktatási tanácsnak. A minisztérium rendeleteket ad ki a maga rossz tankönyvei érdekében, ahelyett, hogy azokat tűzbe dobná és jobbakat íratna helyettük; a közoktatási tanács pedig, amely elsősorban hibás, hogy a tankönyvírás nálunk a leghitványabb üzletté aljasodott: jajveszékel, tépi a haját, tördeli a kezeit a tankönyváradat láttára.

Igazán, nevetni szeretnék, ha nem tudnám, hogy sokkal komolyabb ez a dolog, semhogy nevetni lehessen rajta. De a többek közt apa is vagyok, s bizony nem jön a nevetés.

B. E.

Mustra tanfelügyelő²⁹⁹

Egy érdekes levelet vettünk Zólyomról, melyet sajnálatunkra csak főbb pontjaiban ismertethetünk. Szüllő Géza úr Turóc megye ez idő szerint való kir. tanfelügyelőjét mutatja be a levél. Szüllő úr már egy alkalommal nem valami előnyösen volt bemutatva a 'Budapesti Hírlap'-ban, mire a 'Népnevelők Lapja' azzal válaszolt, hogy a tanfelügyelő urat megtette a – „tanfelügyelők példányképének”.

Mi a magunk részéről is régóta vágyódtunk egy „mustra tanfelügyelő”-vel megismerkedni, akit követésre méltó példaképpen mutogathatnánk az oly sokat szidott tanfelügyelők nagy seregének. És íme, vágyódásunk teljesedett, zólyomi levelezőnknek sikerült fölfedezni egyet Szüllő Géza úr személyében, aki akár mint a gyakorlat, akár mint az elmélet embere – „példányképe a tanfelügyelőknek”.

A gyakorlat emberével levelezőnk ismertet meg, az elmélet emberével pedig a levélhez mellékelte könyvecske, mely 'A tanításról elemi népiskoláinkban' címmel már 1881-ben jelent meg, s szerzője még ma is Turóc megye kir. tanfelügyelője. Sőt többet mondunk: a bolondgombáktól hemzsegő könyvecskét 250 frt tiszteletdíjjal jutalmazta meg az állam.

De hát lássuk először a gyakorlat emberét. Szüllő Géza urat öt évvel ezelőtt nevezték ki Zólyom-Turóc megye tanfelügyelőjévé. Az első esztendő azzal kezdte, hogy egy más hivatalnoknak kellett helyette jelentést úgy találmra elkészíteni, már ti. a „tanügy állapotáról”. Ekkor figyelmeztették, hogy havonként kell jelentést készítenie, de ő azt állította, hogy csak félévenként köteles. Fejére olvasták a minisztériumi utasítások idevágó pontját, mire azt felelte, hogy hát készít minden hónapban jelentést, de – nem készített. Mikor újra szorították, a közigazgatási bizottság előtt egy értekezést olvasott fel a népnevelés fontosságáról. A közigazgatási bizottság figyelmeztette, hogy ne elmefuttatásokkal traktálja, hanem a tanügy állapotáról tegyen már egyszer jelentést. A tanfelügyelő úr most sem maradt adós a felelettel. Azt felelte ti. a zólyomiaknak, hogy ő ezt az értekezését felolvasta a Turóc megyei közigazgatási bizottság előtt, s ott – megéljenezték.

Röviden még csak a következő „tényeket” soroljuk fel levelezőnk után. Nyilvántartási naplót nem vezetett, a községi iskolák számára kiutalványozott állami segély hétszámra az adóhivatalban hevert, s ő arról mit sem tudott. A nagyréti tanítót halottnak nyilvánította egyik évi jelentésében, holott a tanítónak kutya baja sem volt. Majd meg egy „törzskönyvet” adott ki, mely oly lelkiismeretes pontossággal volt összeállítva, hogy 64 felekezeti iskola közül

csak 46 volt fölvéve, két állami iskola helyett pedig nyolcat, s egy zsidó iskola helyett kettőt mutatott ki. És a többi és a többi.

Most már lássuk az elmélet emberét, a könyvíró. A 46 lapból álló, már említett könyvecske telides tele van kacagtató bolond gombákkal. Elmélkedik a játékról, tanításról, látásról, hallásról, a becsületérzésről, s a jó Isten tudná, még mi mindenről nem. Aki kondít rá, hogy egy „mustra tanfelügyelő” mit és hogyan ír, ne sajnálja elolvasni az itt következő „klasszikus szemelvényeket”.

Az „iskola” című fejezetben: „amikor a szív érez és könnyen hajlítható, még könnyen tud fogamzani és az ész még minden szépet és jót felfoghat és feldolgozhat”.

A „tanítás” című fejezetben: „Különféle módunk van pedig hozzá a tanuló gyermeket érdekelni”.

Az „érdeklő tanítás”-ról három sort ír, s e szavakkal végzi; „non multum, sed multa”.³⁰⁰ Talán azt akarta írni: non multa, sed stulta?³⁰¹

A „számtan”: „Midőn a kis nép az iskolában élénk vitor szemeivel nézi, és figyelmesen hallgatja tanítóját, mindjárt felelni készen, adjon a tanító nekik az életből merített példákat, például: mennyi diója lesz annak, ha 20 volt és kapott hozzá 40-et; vagy ha 100 volt és ebből megevett 72-t; mennyi almát kap 10 krajcáron, ha 1-en kap hármat. Mennyi a fele száznak, ha az mind datolya lenne, és a felének a felét neki adnák stb.” S hátha véletlenül nem datolya, de bab találna lenni? Akkor tán több vagy kevesebb lenne száznak a fele 50-nél?...

A „látás”: „A gyermekeket látni is meg kell tanítani, hogy lásson egy pillanat alatt úgy, amint az életben tudni kell, lássa meg azonnal, ami neki bárhol is szemébe tűnik, az iskolában, úton stb.”

A „hallás”: „Tanítsa meg a tanító a gyermeket hallani.”

A „szép iránti fogalmak”. „A gyermek örömet találjon abban, ha valamely tárgyat nemcsak mind hasznosat, de mint szépet és helyes, csinos alakban alakítva lát.” Jaj de csinos alakban alakított egy szentencia ez!

E könyvecskeből még azt is megtudjuk, hogy a fiú és a leányka „egész a 9-ik évig egyenlő természettel bír”. Továbbá: „A lánykánál sokkal hamarabb használ a szó, szidás; és női természete gyorsan fejlődik ki!”

A két nembeli gyermekekkel való bánásmódra nézvést is ad utasítást a jeles tanfőúr, és pedig ilyenképpen: „A fiúnak durvasága vagy pajkossága, akaratos dacolása, erőteljes és tekintéllyel párosult szavakkal utasítandó vissza. Míg, ha a leányka esett ilyen vétekbe,

---

³⁰⁰ „nem csak több, hanem sok is”, azaz: inkább kevesebbet, de alaposan

³⁰¹ „nem csak sok, hanem ostobaság is?”

elsápad, megijed és érzéki idegei felzúdulva, könnyek közé zokogásban tör ki benne az indulat heve. Ezt már nem szabad oly eréllyel és oly szigorral büntetni. Némely durva ember ugyan azt is vélhetné, hogy majd megszokják azt a leánykák is, hogy a fiúkkal egyenlő bánásmódban részesíttessenek, egy és ugyanazon iskolába járván. De a tanító urak abban ne higgyenek, mert akkor a gyengéd női természet, a finomabb érzés a leánykákban eltompíttatik.”

Az iskolai fegyelemre nézvést is találunk egy komoly figyelmeztetést a tanító urakhoz, mely következőleg szól: „Szokjon el a tanító legtöbbje azon pálca hadarászattól, vagy a minden csekélységért, például egy plajbász elfelejtésért, azonnali bezárási büntetéstől, mert ez nem illő modor egy tanítóhoz.”

Hogy kik és mik a tanítók, azt is Szüllő úrtól tanultuk meg. „A tanítók utásza a műveltségnek, ezek azok, akik az államhatalom nagyítására, fényére, állására és nevére teszik a legnagyobb szolgálatot hazánkban.”

Oh, utász, kutász, tanász, kanász! Aki ilyen szentenciát tud penderíteni, bizony nem utásza a műveltségnek, de még a tanügynek sem, de sőt inkább – kanásza!

És t. olvasók, risum tenestis!³⁰² Az a rengeteg sok bárgyúság, észficamodás azok a zagyvalékos fogalmak, mik e könyvecskében feltálalva vannak, még mind kismiskák a végső passzushoz képest, mely e könyvecske olvasóját lehetetlen, hogy homéri kacajra ne fakassza.

„Ha az iskola úgy fog vezettetni, úgy lesz a tanítás berendezve, amint ezt iratomban feltártam, akkor ez olyan hatalommá lesz, amely Magyarország szabadságát és nagyságát minden esélyek ellen biztosítani fogja. Nagy tömegekben fognak jönni az iskolákból az értelmesebb, előítéletektől mentes önálló egyének, ezeknek akarata lesz mérvadó az alkotmányos kormányforma mellett. Ezek lesznek hivatva képezni a szabadságát szerető népet. Csakis így remélhetjük azt, hogy fel fog virulni hazánk, s értelmes polgárai által gazdag, nagy és hatalmas lesz.”

Ó hazám, ó – Trefort! Ne csüggedj, mert míg ily tanfelügyelőket szülsz Trefort miniszternek általa, mint Szüllő Géza úr, „trés fort”³⁰³ fog menni a népnevelés dolga határidőn belül, s még nekem is megbocsátod e szójátékokat!

–k.

³⁰²

risum tenestis! = ne nevéssetek! Szó szerint: tartsátok a nevetést!

Tankönyv-kritika³⁰⁴

Egy fővárosi kiadó felszólított egy vidéki tanfőúrú, hogy egy kis népiskolai tankönyvet írjon neki.

– Mit akar, hogy a közoktatási tanács, vagy a tanítók számára írjak? – kérdezte az illető.

– Úgy szeretném, hogy a közoktatási tanács is elfogadja, de a tanítók megkedveljék – volt a válasz.

– Ez a két dolog összeegyeztethetetlen; vagy a közoktatási tanács fogadja el s akkor a tanítóknak nem kell, vagy a tanítók kapnak rajta, s a közoktatási tanács fogja agyondorongolni – mondá a tapasztalt férfiú.

És hogy mennyire igaza volt, bebizonyították a tények. A könyv megjelent, a tanítók kapva kaptak rajta, a tanító-egyletek köszönetet szavaztak írónak és kiadónak, hogy végre mégis akadt ember, aki a régen érzett hiányon segíteni tud stb. – A kiadó pedig bátorítva e nagy siker által, a könyvet bemutatta a közoktatási tanácsnak, mely azután ki is mondta, hogy a könyv hiányos, rossz, iskolába nem való!

Hogy e jellemző eset nem áll magában, azt mutatják Groó, Kakújai, Sebesztha, Zeliger, Bárány, Faludi és még akárhány más tankönyvíró könyvei, melyek országszerte közkelettségben állanak tanítók és gyermekek előtt, s melyekből évenként új kiadásokat rendeznek a kiadók, holott a közoktatási tanács rendre elvetette s elítélte őket; míg a közoktatási tanács által elfogadott vagy ajánlott tankönyvek a kiadók nyakán vesznek, s csak parancsszóra erőszakolhatók be az iskolákba, mert se gyermeknek, se tanítónak nem kellenek, s a tanítóegyletek tiltakoznak ellenük, mint ez nem régiben az állam által kiadott Szél-féle Egészségtannal³⁰⁵ is történt.

E tapasztalati tények eléggé mutatják, hogy a tanács a tankönyvek bírálatára nem alkalmas, s hogy bírálatára adni nem lehet. És ennek természetes oka van. A tanácsnak minden tagja maga is tankönyvíró, s ha eltekintünk is attól a tetszetős gyanútól, hogy a kiadókkal való összeköttetések befolyásolják ítéletük tárgyilagosságát, ott van az a tény, hogy minden író a saját munkájában követett mód- és rendszert tekinti legjobbnak, a többi

---

³⁰³ nagyon durván

³⁰⁴ Forrás: B.: Tankönyv-kritika. Apróságok a közoktatási tanács köréből. = Magyar Hírlap 3 (1893) No. 71. (márc. 12.) p. 19.

³⁰⁵ Lásd: Szél Lajos: Életmentés és egészségtan. Elemi népiskolák számára. Pályamű. A közoktatási minisztérium által 333 arannyal koszorúzza. Bp., 1884. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat. 82 p.

íránt elfogult, azt elvetendőnek tartja már a priori,³⁰⁶ s ha azután valaki új eszmével vagy gondolattal lép eléjük, azt kíméletlenül lebunkózzák.

Hogy ez állításunk mennyire igaz, azt magának az állam kiadványainak esete mutatja. A miniszter a Gáspár-féle elavult olvasókönyvek³⁰⁷ átdolgozásával Sebesztha Károly tanfelügyelőt bízta meg, ki szakítva a közoktatási tanács egyedül üdvözítő sablonjával, átdolgozásába egy új eszmét vitt be s enciklopédikus helyett reális olvasókönyvet írt földrajzi alapon, amire már régen szükség lett volna poliglott³⁰⁸ hazánkban. A miniszter kiadta a könyvet a közoktatási tanácsnak, mely azután kimondta, hogy az átdolgozással nem ért egyet: „mert az egyedüli üdvös csak az enciklopédikus olvasókönyv lehet, még pedig történelmi alapon!”

Hogy ily szűk látkör és szűkkeblű eljárás mellett a közoktatási tanács nem egyéb, mint akadály tankönyvirodalmunk fejlődésében, azzal minden gondolkozni tudó ember s így a miniszter is tisztában lehet. Ezért csak örömmel üdvözölhetjük a tanáregyesületnek ama véleményét, hogy a közoktatási tanács ne foglalkozzék tankönyvek bírálatával, hanem szorítkozzék a törvényes kellékek ellenőrzésére. Szabad államban szükség van oly testületre, mely ellenőrizze, hogy a tankönyvek állam- vagy törvényellenes tévtanokat, nemzetiségi vagy felekezeti izgatásokat ne tartalmazzanak; de hogy bármely testület, bármily jelszavakkal is útját állja a pedagógiai eszmék terjedésének, vagy a tankönyvirodalom fejlődésének, az ellen a közoktatás érdekében tiltakoznunk kell.

B.

---

³⁰⁶ priori = előzetes; a tapasztalatot, a tényeket megelőző

³⁰⁷ Gáspár János tankönyvei az 1840-es évek végétől jelentek meg. Némelyik – újabb és újabb kiadást megérve – akár több évtizeden keresztül is használatban volt.

³⁰⁸ poliglott = több nyelvű, több nyelven beszélő

A FŐVÁROS KÖRÜL

Budapest hajdan és most³⁰⁹

Nagyérdekű előadást tartott ma délután az Akadémiában Kőrösy József úr, az országos statisztikai hivatal igazgatója. Statisztikai adatok alapján hű képét tárta a szép számú közönség elé Buda és Pest nemzetiségi viszonyainak, kimutatta a két testvérváros lassú, de fokozatos haladását a magyarosodás terén. Érdekes tárgy, vonzó előadás, mely a száraz adatokba is lelket tudott önteni: joggal érdemelték ki a közönség élénk figyelmét.

Az előadó úr először is egy történelmi visszapillantást vetett Buda és Pest nemzetiségi viszonyaira. Egész 1284-ig megy vissza, s a kutatásai folytán szerzett adatokból az tűnik ki, hogy a két testvérváros egész 1526-ig magyar volt (magyarok voltak a bírák is), például Farkas, Borosjenői, Kelenföldi stb. 1487-ben már egy-két német név is fordul elő a tanács névjegyzékében, de elenyészőleg csekély az a magyarhoz képest. A török uralom alatt (1526–1686) már fogy a magyarok száma. A török uralom lezárása után nagy fordulat áll be a nemzetiségi viszonyokban. A város egész tanácsa német. A magyar nevek a fennmaradott névjegyzékekben oly németséggel vannak írva, hogy világosan lehet következtetni ebből az illető hivatalnokoknak nemcsak német eredetére, de hogy nem is konyítottak a magyar nyelvhez. Elannyira, hogy a pestvidéki lakók emiatt panaszt emelnek, s úgy választanak be két magyarul tudó német nevű egyént a tanácsba. Az egyiket Karpfenstein-nak hívták. 1686-ból maradt fenn egy névjegyzék, melyből az tűnik ki, hogy a lakosság egyharmada volt magyar. Így volt ez egészen 1720-ig. A XVIII. század első negyedében 17%-ot fogyott a magyarság, a másodikban 15%-ot, a harmadikban szintén annyit, a negyedik negyedben már 16%-ot emelkedik a két városban.

A XIX. század első negyedében már 1/5-öd része magyar a lakosságnak. A 40-es években megindult nemzetiségi mozgalmakkal nagyot szaporodik a magyarság. A forradalom lezajlása után két évvel az osztrák kormány népszámlálást rendel el. Bármily tendenciózus is volt e népszámlálás, a magyarság e népszámlálás szerint is Pesten 38%, Budán 17 1/3%. Hogy mily szándékosan törekedett kevesbíteni az osztrák kormány e két testvérváros magyarságának létszámát, kitűnik egy 1851-ben kelt panaszlevélből, melyet az akkori

---

³⁰⁹ Forrás: Székely Huszár: Budapest hajdan és most. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 136. (máj. 18.) pp. 1–2.

polgármester intézett August főispánhoz. E panaszlevelet az előadó úr az Országos Levéltárban találta meg, s kifejti benne a lakosság általános elégedetlenségét, melyet a lelkiismeretlen népszámlálás szült. E lelkiismeretlenség főleg abban nyilvánult meg, hogy a zsidóságot felekezetnek és nem nemzetiségnek vették. Tanulókat, mesterlegényeket föl se vettek a népszámlálásba. Emiatt általános volt a panasz az oly német nevű polgárok közt, kik nyelvben és érzelemben is magyarok voltak és mégis német számba vétettek. Ennek adott hangot panaszlevelében az akkori polgármester, minek az lett a következése, hogy állásától fölmentetett.

1851 és 1870 között volt még egy népszámlálás, de a nemzetiségek kimutatása nélkül. Érdekes tudni, hogy a legutóbbi népszámlásnál sem volt eredetileg tervezve a nemzetiségek fölvétele, s a nemzetiségi rovat fölvételét Kőrösy indítványára fogadta el a statisztikai tanács. Csakhogy sajnos abban a fogalmazásban, hogy nemzetiség helyett az anyanyelv kérdezett. Ez pedig lényeges különbség. Számtalan a közéletben szereplő jelesünk van, ha nem is számítjuk a nem-szereplőket – kiknek „anyanyelve” nem magyar, de azért magyarnak vallja magát. Ezek tehát a legutóbbi népszámlálásban is nem számítottak a magyarok közé.

Mindennek dacára örömmel konstatálhatjuk, hogy a főváros magyarsága fokozatosan növekedett évről évre. 1720-ban csak 8% a magyarság Budán, 1851-ben már a lelkiismeretlen osztrák népszámlálás szerint is 17,5%, 1880-ban pedig 40%. Pesten ugyanily öröndetes haladás konstatálható. 1720-ban 20%, 1851-ben 38%, 1880-ban 60%. Ha már most az egész fővárost vesszük, a legutóbbi népszámlálás szerint 56% a magyarság, tehát abszolút többség a többi nemzetiségekkel szemben.

Ha a nemzetiségi statisztika fő feladata abban áll – mondá az előadó –, hogy az illető nemzetiségek hatalmi viszonyait felderítse, úgy a betekintés e viszonyok ama változásaiba, melyek az idő folyamában zajtalanul, s fel nem ismerve mennek végbe, a statisztika ezen részében kétségkívül a legérdekesebb feladatok egyikéül tekinthető. Melyik államférfi nem érezné a legélénkebb vágyat, bepillantani a népek keletkezésének, fejlődésének és kiveszésének titkos műhelyébe? Látható, hogyan oldódik ki emitt egy fonál az idő szövöszékén, hogyan fűződik amott egy fonál másik fonálhoz, új szövetet létesítvén.

A számlálási anyag módot nyújtott ily nagy pontosságú vizsgálás eszközzésére. Hiszen úgy a szülők, mint gyermekeik anyanyelve be volt jelentve, s ennél fogva nagyon is biztosan szemügyre lehetett venni azon változásokat, melyek két egymásra következő nemzedék anyanyelvében beállottak. Ez eszmének technikai keresztülvitele természetesen nagy nehézségekbe ütközött.

Ami ti. a három főnemzetiségnek ellenállási képességét illeti, ez a magyarnál legerősebbnek, a tótnál leggyengébbnek bizonyult, míg a német e tekintetben a középhelyet foglalja el. Száz eset közül magyar származású gyermekek ötben idegenültek el, ellenben ugyanannyi tót gyermek közül 62, a németek közül 36%. A tót mint a legvagytalanabb és egyszersmind a legkevésbé művelt nemzetiség legcsekélyebb ellenállási erőt tudott kifejteni. A német nemzetiség beolvadási aránya fejezi ki leghívebben a két utolsó nemzedék folyamán végbemenő áthonosulás valódi hatályosságát. Miután pedig az egyik nemzedéktől a másikig 36%-a magyarosodik meg a német gyermekeknek, ez arra engedne következtetni, hogy a Budapesten letelepült németek a negyedik nemzedékben magyarosodnak meg teljesen. Nem ismerünk más országról hasonló vizsgálatot, és így nem hivatkozhatunk megfelelő adatokra, mindazonáltal azt hisszük, hogy úgy az európai államokban, melyekben nemzeti átalakulások vannak folyamatban, főleg Német- és Oroszországban, mint az Észak-amerikai Egyesült Államokban, az idegen elemek beolvasztása jóval gyorsabban történik, aminek előidézésében – legalább az európai államokban – az erélyes kormány-rendszabályoknak nem csekély része lehet. A fővárosi német elem átalakulási folyamának lassúsága – s a viszonyok átlag az országban sem lehetnek nagyon eltérők – az előadó nézete szerint a legerősebb érv annak bizonyítására, hogy mily tarthatatlan a túlbuzgó magyarosítási szándék vádja, mellyel a fővárosi tanácsot és a kormányt egyaránt illetik.

Midőn most már ismerjük az arányt, amelyben az egyes nemzetiségek hozzátartozóikat elvesztették, azon kérdés merül fel: melyik nemzetiség javára szolgált a veszteség? Az előadó adataiból kitetszik, hogy a magyar nemzetiség egész veszteségét a német vonta magához és megfordítva: a németét a magyar nyerte meg. Az, hogy német gyermek tóttá vált volna, ritka eset, mely 300 gyermek közül csak egynél áll be. Még ritkábban fordul elő a magyar gyermekeknél, ti. 1500 közül egynél. Az „egyéb” nemzetiségek javára szolgáló veszteség úgy a magyaroknál, mint a németeknél eltűnő csekély.

Bonyolultabban áll a dolog a tót nemzetiségnél. Ez, mint említve volt, egy nemzedéktől a másikig 62%-ot veszített tagjaiból, melyeknek fele magyarrá, fele németté vált. Az egyes nemzetiségek átalakulása a különböző kerületekben meglepő különbségeket mutat föl. Így azt találjuk, hogy azokban a kerületekben, melyek kiváló magyar jelleggel bírnak, mint a Belváros, József- és Ferencváros, e nemzetiség legcsekélyebb veszteséget szenved, ellenben legnagyobb nyereségnek örvend: a nevezett 3 kerületben, ti. csak egy százalékot veszített a magyarság, míg az óbudai kerületben 16 százalékot. Hasonlóképpen a német nemzetiség is, azon (óbudai) kerületekben, melyekben legerősebb, 60 százalékot veszített, ellenben megnyerte a budai kerületekben a magyaroknak 11 százalékát, a tótoknak 49 százalékát. Csak

a tótok nemzeti nyeresége és vesztesége tekintetében nem található említésre méltó változás viszonylagos számbeli erejükhöz képest.

Nem kevésbé érdekes, mit a magyar nyelv elterjedtségére nézve adott elő, tekintettel az egyes felekezetekre. Első helyen állanak a kálomisták,³¹⁰ kiknek vallását különben is magyar vallásnak nevezi a nép is. És a kálomisták után? – kérde az előadó. Valóban oly kérdés, melyre nem mindenki tudna felelni habozás nélkül. Nem is sokan hitték (s talán sokan fognak ezután is kételkedni a számok hitelességében), hogy a kálomisták után a zsidók következnek. Az előadó úr szerint pedig a számok úgy beszélnek, hogy a fővárosi zsidóságnak 79%-a magyar, míg az ágostai vallásúaknak³¹¹ 71; a katolikusoknak pedig 67 százaléka. Különösen a zsidó gyermekeknél látszik hihetetlennek a számarány, akiknek kilencetized része beszél magyarul. Érdekes, hogy a budai kerületben több gyermeket találunk, aki németül beszél, mint felnőttet, míg a lutheránusoknál és a zsidóknál egészen ellenkezőleg áll.

Négy év múlva két évszázada lesz – fejezé be érdekes előadását az előadó úr –, hogy Budapest kiszabadult a török uralom alól. A főváros nemzetiségi jellege, dacára minden nehézségnek, dacára, hogy sem kormányban, sem társadalomban évszázadokon át támaszra nem talált, mégis folyton magyarabbá vált. Nagy részben általános politikai okokra vezethető vissza ez, azonban az utóbbi időben nem csekély befolyással volt a főváros hazafias magatartása, mely minden túlkapás és erőszakoskodás nélkül leginkább az iskolák magyarosítása által hatott a legüdvösebben.

Érdekes tudni még azt is, hogy kik simulnak a magyarhoz és kik nem. A névmagyarosítás szintén egyik jele a nemzetiségek hazafias érzületének. A hivatalos lapban ez évben a tegnapi napig közölt névmagyarosítási adatok pedig azt mutatják, hogy oláh, szerb, horvát, rác egy sem magyarosítja meg nevét, míg ez évben 148 tót, 199 német és 466 zsidó vett fel magyar nevet. És még egyet. Nem olyan rég még Buda lakosságának 40 százalékát képezték a szerbek és rácok, a két testvérvárosnak pedig 8 százalékát. Ma már egyetlen százalékát sem. A főváros területén levő szerbek elenyésző csekély száma is Kőbányára szorult ki, s ott is csupán a sertéskereskedők osztályában vannak képviselve.

Az előadó úr azzal a kívánsággal fejezte be előadását – melyet ő szerényen jelentésnek nevezett –, hogy vajha 10 év múlva az, ki jelentést fog tenni az ő helyén Budapest nemzetiségi viszonyairól, még sokkal kedvezőbb számarányokat tudjon kimutatni, mint ő. Mire Lónyai Menyhért gróf azt a kívánságát fejezte ki, hogy 10 év múlva is az előadó úr

---

³¹⁰ kálomista = református

³¹¹ ágostai vallású = evangélikus

legyen az, ki a maihoz hasonló lelkiismeretes, s a száraz jelentés színvonalán felül emelkedő előadást fogja tartani. A közönség lelkes éljene bizonyítja, hogy az elnöklő gróf úr kívánságát mindenki osztja a jelenlévők között.

Székelly Huszár

Salamon Ferencről a magyar helynevek eredetéről³¹²

Budapest és környékének helynevei

Gyér számú közönség előtt tartotta ma esti felolvasó ülését az Akadémia második (történelmi) osztálya, talán éppen azért, mert a különben érdekes program nagyon is sokat ígért egy ülés rövid tartamára.

Miután Pauler Tivadar osztályelnök az ülést egy pár szóval megnyitotta, Salamon Ferenc, a jeles kritikus történész lépett a felolvasó asztalhoz. Salamontól már megszoktuk, hogy bármely csekélység legyen az, amivel világ elé áll, alapos és kritikailag meghányt-vetett kutatáson alapuljon, s a legszárazabb témában is életet öntsön eleven elbeszélő modorával. Mai értekezése: 'Budapest és környékének helynevei' nem annyira történeti, mint inkább nyelvészeti kutatásokra van fektetve. Azzal kezdi értekezését, hogy valamint más országokban, úgy nálunk is a népvándorlás kevés addigi helynevet hagyott épen, s például nálunk azok a kisebb-nagyobb római telepek, a római uralom bukása után falvakká növe ki magukat, rendesen nevüket is elveszítették. És így van ez nemcsak a pannóniai Duna mentén, de a hajdani Dáciában is. Elannyira, hogy minden lehetőség elesik, hogy a románok Traján utódai volnának.

E bevezetés után, azt a kérdést vetve föl: hogy miféle népek lehettek azok, melyek az életerős római neveket kiirtották, sorjába veszi a Budapest környékén levő helységeket, s a legtöbbjéről kimutatja azoknak szláv eredetét. Így pl.: Esztergom egyáltalán nem mondható magyar szónak, mit kétségbevonhatatlanul bizonyít maga a végső szótag is. A lengyelben Osztrognam csúcsot, piramist jelent, tótul Esztergom – Osztrigum. Ezenkívül még számtalan rokonhangzású helynév fordul elő Morva és Csehországban, mik Esztergom szláv eredete mellett bizonyítanak. Visegrád és Bogdán, ezek tisztán megmaradt szláv nevek. Dömsöd, mely magyar hangzású különben, szintén szláv eredetű, és pedig a Domasa-ból ered, mely házat jelent. Keszthely a kostel szóból ered, mely a szláv nyelvekben kastélyt jelent. Dorognak megfelel Stríriában Drog. Csepelt a tót Cepi-ből származtatja, mely csapot vagy csépet jelent; Gödöllőt Gedlóból – fehér ház. Rákosnak a cseh Rákuszi felel meg.

Szóval a legtöbb szláv eredetű. Vannak azonban tősgyökeres magyar helynevek is, és olyanok is nagy számmal, melyek eredetileg ugyan szlávok voltak, de idő folytán annyira megmagyarosodtak, hogy ma már bajosan lehet megállapítani szláv eredetüket. Ilyen

³¹²

Forrás: B–k.: Az akadémiából. (A m. tud. akadémia II. osztályának nov. 7-iki ülése.) Részlet. =

tősgyökeres magyar helynevek: Szentlélek, Szent-Endre, Leányfalva, Hidegkút, Sóskút, Martonvásár, Kovácsi, Oroszi és a többi.

Miután a jeles tudós az egyes helynevek eredetét aprójára kimutatta, s állításait főleg nyelvészeti alapon bebizonyította, áttért Budapest néveredetére. Anachronizmust követnénk el – mondja a felolvasó –, ha Buda eredetét keresve Etzelburgra gondolnánk. Budapestet csak magyarból vagy szlávból lehet ésszerűen származtatni.

Galíciában nem egy Budi helynév fordul elő, sőt van egy Buda is – és számtalan rokon hangzású helynév még, mint: Boda stb. A szláv nyelvekben bud-vigilare (örködni). Ami Pestet illeti, történelmi és topográfiai lehetetlenséget lát abban, hogy kemencéről nevezzenek el egy várost. A tudós értekező szerint nem is magyar szó, s kétli, hogy a Székelyföldön is előforduljon. Nem állhatjuk meg, hogy e pontnál egy csekély megjegyzést ne kockáztassunk a merész állításra. A pest ugyanis régi magyar szó, s a székelyeknél manapság is oly ismeretes e szó, akárcsak a mindennapi kenyér.

Annyi igaz, hogy pl. Udvarhelyszékben, Gócnak nevezik többnyire a kemencét, de itt is szórványosan előfordul, míg Háromszék és Erdővidéken, nem különben Csík megyében általánosan el van terjedve. És nemcsak azon egy alakban, mint a tudós értekező állítja; igen, nemcsak az egyetlen „pest mögött” alakban fordul elő, hanem így is: „pestalja”. – Ebből pedig az következik, hogy a „pest” valami, mert különben nem is lehetne alja. Szóval: hogy történelmi és topográfiai lehetetlenség az, hogy kemencétől vette volna a nevét Pest, szívesen megengedjük, de az állítás, hogy e szó nem volna magyar, s még használatban se volna, abban tévedni látszik a tudós értekező. Szerinte tehát nem magyar szó, hanem szláv; „pest” pedig az ó-szláv nyelven barlangot, sziklás hegyet jelent. Miből azt a következtetést vonja le az értekező, hogy valószínűleg éppen a Gellért-hegytől nyerte volna nevét.

Salamon Ferenc az általa felsorolt helyneveket húsz mérföldnyi területről állította össze. Mint láttuk, e területen úgy minőség, mint mennyiség dolgában túlnyomó számban vannak a szláv eredetűek. De ez nemcsak e területen van így. Éppen ez az eset forog fenn az ország többi részében is, nem véve ki magát Erdélyt sem. Valóban, igen találóan fejezte be felolvasását a szavakkal: „Nem az a csoda, hogy annyi a szláv eredetű helynév, hanem, hogy nem olvadtak be a magyarok a szlávokba!”

B-k.

A kávéházak városa³¹³

– A mi Budapestünk –

Ha találós mesének adnám fel, hogy: mi van legtöbb Budapesten? – a kis diák is, minden fejtörés nélkül, azt válaszolná; kávéház. S mi van mindig tele Budapesten? – A kávéház. Nem hiszem, hogy volna még egy város a nagy világon, melyben a kávéházi élet oly kétségbeejtő módon virágzanék, mint Budapesten. Minden sarkon egy kávéház. S tekints be reggel a magas ablakokon: tele van. Tekints be délután: tele van. Tekints be este: tele van. Hajnalban: akkor is tele van.

Az idegen, a ki hozzánk vetődik s látja a szorongásig zsúfolt kávéházakat, joggal azt hiszi, hogy a budapesti közönség ideje javát a kávéházban tölti. S az idegen joggal hiszi ezt, mert a budapesti közönségnek a füstös, zajos kávéház az – üdülő helye. Nem mondhatnám, hogy a társaságok találkozó helye, mert egy asztalra, melyet csupa ismerősök vesznek körül, három-négy asztal esik, amely körül egymást nem ismerő urak ülnek, lesve, várva, hogy mikor teszi le ez vagy az az úr ezt vagy azt az újságot.

Mert a budapesti ember csak a kávéházban tud újságot olvasni. Minden nap tanúja vagyok annak, hogy akárhány ember a lakására járó újságot a kávéházban olvassa. A házi újság az asszonynak jár, a férj ebéd után veszi a kalapját, rohan a kávéházba, ott issza meg a kávéját s ott olvassa az újságját. A papucshős pláne otthon megissza a jó fekete kávé s a kávéházban is – mert potyára nem ülhet le – lehajt egy gyötrelmes rossz cikóriás kotyvalékot, melynek fejében aztán végig lapozhatja nem csak a háziújságját, de az összes újságokat. Közben nagyokat bosszankodik, hogy tulajdonképpen valamennyi újságban ugyanazokat a dolgokat olvassa, sőt mikor már vagy húsz darab újságot felfalt, konstatálja, hogy az újságok üresek, nincs ezekben soha semmi, nem is tudja, miért jelennek meg, de ennek a hallatlan botránynak a konstatálásához két-három órai olvasás és lapozgatás után jut s másnap délből megint ott látod a rendes asztalánál. Vannak emberek, még pedig nagy számmal, akik a kávéházban jóformán nem is vesznek újságot a kezükbe, hanem leülnek egy ablak-közi asztalkához s egy piccolo meg számnélkül való pohár vizek mellett egész délután képesek ülni egy helyben, kibámulván az utcára.

A budapesti embernek egyáltalán nincs érzéke a munka után való egészséges üdülés iránt. Ha így téli időben kimégy a Duna mellé, elvétve látsz egy-egy úri embert, aki a korzón szép nyugodtan sétál, szellőztetvén magát az iroda nyomasztó légköre után. A budapesti urak

---

³¹³ B. E.: A kávéházak városa. A mi Budapestünk. = Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 336. (dec. 5.)

a kávéházból bámulnak bele a Dunába, onnét nézegetik a citadellát, morfondírozván magukban: hát ezt már mikor bontják le? A budapesti urak a kávéházakban politizálnak s a kaszinókba inkább becsületből iratkoznak be. A kaszinói élet egy-két nagyság megbankettezésén s egy pár táncmulatságon kívül – melyet azért rendeznek, hogy egyszeregyszer mulassanak az asszonyok is –, kártyázásból áll. S kártyapénz tartja fenn a kaszinókat s a kártya-pénzből van legnagyobb jövedelme a kávéházaknak is. A 10–2 krajcáros piccolók aránylag keveset jövedelmeznek, ezt felemésztí a nagy személyzet. A kártya azonban valóságos kincses bánya. Köztudomású dolog, hogy Budapesten kaszinókban és kávéházakban hallatlan mértékben folyik a hazárdjáték s csak nemrég tűnt el egy polgárember 10 ezer forint kártyaadósság hátrahagyásával. Mindennapos dolog, hogy szerény fizetésű tisztviselők, többé-kevésbé jómódú kereskedők és iparosok, szóval: csupa középsorsú emberek százakat és ezreket veszítenek vagy nyernek, a szerencse forgandósága szerint, s mindnyájan ismerünk egy tucat embert, ha nem többet, kik jóllehet nem végzett földesurak, kártyázásból élnek. A hivatal: az mellékes. A fizetésből kap valamit az asszony; a férj az ő zsebpénzét kártyán keresi meg. Az asszony dajkálja, neveli a gyermekeket, álmatlanul, kisírt szemekkel várja egész éjjel a »családfenntartóját«, ki ebéd után elment egy feketére s hajnalban tér haza üres vagy tele tárcával, már amint a szerencse kedvezett. Nem hiszem, hogy akadna budapesti ember, aki azt állítaná, hogy ez a betegség csak szórványos. Ez a betegség általánosabb, mint az influenza s kisebb-nagyobb mértékben benne szenved a budapesti urak hasonfele, ha nem több. Én azt hiszem, a többség. Egy ragadós betegség ez, mely már sok jóra való embert hatalmába kerített.

Társadalmi életünk visszássága is teszi, hogy a férfiaknak nincs egyéb találkozó helyük, mint a kávéház meg a kaszinó s ezekben is a kártyaasztal.

A nők eljárnak egymáshoz jourok-ra s ezt nagyon helyesen teszik azok különösen, akiknek a férjük ebéd után veszi a kalapját s még szép, ha vacsorára hazajön. A nők összejönnek jourokon, de a nők férjeit nem találjuk itt. Leszámítva egy-egy estélyt s férjet és feleséget Budapesten alig látni együtt nagyobb társaságban. Vannak előkelő férfiak, kik tíz-húsz év óta házasok, de halandó ember még nem látta a feleségükkel nyilvános helyen. Akárhány emberről évek bosszú sora után tudjuk meg, hogy felesége és gyermekei vannak.

Megházasodtak annak idején, mert kellett az üzletükhöz annyi meg annyi ezer forint, vagy a fizetésükből nem élhettek elég úri módon, tehát feleségül vettek egy szép hozományt és ráadásul egy leányt s ezzel aztán vége. S bizonyos vagyok benne, hogy nincs nagy város, melyben több boldogtalan asszony és több víg férj volna, mint Budapesten. Orfeumoknak,

éjjeli kávéházaknak kik kitartóbb vendégei, mint a férjek? Azon, hogy családos emberek orfeumokban és kávéházakban töltik idejük javát, meg sem botránkozunk már. Ez már elfogadott dolog, együtt jár a nagyvárosi élettel. Aki a családjának él, aki családjában érzi magát legjobban, azt megmosolyogják, papucshősnek, filiszternek gúnyolják. S ez természetes következménye a házasságok üzletszerű kötésének. A mint az üzlet megkötött, csak az asszony van lekötve a családi tűzhelyhez, a férj szabad, még szabadabb, mint valaha, mert most a felesége révén esetleg több is a pénze. S látván sokaknak ezt a könnyű életét, megtántorodik a jóra való szegény ember is s keresi a módját a könnyű életnek. A munka: az ki van zárva. Ez még megnehezíti az életet, nemhogy könnyítene. Mindenki most akar élvezni, addig, amíg fiatal; az öregségre ki gondol? S ím a budapesti ember előtt csak egy út áll: amely a kávéházak és kaszinók kártyaszobáiba vezet. És hallunk napról-napra rettenetes eseteket. Szerény fizetésű emberek fölteszik a fizetésüket egy kártyára, feledve, hogy azt a néhány forintot egy család várja. Halljuk napról-napra, hogy X. Y. ismerősünket mint fosztogatták ki a – jó barátai. Halljuk, hogy ez meg az az ismerősünk, ki hivatalán kívül szép summákat szerezhetne irodalmi vagy másfajta munkássággal: a kártyaasztal mellett tölti életét. Kérdezzük sokszor erről, arról: hát ez miért nem ír már oly régen? Felelik: kártyázik éjjel-nappal. Magunk fajtájú emberek, kik hivataluk és privát szorgalmuk révén tisztességesen, gond nélkül élhetnének, családjukat szépen eltarthatnák, fülük úsznak az adósságban, s mikor elmerültek, megvádolják a kort, mely az ő tehetségüket nem méltányolja. – Ha én Párisban élnék, már rég házat építtettem volna! – panaszkodott nemrég egy író, kinek ez mindig akkor jut eszébe, amikor a ferblin veszt.

Való igaz, hogy Budapesten az irodalmi munkásságból házat nem igen lehet építeni, de megélni, tisztességesen megélni lehet. Csak dolgozni kell. Enélkül Párisban sem lehet házat építeni.

Mert a vakszerencsére csak a bolondok pályáznak.

S úgy van ez minden téren. A szegény ember csak a becsületes munkája által boldogulhat. De ha leül a kávéházba s annak ablakából irigykedve szemléli az elvágtató magánfogakat: ebből a tétlen szemlélődésből bizony egy kétkerekű targoncát sem szerezhet.

Nem kívánom senkinek a romlását, hanem egy szolid kávéház-krach nagy áldás volna a budapesti középosztálynak. Aminthogy lehetetlen is, hogy mielőbb be ne következzen ez a krach. Mert ma minden második ember, a kinek pár ezer forintja van, kávéházat nyit. A valóság pedig az, hogy nagyon sok látogatott kávéház csak messziről tekintve – jövedelmező. De végre is tele vannak velünk, kik nem találunk más menedéket. Itt költjük el a pénzünket, itt pazaroljuk el az időnket s a kávéházak füstös levegőjében rontjuk meg a tüdőnket. S nem

jut eszünkbe, hogy mennyivel kellemesebben, hasznosabban telnék el az időnk, ha ismerős családokkal időnként összejönnénk egy pár órára. És talán nem kell bizonyítanom, hogy a családi körben kötött férfi barátságok erősebbek, megbízhatóbbak, mint azok, melyeket a kávéházakban piccolo vagy ferbli mellett kötünk.

Mindnyájunkat érhet szerencsétlenség s milyen jól esnék akkor egy jó barát, egy velünk rokonszenvező család vigasztalása, tanácsa, segítsége?

A kávéházi ismeretségekre lehet-e számítani? Ezek barátsága legfőljebb a kapupénzig terjed, miután már forintjainkat zsebre vágják.

B. E.

Budapesti papírházak³¹⁴

Tüneményes hirtelenséggel nőnek ki Budapest földjéből a három-négy emeletes, tornyos bérházak. Nemcsak a körutakon, de szűk utcákban is, hol pár év előtt még földszintes, alacsony viskók húzódtak meg nagy szerényen, ma már cifra paloták tornyai emelkednek az égnek. Valóságos építő láz dühöng Budapesten, láz, mely már betegségnek is nevezhető. Vállalkozó szellemű emberek mind házépítéssel akarják megszerezni az első milliót, melyet tudvalevőleg gyorsan követnek a többi milliók. Építenek szolid vagyoni alap nélkül, kölcsönvett pénzen, nyereszkesedésre s körülbelül minden harmadik ház, mire felépül, a fundusától a tornya gombjáig »be van kebeleztve.« S mert ilyen módon épül a legtöbb bérház, nem csoda, ha kívül sokat mutatnak, belül azonban rondák, sötétek, s ami fő: a falak oly vékonyak, hogy a szomszéd lakásból a suttogás is áthallatszik, a hangosan cuppanó csókokról nem is beszélve.

Valóságos »papírházak« épülnek itt kőből vasból és fából; papírházak, melyeket, még föl sem épültek, már meg kell támogatni. Nem egyszer történt meg, hogy a fundus már a második emeletet sem bírta meg, holott a ház négy emeletesnek indult, s építés közben ledült egy-egy fal, minek következtében újra kellett kezdeni az építést. De a legtöbb esetben a szerencse kedvez a vállalkozó uraknak s a papírházak földel alá kerülnek. Még csak a mérnöki hivatal szakszerű vizsgálata van hátra. Gondolom, azt kellene konstatálni, hogy szolid-e az építkezés és egészségesek-e a lakások?

Alig tudunk esetet, hogy ez ne konstatáltatnék.

Háziúr, építész, pallér megkönnyebbülten lélegzőnek föl: a hatóság kritikáján keresztül jutott szerencsésen a papírház, most már csak meg kell tölteni lakókkal. Azaz, hogy mire e papírházak fölépülnek, már rendesen ki is van adva minden lakás, mégpedig botránnyosan magas árakon. Elég talán annyit mondanunk, hogy egy tisztességes úri család, amelynek legalább négyszobás lakás szükséges, ezt 800—1200 forinton alól nem kapja meg, hacsak kint nem akar lakni a külvárosok legvégén.

S milyen lakások ezek az 1000 forintos lakások! Hogy budapesti műnyelven beszéljek: a szobák »csupa lukak«. Egy ebédlő-díványt, egy kredencet alig lehet elhelyezni s ha a bútoraidtól nem akarsz megválni, alig marad egy pár lépésnyi hely. Én még nem hallottam olyan csudát, hogy egy budapesti 1000 forintos lakásban valaki »föl s alá sétált volna.« Ülnöd kell egyhelyben, akár van rá kedved, akár nincs, mint a fogolynak szűk cellájában. A lépcsők

---

³¹⁴ E.: Budapesti papírházak. = Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 358. (dec. 29.) pp. 2977–2978.

egész nap sötétek s ezer csoda, ha nyakadat nem szeged. A konyhában, mely oly szűk udvarra nyílik, hogy azon hat tyúkot nem lehetne megültetni, egész nap ég a petróleum-lámpás, mert másként a szakácsnő az orráig sem lát. Ha becsületes viszonyok volnának Budapesten, már a kezdet legkezdetén nem volna szabad megengedni, hogy egy pici területre óriási négyemeletes bér- és papírházakat építsenek, hisz az előre látható, hogy az udvari lakásokba soha Istennek áldott napja be nem süthet s ennél fogva ezek egészségtelenek. De ily csekélységekkel nálunk nem törődnek, nyilván azért, mert a kiknek kötelességük volna ilyesmivel törődni, maguk is háziurak, szerencsés tulajdonosai egy tucat papírháznak.

A két három szobás lakásokról ne is beszéljünk, melyekben jobb sorsra érdemes művelt családok kénytelenek meghúzódni. A magunkfajta közepes sorsú ember akár egyébert se kínlódják egész életében, mint hogy a sötét papírlakások bérét megszerezze s azt pontosan fizesse. Fizesse azoknak az uraknak, kik bűnös lelkiismeretlenséggel építik föl papírházaikat, melyek több évi adóelengedés kedvezésében részesülnek.

Azt hinné az ember, hisz ez volna a méltányos, a becsületes, hogy ha már minél kevesebb pénzzel építenek minél gyöngébb alapokon álló házakat, s ha már papírház papírházra épül, legalább a lakásbér mind alább és alább száll. Ám mit látunk? Látjuk, hogy százával pattannak ki a földből a papírházak s a lakbérek mégis megdöbbszentő, kétségbeejtő mértékben emelkednek. Hogy lelketlen, kapzsi emberek már most megfizettetik velünk az 1896-iki kiállítást, mintha bizony nekünk szegény embereknek valami hasznunk volna a kiállításból. A mi hasznunk az, hogy a kiállítás ideje alatt ki nem fogyunk a vendégekből, kiket végre is szívesen kell látnunk, mert ők is szívesem látnak minket, ha vidékre megyünk.

Mindezt pedig írom abból az alkalomból, hogy a Lipót-körúton egy új házat ki kellett üríteni, mert a falak megrepedeztek, a vakolat innen is, onnan is potyogott a lakók fejére, s tényleg egy úrinő meg is sebesült. Olvasván e hírt, nem fog-e el önkénytelen remegés mindnyájunkat, kik papírházakban lakunk, kik tapasztaljuk napról-napra, hogy valahányszor egy villamos vagy lóvasúti kocsis elszalad a házunk előtt, az egész ház megreszket belé és táncra kerekedik?

A régi jó világban sok száz esztendőre építették a házakat, hogy még az unokák unokái is ellakhassanak bennük. S itt Budapesten is csak a régi házak vannak szolidul építve, az új házak közt vajmi kevés van olyan, mely egy emberöltőt kiszolgál. A fő az, hogy a hivatalos vizsgálat ideje alatt össze ne düljön, aztán történhetik akármi.

Háziúr, építész, pallér többé nem hibás. És a vizsgáló urak, kik csupa szakemberek, kiadják a lakhatási engedélyt: a házba, mely nyár közepén került föld alá, novemberben már be szabad költözni.

Konstatálják, hogy a falak ki vannak száradva, holott a laikus ember is tudja, hogy ez a szárazság csak látszólagos s ha nem is üt ki a penész a falakon (a mi különben sűrűn megesik), de az új falak kigőzölgése ártalmas az egészségre. Azt hisszük, hogy lakásunk száraz, egészséges s nem tudjuk elképzelni, hogy a gyermekek miért lesznek napról-napra sápadtabbak.

Hogy a legújabb eset felháborítja a budapesti közönséget, azon ugyan senki se csodálkozzék. Mert ez az eset kisebb-nagyobb mértékben mindennapos s ezredrésze sem kerül a nyilvánosság elé. Vannak Budapesten három-négyemeletes házak, melyek első tekintetre minden tekintetben kifogástalanoknak tetszenek, de ha hozzáértő emberek alaposan megvizsgálnák, kérlelhetetlenül kiürítenék. Megbüntetik például a háziurat, a ház építőjét? Hát büntessék meg; de vajon megnyugvásunkra szolgálhat-e ez? Ha egy mázsányi vakolat fejünkre esik s talán családostól eltemet az összedülő fal: mit ér nekünk a kapzsi háziúr elcsukatása?

Itt egy nagy és veszedelmes betegségről van szó: a házépítő betegségről. Senki sem akarja megakadályozni Budapest kiépülését, hisz ki ne látná ezt örömmel és büszkeséggel, de ahhoz már csak mégis van szavunk, hogy ne építsék tele a várost papírházakkal.

Élni akarunk.

E.

Az urak útja³¹⁵

Az Andrassy út

Budapest legszebb útja az Andrassy út. A vidéki ember, ha feljön Budapestre, elsősorban ezt az utat nézi meg s azután veszi aprójára szeretett hazánk fővárosát. Előszeretettel mutogatjuk a külföldieknek is, mert ha nem is emelkednek két oldalán oly impozáns paloták, mint például a bécsi Ringen, a kép, mely az idegen elé tárul, meglepően szép.

Nemcsak legszebb, de legelőkelőbb útja is Budapestnek az Andrassy út. Itt robognak ki a ligetbe az elegáns fogatok, itt térnek haza a lóversenyek látogatói, miután a ligeten, a Stefania úton tízszer-hússzor végighajtottak szemképráztató gomolygásban. Az Andrassy út közönséges napon is egyike a legelevenebb utaknak. Vasárnap és lóverseny napokon pedig szédítő látványt nyújt. Két oldalán a gyalog sétálók gomolygó tömege hullámszik ki a liget felé meg vissza, középen pedig, a széles kocsúton fényes magánfogatok, csinos fiákerek száguldanak végig, melyek közt ugyancsak siralmasan fest egy-egy támolygó egyfogatú, még siralmasabban a Noé bárkához hasonlatos, sovány gebéktől vonszolt omnibusz. A járó-kelő közönség, melynek nem telik kocsira, s röstell felülni az omnibuszra, meg-megáll és sorfalat alkotván az út két szélén: bámulja a vágató fogatokat, még inkább a fogatokban pompázó toiletteket, melyek mind a legújabb divat termékei.

Közbe, közbe, hol az Andrassy útba egy-egy utca szakad, lovas rendőrök is állanak, kiket, hogy a veszettül nyargaló fogatok még el nem gázoltak: az valóban isten csudája.

Leszámítva tehát egynéhány alkalmatlankodó omnibuszt, leszámítva a gyalog-úton báméskodó polgárságot, az Andrassy út az urak útja. Sőt a polgárságot nem is számítom, hisz az nálunk már megszokott staffage-zsa³¹⁶ az arisztokráciának. Ahol egy mágnás megjelen, gyalog avagy lóháton, fiákeren avagy magán fogaton: száz nézője, bámulója akad a polgári rendből. Én tehát nem is tudok elképzelni mágnást legalább száz báméskodó polgár nélkül.

Egyáltalán nem csodálnám, ha a mágnások s általában a gyalog nem járó urak a magukénak tekintenék az Andrassy utat. Ez az az út, hol kettős élvezet a lóhajítás: az egyik magában a lónak a hajtása, a másik a polgárság szájtató báméskodása. Azon sem

³¹⁵ Forrás: Benedek Elek: Az urak útja. = Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 138. (máj. 20.) pp. 1079–1080. – A 'Fővárosi Lapok'-ban a cím után az alábbi lábjegyzet jelent meg a cikkhez kapcsolódóan: „A cikknek a villamvasútra vonatkozó része teljesen ellenkezik lapunk többször hangoztatott véleményével. Mindazonáltal közrebocsátjuk, mert a szabad véleménynyilvánítás útját nem akarjuk elzárni senki elől. Szerk.”

³¹⁶ staffage (staffázs) = itt: környezetül, kíséretül szolgáló személyek, járulékok

csodálkoznám, ha az úri rend körében élénk mozgalom indulna meg az Andrássy út „megvillamvasutasítása” ellen. A sajtóban meg is indult a tollharc a villamos vasút mellett és ellen, amint a villamos vasúti társaság tervbe vette, hogy az Andrássy úton is lefektesse a síneket. Sokan megbotránkozva tiltakoztak legelőkelőbb utunk e megpolgárosítása ellen, sokan meg a demokrácia nevében emelték fel szavukat s követelték az Andrássy útnak is azokat a lármásan csilingelő s könnyű járású kocsikat. Tegnap végre döntött a főváros közgyűlése s nagy szótöbbséggel megszavazta az Andrássy úti villamos vasutat. Most még csak a kereskedelmi miniszter jóváhagyása van hátra: tőle függ, hogy megmarad-e továbbra is ez út az urak útjának vagy középsorsú ember is végigszaladhat rajta hat krajcárókért.

Eszembe sem jut tagadni, hogy a villamos vasút részvényeseinek különösen érdekében áll az Andrássy út behálózása is; de hát a részvényesek, urak és polgárok, nyereség reményében fektetik a pénzüket valamely vállalatba mindenütt a világon. A részvényesek kapzsiságával tehát nem lehet a terv ellen harcolni. Az a kérdés: szükséges-e a vasút az Andrássy úton s csakugyan elcsúfítja-e a legszebb utunkat.

Vannak, akik mondják, hogy nem szükséges, mert hisz a városligetbe három úton is lehet kijutni, villamos és lóvasúton. Ez igaz, de hát nem minden embernek a városligetbe van az útja. Vannak nagyon sokan, kik hamarosan szeretnének az Andrássy út egyik végéről a másikra jutni s akiknek igen nagy szolgálatot tenne egy olcsó és gyors közlekedési eszköz. A szegény ember tudvalevőleg roppant makacs s pecsenyére nem telvén, krumplit eszik következetesen. Fiákerre nem telvén, szívesen ülne tehát villamos kocsira, csak volna.

De nincs. S talán nem is lesz, mert hátha az érdekelteknek sikerül bebizonyítani, hogy a villamos vasút elrondítja az Andrássy utat. Ez nagyon naiv beszéd ma, az omnibuszok gyászos korszakában. Az Andrássy út eleganciáját nem volt képes tönkre tenni az omnibusz, még kevésbé lesz képes a villamos kocsi.

Egy komoly, de szerintem igen hasznos következése lenne, hogy a fogatok tán ne vágthatnának oly eszeveszetten, mint ma. Ezt a villamos kocsik nélkül jogosan követelhetné a szegényebb sorsú közönség, mert az átkelés az út egyik oldaláról a másikra, halálos veszedelmekkel jár.

Megboldogult Török János évek előtt kiadta a „lassan hajts!” rendeletet, de bizony már életében nem tartották meg. Áthágták azok, kiknek első sorban illenék a törvények, rendeletek át nem hágása, jó példát mutatván ezzel is a kevésbé művelt embereknek. A város határán ki ki úgy hajtsa, ahogy kedve tartja s a lova bírja, bent a városban azonban a szükség, az élet gondja több százezer embert kerget utcáról utcára, kiknek sokkal sürgősebb a dolguk s gyalog

kell szaladgálniok: nem jogos hát a követelés, hogy az, akinek az isten kevés gondot és sok lovat adott, ne siessen oly nagyon!?

Az Andrássy utat szerintem nem fogja elcsúnyítani a villamos-vasút, de természetesen előre szigorúan ki kellene kötni a mérsékelt szaladást. A villamos kocsikra is, a magánfogatokra és fiákerekre is. Még mindig nagy előnyben lesznek azok fölött, akiknek gyalog kell járni, holott rendesen a leggyorsabb kocsi sem volna elég gyors nekik.

A kérdés demokratikus oldaláról nem beszélek. Világos, hogy én sem látnám szívesen, ha az Andrássy úton ökröket, meg birkákat szállítanának vagonokon; de már annak örülnék, ha a szegény ember is kocsiból gyönyörködhetné a legszebb útban.

Benedek Elek

Nyakig a sárban³¹⁷

Levél a Bimbó-dombról

Írom e levelet, bár kétlem, hogy kezéhez jusson, kedves szerkesztő úr. Kint az ablak alatt most farag falábat a kertész, azon indul végzetessé válható útjára.

Ön azt mondja erre: ne írnék inkább levelet, hanem kötném becses lábszáramhoz a falábat s jönnék magam, feldolgozni az asztalomon felgyűlt leveleket. Hiszen igaz, hogy megírtam már a testámentumomat, de mint abban is bátor valék megírni, meghalni még nem szándékozom.

Egy álló hete szakad az eső, redaktor úr. Ki-kinézek az ablakon, de nem látom az ország szívét, melyre napos napokon oly fenséges belátás nyílik innét. Amerre nézek: mindenütt homály, vastag sötétség. Csak képzeljük, hogy lent a hegy tövében egy szépséges szép város pihen (vagy ki tudja, úszik már az is a vízben, sárban), de látni nem látjuk.

Mit csinálnak önök odabent, arról nekünk sejtelmünk sincsen. Vajon gondolnak-e ránk szerencsétlenekre, kik nyaralni jövénk a budai hegyek közé és – bocsánat, ezer bocsánat a siralmas szójátékért – *saralunk*.

Százan meg százan, talán ezren meg ezren vagyunk elzárva itt a világtól s izgatottan várjuk, mikor jönnek önök megmentésünkre. Hiszen ha előrelátók, ha jövődőben tudók vagyunk, ellátjuk magunkat élelmiszerekkel. De már mindenünk fogytán. Ma osztottam ki az utolsó kenyérdarabot éhező gyermekeim közt. Szívükre beszéltem: tegyenek el holnapra bár egy falást, mert ki tudja, meddig leszünk *vesztegsár* alatt.

Ne botránkozzék meg, redaktor úr, az újabb szóficamodáson, követtem el én nagy nyomorúságomban kétségbeesettebb dolgot is.

Verset írtam, amely rossz, de híven fejezi a bimbó-dombi³¹⁸ helyzetet.

Azt mondja:

Bimbó-utca végig sáros,
Bolond aki erre jár most.
Beborult az ég fölöttem,
Sár előttem, sár mögöttem.

³¹⁷ Forrás: Góbé: Nyakig a sárban. Levél a bimbó-dombról. = Magyar Hirlap 3 (1893) No. 158. (jun. 10.) pp. 6–7.

³¹⁸ A Rózsadomb Bimbó útjáról van szó

Ezt a verset már négy hangra is megcsináltam s ütvén a taktust, énekeltetem a
gyerekekkel. Mi kár, hogy nem hallja senki. Olyan szép, édesbús e dal.

Jöjjön ki szerkesztő úr, hallgassa meg. Vegye el a falábat a kertésztől.

És hozzon magával elemózsát is.

Nyakig sárban is híve

Góbé.

„Nyaraló kerestetik”³¹⁹

A sok bálozás és hangversenyezés közt úgy elröpült a tél, mint egy álom s már csak úgy fő bellé a fejünk: hol nyaralunk. Nagy gondot ad ez a kérdés azoknak is, kik nyáron át nincsenek Budapesthez kötve s mehetnek bárhová, csak a tárcájuk bírja; de hasonlíthatatlanul nagyobb a gondja azoknak a halandóknak, kiket foglalkozásuk a városhoz láncol s legfőlebb egy órányi távolságra vihetik családjukat.

Budapest vidéke köröskörül csak úgy kínálkozik nyaralásra alkalmas helyekkel, a közlekedés is az utóbbi években többé-kevésbé megkönnyebbedett; de a nyaralás még mindig nagyon kevés helyen kellemes. A városhoz közelebb eső helyeken már egy-egy kis város épült s maholnap a város fölött emelkedő Svábhegyen is több lesz a ház, mint az árnyékot adó fa. Ettől eltekintve, (habár nehéz ettől eltekinteni) a Svábhegyen a lakások szertelenül drágák: drága a közlekedés, drága az élet. Rég volt, nagyon rég, mikor a Svábhegy még igazi erdő volt, melynek sűrűjében szerényen húzódott meg itt is, ott is egy villa; ma már ház házat ér s a nyugodalmas nyaralásnak vége. Nem lehet falusiasan, fésztelenül élni s az asszonyok úgy űzik a >>puccot<<, mint akármelyik előkelő fürdőn. Közepes sorsú ember hiába kívánczik a Svábhegyre, az itteni életet csak gazdag emberek bírják ki s ezek is többnyire nagy kaszárnyákban laknak: négy-öt család egy földel alatt. Az ember csodálkozva kérdi: miért hagyják el ezek nyaranta kényelmes városi lakásukat?

De elhagyják, mert hát divat a nyaralás is. A legkevesebben törődnek a lakás kényelmetlenségével; sokan még a lakás falainak nedvessége előtt is szemet hunynak, hisz a lakásba >>úgyis csak hálni járnak<<, egész nap kint vannak a szabadban.

Azok, akiknek a nyaralás igazi szükség, kik egy esztendő fáradságát csendes helyen, külön házacskában szeretnék kipihenni, éppenséggel nem irigylendő a sorsuk, mert Budapest vidékén az ilyen nyaraló a legkevesebb. Vannak öt-tíz szobás nagy úri nyaralók, melyekért 1000–2000 forintot kérnek el egy nyárra, de nincsenek olyan két-három szobás kis villák, melyekben egy szerényebb sorsú kis család meghúzhatná magát s a családfő is nyugodtan tölthetné pár heti szabadságát.

Mindig is csodáltam s csodálom ma is, hogy nem akadnak nálunk vállalkozók ilyen kisebb villákból álló nyaraló-telepek létesítésére. De itt, Budapesthez közel s nem a Kárpátok közt. Mert akinek kisiskolás gyermekei vannak, az már alig két hónapra vihetné vagy küldhetné el a családját, míg ha Budapesten közel volnának ilyen telepek, megkezdhetnék a

---

³¹⁹ B. E.: „Nyaraló kerestetik.” = Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 106. (ápr. 18.) p. 907

nyaralást május elején, sőt április vége felé s akkor ott maradhatnának novemberig. A gyermekek a nyaralóból kényelmesen bejárhatnának az iskolába.

A lapok apróhirdetéseit csakúgy hemzsegek a >>nyaraló kerestetik<< című hirdetésektől, amin én nem csodálkozom, mert a budapesti családapa, különösen a szegényebb sorsú, esztendőről-esztendőre bejárja a főváros vidékét s csak nagy ritkán talál kielégítő nyaralót. Mert a budapestvidéki lakosságnak különös fogalma van a nyaralóról. Neki minden ház, a mihelyt kitavasodik, – nyaraló. Az újpesti, a kistérségi, a rákosi meg nem tudom hová való csizmadia, akinek van egy-két szobás, rozoga, alacsony ablakú házacska, amint a tél elmúlt, kifüggeszti a cédulát a kapura e fennhéjázó szavakkal: e házban egy nyaraló kiadó.

Érdemes ilyen nyaralóba betekinteni egyszer. A kapun át egy szűk, piszkos udvarra lépünk. Némely udvaron van egy mélabús akácfa, némely udvaron még ez sincs, de mindeniken van bűzös disznóól, szemben a ház udvarra néző ajtajával. Belépsz a házba. Rettenő illat fogad. A majszterné asszony bútorai még benn vannak a két szobácskában, de ha kiveszed, ő azokat kész hátra hurcolni a kis kamrába, hol egész családjával nyaral. Közben sem erdő, sem mező, csupán a poros országút. A nyaraló ára különben 150 forint.

Ezeknél a >>nyaralóknál<< valamivel tisztességesebbek és tisztábbak a falusi házak, nevezetesen Gödöllőn, Bessnyőn, Pécelen, Törökbálinton, Budakeszin stb. Itt esetleg még tágas, árnyékos udvarokra is találsz, sőt erdő is lehet a közelben. A szobák azonban rendesen nedvesek s házigazdával, ki szintén a hátsó kamarában nyaral, örökös kellemetlenségeid vannak. Még augusztusban hazaszököl, mert kinéz a házigazdád és népe, kik alig várják, hogy visszahurcolkodhassanak rendes fészkükbe.

Hogy a falusi nép, amelyik pedig aránylag sok pénzt kap a fővárosiaktól, tenne valamit a lakás csinoságáért, kertjének szépítéséért – arról tán fölösleges is beszélni. Tőlük még a konyhára való zöldséget sem lehet megkapni. Egy kis krumplicskán, egy kis kukoricán kívül egyebet alig termelnek s nem éri őket, hogy Gödöllőre, melynek szép határa van, Budapestről visznek ki mindenféle zöldséget és gyümölcsöt. Meg kell azonban adni, hogy népünk elég élelmes esetleges szolgálatainak a megfizetésében.

Ez Budapest vidéke nyaralók dolgában, ám azért nincs Budapesttől vasúton egy-két órányira eső falu, mely tele ne volna fővárosiakkal, kik ősszel nem győznek eleget dicsekedni ismerőseiknek, hogy: milyen pompásan nyaraltak!

A négy légy³²⁰

(Mese)

Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon túl, meg az Óperenciás tengeren innen volt egyszer egy özvegy légy.

Öreg volt, meg aztán maga is alig tudott megélni, hát azt mondta a négy fiának:

– No gyermekeim, én már nem tudlak eltartani titeket, hát jó lesz, ha nekiindultok a világnak és megpróbáltok a magatok emberségéből megélni!

Azzal megáldotta a gyerekeit, akik sírva-ríva búcsúztak, aztán pedig elindultak szerencsét próbálni.

Repültek, repültek... Repültek hegyen-völgyön át, folyók fölött, mígnem elérkeztek egy nagy, nagy városhoz.

Abban legelsőbben az tűnt fel nekik, hogy a széles, nagy utakon igen sűrűn gördülnek végig díszes, fekete hintók, melyek mögött zokogó emberek haladnak és hogy hol itt, hol ott minduntalan fölbukkan valami nagy kocsi, melyre az van írva: „Fertőtlenítő intézet.”

– Ugyan micsoda város lehet ez? – kérdezte a négy légy közül az egyik.

Egy jól megtermett, kékhasú dongó repült arra, az mondta meg:

– Ez fiaim, Budapest!

Hát a négy légy menten elhatározta, hogy letelepszik Budapesten és rögtön el is indult ételt, italt szerezni.

Az első bevetődött valami kurta korcsmába és rászállt egy pohárra, melyben vörös bor volt.

– Hm, jó kis ital lehet! – mondta magában a légy, összedörgölve a két hátulsó lábát. – Ezt már megkóstolom!

És rögtön neki is esett a bornak. Nagyokat kortyintott, míg aztán egyszerre csak rosszul lett, görcsöket kapott és fölfordult. A bor hamisítva volt.

A második légy beröpült egy cukrász-boltba és jóízűen kezdett csipegetni az egyik tortából. De nem sokáig csipegetett. Egyszerre rosszul lett, görcsöket kapott és fölfordult. A cukros-sütemény festéke mérges volt.

A harmadik légy besurrant valami boltba, ahol kolbászféléket árultak. Nem sokáig kérdezte, szabad-e, nem szabad-e, hanem nekiesett egy darab kolbásznak. Bezzeg megjárta. Rosszul lett, görcsöket kapott és fölfordult, mert hát a kolbász mérges volt, romlott volt.

A negyedik légy bevetődött egy konyhába.

Fölmászott az asztalra és megpillantott egy tányért, melyre valami nedves papíros volt rátéve.

– Ejnye, beh különös! – kiáltott föl a légy, mikor azt a papírost meglátta.

Igaza is volt, mert a papírosra legyek, meg halálfejek voltak rápingálva.

– Ejnye, beh furcsa! – mondta a légy. – Ugyan mi lehet!

Hát biz az légy papíros volt.

Csakhogy a légy nem tudta, hogy az micsoda veszedelmes anyag!

Meg aztán a papírosra hintett cukor olyan ingerlő, olyan csábító volt!

A légy rászállt; elkezdte csipegetni.

Csipegette, csipegette, vígan evett, ivott.

És íme, kutyabaja se lett.

Mert Budapesten még a légy papíros is meg van hamisítva.

Budapest – világváros³²¹

A nemzetközi közegészségügyi kongresszus

Erős vágyunk és törekvésünk, hogy az ország szíve minden ízében magyarrá legyen s mielőbb kivívja a világváros nevezetét. Hogy legyen Budapest karaktere magyar, mit nyomban meglásson az idegen, de egyben ne tagadhassa meg tőle világvárosi rangját. Nagymértékű önámítás volna ma még azt hinnünk, hogy Budapest világváros, hisz ehhez sok minden közt szükséges volna az is, hogy a világ ismerje, amivel ez idő szerint éppenséggel nem dicsekedhetünk: de nem ámítjuk magunkat, állítván, hogy az ifjú Budapest roham-léptékben halad ama magaslat felé, melyen észre kell, hogy vegyék, aminthogy máris kezdik észrevenni.

Budapest igazi fejlődése, nagyvárosias jellege, valóképpen az 1885-iki kiállítással kezdődik.³²² Alig tíz éve, hogy merészen kezdi bontogatni szárnyait s aki ezt nem tudja, helyes ítéletet nem mondhat Magyarország fővárosáról. Alig is van ország és főváros, melyről annyi bolondot összeírtak volna, felületességből és rosszakaratból vegyest. Az idegenek futva nézik meg Budapestet s pillanatnyi benyomások után írnak róla, ha írnak. Igazi idegen forgalom nincs is itt, amiért, természetesen, elsősorban magunkat okolhatjuk, sok mindenről megfélekedzván, vagy a jövő századra hagyván, aminek vonzó ereje lehetne az idegenre s egy hétre, kettőre ide köthetné.

Holnaptól kezdve egy egész héten át, hogy úgy mondjam, az egész világ itt lesz Budapesten; a művelt világ tudós doktorai, kormányok és testületek képviselői adnak találkozót, ami magában nem közönséges jelentőségű Budapesten. Eltekintve egy közegészségügyi és demográfiai kongresszus³²³ tudományos s nevezetesen a közegészségügyére kétségtelenül nagyot lendítő hasznától, kiszámíthatlan erkölcsi hasznunk lesz abból, hogy végre megismer a világ, színről színre látják hazánkat és fővárosát a világ minden tájékáról összesereglett komoly férfiak s remélhetőleg más és előnyösebb képet nyernek rólunk, mint aminőt eddig, csekély kivétellel, rajzoltak megpezsztetett jó barátaink és ellenségeink.

---

³²¹ Forrás: B. E.: Budapest – világváros. A nemzetközi közegészségügyi kongresszus. = Fővárosi Lapok 31 (1894) No. 241. (szept. 1.) pp. 2061–2062.

³²² A Budapesten 1885-ben megrendezett Általános Országos Kiállításon felvonult a magyar tudomány, művelődés, ipar és mezőgazdaság, illetve a korabeli turisztika színe-java, s ezzel mintegy megelőlegezték az 1896-évi millenniumi kiállítást.

³²³ A VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszust 1894-ben Budapesten rendezték meg, ahol az akkori Európa és a világ legjelesebb szakemberei adtak egymásnak találkozót.

A mostanihoz hasonló nagy arányú kongresszusnak, még sohasem volt színhelye Budapest. Valóságos monstre-kongresszus³²⁴ ez s nem lehet elég elismeréssel illetnünk azokat a férfiakat, kik lehetővé tették e kongresszusnak a magyar fővárosban való megtartását. Nem lévén titok előttünk Bécsnek féltékenykedése s abbeli törekvése, hogy a magyar főváros lehetőleg el legyen rejtve a világ szeme elől, mint a mesebeli Hamupipőke, a kongresszus már e tekintetben is nagyot emelkedik jelentőségében. Mert kétségtelen, hogy ama nagytudományú férfiak közt, kiket mi most igaz magyar vendégszeretettel fogadunk, fölös számban vannak a magyar viszonyokkal teljesen ismeretlenek, akik csak most tudják meg, hogy Budapest nem egy tartománynak, de egy valóságos országnak, egy ezer év óta fennálló alkotmányos országnak a fővárosa: hogy ennek az országnak van alkotmányos királya, felelős minisztériuma, parlamentje s hogy épp most építi a parlament palotáját, méreteiben, külső és belső díszében a világ legnagyobb és legszebb parlamenti palotái közé méltán sorolható. Kulturális intézeteinknek egy egész tömege hívja ki a komoly idegen figyelmét s kétségtelenül elismerését is.

Ha azok, kiknek tisztje a vendégek informálása, nem egyedül arra törekszenek, hogy isten tudja, hányadszor, hírét vigyék a magyar vendégszeretetnek, de nem titkolva, takargatva a hibákat, ami úgyis hiábavaló fáradság, őszintén, becsületesen informálják a kongresszus tagjait, nagyobb és maradandóbb haszna lesz ez egy heti munkának, mintha egy évig szemfényvesztő játékot űznének pezsgős palackok durrogása közt.

Budapest ma egy szépséges menyasszony, akinek a kelengyéje még nem készült el teljesen. Ezt az idegen is észreveszi első tekintetre; de ha mindjárt azt is tudni fogja, hogy valóképpen ez a kelengye egy pár évtized óta készül, ami nagyon rövid idő egy város életében, kétségtelenül kedvező ítéletet formál róla. Ím itt az Andrássy út, úgy szólván, néhány év munkája. Itt a nagykörút, maholnap teljes díszében. Villamos vasút csilingel végig a körutakon és utcákon s épül már a földalatti is. És rombolják a házakat, a Duna felé, új hidak emelkednek nemsokára a Dunán, hidak, méltók egy nagyvároshoz, egy leendő világvároshoz. S ami a kongresszus tagjait különösen érdekli majd, klinikai épületeink európai niveaun³²⁵ állanak s az ó- és új világrész tudós orvosainak személyesen lesz alkalmuk megismerkedni a magyar tudományosság nem egy díszével, akiket eddig is nyilván jobban ismertek ők, mint mink.

Azok a tudós doktorok nyilván nem fukarkodnak majd elismerésükkel, látván Budapest rohamos épülését, de szinte óhajtjuk, hogy teljes őszinteséggel nyilatkozzanak s félretéve

---

³²⁴ monstre = nagy arányú, óriási

³²⁵ niveaun = nívón

minden udvariasságot, kritikát mondjanak ennek a rohamos, lázas építkezésnek óriási hibáiról, melyek miatt a sajtó hiába jajdul föl minduntalan, a közegészség ügyével ismerős szakember is hiába mutatja ki napnál világosabban, hogy amit itt művelnek, merénylet a lakosok egészsége ellen; az intéző urak a jajveszékelést meg nem hallják, a kritikát kicsinylik, mert hát magyar embertől ered. Nekünk nem hiszik el, de tán elhiszik az idegen kapacitásoknak, hogy Budapest csinos bérházak tömege, de hol vannak a nyilvános, nagy, árnyékos kertek, játszóterek, melyek nélkül már most, mikor még nem épült ki teljesen, egy rengeteg nagy fogházhoz hasonlatos? Ki tudja, tán még lehet segíteni itt-ott?

Azt már nem fogják észrevenni vendégeink, kik csak középületekben és szállókban fordulnak meg, hogy maguk azok a kívül cifra bérházak is sok kívánni valót hagynak fenn – belül. Az új palotáknak csaknem olyan rendes látogatói a különféle járványos betegségek, mint a régi rozoga házaknak, mert az épületek anyagát senki sem ellenőrzi, újra festett régi ajtók és ablakok kerülnek a fényes házakba, melyek még nedvesek s máris tele vannak lakókkal. Itt a rossz víz s ott a nedvesség, amott a tisztátalanság: szent igaz, hogy ránk fér ez a nyolcszáz előadás, mit a tudós doktorok a közegészségügyéről tartanak.

A világ előtt kész szerencsénk a fiatalságunk, amely sok mindent megmagyaráz és kiment. Ám, mindent egybe vetve, erős a hitünk, hogy vendégeink jó emlékekkel, ránk nézve kedvező benyomással távoznak majd falaink közül s ha nem is valamennyien, de jelentékeny számban közülök nem is sajnálják a fáradtságot: megismertetni Budapestet a maga igaz mivoltában.

Ebben a reményben köszöntjük szeretettel a holnap érkező vendégeket.

B. E.

A Margitsziget eladó³²⁶

A Margitsziget, melyet méltán nevezünk Budapest paradicsomának, eladó. A tulajdonos, József főherceg, maga ajánlotta föl megvételre Budapest közönségének; megszabta az árát is, három és fél millió forintban. Évek óta halljuk, hogy a főherceget fényes ajánlatokkal kerülgetik élelmes vállalkozók, kik - mint a főherceg levele is bizonyítja - nyilván parcellázni akarnák ezt a paradicsomot. Mert a vállalkozó szellemek parcelláznák még e mennyországot is, s minden talpalatnyi helyet beépítenének papírházakkal. Így a Margitszigeten építendő nemzetközi játékbarlang réme is évek óta ijesztget, ámbátor meg lehetünk nyugodva affelől, hogy míg ez a sziget a legnépszerűbb főherceg tulajdona, nem enged meg ilyesmit, ha még oly fényes ajánlatokkal kecsegtetnék is.

Az bizonyos, hogy József főhercegnek teher a Margitsziget. Rengeteg nagy a költsége, s ezzel nincs arányban a jövedelme. Ha üzletember volna, ha egy főherceget tisztán üzleti szempontok vezethetnének, kétségtelen, hogy a Margitsziget óriási jövedelmeket hajthatna, ez azonban nem fér össze a tulajdonos magas állásával. S ez még nem minden. A főherceg ráfizet s még az a vigasztalása sem lehet, hogy legalább a nagyközönségért hozza meg évről-évre a nagy áldozatokat, mert a Margitszigetet csak a módosabb közönség látogathatja. Ha vállalkozóknak adná el, ezek bizonyára megkapnák befektetett tőkéjük illő kamatját, de bizonyos, hogy a közönségnek még drágább lenne a már most is drága paradicsom. Budapest közönsége tehát nem lehet eléggé hálás a főherceg iránt, aki ezt a pompás üdülőhelyet magának a közönségnek ajánlotta föl: tessék, vegyék meg, nyereszkeskedni nem akarok, a sziget ára három és fél millió.

Kétségünk sem lehet az iránt, hogy a főváros sietve ragadja meg a kedvező alkalmat s megköti a vásárt. S már eleve nem akarunk kételkedni abban, hogy a főváros megértette József főherceg nemes indencióját s nem nyereszkeskedő gondolattal megy bele az előnyös vásárba, hanem tisztán és kizárólag magának a közönségnek veszi meg a Margitszigetet. S mert nem lehet feltétlenül megbízunk a főváros vezető urainak bölcsességében, még kevésbé azokéban, akik ezután nemzedékről-nemzedékre következnek, különösen óhajtanók, vajha József főherceg nemcsak egyszerűen eladná a szigetet, de kikötné, hogy csak azzal a föltétellel adja el, ha a szigetet örök időkre megtartják annak, ami: üdülőhelynek.

---

³²⁶ B. E.: A Margitsziget eladó. = Fővárosi Lapok 31 (1894) No. 246. (szept. 6.) pp. 2105–2106.

Mi természetesen egyebet is kívánnánk a fővárostól. Azt nevezetesen, hogy a három és félmillió forint pénzbeli kamatjáról előre mondjon le. Ha az adózó polgárok pénzéből megveszik a szigetet, szabad bejárása legyen e paradicsomba mindenkinek, ne kelljen belépődíjat fizetni, amint nem kell fizetni a városligetbe.

A városliget...Éppen jó, hogy tollamra jött. A városliget jóformán áldozatul esik a kiállításnak; maholnap le lészen tarolva az egyetlen liget, hová legkönnyebben jutott el a fővárosi közönség. Ha nem kínálkoznék, keresni kellene hát az alkalmat, hogy a közönségnek egy másik, közeli kirándulóhelyet szerezzenek a főváros atyái.

A Margitszigetre jutás költséges utazás; a szegény ember csak sóvárogva nézhetett rá messziről. A Margit-hídhöz esett legközelebb, de ez csak indul a sziget felé, egy hirtelen hanyarodással elfordul a paradicsomtól, hozzá csak hajón lehet jutni. Hisz köztudomású, hogy a Margit-híd a szigetnek volt indítva s építés közben kellett visszakanyarítani. Ám, ha most a főváros megveszi a szigetet, mi sem áll útjában annak, hogy a hidat átvigyük a szigetre. Ezzel megnyílik a sziget a nagyközönségnek, ezzel azzá lesz, amivé lennie kell, amire a természet rendelte: a nagyközönség kiránduló- és üdítő helye. Két része lévén a szigetnek, könnyű lesz megtartani kettős karakterét: lehet üdülő- és kirándulóhely egyben.

Néhány év alatt a parlamenti palota fölépülésével, a városnak a szigetre néző része, amúgy is nagyot fejlődik; itt lesz a város közepe s a Margitsziget lesz a legközelebb s a legnépszerűbb találkozó helye a fővárosi közönségnek. És lenne végre egy alkalmas játszóhelye a gyermekvilágnak is. Mert szomorúbb sorsa e világon nincs a nagyvárosi gyermeknek, mint a budapestinek. Bent a városban a Múzeum-kert, az Erzsébet tér, a József tér és - ezzel aztán vége. Ezek sem kertek, csak virágos kertcskék. Nem is kell hozzá földesúrnak lenni; jómódú parasztgazdáknak is vannak ezeknél nagyobb udvaruk és kertjük. Ezekben a virágos kertcskében szorongnak a sápadt arcú budapesti gyermekek, itt lökdösik a keresztül-kasul rohanó bácsi, ide labdát, karikát nem vihetnek, itt csak sétálhatnak, ha ugyan lehet sétálni a nagy tolongásban s ha elfáradnak, nem ülhetnek le, mert a fővárosnak pénz kell, ingyen nem tarthat székeket.

Hát még hová vihetjük a gyerekeket? Elvihetjük a Svábhegyre meg a Zugligetbe. Aki azonban négy-öt gyerekkel egyszer kirándult akár a Svábhegyre, akár a Zugligetbe, másodszor aligha vállalkozik erre. Ezek a kirándulások nemcsak temérdek pénzbe kerülnek, de rettenetes sok kellemetlenséggel is járnak. Aki egyszer "dulakodott" s dulakkodása által sikerült feljutni a lóvasúti kocsira, csak azért, hogy ott aztán magát és gyerekeit összepréseljék, inkább ki sem mozdul a lakásából, ahol legalább beföggönyözvén az ablakokat, fesztelenül lehet. Nos, ha kijutott a Svábhegyre meg a Zugligetbe. Kié ez a kér

erdő? Talán a városé? Csaknem minden talpalattnyi hely szerencsés egyeseké s örülhetsz, ha leheveredhetsz egy fának az árnyékába s onnét nem riasztanak el.

Mindezt így tudja, így látja a fővárosnak minden lakója. Ez az igazi állapot. És íme most a Margitsziget – eladó. A főváros atyáitól függ; tenyerükön a kész alkalom, hogy helyrehozzák némiképpen mindazt a vétket, mit a főváros közönségének egészsége ellen elkövettek. Az ő kötelességük, hogy visszaadják nekünk a Margitszigetben azt, mit itt is, ott is elvettek tőlünk, kipusztítván erdőket, ligeteket, beépítván kerteket s minden talpalattnyi helyet.

Meg kell venni a Margitszigetet már azért is, nehogy valaha idegen kézre jusson. Meg kell akadályozni, hogy a főherceg tulajdonos, ki mindig meleg szeretettel volt a magyar nemzet iránt, örült Budapest fejlődésén - kénytelen legyen majd üzérkedők kezére adni e paradicsomot. Hadd legyen végre egy hely, hová örömmel megy a nagyközönség s ahová elmehet a szegény ember is, anélkül, hogy elébb gondosan össze kelljen számolni a pénzét: telik-e hajóra, jut-e uzsonnára, marad-e vacsorára?

Meg kell venni a Margitszigetet s ki kell építeni a hidat, úgy amint kezdetben indították. Legyen a mienk, egészen a mienk. Tartsuk meg s ha lehet, emeljük szépségében, de áldásait élvezze mindenki egyaránt, gazdag és szegény.

Ha nem ez a gondolat vezérelné a főváros atyáit, inkább meg se vegyék.

B.E.

A Budapestre tervezett Kossuth-szoborról

Budapest, márc. 20.

Gyászlobogók nem hirdetik Kossuth halálának évfordulóját, szobra sem áll még az ország szívében, de hihető-e, hogy e napon nem borul le minden magyar lélek az ő megszentelt emléke előtt? Nemcsak halála napján, minden nap emlékezünk a szent öregre, ki szabaddá tette a magyar földet s ő neki e földből csak akkora darab jutott, amekkora jut a földetlen zsellérnek is – halála után. Minden nap emlékezünk a szent öregre: emlékeztet a barázda, melyet a szántó-vető ekevasa szabad földben hasít; a levegő, melyben vidám kedvvel lebeg a pacsirta, mivelhogy szabad emberek imádságát tolmácsolja az egek Urának.

Ő volt eddig az egyetlen magyar, kit halálakor minden magyar megsiratott. Nyíltan vagy titokban: mindenki siratta. Az is, aki politikájával egyet nem értett. Annak is megindult a lelke a végzet e szomorú játékán: idegen földön hunyta örök álmra szemét az, aki hazája földjét szabaddá tette, a szolgaság nyűgében fetregő népet fölemelte: Kelj fel, Lázár és járj!

Mostan pedig milliók lelkét az háborgatja: miért nem áll még a Kossuth-szobor az ország szívében? Halálának nyolcadik fordulóján mért kell azon vitázni, hogy mauzóleum vagy szobor hirdesse-e előbb – nem a Kossuth halhatatlanságát, hanem a magyar nemzet háláját, kegyeletét? Megütődve kérdezzük: maholnap minden magyar város közterét Kossuth szobra díszesíti, mérthogy Kossuth szobrának még a helyét sem ismerjük az ország szívében?

Íme, Budapest polgármestere jelenti, hogy 945 ezer korona van együtt: szoborra és mauzóleumra. Egy esztendő s kikerekedik egy millióra. Ebből a mauzóleumra esik 300 ezer korona. Tehát egy év múlva 700 ezer koronánk van a szoborra magára. Csaknem két akkora összeg, mint amennyibe Deák Ferenc szobra került.

Mire várunk még?

A főváros tegnapi közgyűlésén megtudtuk, hogy mire. Ami pénz eddig egybegyűlt, azt a *nemzet* adta. A nem hivatalos nemzet. Mert van egy hivatalos nemzet is. Az ország, az állam. Ez csak úgy adhat, ha a törvényhozás megszavazza. Ez igaz. De hogy csak ma jutott eszébe a fővárosnak: írjunk föl az országgyűléshez, adjon az *ország* is a Kossuth szobrára! És hogy csak ma tudtuk meg: Kossuth Ferenc tudomásával és hozzájárulásával, a pártok közös megállapodása folytán halasztották el a szobor felállítását, mert nem akarták, hogy abban az országnak is része ne legyen! Ez mind helyes, ezt mind értjük, csak azt nem, mért kellett erre

várni mind e mai napig. Csak azt nem értjük: ha a *nemzetnek* van már elegendő pénze a szoborra is, a mauzóleumra, szükséges-e várni a szoborpályázat kihirdetésével a hivatalos nemzet adományáig? Vagy van szükség e pénzre vagy nincs. Ha van szükség: ez a szükség már megvolt, mért nem fordultak eddig a törvényhozáshoz? Ha nincs szükség, mért várnak a törvényhozás határozatára? A szobor sorsán, a szobor felállításán már úgy sem változtat: akár ad rá pénzt a hivatalos nemzet, akár nem. Nem a pénzre van szükség, hanem a hivatalos nemzet pecsétjére: íme, én is akarom, hogy álljon Kossuth szobra az ország szívében. Ez lecsöndesítené sok millió magyar lelkének a háborgását, ám ez a lecsendesítés – igaz-e? – már rég megtörténhetett volna.

Nem történt meg. A szobor nemcsak nem áll még, jóllehet megvan rá a pénz, de még nem is készülődünk reá. Nagy bölcsen megcsináljuk a sorrendet: előbb a mauzóleum, azután a szobor s ezzel elvetjük a gyanakodás magvát a lelkekbe: miért ez a bölcs sorrend? Mióta lett a magyar a sorrendnek olyan nagy barátja? S ha már sorrend: mért nem a szobor előbb, mikor a nemzet első sorban arra adakozott? Miért a sorrend, mikor egyszerre lehet megalkotni mind a kettőt?

Azt a szobrot fel kell állítani. Arra a szoborra ki kell hirdetni a pályázatot. Ha mindenféle bántó kétségekkel nem akarják megterhelni a nemzet lelkét: munkába kell fogni azonnal. Kossuth Lajos fia, Ferenc, egyezkedhetett a pártokkal, a szoborra adakozó nemzet nem egyezkedhetik. Látni akarja a szobrot. Zarándokolni akar a szoborhoz s nemcsak a mauzóleumhoz. Kossuth sírját mauzóleum nélkül is megtalálja a zarándokoló kegyelet, megtalálja ezután is, de hol találja meg a szobrot, amely nincs? Amelynek még helye sincs?

Elég volt a taktikázásból: embereljük meg magunkat.

B. E.

A mi kiállításunk³²⁹

Egy talpalatnyi hely a nagyvilág végtelenségében, s megtalálod rajta szép Magyarországot. Egy pont a földabroszon, s megtalálod rajta, ami remekét magyar elme és kéz alkotá. Ím, itt van mind, amit ez a szegény ország rövid időnek a leforgásán alkotott; jertek, idegen földnek szülöttjei, lássátok saját szemeitekkel, ítéljétek meg elfogulatlanul: életképes-e a magyar nemzet, méltó-e, hogy ünnepélyesen felavattassék a művelt nemzetek sorába?

Az évszázadok viharában ez a maroknyi magyar sokszor elbukott, majd újra talpra állott, s tovább vívta a létért való nehéz harcokat. A szántóföldet piros vér áztatta, de a vértől termékenyült földön nem ringott arany kalász, nem volt, aki elvesse a termő magot. Eke helyett kardot forgatott a magyar. Védte a maga és ama nemzetek életét, békességét, melyek ma nagyok, csinálják a világpolitikát, s vajmi keveset tudnak rólunk, szegény „elmaradott” magyarokról.

Ki ne érezte volna szíve mélyében, ki ne látta volna be félszeg, terhes voltát a mi helyzetünknek!? Ki ne érezte volna annak szükségét, hogy végre megmutassuk saját becsünket, hogy kik és mik vagyunk, hogy mi is számot teszünk a nagyságukkal, hatalmukkal hivalkodó nemzetek között!?

Legnagyobb ellenségünk se tagadhatja, hogy a magyar nemzet 40–50 esztendőnek a leforgásán óriási léptekkel haladt előre kultúrájában. Anyagilag, szellemileg nagyot erősödtünk, rohamosan fejlődünk. Mondhatnám, lázas sietséggel igyekeztünk helyrepótolni a letűnt századok nagy és sok mulasztásait. Egy emberöltőn végeztük azt, mit sok nagy nemzet három-négy emberöltőn végzett. Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, irodalom és művészet nemes versenyre kelve törekedtek a magasabb színvonal felé.

Tudjuk, mi tudjuk, mi érezzük a legfájdalmasabban, hogy nem vagyunk ott még, ahol lennünk kellene. Hogy messzire vagyunk kitűzött célunktól. Sok a felfedezni, a tatarozni való itt is, ott is, mindenfelé. Aminthogy ez nem is lehet másként, igaz magától nem áll elő még az a semminek látszó célnaszál sem.

Lankadatlan szorgalom, szilárd akarat, párosulva észbeli tehetséggel, szívbeli nemességgel, finom érzék minden szép és jó iránt: elengedhetetlen kellékei egyesek és

---

³²⁸ Eredeti elnevezéssel: Országos Általános Kiállítás

³²⁹ Forrás: Benedek Elek: A mi kiállításunk. = Ország-Világ 6 (1885) No. 18. pp. 287–289.

nemzetek boldogulásának. Amit az okos, találékony elme kigondol, ügyes kéznek kell azt megtestesíteni. Ez a kettő egyesülten érhet el számba vehető eredményeket.

Nos, amit saját elménk találékonyasága, kezünknek ügyessége létrehozhatott, itt van most mind egy halomban. Milliókat érő vagyon. A háziipar legszerényebb termékétől kezdve a gyáripar legkombináltabb termékéig együtt találsz mindent, ami szemnek szép, az elmének tanulságos, a szívnek nemesítő. Tőlünk került ki mind. Szeretettel, féltékenyen tekintünk rá, mert a miénk, egyedül a miénk. Nemzeti büszkeségünkől eltelten, szemünkben az öröm lángoló fényével sétálunk végig a kisváros utcáin, mely csak egy fél esztendőre épült, de hivatva van arra, hogy sok-sok időig megemlékezzenek általa mirőlunk az ide zarándokoló idegenek. Ám üssön ki jól avagy balul a mi kiállításunk, busás legyen pénzbeli nyereségünk avagy ráfizessünk, ami a legtöbb kiállításnak a sorsa, az erkölcsi diadalban egy pillanatig sincs okunk kételkedni. Annyit már tudunk, hogy ha mennyiség dolgában mögötte is maradunk a nagy nemzetek kiállításainak, de minőség dolgában kiálljuk az összehasonlítást kudarc veszélye nélkül.

Azon a napon, midőn e sorok világot látnak, királyi szó nyitja meg a mi kiállításunkat: a magyar király kér áldást a magyar nemzet művére. Körötte állanak az ország jobbjai a nagy naphoz méltó érzelmektől eltelten. Ezrek lelkes éljenétől zeng a hely, mely e pillanattól fogva egy egész országot képvisel. Isten áldása legyen e helyen, dicsőség fénye áradjon szét innen az egész országra!

A kiállítás története

A budapesti országos kiállítás eszméje meglehetősen régen merült föl. Iparosaink 1868-ban kezdtek egy nagyobb szabású kiállítás eszméjével foglalkozni, de be kellett érniük az itt-ott rendezett kisebbszerű kiállításokkal, a közbejött nehézségek miatt egész 1881-ig nem foghattak az előmunkálatokhoz. Az országos magyar iparegyesület az 1879-ben tartott iparosgyűlés felszólítására 1881-ben elkészítette a kiállítás terveit, míg a főváros a kiállítás céljaira a Városligetben alkalmas területet és 50.000 forintot ígért megadni. A mozgalom ilyenformán megindult társadalmi úton, mígnem 1883-ban a képviselőház felhatalmazta a kormányt, hogy az 1885-re tervezett kiállítás vezetését vegye a kezébe, s rendezze ő maga.

A kiállítást tehát a törvény értelmében Széchenyi Pál gróf, földművelési, ipar és kereskedelmi miniszter szervezte, s felkérésére Rezső trónörökös³³⁰ a legnagyobb készséggel fogadta el a kiállítás védnökségét. Most az országos bizottságot alakították meg, melynek az

elnöke Matlekovits Sándor dr. államtitkár, másodelnöke Zichy Jenő gróf, az országos iparegyesület elnöke, igazgatója Schnierer Gyula dr. miniszteri tanácsos, titkára Balogh Vilmos, miniszteri titkár, jegyzője Toldy Ferenc, minisztériumi segédfogalmazó. Az összes építkezések műszaki felügyeletével Müller Béla, kir. főmérnököt bízták meg. A kiállítás sajtóirodájának főnökévé Halász Imre, miniszteri tanácsost nevezték ki.

Alig kezdték meg az előmunkálatokat, kitűnt, hogy a kiállításra szánt terület nem elég tágas, az előirányzott költségek nem elégségesek. Az építkezések vezetésére tehát egy külön bizottságot küldöttek ki, melynek tagjai Gerlóczy Károly alpolgármester, Bobula János, Bukovits Gyula, Heuffel mérnök, Hieronymi Károly, Steindl Imre és Ybl Miklós. Mindenekelőtt a kiállítás területét 172.472 négyzetméterről 300 ezer négyzetméterre nagyobbították. Ebből az összes beépített terület 66.550 négyzetméter. A beépített terület nagyságára nézve, a mi kiállításunk közvetlenül a turini, moszkvai és brüsszeli országos kiállítások után következik és a kiállítók számát illetőleg csak a turini múlja felül azt. Több mint 12 ezer a kiállítók száma, ebből budapesti 1296.

Benedek Elek

*

A megnyitás³³¹

Nemzeti ünnep, a magyar nemzet ünnepe volt az országos kiállítás megnyitása. Május 2-a fordulópont Magyarország kultúrtörténetében. Királyi szó pecsételé meg, amit mindnyájan éreztünk, tudtunk, hogy a mi kiállításunk hivatva van fennhangon hirdetni: Magyarország a kultúrállamok közt minden tekintetben méltó helyet foglal el.

Fölvatva tehát a nagy mű, melyen millió kéz dolgozott. Feledhetetlen lesz nekünk e pillanat. Az ország, a külföld színe-java volt tanúja a lélekemelő jelenetnek, midőn a magyarok leendő királya emelkedett szellemű beszédben kérte föl királyi atyját milliók művének fölvatására.

Aki nem volt szemtanúja ama fénynek, pompának, mely a korszakalkotó ünnep keretétől szolgált, várhat a milleniumig: aki szemtanúja volt, azt hiszi: álom volt, semmi más. Tündérmesékben találsz ennyi fényt, ragyogást.

---

³³⁰ Rudolf trónörököséről van szó (– *a szerk. megj.*)

³³¹ Forrás: Benedek Elek: A mi kiállításunk. = Ország-Világ 6 (1885) No. 19. pp. 313–314.

Az Andrássy útnál kezdődött a szemkápráztató, bűvös álom, a mesék országa. Megelevenedni láttuk a hadverő ősök fénykorát. Magasba törő forgó, csillogó-villogó mente, melyet meg-meglebbent a játszi szellő, büszke paripák, amint trüszkölve vágatnak az Andrássy-úton véges-végig... Azaz, hogy vágatnának. De nem lehet. Kocsi kocsiba tolódik, ember ember hátán, s hamarosan nem is tudod, hol több az ember: lent az úton, vagy fent az – ablakokban. Büszkén lobognak a trikolorok erkélyről, ablakból, paloták ormairól, közbe-közbe egy-egy idegen lobogó – nyilván megbámulni jöttek a mesés látományt...

A királyi pavilon és az erdészeti pavilon közti téren folyt le a nagy ünnepély. A hölgyek emelvényen foglaltak helyet. Miniszterek, zászlós urak a királyi pavilonnak az Iparcsarnok felé néző lépcsőzetén állottak a külföldi diplomatákkal. A pavilon túlsó oldalán állott Széchenyi miniszter, Ráth főpolgármester, Kamermayer polgármester, Széchenyi Gyula gróf, főajtónálló, s két sorban az ifjú mágness-gárda, várva a király megérkezését.

Az udvarból Rezső trónörökös és neje érkeztek meg legelsőknek. A trónörökös magyar tábornoki ruhát viselt. Csakhamar jöttek aztán a többi főhercegek és hercegnők, így Albrecht és Frigyes főherceg, az előbbi magyar tábornoki egyenruhában, a Koburg hercegi pár, Izabella főhercegné, József főherceg felesége és két leánya, Károly Lajos főherceg és fia Ottó főherceg és Lajos Viktor főudvarmesterével.

Pont tizenkét órakor egetverő éljenzés és harsona riadal jelezte a király megérkezését. A trónörökös királyi atyja elé ment, két lépcsővel lejjebb megállt, levette a kalapját, s ekkor intézte a beszédet őfelségéhez.

A gyönyörű, gonddal megszerkesztett beszédet többször megszakítja a felriadó éljen. Nemkülönb a király beszédét, melyet Tisza miniszterelnöké követett, aki megköszönte őfelségének a kiállítás megnyitását, s felkérte annak megtekintésére.

Ezzel a kiállítás fel volt avatva, s megindult a megnyitásra egybegyűlt fényes közönség a kiállítás megtekintésére. A királypavilontól az Iparcsarnokig húsz percre tartott a szemkápráztató, elragadó szép menet, melyet a külföldiek nem győztek eléggé bámulni. A magyar díszruha, tarkázva mindenféle nemzeti díszruhákkal, hatalmas képet nyújtott. Legelől a fiatal magyar mágnessok haladtak ragyogó díszruhákban, élükön a királyi ceremóniás mesterekkel, továbbá négy ifjabb főrendiházi tag, négy országgyűlési képviselő, három magyar és három osztrák testőr. Ezeket követte két bizottsági tag a kiállítás részéről, nyomukban a magyar gárdisták ezredese huszártábornoki egyenruhában, két bokkrétás kengyelfutó. Erre néhány lépés üres tér, s úgy jött a király, karján a trónörökösével. Utánuk ment Rezső trónörökös, József főherceg, Koburg herceg, mindhárman huszártábornoki egyenruhában, éppen mint a király. Aztán a többi főhercegek, főhercegnők, miniszterek,

diplomata, a főrendiház és képviselőház tagjai, a főpapság (nagy feltűnést keltett Simor hercegprímás távolléte), törzstisztek stb. Az Iparcsarnok kapujában négy pálcikás ajtónálló várta őfelségét. Az egész menet 5–600 főből állhatott. Abban a pillanatban, amint a király átlépte az Iparcsarnok küszöbét, megszólaltak a harangok, mégpedig egyszerre tizenkettő, s ezeknek zúgása mellett vonult be a menet az Iparcsarnokba.

Amíg a király körútját tette az Iparcsarnokban, folytonosan szólott az ott felállított hatalmas orgona.

Az Iparcsarnok után az erdészeti pavilont, Albrecht főherceg pavilonját és a horvát pavilont tekinté meg őfelsége, rendkívüli meglepedését fejezte ki a látottak fölött a kiállítás elnöke: Mattelkovits államtitkár előtt, a trónörökös pedig e szavakkal vett búcsút: „Erre mi valóban büszkék lehetünk.”

Délután 3 órakor az ünnepélyre egybesereglett közönség eloszlott, ekkor aztán megnyíltak a kapuk, s most a nagyközönség lepte el a kiállítás területét.

Séta a kiállítás területén

Akik azt hitték, hogy őfelsége a megnyitás napján tett futólagos szemlével beéri, kellemesen csalódtak már a következő napon. Őfelsége vasárnap már reggel 7 órakor künn volt a kiállítás területén. s ott volt déli 12 óráig. Sorba járta Tisza Kálmán, Szapáry Gyula gr. és Széchényi Pál gr. miniszterek kíséretében az összes csarnokokat és pavilonokat, a kiállítókhoz kérdéseket intézett, s a legtöbb helyen élénken fejezte ki meglepedését. Őfelsége ruganyos léptekkel haladt pavilonból pavilonba, minisztereink alig győztek lépést tartani vele, s többször pihenést is ajánlottak, de a király nem fogadta el, meg nem pihent, míg szemléjét be nem fejezte. Ez a látogatás valóban tüntetésszerű volt. Nem voltunk rá elkészülve. De még a bécsi sajtó sem, mely azelőtt is, de most különösen egyhangúlag nagy elragadtatással ír Magyarország kiállításáról, arról a bámulatos fejlődésről, melyet rövid időnek a leforgásán tettünk, egyszóval fölfedezik Magyarországot.

És mi valóban nyugodtan fogadjuk a külföld kritikáját. Kiállításunk minden várakozásunkat felülmúlja. A magyar iparosok a szó igaz értelmében „remekeltek”. Az Iparcsarnok magában véve oly gazdag, hogy hű képet adni az itt kiállított dolgokról, köteteket venne igénybe.

Az összes kiállítási tárgyak 32 főcsoportba, 3 pótkiállítási osztályba és 15 időleges kiállítási osztályba vannak beosztva. A csoportok a következők: 1. Mezőgazdaság és mezőgazdasági szakoktatás; 2. kertészet és szőlészeti; 3. élő állatok, állattenyésztés és hizlalás;

4. állati termények; 5. erdészet, erdészeti szakoktatás és vadászat; 6. bányászat és kohászat; 7. vegyészeti; 8. élelmiszerek, mint iparcikkek; 9. bor és egyéb szeszes italok; 10. agyag- és üvegipar; 11. vas- és fémipar; 12. faipar; 13. bőripar; 14. papiros-ipar; 15. fonó- és szövőipar; 16. ruházati-ipar; 17. bútorigar és dekoratív lakásberendezés; 18. arany- és ezüstmíves cikkek, ékszerek, díszműipar és apró áruk; 19. sokszorosító műiparágak; 20. zenészet; 21. tudományos eszközök és műszerek; 22. építés-ipar; 23. járművek; 24. gépipar; 25. közlekedésügy; 26. hajózás és tengerészet; 27. honvédelmi felszerelés; 28. egészségügy; 29. háziipar; 30. iparoktatás; 31. nevelés és közoktatás; 32. képzőművészet. A pótkiállítások: műipari régiségek, munkakiállítás és külföldi régiségek.

Íme a csoportok. De mi van e csoportokban? Egy-egy csoportnak külön háza van, sőt több is. A különböző iparágak ezer meg ezer változatban, fajban képviselve. Minden csoport megkíván egy-egy hetet, ha mind alaposan akarod tanulmányozni. Az Iparcsarnok magában véve egy kis város. Agyag, üveg, vas, fém, fa, bőr, papiros, fonó, szövő, ruházati, bútorigar stb., ami szépet és remeket produkálni tudott magyar iparosnak általa, mind itt van e rengeteg nagy palotában. Debreceni szűr, Monaszterly-féle toilette-ek, durva paraszt csizma, lehellet finom cipellő, hatos fogat, 6000 forint-os ebédlő, tapló, kosár... minden, de minden, ami csak szegény és gazdag embernek való.

A Műcsarnok nemcsak külső, de belső díszével is meglep. Még inkább az ott kiállított dolgokkal. Magyar festő és szobrász alig hiányzik egy-kettő e kiállításból. Mindannyi képviselve van egy-két képpel. Munkácsy is meglátogatott egy tájképpel és egy *Krisztus a keresztfán* című képpel, melynek az ára 20.000 forint.

Az időleges kiállítások egymás után nyílnak meg. Hétfőn nyílt meg a virágkiállítás, kedden a baromfi- és az ebkiállítás. A virágkiállítás meglepően szép. Az időleges csarnokot egészen betölti. Képviselve van nemcsak a főváros híresebb kertészei által, de a vidékről is többen állítottak ki.

A fővárosból Dengler, Szelnár, Seyderhelm, Ocker, a vidékről egy temesvári és pozsonyi kertész érdemelnek említést. Virágkötésben a temesvári (Mühle Vilmos) túltett a fővárosiakon is. Remek virágtartó virágból, legyező, napernyő, tükör stb. látható a Mühle kiállításában. A fővárosi kertészek a virágkötésre kevesebb súlyt fektettek, de annál többet magukra a virágokra, azoknak fajaira, minőségére. Szelnár, Ocker rhododendronjai; az utóbbinak babérfái; Dengler, Seyderhelm pálmái és begóniái nagyszerű képet tárnak elénk. Virágillattól elbódultan lépünk ki a szabadba, mikor egyszerre csak irtózatoss hangok harmóniátlan keveréke üti meg a fülünket.

Eb- és baromfi-hang! El innen, el, ha nem akarsz, hogy megsüketülj. Ilyen bőszen hangzavar csak a pokolban hallható, minőt ezek a kutyák meg odább a baromfiak csapnak, ahány annyiféle, s egyik a másnál mindannyi rettentőbb hangon.

A kiállítási sétából mára elég volt ennyi.

Benedek Elek

HARC EGY ÚJ EGYETEMÉRT

Városok harca³³²

Ha jól tudom, épp most készülődnek polgármestereink a városok kongresszusára.³³³ Különösen afölött szeretnének eszmét cserélni, hogy miként volnának egymáshoz közelébb hozhatók a városok s általában mit lehetne tenni a vidéki városok fejlesztése érdekében. Az bizonyos, hogy az eszmecserére bőséges anyag kínálkozik s fölötte kívánatos, hogy a kongresszusnak örvendetes eredménye legyen nemcsak az egyes városok belső életében, de a városoknak egymáshoz való viszonyában is.

Aki figyelemmel kíséri a mi vidéki városainknak egymáshoz való viszonyát, erről a viszonyról nagyon szomorú képet nyer. Ha egy város az álamtól valamely kedvezésben részesül, nyomban húsz város kiáltja: adj nekünk is, állam, mi is épp úgy fizetjük az adót, viseljük a közterheket, mint X város. Kiáltják unisono,³³⁴ annak a meggondolása nélkül, hogy vannak intézmények, alkotások, melyek egyik városban égetően szükségesek, nem a helyi, de az állami érdek szempontjából, a másokban meg fölösleges cifraságok volnának.

Általában nekünk magyaroknak nagy hibánk, hogy mindent az államtól remélünk és várunk. Alkothatnánk sok szépet, üdvöset a magunk erején is, de nem tesszük, hanem összedugott kézzel várjuk: mikor fordul felénk a kormány atyai tekintete. És városaink, hogy mellettük maradjak – ahelyett, hogy nemes versenyre kelnének, irigykedve panaszoľják fel: ím ez meg ez a város kapott azt is, ezt is, mi pedig nem, holott jobban ránk fért volna.

Innét van aztán, hogy rendesen nem abból a szempontból fogják fel egy új intézménynek állami segítséggel való meghonosítását, ha vajon oda való-e, hanem hogy mit nyerne ezáltal a város, igazabban: mennyivel szaporodnék néhány gazdag ember házbérjövödelme.

Még élénken emlékezhetünk rá, hogy a kir. tábla decentralizálása idejében, elkeseredett harc folyt kisebb és nagyobb vidéki városok között s valóságos búcsújárást tartottak a fehérkesztyűs, fehér nyakkendős deputációk Budapestre. Egyszerre kisült, hogy valamennyi városra ráférne egy kir. tábla, amiben nem is kételkedett senki; ám azt nehéz volt megértetni a

---

³³² Forrás: B.: Városok harca. = Fővárosi Lapok 30 (1893) No. 261. (szept. 21.) pp. 2127–2128.

³³³ A Magyar Városok Kongresszusára 1893-ban került sor. Elnöke Sipőcz János, aki Budapest polgármestere, majd főpolgármestere volt.

³³⁴ unsono = itt: egyhangúlag, egybehangzóan, közös megegyezéssel

deputációkkal, hogy valamennyinek nem adhatnak, aminthogy egy város boldogulásához, fejlődéséhez nem is okvetlenül szükséges, hogy falai közt hozzanak másodfokú ítéleteket. Mi tenger keserűség támadt ebből az áldatlan harcból s hány város duzzog még ma is a mellőztetés miatt!

Világos, hogy az államnak létérdeke követeli, hogy segítségére siessen a segítségre szorulóknak, hisz mikor – a gyöngét istápolja, erősíti, valóképpen magamagát erősíti meg. Az államnak éber szemmel kell figyelni arra, hogy mely város nem képes ezt vagy azt az intézményt a maga erején meghonosítani s nem várva deputációkra,³³⁵ segítse a várost ahhoz, amire komoly szüksége van a városnak is s az államnak is, legyen az iskola, járásbíróság, törvényszék vagy pénzügyigazgatóság. Az állam a maga érdekeit szolgálván, jót tesz ugyanakkor a városokkal is. De viszont vannak nagyobb, nemzeti, kulturális, gazdasági s egyéb szempontokból különösebb fontosságú intézmények, hol az államnak nem szabad arra nézni, hogy melyik városnak tenne ezeknek a meghonosításával nagyobb szolgálatot. Az a fő kérdés, hogy valamely intézmény melyik város keretébe illeszthető be legalkalmasabban, a közre legtöbb haszonnal.

Most, hogy a harmadik egyetem kérdése ismét napirendre került, megújulni látszik a városok, hogy úgy mondjam – késhegyig menő harca. Most még csak a tintaharc folyik, nemsokára jönnek a deputációk, aztán a különböző városok s a környékbeli kerületek képviselői, kik majd a kultusz-budget³³⁶ tárgyalásainál mind reklamálni fogják a maguk székvárosának a harmadik egyetemet. Arra is el vagyunk készülve, hogy nagy befolyású urak (és bizonyára úrhölgyek is) közre veszik a minisztert s kegyetlenül meggyötrik, erős argumentumokkal.

Ám egyetemről lévén szó, amelyből nem lehet kilencet kiosztani, mint a kir. táblából, világos, hogy a miniszter tudomásul fogja venni a vetélkedő városok előnyeit, de végül is – ha egyáltalán akar építeni – oda építteti majd, ahova legalkalmasabbnak véli a – képviselőház.

Az kétségtelen, hogy szükség van harmadik egyetemre – bár szerény véleményem szerint, van többrendbeli sürgősebb feladatunk is a közoktatás terén –, de bármikor építsék föl ezt a harmadik egyetemet, ennek az egyetemnek, nem lehet sem az a célja, hogy Pozsonyt megmagyarosítsa, sem az, hogy a szegedi kékbeli polgárok az egyetem hatása alatt frakkba bújjanak. Sem ehhez, sem ahhoz nem szükséges egyetem. Az sem lehet mérvadó, hogy melyik város képes jobban megkönnyebbíteni az állam egyetem-építő dolgát. Ha van szükség a harmadik egyetemre, föl kell azt építeni nagy áldozatok árán is, talán épp oly városban,

---

³³⁵ deputáció = küldöttség; kéréseket, kívánságokat tolmácsoló

³³⁶ kultusz-budget (büdzsé) = a kultusztárca költségvetése

mely a legkevesebbet képes járulni ehhez, de akár fekvésénél, könnyebb megközelíthetőségénél és még sok minden előnyénél fogva e célra a legalkalmasabbnak látszik.

A versengő városok s e városok sajtójának mostan való harca teljesen kárba veszett harc. Hiába írja az meg az a város, hogy már ezzel meg azzal rendelkezik, végre is a kultuszminiszter nem indulhat lelkes lokálpatrióták ellenőrizhetetlen inventárium³³⁷ után. Beszerzi, talán már be is szerezte a szükséges adatokat, talán már magában oda is ítélte ennek vagy annak a városnak a harmadik egyetemet s amint ez megtörtént: ítéletében, elhatározásában nem ingathatja meg, ha esetleg valamelyik város még ígér százezer forintot.

A kultuszminiszter kezében fut össze a magyar közoktatás minden szála, ő neki kell legerősebben éreznie a harmadik egyetem szükségét s mert ez a szükség nem új keletű, neki kell tudni s már kell is tudnia, hogy hová építendő a harmadik egyetem. S mert a közvéleményt már nagyon is élénken kezdi foglalkoztatni e kérdés, nem volna fölösleges, ha a kultuszminiszter már most nyilatkoznék valamelyes formában. Az ő véleményére kíváncsi ma minden ember, akit a kérdés érdekel s míg ezt nem tudjuk, valamennyien rostában hordunk vizet, kik e kérdéssel foglalkozunk.

Könnyen meg lehet, hogy ott fönt a minisztériumban a harmadik egyetem még a jövő zenéje. De hát most, hogy az ezeréves ünnep közeleg, erre a nagy ünnepségre mindent meg akarnánk teremteni, amit őseink ezer év alatt tenni elmulasztottak. Erősen nekibuzdultunk, hogy semmi munkát sem hagyjunk a második ezer esztendőnek. Pedig szinte bizonyos, hogy négy vagy öt város úgy összeveszekszik, összegabalyodik az egyetem miatt a nagy nemzeti ünnepig, hogy száz esztendő sem lesz elég a kibékülésre. S még bizonyosabbnak látszik, hogy azért az egyetemet mégis csak egy város kapja s az is majd a második ezer esztendőben.

B.

A magyar katonai akadémia³³⁸

Évről-évre napirendre kerül a delegációk ülésein a magyar nyelvű katonai akadémia kérdése, interpellálták a hadügyminisztert, „kimerítő” jelentésekre, tervezetek készítésére utasítják, s a jelentések és tervezetek nem is maradnak el, csupán egy marad el: az akadémia. Hogy mennyiben jogos a nemzet ebbeli kívánsága a kiegyezési törvény értelmében, arról mi nem szólunk, mert nem szólhatunk, de nincs is erre szükségünk. Elég nekünk rámutatnunk arra, hogy miért van szükségünk egy magyar nyelvű katonai akadémiára.

Az újságok időnként, mikor nincs egyéb aktuális témájuk, buzdító cikkekben fordulnak a szülőkhöz, az ifjakhoz, megmagyarázzák tövéről hegyire, hogy ez idő szerint a katonai pálya egyike a legjobban fizetett, a legbiztosabb előmenetelt ígérő pályáknak, ne legyen hát mindenki fiskális³³⁹ meg doktor, ím ott a katonai pálya. Ami meg a német nyelvet s ama bizonyos hagyományos szellemet illeti, attól se tessék félni, nem olyan fekete az ördög, amilyennek festik s ha csakugyan létezik ez a bizonyos szellem, annak ellensúlyozására egy biztos mód van: ha mennél több magyar ifjú lép a hadsereg tiszti kötelékébe.

Hát ez mind így lehet, de a valóság mégis csak az, hogy a magyar ifjúság idegenkedik a hadseregtől, s különösen azzal a gondolattal nem tud megbarátkozni, hogy ő, ki 18–20 éves koráig magyarul gondolkozott, magyar nyelven kereste ismereteit, egyszerre csak németül gondolkozzék, németül tanulja a katonai tudományokat. Sőt hozzátesszük, a hadseregnek nem is lehet nagy hasznára egy olyan tisztikar, mely a katonai tudományokat egy neki idegen nyelven tanulja, s így soha alaposan meg sem tanulhatja.

Mert más a tudomány nyelve s más a vezénylet és az „ügykezelés” nyelve. A delegátus urak is pártkülönbség nélkül megegyeznek abban, hogy érintetlenül maradjon a hadsereg nyelvének az egysége, sőt meg is követelik, hogy a tiszt lehető tökéletességgel bírja a hadsereg nyelvét, a németek, de hogy már a katonai tudományok megszerzése is egy nyelven történjék, ez éppenséggel nem érdeke a mi hadseregünknek, sőt, a mi meggyőződésünk szerint, egyenesen kára, nagy kára van ebben.

Elteltekintve attól, hogy egy magyar nyelvű katonai akadémiának a hiánya sok magyar ifjút megakadályoz a katonai pályára való lépésben s kényszerít a hajlamaival, tehetségével ellenkező pályára, nálunk egyenesen a nemzeti kultúra egyik legfőbb kérdése a magyar

³³⁸ Forrás: B. E.: A magyar katonai akadémia. = Fővárosi Lapok 31 (1894) No. 263. (szept. 23.) pp. 2249–2250.

³³⁹ fiskális = itt: ügyvéd

nyelvű és szellemű katonai nevelés. Mert hiába, igaz nemzeti kultúráról addig ne is álmodozunk, míg ifjaink nevelése, oktatása, az egész vonalon nem magyar, valameddig nemcsak a nép- és középiskolákban, de a katonaiskolákban is nem a magyar nyelv dominál s minden más nyelv szükséges melléktárggyá nem degradálódik.

Ne értessünk félre. Akarjuk, erősen akarjuk, hogy a magyar ifjú nyelvismerete mennél gazdagabb legyen. Az életben való boldogulásnak egyik legfontosabb kelléke a nyelvismeret. Nemcsak a haza határain túl, de belül is szükség van az idegen nyelvek ismeretére, vagy tudományos vagy gyakorlati érdekből. De első az anyanyelv. Mondjuk: az állami nyelv. Ami legfőbb nemzeti érdekünk, hogy ez országnak minden gyermeke elsősorban az állam nyelvében erősödjék meg, erős nemzeti szellemben nevelkedjék, melyet aztán később meg ne ronthasson az idegen nyelvek, az idegen szellem hatása.

Már most mi a valóság?

A valóság az, hogy iskoláinkban, a népiskolától fel az egyetemig, a tanítás nyelve a magyar, a nemzetiségi iskolákban is kötelező a magyar nyelv tanítása s épp most legújabbán szorították a nemzetiségi tanítókat magyar nyelvi póttanfolyamokra, sőt egyre-másra zárják ki az iskolákból a magyarul tanítani nem tudó tanítókat. Tanítók és tanárok, különösen az újabb időben, nemes hévvel hangoztatják gyűléseken, újságcikkekben, az egységes nemzeti nevelést, az iskolakönyvekből irtják a germanizmust és az idegen szellemet, küzdenek az idegen rendszerek ellen, s előkelő kultúrpolitikusaink nyilatkozataiban is mindig első helyen áll a nemzeti nevelés sürgetése. Sőt épp legközelebb, a budapesti egyetem évi megnyitó ünnepén, Fodor József, az új rektor, kemény szavakban fakad ki az „osztrák simli” ellen, mondván: „Még ma is gyakran tapasztalható, hogy tudományban, állami közigazgatásban, szellemi munkálkodásunk és nyilatkozásaink mezején nem keressük a nemzeti géniuszt, nem törekszünk szellemi önállóságra, hanem vesszük kényelmesen az osztrák simlit, habár az sokszor éppen nem felel meg a viszonyainknak.”

Egy talpig magyar tudós keserű és jogos kifakadása ez. A Fodor József által mondott igazságok elől nem lehet kitérni, mert ezek szín igazságok, szomorúak a legnagyobb mértékben.

Tudományban és irodalomban veszedelmes módon kezd dominálni a nemzetközi szellem s csak egy maroknyi csapat küzd ellene: egy pár tudós és író, néhány kopott tanár és éhező tanító. De végre is a nemzeti öntudatnak felül kell kerekedni, végre is a nemzeti szellemnek dominálni kell az egész vonalon. Nemcsak Magyarország, de az egész monarchia életérdeke, hogy a magyar nyelv és szellem kivívja jogait. Ideig, óráig elhúzódhatik a magyar

nyelvű katonai akadémia valósulása is, egyfelől a szükség, másfelől a nemzeti közvélemény imponáló ereje megteremtik azt.

Ma még nincs szükség rá – mondják – holnap már lesz – mondják ugyanazok. Lassanként eltűnedezik a bizalmatlanság, a féltékenykedés s mindenki rájön arra, amit mi most hirdetünk, hogy egyszerűen nevelési abszurdum a tudományoknak idegen nyelven való tanítása. Maguktól jönnek rá mindazok, akik még nem jöttek rá, hogy más a tudomány és más a napi jelentés.

És akkor lesz magyar nyelvű katonai akadémia. És a magyar ifjak örömmel kötik fel a tiszti kardot, mert előbbmenetelükben nem gátolja meg a hadsereg üdvére igazán jelentéktelen körülmény, hogy magyarul vagy németül gondolkozva csináltak-e egy pompás haditervet.

Ám, amíg ez így nem lesz, bizony senki ne csodálja, ha a magyar ifjú oly pályát választ szívesebben, ahol magyarul gondolkozhatnak.

B. E.

Egyetem a vérmezőn³⁴⁰

A közoktatásügyi miniszter³⁴¹ – amint halljuk – érdekes tervvel foglalkozik. A központi egyetem részére tudvalevőleg új épületet kell emelni, de még nem történt megállapodás, hogy hová, Budapest melyik részébe. Eddig három terv van. Egy terv az üllői utat találja legalkalmasabbnak, mert itt közelében volna az egyetem a klinikai épületeknek. Egy más terv a Lágymányost jelölte ki alkalmasnak. A harmadik terv – s ez legjobban tetszik a miniszternek – az, hogy a budai Vérmezőn építtessék fel a több millióba kerülő épületet, mert itt a telket *ingyen* kapnák, de meg az egyetemi élet is egészségesebben fejlődhetné ki itten.

Valószínűleg még sok víz lefolyik a Dunán addig, míg a hely kérdése eldől, de mi nem tartjuk fölöslegesnek már most a hozzászólást, már azért sem, mert azt szeretnők, ha mielőbb látnók az első kapavágást. Mert nyomorúságosabb, szégyenletesebb állapot el sem képzelhető, mint amilyen van ez idő szerint az egyetemi épületek dolgában. Egyszerűen: nincs elegendő tanterem, mióta a régi egyetemépületet lebontották s ha ifjainkban nem is volna meg a hajlandóság a kávéházi életre, egyenesen rákényszerítik a mostani állapotok. Hanem az már százszor is megfontolandó, hogy az egyetemnek a Vérmezőre való átplántálása *egészséges* lesz-e. Kétségtelenül, sok elfogadható érvet lehet felhozni a Vérmező mellett, de legalább is két annyit ellene. A Vérmező mellett nemcsak az szólna, hogy környékének jobb a levegője, mint a pesti oldalnak; de az is, hogy az ifjúság távolabb esvén a fővárosnak erkölcsileg nem egészséges csábító alkalmaitól, mintegy kényszerítve volna arra, hogy ideje javát a komoly stúdiumoknak szentelje. Ám hogy ez történhessék, nem elég egy ingyen telken fölépíteni a nagyszerű palotát. Nem elég, hogy a palota tele legyen kényelmes, elegendő számú tantermekkel, ennek a palotának *lakóháznak* is kellene lenni, az egyetemi ifjúság lakóházának. Ha nem is az egész, de mindenesetre a szegényebb sorsú ifjúság lakóházának.

Az egyetemi ifjak jó fele része szegényebb sorsú, rá vannak utalva a kenyérkeresetre, másként nem képesek folytatni és befejezni egyetemi tanulmányaikat. A zöm, leckeórák adásából él s amint tudjuk, nevelőségre, óraadásra csak Pesten számíthatnak, Budát a pedagógium látja el nevelőkkel, óraadókkal. Már most egyetemi előadásra járni a Vérmezőre, kenyeret keresni meg Pesten: ez nem volna egyéb, mint hogy az ifjak egész nap

³⁴⁰ Forrás: B. E.: Egyetem a vérmezőn. = Fővárosi Lapok 31 (1894) No. 318. (nov. 7.) pp. 2639–2640.

³⁴¹ Ti. ebben az időben – 1904-ben – nyolc hónapon keresztül Eötvös Loránd (1848–1919) töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot.

szaladgáljanak Pestről Budára meg vissza. De még a közkönyvtárak is mind Pesten vannak. Az egész egyetemi élet örökös utazás volna Budáról Pestre, Pestről Budára.

Természetesen, ha a kormány nem akarná megtakarítani azt a pénzt, mi az ingyen telek révén megmaradna, hanem a szegényebb sorsú ifjak támogatására fordítaná, egészen más képe lenne a Vérmezőn építendő egyetemnek. Ha az egyetem egyszersmind internátus is volna a szegényebb sorsúaknak, ha volna diákasztal, ingyen ebéddel és vacsorával és *ingyen közlekedés* Budáról Pestre meg vissza: pompásabb helyet hamarosan képzelni sem lehetne egyetemi épületnek a Vérmezőnél. Hanem ehhez tőke kell, ehhez az államnak és társadalomnak nagy áldozatkészsége volna szükség, amiben mi, a múltak tapasztalataiból beszélve, nem bízunk erősen.

Hát, hogy többet ne említsek, ott van mindjárt a *mensa academica* (diákasztal) esete. Épp most járt egy diákküldöttség a közoktatásügyi miniszternél a diákasztal ügyében s a miniszter azzal vigasztalta meg a küldöttséget, hogy legkésőbb februárban meglesz a diákasztal, ha *kölcsönvett* pénzből járul is hozzá. Mindnyájan tudjuk, hogy ez a nemes, szép eszme már régen foglalkoztatja a diákságot, megindították az akciót országszerte, felhívásokat intéztek a közönséghez, tekintélyes testületekhez fordultak, első sorban a kormányhoz és a fővároshoz, s mi lett az eredmény? Az, hogy a diákasztal, melynek felállítását most novemberre hirdették, „legkésőbb februárban” lesz meg, a miniszter által e célra kölcsönvett pénzből. Mágasaink, főpapjaink közül alig egynehányan nyitották meg e célra erszényüket s ím itt a hideg tél, a szegény diákok ácsoroghatnak éhes gyomorral, vékony ruhában az utcákon, a vendéglők ablakai előtt.

Mi a mi egyetemünk az ifjúságnak? A jobb módúnak cím a szabad, független életre, a tivornyára, a szegény ifjú életében pedig, egy új korszak kezdete, ahol az igazi nyomorúsága kezdődik. Csak egy aránylag csekély töredék az, mely nem is gazdag, nem is szegény, amely eljár az előadásokra, mert akar is tanulni, meg tanulhat is, mert nem vonja el a kenyérkereset a tanulástól. Egyedül a jó Isten a megmondhatója, mert erre még statisztikánk nincs, hogy hány ifjú züllődik el az egyetemi évek leforgásán, gazdag és szegény, mivelhogy senki sem törődik velük. A tanárok a legkevesebbet. Ők előadnak, kollokváltatnak, a szigorlatokon buktatnak: ez az érintkezés tanár és tanítvány közt. A kivételek száma vajmi csekély. A Gregussok, a Gyulaiak, kik megismerkedtek, szóba állottak hallgatóikkal, őket házukhoz is elvitték, ritkák, mint a fehér holló.

Már most, ha az új egyetemi épületnél semmi egyéb tekintet nincs, mint csupán az, hogy a telket ingyen kapják, csak rosszabbítják a szegényebb sorsú diákok helyzetét, ahelyett, hogy javítanák. Egyszerűen eltemetik, elzárják őket a most még mutatkozó keresetforrásoktól.

A mi ideálunk az volna, ha az egyetemi ifjúság tanulna csupán s ha állam és társadalom lehetővé tennék, hogy a *tanulók* mások *tanítására* ne lennének kényszerítve. Ebben úgy sincs sok köszönet. Az egyetemi ifjakat a nevelősködés elvonja a tanulástól anélkül, hogy az ő tanításuknak, nevelésüknek jótékony hatása volna. A diák tanuljon és ne tanítson. Ezt az ideális állapotot teremtsen meg előbb Eötvös miniszter, akkor aztán bátran építhet egyetemet a Vérmezőre.

B. E.

ERDÉLY ÉS A SZÉKELYFÖLD KÖRÜL

Bethlen Gábor és a zsidóság³⁴²

Mi köze volt a bölcshajó fejedelemlennek a zsidókhoz? Az, hogy dacára nagy tudományának, a sok hadjárat kiürítette pénztárát – pénz nélkül pedig tudvalevőleg a XVII. században sem lehetett élni, annál kevésbé – uralkodni.

Igen érdekesen rajzolja a jeles történetíró Erdély financiáját az 1619–21-i hadjárat után, mely Ferdinándnak is sokba került, Bethlen Gábornak sem kevésbe. Ferdinand értéktelen pénzeket veretett, azzal elárasztotta Felső-Magyarországot, sőt Erdélyt is. Mit volt mit nem tenni, tudós Bethlen Gábornak: ő is verettetett rossz pénzt, hogy a jó pénz tartományaiból egészen el ne tűnjék. Hja, csak hogy rossz pénzt nem lehetett fizetni a portának, de meg a külföldi kereskedők se fogadták el. Ehhez más baj is járult. Ha Ferdinándnak szabadalmazott gyára volt az értéktelen pénzverésre, Lengyelországban szabadalom nélkül állítottak fel gyárakat hamis pénzcsinálásra. Eperjesen és Késmárkon renomírt, de lelketlen kereskedők vállalkoztak annak forgalomba hozására. Pénz ugyan volt elég, de olyan, amiért senki sem adott szívesen valamit. Erdély főleg a Kelettel volt kereskedelmi összeköttetésben, közvetítők leginkább a konstantinápolyi görögök voltak, akik tőlük telhetőleg zsaroltak.

Bethlen e bajokon segítő országgyűlést hívott egybe 1622. május elsejére. Az újonnan származott „pótra”, azaz az értéktelen pénz értékét leszállították két pénzre, míg az erdélyi, azaz a Bethlen-féle „pótrá”-nak értékét Erdélyben négy, s Erdélyen kívül ötfél pénzen állapították meg. Ez hát egy kis devalváció volt, mely nem bizonyult be gyakorlatinak, s az őszi országgyűlés azt határozta, hogy az új „pótra” 1623. húsvétig három, azontúl pedig két pénzben fogadtassék el. Szóval a pénzérték $\frac{3}{4}$ -ére devalválódott. Ez intézkedés nem praktikus volta csakhamar kitűnt. Ugyanekkor az aranykivitelt is betiltotta az országgyűlés. Ez meg a kereskedelmi viszonyokat sértette mélyen. A kereskedők nagyobb részt külföldiek lévén, az aranykivitel beszüntetése bizonyos tekintetben cserekereskedésre kényszerítette őket.

Mikor már a fejedelemlennek minden reformja dugába dőlt, jött arra az eszmére, hogy a külföldről hozzon be kalmárokat, azaz zsidókat. Volt Konstantinápolyban egy tekintélyes zsidó orvos: Sassa Abrahám. Ez látta el Bethlent is orvosságokkal. Már régebbi idő óta

---

³⁴² Forrás: –k.: A történelmi társulatlól. (Részlet). = Budapesti Hirlap 2 (1882) No. 275. (okt. 6.) Mell. pp. 1–3.

folyhatott az alkudozás köztük, mert alig néhány nappal az országgyűlés eloszlása után, jún. 18-án már megtette ez ügyben végső intézkedését. Ez kiváltságlevél volt azon zsidók számára, kik Erdélyben akarnak telepedni.

*

„Soha – mond e kiváltságlevél – mióta a hatalmas Isten kegyelme, s a rendek szavazata által Erdély élére állítottunk, soha semmit nem óhajtottunk inkább, mint hogy a birodalom alá adott népet a béke áldásaival felruházzuk, s ezen a háborúk mozgalmi által felzavart és elpusztított országot különböző népek behozatala által felemeljük, s hogy az naponként nevedve, régi erejét visszaszerezve, a béke és had diadalaival felékesítve följérje a régi Dácsiát: hogy tehát ezen óhajunkat elérhessük, s a különböző nemzetek összehozása által ezen Erdélyországunkat felemeljük: Sassa Ábrahám orvos és konstantinápolyi zsidó közbenjárására mindazon zsidóknak, kik kegyes engedelmmel ezen Erdélyországunkban akarnak telepedni következő kiváltságokat engedjük:

1. Lakásuk és kereskedés végett helyek jelöltenek ki nekik a mi és a rendek menedéklevele alapján.

2. Szabad lesz nekik Konstantinápolyból árukat behozni és birodalmunkból kimenni.

3. Egy törvényben jártas nemes rendeltetik bírójukul, aki a köztük felmerülő pereket elintézzé, s őket ne csak védje, hanem érdekeiket előmozdítsa, de oly módon, hogy a mi felségünk vagy birodalmunk ellen titkon vagy nyilván semmit se merészeljenek cselekedni.

4. Hogy nagyobb biztonságban lehessenek, adót fizessenek, s az anabaptistákéihoz hasonló kiváltságokban részesüljenek. De senkit a lakosok közül meg ne csaljanak, s a közjog ellen ne vétessenek.

5. Vallásukat szabadon gyakorolják, saját módjuk szerint, anélkül, hogy másokat háborgassanak.

6. Ha valaki a keresztény országokban vagy Spanyolországban vagy más helyeken lakó zsidók közül a mi országunkba akarna költözni, s itt vallását gyakorolni: álljon a szabadságában.

7. Hogy botrányt ne okozzanak, keresztény ruhában járjanak – minden felöltő jel nélkül.

8. Pénzt kivihetnek az országból, amennyiben az az ország törvényeivel nem ellenkezik.

9. Ha valami balsors őket az országból kivándorlásra kényszerítené egy év alatt, eladhatják vagy más biztosabb helyre szállíthatják javaikat.

10. Ha valaki közülük valami bűnt követne el, a bűnös vonassék vizsgálat alá, s büntessék meg, de a többiek vizsgálat alá ne fogassanak, s ne zaklatassanak.

11. Orvosuknak szabad járás-kelést biztosítunk.”

*

Ez röviden a kiváltságlevél, melyet Toldalagi Mihály vitt el Konstantinápolyba. Hogy a küldetésnek minő eredménye lett, nincs feljegyezve az évkönyvekben, de valószínű, hogy több zsidó élt a kedvező alkalommal. Bethlen azonban nem érte el a célját, mert a pénzügyi zavar azután is tartott, a görögökkel nem tudtak versenyezni a zsidók, lassanként elvesztették kiváltságaik nagy részét, s Fejérvárott ütötték fel sátorukat. A végén is az örmények győzték le a görögöket, s tudvalevőleg Erdélyben a kereskedés nagy része ezek kezében van jelenleg is.

Íme rövidbe foglalva a nagyérdekű felolvasás, melyet a közönség lelkesen megéljenzett.

A „bolygó zsidó” Siculiában³⁴³

Igaz és tanulságos történet

Boldog ország mégis ez a Székelyország. Földje ugyan három szántásra ad búzát (s azt is keveset), de helyette annál bővebben bugyognak savanyúvíz forrásai (az igaz, hogy még eddig nem sok a haszon bennük), szép leány van, több a soknál, elannyira, hogy Oláhországba kénytelen átplántálni egy részét... Szó ami szó, van itt minden bőven, csak egy nincs: héber. Ez a növény nem tud megfogamzani Siculia kövecses talajában. Ha itt-ott lász is egy-kettőt: bizony nem zavarnak ezek nagy vizet. Olyan jól emlékszem, még kiskeák koromban egy szerencsétlen héber a mi falvánkba vetődött. Ajtót vágatott az istenadta ott a „Fűrész”-utca tetején álló régi kőház falába, magas grádicsot is tákoltatott elébe, az ajtaján ott fityegtek vastag kötésben a bojtos ostorok – tojásért, lisztért „mindent, de mindent” lehetett találni, még szent János kenyeret is... mindhiába. Héberünk csak egy nyarat tudott kihúzni, tovább nem győzte gyomorkorgással, faképnél hagyta az én életrevaló kicsi falumat.

Már most tessék kérem alássan elképzelni, hogy Szitás-Keresztúr városát e rémhír járja be: „Egy zsidó bujkál a határon, a kukorica-földeken, aztán ki-kiáll az útra, s a magánosan járókelőre rákiált: Hé, mit járod itt magad? Mit háborgatol engem? Megöllek!”

Szájról-szájra járnak a rémes szavak, páni rettegés száll meg minden élő lelket, a kujakomny³⁴⁴ Estók gyerek feledi a „ludércet”,³⁴⁵ a hétfejű sárkányt, minden sötét zugban „zsidót” lát, remegve fogódzik anyja kötényébe. A szegény anya bátorítja fiacskáját, pedig ő maga is isten bizony „kétségbeesnék” (más szavakkal: szörnyű halált halna), ha véletlenül betoppanna az a bujkáló zsidó.

De hát ki s mi az a bujkáló, bolygó zsidó? Honnan került erre a helysége? Ki látta? Erre nem tud felelni senki. Csak egy igaz, hogy itt van és a kukoricák közt bujkál és fenyegeti a jó keresztényeket. Itt van la Mihók Jancsi. Akár meg is esküszik rá, neki Péter Pál Gyurka mondta, hogy vakuljon meg (de ki vakuljon meg?), ha nem látta a bujkáló zsidót. Péter Pál Gyurkára úgy ráijesztett, hogy azóta minden éjjel ónat kell öntenie.

Hm, hm. Ennek fele se „teréfa”. Nem ám. A fehérnépek már a malomig se mernek elmenni. Pedig milyen jól lehetett eddig szapulni azokat, akik – nincsenek ott! Íme mindjárt ez a példa. A nagysás asszony kikiált a konyhára:

³⁴³ Forrás: Székely Huszár: A „bolygó zsidó” Siculiában. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 263. (szept. 24.) Mell. p. 2.

³⁴⁴ Siculia = Székelyföld
kujakomny = öklömnyi

– Má-riskó! Menj a malomba, hozd haza a lisztet.

– Ha megöl, úgysem, nagysás asszonyom!

– Mit beszélsz!? Mért nem?

– Mert félek a bujkáló zsidótól. Hallottam én már, hogy nyisszentötték el a torkát egy leánynak a zsidók „Od kifelé” (már ti. „Magyarországon”).³⁴⁶

A nagyság asszony dühöng, csapkodja az ajtókat, a zajra kijön a nagysás úr is. Gúnyos mosollyal hallgatja végig a bujkáló zsidóról szóló rémmesét.

– Na várj, megmutatom neked, hogy nem jár erre zsidó, vagy ha jár, eligazítom a dolgát. Csak menj előre, megyek én is utánad.

Máriskó útnak indul, a nagysás úr is utána egy bunkós bottal. És amint haladnak szép óvatosan a berek felé – hol a malom zúgásában elhal a fűzlevelek csöndes suttogása –, az éj ráterti sötét fátyolát a földre. Ilyenkor úgy el tud feledni a költői lélek mindent: a szív halkan dobog, a lelket csöndes merengés szállja meg...

...Menykő üssön lisztbe, zsidóba!

Aztán fölragyognak a fényes csillagok. A malomkerekek tovább zakatolnak, a víz is tovább zuhog, a sárguló levelek búsan zörögnek az őszi szélben...

...Ah milyen jó ilyenkor zsidót keresni! – gondolja a nagysás úr.

– Isten úgyse, képen teremtem! – kiált Máriskó.

Hanem a nagysás asszony másképp gondolkozik. Ezer meg ezer sejtelen lopózik szívébe. Ó nagy Isten! Hátha csakugyan az a bujkáló zsidó törbe ejtette! A papa, a nagysás asszony édes apja se veszi tréfára a dolgot. Már csak elmegy a veje ura után. Egyenest a malom felé veszi útját. Görcsös botját két kézre fogva halad a berek szélén.

Hah! Mi az? Ni, ni! Amott két sötét alak, egymással dulakodnak. Az öregúr megfutamodik. A Máriskó hangja, segélyért kiabál. Tehát mégis nem mese. Meg akarja ölni a bujkáló zsidó azt a szegény leányt.

– Megállj gyilkos! – ordít az öreg, s alig végzi szavát: supp! supp! – jaj! supp! supp! – jaj!

Az öregúrnak egyszerre csak kiesik kezéből a bot.

Az a „jaj” olyan ismerős hang előtte.

– Mit? Te-e va-agy? Te-e? Jaj, a bujkáló zsidó angyalodba, hé!...

A történet vége:

---

³⁴⁵ ludérc = lidérc

³⁴⁶ Utalás a tisztaeszlári vérvádra és perre

Bocsánatkérés (a vő részéről), titoktartás kikunyorálása és szent fogadástétel, hogy: többé „ez” nem történik.

Tanulság:

Ha valaki zsidóra megy vadászni, menjen túl a saját faluja határán.

Székely Huszár

A régi jó világban³⁴⁷

A fehéregyházi gróf és az udvarhelyi diákok

Mindössze húsz éves történet... és mégis a régi jó világban történt!

Mikor egy halkan kiejtett szó, egy „gyanús” mozdulat bőven elég volt arra, hogy rebellisnek tartsanak, vallassanak, kínozzanak bottal, börtönnel... és mégis a régi jó világban történt.

A közmondás azt tartja: „minden jó, ami elmúlt.” De én nem ebből indulok ki. Én a régi jó világot az emberekben keresem és nem a világ forgásában...

1861. emlékezetes év a magyar nemzet történetében. A nemzeti büszkeség ébredésének éve az. A csüggedőket remény szállotta meg, a bátrak még bátrabbakká lettek. A fiatalság ismét előszedte a sarkantyús csizmát, atillát, meg a darutollas süveget.

Az udvarhelyi diákok se maradtak hátra a nemzet ifjúságától. A tanárok vaskalapossága, „kicsapással” való ijesztgetése süket fülekre talált. Jó vagy rossz szellem akarta-e, elég az, hogy csakhamar alkalmuk nyílt a szilajvérű diákoknak nyíltan lépni föl a vaskalaposság ellen.

A története pedig ennek a következő. A nagyszebeni és a közeli falvakban lakó intelligens magyarok egy bált terveztek Nagy-Szebenben, a szászok fészkében, bált, mely tisztán magyaros jellegű legyen. Szóval: tüntetni akartak. Hanem volt ám egy nagy bökkenő. Az egész városban és vidékén nem akadt elég magyar „táncos”, már ti. nem elég arra, hogy a tüntetés impozáns legyen. És kimondatott a jelszó: táncost keríteni a föld fenekéből is.

Az öreg fehéregyházi gróf, H. F. javakorában levő férfi volt még ekkor. Befolyása volt az udvarhelyi iskolánál, amennyiben egy szép alapítványt tett, melyből minden évben 12 aranyat osztanak ki a legjobb hegedűsök, fuvalások és szárnykürtösök között. Ő volt elnöke a nagyszebeni bálbizottságnak is.

Midőn a bálbizottság már bejárta egész Erdélyt, s annak minden valamire való helységét, melynek „fenekéből” táncost lehetne keríteni, hirtelen felállott a gróf, s csak annyit mondva: „majd hozok én quantum satis”,³⁴⁸ oda hagyta a töprenkedő bizottságot.

És elhajtatott haza Fehéregyházára. Rögtön befogatott 12, mondd tizenkét kocsiba, s az egyik kocsisnak két levelet adva át, beküldötte őket Udvarhelyre. Az egyik levél az

³⁴⁷ Forrás: Székely Huszár: A régi jó világban. A fehéregyházi gróf és az udvarhelyi diákok. = Budapesti Hirlap 2 (1882) No. 248. (szept. 9.) p. 4.

³⁴⁸ quantum satis = amennyi csak kell

igazgatónak, a másik meg egy diáknak szólott. Számított rá a derék gróf, hogy az igazgató jónak látja a levél tartalmáról nem értesíteni a fiatalságot. A' minthogy úgy is történt.

Alig hogy elolvasta ifjúnk a levelet, nyomban gyűlést hivat össze, felolvasta a levél tartalmát, mely szerint 24 ügyes diákra van szükség, kik jól tudnak táncolni, meg aztán szükség esetén nem is ijednek meg a maguk árnyékától. Egy pillanat, s lelkes éljenzés közt kivált 24 szálás gyerek a sok közül, kik készek részt venni a – tüntetésben.

Ez alatt az igazgató szobájában sétált, valószínűleg „mélyen elmerülve gondolataiban”. Nem akarta semmi áron közölni a gróf levelét a diákokkal. Könnyűszerrel akart keresztülesni a dolgon. Egyszerre azonban zajt hall kinn az ajtó előtt. Szorongás, félelem fogta el. Bizonyosan a diákok. A gróf túljárt az ő eszén. Eltalálta: a diákok deputációja³⁴⁹ volt. Felolvasták a levelet, hivatkoztak az igazgatóhoz írt levélre. Kérték az egy heti szabadságidőt.

Teljes lehetetlenséget kívánnak – mondá az igazgató zavartan. – Az istenért barátaim, gondolják meg, mit tesznek... Elfogják, becsukják, soha napvilágot nem látnak, az intézetet kompromittálják, minket is tanárokkul... nem lehet!

- Akkor megyünk engedély nélkül! – fakadt ki egyik deputátus.³⁵⁰
- Akkor nem tagjai többé az intézetnek! – tört ki az igazgató!
- Mindegy! – kiáltak egyszerre.
- Menjünk fiúk!
- Van más intézet is!
- Az Isten áldja meg rektor-professzor úr!

*

Otthagyták a haját tépő igazgatót, azzal felpakolódtak 24-en a 12 kocsira, s még aznap este a fehéregyházi grófnál voltak. A gróf lucullusi vacsorát adott számukra, tetejébe táncot rögtönöztek, a tüzesvérű diákok egymás kezéből kapkodták a bájos komtesse-ket. Reggel felé aztán ki-ki a számára kényelmesen berendezett szobába vonult, hogy új erőt szerezzen a tüntetésre.

*

---

³⁴⁹ deputáció = küldöttség
³⁵⁰ deputátus = küldött

Amily impozáns volt a fiatalság bevonulása Nagy-Szebenbe (24 diák 8 hintón), épp oly impozáns volt a bál is. Már előre oly nagyszerűnek ígérkezett, hogy maguk a szászok levetkőzve minden fajgyűlöletet, magyar ruhát kerítettek a „föld fenekéből” is, elmentek a bálba, hogy szomjas kíváncsiságuknak eleget tehessenek.

De volt is mit látni. Mikor az a 24 diák kiállott egyszerre a bálterem közepébe és járták az isteni körmagyart, minden szem rájuk tapadott, mindenki el volt ragadtatva, legjobban maguk a szászok. Minden táncot, melyet a diákok külön jártak el, viharos taps és „hoch”-al vegyes riadó éljen követett.

Húsz éves történet... Akkor nagy híre volt, ha nem is a nagy Magyarországon, de egész Erdélyben. A nemes gróf, miután még egy pár napig magánál tartotta ifjainkat, maga személyesen ment el velük Udvarhelyre.

...Persze, hogy a kicsapatasból nem lett semmi.

Székely Huszár

Bálványos-vár³⁵¹

Könyvismertetés – székelyül

Nem ajangom³⁵² kipublikálni ország-világ előtt, hogy amióta tekintetes Jókai úr 'Bálványos vár' nevezetű regéjét³⁵³ olvasám (mert rege az a góbék esztétikája szerént és nem regény), fennebb érzem magamat három lajtorja-foggal, s bizony nem adnám a históriai nevezetességű fehér lóért, hogy én is Átilla maradvái³⁵⁴ közül való vagyok.

Lelkem ott vegyeg³⁵⁵ a Bálványos vár romjai között. Majd fölszáll a muhalepte falra, melyet nem törhete rominába³⁵⁶ ezer esztendőnek annyi változása. Honnét beláthatod fél Székelyországot, mely annyi vést látott, s áll mégis erősen, mint a – Sion hegye. S megjelen előtted Opour a büszke hun, a makacs tuhudun, s daliás fiai Szilamér és Zsombor, s Iszla a legkisebb: a penetőfészek.³⁵⁷ Nyomukban lépkednek tuhudun³⁵⁸ daliák, szép szőke leányok, guzsaly helyett nyíllal fölfegyverkezetten. Utánok igrecek (ma már „mozsikások”) timborát³⁵⁹ pengetvén, hőséneket zengnek Attila királyról, „Isten ostorá”-ról. Majd búsra változik zengedező ének: Csaba királyfőről hívják a családban a legifjabb szülöttet, ki után szól mostan az ének, aki elszállt messze vitéz seregével, ott a „hadak útján”,³⁶⁰ s többég nem tért vissza.

Ne te, ne! Hová nem bolyong el az elmém? Olyan változás esett meg velem, akár csak bábabukra³⁶¹ alatt haladék vala el. Pedig a tek. szerkesztő úr nem azt adta rendeletbe, hogy világgá eresszem elmémet, s osztég fölfeleljem,³⁶² hogy mik jutottak eszembe, amint Bálványos vár rominájáról végig tekintettem fél Székelyországon, hanem hogy mi van abban a könyűben,³⁶³ melyet tek. Jókai úr csak a minapokban nyomata ki, nagy lelki gyönyörűségére nemcsak fél-, de egész Székelyországnak, sőt még – Magyarországnak is.

Hogy sokat ne is kenterfalazzak,³⁶⁴ azoknak, kik még nem babukolták³⁶⁵ végig ezt a 'Bálványos vár' nevezetű regét, előre is megsuttintom, hogy ez a Bálványosvár egy igen szép

---

³⁵¹ Forrás: Székely Huszár: Bálványos-vár. (Könyvismertetés – székelyül.) = Budapesti Hirlap 3 (1883) No. 48. (febr. 17.) pp. 1–4.

³⁵² Nem szégyellem (– *Benedek Elek megjegyzése, a továbbiakban: B. E.*)

³⁵³ Jókai Mór: Bálványos vár. Történeti regény. 1–2 köt. Bp., 1883. Athenaeum. 170, 205 p.

³⁵⁴ Ivadék, maradék (*B. E.*)

³⁵⁵ Őgyeleg (*B. E.*)

³⁵⁶ Rom, romladék (*B. E.*)

³⁵⁷ Penető fészeknek „nem szokott” több következni (*B. E.*)

³⁵⁸ Jókai a regényében *tuhudun*oknak nevezi az ősi székely valláson élőket (– *a szerk. megj.*)

³⁵⁹ Hárfá (*B. E.*)

³⁶⁰ A tejút, melyen a monda szerint Csaba királyfi elvágatott seregével (*B. E.*)

³⁶¹ Szivárvány (*B. E.*)

³⁶² Sorban elbeszéljem, előadjam (*B. E.*)

³⁶³ Könyv (*B. E.*)

³⁶⁴ Teketóriázzak (*B. E.*)

könyű; nem mintha aranyba volna költve (ez már az olvasók gondja), hanem azért a szetemnyi³⁶⁶ történetért, mely benne meg vagyon írva. Mégis csak igaz, hogy ahol az eszt³⁶⁷ osztogatták, tek. Jókai úrnak, köblösleg jutott. Lám, egy regeíróknak sem jutott eszébe Orbán Balázs, Ipolyi, Kőváry urak könyveit, s több más nagy tudós urak írásait leemelni a házgerendáról,³⁶⁸ s kiszemelgetvén belőlük azokat a réges-régi históriákat, egy olyan szép regét próbáljanak írni, mint tek. Jókai úr. Az ám, de ökeme³⁶⁹ nem csak azt tette, hanem több alkalommal meglátogató a csak dicső emlékekben és borvízben³⁷⁰ gazdag Székelyországot, vegyeget a Bálványosvár rominái között, megsétálta magát a „pokol tornáca”-ban,³⁷¹ hol egy szusszanás bőven elég arra, hogy a menyországnak kapujáig meg se álljunk, körül sétál a „Szent Anna” tavát, Székelyország e tengerszemét, beszédbe keveredett az egyszerű góbékkal, kicsi könyűjébe, melyet mindig a belső zsebében hord, följegyezgeté azoknak jámbor és fufangos mondásait, s mikor osztég teleszedé magát a szebbnél szebb dolgokkal, üle asztalához, nyula pennájához és leírá szép cine-rendibe³⁷² mind, amit látott, hallott és olvasott.

Ugyebár, milyen egyszerű a módja a regeírásnak, különösen, ha azt a regeírót tek. Jókai úrnak hívják? Osztég ha jól megnézzük ezt az ökeme regéjét, nincs is abban semmi olyan nagy történet. Ami történet, egy-két szóban elé lehet mondani. Opour Szilamér, Opour Kevend, a büszke tuhudun fia, először látja Mike Imolát a „körültájban”,³⁷³ a székely rabonbánok³⁷⁴ „tanácsdombján” s erőst rajta felejt villogó két szemét. Imola is megszereti Szilamért az első látásra. Hanem nagy baj van Köpecen! Szilamér pogány, Imola keresztény. Mike Sára nénemasszonyt pedig nem olyan bordába szótték, hogy szívéből szakadt egyetlen virágát – tuhudonhoz adja. Szilamér tudja ezt jól, s úgy meglepi szívét a búbanat, hogy egyszer csak a „pokol tornáca” előtt találja magát. Halálra szánta árva fejét, s ha Rapsonné, ez a vén rusnya szipirtyó³⁷⁵ – ki közmént³⁷⁶ legyen mondva, éfi³⁷⁷ korában olyan gyönyörű egy fehérnép volt, hogy kedvéért a várától kincses Kolozsvárig országutat rakatott az ördög –,

³⁶⁵ Olvasták (B. E.)

³⁶⁶ Parányi, kevés (B. E.)

³⁶⁷ Ész (B. E.)

³⁶⁸ Itt tartja a góbé az „írást” (B. E.)

³⁶⁹ Ő kegyelme (B. E.)

³⁷⁰ Savanyúvíz (B. E.)

³⁷¹ A torjai „Büdös” kénbarlang (B. E.)

³⁷² Sorjában (B. E.)

³⁷³ A régi székelyek országgyűlése (B. E.)

³⁷⁴ rabonbán = a székely néphagyomány szerint régen a székely nép kormányzóját és főpapiját nevezték így, aki a nép nevében mutatott be áldozatokat. Valójában nem ilyen régi intézmény, hanem a szó eredete valószínűleg a középkori székely és szász grófok német Rabenbanner nevéből ered (– a szerk. megj.)

³⁷⁵ Csúf vén banya (B. E.)

³⁷⁶ Mellesleg, közbevetve (B. E.)

mondom, ha Rapsonné oda nem vetődik, bizony halál fia lesz dali Szilamér. De a vén boszorkány azt tanácsolja neki, hogy egy fehérnépért el ne vessze derága életét, hanem inkább ha szépszerént nem adják, rabolja el. Szilamérnak sem kellett ezt kétszer mondani. Egy szép istenes napon besompolygott a torjai templomba (melyet Mike Sára építtetett oda istennek dicsőségére), ott véges-végig hallgatta a prédikációt, miközben szemét egy világért le nem vette volna – Imoláról. Mikor osztég vége volt a misének, s a gyönyörű virágszál Imola édesanyja mellett kísétált a templomból, eléugráltak Szilamér emberei Iszla vezetése alatt. Keresztények és pogányok elagyabugyálták³⁷⁸ egymást „istenesen és pogánymódra”, Szilamér öccse, Iszla halva terült el az Isten háza előtt. Hanem azért Szilamér elrabolta Imolát. Ez pedig felesége lett a tuhudunnak, s amint az a rege 2. kötetében olyan szépen meg van írva, lassanként a keresztény vallásra terelgeté férje urát, sőt még az apósát is, ki pedig megátalkodott egy vén pogány vala.

Ennyi a sovány história, mely csak arra valónak látszik a regében is, hogy azokat a cine-rediben egymásután következő, mesterileg elénkbe varázsolt képeket a régmúlt időkből, egybetartsa.

Mindjárt a sort megnyitja a Fergetyűvár leírása. Ez a „Fergetyűvár” egy igen-igen magas hegy tetején állott a rétyi nyír előtt. A hegy legmeredekebb pontján van egy torony, mely alól-felül karcsú, a közepe pedig olyan gömbölyűre dudorodik, akár csak egy csíki fekete korsó. Nem látszik ennek a toronynak sem ajtaja, sem kapuja, hanem hol a teteje a párkánnyal összeér, egy sor ablak van rajta köröskörül, mint a csukros máknak³⁷⁹ a tokján. Ez a kerek torony éjjel-nappal folyvást forog. Ennek a toronynak az ablakaiból végig lehet látni fél Székelyországot, s ha veszedelem van, innét adnak jelt a többi váraknak. „A Fergetyű vár – írja tek. Jócai úr – egészen székely találmány. Annak a kapuját nem lehet kanócos nyilakkal felgyújtani, mert rézzel van körül befedve. Azt nem lehet lábtókkal³⁸⁰ megostromolni, mert alul-felül keskeny, derékban domború, s aztán nem áll egy helyen, mindig forog, mint a fergetyű. Ez a tündérmesebeli kakassarkon forgó rézvár.”

De hát mi forgatja? Az önmozgó gép még nincs feltalálva. Emberek forgatják. Most éppen a Mike Sára fia: Andorás és az ő legényei – büntetésből. Ki volt rendelve Andorás csapatostól az ojtózi szoros védelmére, a tuhudun Opourok azonban árulók módjára Andorás hátába engedték kerülni a tatárokat, ő visszahúzódott csapatjával, s ezért gyávasággal vádolták. Meg is büntették szegény fejét pogánymódra. Egész csapatjával egyetemben a

---

³⁷⁷ éfi = fiatal házask (B. E.)

³⁷⁸ Agyba-főbe verték (B. E.)

³⁷⁹ Csokros virágú mák (B. E.)

³⁸⁰ lábtók = létra

Fergetyűvár forgatására ítélé a „körültáj” – egyik háborútól a másikig. Annak a másik háborúnak el is érkezett osztég nagy sok idő múltán a napja. Mike Sára háborút indított a leányrabló Opourok ellen. Szüksége volt ártatlan szenvedett fiára: Andorásra. Ki is adatta szomorú fogságából, s Andorás szépségesen el is búcsúztatta Opour Zsombort az árnyékvilágból.

A Fergetyűvárból vették először szemre, a vándorló nemzet: a kunok közeledését is. Székelyországon vonultak át, hogy megtelepedjenek a „két víz” között. Azt a képet, amint a „vándorló nemzet” beözönlése e könyűben rajzolva van, csak a tek. Jókai úr pennája tudja olyan „rendesen” elémondani. A vándorló nemzetnek nem az eleje, hanem az izinkje³⁸¹ tódul – előre. Rusnya vén banyák, őrzőngő bolondok csóré-bóré³⁸² porontyok, ki gyalog, ki bivalyhátán. Csak ezután jó a válogatott sereg. Az egész vándor nemzet háromszázezer főből áll, s azok közt volt negyvenezer fegyverforgató. És ennek a rengeteg emberözönnek hahó-t kiált egy asszonyember: Mike Sára. Addig egy tapodtat sem ereszti tovább, míg a pogány Kuthen meg nem esküszik a – kutyára. Mert hát a ravasz Kuthen kész volt a keresztre is megesküdni, hanem a székely őrpata³⁸³ furfangos eszén nem járt túl. Csak esküdjének meg a kutyára, ahogy az ők vallásuk diktálja. Még akkor is hátra van a „körültáj”, a székelyrabonbánok – országgyűlése. Tessék azoknak a színe elé járulni Kuthen uramnak, s azoktól kérni engedelmet, ha keresztül akar vergődni Székelyországon.

Hiszen ha egy pugyillárisba (így nevezi a góbé a tárcát) bele lehetne szorítani, hogy milyen képe volt annak a tanácsdombnak, hol a székely rabonbánok a körültajt tartották! Egy kerek domb tetején száz hársfa körbeültetve, valamennyi ötszáz éves. A fák olyan burtukosok,³⁸⁴ hogy a közeik ablaknak látszódnak. Fent a lombsátorok úgy összeborulnak, hogy ezen a mennyezeten ugyan által nem tör sem a nap sugara, sem a záporosó. „Nem volt ennél szebb istenháza Salamon királynak” – kiált fel tek. Jókai úr. Ebben a templomban habarodtak³⁸⁵ egymásba: Szilamér és Imola.

És még hosszú sora a festőinél festőbb képeknek, közbe-közbe idilli és drámai jelenésekkel. A „nap” és „kereszt” harca, Mike Andorás és Opour Zsombor szörnyű viaskodása, háttérben a fia életéért szorongó anya, majd Zsombor temetése, kit paripája hátára ültetnek, s úgy visznek a sírhoz; a leány, ki élve temetteti el magát Zsomborral, kedvesével; a

---

381 Alja, szemetje (B. E.)

382 Meztelen (B. E.)

383 Amazon (B. E.)

384 Terebélyesek (B. E.)

385 Szerettek (B. E.)

temetést követő gyásztor. A nagy áldomás után az eltemetett hős sírja felett halálos tusát vívnak tuhudun legények – csupa legénykedésből.

De egyik legmesteribb része e regénynek, ahol a tuhudun Szilamér lelki küzdelme van rajzolva. A tuhudun éfi ember,³⁸⁶ ki már egy piránkó³⁸⁷ tuhudum boldog apja, nagy lelki tusát vív. Tuhudun szokás szerint, kis fiacskája állát föl kellene süttetni, hogy abból soha, míg a világ, szőr ki ne hajtsen. De mit szól ehhez az ő aranyos oldalbordája, kiért ő életét is feláldozná, csak a vallását... Lelke ingadoz, most erre, majd arra hajlik el. Már odáig is jutott, hogy nem viszi el fiát a nagy tuhudun keresztelőre, mikor követ jön Bálványos várából, hogy nagy veszedelemben vannak a tuhudumok. Mike Andorás megölte Zsombort, s csak most hallja Iszla halála hírért is. Ő ama nagy nap óta meghúzódva élt Imolával Tiburcz várában, még csak nem is sajdította, hogy mik történnek odaát. El kellett rejtőzniök a veszedelmes őrpata: Mike Sára elől.

Szilamér bosszútól lihegve vágtat embereivel a Bálványos várba. Viszi feleségét is, fiacskáját is. A tuhudunok pajzsra emelik. Most már ő a vezérük. De hová lett az öreg Opour Kevend? Ő ott fekszik a nyújtópadon. Szilamér annyit sem gondolt most apja halálával, mint egy mákszem. De igen – Imola! Odalépett a nyújtópadhoz, s szörnyű dolgot látott szemeivel. Apósa szájába „világzár” virág volt. Ennek a virágnak meg olyan csuda-ereje van, hogy attól az ember elrejtőzik.³⁸⁸ Mert hát a tuhudunoknál az vala szokásban, hogy ha szorult a kapcájok, s nem volt a földön, merre folyamodjanak, a legvénebb vezér szájába világzár virágot tettek, ez attól szépen elaludt, azután szépen eltemették, hét napig ott tartják a sírban, osztég kiveszik. Ha feltámad, akkor megkérdezik, hogy mi jóval járt az égben, mi tanácsot hozott? S ha nem? Akkor újra bedugják a sírba, s ki nem veszik onnét többet, míg e világ s még két nap. Ebben a borzasztó cselekedetben hőköltette meg³⁸⁹ Imola a tuhudunokat. Kivette a csodavirágot az öreg szájából és ez magához tért. A feleszmélt tuhudun meghatottan ebegete³⁹⁰ menyének: „Felköltöttél. Visszahívtál. Messze jártam. Égből jövök. Istent láttam. Szavát hallám. Nem maradok itt sokáig. Jobb odafenn. Mondok egy szót. Azt hallják meg. Isten küldi. Most tudom már igaz nevét. Az Isten neve irgalom.”

Azzal odanyújtá hosszan lelóginyázó üstökét Imolának, s azt mondá: „bontsd ki ezt!”

Az öreg Opour Kevend a Jézus Krisztus embere lett.

---

³⁸⁶ Fiatal házask (B. E.)

³⁸⁷ Picinyke (B. E.)

³⁸⁸ Tetszhalott (B. E.)

³⁸⁹ Meghátráltatta (B. E.)

³⁹⁰ Akadozva, dadogva mondta (B. E.)

Szilamér éppen a tuhudunok vállain ült nagy pirimókosan,³⁹¹ mikor az öreg Opour megjelent a tornácban, „fáratag fejével Imolára hajonltan”. Szilamérnak se kellett több, leugrott a tuhudunok válláról, eldobta a vezéri arany csákányt, el az arany abroncsot fejéről, rökölve³⁹² rohant a tornácra, apja lábaihoz dobta magát, s átölelve térdét csak azt fuldokolta: apám, édes apám!

De az öreg Opour reszketeg kezét fejére tette fiának, s imígy beszéle:

– Tedd vissza fejedre az aranyabroncsot és vezesd a népet. Én már csak az utat mutatom, merre vidd. Isten előtt jártam, Istentől jövök most. – Jöjjetek közelebb. Halljátok, mit izent? ...Magyarok Istene azt izeni nektek: nincsen harc-háború az istenek között. Azok ott odafenn se egymást nem sértik, se egymás népeit bosszúra nem küldik. A mi ős istenünk egy a Jehovával; angyalok, tündérek, hősök és vértanúk egymásra ismernek odafenn az égben; csak itt lenn a földön különbözik nevök. A Damasek Isten ezt izeni nektek. Vitéz székely nemzet, békülj ki magaddal! Hagyd a testvérharcot: hagyd az oltárokat, amiknél vér folyik: keress olyan oltárt, hol bűnöd lemosás: – a földi tűz helyett fogadd az ég tűzét. Imádd istenedül azt, ki láthatatlan. És annak a fiát, aki testet öltött, hogy meggyőzze a halált. – Én Damasek Isten azért híved leszek. Leszek, aki voltam: magyarok Istene! Veletek örvendő, veletek gyászoló, értetek harcoló, csodákat mívelő, sírból feltámasztó, örökké megtartó magyarok Istene! – Boruljatok térdre!

A nép mind térdre omlott.

Még csak egy passzust idézek, midőn az öreg Opour menyéhez fordul, s azt küldi közbenjárónak anyjához, elébb azonban kegyelmébe ajánlván „gonosz, vad, minden bűnében jártas fiát” a „jók közt is jó” Imolának.

– De te nem hagyod őt az égből leesni! Teneked erőd van! Hallottam, mit mondtál, mikor én aludtam. Hosszú álom volt az: ni, hogy megőszültem! Azzal a szavaddal engem is felvettél. Pokol sötétjéből engem kiragadtál. Tudod-e, mi voltam? Megláncolt rab voltam: – néma vadba szorult emberlélek voltam; tenger fenekére süllyedt átok voltam; ember-szívvel érző megrugdalt kő voltam; égből aláeső számkivetett voltam; – de te megváltottál. Nézd ezt a rossz fiút, tégy vele kegyelmet, váltsd meg majd őtet is.

Ürdüg adta! Mennyi itt a „voltam” s mégis, de gyönyörű! Soha, soha ennél szebb verset prózában! Csak ilyen hamar vége ne szakadna ennek a regének. De még egyetlenben egy megkapó jelenésnek lehetünk tanúi, mikor anya és leánya találkoznak, ez utóbbi ölében fiával... „S amint ez szerető orcával öreg anyja felé nyújtá két kis kláris kezét, de elfelejté

---

³⁹¹ Nagy kényelmesen (B. E.)

³⁹² Zokogva (B. E.)

Mike Sára a maga rabonbáni hivatalát egyszerre! S eldobva zöld ágat, arany csákányt, mindent a kezéből, úgy kapta ölébe azt a kis porontyot. Imola térdre esett az anyja lábaihoz, s aztán Mike Sára is oda térdelt le melléje, s úgy siratták el együtt ketten azt az örömmagzatot.”

*

És most, a t. olvasók engedjék meg, hogy a befejezést „magyarul” írjam meg, s egyszersmind indokoljam, hogy miért írtam e tárcát „székelyül”. Jókai maga is szükségét érezte annak, hogy regénye végéhez jegyzeteket csatoljon, miután egész regénye a mitológián alapszik és sűrűen váltják föl egymást az olyan szavak és kifejezések, melyeket csak az ért meg kommentár nélkül, ki otthon van a székely nyelv sajátosságaiban. Regénynél ritkaság, hogy írójának kommentárt kelljen hozzá csatolni; így jöttem én arra a gondolatra, hogy oly tárcát írjak, melyet kommentár nélkül nem könnyen olvashatnak a nem székely olvasók. Ha valaki a t. olvasók közül meg találná feküdni székelyül írt tárcámat, jó lélekkel ajánlom: vegye meg a ’Bálványos vár’-t, (ára 2 ft. Athenaeum) s biztosan meggyógyul.

Székely Huszár

A kepe³⁹³

A 'Székelyföld' és a 'Székely Nemzet' azt az elszomorító hírt közlik Csík-Tusnádról, hogy ott a múlt hetekben hat római katolikus család tért át a görög keleti, vagyis: az „oláh vallás”-ra. Az áttérők példáját még több család szándékozik követni, amennyiben ezek is megtették az első lépést anyavallásuk elhagyására. Az alcsiki kerületi papság e dologban nemrég népes gyűlést tartott Tusnádon, hol az áttérés okai felől is tanácskoztak. Az áttérés oka a papnak járó túlságos kepeben keresendő, melyet a hívek részint természetben, részint pénzben fizetnek.

Mi nem tudjuk egész határozottsággal e kepe nagyságát. De azt igen, hogy a székelyföldi reformátusoknál minden gazda, akinek 12, mondd: tizenkét kolongya őszgabonája (egy kolongyát 26 kévével számítva) megterem, ebből két kolongyát a papnak, egyet a kántornak, s néhány kévét a harangozónak tartozik adni. A katolikusoknál még nagyobb a kepe. De ha megmaradunk is a reformátusok kepeje mellett, senki sem fog csodálkozni, ha az a gazda, kinek 12 kolongya gabonájánál több nem terem (és ilyen pedig nagyon sok van), és abból is hármat a lelki üdvösségéért kell adni, olyan vallásra tér át, hol a kepe alig érzi meg, hol már a pap helyzete szánalomra méltó.

Száz székely gazda közül húsznak, ha beszolgáltatja kepejét, nem marad meg a vetőmagja. Ez való igaz, és ebben nincs semmi túlzás. Az, ami Csík-Tusnádon történt, nem új dolog a Székelyföldön, arra már számtalan eset volt, hogy egyes családok túlságos kepe miatt összeütközésbe jöven a pappal, más vallásra tértek át. Csakhogy rendesen a katolikusról a református vagy unitárius vallásra és nem az „oláh vallás”-ra. Egy árva szót se tudnak ugyan oláhul, de azért a papjuk oláh lesz, mert más nincs. Ez pedig oláhul fog nekik prédikálni, s legfőnnebb másodsorban mondja el magyarul is a prédikációt, már úgy, ahogy tudja. Főleges magyarázni, hogy itt nem csekély jelentőségű kérdéssel van dolgunk. A vallás itt másodrendű kérdés, az áttérők magyarsága van veszedelemben. A megoldás nagyon könnyű: a kepe le kell szállítani, vagy bizonyos arányt kell felállítani a kepezők közt, mert utóvégre a papnak is élni kell. Az is igaz, hogy annak, akinek 12 kolongya gabonája terem, éppen oly drága a lelki üdvössége, mint akinek 1000 kolongya gabonája terem, de csak egy kis nagylelkűség a gazdagabb részéről, s vége minden súrlódásnak. Egyszóval: akiknek módjukban van, azok fizessék drágábban a papjukat!

³⁹³ Forrás: -k.: A kepe. = Budapesti Hirlap 3 (1883) No. 55. (febr. 24.) Mell. p. 3.

kepe = az egyháztagek (hívek) által adott ill. beszedett papi vagy tanítói (általában) gabona vagy más, elsősorban természetben fizetett járandóság (- a szerk. megj.)

$-k.$

Pusztuló magyarság³⁹⁴

Szomorú levelet közöl a 'Magyar Polgár' Magyar-Kályánból, mely község Kolozsvár szomszédságában fekszik. A község lakosai részint magyarok, részint oláhok. Ez utóbbiak azonban túlnyomó többségben vannak, s lassanként az egész falu oláh lesz. Ez állítás nem is nagyon túlzott, ha meggondoljuk, hogy ily nevű családok, mint: Székely, Szabó, Kerekes és Kodori, melyek régebben mind magyarok voltak, tökéletesen eloláhosodtak. Honnan a megdöbbentő jelenség? Mert a magyarságnak sem temploma, sem iskolája; az oláh nem tanul meg a magyar kedvéért magyarul, merre pedig csak amúgy ragad az oláh szó.

Az oláhoknak van iskolájuk, de nem ebben van a magyar-kályáni magyarság veszedelme. A tanító a katonaságnál tanult meg írni és olvasni, már úgy ahogy. Tanít számlálást, s a főtárgy az ének. És az eredmény valóban meglepő is: egyetlen közember van, ki a nevét le tudja írni, és az is a katonaságnál tanulta.

A dolgok ilyenét állásában talán fölösleges is volna mondanunk, hogy mire volna legégetőbb szükség Magyar-Kályánban. Csak egy jó állami népiskola ütheti helyre századok mulasztásait. Csakis ez szerezheti vissza a magyarságnak azokat az eloláhosodott családokat, s mentheti meg azokat, kik eddig megőrizték magyarságukat. Mert azt mégis vétkes könnyelműség volna engedni, hogy szemünk láttára oláhosodjanak el tősgyökeres magyar családok, holott emezek csak számban kevesebbek, de úgy anyagilag, mint szellemileg az oláhok felett állanak. Nekünk az iskolával kell visszahódítanunk azt, mit az oláhság iskola nélkül hódított el tőlünk, s nem szabad közönyösen néznünk, hogyan lesz Magyar-Kályánból Oláh-Kályán.

–k.

A "kis Bécs"³⁹⁵

Temesvárról

---

³⁹⁴ Forrás: –k.: Pusztuló magyarság. = Budapesti Hirlap 3 (1883) No. 63. (márc. 4.) Mell. p. 4.

³⁹⁵ Székely Huszár: A „kis Bécs”. = Magyar Hirlap 1 (1891) No. 124. (jul. 25.) pp. 1–2.

Meg-megfordulok minden esztendőben kétszer-háromszor Temesvárnak városában s minden fordulónál úgy testzik nekem, hogy megest lekopott hol egy vonás, hol egy egész betű a második nevéből. Elhiszem én azt, hogy volt idő s ez az idő nem is olyan rég lehetett még, amikor a Temesvárra került magyar embernek önkéntelenül Bécs jutott eszébe: Bécs, a fő- s Temesvár, a fiókraktár. Még manapság is, aki a "Kronprinz Rudolf"-ba megy vacsorázni, egy elegáns bécsi vendéglőben lépzeli magát, hol katonamuzsika mellett folyik az ápalé, meg a német szó. S ebbeli illúzióinkban nem zavar meg, ha egyik-másik asztalnál föl-fölcsendül a magyar szó is, mert melyik bécsi vendéglőben nem hallasz magyar beszédet? Olyan már a magyar ember természete, hogy mihelyt idegen földre kerül, erőst a szíven és nyelvén hordja a magyarságát, még ha otthon német szóra is állott a szája, volt rá szüksége vagy nem.

Aki csak úgy keresztül szalad Temesváron s a Kronprinz Rudolfból viszi el a város fotográfiáját, az ugyanezt a fotográfiát bátran beledobhatta volna mindjárt a bége vizébe. Németül beszél az öregje, németül a fiatalabbja s az öregek kedvéért, de már arról bizonyoságot tehetek, hogy szívben magyarabb városa nincs az országnak a kis Bécsnek gyúnyolt Temesvárnál. De még arról is, hogy még az öregek is törik a magyar szót, amint egy "Stockungar" vetődik közéjük, aki hadilábon áll a némettel. Törik, mégpedig szívesen és nagy sajnálkozással, amiért az ők idejükben még nem volt magyar iskola, ahol ezt a szép nyelvet megtanulhatják vala. De már a gyerekek, a gyerekek! Magyarokká lesznek ezek szívben és beszédben egyaránt. Ők, az öregek is, tőlük szerezték, ami tudományuk van a magyar nyelvben. Tőlük, meg a kaszinóktól.

Különösen a gyárvárosi magyar társaskör teljesít fontos missziót a "kis Bécs" lekoptatásában. Előkelő polgárok, ügyvédek, tanárok és tanítók találkozója ez a kör, hol a magyar lapok dominálnak, német alig van más a helybelieken kívül. Az igaz, hogy a "Südungarischer Reform" eredeti egy német újság. Német szóval versenyez a magyar sovinizmusban bármelyik véres szájú magyar újsággal s csak azt kívánom, hogy a Sulferájnak csupa ilyen őszinte barátja akadjon a német sajtóban.

Nem adok rá ötven esztendőt, Temesvár egyike lesz a legmagyarabb városoknak s megtörhetetlen védbástyája délen a magyarságnak. Sőt, az már ma is. Magyar hivatalok magyar kulturális intézetek, magyar színészet, mely csak két hónapot enged a németnek; csak a katonasága meg az orfeuma német, – de hát Budapesten másként van-e ez? Duzzognak is a magyarság itteni apostolai, hogy Temesvár naem kap honvédséget; hogy a szép temesávi lányok nem mehetnek feleségül honvédtisztekhez. De hát ha "kis Bécs" is Temesvár, nem küld kormánypárti képviselőt a Házba, csak annyit enged ellenzékieskedéséből, hogy pártonkívüli a képviselője, – s ez talán megmagyarázza, hogy miért nem kap honvédséget.

Pedig bizony elférne (s remélhetőleg meg is férne) a honvédség a közös hadsereg mellett. Talán még Budapest sem fekszik oly rengeteg nagy területen, mint Temesvár, s a bástyákból, melyeknek ormairól oly sokszor verte vissza török testvéreinket a magyar vitézség, s melyeket tavasszal már javában bontogattak szét, kitelnék nem egy honvédkaszárnya.

Sokat veszekedtek azon a temesvári városatyák, hogy lebontsák-e a várost körítő bástyákat vagy otthagyják az idők végezetéig, hadd hirdessék a késő ivadéknak is az ősök vitézségét. Kegyelet és szépérvük szállottak heves tusára, mígnem győzött az utóbbi. Ám gusztus dolga, hogy szebb lesz-e a bástyák nélkül Temesvár. Ha szebb is, de nem olyan érdekes.

Most természetesen senki sem törődik a bástyákkal. Az a kis liget e pillanatban a temesváriak büszkesége, amely csak volt liget, helyén a munkacsarnokai hirdetik Temesvár dicsőségét. Persze, a temesváriak föl sem veszik, meg sem érzik, ha egy ligetecske kipusztul a város kebeléből. Nincs még egy város ez országban rajta kívül, amely annyi közkerttel dicsekedhetnék. Temesvárról igazán el lehet mondani, hogy itt "fény és árny" egymást váltogatják. S az idegen, aki bejárja Temesvár e kellmetes berkeit, azt hinné, hogy ím megtalálta az ország legegészségesebb városát. Vagy igazabban: a legkevésbé egészségtelent. De a valóság az, hogy Temesvárnak van villamos világítása, az első és egyetlen az országban (az igaz, hogy nem valami fényes), lóvasút szeli végig a rengeteg terjedelmű város utcáit, de nem szelhetik át csatornák a földnek gyomrában amire pedig a legnagyobb szüksége volna. Ha nem is adnának egy országot egy vízvezetékért (hisz, ha pénzük volna, rég meg volna oldva a kérdés), de tudom, szívesen oda ajándékoznák a – Scudier-szobrot. Így aztán az egészséges levegőt kívül keresd a város határán, kint a tanyákon. Vagy amint a temesváriak mondják: a hodájon. Gondolom, ez a szó képviseli egyesegyedül Temesvárott az oláh kultúrát. Ez már ennek a rendes lefolyása: a német megeszi az oláhot, azután meg anémet önként elnyeleti magát a magyarral. Lassú, de biztos processzus. Biztos, mert a temesvári német nem kacsingat nagy Németország felé, mint a nagyszebeni; nem vadul meg a magyar szó hallatára és jobb hiányában szívesen elmulat még a temesvári cigánymuzsika mellett is.

Minderről pedig meggyőződhetik mindenki, akit a kánikula vissza nem tart a kiállítás meglátogatásától. S aki elmegy a kiállításra, vegye jól szemügyre a várost is. Kívül és belül. Ha megnézte a Scudier-szobrot, mert nem kerülhette ki, nézzen be a múzeumba is. Van itt ez is, mégpedig érdemes a megtekintésre. Egy nagy terem tele képekkel, (jobbára Ormós, a volt főispán adománya), egy másik terem régiségekkel, egy harmadik kitömött állatokkal, egy

negyedik könyvekkel, lent a pincében emlékek a római korból s egy rettenetes nagy vasláda, hajdani Temesvár városának a Wertheim-kasszája...

Az üres kasszák persze nem szoktak érdekesekek lenni, de bőségesen kárpótol e vasláda ürességeért annak a butaképű oláh parasztnak szénnel rajzolt arcképe, aki Orsovánál rábukkant a magyar koronára. Birtokot és magyar nemességet kapott bolond nagy szerencséjéért a bocskoros oláh, bár én azt hiszem megelégedett volna egy pár fejelés csizmával is. Az egyszeri oláh azt mondta: ha király lennék, zsírt innám s szénásszekéren hálnék. Ez a két dolog volt vágyainak netovábbja. Azt hiszem, a koronataláló oláh is elengedi a magyar nemességet, ha egész életére zsírt ihatott, meg szénásszekéren hálhatott volna.

Hanem hogy visszatérjek Temesvárra, aki elmén a kiállításra (s aki teheti, csak menjen), a Vadászerdőt se kerülje el. Már azhért se, mert ebben az erdőben nevelik a haza erdőkerülőinek egyharmadát. A Vadászerdő az Temesvárnak, ami Budapestnek a Városliget, azzal a különbséggel, hogy ez igazán erdő, százados tölgyfákkal és - forgó komédiák nélkül. Az erdőkerülők csinos intézetén kívül egy korcsma van mindössze, aztán a többi, amit látsz: erdő és erdő. De ez az erdő szép, nagyon szép s közvetlen közelében van Temesvárnak. S mert nincs tava hófehér hattyúkkal, mint teszem föl a városligetnek, a levegő sincs megmételtyezve. Bölcs gondolat volt, hogy a kiállításnak nem itten vágtak helyet. Hadd maradjon csak az erdő erdőnek, majd lassanként aztán rájönnek a temesváriak, hogy messze földön nem találnak alkalmasabb nyaralóhelyet, mint a Vadászerdő százados tölgyei közt...Most még, úgy látszik, az a baj, hogy nagyon is közel van. S benne van az már az emberi természetben, hogy keresi a messzit, az ismeretlent...

*

Olvasom nagy lelki gyönyörűséggel, hogy a temesvári felülmúl minden eddig látott vidéki kiállítást. Nagyon jól van ez így, hadd tóduljon oda minél több magyar ember. Hadd ismerjék meg e nagyvárosias képű várost kívül-belül; ismerkedjenek meg a még német nyelvű, de magyar szívű polgárokkal. Bizony mondom, ha megismerték, nem tartják többé - kis Bécsnek.

"Kis Bécs meghalt, éljen Temesvár, a nagy magyar város!"

Székely Huszár

A székely főváros³⁹⁶

– Ahol az EMKE ünnepel –

Azt gondolom, hogy ha a Királyhágótól az oláh határig olyan szín-magyarság lakoznék a bérces kis haza minden pontján, aminő a székely fővárosban, nem lenne holnap az EMKE-nek nagygyűlése sem a székely fővárosban, sem egyebütt. Egyszerűen nem volna – EMKE. Nem kellene élet-halál harcot vívnunk a fenyegetett magyarságért, nem kellene iskolákat, templomokat építenünk az eloláhosodott magyarságnak. Volna talán egy kisebb szabású kultúregyesületünk, melynek létezéséről nem is tudna a "nagy Magyarország", mely csöndben segítené, gyámolítaná a szegényebb eklézsiákat, iskolákat, a háziipart, talán egy kicsit a mezőgazdaságot is. Nem volna egyéb bajunk a – szegénységnél. Szegények, de magyarok. Fejlesztőnk a kultúrát, mely magától érhetőleg magyar volna, fejlesztőnk, hogy a kultúra révén gyarapodjunk, emelkedjünk a jólétben is.

A dolog azonban úgy áll, hogy az erdélyi magyarság nemcsak szegény, de oly szerencsétlenül beékelődött a nem barátságos indulató "testvér" népek közé, hogy az - Emkének meg kellett születnie. Nem hat évvel, de legalább is hatvan esztendővel ezelőtt. De hatvan év előtt még nem volt magyar sajtó a szó igaz értelmében s mert nem volt: a nemzet összessége nem látta a veszedelmet. Csak egyesek látták, érezték a magyarság pusztulását, de ezeknek siralmát nem hallotta meg a nemzet. Nem volt sajtó. Mert nem a parlament, a sajtó volt az, mely megkondítá a vészharangot kincses Kolozsvár városában s ennek is három teljes esztendeig kellett a harangot kongatnia, míg a nemzet föleszmélt s ijedten nézett az – ismeretlen földrész felé. Lassan, lassan elhitték hazaszerte, hogy: baj van a bérces kis hazában. Pusztul, vesz a magyarság s gyöngé arra, hogy a maga erején mentse meg az életét. A lelkesedése, az életkedve nem hiányzik, de annál nagyobb mértékben a – pénze. Szegény és szegény, mint a templom egere.

Éppen hat esztendeje, hogy valósággal megszületett az EMKE. A vajúdas eltartott három teljes esztendeig. Gyűlt a pénz országszerte. Szerény tsiztviselő a forintját, földhöz ragadt napszámos a krajcárját küldte át az erdélyi testvéreknek. Városok, községek, testületek állottak az adakozók közé s mielőtt megcsappanhatott volna a lelkesedés: összejött az első esztendőben egy negyed millió forint. Semmi a nagy feladatokhoz képest, de mégis valami. Aztán jött Kun Kocsárd, Röck Szilárd, Kovács Sándor nagyenyedi mérnök, mind a három

---

³⁹⁶ Székely Huszár: A székely főváros. Ahol az EMKE ünnepel. = Magyar Hirlap 1 (1891) No. 194. (okt. 4.) pp. 9–10.

nagy summákkal, s kikeveredett az Emke vagyona egy fél millióra. Még mindig kevés, de valami.

Mert úgy kell venni a dolgot, hogy az EMKE ereje nem egyedül a vagyonában gyökeredzik, ami úgy is csekély, de abban a szellemben, melyet rányom egész Erdélyre. Bátorságot önt a csöggedő magyarságba, fölébreszti és ápolja a nemzeti öntudatot, egyesíti a szétszórta nagy ellenséges tömegek közt élő magyarokat, kik az Emke védszárnyai alatt végre otthon kezdik érezni magukat saját hazájukban...

Ma már minden művelt magyar ember ismeri az EMKE misszióját. S így nem is csoda, ha valahányszor az EMKE ünnepel, vele ünnepel az egész ország s - amint szokták mondani – az ünnep napján rajta csüng az egész ország szeme. Büszke és boldog a város, hol az EMKE megjelen, mert ez nem egy közönséges sablonos gyűlése egy kulturális egyesületnek, de igazi nemzeti ünnep.

A székely főváros lesz színhelye most a nemzeti ünnepnek. A hatodik esztendőben került rá sor, de ez bizonyára nem bántja, legfeljebb eszébe juttatja, hogy ő is hat faluból lett várossá, a székelyek fővárosává.

Igen, Maros-Vásárhely, melynek ma tizenötezer tiszta székely lakosa van, hat faluból berögzött össze. Bethlen Gábor alatt lett szabad királyi várossá, s ez bizonyára eszébe jut most a marosvásárhelyieknek, falaik közt üdvözölvén az EMKE nagyjának elnökét: Bethlen Gábort. Hajdanában Székely-Vásárhely volt e város neve. Mikor még a szabad székely nem fizetett egyéb adót, mint az új fejedelmi személyeknek egy-egy ökröt, az összes székely székekből Vásárhelyre hajtották az ökröket, itten megbélyegezték, illetőleg jegyet sütöttek rá (innen ered az ökörsütés), s úgy szállították tovább a fejedelem színe elé... Akkor Forum Sicularum, másként Forum boarium volt Maros-Vásárhelynek a neve. És Székely-Vásárhely, bár később a Székely előnév helyett Maros-t kapott, a századok hosszú során át mit sem veszített erős székely karakteréből; sehol az országban erősebben nem ropogtatják az édes magyar szót. Vezérszerepet vitt és visz máiglan a Székelyföldön, melynek központja már azért is, mert itt volt mindig a kir. tábla, s nem vitte el innét a decentralizáció sem.

Mint a legtöbb városunk, Maros-Vásárhely is sok dicsőséges és sok szomorúságos napot élt keresztül. Hajdanában országgyűlést is tartottak falai között s lehetne ma húszezer lakosa is, ha 1659-ben a tatárok éppen kerek szám háromezer székely nem hurcolnak el rabságba. A szabadságharcban jelentékeny szerepe volt, az ötvenes években sok és nagy szenvedése. Innen indult Petőfi Bemmel a végzetes segesvári ütközetbe, s a város végén, az úgynevezett "posta-réten" pihen három vértanú pora. Török, Horváth és Gálfi a három vértanú neve, kiket 1854-ben végeztek ki a Váradi-féle összeesküvésben való részvétel miatt. Gránit

obeliszk jelzi a három vértanú emlékét. Még egyet állíthatna e térre a nemzeti hála: ezen a téren választották II. Rákóczi Ferencet erdélyi fejedelemmé.

Maros-Vásárhely nem szűkölködik nevezetességekben. Piaca közepén áll a Bem-szobor, Huszár Adolf műve, ettől egy pár lépésre a régi híres zenélő kút, melynek azonban megbomlott a masinája (a legenda szerint maga a kút építője kapott ki belőle egy srófot, melyet azóta se tudtak pótolni, mert nem tudják, honnét húzta ki), s most már vizet ad ugyan, de nem muzsikál. Ami még mindig jobb, mintha muzsikálna és vizet nem adna. De még jobb volna, ha muzsikálna is, meg vizet is csorrantana. De ennél az elnémult kútnál mindenesetre jelentékenyen érdekesebb a Teleki-könyvtár, melynek 70 ezer kötet könyve csábítgatja Vásárhely fiait a tudós pályára. Annyi benne az érdekes unikum könyvekben és levelekben, hogy magának a könyvtárnak köszönhet a haza egy tucat historikust, akik mindig "közölnek" és közölnek, persze írni annál kevesebbet írnak.

Arról azonban a legalaposabb Szinnyeiék is aligha tudnak, hogy a negyvenes években, mikor Petőfi és Arany a népköltészet emlőjén táplálkozva új életet vittek be a magyar műköltészetbe, ezen a vidéken is több tehetséges ifjú pöngeté a lantot, szerényen, csöndesen, kevesek által ismerve. Ők meg a székely népköltészet emlőjén táplálkoznak s még nagy segítségére valának Kriza Jánosnak a Vadrózsák összegyűjtésében. Maguk is sok kedves, egyszerű dalt írtak össze, melyek sajátos hangjukkal, eredeti székely ízükkel, megkapó közvetlenségükkel nem értéktelen gyöngyei a költészetnek. Szentiváni Mihály, Szolga Miklós, Gálfi Sándor, mindhárom hivatott munkása volt az ébredező magyar irodalomnak. S írván e cikket, megcsendül fülemben egy-egy daluk feledhetetlen melódiája: gyermekkori emlék, mely kísér a sírig.

Hogy is van csak?

Bekecs alatt Nyárád tere,
Ott egy kunyhó zsuppal fedve,
De belseje aranybánya,
Arany benne egy szép lányka.

Marosszéki piros párizs!
Oly piros az én rózsám is.
Szép az alma az ág-tetőn.
Még százszor szebb a szeretőm.

Fujdogálni kezd már az egyenlőség szele s ki ne érezze meg, ha nem a poéta? Azt énekli később:

Zsellér vagy te, én meg székel,
De egünkre egy nap jó fel;
Egy eső hull a földünkre:
Mért lennék hát különb, mint te?

Zselléri a születésed,
De királyi a növése;
Lakod bár nem cifra terem,
Az arany is por közt terem.

Így énekelt ötven esztendővel ezelőtt Szentiváni Mihály.

Mikor Apponyi Jászberényben elvégezte beszámoló beszédét, seregestől tódultak hozzá az egyszerű parasztok s könnyezve köszönték a "szép szavakat".

– Nos, mit szólsz a jászokhoz? – kérde tőlem Apponyi. Ugye igazi tipikus, magyar faj ez. Ilyen lehet a székely!

Alig egy hétre rá Apponyi megy a székelyek közé. Holnap ott lesz köztük. Megláthatja őket színről-színre, beszélhet velük, megismerkedhetik eleven és józan eszükjárásával. S én nyugodt vagyok, hogy meg lesz velük elégedve, akár csak a jászokkal.

Székely Huszár

Dáko-romanizmus³⁹⁷

Egy névtelen röpirata

„A XIX. század elején már megvolt írva a dáko-romanizmus tudományos, történelmi és filológiai elmélete s megfogalmazva politikai programja. A magyar tudomány, a magyar politika és a magyar kormányzat észre sem vette.”

Ezt olvassuk egy most megjelent röpirat egyik fejezetében s folytatólag egész sorozatát súlyos természetű szemrehányásoknak, melyekkel a röpirat névtelen szerzője – fájdalom – jogosan illeti a létező és volt magyar kormányokat, a magyar tudományosságot s nemkülönben politikusainknak is túlnyomó nagy részét.

A nagyérdekű s a kérdés fontosságához illő alaposággal írt röpirat teljes címe: „A dákoromanizmus és a magyar kultur politika”. A *kultuszminiszternek* figyelmébe van ajánlva, kinek a magunk részéről sem ajánlhatjuk eléggé e röpirat elolvasását s az abban konstatált tények megszívelését. Sőt szeretnők, ha a kormányzat minden tagja figyelmére méltatná a röpiratot, melynek szerzője tisztán a hisztorikus szerepére vállalkozik s rámutatván a magyar államot fenyegető veszedelmekre, azoknak miként való elhárítását a kultuszminiszter bölcsességére bízza.

Azt hisszük azonban, hogy a dákoromanizmus eszméjének megvalósítására sokkal erősebb eszközökkel küzd a hazai és a külföldi románság, semhogy ezeknek ellensúlyozására a magyar kultuszminiszter elég erős lehetne, különösen ha tudják, hogy a mi kultuszminiszterünk hat millió forinttal rendelkezik 15 milliónyi lakosság kulturális céljaira, míg ezzel szemben Románia közoktatásügyi miniszterének 15 millió frankot adnak, pedig Romániának csak 7 milliónyi lakossága van.

A hagyományos magyar indolencia³⁹⁸ rovására írja föl a röpirat szerzője, hogy az oláh kultúrát kiengedtük a magyar kultúra hatása alól, az oláhok politikai és kulturális törekvéseivel nem törődünk, s a magyar állam ellen irányuló agitációikat újságokban és könyvekben jóformán figyelmünkre sem méltattuk; a külföldi lapokban tervszerűen, nagy apparátussal üzött vádaskodásaikat egyáltalán nem ellensúlyoztuk.

A legtöbb művelt magyar ember ma is ezt hiszi, hogy a dákoromanizmus néhány fanatikus oláhnak a rögeszméje, holott ez az eszme vérebe ment át minden írni-olvasni tudó

³⁹⁷ Forrás: B. E.: Dáko-románizmus. Egy névtelen röpirata. = Magyar Hírlap 3 (1893) No. 111. (ápr. 23) p. 18.

³⁹⁸ indolencia = közönyösség, egykedvűség, nemtörődömség, hanyagság

oláhnak, mert ez az eszme régi keletű, ennek az eszmének egész irodalma van, amelyről sem tudósaink, sem kormányférfiaink tudomást nem vesznek. Lépésről-lépésre mutatja ki ezt a röpirat szerzője, megismertetvén mindazoknak az oláh tudósoknak és politikusoknak működésével, kik szolgálták és szolgálják a dákoromanizmus eszméjét s lépésről-lépésre állítja ezzel szemben, hogy a magyar kormányzat ez eszme terjesztése ellenében, vagy ennek némi ellensúlyozására mit sem tett.

Általában Erdély nemzetiségi szempontból való történetét az oláh értelmiség jobban ismeri, mint a magyarság, ami különben első tekintetre természetesnek is látszik, mert az oláh a támadó fél. Igaz, hogy a '67-i kiegyezés beláthatatlan időkre keresztülhúzta az oláhok *aranyos álmát*: Dáko-Romániát, de az eszme nem halt meg s lelkesebben ápolják, mint valaha. A dáko-romanizmus eszméje hamisította meg az oláh nyelvet is, melyet az iskolában úgy tanítanak, mint a klasszikus latinnak anyját és alapját s hogy az oláh nyelvet a latinhoz minél közelebb vigyék, fenntartanak egy oly orthografiát,³⁹⁹ melyet a nép nem ért meg, mert nekik – mondja a röpirat – a nyelv nem azért volt szükséges, hogy segítségével népüket a kultúra magasabb fokára emeljék, hanem, hogy egy tudós hazugsággal a népbe a dáko-román eszmét bevigyék s megerősítsék. Érdekes tudni, hogy a magyar közoktatásügyi kormány a román népiskolák számára kiadott tankönyveivel ez irány szolgálatába állott. Így a Gáspár-féle olvasókönyv a *Cipakiu*-féle dákoromán nyelven van írva. Így lett a magyar állam tájékozatlanságából a dáko-romanizmus öntudatlan támogatójává.”

Igaza van a szerzőnek, hogy ilyesmi soha sem történhetett volna meg, ha lett volna valaki a közoktatásügyi minisztériumban vagy a tanügyi adminisztrációban főigazgatók és tanfelügyelők közt, ki csak felületesen ismerte volna bár az oláh irodalmi és tudományos mozgalmakat. De nálunk azt sem vette észre senki, hogy az oláh tudósok körében is többen elítélték az oláh nyelv erőszakos elferdítését, amit szépen fel lehetett volna használni a túlzók ellen.

A röpirat utolsó fejezete a sokat emlegetett *kulturális ligát* ismerteti meg, bepillantást engedvén annak szervezetébe, nagyarányú akciójába.

Az *Emkével*⁴⁰⁰ körülbelől egyidőben alakult meg a liga e címen: „Liga pentru unitatea a Romanilor” (Szövetkezet a románok kulturális egysége érdekében). A liga azt mondja, hogy tőle távol áll az irredentizmus, az ő célja: *egyesíteni a románokat a román nemzeti műveltségben*, bárhol és bármely államban lakjanak. Magyarországnak, szerintük, föderatív és

---

³⁹⁹ ortográfia = helyesírás

⁴⁰⁰ EMKE = Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

poliglott⁴⁰¹ állammá kell átalakulnia, amivel ők semmi újat sem követelnek, hisz azelőtt is az volt Magyarország. Az egységes és magyar nyelvű magyar állam erőszakolása őket arra kényszeríti, hogy a magyarok és a monarchia ellenségeinél keressenek erkölcsi támogatást.

Helyesen, de nem az *Emkét* kicsinyelve, jegyzi meg a szerző, hogy a liga nem valami olyan „békés dolog”, mint az *Emke*. Az *Emke* nyíltan dolgozik, a liga nagyobbára titokban. Az *Emke* elszámol a pénzeivel, a liga soha. A legutolsó paraszt is bizalommal adja pénzét a liga vezetőinek, nem kérdi, hogy mire mert tudja minden oláh, hogy *hazafias* célra fordítják.

A liga ágensei a Dnyesztertől a Tiszáig mindenütt jelen vannak. A román nemzeti öntudatot felébresztették már nemcsak a macedóniai egymilliónyi, de az isztriai, már-már elszlávosodó pár ezernyi románságban is. A román közoktatásügyi miniszter évenként 150.000 forintot juttat az *erdélyi oláh iskoláknak*, de ez a tétel nincs bent a költségvetésben, mert a miniszter ezt a ligának adja át s ez adja tovább. A röpirat szerzője, ki, úgy látszik, huzamosabb ideig tartózkodott újabb időben Romániában, a leghatározottabban megcáfolja az időnkint felmerülő híreket, mintha a liga *oros* pénzzel dolgoznék. Egy kopejka orosz pénz sincs a liga pénztárában: ez világos a román viszonyok ismerője előtt.

Hogy ez a liga mily ügyesen, mennyi kitartással s természetesen, pénzbeli áldozattal folytatja ellenünk a harcot, azt a viszonyok felületes ismerői is vehették észre. Azt hisszük, a magyar kormány is tud valamit róla. De hogy csak egy cikket is íratott volna valamelyik külföldi lapba ezek ellensúlyozására: arról ugyan senki sem tud, aminthogy nem is tudhat.

A különben rövid röpirat azt a hatást tette ránk, hogy írója alapos ismerője a dákoromán törekvéseknek, hogy e röpirat csak magja egy nagyobb munkának. Ha így van, írja meg mielőbb. A kormány tagjainak s általában a politikusoknak addig is nem tanácsolhatjuk eléggé a röpirat elolvasását.

B. E.

---

⁴⁰¹ poliglott = itt: több nyelvű, több nyelvet ismerő

Az alábbi cikket egy kiváló román politikustól kapjuk és – örömmel közöljük azt. Habár a levélíró részben téves alapon indul el és habár meg nem érdemelt szemrehányásokat tesz nekünk, egyúttal jogosulatlan vádakkal illetvén bennünket: az alábbi levél mégis méltányolást érdemel és tiszteletet parancsol nyílt őszinte hangjánál és hátulsó gondolat nélkül való nemes törekvésénél fogva.

Ezen a hangon szóljon a romániai és a román sajtó; mindjárt meg fogják látni, hogy ezt a nyelvet Magyarországon megértik, s az ilyen törekvést elő is mozdítják.

Itt a levél:

Bukarest, július 12.

A nyelv azért van megadva az embernek, hogy el tudja – titkolni a gondolatait. És hozzá lehetne tenni: a hírlapíróknak azért van megadva a toll, hogy elferdítsék az eseményeket.

Az utóbbi határozottan igaz és kitűnően alkalmazható a legtöbb bukaresti és budapesti újságíróra. Mert szinte hihetetlen, hogy azok az utóbbi időben az igazság elferdítése, légből kapott vádak és merész gyanúsítások dolgában mennyit produkáltak.

Sőt lehetne állítani, hogy még ritkán folytattak esztelenebb hírlapi harcot nagyobb buzgósággal, mint ahogy történik ez jelenleg önöknél is, nálunk is.

Mindig sajnálatos ugyan, ha a hírlapi polémia túlzásokba és gyanúsításokba megy át, de menthető a dolog, ha a polémiaának komoly alapja van, különösen pedig, ha annak célja politikai természetű.

A jelen esetben azonban ezt mentségül egyáltalán nem lehet felhozni, mert sem a Magyarország ellen irányuló bukaresti gyalázó cikkeknek, se pedig azoknak a rosszul alkalmazott fenyegetéseknek, melyekkel önök ott Budapesten, nem véve ki a Magyar Hírlapot se, Romániát illetik, távolról sincs elfogadható politikai céljuk.

Sajnos azonban, Bukarestben és Budapesten divattá lett, hogy beteges tárcapatriotizmussal parádézzanak, mely teljesen esztelen, teljesen céltalan. Csinálnak lehetőleg nagy zajt üres frázisokkal és amint valaki elég merész, hogy e heccelődésnek a lelkiismeretlen voltára mutasson rá, menten hazaárulónak nyilvánítják.

Hogy ily körülmények közt a csöndes és józan elemek szóhoz se jutnak, sőt hogy a hivatalos körök is idegenkednek útját állani ennek a hírlapi donquichotságnak,⁴⁰³ az könnyen magyarázható meg. S így nap-nap után nagyobbodik a félreértés a két ország közt és napról napra nehezebbé válik e félreértések eloszlátása.

A kérdés pedig, mely e félreértésnek az alapja, a képzelhető legegyszerűbb, sőt bizonyos ügyesség kell annak a komplikálásához.

A magyar királyságnak néhány millió alattvalója van, aki román nemzetiségű. Ezeknek az a törvényes kívánságuk, hogy nyelvüket, vallásukat megóvják. A szabad királyság románjai rokonszenvvel állanak szemben e törekvéssel és erkölcsileg támogatják e nemzeti törekvéseket.

Rövid szavakban elmondva, ez a való tényállás és én nem tudom belátni, mennyire alkalmas ez a magyar hazafiak érzékenységének megértésére. Ehhez járul még, hogy befolyásos erdélyi románok a nemzeti törekvések leple alatt belső politikát űznek és szociális reradikációkat akarnak csinálni.

Nos hát, ha Romániában ily kérdésekbe avatkoznának bele, akkor a magyaroknak volna joguk, hogy fölháborodjanak, de hát erről szó nem lehet. Az erdélyi szociálpolitikai kérdések iránt Románia nem érdeklődik, sőt, azokat nem is ismerik nálunk.

A félreértés tehát főleg abban áll, hogy az erdélyi nemzeti és a szociálpolitikai kérdéseket szándékosan cserélik össze. Hát nem volna-e a két ország komoly és józan sajtójának a feladata, hogy az olvasót felvilágosítsák, miképp Románia nem avatkozik bele Magyarország belső politikájába, és hogy Magyarország sem akarja megfosztani az erdélyi románokat nyelvüktől, vallásuktól.

Fájdalom azonban, mint ahogy legtöbbször megtörténik a pörösködő felek közt, egyik sem akarja megtenni a fölvilágításra alkalmas első lépést. A két ország közt meglevő kínos, sőt gyakran ellenségeskedéssel határos viszony pedig napról napra nő és senki se mozgatja az ujját, hogy elejét vegye az ilyes szituáció veszedelmes voltának.

Mindkét részen azt hiszik, hogy egyik fél lemondhat a másik barátságáról, de mindkét részen egyformán tévednek, mert egy európai ország sem engedheti meg magának ma azt a luxust, hogy egy szomszéd állam barátságáról lemondjon.

Hogy Romániának nagy érdeke Magyarország barátsága, arról nem csak én vagyok meggyőződve, de honfitársaimnak jelentékeny része is, és ha ők ezt nem merik kimondani, úgy ez csak azért van, mert pillanatnyilag néhány lelkiismeretlen zornalisztával terrorizáltatják magukat.

De hogy Budapesten súlyt fektetnek-e Románia barátságára, azt nem tudom. Ámbár nézetem szerint nagy politikai hiba volna, ha azt negligálnák.

Magyarországon egyáltalában nagyon megszokták, hogy ne üzzenek önálló külpolitikát. Hát ez megy ugyan, míg Bécs megóvja Magyarországot ettől a fáradságtól s amíg a mai németbarát-politikát lehet folytatni.

De ha egy nap Ausztriában felsúlyra vergődik a szláv elem (és ez a lehetőség nemcsak hogy nincs kizárva, de sokkal közelebb áll, semmint hinni lehetne), ha ezáltal aztán a külpolitika erősen kelet felé terelődik, hát aztán mi lesz?

Akkor is a bécsi Ballplatzról dirigáltatja magát Budapest? Aligha, mert inkább ellenállást kell majd tanúsítani és azon a napon nemcsak kellemes, de hasznos is lesz jó baráttal bírni az alsó Duna mentén, olyan baráttal, akinek épp oly érdeke, hogy ellenálljon a szlávoknak, mint amilyen érdekük ez a magyaroknak.

De ha a mostani elkeseredettséget tovább szítják, mint ahogy teszi ezt az önök lapja is, és ha a marakodásnak nem iparkodnak véget vetni, akkor lesz egy idő, amikor kisüt a szlávok napja.

Barátsághoz későn lesz akkor.

B.

A nap fölkel...⁴⁰⁴

Régóta búsít a gondolat, hogy ámbátor rendes tagja vagyok a svábhegyi turista-társaságnak, még nem láttam a fölkelő napot. Svábhegyi nyaralásaim alatt egyszer másztam meg a Jánoshegyet, de ez is uzsonna idejére esett, mikor csak a lemenő napot csodálhattam volna meg. Ám én a lemenő napot nem szeretném látni: a halálra emlékeztet s oly szép az élet, oly szép...

Most, hogy tagja lettem az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek is, minden nap olvasgatom turista kollégáimnak útleírását s valamennyi a fölkelő napról ír a legnagyobb áradozással. Tengerszemek, csodabarlangok, mindenféle emeri kő-alakokkal megnépesült sziklahegyek, melyek egytől-egyig a magas eget támogatják: elhalványodnak a fölkelő napnak tündérséges szépsége mellett. És olvasván angol turistákról, kik gyalogszerrel járják be a székelyföldet, megmászván sziklahegyeit, várromladékait, fürödve a Szent-Anna tavában: szégyenpír futja el arcomat. Íme, én itt születtem az erdőkoszorúzza magas hegyek aljában, közelben és távolban a kéklő havasok végtelen láncolata s én még nem láttam hegynek tetejéről a felkelő napot.

Hát most itt vagy újra, mondám magamnak, használd fel az időt, ki tudja: jössz-e ide többet? Beletemetkezel a tornyos paloták közé s nem látod többet hazádnak bérceit. Bigyázz ember, nehogy elkésve tégy magadnak keserű szemrehányásokat!

E szép gondolataim közt erélyes kopogtatás hangzott a szülői ház ajtaján. Még tesséket sem kiálthattam, nagy zajjal rontott be szerény hajlékunkba három valóságos turista. Azt hittem, hogy álmodom. Az én kicsi falumról eddig dicsekedve beszéltek, hogy ott még sohasem járt végrehajtó. Nem tudom, mi ebben az igaz s mi nem, de az szent igaz, hogy turista itt nem járt még soha. Egy szempillantás alatt megtelt az udvarunk asszonyokkal és gyerekekkel, kik mind a csodálatos jövevényeket bámulták s kisütötték, hogy ezek a hosszú botos, kurta nadrágos urak bizonyosan Taliánországból jöttek, ámbátor – hallj csudát! – mindhárman magyarul beszéltek.

Nekem magamnak is hihetetlennek tetszett első pillanatra, hogy valaki Budapestről az én falumba vetődjék. De végre is ezek ők voltak, igen, ők: Várdai Muki, Salamon Tóni és Bán Gyuszi. Híres atléták és turisták mind a hárman, nekem jó pajtásaim a legényvilágból. Még

---

⁴⁰⁴ Benedek Elek: A nap fölkel. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 31. (júl. 28.) pp. 1–3.

jóformán kényelembe sem tették magukat, Várdai Muki kiterítette az ő turista mappáját s rábökköt egy hegyre.

– Jere csak ide pajtás, voltál-e már ezen a hegyen?

– Melyiken?

– A Piliske-hegyen.

– Nem én.

Muki csodálkozó pillantást vetett rám.

– Ember! Hisz ez a te falud határán van. Egyike hazánk legmagasabb hegyeinek, ahonnan a napfölkeltét megnézni a legnagyobb földi gyönyörűségek közé tartozik.

– Sőt – vágott közbe Salamon Tóni – egyik turista cimboránk, Nyárádi Benci, így kiált fel könyvében, a Piliskéről írván: nézd meg a napfölkeltét a Piliske-tetőről és meghalhatsz!

– Ne mondd!

– Pajtás, velünk fogsz jönni.

– Szívesen, de kocsin.

Általános megbotránkozás fogadta szavaimat.

– Kocsin! Mi turisták!

– No, no, csak a hegy aljáig, onnét aztán gyalog.

– Addig sem! Szégyen, gyalázat volna!

Szerecsére eközben asztalt terítettek, s a feleségem a Piliske-hegyről Budapestre terelte a beszédet. Van-e még ott valaki? Járnak-e sokan a Hangliba? Én meg itattam a fiúkat.

– Igyatok, fiúk, messziről jöttök.

– És messzire megyünk!

A bor felvillanyozott mind s még asztalnál megcsináltuk a programot: estére fölme gyünk kocsit a Piliske aljába. A hegy közepe táján van egy kunyhócska. Ott meghálunk s kora hajnalban ki a hegy tetejére, ott várjuk a napot. Ez lesz urak a felséges látomány! Várdai Mukinak széles kedve kerekedett, fölállt, poharat ragadván a kezébe s konstátálta, hogy ezen a csúnya világon csak két szép látomány van: az asszony és a fölkelő nap.

Ezt azonban már a feleségem nem hallotta, mert ő eltűnt és pakolt nekünk, turistáknak. Tünetmentes gyorsasággal készült el liba- és kacsapecsenye, volt sonka, szalámi, foszlós cipó, kalács, s a szekér-saraglyába – a széna közé – elbújtattak egy hordócska bort is. Virágos kedvben ültünk fel a kocsiba s szent fogadást tettünk, hogy holnap ebédre visszajövünk és megmagyarázzuk az asszonynak, milyen az a felkelő nap. Várdai Muki még a kapuból is visszakiáltott:

– Meglátja, nagyságos asszonyom, megbánja, hogy nem tartott velünk.

*

Nem írom le nektek a vadregényes szép vidéket, melyen átvitt utunk. Ezt majd olvassátok el Várdai Muki legközelebb megjelenő könyvéből. Én a fölkelő napot foglalom le tollamnak. A nap éppen akkor dült álomra, mikor kocsink megállott a Piliske-hegy aljában.

– Ez hát az a nap, – mondtam én merengve – melynek fölragyogásában gyönyörködni fogunk.

– Ez az, ez! – áradozott Várdai Muki.

– Mely szép halálában is! – suttogta Bán Gyuszi.

– Mint egy király, kinek fejről leesik a koronája és szemeit örök álomra hunyja! – szavalt Salamon Tóni.

Eközben egy székely góbé leemelte az elemózsiás tarisznyát, meg a boros hordócskát a szekérről s nekiindult a hegynek. Pataknak csörgése, az erdő zúgása egy szelíd, édesbús melódiában olvadt össze s mi az erdő balzsamos illatától megittasulva követtük a góbét. Ő nyugodtan pőfékelt kurtaszárú pipájából s egyáltalán nem látszott a kéjtől megittasultnak. Sőt, gondolom nagy szamaraknak tartott minket, kik a Piliske tetejére mászunk ki, hogy lássuk a fölkelő napot. Bezzeg ő látja minden reggel a fölkelő napot, csak kiáll az udvar közepére. Minek való azért a Piliskére kimászni?

Egyszer aztán megszólalt a góbé!

– Itt volnánk.

Egy kicsi fazsindelyes ház kukucskált ki a fáknek sűrűjéből. Pásztor emberek építették valaha, s ím most turistaszálló. A turisták lefoglalták maguknak, rájegyezték a mappájukra. Bánja is a kunyhó, ki száll a födele alá. Vetettünk bele pompás ágyakat földi mohából s állítottunk asztalt a közepére egy heverő csutakból.

– Elé az elemózsiát!

– Elé a bort!

Áradott ajkunkról az asszonyoknak dicsérete.

– Barátom, minő kenyér!

– S ez a kacsapecsenye!

– És ez a sonka!

– S ez a bor!

S amint ennénk és iddogálnánk, egyszerre csak...álmélkodva nézünk össze, aztán ki az ablakocskán.

– Te Muki, itt cigány van!

– Honnét a pokolból jöttek ide ezek?

– Hé beljebb, hé!

Hát, ne lássam meg holnap, miként fel föl a nap a Piliske tetején, ha nem három cigány kullog be az ajtón, hárman hatrét görnyedve.

– Hogy jöttetek ide?

– Jáj istálom, nágy ánnák a történeti. Mondja nekem ez a kálánétás, a bagoly sedje ki a semit: hé, dádé, azs urak felmennek a Piliskére napot látni: gyerünk mi is, hadd lássunk egy pár picsulát. Mondom neki: a holló vájja ki a két semedet, mindent meglátcs, gyerünk hát no. Szekerest fogadtunk s jöttünk a tekintetes méltóságos nagy urak után.

– Hip, hop, hurrá! – verte össze a tenyerét Bán Gyuszi. Ide mórék!

– Grandiózus! – tapsol Várdai Muki!

– Húzzátok, ha itt vagytok. – bízatta Salamon Tóni.

– Ügyesen Pili, szégyent ne hozzatok a falumra, – mondtam én.

De tudjátok meg, emberek, hogy itt egyszerre olyan vad lumpolás indult, hogy csakúgy rengett belé az erdő. A kuviknak torkán akadt a huhogás, turbékoló vadgalambok ijedten némultak el, a rigó sem huncfutozta⁴⁰⁵ a bírót.

– Hé, móré, az én nótámat!

– Melyik légyen azs, kinyirgem alásan?

– Asszondja, hogy:

Fölkelt a nap mosolyogva,

Hej, de nekem szomorodva.

Napom, napom, édes napom,

Süss mégegyszer világoson,

iccu te! Ne csak mindig homályoson!

Ez a Muki nótája volt.

Salamon Tóni átölelt s össze-vissza csókolván, áradozva mondta, hogy annál az asszonynál, ki bort tett fel nekünk, csak a fölkelő nap lehet szebb.

– Abcug, fölkelő nap! – rikkantott Bán Gyuszi. Aztán a góbénak fordult: hé, bácsi! Látott-e már fölkelő napot?

– Hát én aztán hogyne láttam volna – felelt a góbé nagy álmélkodással.

– Aztán szép-e az?
– Hát aztán hogyan volna szép?
– Szereti-e a bort, bácsi?
– Én aztán igen!
– Jó-e bácsi?
– Ez aztán jó, uram!
– Ácsi! Most én beszélek! – rikkantott közbe Muki. – Hallja-e bácsi, aztán felköltson minket, mikor hajnalodik.

Benedek Elek

„Fekete gyémánt” a Székelyföldön⁴⁰⁶

A köpeczi kőszénbánya

Országszerte ismeretes ez a közmondás: „Baj van Köpeczen”, de nem sokan tudják, hogy hol és merre is fekszik az a helység, ahol – baj van. (De hol nincs?) Különbözik ma már aligha ráillik Köpecre még a tatárjárásból fennmaradt közmondás, mert ott már nincs baj. Nincs, mióta nemcsak fölfedezték határán a gazdag kőszéntelepet, de azt nagy sikerrel kultiválják is.

Köpec egy szép virágzó község Erdővidéken, közel Baróthoz, nem messze Brassótól. Háromszék megyéhez tartozik, de a köpeczi székely azért sohasem mondja, hogy háromszéki, „Erdővidéki” – harsogja büszkén, jól megropogtatva az r-et.

A Székelyföld rendkívül gazdag természeti kincsekben, de népe mégis szegény, mert a földjében rejlő kincseket a közlekedés nehézsége miatt bajosan tudja értékesíteni. Ám ez csak eddig volt így. Nemsokára már a girbe-görbe Székelyországot is vasutak hálózják be, s borvíznek, dongafának, fenyődeszkának, sónak, márványnak és „fekete gyémántnak” lesz „menedékje”, már ti. exportja, s megérjük, hogy a szegény székely népnek nem kell Romániába vándorolni a mindennapi kenyér megszerzéséért. Köpecen már nincs baj. A község és vidék szegénységének valóságos áldása a kőszéntelep, melyet 1874-ben nyitott meg a marosvásárhelyi erdélyi kereskedelmi és hitelbank, megalakítván az erdővidéki bányaegyesületet. A bányatelep négy község: Köpec, Barótlí, Felső-Rákos és Száldobos határán terül el körülbelül 4 □ mértföld⁴⁰⁷ területen. Az egyesület 500.000 forint tőkét fektetett be a vállalatba, s a mintaszerűen berendezett bánya ma már nagy mennyiségű kőszént szolgáltat vasutaknak és különféle gyáraknak. Nagy előnye a bányának, hogy előtte húzódik el Brassó felé a m. kir. államvasutak vonala, melynek Köpecen megállóhelye van. Így aztán könnyűszerrel szállíthatják szerteszét a szélrózsa minden irányába a pompás, kitűnő minőségű barna szenet. A köpeczi szén hasonló a köflachi (stíriai) és a csehországi szenekhez, nincs benne kéntartalom, sem semmiféle idegen alkatrész, nem hagy hátra semmi salakot, ami nagy előnyére válik a nagy világversenyben. Nem kevésbé mozdítja elő versenyképességét olcsósága is.

Szép jelene van e bányatelepnek, s még szebb jövő vár rá. S hogy oly rövid időn életképes vállalattá fejlődött, ebben oroszlanrésze van a kitűnő szakképzettségű igazgatónak,

⁴⁰⁶ Forrás: –k.: „Fekete gyémánt” a Székelyföldön. A köpeczi kőszénbánya. = Ország-Világ 11 (1890) No. 11. pp. 169–170.

⁴⁰⁷ négyzetmérföld

Greguss Jánosnak, ki nemcsak szakképzettsége, de általános műveltsége és kedves modora által hamar megnyerte a környék rokonszenvét. Nagy érdeme Gregussnak az is, hogy csak kezdetben tartott idegen munkásokat, addig, míg a gyors fogékonyságú székelyek belejöttek a bányászkodásba, s ma már tisztán székelyek dolgoznak a bányában. Hány magyarországi vállalat vehetne példát a köpeci bánya derék igazgatójától!

–*k.*

Új nemzetiség Erdélyben⁴⁰⁸

Ha a nemzet beteges nagylelkűségével a hetvenes években feladta az erdélyi magyarságot a nemzetiségek megnyerése érdekében, azt hiszem, most belátja, hogy az óriási áldozat csak arra volt jó, hogy a gazdasági fellendülés feltételeitől nagy nemzeti áldozattal megfosztott magyarságot a végpusztulás felé kergesse s a megerősödött nemzetiségeket még elszántabb ellenségeinkké tegye. Hogyan képzelhető el az, hogy a gazdaságilag és az egységben erősebb nemzetiségek magyarokká kívánjanak lenni, midőn napról-napra látják, hogy itt keleten nem valami kellemes állapot magyarnak lenni s hogy a magyar társadalom nem mutat kíváncsós képet, a magyarság gazdaságilag és erkölcsiben fokozatosan szegényedik, a magyar vidék mindig mostoha gyermeke a magyar nemzetnek!?

Igen, itt, hazánk délkeleti bástyáján, mi – a magyarság – irigykedéssel tekintünk a minket körülvevő nemzetiségekre, melyek sok látott és láthatatlan kéz által vannak segítve, míg mi napról-napra szűkebb helyre szoríttatunk össze a gyűrű által, melynek áttörhetetlenségéhez a nagy magyar nemzet sok millió áldozattal járult s így nem csoda, ha szívünkben a kétségbeesés ütött tanyát, ha társadalmunk oly siralmas képet mutat, ha a magyarság minden rétegét a közönyösség kerítette hatalmába és beletörődünk a feltartóztathatatlanul pusztulásunkat okozó következményekbe.

A Székelyföldön, mely a magyarságban egységes volt legalább, a több évtizedes visszafejlődés következtében ma több nemzetiségi sánc húzódik át. A Székelykeresztúrtól Csíkszeredáig húzódó szász sánc a Székelyföldet éppen derékban metszi át. A szászok terjeszkedése még nem volna oly nagy csapás, de mindjárt az, ha az erdélyi nemzetiségi terjeszkedések módozatait ismerjük. Ugyanis a szász vidékek széleit éppen úgy veszélyezteti az oláhság, mint a székelyföldét.

Már vannak adataink nekünk is, de ezt maga a szász intelligencia sem tagadja, hogy az oláhságba olvadnak be a szászok is, ahol gyengébbek. Sok szász falu lett oláhvá, az észrevétlenül hozzá települt egyszerű, igénytelen oláhság hatására. Már most, ha a székelyföldet két egyenlő részre osztó szász-vonalat tekintjük, észre fogjuk venni, hogy nyomába lép az oláhság észrevétlenül s e nemzetiségi védősáncban végeredményében nem a szászság, hanem az oláhság lesz az úr, mely északkeleten újból bekapcsolódhatik a nagy román óceánba. A szászság e terjeszkedésével gyöngíti magát is, de halálos sebet ejt az

erdélyi magyarság egységes zömén is és csak az oláhság terjedésének egyengeti, tapossa ki útjait.

Szokatlan dolog, hogy valamely államfenntartó nemzetnek egy része szervezkedni kénytelen, hogy megmaradhasson a nemzet kötelékében. Az Unió kimondása előtt⁴⁰⁹ az erdélyi magyarság adta meg Erdély magyar jellegét, míg annak kimondása után a nemzetiségek megnyerése céljából a magyarság istápolása teljesen elhanyagoltatott. Alkotmányos életünk visszaállta után Erdélyben mindent csak a nemzetiségek érdekében tettünk. Vasúti politikánk is a nemzetiségeknek kedvezett. A Széchenyi István által Magyarország térképén kijelölt vasúti hálózattól eltekintettünk, azt csak Kolozsvárig valósítottuk meg s azután egy derékszögű hajlást téve, megdöbbentő gondossággal délre vezettük le a vasúti fővonalat, nehogy vagy egy magyar város, vagy község hasznát lássa annak. Balázsfalva, Medgyes, Segesvár, Nagy-Szeben, Brassó erős nemzetiségű városok s csaknem az egész magyar vidék iparát és kereskedelmét lefoglalták a vasút áldásai révén.

A 30 kilométer távolságban levő Csíkszereda és Székely-Udvarhely távolabb esnek egymástól ma, mint Brassó és Budapest, melyek között pedig a távolság 800 kilométer. Ma Sepsiszent-György és Marosvásárhely időben és pénzben sokkal távolabb esnek egymástól, mint Predeál Budapesttől. A szász városok egytől-egyig közvetlen kapcsolatban vannak Budapesttel, míg egyetlen egy magyar város sincs Erdélyben ilyen, Kolozsvárt kivéve. Aki a magyar városokból akar az ország fővárosába jutni, annak meg kell kóstitnia, hogy egy irányba utazva 24 óráig, mit jelent az időben és pénzben, hogy háromszor kell átszállni, háromszor kell különböző tarifájú jegyet váltania – a magyar államvasutak vonalain. Nyersterményeink szállítási költségei is nagyobbak, mint az oláh és szász vidékéké. Megfoghatatlan, miért kell itt Erdélyben éppen a magyarságnak ily mostoha elbánásban részesülnie.

Szomorú, de igaz, hogy hivatalosan a magyarság nemzetiséggé degradáltatott itt Erdélyben. Nem nemzetfenntartó elem az már itt, hanem az elnyomókkal szemben erős harcot folytató nemzetiség; csak az a sajnós, hogy a küzdelem még eredménnyel sem kecsegtet, mert lépről-lépésre hátrálnunk kell s a nyomunkba lépő szászság és oláhság elől ezrek és ezrek menekülnek a szomszédos Romániába, hol máris 200 ezernél több erdélyi magyar él, elhagyatva, jogok nélkül s ahol még annyira sem méltatják, hogy az országos statisztikában megemlítsék anyanyelvük magyar voltát.

A magyar haza határain belül tehát egy új nemzetiséget létesített beteges nemzetiségi politikánk, hol az elkapatott nemzetiségekkel szemben a magyarságnak kell kétségbeesett harcot folytatniok a magyar szóért, magyar jellegért.

Eljöhet még az az idő, midőn a régi Erdély helyén valóban két nemzetiség fog faja érdekében küzdeni s ezek közül az egyik: a székely-magyar lesz politikailag is. Ebben az irányban haladunk, de hogy erről az irányról a magyar nemzeti irányra való áttérésünk szükségességét belássuk – hozza meg ez az újesztendő.

(b. e.)

„Magyarosítás”⁴¹⁰

Érdekes levelet és cikket kaptam Agliceriu Remus temesvár-mehalai állami tanítótól. Tetszésemre bízta cikkének fölhasználását vagy megsemmisítését, vagy hazaáruló szerzője ellen eljárás megindításának kérését.

Ez a macskaköröm közé szorított fölhatalmazás, mint látható, különös szerepet ruház a Néptanítók Lapja szerkesztőjére, de talán mondanom sem kell, hogy ez a körülmény éppenséggel nem akadályoz meg engem Agliceriu Remus cikkének nyugodt, tárgyilagos megítélésében. Az ő cikkében nincs hazaárulás, csupán nagymértékű idegesség s bár, úgy látszik, hogy őszintén akarja a békességet a magyarok és nemzetiségek közt (én így mondanám: a magyar- és nem magyarnyelvű magyarok közt), sok benne a félreértésre alkalmas vád, s ha leközoelném cikkét, a kívánatos béke helyett áldatlan harcot provokálnék. Erre pedig alkalmat sem itt, sem egyebütt adni nem akarok.

Megelégszem s bizonyára Agliceriu Remus is megelégszik azzal, ha cikkének gondolatmenetét lehető híven tolmácsolom.

Agliceriu Remus azt tapasztalta, hogy a magyar emberen idegesség vesz erőt, valahányszor a nemzetiség szót hallja s bevette magát a köztudatba, hogy magyar és hazafi egyértelmű s aki nem magyar: hazaáruló. A nem magyar ajkú honpolgár félve nyúl a magyar lapokhoz, mert azoknak minden rovatában csúfot üznek a nemzetéből, a nevéből, a szokásaiból. Ez nem itt-ott mutatkozó tünet, hanem országos kórság. Divatba jött lebunkózni mindenkit, aki nem a késhegyig menő harcot hirdető hazafiak egyedül üdvözítő hitélveit követi. Az ultra-soviniszták⁴¹¹ pláne versengenek abban, hogy mennél hathatósabb eszközöket fundáljanak ki a nemzetiségek letörésére, megsemmisítésére. A nemzetiségek ellen harcoló magyarok két csoportra oszthatók. Az egyik kíméletlenül követeli, hogy mindenki magyarrá legyen. Ez lelketlen, embertelen, mert az egyén múltjának megtagadását, lelkének a köntösét követeli. A másik azt mondja: nem akarjuk nyelveteket, szokásokat, vallásokat, csupán, hogy tanuljatok meg magyarul, a magatok érdekében. Ám ez nem őszinte beszéd, mert az állam iskolákat állít föl nemzetiségi községekben és sűrűn jutalmazza a tanítót a magyarosítás és a magyar nyelv terjesztése érdekében kifejtett buzgóságáért. Ő ugyan nem hiszi, de állítólag vannak tanítók, kiket ezzel a misszióval küldenek ki:

⁴¹⁰ Forrás: Benedek Elek: „Magyarosítás.” = Néptanítók Lapja 41 (1908) No. 5. (jan. 30.) pp. 1–4.

⁴¹¹ ultra = szélsőséges, túlzó; soviniszta = más népek elleni gyűlöletet szító, nemzeti felsőbbrendűséget hirdető szélsőséges nacionalista

magyarosíts. Ezt el is ismeri Balás Béla tanító, mondván a Néptanítók Lapjában: „Nyitra megyében, ahova szintén magyarosítani küldtek...”

A nemzetiségek nagyon is akarnak magyarul megtanulni s nem azért idegenkednek az állami iskolától, mert félnek attól, hogy megmagyarosítják őket. Más az idegenkedés oka. Idegenkednek a mindenáron való magyarosító törekvés miatt, mely csak a magyar nyelv megtanítását tűzi ki célul s e cél miatt elhanyagolja az életben szükséges ismeretek tanítását. Tehát nemcsak magyar nyelvre, hanem a szükséges ismeretekre is kellene tanítani a gyermeket s egyúttal rávezetni arra, hogy „megszeresse a magyart, mint népfajt, mint egyént, mint embert”. Szeretetet kieroszakolni nem lehet. „Kevesebb harci riadó, világhírű liberális összes törvényeink végrehajtása, a magyarosításért kiosztani szokott jutalmak eltörlése”, összegezi tanácsait Agliceriu Remus, mert „a nemzetiségek nyílt vagy kerülő úton való megmagyarosítása lehetetlen. Hogy ez utópia, megmutatta a letelt ezer esztendő, és hogy a jövőben is lehetetlen, bizonyítja a száraz logika”.

Tolmácsolván Agliceriu Remus cikkének gondolatmenetét, eszem ágában sincs, hogy a nem magyar ajkú honpolgároknak a magyar lapok közleményeiből eredő idegességével szembeállítsam azt az idegességet, melynek a nem magyar nyelvű hazai és külföldi sajtó egy részének államellenes s a magyar nemzetet állandóan gyalázó cikkek a forrásai. Ez a szembeállítás nyelveléssé fajulna s több kárral járna, mint haszonnal. Ennél sokkal magasabb rendű érdek annak a becsületes megvilágítása, hogy a magyar állam és társadalom irányadó tényezői miképpen értelmezik a magyarosítást.

Kétségtelenül, az volna az ideális állapot, ha ennek a hazának minden polgára egy nyelvet beszélne, egy hitet vallana; ha egyformán borulna lángra minden arc az államalkotó egységes nemzetet ért bármely sérelemre s egyformán érezné minden szív azt az örömet, azt a büszkeséget, mely a nemzet sikerein önkéntelen fakad – pl. a francia polgárban. Ez az ideális állapot nálunk talán elérhetetlen, de megközelíthető. Megközelíthető a magyarosításnak azzal a módjával, mely éppenséggel nem akarja megfosztani Agliceriu Remust és fajrokonait sem az anyanyelvétől, sem a vallásától, egyszerűen: úgy a magyar állam, mint egyesek érdekében lehetővé akarja tenni az állami nyelv megtanulását s egyúttal meg akarja gyökereztetni polgáraiba, a fajmagyarban is, a nem fajmagyarban is, a haza földjéhez való rendületlen ragaszkodást, a magyar nemzeti kultúrát, azt a nemzeti szellemet, mely egy országban csak egyféle lehet; e nélkül a világversenyben semmiféle állam, semmiféle nemzet nem boldogul. Szó sincs róla, hogy csupán az egyesek érdekében kívánja a magyar állam a magyar nyelv tanítását! Mikor az állam az egyesek érdekét szolgálja, ugyanakkor magára is néz, az egyesek erejével a maga erejét is növeli, növeli az összesség érdekében, mely csak erős alapokra

épített, egységes szellemű és műveltségű állam fönnhatósága alatt érezheti biztonságban magát. Nincs a föld kerekén a magyaron kívül állami kormányzat, mely egy országban többféle nyelvű és szellemű kultúrát istápolna. Ebben a tekintetben a magyar állam példátlanul áll a maga szabadelvűségével. De viszont maga s így a mindenféle nyelvű összesség ellen is követne gyilkos politikát, ha a különböző kultúrák istápolásában megfeledeznék a főcélról: a mindenfajú és nyelvű népeket egybefoglaló magyar nemzeti kultúrának elsőrendű gondozásáról. Állami, tehát mindenek fölött álló érdekről lévén szó, a különféle faji kultúrák istápolása nem gyengítheti a nemzeti, az egységes szellemű kultúra fejlődését, izmosodását: az ellenkező, az ide-oda néző politika bizonyos sírásója lenne az ezeréves magyar államnak, ezt pedig Agliceriu Remus állami tanító bizonyosan nem akarja – hiszem, hogy nem akarja –, s ajánlom, fajrokonai se akarják: ezzel a maguk sírját is megásná.

A magyarosítás valójában szerencsétlen szó, mert mást ért alatta a komoly államférfi és mást a politizáló kocapolitikus s ennek nyomán az idegeskedő nem magyarnyelvű magyar. A komoly államférfi a magyarosítás alatt azt a munkát érti, mely az állam polgárait, még magát a fajmagyart is beleszámítva, minden faji és nemzetiségi érdeken felülálló közös érzelmi világba segíti. Ennek a közös érzelmi világnak elvitázhatatlan tények adnak tartalmat. Nevezetesen: ezt a földet, melynek ezer év óta Magyarország a neve, Árpád és népe szerezte meg. Ennek az országnak államalkotó nemzete a magyar. Ennek az államalkotó magyar nemzetnek tagja faj-, nyelv- és valláskülönbség nélkül az állam minden polgára. Az uralkodó faj szabadelvűsége lehetővé tette, hogy a magyar kultúra árnyékában más kultúrák is fejlődjenek, de mind e kultúrák, bár közülük egy a nagy német kultúrából táplálkozott, az országban kevéssé, az ország határain túl egyáltalán nem tudtak érvényesülni, ellenben a magyar nemzeti kultúra, még történetünk legszomorúbb időszakában is észre tudta vettetni magát. Jóllehet az államalkotó magyar igazi nagyúri nemtörődömséggel a másfajú népek magyarosítására egyáltalán nem gondolt, úgy az itt talált, mint később jött másfajta népek tömegéből szellemileg kivált emberek mind a magyar kultúra emlőjén táplálkoztak, nevelődtek; önként, kényszerítés nélkül lettek a magyar műveltség ápolói, a magyar névnek és dicsőségnek messze a határon túl terjesztői, kezdve a horvát Zrínyi Miklóson, a Szigeti veszedelem költőjén, egész a szerb eredetű Petrovics – Petőfi Sándorig s hogy a mai napig lejjük: a sváb Herczeg Ferencig. Államférfiaknak, hadvezéreknek, költőknek, íróknak, tudósoknak, művészeknek másfajú nagy tömege hódolt meg önként a magyar nemzeti génusznak, lettek tagjai egy közös érzelmi világnak.

A nagyoknak a magyar nemzeti génusz előtt való ez önkéntes meghódolásában nagy tanulság rejlik: ebből bőséges okulást meríthetnének mindazok, kik nagy oktanul állandóan gyalázzák azt a magyar kultúrát, mely nélkül pedig ebben az országban nincs igazi boldogulás, igazi fejlődés, mely nélkül sem maradandó nevet, sem nagyobb tisztességet szerezni nem lehet. A nem magyarnyelvű magyaroknak meg kell nyugodniok abban az ezeréves, megmásíthatatlan valóságban, hogy mint ezer esztendőn át, ezután is, beláthatatlan időig, egy neve volt s egy neve lesz ez országnak: Magyarország; egy neve az összességet magában foglaló népvegyületnek: magyar nemzet; egy neve az államnak: magyar állam. Meg kell nyugodniok abban, hogy ami tudomány, irodalom, művészet innét a világpiacra került és kerül: annak mindig magyar volt és lesz a címere, aminthogy a búza is, a liszt is, a bor is, mint magyar búza, magyar liszt, magyar bor kerül a világpiacra, habár nemcsak fajmagyarok termelik ez és egyéb terményeinket. Miért? Többek közt azért, mert ez mindig így volt s a józan ész szerint másként nem is lehetett. Többek közt s mondhatnám: egyedül azért, amiért a horvát eredetű Zrínyi Miklós, a költő, midőn egyszerre török és német fenyegette megsemmisüléssel Magyarországot, nem azt kiáltotta hatalmas riadójában: ne bánts a horvátot! ne bánts a tót! ne bánts az oláh! ne bánts a szászt! – hanem ezt kiáltotta: Ne bánts a magyart! Igen, ezt kiáltotta: ne bánts a magyart! s nem tartotta szükségesnek, hogy mind elősorolja a különböző népfajokat, mivelhogy a magyar név kifejezője, összefoglalója volt a magyar és nem magyar nyelvű magyaroknak, vagyis az egységes nemzetnek.

Visszatérve pedig most Agliceriu Remushoz, nem tudom, szükséges-e még megnyugtatom őt és nem magyar anyanyelvű magyar tanítótársait afelől, hogy a magyar államkormányzat sem kíván mást sem tőlük, sem a magyarnyelvű tanítóktól: tanítsák a magyar nyelvet, ápolják a gyermek lelkében a közös haza szeretetét, lássák el az életben szükséges ismeretekkel. Megnyugtassam-e őt afelől, hogy soha egy miniszter sem küldötte ki a tanítót ezzel a megbízással: eredj, magyarosíts (már ti. az Agliceriu-féle értelmezés szerint), eredj, öltöztess az oláh meg a tót gyermeket zsinóros ruhába, húzass a lábára sarkantyús csizmát – igen, igen, kell-e megnyugtatom éppen Agliceriu Remust, ki oláh-római névvel magyar állami iskola tanítója?

Tehát: a magyar nyelv tanítása, a közös haza szeretetének ápolása, az életben szükséges ismeretek nyújtása – ezt kívánja maga Agliceriu Remus, ennyit kíván az államkormányzat is. Ha azonban az így életbe indított apró emberkék közül egyik-másik az átlagos emberek szintjén felülemelkedik majd s ambícióját nem a külföld félrevezetésében, nem fajrokonainak izgatásában leli, hanem a magyar kultúra ápolásában; s ha majd ezen a téren dicsőséget szerez magának, dicsőséget a közös hazának: igaz, őszinte örömük teljék ebben a nem magyarnyelvű

magyaroknak is. Igaz örömük, mert ebből a dicsőségből mindnyájunkra vetődik egy sugár:
Agliceriu Remusra is, reám is.

Benedek Elek

A szomszédomban, a doktor bácsi házában lakott Pánczél Józsi, a szőcs.

A Jóska apja egyházi ember volt; sekrestyés, vagy valami ilyesféle és diák-iskolát is járt. Óróa sok ragadt a fiára. Nevezetesen Jóska is több latin szót toldott bele a beszédébe. Olyan kistestű, kopasz fejű, kacsaszerűen járó emberke volt, mint az apja; csak oly szertelen alázatossággal köszöntgetett az utcán s a kereszt előtt emelte le a süvegét és fogta össze a kezét.

Az apjától néhány könyvet is örökölt, s azokat a kasztenen⁴¹³ tartotta, a virágos csészék között. Emlékezem a csiki imádságoskönyvére, melyben sok veres betű volt keverve a feketék közé s oly szörnyű képek, hogy az ember magába kellett, hogy szálljon, ha látta. Ilyen volt a többek között egy beteg ember ágya, melynek felette egy kiterjesztett szárnyú angyal nyújtogatta a kezeit a haldoklónak, míg a pádimentumon⁴¹⁴ az ágydeszka alatt görnyedezett egy sovány szarvas-ördög kilógó hosszú nyelvvel. E könyvből a nyitott ablak mellett szokott hangosan imádkozni Pánczél Jóska, ami bizony tekintélyt adott neki.

Általában jó hírben álló ember volt Pánczél előttünk. Minthogy tudtuk, hogy könyvekkel is foglalkozik, de meg a tisztelendő urakkal is jó ismeretségben van, ügyesbajuban elmentek a tanácsát kikérni. Kivált házastársak kibékítésében szolgált szívesen. Oly kenetesen, oly szívrehatólag beszélt s idézett szentek életéből példákat, hogy azon volt mit hallgassanak a háborgó felek: „óh gondolj Sására, óh, gondolj Rebekára, óh, gondolj Józsefre” s több efféle – s a felek gondolhattak a nevezettek mind azt, ami nekik éppen tetszett, de az annál hatásosabb volt.

Odahaza Pánczél nem volt oly ártatlan, mint a föntebbiekből következtetni lehetne, sőt az ő kis sovány feleségét, Annát, nagy kordában tartotta s durván beszélt vele. Csak egy kis fiuk volt, egy nagyfejű, sárga gyermek. A doktor bácsi az ő reszelő durva hangján így oktatta Pánczél:

– Hússal tartsd azt a hitvány kutyuskát! ha azt akarod, hogy csontja nőjön, ahelyett a kocsonya helyett, amiből építve van.

– Isten adománya, – felelte ünnepiesen Pánczél.

---

⁴¹² Forrás: Benedek Elek: Ö. T. O. = Amerikai Magyar Népszava [New York] 20 (1919) No. 159. (júl. 6.) Heti melléklet. p. 3.

⁴¹³ kaszten = tárolóbútor, faliszekrény

⁴¹⁴ pádimentum = padló, padlózat, deszkából készült szobaburkolat

Jól emlékezem a hamvas gödörre az udvaron, amelyekbe a bőrtöket mártogatták és arra a rézsútosan álló kétlábú vastag gerendára, amelyiken husolták⁴¹⁵ a bőrt. Az asszony öltögette hallgatagon a rózsákat, a tulipánokat kozsókokra, s ha félre talált nézni a munkájáról, hallatszott, amint Pánczél kiáltja:

– Járjon a szád, de járjon a kezed is.

Szépen lépesedtek. A munka jól fizetett. Pánczél rakosgatta egymásra a garasokat. Volt tisztesség is, becsület is, amivel az Úr megajándékozni szokta a jóakarátú embereket.

Történt pedig ekkorában, hogy a barátok szakácsnéja egy nap igen nagy tüzet rakott a konyhában, kürtös-kalácsot sütvén. Attól felgyúlt a konyha s erős szél lévén, a barátok egész sora leégett. Nagy volt a veszedelem és kicsi a segítség. A házak a piacsoron úgy égtek, mint a gyertyák. A polgárok futottak le s fel; sokat kiabáltak, de nem tudtak semmit csinálni csak a szakácsnét mocskolták. Egy üszök és romhalmaz lett a piac napkeleti sorából.

A nagy tűz után ekkor összegyülekeztek a város elei és kimondták, hogy tűzoltó-egylet nélkül nem érünk semmit. Nagy lelkesülés támadt s a parancsnok mindjárt megrendelt magának egy istentelen lófarkas sisakot és egy ezüstös bárdot. Hosszú tárgyalásokat tartottak s az eszméesebb emberek törték a fejüket, hogy miképpen lehetne leghatékonyabban kiöltöztetni a nagy számban jelentkező önkénteseket. Gomb és süjtásmustrák jártak kézről kézre. Senki se beszélt egyébről, mint a kötelekről, létrákról, vitézkötésekről, tömlőkről és csupán két osztály érdekelte a városunkat a világ minden osztályai közül: a mászók és szivattyúsok osztálya.

Bandát szerveztek; a mi utcánkban egy derék iparos arra vállalkozott, hogy a helikont fűjni fogja. Mészáros volt ez, nagy, robusztus ember. Mit állottunk ki! csak az Isten tudja. De büszkéek voltunk arra, hogy a legnagyobb instrumentum a mi utcánkban telik ki.

Előbb a katonaviselt emberek dominálták az új egyesületet. Aki valaha káplár volt, az dölyfösködött a gyakorlatoknál. Minden állást elvadásztak a polgárok elől.

De csakhamar belátták, hogy első sorban az szükséges, hogy a tisztelt tagok szívét bírja az, aki a szakasz előtt jár. Jobbra nézni – balra nézni, ez csekély dolog – lényeges az, hogy „vakon rohanjunk a tűzbe”. Vakon pedig miért rohanjon a polgár inkább egy elviselt káplár után!

E felfogásnak volt köszönhető, hogy a vezetők kebelbeli polgárok lettek mihamarabb s a káplárok legyőzöttek. A mi utcánk Pánczél kandidálta egy szakaszvezetői állásra. Ez oly bizalom volt, amit Pánczél büszke örömmel fogadott. Ezt állása, ismeretségei, műveltsége megbecsülésének ismerte el. A gallérjára két sor suitást varrtak fel, s egy oly kis csinos

---

⁴¹⁵ husol = a bőrt belső húsos rétegétől valamivel megtisztít

bőrtokos baltát kapott az oldalára, hogy azzal (bárha mit se lehetett vele kezdeni) büszkélkedhetett. A lakására kiszegezett egy táblát ily felirattal: „Ö. T. O. szakaszvezető”.

Most Pánczél sem látta többé senki alázatosan köszöntgetni. Még a keresztnek az utcán is csak katonásan szalutált. Az állás következményekkel jár. Ünnepelesen, sőt mereven lépegetett az utcában. Naponkint legalább egyszer felvette a kék, gombos, dupla zsinóros zubbonyt és felkötötte a bőrtokos baltát. Most nem állott meg a házak előtt, hogy minden szomszédnak a baját tudakolja, de hűvösen adott kihallgatásokat, ha megszólították és szépen gesztikulált a kezével.

A hetivásárookra is zubbonyba ment ki természetesen, aminek világos következményei elől senki se zárkózhatik el. Képzeltető-e, hogy ilyen öltözetben valaki a ponyvás sátorba álljon és vesződjék a paraszttal? Vagy képzeltető-é, hogy a piac közepére ledobott nyers állatbőröket fogdossa, válogassa, netán önmaga hurcolja végig a flaszteren: „Asszony, ide állj, asszony, oda állj; asszony ezt vedd, azt tedd”... És a kis, sovány Anna sok iparkodással, kevés szerencsével tett, vett, árult és vásárolt.

S kellemes is az élet így, ha jól vesszük. Az ember nem él mogorva egyedülletben. Az ember találkozik a tűzoltó barátaival ma itt, holnap ott. Délután abbahagyja Pánczél a munkát, elmegy a gyakorlatra. A gyakorlat után egypár barátságos szó következett, amit az ember állva nem végezhet. Az asztalnál pedig első szék jut egy kétsujtásos polgárnak; büszkeség... büszkeség...

A banda megy elől, amikor a gyakorlatokról jön vissza a derék csapat a városmajorból alkonyatkor. A tambur feszít a nagy botjával, a mészáros úgy fújja a helikont, hogy kikékül bele. Utána jönnek a csapatok. Bal, jobb; bal, jobb; szépen sorjában s az egyik szakasz élén Pánczél Jóska. S az emberek nézik, ki csodálkozva, ki irigykedve az utcán.

S ez így ment, s most a tavaszig.

Most a tavaszon, hogy a mogyoró-bokrok vérpiros rügyei bomladoznak, hogy a muslicák libegnek a nap szelíd sugaraiban, hogy a labdázó gyermekek zajától hangos lett a berek tisztása, s hogy rúdra akasztott, összekötött lábú bárányokat visz a mészáros az udvarára, – most a tavaszon a doktor bácsi (a mi csúf, nagyhasú, áldott jó öreg bácsink) megállván a ház előtt, ahol Jóska lakik, így recsent Pánczélra:

– Megrendeltem a porontyodnak a deszkaköntöst, te tekergő.

– Mit? dadogta zavartan Pánczél, aki pedig tudvalevőleg szakaszvezető.

– Ne félj... Sokba nem kerül; kicsit kell csináltatni neki. Egy kis koporsót... tudod! Tudom nem nőtt sokat. Nem is nő meg, ne félj.

Aztán nyersen rákiáltott:

– Hol a gyerek?

Tudni kell, hogy Pánczél ez időben általában csendesebb, kezeesebb ember lett, de ha a régi volt volna, mégse kötött volna ki a doktorral, – egy olyan emberrel, aki a halállal birkózni se fél.

Pánczél azért, hogy a doktor bácsi meredt, táskás szemének erős nézésétől menekedjék, így kiáltott a feleségének:

– Anna! Hozd ki a gyermeket, hogy lássuk, s megvizsgáljuk...

Egy halk hang így rebeg erre a kapuajtó mellől:

– Nagyon gyenge a szegényke...

A doktor bácsi rátette a kezét a kilincsre, Pánczél erre az ajtó elé állott, nyersen rivallt az asszonyra:

– Nem hallottad? Hozd ki.

– Békesség... Bemegyek én, hogy megnézzem.

Pánczél kiveresedve, rekedten rivalgott Annára.

– Ki parancsol itt? Azt akarom, hogy kihozzad...

– Te tekergő... (a doktor bácsi lassan minden szótagot megnyomva vágott közbe.)
Valamit dugdossz te előlem, hogy ne lássam meg. Tekergő. Mit dugdossz előlem a szobában?
Hadd lássam. Fekszik a gyerek?

A gyenge kis asszony elnyújtva felnyögött, csak így felelt.

– Nézd csak – így szólt a doktor a pitvarban –, miért ilyen üres ez a konyha? Hol a ládátok? Hol a tásas? Nem itt főztök? Ostobaság.

Pánczél vontatva kullogott utána. Az asszony az ajtó mellett maradt.

– Hát a bőröket hol tartjátok? Nem itt tartod most? Tekergő... A lakószobát fertőzöd meg a báránybőrök szagával?

Aztán benyitott. Körülnézett. Akkor megállott szembe Pánczéllal:

– Kiköltöztök tán?

A szoba majdnem üres volt. A cselédágy deszkafedele leeresztve s a karikás ágyban valami hitvány holmik közül egy haszontalan gyermekfej sárgállott ki.

A doktor bácsi mélyet morgott:

– Ühm. Hát a bútorok? a kasztenek? az asztal? a bőrösszékek hol vannak? A képek a falról? Hát a vaskereszt a falról, te tekergő? Hol a te híres kereszted? A vaskereszt a falról? Te farizeus. Az apád keresztje. Honnan hozta volt az apád? Úgy tetszik, beszélted nekem, valami szentéletű remete adta neki. Ühm.

Aztán lassan rátette a kezét a Pánczél vállára s kedélyesen mondta:

– Hanem a sisakod megvan, a zsinóros blúzod, a baltád a falon. No, hiszen akkor semmi baj sincs a világon. Mi közöm is veled, te úr! Az én dolgom az, hogy lássam a gyermeket...

Azután keményen rácsapott a polgártárs vállára az ő lomha, medvelépéseivel a karikás ágyig cammogott s lehajolt az apróságra. Mintha miegyebet se látna, a kigyúlt arcocskát gyöngéden megsimogatta táskás ujjával; testét mindenfelől megtapogatta, megfogogatta lassan.

Hogy felemelkedett, meglógatta nagy fejét s lágy gesztus kíséretében szelíd alázatossággal így fordult Pánczélhoz:

– Tisztelt polgártárs, nagy gazember uraságod.

Aztán megint elfordult és beintette az asszonyt

– Anna! hozzám jössz mindjárt. A gyermek elég hitvány. De ne essél kétségbe, mert nagy a jóságos Isten feletted. Az orvosságot készen kapod meg nálam. Mert itt nincs, amit eladjatok, hogy orvosságot vehessetek. A kinin pedig drága egy ily uraság zsebének. A kenderkötél olcsó azonban... De egy kis citromos víz csak kikerül még a szegénykének. Hátha eladná az uraság a sisakot meg a bárdot. Annak az árával lehetne még kezdeni még valamit. A citrom darabját sustákkal⁴¹⁶ vesztegetik a városban.

Aztán többet rá se nézett a szakaszvezetőre, utcánk büszkeségére. Lassan kiment. A botjával nagy kopogást vitt végbe, sőt rávágott az ajtófélre, hogy döngött.

Jóska lehajtotta a fejét. Leült a karikás ágy szélére.

Később ennyit alázatosan kérdezett a feleségétől:

– Csak nem félsz Anna valami szerencsétlenségtől? S úgy intett, mintha elszállni készülő madár után tudakozódott volna. A gyermek lelkét értette.

Majd tompán folytatta:

– Ha citromot rendelnek – hát citromot kell venni. Valóságos igaz. A tűzoltó-sisak valósággal nem szükséges. Ha mind eladnád, ami ott hever – mi hibát se látnék abba... Azt hiszem... De szerencsétlenségtől csak nem tartasz? Hallottad? Nagy a jóságos Isten felettünk.

Benedek Elek

---

⁴¹⁶ susták = kis értékű rézpénz. Értéke: 2 garas, vagyis 6 krajcár

Levél egy román ifjúhoz⁴¹⁷

Újra meg újra olvasom a levelét Kedves öcsém, s nem akarok hinni a szememnek: minden szavából meleg szeretet árad felém. Ezt a szeretetet könyveimnek köszönhetem, melyeknek ön gyermekkorától mind e mai napokig hű olvasója. Az én szívemről szakadt szülötteimnek, melyek megtalálták az utat az ön szívéhez. Ehhez hasonlatos vallomást magyar emberektől egy ládarávalót őrizek, ám az öné az első, az egyetlen máig, mellyel román ember az öreg magyar mesemondót megtisztel. Ez a magyarázata, hogy a nyilvánosság elé viszem ezt a történetinek nevezhető ténnyt, s a magánlevélben kifejezett szokásos köszönettel meg nem elégszem.

Végtelen sajnálom, hogy levelem hitelét az ön nevének megnevezésével nem erősíthetem meg, de hisz ha megnevezhetném, tárgyaltan volna e nyílt levél s mindaz, amit az ön levelével kapcsolatban románoknak és magyaroknak el akarok mondani. Nyilvánvaló, hogy az ön nemzetének fiai közt sokan vannak még, akik önnek nem bocsátanak meg, hogy bennem, az író és az embert megszerette, ez okból semhogyan önnek csak pillanatnyi kellemetlenséget is okoznak, inkább magamra veszem a gyanút, hogy költött levélre válaszolok. S mert köztünk, magyarok közt is akadhatnak még sokan, akik a közeledő, az ismerkedő, a megértő politika szolgálatát hazaárulásnak minősítik, el vagyok rá készülve, hogy sokan félreértik majd e levelemet is, miként nemrég egy ifjúkori emlékezésemet félre, jobban mondva; meg nem értette a kisküküllői hét magyar. De hát én, Kedves román öcsém, korom és lelkiismeretem jóvoltából túl vagyok már azon, hogy töprengjek, vajon írásaikat megértik-e vagy sem. Írok, amint a szívem s az eszem diktálja, haladok a magam útján, s hívok másokat is: tartsanak velem, mert hiszem erős hittel, hogy jó úton járok.

Engem ugyan, Kedves öcsém nem az ön levele erősített meg abbéli hitemben, hogy más-más fajtájú népek kölcsönös megbecsülésének az irodalom a legsikeresebb előmozdítója, de mellettem és a hitet vallók mellett tanúskodik az ön vallomásszerű levele is s mindenestre kedvező alkalom nekem, hogy e hitemet hirdessem s ennek mennél több hívőt igyekezzek szerezni. Amiképpen az erdélyi magyarság egységét is előbb-utóbb az irodalom fogja megteremteni, azonképpen az irodalom teremti meg románoknak és magyaroknak megismerkedését, az egymás mellett való békességes, barátságos életet. Még gondolatnak is szörnyű, hát még valóságnak, hogy két nép egy földön évszázadokon át egyik a másnak oly

idegen, mintha tengerek választanák el s egy nagy világkatasztrófa kényszerítse arra, hogy egymással szóba álljanak, kölcsönösen egymás kultúrája iránt érdeklődjenek, a mindennapi élet ezer meg ezer dolgáról nem is beszélve. Ha pedig most valaki, akár román, akár magyar részről azt vágná szemem közé, hogy az a közeledés nekem is csak most jut eszembe, megállapítom, hogy én a közeledés szükségességét ösztönszerűen megéreztem kora ifjúságomban, amikor a franciával egyidőben tanultam a román nyelvet, át is ültettem magyarba egy román verset, ám a folytatástól elment a kedvem, úgy legyalázott a megtévelyedésemért a professzorom. De telt, múlt az idő s ennek előtte húsz esztendővel vezércikkben ünnepeltem Moldován Gergely Flórika szerelme című népszínművét s ugyanazt írtam két egymás mellett élő nép lehetetlen viszonyáról, amit ma írok, a ránk kényszerített együttélés idejében. Hogy román írók a mi gazdagabb irodalmunkból vajmi keveset ültettek át, az nem mentsége annak, hogy mi meg jóformán semmit sem s amikor ön, Kedves öcsém, megnevezi azokat a magyar írókat, akik a szívéhez megtalálták az utat, kénytelen vagyok megvallani, hogy mindössze egy magyarba átültetett román könyvet ismerek: Ács Károly fordításában egy román népköltészeti gyűjteményt, mely, ha jól emlékszem, az ötvenes években jelent meg s melynek az a címe: Virágok a román népköltészet mezejéről.

Az ötvenes évek! Oh, akkor román és magyar együtt szenvedett az osztrák zsarnokság alatt. Akkor román, magyar és szász testvérek voltak a szenvedésben. Sőt később is, a hatvanas években, amikor Eötvös József ellátogatott Erdélybe – az akkori újságok feljegyzése szerint – Szentlászló község népe kivonult Eötvös elé, s egy szekéren ülve, egymást átkarolva tüntetett a szabadság, egyenlőség és testvériség szentháromsága mellett egy román, egy magyar és egy szász gazdaember.

Micsoda szép idők voltak ezek! Vajon lehetetlen-e ezeknek az időknek a feltámadása? Ez a feltámadás nem lehetetlen. Ennek a feltámadásnak el kell következnie. El kell következnie, mert mi, magyar írók akarjuk, hogy elkövetkezzék, s hiszem erős hittel, hogy akarják román íróársaink is.

Mi erdélyi magyar írók nem kacsintgatunk sem Keletre, sem Nyugatra, sem Északra, sem Délre. Mi erdélyi magyar írók tudjuk, hogy Erdélyen kívül „nincsen számunkra hely”, de tudniok kell ezt erdélyi román íróársainknak is. Agyunknak és szívünknek minden csepp vérért egy gondolatnak a szolgálatára kell áldoznunk: európai színvonalra emelni az erdélyi lelkű és zamatú irodalmat, ennek az irodalomnak segédelmével megteremteni a magyar egységet, s a velünk egy földön élő népekkel a hátsó gondolatok nélkül való megértést, a békességes, barátságos együttélés lehetőségeit.

Arra én már, Kedves öcsém, öreg ember vagyok, hogy nehezebb fajtájú irodalmat átültessek a román irodalom mezejéről, de a nagy munkából egy keveset magam is vállalok. Eszembe jut e levél írása közben, hogy többek közt a világ népeinek legszebb meséiből négy vaskos kötetre valót ültettem át, mégpedig német, francia és angol nyelvű gyűjteményekből. Van e szép mesék közt egy szép román népmese is, a Vadrózsa. Ezt a mesét én egy angol gyűjteményből ültettem át. Szóval: a tengeren túlról hoztam haza. Nem, nem, annak többé nem szabad megtörténnie. Kérem, Kedves öcsém, önt is, román íróársaimat is, közöljék velem: melyek a legjobb román népmese-gyűjtemények – át akarom ültetni azokat.

...Mert bármint fog vélekedni rólam egykori professzorom, a román nyelv tanulásának újra neki fogok.

Benedek Elek

A pármái Certosa, avagy: Hol a passzus?⁴¹⁸

Ennek előtte száz esztendővel írta Stendhal, a nagy francia író, A pármái Certosa című regényét, mely amellet, hogy joggal tart igényt az örökéletre, nekünk, erdélyi magyaroknak, fájdalmasan időszerű is. Ez a regény francia íróknál szokatlan alapossággal rajzolja meg az olasz nép történetének ama korszakát, amikor jó darab olasz földön az osztrák volt az úr. Amikor az olasz bennszülöttet a zsandár lépten-nyomon ezzel a kérdéssel állította meg: Hol a passzus? Már ez a kedves érdeklődés sejteti, hogy Stendhal e regénye igen izgató olvasmány, s valóban, az is. Én már másodszor olvasom két esztendőn belől, s oly erős hatást tesz reám, hogy olvasás közben önkéntelen a pénzesztárcámhoz kapok, meggyőződni arról: benne van-e a passzusom.

A pármái Certosának Sanseverina hercegné, csudaszép és csudaszellemes nő a „cselekvő”, a Fabrice del Dongo marquis a „szenvedő” hőse, aki tizenhat éves korában lép a szenvedések ama színpadára, amely véges-végig, keresztül-kasul tele van sorompókkal s minden sorompó egy nagy f, vagyis: Hol a passzus? Ez a tizenhat esztendő gyermek hamis útlevelel szökik francia földre, hogy lássa a nagy Napoleont, ne csak lássa, de harcoljon is vele a világ-szabadságért, de hamarosan haza kerül, s innen kezdve egy nagy izgalom az élete: bujdokolás, rejtőzködés, börtön, szökés a börtönből, s ki gondolná, hogy ugyanez az ifjú szédítő hirtelenséggel lesz érsekké, s végre „mert túlságosan szerelmes és túlságosan hívő volt, nem folyamodott öngyilkossághoz”, hanem lemondott az érsekségről, visszavonult a pármái Certosába, a Póval szomszédos erdőségek közé...

A kétkötetes regénynek a végén találkozunk először e névvel: Certosa. Ez a Certosa voltaképpen jelképe mindazoknak a képzelt és valódi szigeteknek, ahová a „hol a passzus?”-tól s az ezzel rendszerint kapcsolatos erkölcszelenségtől megundorodott emberek visszahúzódnak. Mert tán nem kell mondanom, hogy annak az életnek, melyet a nagy Stendhal elénkbe tár, feneketlen erkölcszelenség s az örökös bizonytalanságban való vergelődés a jellemzője. Nem kell mondanom, mert a népek történetét valamennyire ismerő ember előtt nyilvánvaló, hogy az elnyomatással karöltve jár a feneketlen erkölcszelenség, magán- és közéletünknek bizonytalansága, az egész valónkat szüntelen szorongató érzés: vajon mire ébredünk? Vajon mikor állít meg utazás, sőt tán elméledő séta közben is a zsandár? S még jó, ha az állít meg, s nem zsandárruhába bújt útonálló.

Aki szereti az izgató olvasmányt, annak jólélekkel ajánlhatom a páрмаi Certosát, engem azonban az író kegyetlen satírája ragad meg elsősorban: amilyen kegyetlen a „Hol a passzus?” jelszavú kormányzás, épp oly kegyetlen a Stendhal satírája is, melynek ostorával e kormányzatnak a korlátoltságát véresre veri. Íme a példák: A zsandárok keresik Conti tábornokot, akit azzal gyanúsítanak, hogy liberális, (s aki csakhamar a páрмаi citadellának, a politikai foglyok börtönének a parancsnoka lesz!) s le akarják helyette tartóztatni a tizenhat éves Fabricet. Sanseverina hercegnőtől, aki Fabricet éppen szökteti, azt kérdi a zsandár: Maga nem a tábornok leánya?

– Nézze meg az apámat! – mondja a hercegné s nevetve mutat a tizenhat éves fiúra.

De a zsandárral nem lehet tréfálni s rákiált a hercegnére: Mutassák az útleveleiket és ne okoskodjanak!

Végül is a kocsis magyarázza meg a zsandárnak, hogy a hercegné útlevél nélkül szokott Milanóba menni, így aztán tovább mehet a fiúval, hogy elrejtse Milanóban. Ám a szemfüles osztrák rendőrség mindent tud. Binder báró, a fő-fő rendőr jól tudja, hogy hol rejtőzködik a fiú. Az osztrák és a klerikális párt legtekintélyesebb személyiségei fogják körül Fabrice érdekében, akik sehogy se akarják megérteni, hogyan lehet komolyan venni egy tizenhat éves fiú szökését.

– Az én mesterségem az, hogy mindent komolyan vegyek – felelte szelíden a közbenjáróknak Binder báró, e bölcs és szomorú férfiú. Akkoriban szervezte meg – beszéli tovább az író – azt a híres milánói rendőrséget, s kötelezte magát, hogy elejét veszi egy olyan forradalomnak, mint az 1746-i volt, mely elűzte az osztrákokat Genuából. Ez a milánói rendőrség – mondja Stendhal – nem volt tulajdonképpen kegyetlen, csak ésszerűen és szánalom nélkül hajtott végre szigorú törvényeket. II. Ferenc azt akarta, hogy rémülettel dermesszék meg a vakmerő olasz képzeletet.

– Számoljanak be nekem napról-napra, de bizonyítékokkal, ismételve Binder báró Fabrice pártfogóinak, hogy mit csinált a fiatal marchesino del Dongo Griantából való távozása, tehát március 8. óta, tegnap estig, amikor ebbe a városba érkezett, ahol anyja lakásának egyik szobájában rejtőzködik, s akkor kész vagyok úgy bánni vele, mint a legszeretetre méltóbb s legcsintalanabb városbeli fiatalemberrel. Ha nem tudják nekem a fiatalember útjának leírását arról az egész időről, mely Griantából való távozását követte, akármilyen előkelő is a születése, s akármilyen nagyra becsülöm is családjá barátait, kötelességem, hogy letartóztassam. Börtönben kell tartanom mindaddig, amíg be nem bizonyította, hogy nem vitt üzenetet Napoleonnak, attól a néhány elégedetlentől, aki

Lombardiában akadt. Ő Császári és Királyi Felségének alattvalói között. Vegyék még azt is figyelembe, uraim, hogy ha a fiatal Dongo erre a pontra nézve tisztázni is tudja magát, még mindig bűnös marad abban, hogy nem szabályosan kiszolgáltatott útlevelemmel ment külföldre, sőt mi több: álnéven és tudatosan felhasználva egy olyan útlevelet, melyet közönséges munkás, vagyis mélységesen az ő társadalmi osztálya alatt álló egyén számára állítottak ki.

„Ezt a kegyetlenül ésszerű kijelentést, jegyzi meg az író, a tisztelet és hódolat összes jelei kísérték, melyekkel a rendőrfőnök tartozott del Dongo marquis és az ügyében közbenjáró fontos személyiségek magas rangjának.”

Egy szó, mint száz: fő a passzus!

A Pó jobb partján született embernek – mondja más helyen az író, – nem volt szüksége külföldi útlevelelre, hogy Pármába mehessen, de volt annak, aki a bal partján látta meg a napvilágot. Aztán megjegyzi: „az olvasó kétségtelenül igen hosszúnak találja mindama lépések elbeszélését, melyeket az útlevel hiánya szükségessé tett: a gondnak ezt a fajtáját nem ismerik többé Franciaországban, de Itáliában és főképpen a Pó vidékén egyébről sem beszél senki, csak az útlevelelről.

Helyben vagyunk. Hát Erdélyben beszél-e valaki egyébről?

Csudálatos, amint e kérdéshez jutottam, olyasvalami villant meg emlékezetem tábláján, amire nem is gondoltam, amikor asztalhoz ültem. Egyszerre csak elém ágaskodtak e számjegyek:

1919. III. 21.

Ha nem csalódom, e nap reggelén csapott közénk Pesten a mennydörgős mennykő a – kommunizmus képében. E feledhetetlen napnak estéjén gyűlt össze utolsó ülésre a Parlament egyik szobájában a Székely Nemzeti Tanács. Még meg sem kezdődött a tanácskozás, egyszerre csak a szomszéd helyiségekben egy sereg borzas hajú ifjú verődött össze: az új világ hírnökei voltak ők. Egyetlenegy rendesen fésült, ifjú volt köztük: székely munkás volt ez. Ő már bejött a mi szobánkba, bemutatkozott, széket tett a szoba közepére, leült, s bár nem kértük, készségesen ajánlkozott arra, hogy tájékoztat minket az új, vagyis: a vörös világról. A jelenvoltak közül talán elég lesz felemlítenem név szerint Ugron Gábort, a tanácskozás elnökét, Bethlen Istvánt, Magyarországnak ez idő szerint miniszterelnökét, Benedek Sándort, a közigazgatási bíróság másodelnökét, Sándor Lászlót, Budapest volt rendőrfőkapitányát és Jancsó Benedeket, a román nemzeti törekvéseknek ez alapos ismertetőjét. Kívülök voltak még kúriai, táblai és törvényszéki bírák, tanárok, katonatisztek s mindenrendű és rangú székelyek. A székely munkás ifjú nyugodtan és elég világosan továbbította nekünk a szociálista

gyűléseken szerzett tudását, mi meg művelt emberekhez illően hallgattuk végig azt a sok jót, amit nekünk a vörös világ ígért, többek közt az egyéni szabadságnak ezt a netovábbját, amelyet már emelkedett hangon jelentett be a székely ifjú: Igenis, uraim, székely testvérek és elvtársak, a kommunizmus ledönti az országokat elválasztó falakat, szabad lesz az út a világ minden tájéka felé. Satöbbi, satöbbi. Ebben a satöbbiben volt benne az én néma megjegyzésem: még az Óperenciás tengeren is egy sánta arasszal túl... Voltak köztünk e székely ifjúhoz hasonlatos naiv emberek, akik mindjárt fel is csaptak kommunistának, sőt egy törvényszéki bíró, aki benső embere volt Ugronnak, zokogva vallotta be, hogy ő már eddig is szocialista volt, s hívta Ugront, hogy csapjon fel ő is a kommunizmus katonájának. Mintha a szocializmusból a kommunizmusba való lépés oly egyszerű volna, akárcsak, ha az egyik szobából a másikba átlépünk.

De hagyjuk e szomorú emléket, a fő, ugy-e, hogy ledőlnek az országokat elválasztó falak? No, szépen ledőltek. Nincs a világon nép, amely elé annyi fal meredne, mint amennyi a magyar előtt. Nincs nép, amelytől annyit kérdenék: Hol a passzus? Való igaz, hogy mi, erdélyi magyarok (s ugyanígy a csehszlovákiai, a jugoszláviai, a burgenlandi meg az anyaországi magyarok) semmiről sem beszélünk annyit, mint az útlevelekről. Van-e ezen csudálkozni való? Hisz, kerek e földön összevéve nincs annyi szétszakított család, mint van annak a boldogtalan népnek a körében, mely ennek előtte jó ezer évvel nagy bolondul otthagya Ázsiát. S van-e azon csudálni való, ha én az útlevéllel kapcsolatban is, Goga Octavian költőtársra gondolok, éppen mint a múltkoriban, amikor Julika nénivel Toldi Miklósról beszélgettünk, a történelemnek román nyelven való magoltatásával kapcsolatban is ő reá gondoltam. Miért reá? Azért, mert költő. Sohasem tudom megbocsátani a költőtársnak, (óh, nem azt, hogy semmit be nem váltott a magyar politikusoknak tett ígéretekéből, mert ez éppen jó és szükséges lecke volt politikusainknak) igen, sohasem tudom megbocsátani, hogy az én népemnek a vótumával lett miniszterré, s minden elődjénél bántóbb, megalázóbb bizalmatlansággal viselkedett irántunk, akár arról volt szó, hogy látni akarjuk az anyaországban maradt gyermekeinket, akár gyermekeink akartak látni minket. Sohasem tudom megbocsátani a költőtársnak azokat az izgalmakat, amik az útlevéllel kapcsolatban száz meg száz tisztességes úri családnak a nyarát megrontották; azt a szükkeblűséget, amely négy heti vízumot engedélyezett a gyermekeinknek ezzel a bunkóval: nem hosszabbítható meg! Sohasem tudom megbocsátani a költőtársnak, hogy írónak, tanárnak, orvosnak, egyáltalán diplomás magyarnak nem volt szabad belépni Erdélybe, ha csak valami nagy protekciót nem vett igénybe. És most szeretném megkérdezni tőle: kitől félt? Gyermekeinktől és unokáinktól, akik pihenni jönnek haza az édes anyaföldre?! Szeretném megkérdezni tőle,

vajon látogatja-e meg éjjelenként Ady Endre szellemi alakja a csucsai kastélyban? Vajon kéri-e számon tőle azt a tenger könnyet, amit szemünkből az ő oktalan, az ő végig nem gondolt kegyetlensége fakasztott?

Meg, hiszem, hogy meg fogja látogatni Ady szellemalakja, s számon kéri tőle mindazt, amit közös eszményeik ellen vétett. És ahogy én Adyt ismerem, hiába kérdi majd tőle: hol a passzus?

...Passzus nélkül fogja meglátogatni.

Benedek Elek

Falu és város ölelkezése⁴¹⁹

Brassó meglátogatja Kisbaczont

Szokatlan ünnepre készülődik az én kicsi falum: vendégül várja Brassót. Ez a szép gondolat: falu és város ölelkezése, rég érlelődik, s ha Isten is úgy akarja, mint magunk, ennek a hónapnak 25-ödik napján valósággá válik. Falusi embernek a város olyanforma, mint a pillangónak a lámpafény: csalogatja magához. Így csalogatja az én kicsi falum népét Brassó ősidők óta, s ma már úgy elszaporodtak ott a kisbaconiak, hogy csak egy csomóba kellene verődniök, s kész volna Új-Kisbacon. Kit a fény csalogatott, kit a szegénység, kit a boldogulás vágya vitt oda, s csuda-e, ha egyszerre csak meglepte őket a honvágy: felkerekedni mind és hazajönni egy napra bár.

S nemcsak ők jönnek: velük tartanak, – úgy hallom – sokan, Brassó ős lakói, s mire tán még sohasem volt példa: falu és város összeölelkezik.

Falu és város... Voltaképpen minden városnak falu a csírája; a falu növeli mind nagyobbá és nagyobbá a várost, s lám, mégis mintha tenger választaná el egymástól az anyát és gyermekét, idegenül, sőt, ellenséges szemmel nézik egymást.

Mondja a falu:

Véres verejtékkel áztatjuk az édes anyaföldet. Örökös harc és félelem az életünk. Harc a mindennapi kenyérért, félelem, hogy egyszerre csak vaksötétségbe borul az ég, aztán meghasad s egész esztendő munkáját veri semmivé a jég. Ha jó az esztendő, olcsón veszi búzáinkat, zöldségünket, gyümölcsünket, sajtunkat, mindenünket a város, s drágán adja nekünk a ruházatot. Egyetlen lelki táplálékunk: Isten házában az imádság, meg a prédikáció. Színházba, moziba nagy ritkán tévedünk be. Nekünk nincsenek sétaútajaink, s ha volna is, mit kezdenénk vele? Erdőn, mezőn, mindig sietve járunk, nincs időnk gyönyörködni a Természet szépségeiben: ez a gyönyörűség is a városnak marad!

– Mondja a város:

A falu ősidők óta irigykedik ránk: sejtelve sincs arról, hogy mily nehéz az életünk. Ő csak sétálni lát minket, boltból, műhelyből kiszabadult rabokat, s nem látja azt a nagy, feneketlen nyomorúságot, amihez fogható nyomorúság falun – lehetetlenség. A falu irigyli tőlünk a színházat, a mozit, a mulatságok lehetőségét, mi meg irigyeljük tőle, hogy Isten szabad ege alatt dolgozhatnak, arcát tiszta levegő festi pirosra. A falu keveselli, amit tőlünk

búzáért, tejért, zöldségért, sajtért s minden egyéb jóért kap, mi meg sokalljuk. Tisztviselő, munkás éhbérért dolgozik, iparosok sorra zárják be a műhelyeiket, kereskedők a boltjaikat. Színház? Mozi? Hangverseny? Rendszerint a vacsoránkról mondunk le, hogy cserében egy kis lelki táplálékot kapjunk.

De a végtelenségig fűzhetném tovább városnak és falunak a pereskedését, s végül is kiderülne, hogy sem a falunak a pereskedését, s végül is kiderülne, hogy sem a falunak, sem a városnak nincs mit irigyelnie egymástól. Voltaképpen városban is, falun is van néhány gazdag ember, akik vagy örökölték, (s meg is tartották) a nagy vagyont, vagy nem egyenes úton szerezték, (amire most sűrűn példát láthatsz), s ha egyáltalán van haszna és értelme az irigykedésnek, ezek a szegény gazdagok irigyelhetők. Nem jut eszembe szó szerint az a nyavalygós dal, (azt hiszem, németből fordították magyarra), mely azt mondja, hogy „jaj a szerelembóhónak”, ellenben „boldog az arató, aki egy nagy fának árnyékában nyugodni, pihenni dűl, és sorsáért nem ég belül.” Vagy háromszor ismétli, mindig magasabb hangon a dallam: nem ég belül, nem ég belül! Dehogyan nem ég. Először is búzaföldön a nagy fa ritka, mint a fehér holló, másodszor, az arató is ég belül a sorsáért, éppen, mint az iparos, a kereskedő, a tisztviselő, ég nemcsak belül, de kívül is.

Kétségtelen, hogy falu is, város is adósa egymásnak. Többet a város a falunak, mint a falu a városnak. Évszázad óta a falu adja a testi és szellemi munkaerő nagy részét a városnak, s ebből a város voltaképpen vajmi keveset ad vissza. Városon élnek az írók, a művészek, az orvosok, a jogászok, sőt itt él télen át a művelt mezőgazdának is nagy része: marad a falunak a pap, a tanító, a jegyző, s itt-ott művelt földbirtokos – többnyire föld nélkül. Nos, a művelődésnek a városban élő zászlóvivőit csak nagy ritkán, elvétve látja a falu. Néha idevetődik három-négy vándorszínész, idevetődnek csinnadrattás komédiások, és még néha sem vetődnek ide írók, művészek, verssel, nótával, népnek való történetekkel; orvosok, jogászok, gazdák jó tanáccsal. Hirdetik a műtrágyát, a többtermelés előmozdítóját, de senki lélek nem jön közénk, hogy megmutassa, mint kell bálni e trágyával, s mert találomra hintik el, a nagyobb termés helyett az eddiginél is kisebbel fizet a föld, s ezt a keveset is olcsón veszik meg! Csuda-e, ha már nemcsak a szerelem bohója, de a gazda is ég, mégpedig kívül, belül? Csuda-e, ha az Istentől, emberektől elhagyott falu a városra haragszik, pedig aligha gondol arra, hogy ott voltaképpen az ő fiai laknak, akik magukba szedtek mindenféle tudományt, de nem jönnek ki a faluba, hogy e tudományokból juttassanak valamit nekünk, kívül-belül égő falusiaknak is.

Nemrégiben, a székelyudvarhelyi vendiák-találkozón, belefűjtam a székely kürtbe: Ki a faluba! Mentsük a menthetőt! Szégyenkezve vallom meg, hogy kürtölésemnek jóformán semmi visszhangja nem lett! Félek, hogy nem is az én szégyenem ez, s nem is fajtámnak a bűne a néma hallgatás, hanem azé a bizonyos erdélyi sorsé, amelyet erdélyi vándorlásaimban felolvasásaimból itt-ott kicenzúráztak. Ez az erdélyi sors tette fajtánkat közömbössé, fásulttá, minden mindegygké. Az erdélyi sorsnak tulajdonítható, hogy megállunk egy helyben s magunk elé meredve nézzük a földet és állunk és állunk, cselekedni egymásért képtelenek vagyunk, felekezetek szerint szétdarabolódtunk, ma, éppen ma, amikor egy testté s lélekké kellene olvadnia minden magyarnak. Nem, nem, még nem vert eléggé földhöz az erdélyi sors...

Ebben a vaksötét vigasztalanságban csuda-e, ha kivirágzik a kedvem, láttára annak az ölelkezésnek, mely Brassó és Kisbacon között készülődik. Igen, Brassó és Kisbacon között. Mert szeretem hinni, hogy nemcsak Kisbacon szülöttei és származékai jönnek testvéri látogatóba, de jönnek mások is, bennszülöttek, törzsökös brassóiak. Szeretem hinni, hogy nekem is akad néhány vendég, jó barátaim seregéből. Íme, a meghívó:

Elek apó nagykapuja nyitva áll,

Ki erre jön, a házra is rátalál.

(Kisbacon)

Benedek Elek

TÖRTÉNETEK AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉBŐL

A virágos szemű⁴²⁰

(Székely hadikrónika 1.)

Mindjárt a nagy mozgósítás után történt, hogy ötven gyergyóalfalusi legény, csupa 18–19 esztendősek, felkerekedett s meg sem állt Székelyudvarhelyig, ott is a vármegye házáig. Sietős volt az útjuk, mert jóformán az utolsó órában tudták meg, hogy utóállítás lesz a szomszéd vármegyében. Nem volt maradásuk otthon, mióta még a 42 esztendősek emberek is bevonultak, szégyellették, hogy az „egész világ” háborúba megy, csak ők lézengenek itthon. Ha Isten úgy rendelte, hogy ők később szülessenek e világra, hát mennek önként. Az anyák sírva tarisznyálták fel az ötven legényt, az apák büszkén írták alá a szülei engedélyt, a legények meg bokrétásan, vidám énekszóval vágta neki a „Nagy” erdőnek, át Udvarhely felé.

Már vége felé járt a sorozás, mikor beállított az ötven legény.

– Hát ti honnét jöttök, mit akartok? – kérdezte az alispán.

– Gyergyóalfaluból jöttünk, mondta a szószóló, s meginstáljuk az alispán urat, soroztasson be.

– Tiszta jószívvel, fiaim, mondta az alispán, de hoztatok-e írást?

Egyszeribe elékerültek az írárok, s egy félóra sem telt belé, ott állott az ötven legény a sorozóbizottság elé. Az urak szeme csak úgy ragyogott, ahogy végignézték az ötven legény során. Csupa erős, megtermett fiúk voltak, széles mellűek. Látszott, hogy fenyves erdők balzsamos levegőjén nevelkedtek. Mit mondok: nemcsak ragyogott az urak szeme, de könnyel is megtelt. Valamennyinek Petőfi verse csendült fel a lelkében:

Nem fajult el még a székely vér,

Minden kis csöppje drága gyöngyöt ér.

Hát csakugyan nem fajult el.

– Alkalmas! Alkalmas! Alkalmas! – diktálta a doktor.

Így ment ez véges-végig, az ötvenediknél meghökkenve állott meg a doktor.

– Ejnye, ejnye, de kár. Te nem vagy alkalmas, édes fiam.

---

⁴²⁰ Forrás: Benedek Elek: Székely hadikrónika. [1.] A virágos szemű. = Néplap 22 (1915) No. 6. (febr. 7.) pp. 92–93.

– Hogyne volnék? – feszítette ki a mellét Elekes György.
– Virágos a balszemed, fiam – mondta a doktor.
– Jól látok én a jobbszememmel, erősködött a legény. Reptibe lövöm le a madarat.
– Hiszem, fiam, hiszem, sajnálkozott a doktor. Ha bevinnék, megszólnának érte, hogy nem vizsgáltalak meg lelkiismeretesen.

Hiába rimáncodott Elekes György, beírták: alkalmatlan.

No, azt szó elmondani, penna lepingálni nem tudná, mekkora bánattal támoalgott ki a virágos szemű legény a sorozó szobából.

– Ne sírj, Gyuri, – vigasztalták a társai, a te részedet is levágjuk.
– Az enyémet nem, – mondta Gyuri, mert lesz, ami lesz, én töletek el nem maradok.

Nem is maradt el. A társait felöltöztették, ő meg írt a szüleinek egy igen-igen szomorú levelet, hogy ne várják haza, hanem amikor lehet, küldöggessenek neki elemózsiát, a többit ő majd eligazítja.

Hiszen el is igazította. Nap-nap után kísérte a társait a gyakorlóterre, leste, figyelt a fegyverfogást, a jobbra-balra fordulást, mikor aztán elkövetkezett a nagy nap, a csatatérre indulás nagy napja, a virágos szemű a gomolygó tömegben elvegyült, besurrant egy vasúti kocsiba, ott egy szögletben meghúzta magát s neki ugyan beszélhettek a pajtásai: szállj le, Gyuri, ne erősködj hiába, „nem hallottam képet csinált”, bizony őt is elvitte „a gőzösnek hat kereke” – hová? Megfelel erre a nóta:

Nem hitted, rózsám, katona leszek én,
Majd elhiszed, ha elmasérozom én.
Visznek, visznek Lengyelország felé,
Sírva nézek kedves hazám felé.

Igen, „Lengyelország felé” vitték a gyergyóalfalusi önkénteseket s mikor lekászálódtak a vasútról, sorba álltak, akkor vette észre Szabó hadnagy, maga is székely fiú, a virágos szeműt.

– Hát te hogy kerültél ide?
– Jelentem alásan, hadnagy úr, eljöttem, mert szégyelltem otthon maradni.
– Jelentem alásan, – vette át a szót egy másik legény – a virágos szeme miatt nem vették be, s nagy emiatt a bánatja.
– Jelentem alásan, – vette át a szót egy harmadik – marasztalja itt, nem vall szégyent vele.

– Jó, jó, – mondta Szabó hadnagy, a virágos szemű felé fordulva, – de se fegyvered, se ruhád, mit csináljak veled?

– Jelentem alásan, vitéz hadnagy úr, – mondta a virágos szemű, – ha megengedi, elmondok egy versecskét, mit az iskolában tanultam, az majd eligazítja a hadnagy urat.

– Hát mondd el fiam, bízatta Szabó hadnagy.

Kiállott pedig a sorból a virágos szemű legény, feszes állásba vágta magát s mondá, amint következik:

Tábort ütött Rákóczi György
Vitéz seregével,
Oda ballag hosszú botján
Gyergyóból egy székely.
„Hát kend, kómé, szólt Rákóczi,
Még kardot sem kötött?
Vagy miként a gyávák szoktak,
Csak a prédára jött?”
„Gyáva bizony a nagyapád!”
– Kiált ő dühében –
„Vagy úgy?... Kend a fejedelem?
Megkövetem szépen.”
„Jól van, jól, de fegyvered nincs!”
„Nem lesz baj belőle.
Hoz eleget az ellenség,
Majd elveszem tőle!”

Szabó hadnagy szeme könnybeborult. Könnyeztek a katonák is mind.

Aztán csak odalépett a hadnagy, megölelte a virágos szeműt, s mondta a legénység egetverő éljenzése közt:

Itt maradsz köztünk, lelkem, virágos szemű fiam!

Benedek Elek

Hóka, Vidám, Holló⁴²¹

(Székely hadikrónika 2.)

Akinek volt valaha lova, még pedig kedves lova, tudom, nem ütközik meg azon, hogy kicsordult a könnyem, amikor a Hókát meg a Vidámot kivezették a kapun. Hiszen, ha csak a szomszéd faluba viszik, Isten neki, hébe-korba látja az ember kedves lovait, meg-megsimogatja, megkérdezi: hogy vagy Hóka, Vidám? Jól bánik-e veletek az új gazdátok? De a Hókát meg a Vidámot messze, messze idegen földre, Galíciába vitték.

– Soha, de soha sem látlak többet, kedves lovaim!

A községháza előtt gyülekeztek a besorozott lovak. A kicsi falu legjobb lovai. Minden gazda a maga lovát mondja a legjobbnak, a legszebbnek, ha mást hisz is belől, de én megvallom, hogy a Holló szebb, mutatósabb volt a Hókánál is, a Vidámnál is. Csakúgy ragyogott a nyári nap fényében sima fekete szőre. Mindenképpen szép állat volt Holló, csudae, ha fiatal gazdája sírva borult a nyakába? Én csak könnyeztem, a Holló gazdája, Vajna Jóska sírt. Hiszen, ha sírt, nem ok nélkül sírt: ma viszik a lovát, holnap meg viszik őt magát. Itt kell hagyni öreg szüleit, szép feleségét, karon ülő kicsi lányát, a gazdaságát, a faluját, az erdőt, a mezőt, mindent, mindent: ugyan kinek ne facsarodnék sírásra a szíve?

Aztán egyszerre csak elindultak a lovak, a falu legjobb harminc lova, bekanyarodtak a nagy utcába, mi gazdák meg ottmaradtunk a községháza előtt – ló nélkül, nagy szomorúságban. Most már nem a lovainkat búsultuk, hanem a – fiainkat. Mert végre is ló helyett lovat vesz az ember, de akinek a fia elesik a csatában – ej, de szomorú gondolat az! Jobb ezt nem fűzni tovább.

Hát – elmentek a lovak. És velem különös dolog történt. Amint a képes újságokban jóni kezdtek a háborús képek, egyre azt vizsgáltam, vajon nem fedezem-e fel valamelyik képen a Hókát meg a Vidámot? A feleségem szomorúan mosolygott: ugyan, mit gondolsz? meg sem ismernéd annyi ló között. S ki tudja, élnek-e még szegény lovak?

Telt, múlt az idő, elmúlt az ősz, beköszöntött a tél, olvastam az újságokban, hogy mi temérdek ló pusztult el, de én csak hűségesen kerestem a Hókát meg a Vidámot. S halljatok csudát, addig kerestem, amíg megtaláltam a Vasárnapi Ujságban. Négy pár ló áll egy ágyússzekér előtt, s Isten Istenem ne legyen, ha a második pár nem a Hóka meg a Vidám.

Itt a Hóka meg a Vidám! – kiáltottam össze a famíliát.

- Hol? hol?
- Itt a képen.
- De vajon az-e?
- Hasonlítanak rá, de hátha nem azok?

Mind kételkedtek, csak én nem, a gazda, meg egy négyesztendős unokám, a kicsi gazda. Hogy a fiaim, a lányaim kétségeskedtek, azon nem csudálkozom. Ezek Pesten születtek, Pesten nőttek fel, ezeknek a ló – ló. Mindegy. Tetszik nekik, ha szépe jár a ló, gyorsan röpítik a kocsit, de nem veszik szemügyre, egyik-másik tán azt sem tudta, hogy azért Hóka a Hóka, mert nagy fehér csík van a homlokán. De a kicsi gazda! Ez már falun született, s mióta a maga lábán jár, egy nap százszor megy be az istállóba, ott a kocsis felülteti a ló hátára, sorba valamennyire. Szénahordás meg nem eshetik nála nélkül. A kocsis kezében a gyeplő, az övében az ostor. Bezzeg ő a képen is megismerte a Hókát meg a Vidámot. De hát gazda volna-e az a gazda, aki a lovát ezek közül is első tekintetre meg nem ismeri?

Hej, volt öröm a háznál. Ha valóságban nem, legalább képben láttuk a Hókát meg a Vidámot. De mi lehetett a mi örömünk a Vajna Jóskaéhoz képest, aki meg nem képben, de valóságban látta a Hollót nyakig sáros Galíciában?

Mert ő látta... S hogy látta, ez tiszta csuda.

Csúf novembervégi éj volt, szakadott az eső, szegény Vajna Jóska ébren fagyoskodta át a lövészárokból az éjszakát. A muszkától bátran alhatott volna, de ilyen cudar időben kit fog az alvás? – Istenem, Istenem, sóhajtozott magában, nem volna rossz ez a háború, ha éjjelre haza repülhetne az ember, jó puha ágyban aludnék reggelig, akkor aztán ismét visszarepülne, beülne a lövészárókba s estig folyton-folyvást lőné a muszkát. És továbbfűzte a gondolatát. Vajon „az öreg” elvégezte-e a vetőt? Vett-e már a Holló helyett más lovat? Jár-e már a kicsi lánya? Hát a felesége, az anyja – hej, Istenem, mi tenger könnyet hullathattak négy hónap alatt! Így üzte, fűzte tovább a gondolatait, mígnem derengeni kezdett az ég. Aztán egyszerre csak hallja, hogy a lövészároktól vagy két-háromszáz lépésre rettentő káromkodással, kegyetlen pálcázással bíztatják a lovakat.

– Ezek tüzérek lesznek, – gondolta Jóska. Elakadtak a sárban.

Kidugta fejét, nézett a láрма irányában, aztán mit gondolt, mit nem, kiugrott az árokból s szaladt az elakadt ágyússzekér felé. Mert csakugyan jól gondolta: ágyússzekér akadt el a sárban, egy nagy göbbenőben. Nyolc ló állott a szekér előtt, alig látszottak, úgy elborította testüket az izzadság gőze. De mikor tíz lépésnyire volt tőlük, meglátta, amit csak az ő gazdászeme láthatott meg: a Holló! Közvetlen az ágyússzekér elé volt fogva a Holló, ő kapta

a legsűrűbb ütleget meg a társa, mert hát nekik kell mozdítani elébb, vagy amint a székely mondja: nekik kell „felvenni a terüt”. Már mint a terhet.

– Megállj, pajtás! – kiáltott Jóska magánkívül, ne üsd a lovamat!

A tüzérek nagy szemet meresztettek? mit akar ez a baka? De Jóska nem sokat törődött velök, hirtelen a Holló mellé állott, megölelte a nyakát, megveregette a hátát s mondta neki kedveskedve: no, Holló, no. Ne félj. Holló, ne félj! Aztán csak odafordult a legényeknek s mondta, parancsoló hangon mondta: álljatok a kerekek mellé! Emelintsetek rajta egyet.

A tüzérek szó nélkül álltak a kerekek mellé, nekifeküdtek, akkor aztán Jóska nagyot kiáltott:

– Nye, Holló, nye! Nye te, nye!

– Ez már más, – gondolta magában a Holló. Ez a gazdám hangja!

Belefeledt a hámba a derék állat, nekirugaszkodott s ím egyszerre megmozdult a szekér, ki a göbbenőből, s a következő pillanatban esze nélkül gázolt a sárban a nyolc ló. Alig bírták követni a legények.

Jóska büszkén, könnyes szemmel nézett az ágyússzekér után, nézte, nézte, míg elnyelte a messzeség.

– Csakhogy láthattalak még egyszer, édes lovam! – tört ki kebeléből a boldog sóhajtás, szép csendesen visszament a lövészárókba, folytatni a véres munkát ott, ahol elhagyta tegnap este...

Benedek Elek

Pál öcsém az „irodában”⁴²²

(Székely hadikrónika 3.)

Pál öcsém tanítóember, 36 éves, hat gyermek apja. Vitték őt is, mint a többi, sírt az asszony, sírt a hat gyermek, de Pál öcsém visszafojtotta a könnyeit, mosolygott, tréfálkozott, szinte úgy viselkedett, mint egy húsz esztendő legény, aki alig várja már, hogy – verekedhessék. Hát – berukkolt Kézdivásárhelyre, ott beültették az irodába, aztán mit gondoltak, mit nem, hazaeresztették. Voltak ott elegen rajta kívül is.

No, volt öröm a háznál. Hál’ Istennek, annyi a katona, hogy nincs szükség a gyermekes apára. Már vagy három hete volt otthon Pál öcsém, mikor egyszerre csak behívót kapott. Most már nem Vásárhelyre, hanem Brassóba hívták. Ez szeptember végén volt. Én akkoriban mind az almafákon mászkáltam, siettem a gyümölcszedéssel, mert hát ki tudja, ha nem sietek, nem más szedi-e le s nem a muszka lesz-e az a más? Éppen egy magas törzsű fával kínálódtem, hát jó Pál öcsém meg a felesége!

– No, mi újság, Pali?

– Újra behívtak, Elek bácsi. Búcsúzni jöttem. Holnap megyek Brassóba.

Az asszonykának ki volt sírva a szeme, de Pál öcsém most is jókedvű volt, bízatta a feleségét: ne féljen, őt most is beteszik az irodába s onnét ki sem eresztik, míg a háború tart.

– Persze, – mondtam én is. Hisz ez természetes.

Akkor már Pali fent volt a fán, tarisznya a nyakában, buzgón szedte az almát, s oly nyugodt volt, hogy azt tollal leírni, szóval elmondani lehetetlen. Pedig – amint később kisült – érezte, hogy ezúttal nem dugják be az irodába. Sötét este volt, mikor elbúcsúzott, addig folyton szedte az almát, oly nyugodtan, oly vidám kedvvel, hogy nagyvárosi ember azt nekem el sem hiszi. De hiszen én nem nagyvárosi embereknek írom e krónikákat, hanem az én jó magyar népemnek, az én véreből való vérnek. Ez, tudom, elhiszi, merthogy mind szakasztott olyan, mint az én Pál öcsém.

Ott Brassóban kisült, hogy az irodában már nincs hely Pál öcsémnek, de ő azért meg tudta nyugtatni a feleségét. Most hazudott először életében. Azt hazudta, hogy a hadnagy „helyet csinál” neki, amint a harctérre viszik. Mert hát ott is van ám iroda. Van bizony!

Elég az, hogy október végén Bukovinából kaptam néhány sort az én Pali öcsémtől. Gyermekes örömmel írta, hogy látta hadaik felvonulását, hallotta ágyúink dörgését s ez a

---

⁴²² Forrás: Benedek Elek: Székely hadikrónika. [3.] Pál öcsém az „irodában”. = Néplap 22 (1915) No. 14. (ápr. 4.) pp. 220–222.

nagyszerű jelenet mindent elfeledtetett vele. Ő a gépfegyverek mellett strázsál egy sereg jókedvű fiúval.

– Igazi gyermek, – mondtam könnyeborult szemmel – aztán fel s alá sétáltam a szobában, majd meg leültem az asztalom mellé s írtam ezt a verset, amint következik:

Levelet kaptam Bukovinából,
Nagy Pál küldötte csaták zajából.
Tíz napot jött, míg ide érkezék,
Szegény Pál öcsém, vajjon él-e még?
Oh, jaj, él-e még?

Aki ezt írta, hat gyermek apja,
Nehéz gondoknak örökös rabja,
S lám a levelén ez meg se látszik,
Az életével gyermekként játszik –
Magyar ő, látszik.

A halál folyvást leskedik rája,
S még meg se rebben szempillája.
Ágyú dörgésén szíve nem remeg,
Pedig otthon feleség s hat gyerek,
De szép hat gyerek!

Láttam jó apát, jobbat nem nála,
S csak könnye csillant, mikor elvála
Hat szép gyermektől, és feleségtől,
A szép falutól s a szép vidéktől,
Egy zokszó nélkül!

Sovány kenyeret ad e hon neki,
S ezt a szegény hont oh de szereti!
Hajtja előre nagy harci kedve,
Családja, gondja, minden feledve –
El van temetve!

Csak egyet lát most: veszélyben a hon!
Semmit sem lát ő, semmit túl azon.
Inkább hat árva s ezerszer annyi,
Semhogy másé legyen talpalattnyi –
Egy talpalattnyi!

Ez az én vérem, érzem, az enyém,
Hős – békében, hős – csaták mezején.
Ez az én vérem, lelkemnek fele,
Az a jó Isten legyen ő vele,
Oh, legyen vele!

Hiszen lehet ez a vers jó, lehet rossz, annyi bizonyos, hogy Pál öcsém sokkal különbet írt ennél az ő pennájával. Csakhogy ezt én nem tőle tudtam meg. December havában lementem az én székely hazámba, a vasúton találkoztam egy barátommal. Persze, hogy csak a háborúról folyt a szó.

– No, – mondja, – most jött haza egy hadnagy öcsém, aki könnyű sebet kapott Galíciában. Mondhatom, szerencsés fickó. A muszkák közreszorították a századát s géppuskával valósággal lekaszálták. Egy emberről tud, aki sebesületlen maradt. Ő, a könnyű sebesült meg a társa, egy öreg népfelkelő együtt bolyongtak az erdőben. Hát amint egy völgy fölé érnek, látják, hogy húzódik be egy nagy csapat muszka, köztük egy magas rangú tiszt, automobilon. Mit gondol, mit nem a népfelkelő, fa mögé áll, a hadnagy is vele célba veszi a muszka tisztet, csak ennyit mond: élek, halok, mindegy már! – s puff, pont fejbe lőtte a tisztet. Azzal – uccu! nyakuk közé vették a lábukat s meg sem álltak, míg a zászlóaljukra nem találtak. Persze, repült a golyó utánuk, de szerencséire, ép bőrrel menekültek.

– S ki volt az a népfelkelő? – kérdeztem a barátomat.

– Azt mondta az öcsém, hogy egy Nagy Pál nevű tanító. S hogy az a muszka tiszt herceg volt. Valami Dimitriev.

– Az ám, – mondtam én, – hiszen erről írtak az újságok. Sőt le is pingálták ezt a jelenetet. Aztán elgondolkoztam: ejnye, ejnye, mégis csak furcsa ember ez az én Pál öcsém, hogy nekem ilyesmit nem ír meg. Folyton csak azt írja: „nyomulunk előre, mindég előre”, de úgy írja, mintha neki része sem volna ebben az előrenyomulásban.

Az első nap, hogy hazaértem, ellátogattam Pál öcsém családjához. Este volt. Ott ültek az asztal körül, anya, nagymama, gyermekek. Egy halom levelezőlap az asztalon. Mind Pál öcsém írta. Most is e lapokat olvasgatták, a jó Isten tudja, hányadikszor.

– Nos, mit ír Pali?

– Hál’ Istennek csupa jót ír, – mondta a húgom. Most már nyugodtak vagyunk, mert irodában alkalmazták, áldja meg az Isten a hadnagyot!

– Oh, hála Istennek, fohászkodtam fel meghiúsultan.

– És olvastam sorra a lapokat. Mindenikben ott van a kegyes, a szent hazugság: ne aggódjatok miattam, állandóan az irodában dolgozom, s végig ott maradok...

Ma, hogy e krónikát írom, márciusnak a kilencedik napján kapom tőle ezt a lapot: Az első tűzvonalban vagyok, háromszáz lépésre az ellenségtől. Hiszem, nemsokára Lembergben leszünk. Nem tudom leírni, milyen különös helyzetben írom ezt a pár sort. Csupa kacagás. No, majd otthon elmesélem.

Egy szó, mint száz, az én Pál öcsém kényelmes egy irodába került. De mindegy: csak az a jó Isten legyen ő vele... Oh, legyen vele!

Benedek Elek

Lesz-e örökbéke?⁴²³

Egy társaságban arról vitatkoztak, vajon ezután a világrengető háború után megszületik-e az örökbéke? Voltak, de csak igen kevesen, akik azt vitatták, hogy okvetetlen megszületik, mert az emberiség megundorodott a vértől. A többség azonban nem hitt az örökbékében. Míg az ember ember lesz, mindig lesz háború, hol itt, hol ott.

– Magam is úgy vélekedem, – szólalt meg nagyapóka. – Voltaképpen a háború sohasem szünetel. Ha népek nem harcolnak népekkel, harcolnak az emberek. Apró és nagyemberek egyaránt. Semmiségeken összekapnak, püfölik egymást. Ezer esetet mondhatnék erre, de elég, ha elmondom a legújabbat, melynek éppen idejövet voltam tanúja.

– Halljuk, halljuk!

– Hát – kezdte nagyapóka – amint kiléptem az utcasarokra, látom, hogy jön egy fiú az egyik utca felől, egy másik a másik utca felől. Az egyik egy köcsögkalapot vitt a kezében, a másik egy korsót. Mindkettőnek sietős volt az útja, s oly hirtelen kanyarodott be az egyik az egyik, a másik a másik utcába, hogy összeütköztek.

– Te csacsi! – kiáltott az egyik – nem tudsz vigyázni?

– Te csirkefogó! – kiáltott a másik – én vigyázok? Vigyázz te!

Abban a percben már el is csattant a pofon. A kalapos fiú arcul ütötte a korsóst.

Bezzeg, hogy a korsós sem hagyta magát s nagy hirtelen a korsót – a kalapos fejére borította. Pedig a korsóban – akár hiszitek, akár nem – tej volt!

– Lehetetlen! – kiáltották egyhangúlag.

– Tej, ha mondom, – folytatta nagyapóka. – A korsó persze lefordult a kalapos fejről, puff! eltörött, amin még jobban mérgelődött a korsós, a kalapos fejét belenyomta a korsó épen maradt részébe s magánkívül kiáltotta: Ne, igyál tejet!

De a kalapos sem hagyta magát, felugrott, kalapos és korsós egymás hajának estek, üvöltöttek, sívítottak, ide-oda táncoltak, míg végre a kalapot agyontáncolták.

Mikor aztán alaposan helyben hagyták egymást, folytatták útjukat.

A korsós vitte a korsó fülét, a kalapos a tönkrenyomorított kalapot. Ez maradt meg a háborúból: egy korsófül s egy összetaposott kalap. Valószínű, hogy a két fiú otthon is megkapta még a porciót, aminthogy ilyenforma vége lett a világháborúnak is. Egy szó, mint száz – fejezte be nagyapóka – amíg az ember ember marad, mindig lesz háború.

- S az örökbéke? – kérdezte valaki.
- Hiszen, – mosolygott nagyapóka – megvan az voltaképen a világ teremtése óta, csak hogy nem ezen, hanem a – másvilágon.

Elek nagyapó

„Jó megházasodni, jobb meg nem házasodni”⁴²⁴

Egy kétszáz éves gerenda felirata

Nem vagyok régész, s őszintén be is vallom, hogy midőn egy alkalommal Nagy-Galambfalván keresztültutaztam, nem régészkedési szempontból léptem be ama házba, melyről most megemlékezésem leszen. Akár csak a Petőfi „kutyakaparó” csárdája, olyan szánnalmas állapotban guggolt, megtépve, rongyosan ott az útszélen. Ónkarikás ablakain a legkényelmesebben betekintett a gágogó liba, a kotkodácsoló tyúk. Kidült-bedült falán az éles szem még találhatott egy-két vakolatdarabkát, de az is csak úgy fityegett rajta, várva a boldog lekoppanás pillanatát.

A ház lakója egy 70 éves anyóka volt. Dorka néni, a híres mesemondó. Egy délután meglátogattam a jóasszonyt, ki magához illőbb lakást csakugyan nem kereshet vala ennél. Szívesen, előzékenyen fogadott, már amennyiben előzékenységről szó lehet egy egyszerű vénasszonynál.

Már körülbelül egy órája ültem a falócán, hallgatva és jegyezve Dorka néni érdekes meséit, midőn egyszerre csak egész véletlenül föltekintettem a padlóra.⁴²⁵

– Mi ez? – kértem meglepetve. Hát ez ilyen régi ház?

– Hm, bizony régi ez uracskám, egy kicsivel régibb a gazdájánál is.

– Elhiszem biz’ én. Lássuk csak: Anno ezer ...hatszázhetven... kilenc. Éppen kétszáz esztendő!

Aztán tovább néztem a szüette gerendát. Hosszas szemfárasztó vizsgálódás után kisilabizáltam ennyit: Jó megházasodni. Bolgárfalvi S. Anno 1679.

Aha! Még most jön a java. Folytatása is van, amint láttam.

– Bizon van annak – pislogott Dorka néni –, olvassa csak le uracskám.

– Mit, hát Dorka néni tudja, hogy mi van ide írva?

Az anyóka olyan furcsán nézett reám... Látszott rajta, hogy nem esett jól kérdésem.

---

⁴²⁴

Forrás:

Kópé: „Jó megházasodni, jobb meg nem házasodni.” (Egy kétszáz éves gerenda felirata.) = Budapesti Hírlap 1 (1881) No. 180. (dec. 14.) Mell. p. 1.

⁴²⁵ padló (padlázat) = mennyezet

S mert hosszas unszolásom dacára sem fejtette meg a hieroglifet, én magam betűztem ki. Hangzik pedig az egész felirat következőképpen: Jó megházasodni. Bolgárfalvi S. Anno 1679. – Jobb meg nem házasodni! Bolgárfalvi Jób. Anno 1781.

– Furcsa... – dűnnyögtem magamban, meg nem tudva fejteni a két ellentétes feliratot.

– No lám, uracskám – kérde Dorka néni –, mondja meg, ha olyan sokat járt a „kolédiumba”, melyiknek volt nagyobb igaza?

– Hát... hát mind a kettőnek igaza lehetett a maga szempontjából... ha tudnám történetét...

– Nincs annak uram nagy hestóriája. Ezt a házat Bolgárfalvi Sámuel úr építette, már tudja az úr, melyik esztendőben. Igazi jóféle teremtés volt a felesége. Olyan békességben is éltek, hogy híre volt messze vidéken. Bolgárfalvi uram soha meg nem bánta azt az „írást”, mit a gerendán vésetett. Aztán uracskám, telt-múlt az idő. Bolgárfalvi Sámuel uram is, mint minden földi halandó, elköltözött a mennyei paradicsomba, felesége utána. Egy legény fiók maradt. Megházasodott ez is, s a szóbeszéd azt mondja, hogy ez sem élt rosszul élete párjával. Hanem az unokája: Bolgárfalvi Jób uram! No már ennek veszett egy élete volt. Ott van né!

Mutatja az írás. Valahonnét Magyarország túlsó feliből talált asszonyt hozni. No de meg is kapta. Egy napos napig sem éltek együtt. Az első reggel, mikor széttekintett maga körül, hűlt helyét találta a menyecskének. Mi úton, mi módon, azt az Isten tudja, elég az, hogy a vőféllal, ki a hazájából való volt, megszökött. Azt beszélik, hogy Jób uram nem is házasodott meg többet soha, hanem még azon a napon rávéste maga kezével ezt az írást: † Jobb meg nem házasodni. Bolgárfalvi Jób. Anno 1781.

– Nagyszerű! Íme a véletlen. Éppen száz esztendővel a nagyapja írása után. Az unoka meghazudtolja a nagyapát.

...És vajon az unoka unokája? ...monologizáltam magamban.

– Az ám, ha megházasodott volna az „unoka”.

– De tegyük fel Dorka néni, hogy volna unokája, mit írhatna most kétszáz év után?

Dorka néni ismét olyan furán nézett rám. Ej, uracskám, de fogja a bolondság. Lássa, én sokat éltem, 70 esztendeig tapodtam a földet, 50 esztendeig volt „jámbor uram”, sokat kocódtunk,⁴²⁶ nyomorogtunk is, hanem ha egy fiam volna...

– Mit íratna vele a gerendára?

– Azt hogy: Jó meg nem házasodni, jobb megházasodni. Anno 1881.

– ?...

Kópé

Kriza János

A mai Kriza-ünnepély alkalmából⁴²⁷

Midőn e sorokat írom, Miklósvárszék egyik községe: Nagy-Ajta, kegyeletes ünnep színhelye. A kolozsvári unitárius kollégium ifjúsága pendítette meg az eszmét, hogy Kriza Jánosnak, a volt unitárius püspöknek és a 'Vadrózsák'⁴²⁸ szerkesztőjének szülőházát emléktáblával jelöljék meg, s az eszme a mai napon teljesedésbe is ment. Az unitárius ifjúság lelkes kezdeményezését felkarolta az egész erdélyi unitárius felekezet, unitárius egyházkörök, iskolák, vetélkedve siettek koszorúikat küldeni a kegyeletes ünnepélyre. Az emléktáblára egy unitárius veterán verselgető írt epigrammát (nem valami sikerültet), unitárius tudós tart ünnepi beszédet, unitárius diák szavalja saját szerzeményül ódáját, s végül unitárius dalkör tölti ki az ünnepély közeit.

Íme egy ünnep, egy megemlékezés Kriza Jánosra, melynek eszméjét tisztán unitáriusok pendítették meg, azok is hajtották végre, egy ünnep, mely elsősorban a volt unitárius püspöknek szól és csak másodsorban a költőnek, a 'Vadrózsák' szerkesztőjének.

Vígasztal a tudat, hogy mire e sorok napvilágot látnak, az „unitárius ünnepély” véget ért, s így legkevesbé se lesz megrontva a harmónia, mely egy ünnepély lezajlásához okvetlen szükséges. Magáról az ünnepély lefolyásáról írni a tudósító dolga, az ünnepély alkalmából egyről-másról elmélkedni, mindenkinek meg van engedve, olyiknak élőszóban, olyiknak írásban.

Az erdélyi ember mindig speciáliter erdélyinek marad, menjen Párizsba, Londonba, vagy akadjon meg Budapesten – ez a véleménye a „magyarországiaknak”. A székely nem magyar, hanem székely, akinek csak egy hazája van és ez – Székelyország. De ez még nem minden. A fővárosban miniszteri bürokat és más hivatalokat, irodalmi, tudományos testületeket rendkívüli mértékben kezdik elárasztani az erdélyiek. Sőt az irodalmi és tudományos testületeknél mintegy vezérszerepet is játszanak, dacára kisebb számuknak. Sőt rájuk is kiáltják nyíltan, hogy: klikket formálnak. Ha egy erdélyi származású fiatal író a legcsekélyebb jelét is adja tehetségének, ha egy-két tárcacikket világgá eresztett, a „magyarországiak” részéről kész a malíciózus megjegyzés: „fogadjunk rá, egy pár év múlva

---

⁴²⁶ kocódtunk = torzsalkodtunk, civakodtunk, veszekedtünk

⁴²⁷ Forrás: K.: Kriza János. A mai Kriza-ünnepély alkalmából. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 209. (júl. 31.) pp. 1–3.

⁴²⁸ Kriza János: Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. I. köt. Kolozsvár, 1863. Stein J. VIII, 577 p.

tagja lesz a Kisfaludy-társaságnak”. Mért? – kérdi a másik. „Mert – feleli amaz – erdélyi és – kálomista!”

Valljuk be minden teketória nélkül, hogy annak a magyarországinak, bármilyen malíciózus is, de sok igaza van, légből egyáltalán nem beszél.

Tény, hogy az erdélyi kálomisták bizonyos vezérszerepet játszanak az irodalmi körökben. Kevés számuk tudata összetartásra sarkallja, egymást nem hagyják köröm szakadtáig, rendelkezésük alatt áll a legtekintélyesebb havi folyóirat, még inkább egy képes hetilap, melyek mindketten unisono⁴²⁹ jajdulnak fel, ha valamelyik emberüknek a tyúkszemére lépnek.

Ami áll a kálvinistákra az irodalomban, ugyanez áll az unitáriusokra a hivatalokban.

Az unitáriusoknak ez idő szerint egyetlen egy kimagasló irodalmi férfia sincs. És ez nagy szerencséje a kálomistáknak, mint – kálomistáknak. Emezek élelmessége, összetartása kismiska amazokéhoz képest. Az unitáriusnál annyira megy az összetartás, a saját felekezete-belijén való segíteni törekvés, hogy ha szegény unitárius diák „világot látni” jó Budapestre, két-három miniszteri hivatalnok várja az osztrák államvaspálya udvarán, s ez a fiatal ember, ki úgyszólván semmi nélkül állított fel a fővárosba, másnap már körmöl mint diurnista⁴³⁰ valamelyik miniszteri büroban vagy gyermeket nevel valamelyik úri háznál.

Mit látunk ebből? Azt, hogy erdélyi és erdélyi közt lényeges a különbség. Kálomista és unitárius, mindkettő megegyezik abban az egy dologban, hogy a „magyarországi”-val szemben az ő erdélyi voltát tolja előtérbe, de egymással szemben? Soha, soha ilyen kutya-macska barátságot!

Az unitárius számban jóval kevesebb, mint a kálomista. Természetes tehát, ha nagyobb benne az összetartás. Folytonos terjeszkedés, előtérbe nyomulás, ez a jelszava. Vezérszerepet játszani itt is, ott is, mindenütt, ahol csak lehet.

Évek óta fennáll a „székely művelődési és közgazdasági egylet”. Az volna a missziója, hogy a székely kivándorlást lehetőleg megakadályozza. Semmi, de semmi kézzel fogható eredmény idáig. Az egylet kiad évenként egy évkönyvet. Ebben rendesen van egy elnöki megnyitó beszéd, egy titkári jelentés, hogy hányszor jöttek össze Budapesten „megakadályozni a székely kivándorlást”, tovább egy pénztári jelentés, hogy hány forintot fordított a váci kosárfonó intézetben tanuló két székely fiú kiképeztetésére, s ezeket bezárják az évi gyűléseken felolvasott értekezések. Újabban egy naptárt is adnak ki. A tavaly Kézdivásárhelyen megtartott közgyűlés oly néptelen volt, hogy csaknem botrányos volt a

⁴²⁹ unisono = lásd fentebbi szómagyarázatunkat!

⁴³⁰ diurnista = napidíjas közszolgálati alkalmazott, díjnok

részvétlenség, melyet az egylet működése iránt tanúsítani látszanak maguk a székelyek. S ha kérdezted egy kálomistától, hogy mért nem jött el a gyűlésre, a felelet az volt rá, hogy őt nem érdekli az „unitáriusok gyűlése”.

Íme így lesz egy fontos nemzetiségi, közgazdászati kérdésből felekezeti kérdés. Azért, mert a székely egyesület élén unitáriusok állanak, többé nem székely, hanem unitárius. Ha kálomisták állanának élén, akkor az unitáriusok tennének így.

Mármost tetszik tudni, mért tart még egyre a székely kivándorlás?...

*

A mai Kriza ünnep se nem az egész Székelyföld ünnepe, se nem irodalmi, hanem kizárólag unitárius ünnep. Az unitáriusok azt hiszik, hogy Kriza azért állította össze a 'Vadrózsák'-at, mert unitárius volt, hogy az emlékünnepet nemcsak kezdeményezhetik, de csakis ők vannak feljogosítva az egész programot kitölteni. A kálomisták meg szintén nem bánják, mert Kriza János nem az ő ceremóniájuk szerint hirdette az Isten igéit.

Pedig a Kriza János szülőházát nem azért jelölik meg emléktáblával, mert felvitte egész az unitárius püspöki méltóságig. Unitárius püspök volt már egynehány, s lesz még nagyon sok, de még a püspöki méltóság sohasem volt elég arra, s nem is lesz, hogy valakinek a szülőházát emléktáblával jelöljék meg. Az a férfi, kinek ma emlékezetét föllevenítették Nagy-Ajtán, ott az Olt vize mentén, az irodalomé elsősorban; mint költő és a népköltési termékek gyűjtője, összeállítója, mint nyelvész halhatatlanította nevét.

A Kisfaludy-társaságot és a Magyar Tudományos Akadémiát képviseli egy-egy tagja az ünnepélyen, mindkettő erdélyi. Ennyi az egész, ami nem unitárius. Hanem az senkinek eszébe nem jutott, hogy egy neves író, leküzdve a felekezetiességet, fölkérjen az ünnepély valamelyik programjának betöltésére. Egy unitárius diákkal íratnak ünnepi ódát, ahelyett, hogy kapacitálni igyekeznének azt az ódaköltőt, ki minden alkalomra elő tud állani egy-egy dicsköltéménnyel. Vagy talán bizonyosra vették, hogy megkeresésüket elutasítja? Meglehet, de azért mégis meg kellett volna tenni a lépést, akkor nem lett volna oly kirívó a mai ünnepély unitárius karaktere.

Az unitáriusok nem közelítettek ez alkalommal se a kálomistákhoz. Már is látszik az eredménye. Amíg minden lap megemlékezik a Kriza-ünnepélyről, rövidebben, hosszabban, olyik még tárcát is szentel Kriza emlékének, addig az a képes hetilap, mely tisztán kálomista kézben van, csak annyit ír, hogy f. hó 30-án Kriza ünnepély lesz Nagy-Ajtán, s az a lap, mely csak a múlt héten közölt háromhasábos életrajzot, egy a nagy közönség előtt teljesen

ismeretlen erdélyi és kálomista emberről, egy árva sort sem szentel a 'Vadrózsák' szerkesztője emlékének, mert véletlenül unitárius püspök volt.

Az 'Egyetértés'-ben azt olvassuk, hogy a 'Vadrózsák' második kötetének megjelenését „maga az akadémia biztosította”, mely a „magyarországiak” állítása szerint szintén az erdélyi kálomisták kezében van. Ha tudná a cikkíró, hogy mit mondott ezzel! Ha tudná, hogy ezt az állítólagos 2. kötetet egyetlen egy akadémikus se látta közelről, kivéve Kriza Jánost, s az is meghalt. Meghalt pedig 1875. márc. 19-én. Kézirati hagyatéka csakhamar átment az Akadémia birtokába. Megtöltött egy egész szekrényt. Aztán egy pár év múlva máris lehetett olvasni az újságokban, hogy az Akadémia sajtó alá rendezte Kriza „Vadrózsái”-nak 2. kötetét. És én ismétlem, hogy e pillanatig még egyetlen akadémikus se tudja, még fogalma sincs róla, hogy mi van abban a kézirati hagyatékban.

E sorok írójának volt alkalmja keresztülböngészni a roppant kézírathalmazt. Talált benne néhány balladát és dalt, egy-két mesét, melyek még nem jelentek volt meg, s melyek a Kisfaludy-társaság 'Magyar népköltési gyűjtemény' című vállalatának sajtó alatt levő 3. kötetében nemsokára napvilágot is látnak. (Ugyanakkor az említett lap cikkírója is meg fogja látni, hogy akadtak, akik legalább megkísérlették nyomdokaiba lépni Kriza Jánosnak.) E sorok írójának egyhamar nem szerezhethet vala nagyobb örömet valami, mintha az átböngészett kézírathalmazban megtalálja a sokat emlegetett 2. kötetét a 'Vadrózsák'-nak. Tehetsége szerint igyekezett volna rendezni, összeállítani, az Akadémia titkárának felügyelete alatt. Hanem a csalódás nem volt közönséges. A 2. kötet helyett az 1. kötet eredeti kéziratát találtam, úgy amint azt a 'Vadrózsák' szerkesztőjének beküldötték volt gyűjtőtársai. Ami legbecsesebb e kézírathalmazban, az a tájszó-gyűjtemény, Krizának nyelvészeti megjegyzései, mely az Akadémia nyelvészei előtt még eddig mind ismeretlen valami, s az is lesz még sokáig, azt hiszem.

Én szerencsésnek érzem magamat, hogy azt a keveset, mit találtam a kéziratok közt és elszórva a folyóiratokban és egyes lapokban, összeállíthattam, s ha nem is lehetett egy teljes kötet belőle, de méltó megnyitó a 'Magyar népköltési gyűjtemény' 3. kötetéhez, e tisztán székelyföldi gyűjtéshez. Hálásan gondolok Kriza János emlékére, kinek példája buzdító hatással volt reám gyűjtéseimben, s szívem mélyéből üdvözlöm a Nagy-Ajtán ünneplő unitáriusokat, jöllehet – kálomista vagyok.

–K.

A nagy-ajtai Kriza-ünnepély alkalmából⁴³¹

A negyvenes évekkel korszakot alkotó fordulat áll be a magyar költészet történetében. Petőfi, Tompa, Arany egész új irányba terelik költészetünket, egészséges érzékük önkéntelenül a hamisítatlan népköltészet felé fordult, s abból merítenek egészségesebb anyagot; magukévá teszik a nép eredeti gondolkozásmódját, beleélik magukat annak minden émelygéstől mentes érzelmvilágába, s ha saját érzelmük világából merítenek is anyagot, oly formába öntik, mely minden ízében magyaros, a magyar nép szellemével megegyező. Nyílt harcot kezdenek az ósdiak ellen, lerázzák magukról a terhes béklyókat, azokat a száraz verstani szabályokat, melyek annyira zsibbasztólag hatottak költészetünk gyorsabb fejlődésére, a metrumot mintegy a „régí jó világ” emlékéül tekintik, a ritmusnak hódolnak és egy rövid tized leforgása alatt diadalmaskodnak az ósdiakon úgy, mint a német romantikus költészet hívein.

Ugyanez időben, egészen zajtalanul, egy szerény kis irodalmi kör működött Erdély bércei közt. Zajtalanul működött, nem is vették nagyon észre. Tagjai közt nem is volt kimagasló alak, aki magára és társaira vonhatta volna a nagyközönség figyelmét. Pedig ami az úttörést illeti, e szerény irodalmi kör, melyet különben semmiféle cím nem tartott össze, mint pl. a vele egy időben működő 'Aurora' kört – még a 40-es évek előtt törni, egyengetni kezdte az utat, mely a 40-es években Petőfi, Tompa és Arany zászlója alatt, diadalra vezetett.

A szerény irodalmi körnek az a férfi volt a lelke, kinek neve e sorok élén áll. Oldalán látjuk Szentiváni Mihályt, kit legszebb korában ragadott el a halál, midőn éppen mint politikus és népköltő magára vonta volt az erdélyrészek figyelmét. Később Fogarassy Mihály, a nemrég elhunyt erdélyi katolikus püspök, majd Tiboldi István az egyszerű unitárius kántor, Riskó Ignác, Szolga Miklós stb. csatlakoznak hozzá. Egyik sem nagyobb szerű költői tehetség, de mindannyi a nép egyszerű, hamisítatlan dalaiban keresi a műköltészet megifjodását, átalakulását. Mindannyian a nép fiai, köztük élték le ifjúkoruk legjavát, ismerik gondolkodásmódját, érzelmeit, bűját, baját, szenvedéseit.

Kriza János már mint a kolozsvári unitárius gimnázium növendéke kivált társai közül irodalmi dolgozataival. Ő volt szerkesztője a 'Viola', majd 'Remény' című önképzőköri emlékkönyvnek, s az 1839-ben Kolozsváron kiadott 'Remény' című zsebkönyv az ő és társai szépirodalmi dolgozataival volt tele. Óda és dal. E kettő körül forgott költészete. A 'Vén körtefa' című ódája emelkedettség, ódai szárnyalás és meleg érzés dolgában nem hagy fenn

semmi kívánnivalót. A „vén körtefa” ott állott szülőháza mellett, ott, ahol ma kegyeletes ünnepet ült az erdélyrészi unitárius felekezet. Abból az alkalomból írta, midőn hosszas távollét után újra visszatér a szülői házhoz. A vén körtefa láttára lelkében felújulnak gyermekkori emlékei, csalódásai, s az ódai magaslatról hirtelen leszállva, elégikus hangon mondja:

„Szerettem én is, vívtam a szerencsét,
Amott a szív, erőm itt megtörött,
Szilagba hullt reményem szép hajója,
Csüggedve állok romjaim között.”

Az 'Erdővidék az én hazám', hol 'Zöld erdő zúgásán, vadgalamb szólásán' nevelte fel anyja, a 'Mondd meg nekem kapuzábé' kezdetű és még számtalan dala valóságos gyöngyei a népköltészetek.

Nem volt ő termékeny költő. Keveset írt, de jót, amit kevesen mondhatnak el magukról. Talán azt is mondhatnók, hogy nem volt született költő, hanem igazi kedély, aki kora fiatalságától gyűjtögette a nép dalait, s ezek hatása alatt írta egyik-másik dalát. Mint költőt felülmúlja őt kortársa, Szentiváni Mihály, s ha a 'Vadrózsák' eszméje meg nem villan agyában, épp oly ismeretlenül halhat meg, mint Szentiváni, kiről ma vajmi kevesen tudnak. Lehetett volna amúgy is püspökké, de hogy szülőházát ma emléktáblával jelölték meg, az csak másodsorban illeti az unitárius püspököt.

Kriza János a 'Vadrózsák'-ban halhatatlanította nevét. Már 1843-ban szép gyűjtemény volt birtokában. De az akkori viszonyok nem voltak alkalmasok arra, hogy napvilágot láthassanak. Ismeretlen fiatalember volt, épp olyan ismeretlen, amilyen volt maga az a kincs, mely birtokában volt. A magyar költők csak annyit tudtak a székelyről, hogy azt még góbénak is hívják. Hogy aztán annak a góbénak még költészete is legyen, arra ugyan nem gondolt senki. És 1846-ban előáll Erdélyi János magyar népdal-gyűjteményével. A Kisfaludy-társaság kiadja. Van benne néhány csángó és székely dal is, mintegy ízelítőül. A figyelem némileg a székely népköltészet felé terelődik, azonban közbejön 1848 és 49, az irodalom szünetel, rá az ötvenes évek, az irodalom még mélyebb tespedésbe süllyed. Szóval, nincs irodalmi élet. Tudományos társulataink szünetelnek, a Kisfaludy-társaság, az egyetlen szépirodalmi testület nem különben.

Ami ez idő alatt létrejött is a költészet mezején, abban nincs sok köszönet. Tompa, Arany föl-följajdul néha, majd az ötvenes évek vége felé e nemes fölajdulásokba éktelen csiripelés vegyül. Pákh Albert, a 'Vasárnapi Ujság' akkori szerkesztője volna

megmondhatója, hány kis Petőfi ugrott elő egyszerre, mintegy villanyütésre. Ezek aztán meg túlságban, egész az émelygésig vitték a népiest, oda jutottak, hová húsz évvel azelőtt romantikusok, természetesen más-más téren.

Soha alkalmasabb időben nem jelenhetett volna meg a 'Vadrózsák', mint költészetünk e fattyúhajtásos korszakában. E könyv megjelenése (1862) esemény volt. Egy újabb forrást nyújtott a költőknek, balladai részéből minden világos, józan elme könnyen levonhatta magának a szabályokat, melyeket az iskolában vagy rosszul tanítottak, vagy ha jól, félreértetett. Dalaiból, s itt értem azokat is, melyek a gyűjtemény végén szerzőktől voltak fölvéve, megtanulhatták, hogy nem a dagály, émelygő szentimentalizmus, hanem a természetesség, a keresetlenség adja meg a dalnak szépségét.

Van a székely népdaloknak valami speciális jellege, mely élesen megkülönbözteti a magyartól. Nincs meg benne az a szilajság, betyárkodás, inkább naiv, mélyérzelmű, de ritkán hallatja a kétségbeesés hangjait, ha kisírta magát, hamar öröme szakad ismét, könnyen vigasztalódik, öröm és fájdalom gyorsan váltakozik ugyanegy dalban. A kétségbeesés, a vad fájdalom hangja ritka, de aztán mikor kitör, nem ismer határokat. S ott, hol átokba csap át egy-egy ballada vagy dal hőse, épp azt a hatást teszi ránk, mintha az ég haragját hallanók mennydörögni. Íme egy ízelítőül:

„Hova lábad teszed,
Bánatvirág keljen,
Te fejér ágyadban
Kígyófi heverjen.
Kit legjobban szeretsz,
Örökre veszeszd el,
Te bubánatodat
Ne értse meg ember!”

Ebben a nyolc rövidke sorban annyi költészet, annyi drámai erő és emelkedés van, mely alá bármelyik fiatal „nyomtatott” poétánk szívesen aláírhatná nevét. Nem vallana szégyent.

A székelynek balladái is egészen más természetűek, mint a magyar balladák. Ez utóbbiak közt kevés is van, mely a régi korból maradt volna fel. Az újabb időben keletkezettek pedig nagyjából betyárhistóriák Sobriról, Zöld Marciról stb. Rendesen négysoros versszakra vannak osztva, páros rímmel. A régi székely balladákat – eltekintve tárgyuktól – kiválólag az jellemzi, hogy csak elvéve rímelnek. Ezekben ritmus pótolja a rímet, közbe-közbe egy-egy asszonánc és alliteráció teszi zengzetesebbé.

Kriza János volt az első, ki megajándékozta irodalmunkat a népköltészet e gyöngyeivel, Gyulai Pál méltón nevezi őt magyar Percynek. Az volt ő nekünk, ami Percy az angoloknak.

'Kádár Kata', 'Bodrogi Ferencné', 'Kőmíves Kelemen' mind megannyi remekei a ballada-költészetnek. A közörmöt, melyet megjelenésük okozott, csakhamar megrontani kívánták oláh testvéreink. Azzal a váddal állottak elő, hogy a 'Kőmíves Kelemen'-t valamelyik túlbuzgó gyűjtő fordította, jobban mondva alakította át az 'Argesi zárdá'-ból.⁴³² Egész sora kerekedett erre a hírlapi polemiáknak, mely a gyanúsítók meghátrálásával végződött.

A 'Vadrózsák'-ban még kevés a ballada. A könyv túlnyomó részét dalok, gyermekjátékok, tánc-szavak, mesék teszik, s végül van egy tájszótár és egy nyelvészeti értekezés, melyet az akadémia annak idejében a Sámuel-díjjal tüntetett ki.

Kriza nem annyira gyűjtője, mint szerkesztője volt a 'Vadrózsá'-nak. Mint unitárius püspök levelezésben állott a hatásköre alá tartozó papokkal és kántorokkal, ezek egészítették ki az anyagot, melyet még fiatal korában gyűjtött volt, ő maga aztán a hozzá beérkezett költészeti és nyelvészeti adatokat rendezte. Így írta nyelvészeti értekezését a hozzá beérkezett adatok alapján, finom érzékkel, a lehető legnagyobb óvatossággal járva el az egyes adatok összehasonlításainál.

A 'Vadrózsák' megjelenésével nem szűnt meg buzgalma. Egy újabb kötetet tervezett, mely azonban fájdalom, 1875-ben bekövetkezett halálával dugába dőlt. Időközben az egyes folyóiratokban és lapokban tett közzé több balladát és dalt, s ezen kívül hagyatékában is maradt.

Kriza János egy hosszú életen át páratlan lelkesedéssel, buzgalommal karolta fel a népköltészet ügyét, buzdította, serkentette papjait, ismerőseit a nép szellemi kincseinek összegyűjtésében. Az ő szülőházát méltán jelölik meg emléktáblával, s úgy az unitárius felekezet hívei, mint az irodalom emberei, kik ez ünnepélyen részt vettek, kegyeletos hálát róttak le az unitárius püspök és a 'Vadrózsák' szerkesztőjének emléke iránt.

Benedek Elek

---

⁴³² Az Arges-kolostor balladája témájában Kőmíves Kelemen balladájával rokonságot mutat, erről lásd bővebben: Majland Oszkár: Az árgesi zárdá mondája és annak egy hunyadmegyei variációja. Déva 1885. (– a szerk. megj.)

Kossuth Lajos a népköltészetben⁴³³

Márványszobrokat, melyeket nemzeti hála emel korszakalkotó férfiaknak, nagy és kis nemzetek történetét rejtő vaskos foliánsokat,⁴³⁴ mind megsemmisítheti idők rohanása, csak azt az emléket nem, melyet a nép emel romlatlan szívében. Rege vagy dal alakjában, idők végezetéig, örökkön-örökké tart apáról fiúra szállva szent hagyományként, az a magasztos nimbusz, mellyel nagyjait körülveszi a nép. A székelynek nem kell könyvből tanulni meg, hogy ki volt, mi volt Attila, neve és tettei hagyományképpen szállottak apáról fiúra, büszke nemzeti önérzettel telt dala van róla, mely így kezdődik: „Attila volt az ősapám!” Ez az erős nemzeti érzet, ez a hatalmas, büszke öntudat lelkesítette annyi századokon át e maroknyi népet, s tartotta fenn a maga romlatlanságában ellenséges indulatú nemzetiségeknek közepette.

És így van ez minden jóra való népnél. Mindenkinek megvan az ő nemzeti hőse, az ő „félistene”, olyiknak több is, akikről csodásnál-csodásabb dolgokat tud regélni, szeretettel, imádattal csüng alakjukon, félistenekként dicsőíti dalaiban, s neveiknek csak pusztá említésére is szent lelkesedés szállja meg szívét.

A magyar történelemnek annyi kimagasló alakja közt nincs egy is, aki nevét oly kitörülhetlenül véste volna népe szívébe, mint Kossuth Lajos. Van abban valami talányszerű, hogy népünk a forradalomnak annyi nagy és népszerű alakja közt egyedül a Kossuth nevét veszi körül azzal a fényes nimbusszal, melynek a világtörténelemben nem könnyen találjuk párját. Azoknak a népdaloknak java része, melyek a forradalom és az azt követő gyászkorok idejében keletkeztek, az ő nevéhez van fűzve, őbelé veti a nép összes reményét, tőle várja szabadulását, egy jobb kor hajnalát, s mikor annyian lesznek hontalanokká, csak őutána hullatja könnyeit, csak őutána hallatja jajszeit, keserves panaszát.

A tengerentúlról is érzi szíve dobogását a nagy hontalannak, még mindig hiszi, hogy végrehajtja egykor a megváltás művét, a kétségbeesés legsötétebb pillanatában is föl-fölragyog a remény egy csillága, mint futó mosoly az elborult arcon. Csak őrá hiszi, hogy segíthet a nép baján, szembeállítja a császárral magával, őneki azt mondva meg, hogy hány forint az adója a magyarnak, a császárnak pedig, hogy ne hordja el a magyar legényeket.

„De szeretnék a Kossutthal beszélni,
De még jobban szobájában sétálni.

⁴³³ Forrás: Benedek Elek: Kossuth Lajos a népköltészetben. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 260. (szept. 21.) pp. 1–3.

⁴³⁴ foliáns = nagy alakú könyv

Megmondanám én a Kossuth Lajosnak,
Hány forint az adója a magyarnak.”

Csak itthon volna, csak hazajőne Kossuth Lajos, de másképp is lenne sorja a magyarnak! Ez az elfojtott sóhajtás látszik kifejezve lenni egy rövidke dalban, mely az előbbinek magyarázatául is szolgál. Mert:

„Könnyű a németnek,
A kutya németnek
Adót egzekválni;⁴³⁵
Nehéz a magyarnak,
A szegény magyarnak
Kossuth Lajost várni!”

Bizony nehéz, azt a Kossuth Lajost várni, aki neki „édes apja”, a felesége meg „édes anyja”!

A rajongással határos szeretet nyilvánulása ez, gyermeki ragaszkodás, mely félistent és apát lát egyszemélyben, akit szeret és imád egyszerre. Majd meg naivul „író deák”-nak nevezi. De milyen íródeáknak! Akinek nem kell gyertyavilág, mert

„Megírja ő a levelet
A ragyogó csillag mellett,
Éljen a magyar.”

Talányszerűnek mondám az imént, hogy a forradalom annyi kimagasló alakja közt csak a Kossuth nevét környezi oly fényes nimbusz a nép dalaiban. Ha vele egyszerre említ is más neveket, a főalak mindig ő marad, az ő neve látszik fényt árasztani a többire, vagy legtöbbször azért emlegeti egy helyen vele, hogy még kisebbeknek lássuk a többit. Íme a példák:

„Első, első, legelső
Kossuth Lajos az első,
Második a Windischgrätz,
Kinek népe mindig vész.
Harmadik a Jellasics,
Kinek népe soha sincs,
Negyedik a Görgei
Ki a népet töreti.”

Vagy:

„Kossuth Lajos híres komendáns,
Windischgrätz meg üres tarisznyás.
Ott a német retirál,
Komáromig meg se áll,
Pétervárt kvártélyt csinál.”

⁴³⁵

egzekválni = végrehajtani; itt: beszédni

Csak az ötvenes években lesz népszerűvé ömellette két alak: Klapka és Türr, akiktől a nép szintén szabadulását várja; ugyanakkor lesz népszerűvé egy más nemzet hőse is: Garibaldi. Az ötvenes években, midőn egy időre új remény szállja meg a szíveket, Kossuth neve mellett többször halljuk Klapka és Türr neveit a népdalokban, még a Garibaldiét, ki népszerűségben egyenest következik Kossuth után. Ki ne ismerné e dalt:

„Szenyes az én ingem,
Szenyes a gatyám is,
Majd hoz Kossuth tisztát,
Türr Pista meg puskát.
Éljen Garibaldi!
Kossuth, Klapka és Türr,
Mind be fognak jőni,
Sereg is jó velők
Husz-harmincz ezernyi,
Éljen Garibaldi!”

Az a megtörhetetlen hit, melyet a nép az ő „édes apjá”-ba vetett, mely nem hagyta csüggedni még akkor sem, mikor már minden szép remény füstbe ment, nem egy dalban nyilvánul. Csak ő éljen, csak ő meglegyen, akkor még nincs semmi veszve. Hibázik a regimentje? Az se baj.

„Ha hibázik kettő-három,
Lesz helyette tizenhárom.
Éljen a magyar.”

És lesz a kettő-három helyett tizenhárom, meg több is, de még az sem elég, azt üzeni Kossuth Lajos. Na már akkor:

„Mindnyájunknak el kell menni,
Éljen a magyar!”

Hisz van elég arra való, aki elmenjen, csak ő meglegyen, csak az ő szelleme örködjék felettük. „Pedig megvan”, mert mint a nóta kedves naivsággal mondja:

„Kossuth Lajos a Bakonyban
Fel s alá sétál,
Dupla puska az oldalán,
Magyar huszárt vár.
Kossuth Lajos még megvan,
Magyar huszár elég van,
Éljen a magyar.”

Amily ragyogó derűtség, elevenség, szent lelkesedés, mely a veszedelemmel mit se törődik, amily büszke önérzet szólal meg a forradalom dalaiban, épp oly sötét lehangoltság, elfojtott keserv, bús panasz vonul át azokon a dalokon, melyek az elnyomatás korszakában születtek. A szívekből nem hal ki még a remény, ki-kitör a sokáig elfojtott keserv, még csak egy lépés a lemondás, a kétségbeesés legszélső határáig, de a legsötétebb pillanatban megjelen Kossuth alakja dicsfény övezten... Azé a Kossuthé, kiért gyászban van Magyarország! A nép nem tagadja azt, megmondja magának a császárnak azzal az őszinteséggel, mely csak a népeknek lehet sajátja, s hogy az őszinteség még feltűnőbb, nyomatékosabb legyen, azokkal mondatja, akiknek – ha ártatlanul is – részük van abban, hogy: „gyászba borult a magyar ég.” Halljuk csak a jellemző nótát:

„Udvarhelyről három zsandár utazik,
A császárral az uton találkozik.
Kérde tőlük: »jó barátim, mi ujság?«
– Elment Kossuth, gyászba van Magyarország!”

Mindenesetre egy kissé komikus benyomást tesz ránk e naiv őszinteség, mely éppen nem akar sérteni, s maga aki csinálta, az tudta bizonyára legkevésbé, hogy mit mondott.

Szintén Magyarország gyásza van kifejezve a következő dalban is, melyben már a „sárga-fekete rongy” szerepel.

„A toronyban sárga fekete rongy lóg.
Alatta egy bámész nép ott ácsorog.
Kérd az egyik: Bátya, hát itt mi ujság?
Elment Kossuth, oda van Magyarország!”

Íme egy névvel egy ország sorsa összekötve. Egy név, mellyel a szabadság eszméje oly szoroson van egybekapcsolódva, hogy egyik a másik nélkül nem is elképzelhető. Annak, akinek alakján oly szent lelkesedéssel, korlátot nem ismerő rajongással csüngött millió meg millió szív, akiben megváltóját látta és látja, akinek nimbusza még akkor se veszített fényéből, mikor „oda volt Magyarország”: annak úgy kellett együtt érezni népével, amint magyar még soha! Egy titkos varázserőnek kellett összekötni szívét annyi millió ember szívével, varázserőnek, melyet azok, kik nem éltek át azokat a fényes és gyászos napokat, megmagyarázni nem, csak sejteni tudhatnak.

A Kossuth-név nimbuszát nem tépte meg az idők szélvésze, sőt nevelkedik fényében, magasztos voltában. E nimbusz ott fog ragyogni sírja felett is, alakja csak nőni fog a századokkal, mint ama hősöké, kiknek emlékezetét a szájhagyomány őrizte meg ezredéveken át számunkra. Mert hol a félistenek emlékét kell megőrizni, ott a népnek nincs szüksége

márványszoborra, még kevésbé Clio följegyzéseire. Megőrzi azt ő maga, híven, szeretettel, szent örökségként hagyja nemzedékről nemzedékre.

Midőn e sorokat írom, Kossuth Lajos 80. évét tölti be. Az ország minden részében megünnepelték e nagy napot, szerényen, de igazi kegyelettel. Azokhoz a számtalan jó kívánságokhoz, melyek e nap alkalmából keresik föl Magyarország volt kormányzóját, én a nép e szívből fakadt dalával járulok:

„Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára,
Valahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája.”

Benedek Elek

Rezső trónörökös mint vándorlegény⁴³⁶

Baranyai népmese

A nép fantáziája korlátlan, nem ismer határokat. Csodás, valószínűtlen történeteket köt soha nem élt alakokhoz, vakmerő képzelete nem ismeri azt a széles űrt, mely a koronás főt elválasztja a földhöz ragadt szegényembertől, együtt szerepelteti őket, mintha egy bölcsőben ringatták volna... A nép szerepelteti a csodaszerűt, a tőle távolesőt. Balladákban, népmesékben egyre szerepelnek a fejedelmi személyek, pedig jól tudjuk, hogy éppen ezekből lát legkevesebbet vagy éppen nem is lát soha teljes világéletében. Az a nimbusz, mely a fejedelmek személyét körülveszi, a nép szemében még fokozódik.

A mesék kora lejárt. Azaz jobban mondva nem is a mesék, hanem a mesecsinálás kora járt le. Ma már csak alakul egyik népmese a másikkól, változik, romlik; hol elvesznek belőle, hol toldják-foldják a meglevőt, de újat, eredetit bajosan produkálnak.

De az a féktelen fantázia mégsem nyughatik. Annak a tanulatlan fejnek, annak a szomjas léleknek valami tápanyag kell. Ebből vagy abból produkálni kell valamit. Ha nem egyéb, élő alakokat szemel ki a merész fantázia, s szájukba ad olyan beszédet, véghez vitet velük oly dolgokat, mikről az illetők tudnak legkevesebbet. Természetesen ez alakoknak tőle távol esőknek kell lenniök. Oly magaslatban kell állniok, hová szolgalelek remegve, lopva tekint fel, de az a romlatlan lélek bátran néz szembe vele – képzeletben, sőt továbbmegy, szépségesen le is vonja magához, a maga egyszerű körébe.

Ennyit előljáró beszédnek. És most térjünk a dologra. Meg vagyok győződve, hogy olvasóink közül alig akad egy ember, ki némi megütődést ne érzett volna e különös cím olvasásakor: 'Rezső trónörökös mint vándorlegény'. És aztán rá még: „népmese”. Rezső trónörökösről népmese! Minden esetre furcsán hangzik, de úgy van. Egy levelet kaptunk Rácz-Kozárról Baranyából, kíséretében egy népmesét, melyet itt közlünk, úgy, amint a nép „elémondja”. Megjegyzéseinket majd megteesszük rá utána.

Íme az érdekes mese:

Egyszer a Rezső királyfi nem is erős régen, mit gondolt, mit nem, azt mondja az édes apj'-urának:

---

⁴³⁶ Forrás: Székely Huszár: Rezső trónörökös mint vándorlegény. (Baranyai népmese.) = Budapesti Hirlap 2 (1882) No. 152. (jún. 7.) pp. 1–3.
Rudolf trónörököséről van szó (– a szerk. megj.)

– Felséges apám uram! Én bizony elmegyek a kigyelmed hű népe közé, megfordulom magamat köztük, hadd lássam: hány hét a világ. Amit lehet segítsek a szegény földnépén, hej! mert tudom én, hogy sok teher nyomja vállukat, osztég az igazságot sem osztják mindenütt a böcsület régulája szerént!

– Nincs ellene mondásom, édes fiam – mondá őfelsége –, az isten vezéreljen utadban. Neked már van bélátásod, nem vagy gyermekésszel, hanem míg útra kerekednél, fogadd meg a felséges apád tanácsát. Öltözz képbe,⁴³⁷ s úgy vegyülj az én hű népem közé, mert különben – a mondó vagyok, hogy – hiábavaló utat téssz meg.

Nem mondatá kétszer ezt a királyfi, csak béserülte egy ódalszobába, elérendelé hűséges inasát, s megparancsolá, hogy neki egyszeribe egy egész öltözet vándorlegényes ruhát teremtsen a föld alól is.

Az inaska szinte hanyotég esék nagy bámulatában, de felséges gazdája parancsolta, s egy minutumra elértemtette a rongyos ruhát. Felhúzá ezt a királyfi csillogó fényes ruhájára, s hűséges inasát Istennek ajánlva, elindula apja országába.

Ment, ment a királyfi hegyen-völgyön keresztül. Mikor a nap éppen egy kópjányéra⁴³⁸ jött fel az égen, akkor ért be Pécs városába. Megyen, megyen egyik utcán. Egyszer csak megállapodik egy bolt ablaka előtt. Nézi a sok mindent, ami oda ki volt rakva. Amint nézdegélte azokat a cifra portékákat, csak kiáll a boltos, s rákiált:

– Mit keres itt kee, hé! Álljon odébb innen egy házzal. Ne te nézze meg az ember, még addig nézi a derága portékákat, hogy...

Hát bizony a királyfi nem szólott semmit. Odébb állott. Kibandukol a város külső részébe. Amint egy kapu előtt haladna el, meglát egy fiúcskát. Hát az olyan keservesen sírt az istenadta.

– Mi lelt téged, te kis fiú? – kérdé a felséges herceg.

Azt sem felelte rá ez, hogy: Mihálybá! Megfordult, s úgy eltűnt a kapu megett, mintha a föld nyelte volna el.

– No! – gondolja magában a királyfi, bizonyosan megverte az apja vagy anyja valami csintalanságért. Mégis csak betekintek a házukba. S azzal bement.

– Adjon Isten szerencsés jónapot!

– Fogadj Isten! – felelé a gazda.

Hej, de szomorú egy fogadj isten volt az, hallják kee'tek! Az asszony ott feküdt a szalmazsákon, egy katonaköpenyeggel betakarédzva, még vánkos se volt nyomorú feje alatt, s

---

⁴³⁷ Inkognito (– *Benedek Elek megj.*)

⁴³⁸ Egy kópjanyél hosszúságára (– *Benedek Elek megj.*)

olyanokat jajdult, hogy elfacsarodott a szíve, aki hallotta. Az a kicsi fiú most is csak rőkölt keservesen a kuckóban, a gazda pedig olyan elkénytelenedett pofával ült az asztalnál, mint a három napos esős idő.

– Hát kee’ mi járatba’ van földi? – kérde a gazda nagy szomorúan.

– Én bizony – mondá a királyfi – szegény vándorlegény vagyok, már két napja, hogy se nem ettem, se nem ittam, az Isten is megáldaná érette, ha megszánná keserves sorsomat.

Azt mondja erre a gazda nagy keserűséggel: Hallja meg kee’, szegény vándorlegény! Ha volna egy karéc kenyérem: odaadnám felét. De nézzen csak ide az asztal fiába. Két napja, hogy nem volt kenyér benne. Ahol ne az anyjuk! Ott fekszik már fél esztendeje. Amit kerestem, mind a patikának fizettem. Azután az ingó-bingóságra került a sor. Az egzékutor⁴³⁹ nyakamra jött. Fizess adót! De honnét!? Kihúzta a párnát is szegény anyjukom feje alól. Volt még egy-két akó borom. Az is most a városházánál van, holnap ellicitálják. Hej! – hiszen ha nem kellett volna annyit Boszniában lógeroznom,⁴⁴⁰ most másképp volna a sorsunk, az áldóját, aki feltalálta azt a veszett országot!

Elérzékenyedék erre a királyfi. Úgy potyogott a könyje, mint egy gyermeknek, s nagy szívbeli szomorúsággal elbúcsúzik a gazdától.

Eljött a másnap. Hát lelkem s Istenem bezzeg volt-e sokadalom a városháza előtt! A tenger sok portéka halomba volt rakva, itt egy tehén, ott egy borjú, pergett a dob, az egzékutor kiabálta, ahogy csak a torkán kifért: senki se többet? Üsd rá! Háromszor!

Csak oda vegyül egyszer a nép közé vándorlegény képibe’ a királyfi is. De bezzeg lett-e mindjárt nagy álmélkodás! Az a rongyos vándorlegény úgy verte fel annak a sok ócska-bócska portékának az árát, hogy csak egy vánkósért többet ígért, mint amennyit az egész megért.

No! jól van. Ráütnek mindent, de mindent a rongyos vándorlegényre. Hanem még ki is kell fizetni! Elé a pénzzel szegény vándorlegény! De bizony elé is vett az olyan tűrés bankót, hogy az egész gyülekezetnek szeme-száa elállott.

– Hahó! Nem addig a! – förmede rá most a bíró. Megállj, te naplopó, te semmire kellő! Hol vetted ezt a tenger sok pénzt? Hamar ide hajdu! Vezesd a kóterbe! Majd kitudódik! Megállj csak!

---

⁴³⁹ egzékutor = végrehajtó

⁴⁴⁰ lógerozni = táborozni, tanyázni. 1878-ban az Osztrák-Magyar Monarchia a berlini kongresszus felhatalmazása alapján okkupációval (foglalással) megszerezte Bosznia-Hercegovinát, ahol nemsokkal rá lázadás tört ki az új hatalom ellen, amelynek leverésére magyar katonákat is nagy számban bevetettek (– *a szerk. megj.*)

Mikor éppen a hajdú meg akará fogni a felséges királyfit, kigombolá ez egy micre⁴⁴¹ a rongyos ruhát. Hát én Jézusom s szűz Máriám! Olyan fényes, aranyos ruha ragyog a rongyos alatt! A királyfi mellén ott a sok monéta,⁴⁴² s közből a mellén őfelsége Ferenc József képe! Olyan szép volt, hogy a napra lehetett nézni, de arra nem.

Az a sok tenger nép – de hát még az egzekutorok mindjárt legelő! – térdre borultak felséges színe előtt, s gráciáért könyörögtek.

Megszólala ekkor a királyfi, s ezt a beszédet mondá a néphez:

– Atyafiak! Azért jöttem én közétek, hogy kitudjam sorsotokat. Látom, hogy nyomorúságban vagytok, pedig az én felséges apám-uram megparancsolta, hogy nem szabad nyúzni a szegény népet, de sőt inkább annak előmenetelére kell lenni. Ez alkalmatossággal még pénzt hagyok számotokra, hogy minden nyomorúságtól megszabaduljatok!

Ezeket mondván a királyfi, még egy jó türes bankót kiosztatott, s azzal eltávozott a városból, hogy tovább járja országát vándorlegény képében.

*

Eddig a mese. Látnivaló, hogy ez tisztán a nép fantáziájának szüleménye, amennyiben a trónörökös nem is járt soha az illető városban. A mese beküldője megjegyzi, hogy bizonyosan valami hóbortos angliusz juxa⁴⁴³ szolgáltatott alapot a meséhez. Mi e föltevést nem oszthatjuk. Mindenesetre különös, hogy a nép ott szerepelteti a trónörököst, ahol soha sem járt teljes életében. De ez csak az előljárobeszédben kifejtett véleményünket igazolja, hogy: a nép fantáziája nem ismer határokat, s szerepeltet képzelt vagy oly élő alakokat, akiket csak nevéből, híréből ismer. A nép, mely atyját, jótevőjét látja a fejedelem személyében, mintegy előszeretettel vitet véghez vele oly dolgokat, mik nem történtek ugyan meg, de megtörténhetnének. Így alakult Mátyásról, az igazságosról is sok költött mese, melyek közül akárhány forog ma is a nép ajkán különféle variációkban. Elég az ő fantáziájának egy semminek látszó tény, hogy abból egész históriát alkosson.

Különben az itt közölt mese tárgya nem új egészen. Népballadában is van ehhez hasonló, persze azzal a lényeges különbséggel, hogy a balladában csak „egy királyfi”-ről van szó, itt pedig egyenesen Rezső trónörököséről. A balladában is inkognitóban megy lánynézőbe a királyfi. És dacára annak, hogy e mese Rezső trónörökös személyével van összekötve, egy

---

⁴⁴¹ mic = perc

⁴⁴² monéta = pénz, érem

⁴⁴³ juxa = mókája, tréfája, csínyje, beugratása

elrontott ballada-töredékkal van dolgunk, amilyen akárhány van. Így pl. a Kádár Kata és a Kőműves Kelemenné című székely népballadák egyszerűen prózában is forognak a nép ajkán. Csak ez az eset áll az itt közölt mesénél is, melyet azonban Rezső trónörökös személyének belevonása szokatlan, újszerű színezettel von be.

Székely Huszár

Baka költészet a lázadók földjén⁴⁴⁴

Egy székely baka leveléből

A katonadalok valóságos gyöngyei a népköltészetnek. Ha számra nem is, de annál inkább felülmúlják értékben a közönséges szerelmi dalokat. Oka nagyon egyszerű. Míg ezekben pusztán kettős érzés: a szerelmes szív csalódása vagy ellenkezőleg, boldogsága az uralkodó, addig a katonadalokban ugyane kettős érzés a legtöbbször még más két érzéssel: az édes otthon után való sóvárgás és a gyermeki szeretettel jár karöltve. E három érzés váltakozása az, ami a katonadalokat fölébe helyezi a szűkebb körben mozgó szerelmi daloknak. Tévednek, kik azt hiszik, hogy a népköltészet kora lejárt, hogy a műdal halálos veszedelemmel fenyegeti a népdalt. Ezt csak olyanok mondhatják, kik a nép között nem forogtak. Korunk rohamos haladása, ha árt is valamit a népköltészetnek, nem sokat. Sőt éppen azok az újítások, melyeket a nép napról-napra lát, s melyeknek ő maga is aláveti magát, szolgáltatnak neki igen hálás tárgyakat, hogy azokat dalaiban kigúnyolja, ekként fejezve ki ellenszenvét a neki nem tetsző újítások iránt.

Egy székely baka (neve Márton József) két levele van kezemben. Egyiket kedveséhez, a másikat egy barátjához írta Maros-Vásárhelyre. Mindkét levél részint prózában, részint versben van írva. A kedveséhez írt egy verses levél, a barátjához írt levélben pedig egy kis gúnyos dal is van – és miről! Azokra lövelli különben nem rossz akaratú gúnyjának nyilát, kik mert nem katonának valók, öt forint katonaadóval szolgálják a hazát! Íme egy újítás, mely most van először gúny tárgyává téve – dalban.

Megjegyezve még, hogy mindkét levél Focsában kelt május 17-én, itt közlöm először a gúnydalt:

„Kinek van most jól a dolga, nem másnak,
Mint annak az öt forintos bakáknak!
Kinek nem volt alkalmas a teste,
Minden évben öt forintot fizet le.
Jobb lett volna nekem is görbe lenni,
Mint Rosnyában éhen-szomjan szenvedni,
No de se baj, majt elmegyek még haza,
Ne szólj nekem te öt forintos baka!

⁴⁴⁴ Forrás: Kópé: Baka költészet a lázadók földjén. (Egy székely baka leveléből.) = Budapesti Hirlap 2 (1882) No. 146. (máj. 28.) pp. 3–4.

A lázadók földje: Bosznia. 1878-ban az Osztrák-Magyar Monarchia a berlini kongresszus felhatalmazása alapján okkupációval (foglalással) megszerezte Bosznia-Hercegovinát, ahol nemsokkal rá lázadás tört ki az új hatalom ellen, amelynek leverésére magyar katonákat is nagy számban bevetettek (– a szerk. megj.)

Jajgat otthon, hogy mennyit kell fizetni,
De én tudom: mit kell itten szenvedni.
Sok szenvedés... de ez még mind megjárna,
Csak soknak van otthon három-négy árva!”

E dal után következő érdekes megjegyzést írja a levélíró: „Bocsánatot barátom ezen szavaimért, mert ez mind illet »tüktököket«, mert az öt forintot csak valami bajjal kifizetgetitek, de amit mi itten eltöltöttünk és amin átmentünk, soha meg nem lábalhassuk, mert egyik is – másik is olyan nyavalyát kapott, hogy sohasem fog kitakarodni belőle.”

E megjegyzésre közvetlenül egy dal következik e címen:

„Székely bakák dala

Ferenc József elküldé a cédolát,
Hogy a bosnyák megfujta a trombitát,
Sok fiatal elhagyta a hazáját,
Rája vette (vetette) a sors gyászos fátyolát.
Boszniának magos hegyén a tanyánk,
Hol a szél is ellenségekint fuj reánk.
Magos sziklák fenyegetnek bennünköt,
Ha lezuhan, betemeti testünköt.
Mély az árok, meredek a hegyoldal,
A tetején ellenséges »rajvonal«;
Büszke székely baka ha ezt meglátja,
Bátran rohan a vad bosnyák csodára.
Ó te kis lány, hányszor jutsz te eszembe!
Mikor mászok a kőszikla-tetőre.
Álomképed sugja nekem: előre!
Nem látlak meg kedves babám sohase!
Nagy rohammal jön a bosnyák serege,
Ugy tüzelnek, hogy a fa is sír bele!
Ágyu dörög, ropognak a fegyverek,
Most tudjuk meg: melyik a székely gyerek!
Erdélyország szép határán születtem,
Ferenc József katonájává lettem.
Életemnek a legszebbik korában.
Éhen-szomjan harcolok a csatában!”

Eddig a székely bakák dala, melyhez a levélíró odajegyzi, hogy: „Ezt, aki írta, próbálta és az így volt és van, tük bár nem hiszitek, de azt mi tudjuk.” Érdekes az is, mit levele végén ír: „Szeretném még ha az isten visszavezérelne Vásárhelyre és még két olyan gombócot megehetném, mint te vagy, mert már rég, hogy nem ettem.”

A másik levél, melyet az ő kedves Lillájához írt Márton József, szintén részint vers, részint próza. Szerelmi ömlengés alexandrinusokban, emlékeztetve a század elején élt poéták efajta verseire. Ízelítőül csak e két sort vetem ide:

„Mert embernek nincs annyi okossága:
Mindnyájunknak mily nagy nyomorúsága!”

E három sort nem ártott volna felolvasni a képviselőház „bosnyák hetén”. Oda pászolt volna.

Kópé

Székely népszokások és babonák⁴⁴⁵

Maholnap kivesznek mindazok az ősrégi jó népszokások. A legtöbbje csak töredékesen maradt ránk, s ki tudja, hány veszett el nyomtalanul. Mentsük meg az enyészettől legalább azokat, melyek még itt-ott léteznek, s melyeket a szájhagyomány megőrzött számunkra. A civilizáció veszedelmes ellensége a népszokásoknak, babonáknak. Kár értük. Kár azokért a babonáért is, melyek inkább csak „babonás szokások”-nak nevezhetők, s melyek semmi ártalmára nincsenek a népnek, aminthogy maga sem veszi azokat komolyan. Az emberi életben nincs talán egyetlen egy mozzanat is – legyen az bármily jelentéktelen –, melyhez a népnek valami babonás szokása ne fűződne, kezdve a születés pillanatától a halál pillanatáig, a keresztelestől a temetés ünnepélyes szertartásáig.

Kövessünk bizonyos sorrendet, s kezdjük ott, ahol az élet még csírájában van.

Ha olyan nő előtt, ki áldott állapotban van, valami ételnéműt vesznek elő, el nem mulasztanak megkínálni belőle, nehogy „megkívánja”, ami rendesen rosszulállat jár. Midőn bekövetkeznek a kínos órák, a nő férje markából iszik vizet, hogy hamarabb szabaduljon kínjaitól. Az újszülöttet, mihelyt világra jött, a bába háromszor forgatja meg a tűz lángjánál, hogy „tűzről pattant” legyen a kisbaba. A beteg anyát látogató vendégek ruhájukról valami szőrt, vagy egy hajszálat, szóval bármi csekélységet otthagynak, hogy az anya tejét és a gyermek álmát el ne vigyék magukkal. A kicsikére még gyöngéden rá is pökdösnek, ezt mondván: „Ptü, ptü! Meg nem ígézlek!”

Negyvenkét nap letelte előtt az anyának nem szabad elhagyni az ágyat, ha érez is magában erőt arra. Ez idő alatt nem szabad semminemű munkát végeznie, s míg ez az idő letelik, a koma- és szomszédasszonyok visznek ételmet: levest, sültet, tésztaneműeket (többnyire kürtös kalácsot és száraz pánkót), bort és mézes pálinkát, vagy egy szóba foglalva az egészet – mint a székelyek nevezik – radinát.

A negyvenkét nap leteltével templomba megy a felüdült anya, s a szent asztalra letesz egy bizonyos összeg pénzt: hálaadó fejében a felgyógyulásért. Az újszülött megkeresztelésénél a keresztapák és -anyák egy-egy ujjokat a gyermek fejére teszik, s ezáltal „megszentelik”.

A házassági szokások csekély eltéréssel ugyanazok a székelyeknél és magyaroknál is. De azt hiszem speciális székely szokás lesz (bár ott is kezd kimenni a divatból), hogy ha két legénytestvér közül a kisebbik házasodik meg előbb, a bátyja büntetésből egy kecskét tartozik

---

⁴⁴⁵ Forrás: Székely Huszár: Székely népszokások és babonák. = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 123. (máj. 5.) pp. 1–2.

neki adni. Ez régi székely „törvény”. A pap tudvalevőleg háromszor hirdeti ki a házasságot. E háromszori hirdetésen jelen kell lennie a lánynak és pedig pártasan – s az egész isteni tisztelet alatt fenn kell állania. Ez a szokás is azonban csak itt-ott van divatban, míg az erdélyi szászoknál pontosan megtartják mai napság is minden faluban.

A régi székely törvény szerint a leánynak nem adtak semmi földbirtokot, kivéve természetesen, ha úgynevezett „fű leány”⁴⁴⁶ volt az illető. Csupán csak parafernumot adtak, amit az uraknál „Stařirung”-nak neveznek. Mikor a menyasszonyt elviszik a szülői háztól, a vőfélyek rendesen ellopnak valamit a szülői háztól, s ez bármiféle házi portéka legyen, többé vissza nem adják. Természetesen a menyasszony számára történik e lopás.

*

A haldoklót, ha nagy kínokat szenved, lefektetik a kopasz földre. Ha mégsem szabadul meg kínjaitól, háromszor megcsókolják a földet, hogy vegye magához. Midőn a ravatalra helyezik a halottat, hasára sarlót fektetnek, hogy meg ne dagadjon. A halottnézők megérintik lábait, nehogy álmukban küszködni kelljen az elhunynak hazajáró szellemével. A férfi halottat megborotválják: mezítelen jött, úgy is menjen el. A halottsiratás már egyforma minden népnél, ti. fennhangon siratják, érdemeit elősorolják, s ez annyira szokásos, hogy aki „szépen” meg nem siratja halottját, megszólják emberségesen. Van minden faluban nem egy, de több asszonyi állat, kik valóságos kapacitások a siratásban, s ezeket a szó szoros értelmében megfogadják e szomorú alkalomra, hogy odaálljanak a ravatal mellé, s az elhunynak egész élethistóriáját elsirassák. Hallottam olyan siratást, mely valóságos ritmusos költemény volt – rím nélkül, telve a legszebb, a legköltőibb sorokkal. Pl. ilyenek: „Ó szívemről hajtott gyönyörű virágom! Nem marada senkim ez árnyék világon! Mért szerzél anyádnak, az édes apádnak, e világon való keserves bánatot! Ki jár már ezután erdőre, mezőre, aratni, kapálni. Virágos kertünket nincs ki meggyomlálja, a sok majorságot nincs, aki dajkálja, jaj, jaj, jaj, szép gyermekem, aranyos virágom! stb.”

Természetesen az ilyen siratásokba vegyül aztán egy-egy olyan mondás is, mely komikus hatást tesz a hallgatóra, s számtalan eset van rá, hogy a szegény „megszomorodottak”-on kikapnak, s hetekig, sőt esztendőig egy-egy ilyen komikus hatású mondását „folytatják”. Így kaptak ki azon a szegény özvegyen, ki jámbor urát, ha ételt vitt neki a mezőre, messziről megismerte „tarka, foltos zekéjéről” stb. Egy pásztor neje meg így siratta el férjét: „Ó kedves uram, jámbor uram, ki kiáltja ezután Csíkorra tetejéről: u-u

trombás nye!” Ezt az „u-u trombás nye” kiáltást persze éppen olyan hangsúlyozással kiáltotta, amint jámbor urától hallotta volt, minek aztán az lett a következése, hogy az udvaron szomorkodó „trombás”⁴⁴⁷ befutott rá a halottas szobába.

Hogy a halott elsíratást mennyire túlságba viszik, erre jellemző például szolgálhat a következő eset is. Egy iskolatársam, ki éppen 8-os gimnazista volt, hirtelen elhunyt az intézetben. Egyszerű székely gazdának volt a fia. Az elhunyt ifjúnak nem volt anyja. Most már ki siratja el? Leánytestvére sem volt. Az öreg székely megfogadott egy híres sirató asszonyt, elhozta magával a falujától egy napi távolságra fekvő városba, a síró kapacitás pedig oda állott szegény barátunk ravatala mellé, s úgy megsiratta, hogy azokat, akik nem tudták a dolgot, könnyekre fakasztotta az „anyai” fájdalom megrendítő kitörése.

A holttestem alá gyalult forgácsot tesznek, ugyanazt a párnába is. A szemfödelet, mikor a koporsót bezárják, meghasítják a szem és az orr fölött. Addig a koporsót nem temetik a sírba, míg egyenkint mindenki egy-egy gallyat nem dob rá. Mindenki azért dob, hogy ne őt hívja legelőbb maga után a halott. Az úgynevezett „döngölőfát”, mellyel a sírhalmot egyengetik meg, otthagyják rothadni, hogy a halott haza ne járjon. Néha fekete lobogót tűznek a fejfára, a meggyilkolt fejfájára pedig veres lobogót.

Eltemetik az elhunytat, meg kellene tehát gyászolni. Ilyet, ilyen külső gyászt a székely nem ismer. Röviden: a székelynek nincs gyásza. Előre is megjegyzem, hogy amit itt mondandó vagyok, határozottan a pogány korból ered, s csak a legfélreesebb, havasalji falvakban, hová a civilizáció kevésbé hatolt el, található fel. Tudjuk, hogy a pogány korban őseink az eltemetett sírja felett énekeltek, táncoltak, harci játékokat rendeztek stb.

Ugyanezen dolgok, leszámítva a harci játékokat, ma nem a sír felett, hanem otthon, a gyászoló háznál folynak le, megjegyezvén, hogy csak három vidéken: a gyergyó-, parajd- és sóvidéki népnél vannak módiban.

Amint a temetésről visszatérnek a gyászoló házhoz, a vendégek asztalhoz ülnek torozásra. Nehány szál cigány keservesen húzza, a vendégség bús nótára gyújt, majd táncra kerekednek, a „síralmasok”-at rendre táncoltatják. A nők könnyhullatva lejtik a táncot, szemeiket törlik, míg lábaik amúgy megaprózzák a „sormagyart”. A férfiak szemükre vágják a kalapokat, s eszeveszettül táncolnak, mintha aznap lenne: világ vége.

Az a híres „Sírva vígad a magyar” mondás tehát nemcsak amolyan „szóbeszéd”. Ez legrégebbi szokása a magyarnak, legrégebbi, mert vele született, vérében van. Ez a sírva-vigadás népünknek nemcsak egyik legrégebbi, de egyik legszebb jellemvonása is. A nép nem

---

⁴⁴⁶ „fű leány” = fűtestvér nélküli lány. Azaz: nincs más örökös a leányon kívül
⁴⁴⁷ trombás = trombitás, kürtös

ruhájában, de szívében gyászolja kedveseit, kiktől a halál megfosztá. Fájdalmát szilaj táncban, danában önti ki, s e szilaj tánc mélyebb, igazibb fájdalmat fejez ki, mint az a gyászfátyol, melyet addig hordunk kalapunk körül, meddig az „egy nagyvilági hölgy” előírja.

A nép annyira nem gondol gyászában a külsőségekkel, hogy pl. a már nevezett vidéken a lány, ha elveszítette anyját, piros pántlikás hajjal megy a táncba, a legény pedig apja halálakor vígan csattogtat ostorával az utcán fel s alá. Mindez ma megbotránkoztató azok előtt, kik megfontolás nélkül, csak a külsőségek után ítélnék. De ki tudja: mi jelentősége lehetett ennek a ma már visszatetsző szokásnak a pogány világban? Öröklött szokás, amin a nép egy pillanatra sem akad fenn, mert – öröklötte. Hogy miért megy táncba a lány anyja halála után, s éppen vörös pántlikával, annak ő maga sem tudja más magyarázatát adni, minthogy: úgy tanulta az anyjától, ez meg szintén az anyjától, s így tovább. Annyi bizonyos, hogy ez is éppen olyan „sírva vígad”-féle szokás, mint éppen az a szilaj táncolás és danolás torozás közben. Egy az ösöktől ránk maradt szokás, mely a felvilágosult ember előtt különös, visszatetsző, a nép előtt pedig természetes, mert megegyezik természetével, mely „sírva vígadós”.

Székelly Huszár

Székely Krisztus-mondák⁴⁴⁸

I.

Mikor Krisztust a zsidók üzőbe vették, felmászott egy nyárfára, s ott húzódott meg; de a zsidók reátaláltak, lehúzták a nyárfáról és megkínózták.

– No, Te nyárfa! – szólott a Krisztus – megátkozlak, hogy télben-nyárban mindig dideregj!

Az átok meg is fogta a nyárfát, s azóta mindig reszket, s olyan szomorúan zúg, hogy nem lehet alatta hallgatkozni.

Másszor fenyőfára mászott fel a Krisztus: ezen nem találták meg a zsidók. Mikor leszállott róla, megáldotta.

– No, Te fenyőfa! Télben-nyárban zöld légy, s mindég keresztesen nőjj!

Ezért zöld mindég a fenyőfa, s ezért nőnek az ágai keresztesen.

II.

Krisztus és Szent Péter, amint egy falun keresztülutaztak, bementek egy házhoz, s ott sült ludat adtak nekik alamizsnába. Krisztus ment elől, Péter utána, s azon közben megette a lúd egyik lábát, mert már nem tudta tovább tűrni az éhséget. Amint a falu kapuját elhagyták, letelepedtek egy patak martjára,⁴⁴⁹ hogy falatozzanak egy keveset. Hát a lúdnak csak egy lába van meg.

– Hé Péter, hé! Hol ennek a lúdnak az egyik lába? – kérdete Krisztus.

– Uram, ennek csak egy lába volt – bizongadozott Péter. Nézd csak uram, ahajt a jégen is áll egy sereg lúd, azoknak is csak egy lábok van.

– A bizony lehet, is látod-e – mondá a Krisztus –, de mégis, jere csak, szemléljük meg, ha igazán egy lábok van-e?

Erre mindketten felszöktek helyükből, s igyenesen a ludaknak tartottak. A Krisztus, mikor csak egy német ölre volt tőlök, hessentett egyet, s a ludak, amennyi csak volt, mind

⁴⁴⁸ Forrás: Székely Huszár: Székely Krisztus-mondák. = Budapesti Hirlap 2 (1882) No. 166. (jún. 18.) pp. 2–3.

⁴⁴⁹ mart = lemart, szakadékos partoldal

leeresztették a másik lábokat is, s nagy gigágázva széjjel szaladtak. A Krisztus ekkor Péterhez fordult:

– No látod-e Péter, hogy most is hazudtál, mert ezeknek egytől-egyig két lábok van; az volt annak is, akit nekünk Isten nevében adtak, csak te megevéd Péter, míg utánam kullogtál.

– Ó édes mesterem! – hebegett Péter – én azt hittem, hogy Téged is, mint más embert, el lehet ámítani, de most látom, hogy Istenséged nem csak előre, de hátra is lát. Te elől mentél, én hátul, hátra sem néztél, s mégis tudod, hogy én hátul megettem a lúd lábát!...

III.

Krisztus urunk a földön jártában-keltében befordult egy fősvény asszonyhoz is szegény ember képében, s kért tőle egy kevés kenyeret.

– Adnék biz’ én jó szívvel – mondá a fősvény asszony –, de most egy befaló falás sincs. Jöjjön kijed holnap, akkor sütök.

Másnap félre is tett egy szikra vakarék tésztát a szegény ember részére, de mikor bevetette a sütőbe, a vakarékból akkora kenyér lett, mint egy talyigakerék. A többi kenyér még szógája se lehetett volna ennek.

– No hiszen – gondolta magában a fősvény asszony –, ebbe ugyan nem vágod a fogadat, szegény ember! S mikor már messzéről látta jőni, elbújt a tekenő alá, s meghagyta leánykájának, hogy mikor a szegény ember bejő a házba, mondja, hogy nincs itthon.

– Jaj, édes bátyámuram! Nincs itthon édesanyám – futott elejébe a leányka a szegény embernek.

– Hordja hát hátán, míg e világ világ, ami most rajta van – szólott a Krisztus.

A fősvény asszony abb’ a minutába tekenős békává változott.

IV.

Régedes-régen, mikor még minden ember gyalog járt, ha lova nem volt, Krisztus urunk is megindult Szent Péterrel, hogy gyalogszerleg bejárják kerek e földet. Jártokban-keltőkben találkoztak egy pópával. Kérdi tőle a Krisztus: Mi jóban jársz, demnule⁴⁵⁰ pópa?

– Én bizony, öregatyám – felelt a pópa – olyan országba iparkodom, hol a búzakenyérnél jobb ennivalót kapok.

– Úgy-e? – gondolá magában Krisztus urunk – várj csak, mert elviszlek én Téged jobb országba, ha nem tetszik a búzakenyér! Büntetésül tüstént lóvá változtatta a pópát. Éppen abban a szempillantásban járt arra egy szegény faragó ember. Ez a szegény ember három kerékre való fentőt⁴⁵¹ vitt a két vállán, s mint a szakadó eső, úgy csurgott le róla a verejték.

Krisztus urunk egyszeribe megállította.

– Jere csak, jere szegény jámbor ember! Rakd le a terüdet⁴⁵² erre a lóra. Álló esztendeig minden áldott nap rakj rá három szekérbeli fentőt, vidd a vásárra, s esztendő végén vehetsz mellé egy társat. Akkor aztán csinálj egy szekeret is, annyi kerékfentőt rakj utánok, amennyit csak elbírnak; de ennek a lónak kádárforgácsnál egyebet enni ne adj.

Nem kellett a szegény faragó embernek sok biztatás. Hűségesen eljárt minden vásárra, most már nem az ő ina hutyorgott⁴⁵³ a nagy terű alatt, hanem a lóé. No, de jól is tartotta, adott neki annyi kádárforgácsot, amennyi csak belefért. Esztendő végével annyi pénzt összekaparingatott, hogy társat is vehetett melléje. Mikor osztán eltelt két esztendő, kihajtotta lovát a rétre. A Krisztus éppen ott sétált Szent Péterrel.

– No, apám uram! – ádázkodott a szegény ember – én elhozám a lovat. Az Úristen ugyan fizessen meg kijednek a jószívűségéért, mert a keresetből más lovat szereztem, s most már csak eléldegélek azután is.

– Jó szívvel fiam – mondá a Krisztus –, hanem a lovat még nálad hagyom egy esztendőre, csak használd ahogy tudod, de osztán jól tartsd kádárforgáccsal.

A szegény ember még használta a lovat egy esztendeig, s esztendő végével megint vett egy másikat. Ekkor újból kihajtotta a rétre, s ott esmét találkozott a Krisztussal.

– No apám uram! Visszahozám a lovat; szereztem már kettőt vele, az Úristen még a lábanyomát is áldja meg kijednek.

Erre Szent Péter megfogta a kötőfék szárát, vezette maga után a lovat, s azon módúlag elgyalogoltak a pópa feleségéhez éjjeli szállásra. Ott bekötötték a pajtába, s a papné egy jó öl szénát tett elejébe. A ló, mikor megpillantotta a feleségét, nyújtotta az orrát, hogy megcsókolja, de a papné úgy hozzá karántott,⁴⁵⁴ hogy mindjárt kiszökött az egyik szeme.

Reggel, mikor a Krisztus eltávozott, visszatértette a lovat papnak. De bezzeg volt e napja szegény papnak! Felesége nem hagyott rajta egy garas ára becsületet.

---

⁴⁵¹ fentő = kerékküllő

⁴⁵² terüdet = terhedet

⁴⁵³ hutyorog (hutyurog) = hajlik

⁴⁵⁴ hozzá karántott = hozzá vágott; megütötte

– Te! Te áncsori!⁴⁵⁵ Te vankuj⁴⁵⁶ te! Hol tudtál járni három esztendő? Aztán né! még a szemedet is kivérték!

– Ki biz’ azt – felelt nagy szomorán a pap –, kiveréd te édes feleségem.

– Én!? Hiszen három esztendeje, hogy színedet sem láttam! Hogy tudtam volna én kiütni?

– Azt biz’ úgy, édes feleségem, hogy én voltam az a ló, akinek te tegnap este enni adtál, én örömemben meg akartalak csókolni, s Te úgy hozzám találtál legyinteni, hogy az egyik szemem egyszeribe kiszökött.

– Ládd-é – szidta a papné –, eleget könyörgék, hogy ne cékázz⁴⁵⁷ el, mert a búzakenyérnél jobb ennivalót nem találsz, ha békoslatod is széles ez világot! Ugye megmondtam?

– Igazad van – mondá a pap –, de meg is vert az Isten. Három esztendeig voltam ló, s szénát is a tegnap este ettem először.

– Uram Jézus! Hát mivel éltél lelkem jámbor uram?

A pap erre rökölni kezdett, mint a kicsi gyermek, s mondá:

– Kádárforgáccsal...

Közli: Székely Huszár

---

⁴⁵⁵ áncsori (áncsorog, ácsorog, acsarog) = kiabáló, veszekedő

⁴⁵⁶ vankuj = konok, neveletlen

⁴⁵⁷ cékázni = csatangolni, kószálni

Rofai Kalára
Székely népballada

Szép város, nagy város
Bukurest városa,
Sok könny hullatástól
Sáros a piaca.
Sok szegény leánynak
Jártak itt végire,
Aj, én is bejöttem
Magamnak vesztire!
Magamnak vesztire;
Bójér örö mire
Szép ifjuságom
Gyászos végzésire.
Ne kacagj engemet,
Kényes uri dáma,
Tán te nem is voltál
Szegény asszony lánya?
Tán te nem is jöttél
Szöttes rokojába'
Széles Csikországból
Bojér városába?
Tán te nem sirattad
Pártád lehullását,
Pártád lehullását,
Gyászos pusztulását!?
Tán te nem éheztél,
Nem is szomjuhoztál,
Változó ruhádban
Meg sem fogyatkoztál,
Míg be nem kerültél
A bójér házába,
Míg le nem feküdtél
Paplanos ágyába?
Jaj mert én nem tudtam
Világos rosszszaságát,
Mutatá a bójér,
Bójérok királya,
Hozzám nagy jószágát.
Magához fogadott,
Cifra ruhát adott,
Ártatlanságomból
Jaj de kiforgatott!

---

⁴⁵⁸ Forrás: Benedek Elek (közli): A kivándorlás költészete. Rofai Kalára. Székely népballada. = Budapesti Hírlap 3 (1883) No. 1. (jan. 1.) Mell. p. 1. (Ez az írás egykoron a 'Magyar Szalon' c. periodikában is megjelent.)

*

Rofai Kalára
Igy kesergett vala,
Rongyos gyűrűs zsidó
Ott meghallá vala.
Elment a bojárhoz,
Mind bemondá neki.
Kalárit a bójér,
Bójérok királya,
Magához viteti.
„Hát te mit keseregsz,
Rofai Kalára!
Hát nem tartalak-e
Elég nagy pompába!?”
Vigyétek, vigyétek,
Katonák, vigyétek,
Mélységes tömlöcnek
Mélyire vessétek!”

*

Egyszeribe vitték,
Tömlöcbe vetették,
Kígyóknak békáknak,
Közibe letették.
Oda mene annya
Tömlöc ablakára:
„Élsz-e, élsze, édes lányom
Rofai Kalára?
Oda mene bátyja
Tömlöc ablakára,
Kelj fel, kelj fel édes hugom,
Borulj a nyakamba!”
„Felkelnék, nem lehet,
Borulnék, nem lehet.
Nehéz vaskarika
Húzza le kezemet.”

*

Bement Rofainé
Bójérnak házába:
„Hol van a leányom
Bójérok királya?”
„Elment a piacra
Aranyos hitóval,
Tizenkét inassal,
Hat fekete lóval.”

„Ne hazudj, ne hazudj,
Bójérok királya,
Tán én nem is voltam,
Tömlec ablakára,
Tán én nem is láttam
Lányom pusztulását,
A kiért kívánom
Országod romlását
Kiért azt kívánom,
Kerülj oda tés is,
Keserves kínoknak
Sohase érd végít.
A te könnyhullásod
Soha meg ne álljon,
Az imádságod is
Pokolba találjon!”

Közli: Benedek Elek

Toldi Miklós⁴⁵⁹
(Beszélgetés Julika nénivel)

Julika öreg, özvegy asszony, írni, olvasni nem tud, de ízletes ebédet és vacsorát főz nekünk, falun éldegélő öreg embereknek. Valamint én időnként föl-fölkelek íróasztalom mellől s kapálgatással és kaszálgatással teszem változatossá életem csendes folyását, azonképpen Julika néni is ki-kiszalad a konyhából a veteményesbe, s ott nagy gonddal kapálgat meg gyomlálgat. Így aztán elég gyakran találkozom Julika nénivel és nem egyszer egymás mellett dolgoztatunk. Okos asszony Julika néni, s bár, amint mondtam, sem írni, sem olvasni nem tud, első hallásra megértette, hogy nekem, az asztal mellett ötven esztendeje görnyedező embernek, igen nagy szükségem van a testi munkára.

Egymás mellett való kapálgatás közben megismerkedtem Julika néni történetével, s na Isten éltet, egyszer majd el is mesélem, de most egyébről van szó. Arról van szó, hogy egyszerre csak azt kérdi tőlem Julika néni:

– Ugyan bizony, naccságos úr, élt-e az a nagy erejű, vitéz Toldi Miklós?

– Hogyne! Élt ám. De hol hallott maga Toldi Miklósról?

– Az úgy volt, instálom, hogy egy kedves úri családnál laktam Pesten. A gyermekek elolvasták nekem Toldi Miklós történetét s még sok-sok történetet. Meg is akartak tanítani írásra, olvasásra, de nem mertem belefogni. Öreg voltam már erre.

– Dehogy öreg, Julika néni. Még most is megtanulhatna.

Szomorúan nézett maga elé Julika néni. Ebben a nézésben benne volt a felelet: már késő...

– Hát a cseh óriás élt-e? – érdeklődött tovább Julika néni. S mindjárt el is mondta versben, hogy Toldi mint rúgta vissza a csónakot, mikor kilépett a Margitszigetre, megverekedni a magyar vitézeket gyalázó cseh óriással, életre, halálra.

– Hogy élt-e a cseh óriás? – mondtam. Valószínű, hogy élt. Sok száz esztendőn át szállt szájról-szájra Toldi páros viaskodása a cseh óriással; szintén szájról-szájra szállt nagy erejének híre. Volt a róla fennmaradt történetekben valóság is, mese is, aztán tudja, kedves Julika néni, egyszer csak született más nóta, meg mesecsináló ember, bizonyos Arany János nevezetű, aki ezeket a történeteket és meséket szépen csengő versekbe szedte s azokat a saját kitalálásaival is szaporította és ékesítette.

Mondta csendesen, szinte bátortalanul Julika néni: Hallottam a gyermekektől; hogy Arany János volt a neve annak a nagy eszű embernek. Aztán lehajolt, tovább kapált. Tovább kapáltam én is, s agyamban különös gondolatok kezdtek kóvályogni... De Julika néni egy szempillantásra félbe hagyta a kapálást, s mondá, amint következik: Szép történetet olvastak nekem a gyermekek Kinizsi Pálról is, arról a nagy erejű mónár legényről, aki egyszerre két karddal vágta a törököt.

– Hát az hogy volt, Julika néni? – szólalt meg hirtelen Anna, a mi kis szobalányunk, aki nemrég „abszolválta” a népiskolát, s most, kapálás közben hallotta először e két nevet: Toldi Miklós és Kinizsi Pál, s aki Mátyás királyról is csak annyit hallott: Meghalt Mátyás király, oda az igazság... azt sem az iskolában.

Julika néni elmondta szép rendiben, hogy Mátyás király egyszer vadászat közben betért egy malom udvarára, s mert szomjas volt, vizet kért a mónár legénytől. Mit gondolt, mit nem a mónár legény, tenyerére fektetett egy malomkővet, arra tette a vizes kancsót, úgy nyújtotta fel a lóháton ülő királynak. Bezzeg, hogy a király magával vitte a mónár legényt, de egy zsák aranyat küldött a szüléknek, hogy soha, míg a világ s még két nap, szükségét ne lássanak.

A kis leány, aki – ismétlem – mostanában „abszolválta”, szájtátva hallgatta Kinizsi Pál történetét s még csak akkor csudálkozott igazában, amikor sor került a Kinizsi táncára: szilaj kedvében fogával hogyan kapott fel egy törököt, kettőt meg a hóna alá csapott s úgy járta el a toborzót. Az én agyamban tovább gomolyogtak azok a mindjárt-megmondom-miféle különös gondolatok, de a gomolygás közben eszembe jutott az is, hogy réges-régen néhai való Vázsonyi Vilmos, akkor még csak országgyűlési képviselő, szörnyen lepocskondiázta e táncáért Kinizsit, én pedig megírtam egy cikkecskében, hogy ha ez a szilajkedvű mónár legény nem kaszabolja-darabolja két kézzel a törököt, aligha lett volna Vázsonyi, a szegény zsidó fiú, a magyar hon atyjává, s – írhattam volna később – igazságügyminiszterévé. De hát régi igazság, hogy a legokosabb zsidó is egyszer kukorékol: ez történt a nagy eszű (s magyar lelkű) Vázsonyival is!

Gyerünk tovább!

Kisült Julika néniről, hogy ismeri Rákóczinak nagy fejedelemnek is a történetét, akinek az édesanyja Zrínyi Ilona vala; Az a Zrínyi Ilona, „aki minden ékszerét letette a haza oltárára” (ezt Julika néni mondta így, s hozzá méltó volt a fia is, Rákóczi Ferenc, mert Magyarország tökéletes ötödrésze az övé volt s ezt utolsó barázdáig feláldozta nem csak a magyar népnek, de az ország minden fajta népének a szabadságáért.

Szeme-szája tátva maradt Annácskának, aki – nem ismétélhetem elégszer – nem rég „abszolvál”, s aki írni és olvasni igen jól tud, de most hallott először Zrínyi Ilonáról, Rákóczi Ferencről és most hallott először (mert ő rá is sor került) Petőfi Sándorról, a János vitéznek, ennek a csudaszép mesének a költőjéről. És most hallotta először azt is Julika nénitől, hogyan fordult be a konyhába egy legény, hogy rágyújtson a pipára, holott az már javában égett, de hát szép leány volt benn, s az lett a konyhába lépés következtése, hogy az égő pipa kialudott, az alvó szíve pedig meggyulladott. És Julika nénitől tudta meg Annácska, hogy volt egy Szendrey Julia nevű szép úri leány, aki felesége lett a jó öreg korcsmáros költő fiának, s ott a Juliáék kertjében volt egy tó, annak a partján egy szomorú fűz, s arról írta ezt a világhíres költő:

Álldogálok a tó partján, szomorufűz mellett,
Nékem való hely, engem ily bus szomszédság illet.
Nézem lecsüngő ágait szomorú fűzfának,
Mintha azok csüggedt lelkem szárnyai volnának.

Ezt így, ahogy leírtam, Julika néni mondta el, s én csak annyit toldottam hozzá, hogy az a szomorú fűz még ma is él, – amin már Julika néni is csudálkozott.

Ezt én így tovább is folytathatnám némi képzelő erővel, de azok, a már említett különös gondolatok nem hagynak békében. Íme: „adva van” egy öreg asszony, aki sem írni, sem olvasni nem tud, ellenben akkora jártassága van a magyar nemzet ezer éves történetében, hogy én meg volnék elégedve, ha minden egyszerű embernek, (az írni és olvasni tudónak is) ekkora jártassága volna. És „adva van” egy okos, írni és olvasni tudó, hányadszor ismételjem meg, hogy népiskolát abszolvál leányka, aki az egész magyar históriából csak egy névvel találkozott, a Mátyás király nevével, – vele is egy fájdalmas közmondás keretében. Ez a lányka csupán a román nemzet történetét és alkotmányát tanulta, még pedig román nyelven, szóról szóra bemagolván, amit a tanító megtanulásra feladott, de absolute semmit sem értett meg a bemagolt leckékből és Stefan cel Mare-n kívül egy név sem akadt meg agyacsájában. Csudálatos, valahányszor erre a minden haszon nélkül való, lelket gyilkoló, elmét butító megoldásra gondolok, mindég elémbe vetődik Goga Octáviának, a költő miniszternek az alakja, s önkéntelen kérdezem: Igaz, költő társ, hogy Ön nem a közoktatásnak, de a belügynek a minisztere, mindazonáltal öntől szeretném hallani, miként vélekedik e pedagógiai szörnyűségről? A sokat szidott Apponyi ennek előtte húsz esztendővel csekélységemet bízta volt meg, hogy iskolás gyermekek részére megírjam a magyar nemzet történetét. Én

megírtam, ő lefordíttatta románra, tótra, szerbre, ruténre, németre s úgy nyomatta ki, hogy a könyv egyik oldalán a magyar szöveg legyen, másik oldalán a román meg a többi. Mi volt ennek az értelme? Az volt ennek az értelme, hogy a gyermek az anyanyelvén tanulhatta meg a történetet s egyben az állam nyelvéből is ráragadt valami. Mi az értelme a mai történettanításnak? Az, hogy a magyar gyermek sohasem fogja megtanulni a román történelmet és alkotmányt. Hozzá tehetem: mióta iskola van e világon, soha oly tudatlan nemzedék még a népiskolából nem került ki, mint amilyen tudatlan kikerül ez idő szerint.

Most pedig álljunk meg egy szóra, magyar költők s minden rendű és rangú pennaforogatók! A magyar gyermek nemzete múltjának ismerete nélkül nő fel és öregedik meg. Történetünknek még legkimagaslóbb alakjait sem fogja megismerni. Arany János az ő Toldijával Julika nénin keresztül, megmutatta: mi a teendő. Az a teendő, hogy sorba kell venni nemzetünk igazi hőseit, nem csak a karóforogatókat, de példának okáért az ősz magyar hazát kereső Kőrösi Csoma Sándort, meg a latin helyett magyar nyelvű oktatást követelő Apáczai Csere Jánost is, s meg kell énekelni életüket, tetteiket szépen csengő versekben. Hála Istennek, annyian vagytok költők, még pedig jelesek, mint csillag az égen, fűszál a réten; osszátok meg a munkát, s „régimagyarságunkból” egyetlen egy sem marad „éji homályban”. Nem díszkötésű könyvekről van szó, ellenkezően: ponyvára való, egyszerű, olcsó füzetekről. „Honom szép keblű leányai” pedig seprűzzék ki a Szívek harcát, meg az effajta lélekrontó fércelményeket, s ne szégyeneljenek lehajolni a nagy magyarokról szóló versezetekért a kiterített ponyvára, s ne csak ajánlják, de vegyék és osztogassák a nép és az ifjúság között s olvassák maguk is. Mert jól jegyezzük meg: nem érdemel életet az olyan nép, amely, még a saját múltját sem ismeri.

Benedek Elek

A beteg oroszlán⁴⁶⁰

Apró unokáinak mesél Elek nagyapó

(Benedek Elek utolsó cikke a Cimborában)

Betegen feküdt barlangjában az állatok királya. Elsőnek mackó koma ment hozzá látogatóba.

– Hogy van felséged? Hogy szolgál az egészsége? – kérdezte mackó koma alázatosan.

– Rosszul, erősen rosszul, – nyögött az oroszlán. – S ez nem elég, még rossz szagú is a barlangom. Nem érzed, medve koma?

– De, bizony, érzem. Rettentő rossz szag van itt, felséges királyom.

– Mit!? – ordította az oroszlán. – Hogy mered ezt mondani? – Felugrott fektéből s szétszaggatta mackó komát.

Nemsokára jött a nyúl is. Egész testében reszketett, amint belépett. De hát az illendőség azt kívánta, hogy lássa: hogy s mint szolgál az egészsége az állatok királyának.

– Nem érzesz rossz szagot? – kérdezte az oroszlán.

– Dehogy, felséges királyom – dadogta a nyúl, – pompás illat van itt!

– Hazudsz! – ordította az oroszlán. – Bizony, rossz szag van itt!

Szétszaggatta a nyulat is.

Harmadiknak jött Farkas koma. Ettől is kérdezte az oroszlán:

– Nem érzesz itt rossz szagot?

Farkas koma ümegetett s azt mondta:

– Nincs itt, felséges uram, se rossz, se jó szag.

– Hazudsz! – ordította az oroszlán. – Az nem lehet, hogy se rossz, se jó ne legyen.

Bezzeg hogy szétszaggatta Farkas komát is.

No, de pórul járt a szajkó is, amikor a barlang fölé telepedett és ott fecsegett.

– Azt mondd meg – mordult rája az oroszlán – miféle szag van itt?

– Rossz is, jó is – felelt gondolkodás nélkül, szajkó módjára, a madár.

– Hiábavaló fecsegés – morgott az oroszlán, s kitekerte a szajkó nyakát. – Ez sem fog többet össze-vissza hordani hetet-havat, – gondolta a haragot király.

Lehet, hogy éppen a madárra vadászott a macska, mert akkor dugta ki a fejét a bokrok közül.

---

⁴⁶⁰ Forrás: A beteg oroszlán. Apró unokáinak mesél Elek nagyapó [Benedek Elek]. = Cimborá [Szatmár] 8 (1929) No. 23–24. (júl. 7–14.) pp. 469–470.

Alázatosan földig hajolt, amikor nagy rémületére észrevette, hogy miféle hatalmas úr színe elé került.

– Nem érzed rossz szagot? – kérdezte a király.

– Ahol felséged van, a rossz szag is rózsaillet – felelte hízelegve a círmos.

– Arcátlan hízelgő! – fakadt ki a király s agyoncsapta a macskát.

A kutya arra kóborolt. Ezt is megszólította az oroszlán:

– Nem érzed itt rossz szagot?

– Mit kíván felséged? Rossz szagot, vagy jó szagot éreznék? – kérdezte felelet helyett a szolgálékú kutya.

Az oroszlán ezt is leütötte. Ő feleletet várt, nem kérdést.

– Hitvány tányérnyaló! – morogta bosszankodva.

Végezetül jött róka komámasszony. Mélyen meghajtotta magát, alázatosan hajbókolt: csókolom mind a négy lábát, felséges királyom!

– Mondjad, rossz, vagy jó szag van itt? – kérdezte az oroszlán.

Róka komámasszony ravaszul hunyorított s mondta:

– Felséges királyom, életem-halálom kezedbe ajánlom, bocsáss meg, de olyan erős náthám van, hogy nem tudom megkülönböztetni a rossz szagot a jó szagtól.

– No, köszönd a náthádnak – mondotta az oroszlán s kegyelmesen elbocsátotta róka komámasszonyt.

(Kisbaczon.)

Benedek Elek

KRITIKÁK ÉS KIADÓK

A Pallas Nagy Lexikona⁴⁶¹

Német lexikonokból táplálkozik a magyar ember. A Rautman-féle Magyar Lexikonnak⁴⁶² nem sikerült kiszorítani a német lexikonokat; az igaz, hogy nagyon hiányos, felületes egy munka is ez, aki keresett benne valamit, többnyire bosszúsággal csapja le. De hát jobb hiányában jó volt ez is. Legalább magyar. Most végre van rá kilátásunk, hogy lesz egy lehető tökéletes, alapos, jó magyar lexikonunk, mely a minket elsősorban érdeklő magyar dolgokban tájékoztat s emellett az idegen dolgokban is megbízható kalauzunk lesz. Egy-két év múltán nem lesz szükségünk a Meyer-féle lexikonra,⁴⁶³ terjedelemben, alaposságban versenyezni fog vele a Pallas Nagy Lexikona.⁴⁶⁴ Legalább ezt remélteti velünk a már megjelent két óriási kötet. Hogy mily kimerítő lexikonnak ígérkezik, talán elég annyit konstatálnunk, hogy a második kötetben csak megkezdődik a B betű s hogy a most megjelent második kötethez harminchat, többnyire színes képmelléklet van csatolva s magában a szövegben 172 illusztráció van.

A tudomány, irodalom, művészet, gazdaság, ipar minden fontosabb ágát más-más szakember szerkeszti többek közreműködésével s a központi szerkesztést Bokor József dr. vezeti. Szóval: a Pallas Lexikon nagy apparátussal készül és örömmel konstatáljuk, hogy ez meg is látszik rajta. Jóformán minden cikkecske alatt ott áll az illető tudós vagy író jegye – garanciaképpen. Olyik egész nevét is aláírja a nagyobb közlemények alá. Mert egyes dolgokról nagyobb közleményeket, valóságos tanulmányokat találunk. Így például Arany János élete és irodalmi működése 9 oldalt foglal el. Kitenne nagyobb betűvel egy kis könyvecskét. A költő életének, pályafutásának nevezetesebb korszakait külön alcímek alatt írja meg Négyesi László, ki valóban derekas munkát végzett. Kár, hogy egy hasábnyi szélességben nem közlik a költő arcképét is. Általában kíváncsi volna, hogy a nevezetesebb férfiak arcképét is közölje a Lexikon. Ez nem kerül sokba s nagyon emelné a könyv értékét.

Az alapos cikkek egész tömegét találjuk a kötetben. Így az aranycsinálásról, számos képpel, az aratógépekről, szintén képekkel, az árbocos hajókról, a legapróbb részéig megmagyarázza az árbocozatot, mit több kép tüntet föl.

---

⁴⁶¹ Forrás: –k.: A Pallas nagy lexikona. = Magyar Hírlap 3 (1893) No. 84. (márc. 25.) p. 19.

⁴⁶² Lásd: Magyar lexikon. Az egyetemes ismeretek encyklopaediája. 1–17. köt. Bp., 1879–1885. Pallas.

⁴⁶³ A 'Meyers Konversationslexikon'-ról van szó.

Aristoteles életét és filozófiáját Alexander Bernát, Silberstein Ö. Adolf és Svarcz Gyula írták meg; különös cikkben szólnak Aristoteles filozófiáról általában, aztán a természet filozófiájáról, az államforma tanáról, esztétikájáról és filozófiájának történetéről.

Nagy és érdekes tanulmányt írt Svarcz Gyula az arisztokráciáról is. Péch Antal a bányászatot ismerteti, Pertik dr. a bakteriumokról értekezik, színes képekben is bemutatva a veszedelmes állatkák fejlődését, szaporodását. Magvas tanulmány van a bankról is Enyedy Lukács tollából.

Képek, mellékletek dolgában meg éppen dúsgazdag a Lexikon. Megyék, országok, tengerek térképei tarkítják a kötetet. Árva-, Baranya-, Bars- és Bács megye térképén kívül egy sereg térkép mutatja meg Ázsiát, politikai, néprajzi tekintetben s a legújabb időkig történt felfedezések, utazások szempontjából. Az ázsiai és ausztráliai népfajokat sikerült színes képekről ismerhetjük meg. Bécsnek nemcsak alaprajzát adja, de nevezetesebb épületeit is. Budapest a harmadik kötetben lesz s reméljük, hogy fővárosunk írásban és képben lehető tökéletesen, teljesen lesz bemutatva. Egyáltalán nem ajánlhatjuk eléggé a lexikon szerkesztőinek és kiadóinak, hogy az eredeti képekre mennél nagyobb súlyt fektessenek s amire már figyelmeztettük, ne zárkozzanak el jeleseink bármily miniatűr arcképének közlésétől.

—k

---

⁴⁶⁴ Lásd: A Pallas Nagy Lexikona. 1–16. köt. Bp., 1893–1897. Pallas. (Ehhez még 2 pótkötet jelent meg, két kiadásban)

Társalogjunk!⁴⁶⁵

– A Mikszáth-féle társalgóról –

Mikor őfelsége A Bánffy-kabinetet legkegyelmesebben kinevezte, Mikszáth Kálmán, a nagy palóc, sorba bette a kabinet tagjait, s valamennyit megtárcázta a Pesti Hírlapban. Írt, természetesen, a mi miniszterünkről is, Wlassics Gyuláról, de legutoljára, ami csak újabb bizonyosága annak a régi szomorú valóságnak, hogy a tanügy mindenütt az utolsó, a mostoha gyerek. Utolsónak maradt a tanügy feje is s ez még nem elég: azzal is megkeserítette a nagy palóc szegény minisztert, hogy a nemzetiségek nem az iskolában tanulnak meg magyarul, hanem katonáéknál. Olvasván e tárcát az újdonsült miniszter, búskomoran ment föl aznap este a szabadelvűparti klubba. A mamelukok meglepődve néztek Wlassicsra. Tízen-huszan fgoták közre, részvétellel tudakolták: miért vagy oly szomorú, kegyelmes uram? Rossz hírek Bécsből? Válság? Már? Ily hamar? A minisztertárcán végtelen nagy bánat ült, szemében könnyek csillogtak.

– Kegyelmes Úr, te sírsz – kiáltott fel megindultan az öreg Ucsu, a legöregebb mameluk, ki mindenféle minisztert látott már, csak síró minisztert nem.

– Igyen, mondá a miniszter ellágyultan, én sírok. Nem tagadom, sírok. Olvastátok Mikszáth tárcáját? Azt írja, hogy az oláh meg a tót gyerekek nem az iskolában tanulnak meg magyarul, hanem a hadseregben. Mit tegyek? Hisz ez szörnyű! Hol voltak az én elődeim, hogy ezt nem vették észre? Itt tenni kell. Ez így nem maradhat!

Eközben a nagy palóc a társasághoz sompolygott, szájában az elmaradhatatlan virgóniával. Nagy, beszédes szemével ravaszul pislogott. A miniszter észrevette s idegesen fordult hozzá:

– Nos, te nagy pedagógus, mit tegyek?

Mondta a nagy palóc, az ő saját külön palóc nyelvén:

– Nagyon egyszerű a dolog, kegyelmes Uram. Írass egy társalgó könyvecskét a tótocskáknak, oláhocskáknak s a többi ocskáknak:

– Felséges idea! – ujjongott Wlassics. Megírod?

A nagy palóc egy pár pillanatig gondolkozott, úgy tett, mintha habozna, de aztán hirtelen elhatározással kezét adott Wlassicsnak:

– Megírom. Írok olyan száz mondatot, hogy esztendőre minden gyerek magyarul beszél.

---

⁴⁶⁵ B. E.: Társalogjunk! A Mikszáth-féle társalgóról. (Ism.) = Nemzeti Iskola 2 (1895) No. 50. (dec. 21.) pp. 1–2.

Még az este megtörtént az alku. A miniszter fényes honoráriumot ajánlott fel a nagy palócnak s amint a hozzám beküldött oláh és német-magyar nyelvű Társalgási leckékből látom, Mikszáth meg is írta az ő száz mondatát. Aki még nem látta, s ennek okáért nem hisz nekem, ide írom a teljes címet:

Társalgási leckék

(Az elemi népiskolák számára)

Kulcs a magyar nyelv megtanulásához

Írta: Mikszáth Kálmán

A vallás- és közokt. m. kir. minisztérium által ajánlva

Budapest, Légrády testvérek kiadása

A zöld füzetes Társalgási leckék már szerencsésen megérkeztek a tanfelügyelőkhez, azok eddig bizonyára szét is osztották az összes iskolában, hol nem magyar anyanyelvű gyerekek tanulnak s ma már folyik az élénk társalgás – a "Mikszáth-féle Hold utca művelt társalgó" nyomán.

Hát társalogjunk!

Először is azt kérdem Mikszáthtól, az ő művelt társalgójával a kezemben:

– Kérem az a – Mikszáth?

– Én vagyok.

– Kérem írta ezt a társalgót?

– Én.

– Mondja kérem ezt a bolondnak, nekem ne. Valamelyik riporterrel íratta ezt kérem. Bebizonyítsam?

– Kíváncsi vagyok rá.

– Kérdezi a magyar ember: mennyi ideig érek N.-re? S ha kérdezné: jó volna a kérdésnek megfelelő válasz: egy napig? Nem áll-e hadilábon a helyesírással, aki ezt írja: Adjon kérem tüzet? Talán így kellene: adjon, kérem, tüzet? Hány paraszt embernek van az életben szüksége erre a kérdésre: Van-e útközből olyan falu, vagy pusztaság, ahol meghálhatok? Mintha bizony a paraszt nem fogja ki az út szélén, akárhol, ahol elsötétedik? Melyik francia grammatikából vette ezt a kérdést: segítsenek a szekeremet kiemelni? Mi értelme van ennek: Itt hagyom zálogba a szűrőmet, míg kiváltom? Talán ezt akarta mondani: majd kiváltom? Ez is magyar

beszéd: engedje gazd'uram a szín alá tolni a kocsimat? És ez: Mutassa meg az urat, melyen N.-hez jutok? És ez: Szorítsa meg kocsis a fekete ló patkóját, a másik lóra verjen újat? Talán veressen?

Folytassam-e még? Mondjam-e, hogy a punktumozás mindenütt hiányzik, ahol a legszükségesebb s tele van az egész társalgó könyv a magyar nyelv szellemével meg nem férő "kérem feladni" stb. mondásokkal?

Társalogjunk!

Most már a minisztertől kérdem:

– Olvasta-e, kegyelmes úr, a Mikszáth-féle művelt társalgót vagy elégnek tartotta, hogy megrendelje és megfizesse?

– Ha ön nem olvasta, ki olvasta? A közoktatási tanács? Vagy az ön tisztviselői?

– Mióta van a közoktatási minisztériumnak az a tenger pénze, hogy míg tanároknak, tanítóknak az anyagi sorsán nem tud javítani, pénzt költ botrányos tákolmányokra?

– Gondolja-e, hogy a mindennapi élet legszükségesebb dolgaival sem törődő a füzetecskék előbbre viszik a magyar nyelv ügyét?

– Hiszi, hogy az ön tanítóinak szükségük van ily silány fércmunkákra? Nem hallatszik fel a Hold utcai palotába annak a sok ezer tanítónak a gúnyos nevetése?

S végezetül, nem kérdezek, de mondok valamit. Ahhoz nekem semmi közöm, ha a kormány Mikszáth Kálmánnak, a magyar írónak, publicisztikai szolgálataiért, az ellenzék, főként az ellenzék vezérembereinek minduntalan való sárba rántásáért biztos oláh kerületekkel fizet. Ha én volnék kormányon, pláne három oláh kerületet is adnék, csak azért a legújabb fölfedezésért, amely szerint Berviczy Albert és Láng Lajos nagyobb szónokok Apponyinál. De ahhoz már van némi közöm, ha Mikszáth Kálmán a tanítókat boldogítja az ő sületlenségeivel, miniszteri ajánlás mellett. Szidja, piszkolja tovább az ellenzéket, az ügyis csak addig tart, míg az ellenzék kormányra nem jut; de az iskoláknak hagyjon békét. Írjon a fiatal nemhzedéknek mesét, történetet és ne írjon, ne írasson riporterekkel társalgó leckéket.

Anélkül is biztos neki az oláh kerület.

B.E.

Társalogjunk!⁴⁶⁶

Mikszáth Kálmán művelt társalgójával ma már jóformán az egész sajtó foglalkozik.

Egyelőre én sem akartam többet, mikor elsőre hívtam fel a figyelmet e zöld borítékos zöltségekre. Hadd lássa az egész ország, miként jutalmazza a magyar kormány a hűséges mameluk írók publicisztikai szolgálatait. Ma már minden újságolvasó ember tudja, hogy a közökt. miniszter, nagy jóakarattal, társalgási leckéket íratott egy nagy kormánypárti íróval, ki is nyomatta ezt egy kormánypárti képviselővel, Légrády úrral, nem lévén elég ereje megmondani őszintén a nagy kormánypárti írónak: amit te írtál, nem felel meg a célnak, köszönöm a fáradságodat, de én a kinyomtatásával nem blamálgatok magamat.

Itt követte el a hibát a miniszter. Mert föl kell tennem Mikszáth Kálmánról, hogy ő, kinek tisztességes jövedelme van a szépirodalomból, aki kétszer egymásután kapott ingyen mandátumot, egy krajcárt sem fogad el rossznak ítélt munkájáért, s egyszerűen a tűzbe dobja. Fél napi munkánál több nem lát ki e füzetecskéből: annyi áldozatot csak hozhat egy ingyen kerületi képviselő és egy drágán fizetett magyar író?

De mi történt? Az történt, hogy Mikszáth Kálmán összeró nagy hirtelen száz mondatot, átadja a miniszternek, ez elolvassa, sajátkezűleg írt ki belőle egy csomó magyartalanságot, aztán kiadja miniszteri tisztviselőknek további stiláris „kezelés” végett s ámbár látják, hogy így sem ér egy fabatkát, mégis megfizetik Mikszáth úrnak s kinyomatják 100.000 példányban Légrády úrral. Ha netán a félhivatalos letagadná, hogy a miniszter és munkatársai nem dolgoztak bele, mégpedig a helyes magyarság szempontjából, tessék eladni az eredeti korrektúra-ívet s ha nincs igazam, megtérítem a kultuszminisztériumnak az egész összeget, mit ezért az ostobaságért kidobtak. Pedig nagy összegről van szó.

Az én értesüléseim szerint 3000 forintot kapott Miszáth, a Hazánk meg hozzáteszi, hogy ezenfelül még Légrády is kapott 10 ezer forintot a kinyomtatásért. Ezzel szemben Mikszáth azt állítja, hogy a 3000-nél jóval kevesebb összegnek is csak a felét fogadta el, de hogy mennyi ennek a jóval kevesebb összegnek a fele: arról hallgat. Egyáltalán a nagy palóc el akarja humorizálni az egész dolgot. Sértő módon humorizál a tanügyi bácsikról, abban a hitben, hogy ezzel a közönség figyelmét eltereli a dolog komolyságáról. Hát néha nekem is sikerül a humorizálás egy kevéssé, ha jó kedvem van, de a Mikszáth-féle művelt társalgó ötletéből semmi kedvem erre.

---

⁴⁶⁶ B. E.: Társalogjunk! = Nemzeti Iskola 3 (1896) No. 1. (jan. 4.) p. 6.

Én azt kérdeztem: igaz-e, hogy Wlassics miniszter 3000 forintot fizetett Mikszáthnak. Erre a miniszter félhivatalos úton azt feleli, hogy kevesebbet kapott, mint amennyit neki szépirodalmi munkáiért fizetni szoktak. A tízezer forintos nyomdaköltségre meg azt feleli, hogy néhány krajcárba került egy példány. A miniszter is, Mikszáth is humorizál: a tiszta valóságot egyik sem meri bevallani. Hát jól van. Mondjuk, hogy százezer példány (á 3 kr) 3000 forintba kerül. Mondjuk, a miniszter csak ezer forintot adott Mikszáthnak. Ez így is 4000 forint.

Miért adta a miniszter ezt a summát? Egy oly munkáért, mellyel ő sem volt megelégedve; egy oly munkáért, melyet egyhangúlag fércmunkának, nevezzük igazi nevén: ostobaságnak ítélnék az összes „tanügyi bácsik”. Mi ez, ha nem a közvagyon könnyelmű prédálása? Nem gondolja-e a miniszter, az író (Mikszáth), a kiadó (Légrády), akik törvényhozók is egy személyben, hogy akkor, amikor az országnak nincs pénze a tanítók tisztességes fizetésére, vétkek könnyelműség egy krajcárt is költeni oly valamire, amiből semmi néven nevezendő haszna nincs a magyar kultúrának?

Emelte-e fel a szavát Mikszáth Kálmán a képviselőházban csak egyszer is a szegény, nyomorral küzdő tanítók érdekében? Írt-e fényes tollával csak egy sort is a nemzeti kultúra apostolaiért? Soha, sem szóban, sem írásban, jelét nem adta, hogy szíve megindult volna a magyar tanítók nagy nyomorúságán, az egész szabadelvű pártot hangosan vádoló siralmas helyzetén: közönséges szavazógép volt mindig a parlamentben, emelik, alább szállítják a tanítók fizetését, az őt nem érdekelte, az újságokban meg kigúnyolja őket, mikor elég vakmerők megmondani, hogy azok a zöld borítékos füzetecskék igazi zöldségek. Ám a „tanügyi bácsik” által vezetett iskolák számára írni igen kellemetes állapot, különösen, ha jól megfizetik. Mégis csak jó, hogy vannak „tanügyi bácsik”, akiket gyalázatosan fizetnek, hogy annál több jusson egy kormánypárti író pedagógiai kísérletére s akinek rovására még humorizálni is lehet a Pesti Hírlapban, a zöld füzetecskéket „olcsón” nyomtató Légrády úr lapjában.

Mely megmérhetetlen cinizmus!

B.E.

A magyar nemzet története⁴⁶⁷

Marczali Henrik kötete

A Műveltség Könyvtára, az újabb idők e legnagyobb és legértékesebb irodalmi vállalkozása, ma már annyira ismeretes, hogy egy-egy újabb kötetének a megjelenése alkalmával szinte fölösleges a külsőségekről számot adnunk. Hogy minden kötet a nyomdai technika remeklése, ehhez hozzá szoktatott az Athenaeum. Hogy minden kötet a művészi kivitelű szövegképek és színes műmellékletek gazdag gyűjteménye: ezt már szinte elvárjuk az előző kötetek után, ha a könyveknek a tudomány minden ágát népszerűsítő törekvése nem is tenné önként érthetővé. Egyszerűen csak jelezzük hát, hogy a kötetben 337 szövegkép, 24 fekete, 4 színes műmelléklet és 2 színes térkép van.

Beszámolván a külsőségekről, meg kell állapítanunk azt is, hogy a magyar nemzet ezer éves történetét egy kötetben, ha még oly nagy, körülbelül 800 oldalas kötetben is, megírni, egyike a legnehezebb feladatoknak. Az írónak kétféle közönséggel kell számot vetnie: az egyik, a legkisebb rész, amely kritikával olvas, ellenőriz minden adatot, éber figyelemmel kíséri a történetíró minden lépésében, az események, a következmények megítélésében, az igazságok leszűrésében; a másik, a nagyközönség, mely aszerint ítéli meg a könyvet: zavartalan, világos képet nyert-e a könyv útján egy nemzet ezer éves életéről s könnyen, vagy nehezen jutott-e e képhez.

E nehéz feladatok megoldására csak oly tudós és csak oly íróművész vállalkozhatott, mint Marczali Henrik. Mint tudós, maga a megtestesült lelkiismeretesség, akiben ritka szerencsésen egyesül a lelkiismeretes, az elfogulatlan tudós és a legnehezebbnek látszó dolgokat megvilágító, egy-egy kor lelkét néhány klasszikus tömörségű sorral megrajzó íróművész. Mondanunk se kell, hogy a véleményünk nem a könyv olvasása közben alakult ki róla: ezek a kvalitásai megvoltak a kezdet kezdetén, mikor a történetírásnak szentelte életét, de itt e könyvben már jobban szembetűnnek e kvalitásai: előre megállapított terjedelem korlátai kényszerítették, hogy az íróművész a nyelv, a stílus tömörségében saját magán is túltegyen.

Marczali történetírói jellemének e megállapítása után, talán nem szerencsétlen az az ötletünk, hogy ezt a könyvét nem a szokásos módon ismertetjük, hanem az ő nyomán haladva, jelezzük ezeréves életünk néhány főbb állomását s előlegezzük a könyv olvasóinak az általa leszűrt, a mai nemzedéknek igen tanulságos igazságokat.

Az első nagy és lélekemelő igazság a honfoglalás nagy művéből szűrődik le. Íme: „Nem az intézményekben áll egy nemzet ereje, hanem férfiakban, elsősorban vezetőiben, kik a közléteknél irányt, tartalmat adnak. Árpádot talán nem nézték az istenség ellenállhatatlan eszközének, mint egykor Attilát, de kellett, hogy szívesen szolgálják s bízzanak benne. Az ősi magyar alkotmány, minden egyszerűsége mellett és bár keveset tudunk felőle, nemcsak dús, hanem mai napig is tanulságos tartalmat mutat. Az egyeduralkodó megegyezése a származás oligarchiáival, az állam és a törzs közti viszony szabályozása, a közös hatalom különválasztása, de mindenek fölött a katonai viszonyok bámulatosan erős és célszerű kifejtése nemcsak a történetírók érdeklődését biztosítja részére, hanem egyenesen egyikévé teszi a politikai élet legönállóbb alkotásainak. Ez az alkotás pedig egészen a nemzet saját érdekeinek alapján megy végbe, saját politikai észjárásának szüleménye. Ha gyakorolt is reá némi befolyást külső hatalom, az nem tartozott a nyugati, román-germán és keresztyén államok köréhez. E vértezett felfegyverkezve, melynek a benne rejlő élet ad erőt, lép a magyarság a nyugati világ körébe, új viszonyok közé, magasabb hivatást teljesítendő.”

*

Az utolsó Árpád idejében, az 1298-iki országgyűlés (a Rákos mezején) elhatározta, hogy a király egyházi és világi férfiakból tanácsadókat tartson maga mellett s ezek nélkül bármit tesz a király, annak érvénye nincs. „Élesen lát, – írja Marczali ezzel kapcsolatban, – nemcsak a haldokló ember, a haldokló kor is. Midőn azok, kik irányítani akarják, végső kétségbeeséssel ragaszkodnak a régihez, elmúlóhoz, midőn inkább jámbor óhajlásba fakadnak kétségbeesésekben, mintsem hogy tette készülnének, megjelennek a rákosi gyűlés előtt a messze jövő alakulásának körvonalai. Rendi bizottság a király oldalán, melynek ellenjegyzése nélkül a király parancsa nem érvényes, íme, a sok század múlva megalakulandó felelős nemzeti kormány előrajza. Ily alakban tartja ez az eszme bevonulását nemcsak nálunk, hanem először a világon nálunk.”

*

Ma szinte köztudat, hogy Nagy Lajos nápolyi hadjáratának nagy kulturális haszna volt. Marczali fölveti a kérdést: „Volt-e kulturális haszna a nápolyi hadjáratnak?” Felelet: „Nagyon is modern szempontból ítélnék azok, kik ezt állítják. Minden magasabb kultúra csak arra hat,

kiben megvan az előkészültség befogadására. A magyar vitéz megbámulhatta az épületeket, de legfőljebb katonai jelentőségük vagy pénzértékük érdekelte. Irodalom, művészet csak arra a kevés, már képzett papra hathatott, ki ott járt a sereggel. A többi inkább csak a külsőségek befogadására hajlott. Az ilyen kultúrának pedig, mint a mai napig tapasztalhatjuk, sok külföldön járt honfitársunknál, inkább romboló, mint felemelő a hatása.”

*

Hogy a Balkán népei a törökhöz és nem a magyarhoz szítottak, ezt Marczali Nagy Lajos türelmetlen, térítő politikájának tulajdonítja. A török nem törődött más népek vallásával, míg Nagy Lajos katolikussá akarta tenni a Balkán népeit. „A magyart – mondja Marczali – nem politikai felelősége, hanem térítése tette gyűlöltté... Kultúrával sem lehet mentegődzni. Sok százazreknek megtérítése néhány nap alatt, karhatalommal, épp oly kevésbé kultúra, mint az ellenszegülők üldözése és megölése. A kultúra munkája időt követel: ezen a téren nem a hirtelen, fényesnek látszó eredmény számít, hanem a tartós munka. Az pedig hitvány nép, mely mindenét fel nem áldozza, hogy megmentse legfőbb szellemi kincsét. Ez pedig ama népeknél a vallás volt: az egyetlen tényező, mely kiemelte őket az ősi barbárságból.

*

A „virtus” az, – mondja Marczali Kont és társainak lefejeztetésével kapcsolatban, – mi a magyar ember lelkét legjobban megragadja, hogy félezed év előtt, a rege Lehelnek és társainak hasonló, csak hogy idegen, ellenséges uralkodóval, a császárral szemben tanúsított vitézkedését örököltette meg. Mostantól kezdve egy új félévezreden át azok felé fordul a magyar lélek rokonszenve, kik a magyar királlyal szemben mutatják azt a haragos megvetést. Nemzetünk nagy tragédiáját mi sem tükrözteti jobban vissza, mint a nép hagyományának ez az állhatatossága. Pedig Kont és társai nemcsak a törvény betűje szerint, hanem nemzeti szempontból is valósággal nagy bűnösök, hazaárulók voltak.

*

– – a magyar urak nem engedték, hogy Albert (az első Habsburg) német katonaságot hozzon be a török ellen. Nem akarták, hogy a német itt erőre kapjon.

*

A Dózsa-féle lázadás után tudvalevően az országgyűlés örökös szolgasággal büntette a parasztságot. Ez volt a legnagyobb nemzeti szerencsétlenség; nagyobb pusztítást, mint amelyet tatár, török vagy német okozott. Már magában a vérveszteség is nagyon gyöngítette az országot. De az ilyen veszteséget kiheveri minden nemzet, épp úgy, mint a gazdasági elnyomásból következő szegénységet. Az igazi maradandó csapás az, hogy az ország lakosságának túlnyomó része az eddiginél alacsonyabb állapotra süllyedt vissza. Szabadból szolgálta lett... a fejlődés útja el van vágva... Ezt a fejlődési hiányt mai napig is sínyli hazánk.”

*

„Politikai gyilkosság volt ez, – írja Fráter György meggyilkolásáról – de elkövetőinek embertelensége és rút kapzsisága a legalacsonyabb büntettek sorába szállította le. Politikai gyilkosság, de annak ártott legtöbbet, ki megengedte. Ferdinánd megölette az egyetlen embert, kinek talán mégis sikerülhetett volna egész Magyarországnak a Habsburgok uralma alatt való egyesítése. Megölette őt, miután oly nagy szolgálatokat tett neki, melyeknek csak a legnagyobb hála felelhetett meg. A pápa feloldotta a meggyilkoltatásban való részesség vádja alól: a történelem nem oldhatja őt fel soha.”

*

„Az abszolutizmus és a kurucvilág” című fejezetben azt olvassuk, hogy a belső egyenetlenség és a hadi szervezet gyöngesége minden eddiginél súlyosabb veszedelmet hozott a magyarra. „A belső egyenetlenség a vallásfelekezetek közti harc kiélesedésének volt következménye. Akár a hitújítást, akár az ellenreformációt nézzük okának, bizonyos, hogy minden felekezet fanatikus része közelebb állott más nemzetbeli hitsorsosához, mint más vallású honfitársaihoz.”

A XVII. század közállapotairól írván, azt mondja végül: „Ami még erő van a nemzetben, az csak széles néprétegeiben található meg. Mint egyebekben, ebben is az ősi állapot felé közeledik az ország; a szittya fegyveres közszabadság felé. Ha a török kalapács össze kezdte forrasztani a nemzet széthúzó elemeit, a német elnyomás keltette gyűlölet belsőleg is eggyé olvasztotta már a magyarságnak minden megmaradt osztályát. Erre az egységre pedig sohasem volt nagyobb szükség, mint akkor, midőn Zrínyi Miklós jóslata

szerint, az a hatalom, mely fölszabadította Magyarországot a török igaz alól, megkövetelte munkája bérét.”

*

„Midőn a királyság – írja az 1825-iki országgyűlést megelőző idők részében – lemondott arról a százados szerepéről, hogy Magyarországot magasabb fokra emelve, nemzeti állammá tegye, a nemzetnek magának kellett a munkát végrehajtania, nehogy elmaradva, elenyésszen. Napóleon egy megbízottja 1802-ben jelenti urának, hogy Magyarországon szükséges a reform, de lehetetlennek látszik megvalósítása. Lehetetlen, mert kölcsönös gyanúval nézik egymást király és nemzet és mit az egyik tenni akarna, abban a másik veszedelmet lát. Ebben, – így végzi – csak nagy géniusz fellépése idézhet elő változást.”

*

„Politikai következeiseiben Kossuth elhatározása (a nép felszabadítása) szinte váratlan jelentőségű. A XVII. század végén és a XVIII-nak elején a paraszt volt az igazi hazafi. A XVIII. század folyamán voltak momentumok, amelyekben a király lehetők tartja a jobbágy felhasználását tulajdon nemzetbeli ura ellen is. A nemesség e félelme megmaradt a XIX. század első tíz éveiben is. Csak most szűnik meg. A közös magyarság, mihelyt a százados igazságtalanság legalább enyhül, erősebb kapocsnak bizonyul, mint amilyen szétválasztó az osztály- és vagyonkülönbség. Másik következeise a fordulatnak az, hogy népünk megmaradt arisztokratikus érzelműnek felszabadítása után is. Talán nincs jellemzőbb adat, mint az, hogy az első igazán demokratikus könyv, Táncsics Mihály „Népkönyve”, nem győzi magasztalni a gróf urakat, a nép igaz barátait, a Batthyányakat, Telekieket, Széchenyit is, de Kossuthról egy szóval sem emlékezik.”

*

„Az egységre jutott Magyarország elbukott ebben a küzdelemben, melyet nemcsak történeti jogáért és új nemzeti államáért, hanem az emberiség legdicsőbb javaiért is folytatott. Ez volt mintegy második honfoglalása, midőn nemcsak karddal, hanem az eszmék terén is ki akarta vívni helyét Európa nemzetei közt. Egyaránt ellenállást talált szláv és germán szomszédjainál. Kilencszáz évvel azelőtt az ily kudarc a megsemmisülést vonta volna maga után. Most a

megtelepedett, Európa szellemi és erkölcsi javaiban osztozó magyar nemzet már nem volt kiírható. Megfogyott, de meg nem tört.”

*

Marczali könyve Bánffy Dezső miniszterelnökségének idejével fejeződik be. Ami azóta történt, még nem érett történeti előadásra, – jegyzi meg az író, s végszólul csak egy megjegyzést tesz jelen fejlődésünkről.

„Minden haladás – mondja – Magyarországon Szt. István, sőt talán Árpád óta felülről indult meg. Észben és erkölcsben magasabban állók magukkal bírták ragadni a nemzetet, még reá nézve terhes anyagi és szellemi áldozatokra is. Ha a vezetés hiányzik, anarchia, visszaesés áll be. Oly anarchia, mely előbb-utóbb idegen befolyás meggyökerezésére vezet. A történeti folytonosság, melyre az intézményekben oly nagy súlyt helyeznek, a társadalomban sincs meg. Nem is lehet, mert az nem fejlődött egyenletesen, hanem a kultúrának legkülönbözőbb fokait egyesíti magában. Az utolsó évtizedben történtek azt bizonyítják, hogy a nemzet még mindig felső vezetésre szorul, magától még nem bírja követni azt, mi javára válik. Ennek pedig igen mélyreható az oka. A XIX. század küzdelmeinek végső célja, egyrészt végét vetni az örökké ismétlődő összeütközéseknek Ausztriával és a dinasztiával, másrészt egy rendi és felekezeti ellentéteken felülemelkedő igazi nemzeti kultuszt teremteni. Ez a kettő egyaránt feltétele békés haladásunknak. Közjogilag kötve vagyunk: műveltség dolgában szabad a kezünk. Jövőnk attól függ: mire, miképp használtuk fel ezt a szabad teret.

Benedek Elek

József főherceg könyve⁴⁶⁸

(Erdei magány és egyéb vadásztörténetek)

Csalódnak a Nimród tisztelt olvasói, ha azt hiszik, hogy József főherceg könyve csupán a vadászoknak szól. Az én lelkemet mindössze egy nyuszika halála terheli s ím, mégis végigolvastam e könyvet. Nem tagadom, más közönséges halandó vadászkönyvét tán csak végiglapozom, egy-egy érdekesebb, izgalmasabb kalandnál megállapodom, aztán – vége. Nem elég ennyi oly embertől, akinek lelkét csak egy nyuszika halála terheli? De magyar ember s magyar író vagyok: hogyan érdekelné, mit ír József nádor unokája és hogyan ír?

Mi ez a könyv? Ez a könyv egy felséges szép költemény. Nagy szó, s nagy felelősséggel járó, mert a könyv írója nemcsak főherceg, de a mi magyar szívünknek igen kedves – mi könnyebb, mint hogy vele szemben elfogultak legyünk? Önkéntelen kérdem magamtól: vajon nem téveszt-e meg ítéletemben a magyar földnek az a megható szeretete, mely e könyvnek minden lapjáról árad felénk?

Hogy József főherceg vadásznak milyen vadász, az engem igazán kevésbé érdekel. Látom, hogy bátor szívű, biztos kezű, keresi a veszedelmet, vadász-szenvedelme el-elviszi messze idegenbe, de az én magyar lelkemet mégis csak az kapja meg, mikor a szíve visszasír Afrikából, ahol a csillagok „nagyobbak s szebbek, mint nálunk”, s a honnét „mégis haza, csak haza húz és vágyódik a szívem, a lelkem! Itt nagyon szép, de ott mégis minden szebb és jobb is. Itt az újat, ismeretlent bámulom: ott a kedves megszokottat szeretem, s bár folytonosan látom, mégis a legszebbnek érzem. Visz is már a hajónk hazafelé s minden méter, amellyel az óriási távolság kisebbedik, növeli örömemet. Hazamegyünk édes szép hazánkba; édes szeretett gyermekeinkhez, s elmondhatom én is a népdallal:

Messze jártam, távol is volt jó dolgom!

Hej de szívem csak azt mondja: jobb otthon!

Ez egy szép lírai költemény, amit azonban az Alföldről ír, már magasan szárnyaló óda. „Hej de szép is vagy te, kedves öreg Alföld, ahol a szemem rajtad túl az örökkévalóságba tekint! Szeretlek, kimondhatatlanul szeretlek, jó népeddel együtt; hisz gyermekkorom óta

---

⁴⁶⁸ Forrás: Benedek Elek: József főherceg könyve. (Erdei magány és egyéb vadásztörténetek). = Nimród 2 (1914) No. 1. (jan. 1.) pp. 1–3. – Megjelent az Athenaeum irod. és nyomd. r. t. kiadásában. Ára bőr-díszkötésben 38 korona, díszes vászonkötésben 34 korona.

eszményem valál őszinte nyíltsággal. – – Gondolataim oda szállnak; mily szép lehet ott lakni még szegénységbe is. Bár cserélhetnék gazdáddal. A világ zajos életétől zaklatott lelkem vágyódik magányodba. Kik laknak ott? Jó magyar testvéreink. Ím, e sugárra bízom üdvözlétemet; vidd el nekik a távol ismeretlenből, egy hőn dobogó szívből, vagy tán te, aranyos sugárka, hozod ugyanezt felém? Amott, hová révedező tekintetem fordul, a Retyezát kecses csúcsa felhők fölé nyúlva, az alkonyatban izzó tündérképével bűvöl el. De tekintetem csak visszatér a magyar Alföldre, a világ e legszebb tájára”.

Csak most veszem észre, hogy József főherceg könyvéről írni nem is oly nehéz feladat, sőt a lehető legkönnyebb. Miért dadogjak én, amikor az ő szózatok ajkának szavait, az ő színekben bujálkodó költeményeit hallhatom? Mert sokan rajongunk a magyar Alföldért, a rejtelmesen hallgató erdőért, sokan vagyunk, kik meghatott szívvel borulunk le a nagy Természet csodái előtt, de keveseknek adatott meg az isteni ajándék, hogy e rajongásunkat mindenkinek szívébe át is plántáljuk. E ritka kiváltságosok közé tartozik József főherceg. Nem egyszerűen költői lélek, de igazi költő. Költő, aki egy vallásos lelkű ember áhítatával húzódik meg az erdő csendjében el-elzokogni szíve rejtegetett bánatát – mely boldog, mely irigylésre méltó ember, hogy ily szépen tudja elzokogni!

Jertek csak vele a máramarosi rengetegbe, hallgassátok meg zengő himnuszát. „Hej de szép vagy, te öreg Dzsámer, havasaiddal és erdőiddel! Mily óriás vagy s mégis mily csend, rend és nyugalom uralkodik kebleden! – Tán alszol?! Vagy az idők zord folyama tett ily büszkévé, hogy a múltra s jövőre csöndes mosolyoddal tekintesz?! – Oh nem... én értelek! Te bámulod, és szellőjárta erdeid suttogásával dicsőítéd azt, aki téged alkotott, aki fölntart, akinek a parancsára őszi-tarka pompád lerakod, hogy a jövő tavasszal üdébb, szebb, illatosabb, viráglombos köntöst ölts... Oh, de fölségesen szép vagy!...”

Majd leül a Rubana nevű rét szélén, honnan mintegy álmoképet látja a Pilis- és Vértes-hegyek körvonalait s eszébe jut gyermekkorra, melyet a neki oly kedves Vértes lábánál töltött. Amikor boldogult öccsével kijárt a csaplári erdőbe vadászni. És vitték magukkal a nagy bernhardi kutyát. „Szegény öreg Hektor! Ő is por és hamu már! Eszembe jut minden édes-kedves gyermekkori óra és nap, amelyeknek a velem együtt részese Budán nyugszik egy koporsóban... Tekintetem visszatér! Ott lent a kedves szép Tapolcsány, amely mindeneimet jelenti! A gyermekkor édes álmát most saját gyermekeimmel élem újra át. Ott messze-messze az egyik kedves fészek, édes szeretett szüleimmel; és itt a másik, drága családommal. Nehéz választanom, hogy hova vonz jobban a szívem...”

Valósággal szerelmes a Szeredna-Rika völgyébe. Halljátok csak, hogyan siratja el a százados bükk porladozó tetemét. „...A piros koronájú fák leple alatt egy százados bükk

teteme nyugszik és lassan porladozva adja vissza létét az anyaföldnek. A játszi napsugár most is vígan táncol rajta, le-leszökken s a patak tükrén újra vidáman csúszik fel, hogy rákapaszkodjék a bükk tetemére, amelynek a kérge már lekorhadt és a fája is porrá válva hulladozik a csermely tükrére. Rajta táncol a napsugár mindaddig, amíg utolsó szálkáját is el nem tünteti az enyészet kebelén. Néhány évvel ezelőtt még ezüstös kergét csókolgatta a nap, s ma vörös porán lejt végig a napsugár, mintha halotti torra jönne...”

S követi ezt újabb halotti ének, a meghalt nyár elsiratása. De szép, de szép! Aki ezt írta, Isten kegyelméből való költő az.

A szebbnél-szebb költemények hosszú sorát jegyeztem ki József főherceg könyvéből, ám véges-végig kiírni azokat – túlságos megkönnyítése volna mégis a kritikusi feladatnak. Nyugodtan teszem le a tollat. Amit cikkem elején állítottam, nem hízelkedés. Ez a könyv egy felséges szép költemény. Az Athenaeumnak jutott a kitüntető feladat, hogy ezt a felséges szép költeményt méltó pompában juttassa a magyar közönség elé. Magyar írónak, Bársony Istvánnak, a Természet e halhatatlan énekesének, hogy prózában költeményt írjon elébe. Magyar művésznek, Neogrády Antalnak, hogy a művészi fényképek hosszú sora mellett egy-egy hangulatos rajzzal díszítse azt.

Ez a könyv a mi könyvünk. Minden magyar ember könyve. Egy nagy magyar költő lelke tündöklök benne. Egy nagy magyar ember szívének melegsége árad ki belőle.

Boldog vagyok, hogy megismerkedhettem vele.

Benedek Elek

Magduska meséskönyve⁴⁶⁹

Meséli Dr. Ikafalvi Diénes Jenő

Diénes Jenő megtisztelt engem, az öreg mesemondót a meséskönyvével, s úgy érzem, kötelességem hírül adni az erdélyi szülőknek, vajon megtaláltam-e ebben a könyvben az – író. Az íróban az igazi mesemondót. Nagy örömmel adom hírül mindenkinek ezt is, azt is megtaláltam.

Diénes Jenő az ő kis lányának mesél s a kislányán keresztül az egész gyermekvilágnak. A kis Magdus folyton „erdől”⁴⁷⁰ az apján: Mesélj apa, mesélj. Mit csináljon szegény apa? Ami mese megmaradt lelkében a boldog gyermekkorból, sorra elmeséli, aztán egyszerre kifogy a mesékből s kénytelen maga költeni újabb meg újabb mesét. Nem egy meséhez maga a kis Magduska adja a témát egy-egy kíváncsi kérdésben. Apám! Miért lármáznak a verebek?

– Beszélgetnek. – Mit beszélgetnek? Hát most erre mit feleljen? Azt feleli, hogy majd meghallgatja... És megszületik A festett veréb pompás meséje az elégedetlen verébfiókáról, aki otthagyja a puha fészket, megkívánja a tengelic színes ruháját, egy jókedvű festő bácsi be is festi szürke tollát. De lám, a tengelicek nem fogadják be maguk közé, mert csiripolása elárulja veréb voltát, a verebek meg nem fogadják vissza, halálra csipkedik. És így születik mese a Gyémánt rétről a csillogó harmat magyarázataként, s amint nő, nő Magduska, nőnek a mesék is: megszületik a Hét ördög (minden ördög egy-egy rossz tulajdonság a gyermekben), Madarász Gyurka, a madárkínnzó, a Furcsa gyűlés: mindenféle bútorok, játékszerek és könyvek ítélőszéke elé citáltatnak a rontó-bontó kedvű gyermekek.

Meleg szívű apának s mesemondó készséggel megáldott írónak a könyve ez a meséskönyv: nekem igazi gyönyörűséget szerzett az olvasása. És nem közönséges gyönyörűséget szerzett nekem a könyv külsője is. Sem a címlapján, sem a mesék közt egyetlen illusztráció, de a könyvnek formája, nemes egyszerűsége, a szép, nagy betűk, a tiszta nyomás feledteti velem az illusztrációk hiányát s dicséri a kézdivásárhelyi könyvnyomdát. Hiszen jó volna, igen jó volna, ha a gyermek lelke megpihenhetne itt-ott egy-egy művészi illusztráción, de hajh, szegények vagyunk, elszakasztottak, magunkra maradtak: az erdélyi gyermekkönyveknek dísz nélkül, tarka-barka képek nélkül, a maguk belső értékével kell

⁴⁶⁹ Forrás: Benedek Elek: Magduska meséskönyve. Meséli Dr. Ikerfalvi Diénes Jenő. = Napkelet [Kolozsvár] 2 (1921) No. 24–25. (dec. 25.) pp. 1524–1525.

⁴⁷⁰ erdől = fát kitermel. Itt: nyúzza az apját.

meghódítaniok a gyermeklelkeket. Így is jól van ez egyelőre, lesz még jobban is. Csak türelem, türelem.

Egy tekintetben már most megvigasztalhatom az erdélyi olvasó közönséget. Mintha az utolsó három esztendőnek minden egy napja egy-egy esztendő lett volna, mesebeli csudához hasonlatos csuda történt: egyszerre csak erős, egészséges erdélyi magyar irodalom köszöntött be az olvasni szerető magyarok hajlékába. Általam eddig név szerint sem ismert, nagy, erős talentumok léptek elő az ismeretlenség homályából s én meghatott csodálkozással kérdezem: hol voltak, hol rejtőztek eddig? Erre most csak ennyit tudok felelni: nyilván a nagy világösszeomlás, a nagy megrendülés rázta fel a szunnyadó őserőt. Na meg a magunkra hagyatottság, az elárvultság keserű érzése tán. Valamikor, valahol írok én majd erről a csudáról bővebben. Most az a tisztem, hogy Diénes Jenő könyvét a magyar szülők szerető figyelmébe ajánljam. A magyar gyermekek karácsonyfája bizonynyal szegényes lesz. Aki teheti, gazdagítsa Diénes Jenő melegsívű könyvével.

Benedek Elek

Szondy György, avagy: A lóden kabát⁴⁷¹

Nem tagadom, hiába is tagadnám: koromhoz nem illő hamis számítással adtam e különös címet alább elmondandó, igen tanulságos történetemnek. Szondy György, a drégelyi hős, ha jól emlékszem, néhány hónapon át védte Drégely várát, nevének örököse, az én Szondy Györgyöm sok-sok esztendeig ostromolta a szerkesztőségek és könyvkiadók nem annyira dicsőségesen, mint inkább dicstelenül ellentálló várait, mígnem minden poklokon keresztül eljutott az én váramig, azt azonnal be is vette, s én most boldog-büszkén tűzöm ki nevének zászlaját e történet fölé. Az avatottabb olvasó (ezer bordában szőtt íróársaimról nem beszélve) bizonynyal megsejtette már, hogy Szondy György – vidéki író, jól sejtette meg.

Ott kezdém a történetet, hogy az 1916-ik esztendő nyarán érzékeny veszteség érte a magyar gyermekirodalmat: hosszú, kínos szenvedés után örök álmra szenderült Sebők Zsigmond, a mackó históriák halhatatlan mestere. Bár egészen más terveim voltak akkoriban, vállalom kellett a Jó Pajtás szerkesztését, amelynek ő volt a megalapítója. Rengeteg, soha senki által el nem olvasott kézirat maradt rám, csupa vidéki szerencsepróbálók kézírása: ezek közt bukkantam egy történetre, amelyet Szondy György nevű ifjú küldött be 1913-ban, igen szerény hangú levél s megcímezett levelezőlap kíséretében. Nem fontos, hogy mit dörmögtem magamban, fontosabb az, hogy alig fogtam a kézirat olvasásába, nagyot dobbant a szívem, mint a kincskeresőké, ha hirtelen-váratlan sárig aranyat csendít meg a kapája. – Ó de szép! Ó de szép! – kiáltottam fel újra meg újra. Így csak Istenadta költő írhat. Pedig csak egy félrelökött kocsikereket meséltetett. De hogy mesélt ez a kerék! Rég olvastam ehhez hasonlatos megkapó, szép történetét. No, most mit csináljak? Megírjam-e a valóságot: mért nem kapott választ teljes három esztendeig? Az volt pedig a valóság: a kiadó megkívánta Sebők Zsigmondtól, hogy csak „beérkezett” íróktól fogadjon el kéziratot. Csak, csak, csak! És szegény Sebők, az írás e nagy művésze, gyenge volt azt mondani: Jókai is valamikor kezdő volt, magam is az voltam, sőt ön is, kiadó úr a bankfiúságon kezdte. – Mint mondtam magamban – a magyar irodalom egéről le kellett hullania egy fényes csillagnak, hogy ez a másik csillag felragyoghasson! De hamarosan véget vetettem a szomorú elmélkedésnek, írtam nyomban Szondy Györgynek: ne haragudjon, úgy meg úgy esett a dolog, gyönyörű a Kerék meséje, írjon és írjon! És vártam a választ, nem tudom már, melyik dél-magyarországi városból, vártam, vártam, teljesen három esztendeig vártam, éppen annyi esztendeig, a hányig

ő várt Sebők Zsigmond válaszára. – Igen, igen, sírdogált a lelkem, bizonyos, hogy Szondy György valamelyik lövészárokban védi a hazát. S ki tudja, melyik bűzös, saras lövészárokban lobbant el az isteni láng. Úgy lesz, úgy, ellobbant... De nem lobbant el: az októberi forradalom zűrzavaros napjaiban keserű szemrehányásokkal teljes levelet kaptam Debrecenből: Szondy György írta, a református leánygimnázium tanára. Hogy ő most értesült egyik tanítványától: megjelent a meséje. Hogy ő teljes hat esztendeig várta a választ az ő felcímzett levelezőlapján, s, lám, a Testamentum írója, akit ő gyermekkorától imádott, még egy sornyi válaszra sem méltatá. Hogy ő a világ legszerencsétlenebb embere, mert tíz esztendeje ostromolja a pesti szerkesztőségeket s minden írása olvasatlan és válaszolatlan kerül a papírkosárba.

Akkor éjjel alig hunytam le a szememet s szinte számoltam az órákat: mikor olvassa magamat tisztázó leveletem Szondy György. Három nap múltán már jött is a bocsánatkérő levél s vele egy csomó kézirat. Ezekben az írásokban a másik, mondhatnám, az igazibb oldaláról mutatkozott be az én Szondy Györgyöm: az állat- és növényvilág életéből, állatok és növények fejlődéséről oly csodaszép, művészi mesék voltak ezek, amelyekhez hasonlót soha nem olvastam. Ezeknek a meséknek nagy mestere a híres Ewald, de merem állítani, hogy Szondy meséi túlszárnyalják ezeket is. Rohanva-rohantam egyik kiadómhoz s mondom neki:

– Hoztam neked egy író. Egy Istenadta író. Még csak néhány dolgot olvastam, de tanácsolom: azon melegében foglald le magadnak. Költő, aki csudás művészettel népszerűsíti a tudósok száraz tudományát. Jól jegyezd meg: ez a fiatalember lesz az ország legnagyobb ifjúsági írója s nagy dicsőségedre válik majdan, hogy a halhatatlanság kapuját te nyitottad meg előtte.

– Rendben van, mondá a kiadó, – becsengette a gépiró-kisasszonyt, levelet diktált Szondy Györgyhez s egyben – ha jól emlékszem – küldött neki ezer koronát. (Akkor még volt értéke a koronának.)

De mind sötétebbre és sötétebbre borult a magyar ég, feneketlen sárban vergődtünk, s ebben a feneketlen sárban legelőször is az Irodalom szekere merült el. Jó Szondy Györgynek egyelőre a *Jó pajtás* nyilvánosságával kellett megelégednie. Aztán jött a vörös világra a fehér világ és sok-sok naiv magyar hitte erős hittel – no, most kiderül a magyar ég. A halottaikból föltámadt újságok mellett újak születtek, – s ki hitte volna? – még folyóiratok is. S ki hitte volna: az újdonsült folyóiratok közt volt egy, amelynek *Magyar Múza* volt a neve. Hát azt ki hitte volna, hogy ennek a folyóiratnak Pekár Gyula, a leghosszabb magyar író s egyben miniszter-államtitkár lesz a főszerkesztője? És ki ne hitte volna, hogy ennek a folyóiratnak

senki más nem lehet a felelős szerkesztője, mint Császár Elemér, aki meglátjátok, vagy a Beöthy Zsolt, vagy a Riedl Frigyes katedrájába fog beleülni. Hej, haj, nagyot dobbant a Szondy György szíve: most vagy soha! Nosza, elé a pennát, gyöngyszem betűivel írt egy novellát, reszkető kézzel borítékba rejtette s címezé a borítékot Elemér császárnak, tulajdonkézébe, senkinek se másnak. S halljatok csudát! Annak a szerencsétlen flótás Szondy Györgynek, aki teljes hat esztendő várta egy levelezőlapra, most egy hétig sem kellett várakoznia: tulajdonkézével írt Elemér császár, melyszerint (vagy jobb így: miszerint?) a novella igen-igen sikerült művecske, s ha Herczeg Ferenc neve volna alatta, közölné is menten, de így, nagy sajnálatára, le kell mondania a közlésről, mivelhogy az író neve – ismeretlen!

Történt pedig ez az irodalomtörténeti „adalék” abban az időpontban, amikor én búcsúzódtam Budapesttől, készülődtem hazafelé, hadd lássam, hány hét a világ itthon. Hiszen, csak egy-két hetet kellett sütkéreznem a hazai Nap sugaraiban, láttam, hogy itthon is éppen annyi hét a világ, mint mindenütt a földkereken. Nem is ez a fontos, hanem az, hogy tavaly nyáron Krasznáról kaptam levelet az én Szondy György öcsémtől. Hogy került ide? Úgy került ide, hogy krasznai a felesége, báró Györffy-leány. Itt tudta meg, hogy én itthon is gyermekújságot szerkesztek, nosza, mindjárt küldött két kis remeket és jelenti, hogy két könyve megjelent odaát, azokat ő postára is tette Debrecenben, s mondjam, ne mondjam? – ez a két könyv máig sem jutott el Kisbaconba. Ám jönnek egymásután az írásai Debrecenből – s ugy-e ideje, hogy már rátérjek a – lódenkabátra? Amely erdélyi házhoz jár az én Cimbora újságom (s hál’ Istennek, sok házhoz jár), igen tanácsolom a szülőknek: olvassák el a lódenkabát hol kacagtató, hol megrikáto történetét. Az újság kiadója elég könnyelmű volt nekem, a szerkesztőnek, írásba adni, hogy háromszor olvasta el a lódenkabátot: kétszer magának, egyszer a feleségének. No, én négyszer olvastam el. Először, amikor hozzám érkezett, másodszor amikor nyomdába adtam, harmadszor, amikor megjelent, negyedszer – nagyanyókanak. Ez a lódenkabát a két malomkő közt mozgolódó középosztály gyászos végzetét példázza. A lódenkabátot s hozzá hasonló kopott társait kikezdi az egerek s a fürdőből hazatérő uraság ideiglenesen átköltözteti a frakk, a selyemmellény, a városi bunda s a többi előkelő öltönyök szekrényébe. Ezek az előkelő öltönyök nagy felháborodással fogadják a „szegényszagú” lódenkabátot és társait, akiknek e szomorú életben már csak egy vigasztalásuk maradt: mielőbb a papírgyárba kerülnek s oda kerülnek előbb-utóbb frakk és társai is. Hej, de még hosszú út van a papírgyárig! Még hátra van a – jótékonyság lorquettes angyala, aki autón szállítja el a lódenkabátot egy raktárba, ahol szomorúképű hivatalnok osztályozza az ütött-kopott, ringyes-rongyos ruhákat s ez a szomorúképű ember mindjárt

szemet is vet a lódenkabát selyembélésére, e nélkül küldi át s vele sok-sok ringyes-rongyos társait ki ama telepre, ahol deszkabódékban éheznek, rongyolódik egy sereg család – ó Istenem, mely nagy örömmel fogadják a lódenkabátot egyik bódékban! Nosza, tűt, cérnát elé, a jobb napokat látott úriasszony, aki tavaly még szilvaízet főzött a saját udvarán, kireperálja a lódenkabátot: még sokáig járhat benne az ura! És télen arra is jó, hogy vele takarják be a kislányukat. Ám minden mulandó, még a lódenkabát is. Oszlik-foszlik, sem tű, sem cérna nem segít, még a szegény asszony könnye sem – a lódenkabát kidobódik egy nagy szemétdombra, ott a hó eltemeti, de jön a tavasz s jönnek a rongyszedők. Ó de boldog a lódenkabát! Végre teljesül a vágya: papírgyárba fog kerülni! És csakugyan dobálják is a rongyszedők a targoncára a sok ringyet-rongyot, de egyszerre csak nyugtalanul fészkelődik a munkászubzony rongya s követeli, hogy tegyék őt más targoncára, mert ő nem marad egy targoncán a lódenkabát rongyával. – Miért? Hisz mind a ketten ronggyá lettünk! Mind a ketten a papírgyárba kerülünk! – Igaz, igaz, de érzem rajtad az úrszagot.

Ez az, az. Egyszer szegényszag, másszor úrszag. Ez az a bizonyos két malomkő, mely közt a középosztály összemorzsolódik. És két malomkő közt morzsolódik a vidéki író is, mind-mind a Szondy Györgyök: a szerkesztő-kiadó és a nyájas olvasó malomköve közt. Sem ég, sem föld nem akarja őket bevenni. Az irodalom lódenkabátjai ők.

Most pedig hozzád szólok néhány szót, Nyirő József fiam, aki ez idő szerint a Keleti Ujság tárcarovatának vezetője vagy. Jól megjegyezd a lódenkabát történetét s olvasatlan és válaszolatlan kéziratot a papírkosárba ne dobj. És azt is tanácsolom néked: amíg a kéziratot el nem olvastad, senki fiának meg ne ígérd a közlést. Mert erről is van nekem igen szomorú történetem. Majd ezt is elmesélem.

Benedek Elek

Istenem, hol vagy!?⁴⁷²

(Sipos Domokos könyve)

Megilletődéssel veszem a tollat kezembe: Sipos Domokos ifjú személyében a remélnél jóval többet adott, az adottnál még többet, sokat ígérő, elsőrendű íróval találkozám. Elsőrendű... Ennél a szónál álljunk meg egy pillanatra. Engem végtelenül bánt, valahányszor úgy állapítják meg az erdélyi író elsőrendűségét, hogy a pesti mértékkel alátámoogatják. Pesti mérték. Mi az a pesti mérték? Először is Pest nagy íróit még nem szült. Nagy kritikust is keveset s a legnagyobbat, Gyulay Pált, Erdély ajándékozta az irodalomnak. Nyilvánvaló, hogy a nagyvárosban gyorsabb az író fejlődése, de ebben a gyors fejlődésben nem a nagyvárosi levegők, hanem a bőven kínálkozó munkaalkalomé, a sokszorosan megkönnyített érvényesülhetése az érdem. Nem tudom, Sipos Domokos kopogtatott-e pesti kiadók ajtaján (valószínű, hogy nem, mert ennél okosabb és erdélyibb embernek látom az írásaiból), de ha kopogtat, talán sohasem írja meg ezt a könyvet, csüggedetten, keseredetten dobja el a tollát, megtelik a szíve gyűlölettel, – ó, de jó, hogy nem kopogtatott: ennek az ifjúnak a lelke teljes épségben maradt meg annak a Szeretetnek, amelynek egyik legfőbb parancsa: Ember, ne ölj! Soha se ölj!

A könyv végén ez a felkiáltás: Ember, ne ölj! – a könyv címlapján: Istenem, hol vagy? – mindnyájunk szívéből markolta ki mind a kettőt. A nagy világrengés óta megszámlálhatatlan milliók szívéből száll az ég felé: Istenem, hol vagy? – s hajh! nincs rá felelet. A vértengerré dagadt vérontás után megszámlálhatatlan milliók vezekelnek s jajgatják világgá a sokezer esztendősi isteni parancsot, s hajh! – az emberek tovább ölnek! Ez a két felkiáltás voltaképpen két sarokköve Sipos Domokos könyvének, s bizony nem értek egyet azzal a fiatal író társammal, aki éppen az egyik sarokkövé (Istenem, hol vagy?!) kapaszkodik bele, ezt akarja kilódítani, nem rossz akarattal, de nyíltan nem is sejtésével annak, hogy mely káros (és hiábavaló) munkán fáradozik. Az a hivatalát vesztett erdélyi magyar dehogy is degenerált ember, ifjú író társam! Itt egy megbódult elmével és szívvel van lélekrendítő találkozásunk, egyikével azoknak az ezreknek, akik hirtelen-váratlan fejbeütéstől bódultan, értelmetlenül néznek körül: voltaképpen mi is történt velünk... Mik is voltunk mi és mikké is lettünk... Nem értem, nem értem! S a nem-értés belefojtódik borba, muzsikába, piszkos ölelésbe, a szüntelen „oh, istenem, milyen másképpen volt eddig”-et sírdogáló asszonynak a

megfojtásába, akinek „még van ideje visszaszólni azon a hangon, amit csak lelkek hallanak: Édes jó Istenem, hol vagy, – hol vagy?!” Ez a tragédia, fiatal íróárs, a nagy összeomlás egyik tragédiája, egy a sok ezer közül – igazi erdélyi Tragédia. De én nem is óhajtom, hogy ifjú lelkekre ez a tragédia ránehezüljön, hadd nehezüljön ez is a mi lelkünkre, az öregekére, – nekünk legalább szép volt az ifjúságunk.

És most hadd jöjjön a könyv egyik, s úgy tetszik nekem, itt-ott félreértett ékessége. A Hazafelé ez. Valahol a határon magyar és román katonák várják lőtávolságra egymást. S egyszerre egy román ifjú fehér kendőt lobogtat és átkiált: Jere haza, Sándor! A gyermekkori barát hívja: jere haza. Csendesen átszól Sándor: Nem lehet, János. – Sándor! Apád egy hete állott ki a szántásba apámmal. Anyád kirakta a gunyádat a kerire⁴⁷³.

Sándor állott, lábai reszkettek, könnyes szemével tisztán látta a friss szántást; látta, a Küküllőn hófehér libák úsznak vízmentiben; látta, hogy a kerítésre kitett ingeket hogy lengeti a szél – s már nem látott semmit, csak az anyja öreg, ráncos kezét, amint egy katicabogarat fricskáz le az ingujjáról.

– Sándor! Vásárhelyt beszéltem Judittal! Sándor! Jere haza, Sándor!

Egy szót sem szólt. A hegyek eléje szaladtak, a patakok lábát ölelték, a bérceken túl dörömböltek, úgy érezte, hogy neki kell vetnie hátát a csiki havasoknak, sarkát meg kell akasztania a Hargitában, bele kell fogóznia a földbe. A földbe, mely nélküle már nem az a föld, ami volt. Megfordult. A székelyek feléje közeledtek.

– Én megyek! mondta Sándor s megindultak mind. Egy vasas lőtt. Ne lőjj! szólt az orvosnövendék az őszfejú gépésznek, s mindketten érezték, hogy abból a messzi-messzi világból érkezett üzenet, mit most még csak sejtenek a lelkek.

– Hova mentek, Sándor? – kiáltott a székelyek után az öreg munkás.

Sándor megállt az élen, kiegyenesedett, s mint a láng csapott ki belőle a szó: Hazafelé, testvér!

Ehhez én nem fűzök magyarázatot, mert teljes igazán úgy is csak az érti meg, mit jelent e két szó: „hazafelé, testvér,” aki ha magyar földön is, szülőföldjétől messze kényszerült, s esztendő során epedt utána. De nem állhatom meg, hogy az írónak ama leveléből, mely válasz a könyvének szóló üdvözlésemre, ide ne iktassam ezt a megható vallomást:

– „Én, aki – márkosfalvi Sipos Domonkos – itt születtem Erdélyben, nyárádmenti székely eleim hol verekedtek a fejedelmek seregében, hol papok, mesterek s egyéb

literitusok⁴⁷⁴ valának, – összeforrva érzem magam az erdélyi Földdel, mint a „székely tölgy”, s ennek az összeforrásnak szívem vérével írott vallomása a Hazafelé című novellám. Szerelmi vallomásom az igazi haza iránt, a hegyek, az erdők, a patakok, a kerítésen lengő, anyai kézzel babrált ing, a röppenő katicabogár iránt, – de mit mondjam én ezt Benedek Eleknek, ki akkor jött ide vissza, mikor szégyenben, nyomorúságban volt ez a szegény föld. Ki érezhetné jobban, mint Te, hogy ez a föld csak addig „ez a föld”, míg mi rajta állunk. Szent volt minden érzésem, amivel 1918-ban a forradalomba vettem magam és magyar s emberi. Huszonhat éves fővel majdnem főispán lettem, s aztán rájöttem, hogy ambícióim rossz útra ragadnak, nem vagyok jó „politikusként”, csak arra, hogy egy gondolatért a tömeg előtt menve kitartsak – akár a vérpadig. Én láttam, hogy a gondolatok a politikában elsenyvednek, elkopnak, s elkopnak a lelkek is. Így lett belőlem író. Mert meg kell mondanom az embereknek, hogy Krisztus még a templomrablóknak is megbocsát, s ha a császár fojtogatni akar valakit, már nincs különbség közte és a rabló között: meg kell mondanom, hogy meg kell bocsátani még a halálos ellenségnek is és hogy: „Ember, ne ölj, sohase ölj”. Meg kell mondanom, hogy gyönyörű hitvallás, isteni dolog magyarul élni, de sem a sarkantyú, sem a kacagány nem adja azt az érzést, hanem a szabadon szárnyaló szellem, munka és jószág. Könyvem címlapja – bár tökéletlenül – ezt a gondolatot, – az anyagi civilizáció lenyűgöző korlátai közül a jobb szellem felé vágyódó embert akarja éreztetni. Hiszem, hogy amit itt még dadogva mondtam el, regényemben értelmesen kiáltom majd világgá.”

E gyönyörű vallomással és hitvallással kellene voltaképpen pontot tennem cikkecskémre, de van még egy-két mondanivalóm. Sipos Domokos bizonyosan érzi, – s éreznie is kell – az ő elsőrendűségét, s nyilván maga tudja a legjobban, mennyire kellemetlenül rínak ki könyvének lelkéből azok a történetkék, melyeket Barátom, a kalandor mesél el. Mégis helyet adott tolla e vásott kölyök-szülötteinek a könyvében. Itt fogtam meg üstökénél fogva az ifjú író, aki első könyvével jelen meg a közönség előtt.

Szépséghiba ez, a szép ifjúság örökös hibája – mindnyájan átestünk rajta. De kevés öreg ember mondhatja el magáról, hogy ifjúkorban oly mesterien rajzolt volna meg egy embert, mint ahogy ő megrajzolta a vén kocsist, aki vénségére gazdátlanul tengődik. Karácsony-estén a disznóólban fagy meg s csillagoknak fényes ragyogása közt viszi fel az égbe négyes fogaton a volt gazdája. És kevés öreg író mondhatja el magáról, hogy ifjúkorában megírta a Véletlenség párját, mely nem azért emlékeztet Tolstojra, mert Tolstoj is írt egy rokontárgyú mesét (melynek hasonmása egy székely népmese a Halálról), de azért emlékeztet a nagy orosz íróra, mert az övéhez hasonlatos nagy írói talentum csillan ki belőle. És meg kell még

emlékezmem Iván régi napjai-ról, a Gyurkovics-fiúk ez atyafiáról, erről a mindig a napos oldalon járó dzsenti sarjadékról: mennyivel színesebb (nyelvének magyarságáról nem is beszélve), mint Herczeg Ferenc ifjúkori kirándulása! Általában csak úgy dúskál a pompás, ragyogó színekben ez a Sipos Domokos. Higgyék el nekem, hölgyeim és uraim, Istenadta erős talentum szólalt meg az erdélyi irodalom berkeiben. Olyan erős talentum, akinek, ha mondják: az Iván régi napjait felküldené Pestre közlés végett Császár Elemérnek, azt válaszolná neki ez a Császár Elemér: „Ha Herczeg Ferenc neve volna a novella alatt, közölném azonnal, de sajnálatomra, az ön neve ismeretlen, tehát nem közölhetem.”

De hát ez külön történet – szomorú, igen szomorú, igen szomorú története egy kezdő író küzdelmeinek – ezt majd más alkalommal mondom el.

Addig is, amíg ezt a szomorú történetet elmondanám, vegyétek és olvassátok Sipos Domokos könyvét.

Benedek Elek

A Fekete Vőlegények írójáról⁴⁷⁵

(Gulácsy Irénről)

Jertek velem Szent László hajdani városába, ott is a néhai való Schlauch püspök nevére nevezett térre, ahol szomorkodik egy régi, igen régi, kopott falú, földszintes ház, a váradi káptalan háza: ebben a házban faragta remekbe legújabb regényét, a mohácsi dráma e hőskölteményét egy magas homlokú, szép szőke asszony – Pálffyné Gulácsy Irén. Történeti regény. Három kötet. Nő az írója. Ezek a külsőségek is elegendők arra ugye, hogy még ebben a zürzavaros világban is felfigyeljünk s talán elegendő lesz az én félszázados írói munkával szerzett hitelem is arra, hogy olvasatlan is elhiggyétek nekem: ez a könyv a magyar nyelven írók seregének első vonalába emelte ezt a férfierejű asszonyembert. Ne is várjatok tőlem e könyvnek ismertetését, másnak és másoknak engedem át ezt a gyönyörűséget, mert az én tisztetem e pillanatban: elmesélni valamit abból, amit tudok Gulácsy Irénről. Elmesélni, honnan került Szent László városába. Mit hozott magával. Mit írt idáig? Hogyan él abban az ódon házban egyetlen „gyermekével”: a férjével...

Most pedig figyeljen ide minden asszony s minden férfi. Aki még nem látott földön járó szentet, lépjen be láthatatlan a Gulácsy Irén dolgozószobájába, amelynek csak egy kis részét foglalja le az íróasztal, meg az írógép asztala, a jó fele része ebédlő és minek nevezzem a többi részét? Egy heverő dívány ez. Ezen a díványon ül, meg fekszik reggeltől estig, teljes tíz esztendeje, egy érdekes arcú, valaha igen-igen szép, ma erősen megviselt, negyven évesnek látszó férfi: Gulácsy Irénnek, a harmincöt éves asszonynak a – hogy is mondjam? – a férje... – Nem, nem, a „fia”!

El kell árulnom, hogy Gulácsy Irén és köztem a mai világban alig hihető ideális viszony van: ő az én „talált” leányom, s bár messze, igen messze esik az én székely falucskám Szent László városától, esztendőnként egyszer-kétszer meglátogatom az én talált leányomat és a „fiá”-t. Váratlanul toppantam be a gyerekekhez egy nyári nap alkonyatán. Egyedül üldögélt a díványon Pálffy Jenő (a regényíró Pálffy Albert véréből való vér), mint rendesen, olvasgatott. Talált leányom még nem jött haza a Nagyvárad szerkesztőségéből, amelynek belső munkatársa. Visszahúzódtam, láthatatlanná tettem magamat, amikor csikordulni hallottam a kulcsot a folyosóra nyíló ajtóban. Függyön mögül néztem, mint röpül a szent asszony az ő „kispajtásához”, öleli, csókolja, cirógatja, mentegetődzik, hogy késett, mert hirtelen-váratlan vezércikket kellett írnia...

Bizony mondom néktek, földön járó angyal ez az asszony. Bizony mondom, az ő szerelme, az ő türelmessége, az ő gyöngédsége, az ő panasztalan önfeláldozása nem e világból való. Gulácsy Irén, amikor örök hűséget esküdött egy huszonnégy éves ifjúnak. Mintha temetőbe vitték volna, úgy siratta el az édesanyja. Mérnökember az ifjú, együtt tanyáznak a szegedi kubikusokkal, félig-meddig cigányéletet élnek. A kevés szavú kubikusok imádják a szép szögedi menyecskét. S ha néha-néha háborognak, elégedetlenkednek, elég egy-két szó az ő ajakáról s a háborgó tenger lecsendesül. Itt termékenyül meg a lelke, itt kezd mozgolódni benne az író, hogy majd dicsőséggel folytassa, amit Tömörkény István nem dicstelenül kezdett: a Szeged vidéki paraszti lélek megrajzolását. Jegyezzük meg jól, az ő munkája nem utánzás, hanem emelkedő vonalú folytatás.

Rengeteg kincsel megrakodva búcsúzik Szegedtől s rak új fészket Váradon. Új fészek, új világ. De még mindig rejtegeti a kincseit. Aztán egyszerre csak megszólal. Áthozza az ő kubikusait Váradra. Az övét, egészen az övét. Az elárvult Erdély felfigyel. Ha tizedrésznyi talentum szólalna meg a tollán, akkor is felfigyel, hogyne figyelne fel. Nagy csuda történik az anyaország testéről leszakadt Erdélyben. Amikor a csüggeteg lelkek mindent elveszettek hittek, az eddig, Isten tudja, hol rejtőzködött, őseregű talentumok egész serege „szólal” meg. És közéjük, melléjük sorakozik a szegedi menyecske is, aki gazdasszony, ápolónő, női akciók vezére s mindezeken felül író, férfierejű, ősmagyar lelkű író, s ami az ő helyzetében szinte hihetetlennek tetszik: a legtermékenyebb is, a legtöbbet dolgozó is, az erdélyi tollforgatók szüntelen növekedő, nagy seregében. Termékenységekben is, minden percnél bölcs felhasználásában is, csak két erdélyi író jár a nyomában; nő mind a kettő: Berde Mária az egyik, a mostanában feltűnt Szabó Mária a másik. Csudák csudája, amit Gulácsy Irén művel. Délelőtt, miután a „fia”-t felöltöztette, tolókocsin a hálósobából a dolgozó-ebédlőbe tolta, onnét a díványra átemelte, olvasnivalóval ellátta, a háztartási dolgát elintézte, regényt vagy színművet ír ebédig. Ebéd után siet a redakcióba: Itt szerzi meg kettejük mindennapiját s a nappali ápolónő fizetését. Hangsúlyozom: a nappaliét, mert éjjel ő az ápolónő.

Ez az asszony e szüntelen egyforma nehéz körülmények közt írt meg több, Kolozsvárt és Váradon színre került színművet; írt meg három regényt: a Fürgeteg-et, a földetlen parasztság és a hercegi uradalom e fürgeteges harcát; a Hamueső-t, az első bátor regényt, mely a mai Erdély életét teregeti elének. És megírta még súlyosabbá nehezedett körülmények közt Mohács-regényét, a Fekete Völégények-et, amelybe az elmúlt tavasszal kezdett (természetesen, nagy és alapos előtanulmányok után) s augusztus végére be is fejezte. Hiszen a Fürgeteg-et is, a Hamuesőt is még könnyű volt megírni, mert a „fia” a díványon ült és

olvasott, amíg ezeket írta, de már a Fekete Vőlegények írását nem látta, csak az írógép kopogását hallotta a hálósobából a „kis pajtás”. Ó, szegény kis pajtás! Hat hónapja vívja harcát a halállal s talán, amikor e sorokat írom, a szent asszony sírva borul az ő fiára, akiért feláldozta szép ifjúságát, – panasz nélkül áldozta fel.

Mondom, mondom, újra mondom, csudát művelt ez az asszony, ez a földön járó szent asszony. Az én édesapámnak az volt a szavajárása az alvást illetően: „két szemnek két óra elég”, de tudom, bizonyosan tudom, nem sokallaná Gulácsy Iréntől a négy órát: ennyit aludt naponként a Fekete Vőlegények megírásának ideje alatt. S mi tenger kincssel gazdagított minket e könyvében! Teli marékka szórja közénk a soha nem hallott s mégis „mindjárt megérted” ősmagyar szavakat, szólásmondásokat. Néhány szónyi tömondatban többet mond, mint egy-egy körmondatban mi, régi írók. Mely nagy gyönyörűség látni ezt a fejlődést, a magyar szónak, stílusnak ezt a kivirágzását, nekünk, öregeknek! Azoknak az öregeknek, akiknek nem fájdalom a túlszárnyalás, de öröm, nagy öröm, mert minden túlszárnyalásban a magyar irodalom gazdagodását ünneplik ők.

Benedek Elek

Zenekritika⁴⁷⁶

Csütörtökön este a brassói Fekete-templomban a kiváló Heitmann orgonaművész hangversenyezett, akinek csodálatosan szép játékaról zenekritikusunk lapunk holnapi számában számol be. Itt most egy másik zenekritikát közlünk, amelyek Benedek Elek írt, – ott a templomban, a műsor szélére. Az ősz író elmerülten hallgatta a történelmi melódiákat és az egyiknél halkán megjegyezte a szomszédjának:

– Ez mindenáron szavakba kívánczik.

S valamivel később, Buxtehude szerzeménye alatt ezt a négy sort vetette a program szélére:

Indulj lelkem ne habozzál,
Füszálként ne hajladozzál.
Szállj egyenest az Ég felé,
Borulj az Úr színe elé.

Heitmann az élő művész, Buxtehude a rég elporlott zeneszerző, a templom hangulata és áhítata és egy elmélyülő lélek visszhangja mindarra, ami áhítatos szépség – mennyi minden kap hangot ebben a finoman verselt négy sorban!

Vajon Heitmann megtudja azt, hogy a legszebb kritikáját Benedek Eleknek, a nagy székely írónak köszönheti?

Két ország ölelkezése⁴⁷⁷

(Bihar- és Csíkországról szól az ének)

Bizonnyal észrevetted már, nyájas olvasó, sőt tán tapasztaltad magadon is, hogy a nagy összeomlás óta, vissza-visszakíváncsoznak a mesék világába, nemcsak a gyermekek, de a nagyok is. A magam esetéből tudom, hogy nagyszámú felolvasásaim közül a Tündér Erzsébet csudaszép meséje, s Mikes Kelemennek legendás élete tett legmélyebb hatást. Azon, hogy én nemcsak visszavágyódom, de valósággal menekülök a mesék világába, nincs csudálkozni való, hisz ötven esztendeje élek ebben a világban, s ha ki-kirándulok innét erre-arra, alig várom, hogy felüljek az aranyszörű táltosra, s visszavágtassak az én igazi hazámba. Azon se csudálkozzatok hát, ha Bihar- és Csíkországot visszahelyezem a történet előtti időkbe, s nemcsak magammal, de veletek is szeretném elhitetni, hogy Csíkországot, ha ma tréfásan is, azért hívják Csíkországnak, mert egyike volt a Napkeleti király hét országának, Biharország meg a Napnyugati király hét országának volt az egyike. Összeölelkezett pedig ez a két ország olyanformán, hogy a Napkeleti király Többsincs nevezetű fia minden poklokon keresztül megszerezte élete párjául a Napnyugati király Gyöngyvirág nevezetű leányát, az erdőzöldítő és mezővirágoztató királykisasszonyt.

Most pedig mondjunk búcsút a mesék világának s ha nem is szívesen, támolyogjunk vissza a rideg valóság világába. Hadd mondok el, hogyan ölelkezett össze Bihar- meg Csíkország, az Úrnak 1927-edik esztendejében. Aki olvasta, az én Toldi Miklós című írásomat, amelyben az írni és olvasni nem tudó Julika nénivel Toldiról, Rákócziról meg Petőfiről társalkodtam, s hirtelen-váratlan fordulattal az olvasó elé teregettem azt a pedagógiai szörnyűséget: milyen lélekgyilkolás és elmebutítás folyik iskoláinkban a történelem, az alkotmány és a földrajz román nyelvű magoltatásával, már sejtheti, hogy Bihar- és Csíkországban olyasvalami történt, ami e pedagógiai szörnyűségbe szorosan belekapcsolódik.

Mi történt?

Az történt, hogy Biharországban körülbelül az én Toldi Miklós írásommal egyidőben a bihari tankerület összes tanfelügyelői a fő tanfelügyelő elnöklete alatt tanácskoztak és megállapították, hogy a történelem, az alkotmány, a földrajz román nyelvű tanítása a kisebbségi iskolákban csődöt mondott. Csődöt mondott pedig azért, mert a gyermekek szóról-szóra bemagolják a leckét, de jóformán sejtelmük sincs arról, hogy mit magoltak be. Mi a

teendő? Vetődött fel e kérdés a szakférfiak tanácskozásán. Az a teendő, állapotnak meg a bihari tankerület tanfelügyelői, hogy szeptembertől kezdve az iskolai év kétharmadában tanítsák a történelmet magyarul s a harmadik harmadban rövid összevonásban románul. Ez így lesz Biharországban, ha az iskola miniszter is hozzájárul e bölcs határozathoz...

Amint látható, nem volnék egyedül: román pedagógusok állapították meg a tanítás csődjét. De a bihari román pedagógusok sincsenek egyedül: csaknem egyidőben velük Csíkországban, Gyergyószentmiklós városában, Nagyrománia legnagyobb tudósa, Jorga Miklós, épp így megállapította a történelem, az alkotmány és a földrajz román nyelvű tanításának a csődjét.

Íme, így ölelkezett össze Bihar- és Csíkország egy pedagógus társaságnak s egy nagy tudósnak a megegyező gondolatában, helyesebben: egy nagy igazság megállapításában. Így esett meg a nagy eset, hogy a román pedagógusok és tudósok is kezdenek rájönni a sokat szidott Apponyi bölcsességére, aki két nyelvű könyvekben íratta meg velem a magyar nemzet történetét s román, német, szerb, tót, rusnyák gyermek a maga nyelvén tanulhatta a történelmet s egyben nyelvtudását is gyarapíthatta, mert ott volt előtte a magyar szöveg is.

Igaz-e, hogy államérek az ország történetének, alkotmányának, földrajzának ismerése? Igaz. Megismerkedhetik-e mindezekkel a gyermek, ha oly nyelven tanulja, jobban mondva: magolja, amely nyelvet most kezd tanulni? Felelet: nem. Kell-e a józan paraszti észnél egyéb annak a megállapításához, hogy mindazok az államférfiak, akik e pedagógiai szörnyűséggel kínozzák gyermekeinket, nem csak gyermekeink, de az Állam ellen is bűnt követnek el? Felelet: nem kell.

Lassan-lassan még egyéb pedagógiai baklövést is kénytelenek lesznek bevallani, nemcsak a biharmegyei pedagógusok, de Románia összes pedagógusai. A nagyobb székely falvakban, ahol húsz-harminc görögkeleti vallású, de magyar nyelvű gyermek van, külön kezelésbe vették e gyermekeket s csak románul tanítják őket, mégpedig magyarul egyáltalán nem tudó román pedagógusok. Ez a tanítás is csődöt mondott. Kitűnt, hogy a románul félig-meddig tudó magyar tanítók általában kielégítő, sőt némelyek kitűnő eredménnyel tanítják a román nyelvet, a regáti pedagógusok kezére kényszerített gyermekek szülei pedig keservesen panaszkodnak, hogy gyermekeik semmit sem tudnak. Mit mondtam a Toldi Miklós című elmélkedésemben? Azt mondtam, hogy soha, amióta iskola van a világon, oly tudatlan nemzedék nem került ki a népiskolából, mint amilyen tudatlanul kerül ki a mai magyar nemzedék. Hozzá teszem most: nemcsak a magyar, de a magyar nyelvű görögkeleti nemzedék is.

Kinek van ebben öröme? Kinek van ebben haszna? Hallom, hogy a tanfelügyelők sűrűn látogatják az iskolát, s csak egy dolog iránt érdeklődnek: gyermekeink a román nyelvben mennyire haladnak? Így nevelődnek majd föl nemzedékek nemzedékek után, amelyek sem románul, sem magyarul nem fognak tudni, s mindazokban a dolgokban, amiknek az életben hasznát vehetnék, tudatlanok maradnak.

Mit mondtam? Igen, azt mondtam: sűrűn látogatják az iskolát. Erről eszembe jut, hogyan látogattak iskolát a magyar világban. Amikor szentesítették Apponyi rövidéletű népiskolai törvénye, néhai Sebesztha Károly, Temes vármegye tanfelügyelője, tisztelkedett Apponyinál és államtitkáránál, Tóth Jánosnál, s mindkettőtől megkérdezte: végre kell-e hajtani e törvényt? Miniszter is, államtitkár is megütődve néztek a kérdezőre. Hogyan kérdezhet ilyet? – csudálkoztak mind a ketten.

– Úgy, – felelt Sebesztha, – hogy eddig is volt népiskolai törvény, de nem kellett végrehajtanunk. Sőt volt olyan kormány, mely bizalmasan közölte velünk, hogy minél ritkábban nézzünk be a nemzetiségű iskolákba.

Széll Kálmán idejében történt ez, s nem amiatt, mintha Széll Kálmán rossz magyar lett volna, de hát ezt kívánták tőle Bécsből. Ki kívánta? A korona. Sohasem mondták: a király, hanem mindig: a korona. Pedig a magyar közjogban járatos minden ember tudja, hogy a korona, nem jelent csupán királyt, hanem jelenti egyben a nemzetet is. A király, jobban mondva a császár, parancsolta (néha-néha még Vilmos császár is át-átüzent), hogy a szentesített törvényt ne hajtsa végre a magyar „önállóság”. Ezért az önállóságért, helyesebben: emiatt az „önállóság” miatt került föld alá, Isten tudja, hány magyar. Emiatt az „önállóság” miatt lett, Isten tudja, hány özvegy és árva. Emiatt az „önállóság” miatt bujdokol széles e világban, Isten tudja, hány magyar.

Az a történeti könyv is, amelyet velem Apponyi a nemzetiségű iskolák részére íratott s használatra ajánlott, sohasem jutott be a nemzetiségi iskolákba, ellenben volt rá gondjuk a nemzetiségű püspököknek, hogy Ferenc József király (helyesebben: császár) asztalára kerüljön. Közben szerencsésen megbukott Apponyi, s a búcsúlátogatáson szemére lobbantotta a király, hogy a dinasztia ellen lázította a tanuló ifjúságot, holott a könyvben nem volt semmi dinasztia ellenesség, s egy szóval sem bántotta a nemzetiségeket e könyv.

– Felség, – mondta Apponyi, – ez a Reichspost rágalma. (A Reichspostban ugyanis két durva hangú támadás jelent meg Apponyi ellen e könyvvel kapcsolatban).

– Nem, nem, – így a király, s fölvette az asztaláról „Eilek” Benedek magyar–német nyelvű könyvét s Apponyi elé tartotta.

– Felség, – egyenesedett ki Apponyi, – ez a magyar nemzet története.

– Igen, igen, – mosolygott fanyalogva a király, s utószor nyújtott kezét Apponyinak, aki azzal a tudattal távozott, hogy, amíg Ferenc József él, soha többet miniszter nem lesz.

A könyv hamarosan meghalt csúf halállal. Ennek a csúf halálnak igen érdekes történetét más alkalommal mondom el. Befejezem mostani elmélkedésemet ezzel a kérdéssel: képzelhető-e, hogy az erdélyi magyar püspökök panaszkodni járuljanak a király fönnkelt személye elé? Hiszen, csak próbálnák meg! De nincs is erre szükség. Az Idő a legjobb orvos. Lám, Biharország és Csíkország egyet gondolt: rájött arra az igazságra, amit én esztendőök óta szóban és írásban hirdetek. Rájön lassanként az egész ország. Rájön még Anghelcsu is.

Mert ismét Anghelcsu az iskolaminiszter. Ő, aki többek közt megcselekedte, hogy az összes magyar iskolákból a román tudósakadémia bukaresti palotájába vitette a magyar ifjúsági könyveket. A falusi csizmadia szokott oly éktelen nagy foltot vetni a csizmára, mint amilyen éktelen nagy szégyenfolytot Anghelcsu vetett a román tudósok társaságára: az ő épületében, a tudománynak szentelt épületben, dobálták rengeteg nagy halomba egy nép művelődésének elkobzott eszközeit!

Egyszer, lehet ennek két esztendeje, írtam egy szózatot, ezzel a címmel: Add vissza könyveinket, Anghelcsu!

Nem adta vissza.

De én újra mondom: az Idő a legjobb orvos.

Meglátjátok, hogy vissza fogja adni.

Benedek Elek

TÁRCÁK, ELMÉLKEDÉSEK – IDŐRENDEN

Más idők, más erkölcsök⁴⁷⁸

Levelek 1750–1810–1880-ból

1750.

„Kedves Apám uram!

Dicséret, dicsőség a menybéli szent Úristennek, ha ez új esztendő napjára békével és egészséggel virradott fel kedves apám uram! Kérem is a mindenhatót, hogy ez esztendő folyásában is ékes virágok nyiladozzanak és floreszkáljanak kegyelmednek házában.

Reszket pennám az nagy örömtől, midőn ez sorokat írom, kedves apám uram. Az tegnapi napon ugyanis, midőn őrt állék az császári palotának ajtaján, kegyelmes szívű császárnénk, Mária Terézia fölséges asszony diskurzusba elegyedvén szegény szolgájával, s minden udvarbélieknek fülök hallatára, kérdezősködék édes apám uramról, s kegyelmes mosolygással kegyeskedék megemlíteni, hogy kigyelmedet igen jól ismeri és hogy derék hazafinak tudja. Vajha, én is követném kedves apám uram exemplumát.⁴⁷⁹

Az küldött száz florénusokat nagy köszönettel vettem, ámbátor mostanság quieskálhat⁴⁸⁰ asztalomban, lévén még az múlt holnapról 20 florénusom.

Mostan pedig Istentől minden jókat kívánva, maradok illendő respektussal édes apám uramnak engedelmes fia:

Gyömöreőy Gábor m. p.

hadnagy a császárné gárdájában.

Külcím: Nemes, Nemzetes, Vitézlő és Nagyságos Gyömöreői Gyömöreőy András úrnak, nekem kedves jó apám uramnak, Gyömöreő és több falvak urának, tisztelettel adassék az Gyömöreői kastélyban.”

---

⁴⁷⁸ Forrás: Székely huszár.: Más idők, más erkölcsök. (Levelek 1750–1810–1880-ból.) = Budapesti Hirlap 1 (1881) No. 55. (aug. 9.) Mell. pp. 1–2.

⁴⁷⁹ exemplumát = példáját

⁴⁸⁰ lényegében: még várathat magára

„Kedves fiam!

Nagy szívbeli gyönyörűséggel és meglelégedéssel olvasám ez újesztendő alkalmatosságára írott leveledet. Kérem is az Mindenhatót, hogy te is kedves fiam egészségben, békességben tölthesd ez új esztendőnek minden napjait, hogy szívedben az nemes erkölcsök továbbra megmaradjanak, az família dicsőségére.

Fáj szívemnek édes fiam, hogy császárné ő felségének alázatos jobbágyi köszönetemet felséges lábai elé nem ponálhatom⁴⁸¹ kegyes megemlékezéseiért, térdre borulván felséges színe előtt, de gyarló öreg testemnek már messze van Béts városa.

Újságképpen írhatom kedves fiam, hogy testvéreid: Panna és Jutka holnapi napon kolostorba vitetnek, az szent szűzek hajlékába, hol is nemes erkölcsökben fognak adolascáltatni,⁴⁸² elzáratva az gonosz útra tévelyedettek kandi leselkedései elől. Hagy maradjanak mindaddiglan, míg eljő az idő, midőn fejökre menyasszony-koronát ponálandanak.⁴⁸³

Mostan pedig az úristen áldjon meg kedves fiam minden jókkal, maradván az te szerető atyád:

Gyömöreői Gyömöreőy András m. p.

Gyömöreő és több falvak ura.

Külcím: Gyömöreői Gyömöreőy Gábor úrnak, nekem kedves fiamnak, atyai jóindulattal adassék Bétsben,
az gárdista ezredben.”

*

1810.

„Kedves Apám!

Éppen most indul egy hazámbeli vitéz, s megragadom ez occasiót,⁴⁸⁴ hogy tiszteletteljes soraimat küldjem édes apámnak, kívánván, hogy ez új esztendőt is békével tölthesse, nem

⁴⁸¹ ponálhatom = helyezhetem (valamit valami, vagy valaki elé helyezni)

⁴⁸² adolascáltatni = neveltetni, nevelkedni

⁴⁸³ ponálandanak = helyeznek

⁴⁸⁴ occasiót = lehetőséget

különben szívemből kívánván, hogy ez szentnapot, mármint esztendő első napját, sok és számos években érje meg.

Hála legyen az istennek, már elmúltak a nehéz napok, s talán mostanság nem kell többet tűzbe menni azon zászló alatt, mely iránt kegyelmed semmi illetétképpen nem akar barátságos indulattal viseltetni. Ami az én gyarló személyemet illeti, én nem vagyok még oda fejlődve az politikai esméretekben, hogy megítélhetném az folytatott hadjárás nagy káros voltát. De minekutána kigyelmed mondja, én el is hiszem, de ha már katona vagyok, csak katonának kell lennem, s nem szabad gyávaságra vetemednem, meggyalázzván ez által elődeim dicső emlékezettyét. Mostan való állapotommal contentus⁴⁸⁵ vagyok. Egy derék kanonoknál vagyok kvártélyon, kinek egy igaz kellemetes, szép hugocskája van. Minden istenadta napon kísétálunk az jégre és ottan vasas talpú szánkókra állván, futkározunk erre meg amarra.

A küldött 200 florénusokat köszönöm édes kedves apámnak. Egy kevés szükségét már éreztem is az múlt hónapban, de most e 200 florénusok kisegítenek az bajból.

Istentől minden jókat, egészséget kívánva, maradok édes apámnak engedelmes fia.

Gyömöreőy Péter
hadnagy.

Külcím: Méltóságos Gróf Gyömöreői Gyömöreőy Gábor úrnak, fiúi tisztelettel – Gyömöreőn.”

„Kedves fiam!

Örvendek, ha te is egészségben érted meg ez új esztendő első napját. Vajha már atyai kebelemre szoríthatnálak! Gond és félelem minden való napom te éretted, ha az csata piacán találsz maradni, kihalván a nemes Gyömöreőy família te benned. Ámbátor tudod, hogy az eddig folytatott kakas-viadaloknak nem vagyok híve, teljesítsed kötelességedet, hogy rád ne süthesse senki az gyávaság bélyegét.

Ha be nem éred az rendes gázsiddal, írd kedves fiam, mert nem szeretném, ha egy Gyömöreőy szükségét látna pénzben. Te vagy az elsőszülött, azért többhöz is van jussod.

Mostan küldök 3000 florénusokat, ebből equipirozd magadat illő ornamantummal,⁴⁸⁶ mint egy Gyömöreőy grófhhoz illendő.

Mostan isten kegyelme veled kedves fiam, adja az ég ura, hogy minél előbb kebelemre szoríthassalak, maradván az te szerető apád:

Gróf Gyömöreőy Gábor, m. p.

Külcím: Gróf Gyömöreőy Péter kedves fiamnak, hadnagy a 2. lovas ezredben.
Salzbourgban.”

*

1880.

„Gyömöreőy grófnak, Kutwabagoson.

Fogadd gratulációmát az új évre; de papa te szemrehányásokat tész, mint mindig, úgy a legközelebbi leveledben is. Ez fáj nekem és bánt nagyon. Mire való mindez? ... Ami megtörtént, megtörtént. Egy szó mint száz: elveszítettem 20 ezer forintot, s azt ki kell fizetni 8 nap alatt. Punktum. Ha nem fizetek, nincs maradásom az ezrednél. Főbe löjjem magamat? Azt kívánod! Oh papa! papa, te nem vagy az én papám... Papa! számítok gálánsságodra. Láthatod, hogy nem sokat teketóriázok, Nekem te vagy a legjobb barátom, inkább tartozzam neked 20 ezer forinttal, mint bármelyik pajtásomnak 5 hatossal.

Ölel:

Manó.

Papa! ne késedelmezz! újra kérlek, ne tétovázz, mert a századosom kiálthatatlan egy vén disznó, ki mindenbe beleüti az orrát, s máris kiszimatolta ezt a bagatelle dolgot is. Érted papa?...”

„Gyömöreőy hadnagynak – Pesten.

---

⁴⁸⁶

lényegében: az előírásnak megfelelő katonai öltözettel lásd el magad!

Nagyon csalódik hadnagy úr, ha azt hiszi, hogy az orromnál fogva vezethet engem. Nem akarok erkölcsi prédikációt tartani, mert úgyis tudom, hogy süketnek beszélek. Eltékozoltad kártyán a jó isten tudná miféle jeles dolgokra a 300.000 forintot, mit nagyapád, Gyömöreőy András hagyott rád. A múlt évben fizettem 60.000 forintot érted, most 20.000-et követelsz.

Jól van; meg fogod kapni ezt is, hanem e 20.000 forintot be fogom számítani birtokrészedbe. Azt hiszed, hogy egy krajcárral is megcsonkítom a nővéreid részét, csak azért, hogy Pesten elverd kártyán, maitresse-idre!⁴⁸⁷ stb... Sőt tudd meg azt is, hogy ez évtől kezdve a rendes 12.000 forint culagodon⁴⁸⁸ kívül egy árva krajcárt sem fogsz kapni. Tégy, amit tetszik, de a te kedvedért nem akarok bankrott⁴⁸⁹ lenni. Értette hadnagy úr? Több szavam nincs.

Gyömöreőy.”

—

NB. E leveleknek a gyömöreői kastély ez évi július hóban tartott elárverezésekor jutott birtokába és másolta le

Székelly huszár.

---

⁴⁸⁷ maitresse-idre = „szeretőidre”, „nőcskéidre”

⁴⁸⁸ culagodon = holmidon

⁴⁸⁹ bankrott = tönkrement, csődbe jutott, vagyonbukott

Részvét-levelek⁴⁹⁰

Elbeszéli egy öngyilkos-jelölt

Dolgozóasztalomon hever 48, mondd: negyvennyolc részvét-levél. Az én halálom alkalmatosságára írtak egytől egyig, és én elolvastam egytől-egyig. Igenis elolvastam és hiába látták önök a hírlapok öngyilkossági rovatában, hogy: „Zetekövy Zetey Tivadar, tehetséges ifjú, a Zetey-család utolsó férfisarja szíven lőtte magát”, mert én ennek ellenére is – élek! Ah! higgyék el önök nekem, olyan kimondhatatlan édes érzés járja át szívemet, mikor e szót leírhatom: élek! De hát ugyan, az isten szerelmére, mért is lőném át én; Zetekövy Zetey Tivadar, azt a szívet, mely tele van édes boldogsággal, rózsás reményekkel, forró szeretettel.

Azt hiszik tán önök, hogy kihozott sodromból a „gyászos és megdöbbenő” hír, midőn saját szemeimmel olvasám az újságlapokban? Távol legyen. Á, c'est bagatelle⁴⁹¹ egy Zeteynek! Tudtam én azonnal, honnan fúj a szél. Igen, ez a Zádory Guszti dolga és senki másé. Ő szokott effajta juxokat⁴⁹² csinálni. Hát nem éppen ezelőtt egy évvel, s nem éppen azon a napon, melyen az én halálom híre jött – ugrattam-e bele a szent házasságba, mitől egész életem át annyira irtózott!? Ott van ni! most visszaadta a kölcsönt. Nem is törődtem annál többet halálom hírével. Tudtam, hogy két-három napra rá, maga Guszti fogja megcáfolni, aminthogy úgy is történt. Hisz őt aljas bosszú nem vezethette, s mért is vezette volna, mikor én őt boldoggá akartam tenni, s azzá is tettem akarata ellenére.

Hanem ott tán Guszti barátom se gondolta meg, hogy mily rettenetes felfordulást okoz házunknál „eredeti” juxával. Apám, az áldott jó öreg, három nap oda volt a nagy méregtől, még pipát se vett a szájába. Ezzel pedig nagyot mondtam. Dehogy is ne kérem szépen, mikor három nap lefolyásában 48, mondd negyvennyolc részvét-levél érkezett a nevére. Jó szerencsére csak egyet olvasott el, többet nem.

– Nem én, dühöngött az öregem, többet egyet sem olvasok el; olvasd te, ha kedved telik benne, de válaszolj is rájuk ilyen-olyan fattyú, ha ilyen „szép” hírt indítottak rólad.

– De édes apám...

– Igen, igen, mert te vagy az egésznek oka; tudom szentül, hogy valamelyik jó embered „írta ki”, mert a római pápával is összeakasztanád a tengelyt!

---

⁴⁹⁰ Forrás: Benedek Elek: Részvét-levelek. (Elbeszéli egy öngyilkos-jelölt.) = Budapesti Hírlap 1 (1881) No. 40. (júl. 25.) pp. 1–2.

⁴⁹¹ Á, c'est bagatelle = ez (egy) semmiség

⁴⁹² juxokat = tréfákat, mókákat, csínyeket, beugratásokat

És ez így, és még „ígyebb” folyt három egész napig; hanem azért én mihelyst csak egy kis alkalmat vehettem magamnak, olvastam a részvét-leveleket egymásután, úgy amint jött. Ma már túl vagyok mind a negyvennyolcon. Azt hiszik önök, hogy megfájdult belé a fejem? Csalódnak, ha azt hiszik. Igaz lélekkel mondhatom, hogy nagyobb élvezettel nem olvastam regényt még kisdeák-koromban sem, mint e leveleket. Volt ezek közt olyan, mely egy pár sorban egyszerűen, de a részvét igazi megható hangján beszélt azokhoz az áldott jó öregekhez, kik érettem éjet nappá tesznek, kik készek volnának életöket adni oda, csak egyetlen fiúk boldog legyen. És volt aztán olyan (s ezeknek száma túlnyomó), melyeket ha ezerszer olvasnék is el, egyszer sem állanám meg nevetés nélkül. Három nap alatt megismertem negyvennyolc darab szívet; megtudtam, hogy minő véleményekkel voltak felőlem, mit tartottak rólam, míg – éltem. És óh véletlen szerencse! rájöttem arra is, hogy létezik az embereknek egy olyan spirituszba való faja is, mely ahelyett, hogy egy pár sorban enyhítené a megtört szívek fájdalmát, beír egy árkus papírost, mely a végén is csak oda sül ki, hogy „bizony csak jobb volt mégis így, mert ki tudja, hogy különben is mi lett volna belőle?”

*

Hölgyeim és uraim! Én a Zetekövy Zetey családnak utolsó férfisarja vagyok, családfámat játszva viszem fel Rabonbánig.⁴⁹³ Én ismerem a levél szentségét, hisz Zetey vagyok. De engedjék meg önök, hogy egynehánynak legalább kivonatát adjam.

Legméltóbban véle megkezdeni a sort, a Zetekövy Zetey Ábrahám urambátyámmal, kinek még a nagyapja kiszármazott vala a Mezőségre, de azért ökegyelme máig is híven tartja a szent atyafiságot. A tavaly nyáron ismerkedtem meg ökegymével a borszéki fürdön. Itt alapítottam meg előtte jó híremet-nevem, amelyet is illetéknéppen halhatatlanított Ábrahám bátyám ékes Tojás Dániel-stílusban.

„Kedves atyámfia!

Csak mégis igaz volt, amit én még ezelőtt egy esztendővel jósolék meg enmagamnak, s most íme olvasom is rendes újságom, az 'Budapest' című hírlap jelen év és holnap 18-áról kelt, s általam ugyanez holnap 20-án olvasott számából, hogy ifjad, az nemes Zetey-família utolsó férfi sarjadéka szíven lőtte magát. Meggondolám azt én vén fejemmel még az tavaly nyáron, amikor is együtt valánk az Borszéki fürdön, amikor is Tivadar fiad úgy viselte magát, mint egy gróf fiú, azokkal a gazdag bojárokkal fraternizált, ivott, kártyázott, mindig bált

rendezett – ha kellett, ha nem –, s minden leányt bolondított, s az én Erzsikémet számba sem vette, pedig szerettem volna egy ügyes párt csinálni belőlük, de Tivadar mindég olyan szekér után futott, mely föl nem vette, s Erzsike csak sírt, s most is siratja, hogy tán belé is hal, pedig nem érdemli meg, mert az te fiad kicsapongó volt, a nevelése is el volt hibázva egész fundamentumában;⁴⁹⁴ annak okáért vigasztalódjatok, mert még ezután fogott volna sok keserűséget okozni, de már nem okoz, az isten legyen veletek

szerető atyádfia
Zetekövy Zetey Ábrahám m. p.”

Íme az én kedves Ábrahám bátyám gyöngéd részvét-levele, melyből azt is megtudtam, hogy jól tudok inni meg kártyázni, holott egyik se vág szakmámba. S miért mindez? Mert nem táncoltam Erzsikével annyit, mint a „bájos” Pepivel, kiről szintén lészen megemlékezésem alább. Szegény Erzsike! Pedig most tudnám szeretni is, hisz olyan kedves kis lány volt, s aztán még meg is siratott!... Olyan jól esik azt tudni, hogy van egy lény e nagyvilágon, ki könnyeket hullat érettünk...

És az én ideálom, üdvöm, mindenem, a bájos Pepi... Ah, ő is írt, ő is írt azokkal a rózsás pici ujjacskákkal, melyeket annyiszor halmozék el égő csókokkal... Nem írt sokat, nem engedé véghetetlen fájdalma, amely szerint „Tivadar halála hírére szinte kétségbeesett!”... Hahaha! A „szinte jegyesem” halálom hírére „szinte kétségbeesett”!... Hah! Ördög és pokol! Én kész lettem volna bolond szerelmes fejemmel utána halni, ott azon a sírdombon lőni át szívemet, mely az ő drága tetemét földi és ő?... Még el sem ájul, csak szinte kétségbeesett. Köszönöm angyalom: jójcaát!...

Az egyik ismerősöm még öngyilkosságom okát is eltalálta. Akár meg is esküszik rá, hogy amerikai párbaj áldozata lettem – egy szép hölgy miatt. Adj uram észt, akinek nincs!

A másik – egy parlagi gavallér – így ír a többek közt:

„Az isten se nem siet, se nem késik. Ezelőtt két esztendővel elütötte kezemről az én kedvesemet, s most már mit ér vele! Ha Tivadar nem okoskodik, most az én kedves nőm Lottika, s boldogul élénk. Ezt azért írom bácsinak, hogy tudja meg, hogy nemcsak a bácsi szíve fájdalmas érzeményű, de az enyim is, nekem is sok keserűséget okozott Tivadar, pedig én neki olyan pajtása voltam, hogy testvér sem lehet igazabb szívvel, s nem is voltam smucig, mindig fizettem a bort neki (akasztófárávaló! soha egy csepp borát meg nem ittam), csakhogy

---

⁴⁹³ Rabonbánig = a legrégebbi székely nemzetségig
⁴⁹⁴ fundamentumában = alapjaiban, a kezdetektől

Lottikának békít hagyjon, de nem hagyott, mert neki mindig úgy kellett volna, hogy a világon amennyi szép lány, mind őt szeresse, pedig az nem lehet, de Lottikával mégis lehetett, s ezért fáj az én szívem. Hanem azért én Tivadarnak nyugodalmat kívánok a porok közt is, mert jó pajtás volt, sok víg órát tölténk együtt. Az Úristen a bácsit vigasztalja meg, maradván

tisztelő öccse

Várfalvy Várfalvy Tamás.”

Még csak egyet közlök, egész terjedelmében. Pestről jött, Magyarország szívéből.

„Igen tisztelt uram! Olvastam az újságokból, hogy kedves fia, Zetey Tivadar úr, ki nekem három évig volt kuncsaftom, és pedig olyan kuncsaftom, hogy jobbat az úr istentől nem kívánok – szíven tetszett lőni magát. Tudom ugyan, hogy mostan nagy a szomorúság és az bánat igen tisztelt családjában, a Tivadar úrfi után, s ne tessék sértésnek venni, hogy ha csakugyan igaz és nem fals hír, mit a blattok írnak, alázatos tisztelettel kérném azt a csekély összeget, melyet az ide tisztelettel mellékelte kondó⁴⁹⁵ is bizonyít, kiegyenlíteni, lévén én is sok nyomorságokkal, s mostanában betegségekkel küzdő szegény ember.

Kérésémért bocsánatot kérve, s istentől vigasztalást kívánva maradok

alázatos szolgája

X. Y.

szabómester.”

Lám, ezt egy magyar szabómester írta annyi gyöngédséggel, annyi becsülettudással, hogy párját kell keresni. Kiírhatnám a nevét, megnevezhetném a lakását is, de ily nagy gyöngédséget nem akarok gyöngédtelenséggel fizetni vissza a derék szabómesternek, nyakára zúdítván egy legió mindenünnen kikopott – „kuncsaftot”!

Benedek Elek

---

⁴⁹⁵

kondó (kontó) = számla; feljegyzett tartozás

Világosi réten...⁴⁹⁶

(Augusztus 13.)

Világosi réten nyögve sír a szellő,
Mintha gyászra hívná az egész világot,
Fújja furulyáját öreg juhászbojtár,
S búsan meghajolnak a réti virágok...

Fújja furulyáját öreg juhászbojtár,
Ah, – e méla dalban mennyi fájdalom van! –
Itt egy bajtárs bénán, ott egy másik némán,
S élesre fent kardok széttörve, halomban!...

*

Szellő siralmában furulyaszó elhal...
Öreg juhászbojtár kalapját emeli...
Beesett szemében könnyet morzsol széjjel,
S legelésző nyáját más rétre tereli.

Benedek Elek

---

⁴⁹⁶ Forrás: Benedek Elek: Világosi réten... (Augusztus 13.) = Budapesti Hírlap 2 (1882) No. 222. (aug. 13.) Mell. p. 1.

A megbolondult disznófalka⁴⁹⁷

Szenzációs eset Somogy megyéből

„A sárdi disznófalka megbolondult!” E rémes hír villámként járta be a napokban disznófalkáiról országszerte híres Somogy megyét. Valóban: egy megbolondult disznófalka nem mindennapi eset, sőt páratlan a maga nemében. De maradjunk lehetőleg hívek a száraz tudósításhoz, mely száraz mivoltában is elég rémes arra, hogy közfigyelmet keltsen. Nincs ezen nevetni való. Elképzelni, hogy egy egész falka disznó, mely hajnal hasadtakor még vígan rőfögve, felkunkorodott farkakkal indul a mezőre és egyszer csak, midőn legjavában túrják a gyökereket, megszállja valami különös melancholia, fejüket összedugják búsan, leverten, majd veszett rőfögésbe törnek ki, a „kanyós” (kan) fölveti fejét, tüsszköl, aztán eszeveszett rohanásnak ered, a falka utána... Nincs ezen kérem nevetni való.

Legalább a sárdi kanász saját vallomása szerint a kezére bízott falka a legjobb kedéllyel ment ki a mezőre. Ő mint rendesen, elővette furulyáját, s rágyújtott egy mélabús dalra. Képzeltetni elszörnyedését a szegény kanásznak. Mintha föld nyelte volna el falkáját, egy pillanatra mind egy szálíg eltűntek a láthatárról. Akárcsak a mesebeli disznók. Futott utána, szegény feje, míg győzte szusszal. Nyelve kilógott, hasra vágta magát, másnap ott találták eszméletlen elterülve egy gyepes barázdán. A kanász megvolt, de hol a falka? Utána!

És elindult az egész falu népe, apraja-nagyja. El a második határba: disznófalka nincs! El a harmadik határba: itt megtaláltak egy kiszenvedett malacot. Tehát nyomra akadtak. Tovább, tovább! És elértek a negyedik falu határába.

Megható látvány terült itt a falu népe elé. A disznófalka, melyért annyi könny és izzadság csepegett a tulajdonosok pórusaiból, ott állott egy rét közepén, összebújva, búsan lekonyult fejjel, melancholikus pofákkal, miközben olyiknak szeme vadul villogott. Lábujjhegyre ereszkedve közeledtek hozzájuk, hogy fel ne rázzák a mély melancholiából, s akkor hirtelen ki-ki reá csapott a maga disznójára, s a készen tartott kötelekkel négyet-ötöt összefűzván, megindult hazafelé a diadalmenet, melyet még nem látott hat pusztá vármegye. Az egész falkából csak 13 öreg disznó hiányzott, melyek nagy valószínűséggel meg sem állottak a világ végéig, nem számítva a már nevezett gyászos véget ért malacot.

A disznófalka tehát megbolondult. Ez tény. Ebben nem kételkedék senki lélek Sárdon. De hát mitől? Talán a gyökerektől, vagy azoktól a zsenge fűszálaktól? Lehet. Ebben a kolerás világban semmi sem lehetetlen. Hanem rend a dolog veleje. Üljön tanácsot a község!

És összeült a kupaktanács, megállapítandó, ha vajon csakugyan megbolondult-e a falka. S ha meg: mitől? Állják elő a kanász! Ennek tudnia kell! A búsképű kanász előállt. A hozzá intézett kérdésekre csak keveset tud felelni, de ezt a keveset mély meggyőződéssel adja elő. Tudja ő, mért bolondult meg kedves falkája. Nem is gyökértől, nem is rossz ivóvíztől, de még nem is az ájertől.⁴⁹⁸ Hát mitől?

A' bizony úgy esett, hogy a szomszéd falu kanásza azon a végzetes napon a falka körül járt. Elveszett disznókat keresett. Ő nem tudott útbaigazítást adni, s mert látta, hogy az ő falkájából egy malac nem sok, annyi se hiányzik, megirigyelte szerencsáját, s csupa irigységből bűzös füstölőszerral „megtette” a falkát. (Terminus technicus a babonázásnak.)

– „Megtette!” – bődült el egyszerre száz meg száz torok! Akasztófára való! „Megtette!” Megállj Istentelen! Majd „megteszünk” mi is!

– Ajaj! „Megtette!” Átkozott! Ez „megtette!”

És ezzel a kupaktanács eloszlott. Most már minden lélek tisztában volt azzal, hogy a falka mért háborodott meg elméjében. A jámbor kanász, kire a súlyos vád nehezedett, szerencsétlenségére Sárdra vetődött a múlt vasárnap. Nem is sejtette, hogy mi vár itt reá. Néhány illuminált atyafi közrefogta, árva fejét beverték, s amúgy derekasan helybenhagyták. Nesze neked! Kellett-e „megtevés”!?

Ennyi vázlatosan a sárdi disznó tragikomédia. Folytatása a törvény előtt lesz, mert az még nincs eldöntve, hogy ki fizeti meg azt a világgá ment tizenhárom disznót!? De hát ezt a prókátorokra bizzuk.

Kópé

Miniszter-fogás avagy: a bemázolt „Béga”⁴⁹⁹

Van egy fürdő Magyarországon, mely arról nevezetes, hogy gyógyforrásai minden idényben más-más nevet kapnak a szent keresztségben, aszerint, amint ez vagy az az excellenciás úr, vagy nem éppen excellenciás, de különben nagy potentum,⁵⁰⁰ talán az excellenciásnál hatalmasabb egyéniség fordul meg ott. Akárcsak azok a sróffal járó szobrok, aminőket egy talján vagy anglius – az már egyre megy – nemrégiben proponált. A sróffal járó szobrok ti. úgy járnak, hogy ha példának okáért a nemzeti közvéleménynek eszébe jut egy szép napon, hogy biz ez a szobor nem illeti meg a férfiút, kinek emeltetett, szépen lesrófolják a törzsről a fejet és helyébe egy más, érdekesebb fejet srófolnak oda.

Ennyi azt hisszük, elég volt tájékoztatónak és most rátérhetünk a – bemázolt „Béga”-ra. Mi az a bemázolt Béga? Tetszik tudni, ez egy ici-pici kis gőzhajó. Ott készült az óbudai hajógyárban néhány héttel ezelőtt és elkeresztelték Bégának. Szépen rá is pingálták e nevet. Eltelik egy hét, eltelik kettő. A kis Béga csak nem mozdult ki a hajógyárból. A „Dunagőzhajózási társaság” magyarországi fejének, Ullmann úrnak, amint a gyárban sétált, szemébe tűnt a kis jószág. Megállt előtte és nézte hosszan, sokáig. Egyszer csak elkezd monologizálni: „Ordo est anima rerum”⁵⁰¹ ... Ahá! Ordó! Megvan! Ez a kis jármű többé nem viselheti e simplex nevet: Béga! Ordo... Az ám! Csak egy „dy” kell hozzá és lesz belőle: Ordódy!

Uccu neki, azonnal feldrótozott Bécsbe Cassián főigazgatóhoz, hogy adja beleegyezését az előnyös névcseréhez. Cassiánnak mosoly vonult el ajkán, és körülbelül illetéknéppen monologizált: Isten neki, hát csináljunk „miniszterfogást”, a „Béga” legyen ezután „Ordódy”, az atyának, fiúnak és szentléleknek nevében, amen! Cassián úr visszadrótozott, Ullmann úr pedig ellátogatott a közlekedésügyi miniszter úrhoz, patenst kérve a Bégának „bemázoltathatására” és helyébe az „Ordódy” név „pingáltathatására”.

Íme egy szent keresztség rövid története. A napokban kél szárnyára a kis „Ordódy” fődélzetén a kis Ordódyval, vele lesznek Cassián és Ullmann és a hajógyártól többen. Lesz fényes bankett a „kitüntetett” miniszter tiszteletére. A másnapi hivatalos lap pedig hozni fogja: Kیتüntetés:

⁴⁹⁹ Forrás: Kópé: Miniszter-fogás avagy: a bemázolt „Béga”. = Budapesti Hirlap 2 (1882) No. 163. (jún. 15.) p. 3.

⁵⁰⁰ potentum = tekintély, nagyság

⁵⁰¹ „Rend a lelke mindennek”

„A dunagőzhajózási társulat bécsi igazgatósága megengedte, hogy a budai hajógyárban levő legkisebb gőzösön a »Béga« név bemázoltattassék, s helyébe »Ordódy« pingáltattassék.

Kelt Bécsben, stb.

Cassian.

Ordódy Pál,

m. kir. közl. miniszter”.

Nem hisszük, hogy volna csak egy lény is Nagy Magyarországon, aki ne gratulálna e kitüntetéshez.

Kópé

Hajnód Anikó⁵⁰²

Ne tessék kérem szépen, megijedni, nem íródik „rajz” e szép hangzású név szerencsés birtokosáról. Mert Hajnód Anikó szerencsés egy teremtese az Istennek, s nem elsősorban azért, hogy nem írok róla egy unalmas, hosszú rajzot.

De hát ki ez a Hajnód Anikó? – kérdik a t. olvasók. A neve szép, annyi bizonyos, s ami nem utolsó dolog, olyan hangzása van, hogy eredetére nézvést legalább is a székely rabonbánokig⁵⁰³ meg sem áll.

Mert hát Hajnód Anikó igazi tűzről pattant székely menyecske, amolyan:

„Se nem szőke, se nem barna,

Hanem igazi székelyfajta.”

mint a nóta mondja.

A 'Budapesti Hirlap' olvasói bizonyosan emlékeznek még ama hírünkre, melyben jelentettük, hogy József főherceg Székelyországból szemelt ki szoptatós dajkát egy legközelebb várandó főhercegi csemetének. Most már abban a kellemes helyzetben vagyunk, hogy a szerencsés mönyecskének nevével is megismertethetjük t. olvasóinkat.

Hajnód Anikó Csíkországban és ott is Csíkszereda városában látta meg a világot, nem kis veszedelmére a város fiatalságának. Még jóformán föl se cseperedett hajadon leánnyá, bomlott utána kaputos és zekés legénysereg. S a szép Anikó nem is hordá sokáig pártáját, bekötötte fejét a város egyik legénye. De Anikó nem sokáig élvezte a házaselet örömeit. Elvált férjétől.

Most már özvegy menyecske, irigysége tárgya nemcsak Csíkszereda, de Csíkország, sőt az egész Székelyország mönyecskéinek. Csíkszeredából Alcsuthra – nem mindennapi dolog. Havonkint 60 pengő forint, s hát még a hercegi élet, és az a sok derága ajándék, mikre Hajnód Anikó mindenesetre érdemesíteni fogja magát! De Hajnód Anikó kitüntetése nemcsak Székelyországban kell hogy fontos esemény gyanánt vétessék, de széles e hazában is. A fontos ti. az a Hajnód Anikó dajkaságában, hogy ő az első székely mönyecske, aki Habsburg csemetét szoptat, viszont a születendő főhercegi csemete is az első lesz a Habsburgok közt, ki székely tejet szopott.

És most mi más kívánni valónk maradhatna fenn még annál, hogy a születendő főhercegi csemete szívja magába minden erényét a derék székely népnek – a Hajnód Anikó tejéből!

Sz-ly H-r.

⁵⁰²

Forrás: Sz-ly H-r.: Hajnód Anikó. = Budapesti Hirlap 3 (1883) No. 41. (febr. 10.) pp. 3–4.

Hajnód Anikó, avagy: a 'Budapesti Hirlap' mint dajkaszerző⁵⁰⁴

A 'Budapesti Hirlap' olvasói talán emlékeznek e névre, mely e cikkecske élén áll. Egy pár hét előtt ti. azt írtuk e szépen hangzó név birtokosáról, hogy József főherceg a tűzről pattant székely mönyecskét megfogadta egy születendő főhercegi csemete szoptatós dajkájául. Csakhamar azonban kisült, hogy e sorok írójával egy jóbarátja farsangi tréfát járatott, hogy Hajnód Anikóban ugyan minden kellék megvan, ami egy főhercegi szoptatós dajkánál megkívántatódik, de a kitüntetésről a 'Budapesti Hirlap'-ból értesült. Ez különben csak a Hajnód Anikó jó ízlése mellett tanúskodik, s hogy jó ízlésének, mely vele a 'Budapesti Hirlap'-ot olvastatja, nem vallotta kárát, bizonyítja a farsangi tréfa – komoly folytatása.

A dolog így áll. Hajnód Anikó, amint a 'Budapesti Hirlap'-ból olvasá a nem mindennapi kitüntetést, pöcsétes levelet indíta útnak Alcsuthra, József főherceghez, melyben tudakozódék a dolognak mibenléte felől. József főherceg meg azonnal telegrafált dr. Engel marosvásárhelyi honvédtörzsorvoshoz, hogy tudná ki, hogy Hajnód Anikó szép-e, egészséges-e? Dr. Engel a főherceg megbízását sietett elvégezni, s ő meg dr. Molnár Csík megyei főorvoshoz menesztett egy táviratot f. hó 28-án, melyben Hajnód Anikóról tudakozódik és a szükséges felvilágosításokat kéri. Dr. Molnár már el is küldötte az orvosi véleményt Hajnód Anikóról, s mint értesülünk, e vélemény a lehető legkedvezőbb a székely mönyecskére nézve.

Egyszóval olyan stádiumban van a dolog, hogy Hajnód Anikó nemsokára búcsút vesz Csíkszereda városától, s Alcsuthig meg sem áll. A bolond farsangban elröppentett tréfa komoly valósággá lesz a száraz böjtben. Hajnód Anikó bizonyára álmában se látta, hogy valaha még főhercegi dajka lesz, de a 'Budapesti Hirlap' sem, hogy „dajka-szerző” minőségében mutathassa be magát olvasói előtt.

Székely Huszár

---

⁵⁰³ rabonbán: lásd fentebbi szómagyarázatunkat!

⁵⁰⁴ Forrás: Székely Huszár: Hajnód Anikó, avagy: a „Budapesti Hirlap” mint dajkaszerző. = Budapesti Hirlap 3 (1883) No. 55. (febr. 24.) p. 7.

Ma délelőtt azzal a kérdéssel fogadott a szerkesztő, hogy: hallgattam-e Koneket? Mármost a statisztikának Istenben boldogult tanárát? Hallgatni nem sokat hallgattam, de be voltam iratkozva nála.

– Na, akkor még ma írja meg (talán állítsa össze?) az idei farsang statisztikáját.

– De kérem, szerkesztő úr, nem voltam én az idén egy bálban sem.

– Éppen azért, most már írja meg – büntetésből.

De hát, szép hölgyeim, Önökhöz apellálok, lehet-e ennél kegyetlenebb büntetés egy fiatal emberre (mert az vagyok), mint egész farsangon át még kívülről se látni vígadó, 'Európá'-t, 'Hungáriá'-t és most megírni szépen sorjában, hogy mik történtek belül. Ott van ni, máris elkövettem az első baklövést. Mik történtek belül? Hát táncoltak!

Táncoltak! Mi minden nincs ebben a röpke szóban kifejezve. Kik? Akiknek volt kedvük, pénzük és – tudnak táncolni. Most már azt is megmondhatnám, hogy melyik hiányzott nálam a három kellék közül, ha a szerkesztő úr fölöslegessé nem teszi vala bizalmával, mely csekélységemben fedezte fel a szerkesztőség – farsangi statisztikusát.

Statisztikus és tánc! Ki hallott ilyet? Vénasszony keblén piros rózsa... Hisz bevallom az igazat: én is tudok három táncot: a „székelyké”-t és a „csördögölő”-t, de fájdalom, ezeket nem kultiválják a kevély fővárosban; a harmadik meg az, melynek a szerkesztő húzza a nótáját, s most éppen ott húzza, hogy: röviden a „nyitány”-nyal, a dologra.

Tehát a dologra.

Végigfutom a farsangi naptárt, s kerek számban 50 bált számlálok össze a farsang kezdetétől végéig, beleértve elite és nem elite bálakat, főúri mulatságot, s természetesen nem hagyva ki az udvari bált is, mely mindjárt a farsang legelején folyt le nagy fénnel, ős Budavarában.

Karnevál herceg bevonulását egy nappal, vagy jobban mondva: estével előzte meg a Koburg herceg estéje (jan. 5.), melyen jelen volt a trónörökös pár is, József főherceg, a miniszterek, az arisztokrácia nagy része és konzulok.

Az idei farsangot tulajdonképpen az Országos nőiparegylet bálja nyitotta meg a Hungáriában. A bálanya Békey Imréné úrhölgy volt. S itt sajnálattal kell megjegyeznünk, hogy már az első bálról botrányt kellett följegyezni a napi sajtónak. Akarva, nem akarva, babonásokká kell lennünk. Botránnal kezdődött a farsang, s azzal is végződött. Mintha csak

a bálozó fiatalság egészen más lett volna, mint a tavalyi meg az előbbieket. Eddig még az volt a „divat”, hogy ha egyik táncos a másiknak tyúkszemére hágott, alkalmas időre hagyták az elégtétel adását-vevését. Az idén meg „in loco” intéztettek el a sérelmek, nagy gyönyörűségére a hölgyeknek.

De nem akarok kitérni a statisztika elől, a végén is meg lehet mondani a mondanivalót.

Ugyancsak a Hungáriában tartották báljukat (jan. 9.) Sipos tanítványai. A négyeseket 34 pár táncolta, s a bálanya Gömörj Oszkárné (szül. Szentirmay Margit) úrhölgy volt.

A farsang kiemelkedő momentuma az az estély (jan. 10.), melyet Károlyi Gyula gróf adott saját palotájában. Erre a király is megjelent, nemkülönben József főherceg és Koburg herceg nejével. Méltó a följegyzésre, hogy a királyt, midőn a terembe lépett, csárdással fogadta a zenekar.

A rákövetkező estét a királykisasszony bálja tette följegyzésre méltóvá, mely szintén ős Budavarában folyt le, természetesen szűk körben, és a honvédtisztek bálja a Vigadóban, melyen a legfelsőbb hadúr is megjelent. Beléptekor az osztrák himnusszal fogadta a zenekar. E bál egyike volt a farsang legfényesebb báljainak. Ott volt József főherceg is, Koburg herceg nejével, s az arisztokrácia csaknem teljes számban. A négyeseket 100 pár táncolta, a bálanya pedig Ráday Gedeon grófné volt.

Másnap este (jan. 12.) volt az „Urak bálja” az ’Európá’-ban, melyen Koburg herceg szintén jelen volt nejével. 83 férfi és 83 nő vett részt benne. Egy jegy ára 50 forint volt. Tehát csak jegyekért 4150 forint. Hát a báli ruhák és a többi és a többi!

Jogászbál. Hát persze, hogy „fényesen sikerült”, mint minden évben. S ami nevezetes, míg tavaly 21 párbaj volt közvetlen utána, az idén egynek se hallottuk hírét. Pedig kedélyes, fesztelen volt minden nagy fényessége mellett. A négyeseket 144 pár táncolta. A bálanya gróf Andrassy Gézáné (szül. Kaunitz Eleonóra grófnő) volt.

Orvosnövendékek bálja, technikusok bálja, mindkettő vetélkedett az idén a jogászbállal, fényben és kedélyességben. Amazon jelen volt József főherceg és Koburg herceg a nejével. A bálanya Odescalchi hercegné volt. A négyeseket 124 pár táncolta. A technikus bálban már négy párral több táncolta a négyest, mint az orvosbálban. József főherceg itt is megjelent. A bálanya Tolnay Lajosné úrhölgy volt.

A magyar gazdasszonyok álarcosbáljáról (jan. 21.) csak annyit jegyez fel az idén a farsangi krónika, hogy – unalmas volt. Az izraelita nőegylet báljáról pedig, hol 100 pár járta a négyest, azt emelték ki, hogy az izraeliták itt bálozták ki magukat, s a többi bálokról félrevonták magukat. A rajztanár-jelöltek bálja, mint mindig, kedélyes volt, s mint minden évben, úgy most is fölvette táncrendjébe a körmagyart. A bálanya Jankó Jánosné úrhölgy volt.

Az álarcos bálók közül a jótékony nőegyletét magaslik ki, mely kiérdemelte az „elite” jelzőt. Koburg herceg nejével ott volt, s az arisztokrácia köréből is sokan.

A népszínházi bál? Mi a jövedelmet illeti, eléggé sikerült, de fénye nem volt. Minek egyszerű magyarázata az, hogy egy s más okból éppen az elsőrendű tagok maradtak távol. Különböző bál simán folyt le, kivéve, hogy egy hölgyet Solymosi Eleknek, a „cím nélküli könyv” szerzőjének kellett kivezetni.

Pest megye bálja! Végigfutom a nők és „notabilitások” névsorát. Csak úgy hízom a szép magyar nevektől. Itt volt Pest megye színe-java. A bálanya maga a főispán, gr. Szápáry István neje volt. A négyeseket 118 pár járta.

De most veszem észre, hogy mindjárt kifogyok helyből és időből. Pedig még hátra van a kalikó-bál, az athleta-bál és a nógrádiak bálja. Ez a három emelkedik ki még a farsang vége táján. A kalikó-bálon körülbelül 3000 ember tolongott, s bál-krónikásunk 350 dominós hölgyet számlált össze. Gr. Károlyi Sándorné volt a bálanya, a budapesti gyermek-menhely elnöke, melynek javára is rendeztetett e bál. De számra nézve a legelső helyen áll az elite bálók közt – s fényessége is az első egyike – az athleta-bál. A négyeseket 202 pár táncolta. Ott volt Koburg herceg is nejével, s a bálanya gr. Andrássy Manóné volt. Nem említve a kisebbbálkat, mint a tisztviselők bálja, protestáns bál stb., befejezem farsangi statisztikámat a nógrádiak báljával, melynek eredménye: a Madách-szoborra 600 forint és kilenc párbaj.

Érintettem statisztikám elején, hogy az idei farsang botrányos heccel kezdődött és azzal is végződött. De általában az idei bálokon ún. „vörös fonálként” húzódtak végig a botrányok. Csak most legközelebb három bálban pofozkodtak össze a tüzes vérű ifiúak a bálteremben, feledve a helyet, ahol vannak, s különösen feledve, hogy hölgyek közt vannak.

De az „árnyék” mellett „fény” is van. Fényes oldala ez idei farsangnak az, hogy az uralkodó ház nagy részét itt töltötte a magyar fővárosban, s a király két bálban jelent meg, nem számítva az udvari bált. József főherceg, s Koburg herceg nejével csaknem mindegyik elite bálon megjelentek.

Szeretném most azt is kimutatni, hogy mily rengeteg sok pénzt hoztak forgalomba báljaink. Erre azonban hiányoznak az adatok, itt csak hozzávetőlegesen lehet beszélni.

Egy szó mint száz: boldogok, kiknek volt kedvük, pénzük és – tudtak táncolni. Még boldogabbak azok, kik a farsangot végigtáncolták, s most a böjtöt felkötött karral tipegik végig. Ah, mert ezek „érdekesek” a hölgyek előtt. Ha nem szalasztom el a drága farsangot, ha én is felkötve hordhatnám a karomat, bezzeg nem volnék most: *Bus Székely*.

Pozsony új színháza⁵⁰⁶

Pozsonyból eddig csak annyit láttam, amennyit láthat minden ember, aki Bécsbe vagy Bécsből felénk utazik. Kedvezőbb alkalom aligha kínálkozhatnék az ős koronázó város megismerésére, mint új színházának fölavatása. És én éltem ez alkalommal. Ama vándorcsapathoz szegődtem, mely Budapestről Pozsonyba rándult egy napra, hogy egy kis magyar világot vigyen oda. És csakugyan szeptember 11-én igazi magyar világ volt a még mindig német Pozsonyban.

Mert Pozsony máig sincs meghódítva a magyar nyelvnek. Habár közintézeteinek falai közt az állam nyelve az egyedül használható, utcáin, terein, kávéházaiban, szállóiban elvész a német szó közt a magyar. Színháza is, melyet most avatnánk föl, közösügyes színház, hol a német, hol a magyar mûzsa üti föl benne sátorát s örömlenket, melyet a budapesti opera és nemzeti színház megnitítô előadásai szereztek, megkeserítette a gondolat, hogy ha mûvészeink lejátszották a köteles öt estét, (amelynek jövedelmét is a német színigazgató vágja zsebre), a gyönyörű új színházba bevonulnak a német Thalia papnéi és papjai s Pozsony ott van, ahol volt.

De alkudjanak meg a helyzettel, ne legyünk türelmetlenkedők. Pozsonyban már ez is nagy eredmény. Abban a városban, mely közelebb van Bécshez, mint Budapesthez s mely félszázad előtt még sült német volt. Pozsony egy fészázad leforgásán, de különösen az utolsó tíz esztendőben nagyot magyarosodott, s a magyarosodási mozgalmak élén oly lelkes, szívós férfiak állanak, kiknek működése kezesség egy szebb jövőre. És azok, kik talán eddig még Bécs felé tekintettek, a szeptember 22-iki ünnepélyen láthaták, hogy Pozsony jövője, felvirágzása egyetlen föltételhez van kötve: megmagyarosodásához.

Az eszme, bármily hosszas alkudozások után testesült is meg, igen szerencsés volt, hogy Pozsony új színházát Magyarország két legelső műintézetének, az opera és a nemzeti színháznak mûvészei avassák föl. Nagyban emelte e nap értékét az a körülmény is, hogy a megnyitó előadásra oly illusztris férfiak jelentek meg, mint Tisza Kálmán, Trefort Ágoston, Jókai Mór, Szilágyi koronaőr, Harkányi Frigyes s még számos notabilitás a központból, Pozsony vidékéről, a sajtó képviselői, nem beszélve Pozsonyról, melynek színe-javát együtt láttuk - föl az ott lakó főhercegekig - az új színház páholyaiban, erkélyein és parterre-jén.

---

⁵⁰⁶ b. e.: Pozsony új színháza. = Ország-Világ 7 (1886) No. 40. p. 642.

Pozsonynak rég volt ilyen ünnepe. Az egész város lobogó-tengerben úszott s dícséretére legyen mondva a lakosságnak, hogy nemzeti zászlón kívül mást alig lehetett látni. A Budapestről érkező vendégek a vasúti állomástól a Palugyai-szállóig a pozsonyi lakosság kettős sorfala közt vonultak be s lelkes éljenzések rezegették a levegőt -é "hoch" nélkül. Még a katonazenekar is, melyet Tisza és a többi notabilitás tiszteletére Catry tábornok a Palugyai-szálló elé rendelt, csaknem mind magyar zenedarabokat játszott, köztük a Rákóczi-indulót.

A nap legkimagaslóbb pontja, természetesen, a megnyitó előadás volt. Mint az alábbiakból majd kitűnik, Pozsony új színháza nemcsak remeke az építészetnek és a jó ízlésnek, de nagyságban is a vidéki nagyobb színházak közt foglal helyet. Ám azért ez egyszer fölötte szűknek bizonyult. Az agiotage éppúgy dolgozott itt is, akárcsak Budapesten, valamely érdekes előadás alkalmával. Tízszerez árat is fizettek volna sokan, csak bejussanak, de, fájdalom, az új színház 1200 személyre van építve s így legfőnnebb egy pár százszal juthatott be több a rendesnél, ami csak úgy történhetett, hogy a páholyok zsúfolásig megteltek.

Egy budapesti előadáson fényesebb közönséget nem lehet látni, mint aminő itt összegyűlt. Feszülten, izgalmasan várta mindenki a függöny felgördülését. A zenekar (egy része az opera zenekarának) eljátszotta a Rákóczit, Berlioz átiratában, felgördült a nehéz, sötétkék selyem függöny s kiállt a színpadra Nagy Imre. Ő szavalta Jókai gyönyörű prologját, melyet lapunk múlt számában közöltünk egész terjedelmében, egyre kitörő éljenzések közt. Jókai és Nagy Imre voltak az est hősei. E kettőhöz csatlakozott csakhamar az ősz Erkel Ferenc, aki maga dirigálta "Bánk bán"-jának első felvonását. Az ősz zeneköltőt az első felvonás végén koszorúkkal lepték meg a nyílt színpadon. (Jókai is kapott, mégpedig ezüstöt, az előadást követő banketten.)

A hangulat a szó igaz értelmében emelkedett volt. Még az előadást követő banketten is, melyen nem lehetett hallani - vad tósztokat. Jókai kétszer is beszélt. Először a nőkre üritette poharát, azután a hírlapírók nevében mondott köszönetet a városnak. Tisza Kálmán is megköszönte néhány szíves szóban a vendéglátást s távozott, hogy még reggelre Budapesten lehessen, illetőleg az országgyűlésen.

*

Hátra volna még a képben is bemutatott új színház leírása. A színház Pozsony legszebb tgerén, egészen külön van építve s így képzelhetni, hogy impozáns benyomást tesz a nézőre. Fellner bécsi műépítő tervezte és építette s az összes építési költségek 330.000 forintjába

kerültek Pozsony városának, mely sehonnan sem kért segédelmet. Összesen 1200 személyt képes befogadni. A plafond kör-, a nézőtér patkó alakú.

A földszinten összesen 215 ülő- és 153 állóhely van. Páholy van a földszinten 14, az első emeleten 23, a másodikon 15, a harmadik emeleten 2 tíz-tíz személyt befogadó színézpáholy. Az első emeleten, szemben a színpaddal van a városi hatóság páholya. A buffet a második emeleten van elhelyezve. Tágas, díszes terem. Általán folyosók, foyer, mind jó tágasak, s a közönség ki és bejárása nagyon meg van könnyítve.

A második emeleten a páholyokon kívül van 104 erkélyszék, a harmadik emeleten 271 helyéhez hat széles ajtó vezet, úgyhogy egy ajtóra körülbelül csak 45 személy jut. Az ülőhelyek a legcélszerűbben vannak elrendezve. Minden sorra csak 6-6 ülőhely esik.

A belső díszítés meglepően elegáns. A páholyok drapériája cörös selyem, az ülésszékek vörös szövettel vannak bevonva. Plafond, páholyok s a nézőtér egyes részei gazdag aranyozástól díszesek. A plafond főekességét Lüttgendorf-Leinburg báró nehéz aranyozással körülvett pompás falfestményei képezik. Az egész színházat 800 gázláng világítja. A nézőtér tulajdonképpen világosságát egy 64 lángú csillár szolgáltatja. A csillárt a színpadról villamosság által gyűjtják meg.

Az orchester két méterrel mélyebben fekszik a földszintnél, egészen Wagner idea szerint, úgy, hogy a közönség nem látja a zenekart és viszont.

Midőn e sorokat írom, már német színészek játszanak Pozsony város e szép alkotásában s majd csak márciusban jut sor a magyar színészekre. A színház tulajdonképpen a magyar színészetnek volna építve, de mégis látjuk, hogy a németeké az előny. Ők kapják a legjobb évadot. Ki tudná megmondani, hogy mikor következik be az az örvendetes korszak, midőn a viszony megfordítva lesz s még inkább, midőn híre-pora se lesz a német színészetnek. Ehhez bizony még sok tíz esztendő lesz szükséges.

b. e.

A Munkács-Beszikidi vasút⁵⁰⁷

Az égnek meredő hegység, melyet Beszkid néven ismerünk a geográfikából s mely megállj-t kiáltott eddig két ország vándorainak, ma már nem létezik többé régi értelemben. A mérnöki tudomány ledöntötte a válaszfalat, mely Magyar- és Lengyelország közt emelkedék. A sziklás vadon erdőben, hol eddig tán a madár se járt, megjelent az ember, fűrt, fát vágott, robbantott, s utat tört a földnek gyomrában.

Valóban, lehetetlen csodával vegyes tisztelettel kalapot nem emelnünk a mérnöki tudomány előtt, melynek ma már nincs akadály, megfékezi a féktelenkedő vizet, a földdel egyszínűvé teszik a sziklát, melynek tetején tegnap még a köszáli sas pihent meg, vagy ha ezt sokallja, a gyomrán tör utat magának.

A munkács-beszikidi vasút egyik legszebb műve az emberi észnek, a mérnöki tudománynak és kitartásnak. Hóban, sárban, vízben, fagyban és melegben vegyest dolgozott ezer meg ezer kéz két esztendeig, míg végre utat vágtak a közlekedésnek Munkácstól Beszkidig, hazánk ez észak-keleti határhegyéig s innét ismét tovább Galíciában a most hamuvá lett Stryig. A magyar részen 69 kilométer hosszú vonal kiépítésébe 1884. augusztus 2-án fogtak s ez év április 20-án értek a határponthoz. Ámde a természet hányszor állította meg útjában a munkás kezeket. Az ásó, kapa alárendelt szerepet kapott, a dinamitnak jutott a főszerep, az újkor e pokoli s mégis oly hasznos találmányának. Az úttörés még nem járt nagy nehézségekkel 58 kilométer hosszúságig, vagyis Munkácstól a Talamás nevű állomásig, de innen kezdve hegyre-hegy ágaskodott az úttörők elé s mert nem volt rá mód, hogy ezeket szépszerével megkerüljék, keresztül kellett rajtuk törni. Így törtek tizenegy kilométer hosszú vonalban négy alagutat s emeltek hat viaduktot a torony magas völgymélyedések fölött.

A négy alagút közt leghosszabb az utolsó, a határ-alagút, mely magyar részen 1080 méter, Galícia felől 790 méter, összesen tehát az egész alagút hossza 1870 méter. Purgly Ferenc, osztálymérnök, ki az alagútnak túrásánál a kitűzéseket végezte, büszke lehet művére, mert ami nem mindennapi dolog: magyar és lengyel alagúttörők egy centiméternyi különbséggel találkoztak a határponton!

*

---

⁵⁰⁷ B. E.: A Munkács-beszikidi vasút. = Ország-Világ 7 (1886) No. 19. pp. 310–311.

A munkács-beszkidí vasút, melynek kiépítését tisztán hadászati szempontból határozta el a magyar kormány, mindössze hat állomásból áll. E hat állomás a következő: Munkács, Szolyva, Ossza, Volóc, Talamács és Beszkid. A pálya kezdettől végig folyvást emelkedik, mégpedig Munkács és Szolyva közt 5 méterrel 1000 méterenként. Szolyva és Ossza közt 15 méterrel, Ossza és Talamács közt 20 méterrel minden 1000 méterre. A kiindulópont Munkácsnál 118 méter magas, Beszkidnél 797 méter, s így az egész pályán a vasút összesen 679 métert emelkedik. Maga a Beszkid-hegy gerince a határon 679 méter. Ma még vasút csak Talamácsig jár, s az a társaság, mely a magyar államvasutak meghívására Budapestről, Bereg megyéből és Munkácsról a határalagút-áttörés ünnepélyes aktusára megjelent, Talamácsról a Beszkidhegy aljáig kocsin tette meg a rázós, de érdekes utat.

*

Lehattunk vagy kétszázan, kiket a nem mindennapi látvány megtekintése ide hozott s bizonyára nem volt senki a társaságban, ki az útját megbánta volna, sőt hálával ne gondolna a magyar államvasutak vendégszeretetére. Budapestről végig, ameddig vasút jár, a magyar államvasutak külön vonatán tettük meg az utat. Ami annyit jelent, hogy biztosítva volt részünkre minden komfort, ami csak egy vasúti utazásnál kigondolható és kivihető. Vonatunk szerdán (ápr. 27-ikén) reggel robogott ki a központi pályaudvarból a fő vasútiak: Lukács Béla, Ivánka Imre és Nagy László urak vezetése alatt, s délben értünk Miskolcra, hol Kemény Gábor báró miniszter és – pompás ebéd várt reánk. Este Munkács vendégei valánk s másnap már kora reggel folytattuk utunkat, hogy végezvén az alagút-töréssel, estére újra Munkácsra szállhassunk meg, a „nagy Miska” szülővárosában.

Az öreg nap a lehető legjobb kedvében volt. Mosolygós képpel bukkant elő a még ma is hóborította hegyek mögül, jókedve elragadt miránk is: aki tehette, otthagya a zárt kocsikat s szállott a födetlen vagonokra, melyek rendes körülmények közt - nem embert szoktak szállítani, s vidám társalgás, nevetés közt szívtuk isteni levegőjét széles Latorcza-völgyének. Az azúrkék égen báránnyfelhő lebegett széles fátyolként, ráborulva a mogorva hegyek fehér bundájára, míg lent az ébredő természet! S amint tovább-tovább halad lassú méltósággal vonatunk (annak okáért, hogy mindent jól szemügyre vehessünk) egyre szűkebbre szorul a völgy, hideg dara csapkodja arcunkat s csak most kezdik észrevenni azok, kik felöltőjüket Munkácsra hagyták, hogy mennyire nem számoltak a szép természet vadságával.

A szélesebb Latorcza-völgyét s benne mindjárt a kezdetén a szép fekvésű Szolyva-Hársfálvát, e fürdőhelyiséget elhagyjuk s benne vagyunk a szűk Vicsa-völgyben. Az

asszonynál szeszélyesebb Vicsa, ez a kis havasi patak csak ingerkednék velünk pajzán jókedvében s mi mind fölebb emelkedünk, kanyarogván meredek hegyoldalakon. A Talamástól Beszkidig terjedő vasutat már csak a mély völgyből láthattuk. Innen kezdve kocsin folytattuk utunkat a vállalkozók által épített úton. S itt eszembe jut, hogy a vállalkozóknak mi mindennel kellett előbb leszámolni, míg a vasút építéséhez foghattak. Először is utat kellett vágatniuk Szolvától egész a Beszkid aljáig, negyven méter hosszat, nem beszélve a szeszélyes, féktelenkedő Latorcz és Vicsa kordába szedéséről; aztán kőbányákat, sodronykötélpályát, kőmorzsolókat, gőzfűrészmalmokat építettek s száznál több barakkot a mérnökök és munkások s ezek családjai részére. Én könnyen el is hiszem, amit egész úton hallottam sutogni, hogy a vasútépítő vállalkozók egy millió forintot veszítettek. Oly munkába fogtak, melynek nehézségeit nem lehetett előre látni.

Deltájában érkezett meg a 200 főre menő társaság a Beszkid aljára. A sör és sonka pompásan ízlett mindnyájunknak a rázós útra, ám az alagúttörés szokatlan látványa feledteté velünk a fáradtságot, siettünk felölte a fehér nemez-köponyeget és kalapot, hogy ruhánk védve legyen a még csak félig-meddig kész alagútból lecsepegő piszkos nedűtől. Körülbelül százhuszan öltöttük magunkra a bányász-uniformist, s nem késtünk kómikusabban a bányász-uniformist, s nem késtünk konstatálni szép magunkról, hogy ennél már komikusabban nem fősthetnénk. Lukács Béla még ebben az uniformisban is az aktushoz illő komolysággal intézett beszédet a miniszterhez, kérve, hogy engedje meg e két országot elválasztó határfal áttörését. A miniszter ugyancsak uniformisban s illő komolysággal adta meg az engedélyt, mire megindult az érdekes menet. Hát, ha az igazat meg kell vallanom, tettem én már ennél kellemesebb utat is, de nem érdekesebbet. Két szál deszkán, majd egy szálon, később meg sáros, vizes talajon tapogatóztunk előre a bányamécsek nem éppen tündéri fényénél, kalikóbálba illő ruhánkon kopogott a lecsepegő hideg nedű, melyből változatosság okáért orrunk hegyére is jutott egy-két csepp, (de nem drágagyöngyöt érő) s így mentünk jó háromfertály óra hosszat, mígnem célnál valánk. A válaszfal előtt állottunk, melybe nyolc-nyolc lyuk vala fúrva, Magyar- és Lengyelország felől, dinamitot rejtő.

Szorongva hátrálunk visszafelé 50 méternyire s az itt fölállított kapu mögé és oldal tárnákba meghúzva magunkat, vártuk a nagy pillanatot, midőn itt a hegy sötét, titokzatos gyomrában egymásután tizenhatszor dördül meg a szörnyű dinamit. S valóban, mintha egyszerre égszakadás, földindulás kerekedett volna, rémes dördülés, nyolc egymásután reszketteté meg a sűrű levegőt s vele minket is, kik részeg emberek módjára tántorogtunk, ütődünk egymásba. A lengyelek dinamitjai már csak süket harangszóként hallatszottak át.

A két országot elválasztó fal ketté vala törve. Lengyel testvéreinkkel melegen szorítottunk kezét s együtt mentünk át Galíciába, a rideg, a kopár Galíciába, hol még alszik a szent természet, s nincs semmi zöld a kis fenyves erdőkön kívül, melyek a végtelen kopárságot itt-ott tarkítják.

B. E.

Az erdők gyilkosa⁵⁰⁸

Rettenetes csapás fenyegeti Magyarország erdőségeit. Az apáca nevű pusztító rovar,⁵⁰⁹ mely eddig különösen Bajorországban okozott milliókra menő károkat, s juttatott koldusbotra számtalan erdőbirtokost: ez évben fölbukkant az erdélyrészi havasokban is, s egyes erdőrészeket máris félelmetesen meglepett. Nagy ritkán meg-megjelent a lapokban egy rövidke hír az erdők gyilkosáról, de nem olyan formában, hogy a nagyközönség ebből sejthette volna a nagy veszedelmet. Pedig a kincstári erdőkben, s egyes magántulajdonosok erdeiben tavasz óta folyik az ember feletti küzdelem az erdőgyilkos rovarok ellen, melyeknek milliárdjai pusztítanak, letarolván a szép zöld leveleket, kiszívva az életnedvet az égnek meredő fenyőóriásokból.

Az ország kitűnő főerdőmestere, Bedő Albert már tavaly figyelmeztette az összes hatóságokat és erdészeti hivatalokat, hogy legyenek résen: közeleg az apáca. Az volt a valószínűség, hogy a pusztító rovar a nyugati erdőket lepi el előbb, de egyszerre csak keleten bukkant föl, a Székelyföldön, ahol az erdő életkérdés. A görgényi kincstári uradalom több mint hatvanezer hold erdejét ellepte az apáca, s ellepte a szomszédos erdőket is, nevezetesen Bánffy Dezső és Zoltán bárók 36 ezer hold fenyesét a Maros vize mentén. Már átment a gyergyói havasokra, sőt az oláhországi havasokra is.

A földművelési minisztérium megküldötte hivatalos utasítását a törvényhatóságoknak és erdészeti hivataloknak; ebben az utasításban pontosan le van írva a pusztító rovar, s a sok-sokféle mód, amellyel terjedése ellen védekezni lehet. A minisztérium tehát megtette kötelességét, de félő, hogy mindazokon a helyeken, ahol nincs még rendes erdőkezelés – vagy nincs tudomásuk a fenyegető veszedelemről, vagy ha van, nincs erejük megküzdeni vele, vagy végül meg sem próbálják –, fásultan nézik a katasztrófa lefolyását abban a hitben, hogy úgysem lehet ellene tenni, amint nem lehetett megakadályozni a filoxéra pusztítását a szőlőkben.

De most még a katasztrófa kezdetén vagyunk. A kincstári erdőkben, s a magánosok közül a Bánffyak erdejében a derék erdészek éjet nappá téve küzdenek az apáca ellen, s talán remélhető, hogy óriási anyagi áldozattal és munkaerővel, főként ha a természet is segítségükre lesz, pár év alatt megmenthetik az erdőségeket; megmenthetnek milliókra menő vagyont. Mert milliókra menő kincs elvesztéséről van szó, s ez indított engem is arra, hogy a 'Magyar Hírlap' küldetésében bejárjam a már megtámadott erdőségeket, az ottan tapasztaltakat

megírjam, hogy mindazok az érdekeltek, akik eddig talán komolyan sem vették az apácarovarokat: ha lehet, még idejében megkezdhesék a küzdelmet.

Oly szerencsés voltam, hogy épp egyidőben értem a görgényi havasok közé Bedő Albert főerdőmesterrel, aki ez évben már másodszor járt itt, hogy megtegye a szükséges intézkedéseket, s ellássa az erdészeket a szükséges tanáccsal, útbaigazításokkal. A kincstári erdészek tavasz óta nem is tesznek egyebet, mint a rendelkezésükre álló munkaerővel pusztítják az apácát hernyó, lepke és pete alakjában. Ám emberfeletti küzdelmüknek kedvező körülmények közt is csak akkor lehet meg a kívánt eredménye, ha a szomszédos erdőtulajdonosok is komolyan veszik a dolgot, s mindent elkövetnek az átkos rovar ellen.

Ez természetesen minden képzeletet meghaladó erőfeszítéssel jár. Bajorország csak pénzben 20 millió márkát költött az apáca rovarok pusztítására. Ne adja Isten, hogy nálunk is ily rengeteg pénzbeli áldozatot kellessék hozni, de ha elkerülhetetlen, egy pillanatig sem szabad habozni, mert különben Erdély nagy része, mely jóformán az erdőből él, koldusbotra jut. Nagy szerencse a szerencsétlenségben, hogy Bedő Albert idejében felhívta az érdekeltek figyelmét a katasztrófával fenyegető rovarokra, de ha a védekezés csak szórványos, könnyen kárba veszhet azok küzdelme is, akik az első intő szóra harcba szállottak az erdők filoxéraival.

Ezúttal a vészharangot akartam megkondítani, hogy ki-ki talpra álljon, mert különben – s talán még az emberfeletti küzdelem dacára is – azok a gyönyörű szép erdélyi havasok kipusztulnak, azok az égbenyúló hegyek, melyeket most még sűrű, rengeteg erdők borítanak, kopár, kietlen sziklahegyekké változnak, hasonlatosak a karszthegekhez.

Az apáca-hernyó, mint alkalmam volt megfigyelni, elsősorban a bükkfákat szemeli ki, de ezekben nem tud oly nagy kárt csinálni. Azok a bükkfák, melyeknek leveleit a tavasz folyamán letarolták a hernyók, újra kihajtottak, s most ismét friss, zöld levelek borítják az ágakat, elnyomva a lerágott, elsárgult leveleket. Azok a fenyvesterületek, ahol szórványosan bükkfák is vannak, nincsenek is oly nagyon megtámadva, de ahol nincs bükk, ott máris rettentő pusztítást vittek végbe a fenyvesekben. Amint a görgényi havasok közt bolyong az ember, sűrűn lát vörös levelű fenyőfákat nagy csoportokban, rikítóan kiválva a még zöld levelű fák közül. Ezek a vörös levelű fenyőfák már áldozatul estek. Elég, ha a fenyőlevél egyharmadát lerágta a hernyó, a fa kiszárad, s ki kell vágni, akár van a fa a vágáskorban, akár nincs. Ki kell vágni először, mert kiszáradt, s másodszor – ami fő –, hogy legalább a szomszédos területeket megmentsék. De mi lesz akkor, ha ezer meg ezer hold erdőt kell kivágni, talán éppen olyan erdőt, mely fiatalságánál fogva még nem alkalmas a kereskedésbe

való hozatalra, vagy ha az is: hol a piac, mely egyszerre elfogyasszon váratlanul jött nagy tömeget. És aztán, ha az erdőt kivágták, annak a helyén már 40–50 esztendeig nem nő értékesíthető fa. A filoxéra-pusztította földbe lehet legalább kukoricát vetni, a sziklás hegyek közé csak fát lehet ültetni. A hernyók pusztítása rettenetes munkával jár. Hol van annyi ember, hogy teszem föl, 50 ezer hold területen azokról a magas fenyőfákról leszedje a hernyókat. Nehéz, de még a legalkalmasabb módnak látszik, hosszú rúdra kötött kefékkel enyves karikákat mázolni a fára, s a kibújt hernyó fölfelé törekedvén, beleragad az enyvbe, s ott éhen vész.

A görgényi erdőkben egész nyáron át folyt a hernyók, majd a kikelt lepkék és azok petéinek pusztítása. A lepkéket kétféleképpen pusztították: a fa oldalához nyomták, s ez úton elpusztítottak másfél millió lepkét; ezenkívül a nyár folyamán az erdő különösebben megtámadott részeiben esténként óriási tüzeket raktak, melyekbe az erdők homályából elröppenő lepkék ezerszámra szédültek bele, s égtek el ottan. A nevezett erdőségekben a nyár folyamán (július második és augusztus első felében) 1590 tüzet raktak, s ezekben – az erdészek számítása szerint – több mint 5 millió lepke lelte a halálát. Hogy mily kitűnőnek bizonyult az eszme, hogy a tűzre kell csalni a lepkéket, kitűnik abból, hogy már az utóbbi estéken rakott tüzekbe alig hullott 15–20 lepke esti 10 órától éjfél után 1 óráig. A Bánffy-féle erdőkben egy kazaltűzbe körülbelül 60.000 lepke hullott pár óra alatt!

A lepkéket jóformán kipusztították volna tehát, de ezzel azért nincs elhárítva a veszedelem, mert ezek a lepkék már azelőtt petéik egy részét lerakták a fakérgék és mohák alá. Ezekből pedig jövőre hernyó lesz. S a petéket kipusztítani egyenlő a lehetetlenséggel. Egyszerűen le kellene vágni minden fát, s úgy kivájni a kérgék alól ezeket a kőkemény, bronzsínű apró petéket, melyeket kisebb csoportokban egy szálra fűződve lehet találni. Egy-egy csoportban van 50 pete is. S hogy az apáca szaporaságáról fogalma legyen az olvasónak, megemlítem, hogy egy lepke 50–150 petét is lerak, s a Bánffyak erdejében pl. egy fenyőfán 7000 petét találtak. A lepkék 40%-a nőstény lévén (borzasztó) számításokat tehet, akinek kedve van hozzá, hogy néhány év alatt egy lepkéből hány lepke lesz.

Az erdélyi havasok birtokosai legyenek elkészülve, hogy jövő tavasszal milliárd meg milliárd hernyó lepi el a fákat, s nyárban milliárd meg milliárd lepke. Végzetes katasztrófa előtt állanak, melynek elejét kell venni minden áron. A földművelési minisztérium megtette eddig a kötelességét, de tegyék meg az egyesek is. Természetesen, itt nagy anyagi áldozatot kell hozni úgy az államnak, mint egyeseknek. És én remélem, hogy a kormány a jövő évi költségvetésnél különösen figyelembe fogja venni a fenyegető veszedelmet, s a legmesszebb menő áldozatoktól sem riad vissza, hogy úgy a maga, mint az egyesek erdeit megmentse;

segítségére megy azoknak, akiknek van érdekük, de nincs lehetőségük arra, hogy a katasztrófát elhárítsák.

Ez rendkívül fontos nemzetgazdasági érdek. Milliók és milliók megmentéséről van itt szó. Milliókra menő vagyonról, százazreknek a betevő falatjáról.

A jövő évben talán még el lehet hárítani a katasztrófát, de ha összedugott kézzel nézzük, egyedül a jó Isten segít rajtunk.

Benedek Elek

Igen, tisztelt polgártársak, én is azok közé a képviselőjelöltek közé tartoztam, akiknek a megválasztása „több mint bizonyos” volt. Két egész héten át öregek, ifjak, asszonyok, lányok, kamasz fiúk és pendelyes gyerkőcök, mint az én nevemet éljenezték. Utam valóságos diadalút volt.

A lelkes nép messzire elejbém jött minden faluból, muzsikaszóval és lengő zászlóval, mely joggal lenghetett büszkén, mert a kifizetett zászló-számla ott pihent a szívem fölött. De a lelkesedés oly nagy arányokat öltött, hogy egy falu sem elégedett meg az előre küldött egy-egy zászlóval; a székely lányok guzsaly nyelére kötötték legszebb és legszélesebb kendőiket, teleaggatták tarka-barka pántlikákkal s úgy vonultak elejbém. Nem tagadom, rettenetes mód meg voltam hatva, s minden beszédemnek ez volt a refrénje:

Csak nem fajult el még a székely vér.

Minden kis csöppje drága gyöngyöt ér! Ezt Petőfi írta, de én aláírtam, sőt aláírom ma is. Mert, ha másnak nem, nekem drága volt minden csöpp, az szent igaz. Persze, Petőfi a vérről énekelt, én meg pálinkáról beszélek. Egyébiránt, ne tessék azt gondolni, t. polgártársak, hogy a keserűség beszél belőlem. Végre is nem elég, ha kell, életünket is áldozni a népért, mert ebből a népnek semmi haszna; ellenben nagy jót cselekszünk ezzel a sokat szenvedett, sanyargatott szegény néppel, ha öt esztendőben egyszer istenigazában megvendégeljük. A népnek egyéb öröme sincs e földön a képviselőválasztásnál. Öt esztendő alatt soha ki nem jön a nyögésből. Nyög a folyton emelkedő adók, a pótagadók, a mindenféle közterhek alatt; nyög a tisztviselők zsarnoksága alatt; nyög a puska meg a borjú alatt; mit tudom én még mi alatt. Öt esztendeig folyton-folyvást nyög s bús nyögését senki meg nem hallja. Hát nem illendő, hogy öt esztendőben egyszer ez a szegény nép fölkurjantson? Hogy öt esztendőben a sárga földig igya magát a mi borunkból és pálinkánkból?

S mert én szeretem a népet végtelenül, elhihetik nekem: mindent elkövettem, amennyire csak tőlem telheték, hogy az alatt a két hét alatt, mit közöttük tölték, a disznópásztor is jól érezze magát. Habár az ellenjelöltem fejedelmi módon ellátta őket pálinkával és borral, én sem feledkeztem meg róluk. Mert annyit az ellenjelöltem nem tudott beléjük tölteni, hogy még egy csöppecske ne fért volna (nincs az a tele zsák, hogy egy szem búza még el ne férjen benne) s én ezt a csöppecskét – Isten látja lelkemet – nem sajnáltam az én kedves székely

testvéreimtől. Akadtak ugyan ideális bolondok, akik ekként képzelődtek: ne költs pálinkára, hisz téged anélkül is megválasztanak a székelyek. Attól, aki annyi sok szép székely mesét, történetet írt, csak nem kívánnak pálinkát.

Feleltem én:

– Mese beszéd, bolond beszéd. Azokat a meséket és történeteket a székelyek nem olvassák, valamint hogy a magyar meséket és történeteket nem olvassa a magyar nép. Olvassák az urak, ezek pedig – kormánypártiak. Minden mesénél – folytatám rendületlenül – többet ér egy porció pálinka, főként ha meg is van mézelve.

Ami a beszédeimet illeti – hálával kell visszaemlékezni –, nagy élvezettel hallgatták az én kedves székely testvéreim. Nem tapsoltak ugyan, amint városokban szokás, de mikor a kutyaadóra kerítettem a sort, (melyet nemsokára követ a macskaadó) az egész falu zengett az éljenzéstől. Ha nyomban az urnához vezethettem volna őket, mind rám szavaz. De nekem tovább kellett mennem, világosságot gyűjteni a többi faluban is, s amint kivettem a lábamat egy faluból, besurrant utánam a – szolgabíró.

A dévai várról regélik a székely balladák, hogy amit nappal építettek a kőművesek, azt éjjel összeomlasztotta a gonosz szellem. Az én gonosz szellemem a szolgabíró volt. Amit én nappal építettem, azt ő úgy összerontotta egy éjen, hogy a korteseim három nap és három éjjel izzadhattak az összerakásán. Szinte kezdettem visszavárni azt az aranyidőt, mikor én is kormánypárti jelölt valék jó Tisza Kálmán idejében s nekem is volt szolgabíráim.

Ah, Istenem, megbecsülhetetlen kincs egy magyar szolgabíró. A népnek átok, a kormánypárti jelöltnek áldás. Ő akár föl se nyissa a száját. Hadd beszéljen, hadd ordítson az a bolond ellenzéki, ő csak hallgat, a többit elvégzi a szolgabíró a – csendőrkkel.

A kormánypárti kasszából csak úgy dől a pénz. Ez azonban a sok közt a leggyöngébb ellensége az ellenzéki jelöltnek. A nép maga így okoskodik: a gyöngébb marhára rá kell fizetni s ezért természetesnek találja, hogy a kormánypárti jelölttől, aki nem beszél, csak fizet, többet követeljen, mint az ellenzékitől, aki beszél és megfizet is egy keveset. Hanem a szolgabíró az ő elmaradhatatlan kutya-korbácsával! Amint megjelenik egy faluban, valami babonás félelem szállja meg ezt a nyomorult, elcsigázott szegény népet. Csak addig van bátorsága, míg beszélni hallja az ellenzéki jelöltet. Amint magára marad, olyanná válik, mint a pásztor nélkül maradt nyáj: tetszés szerint garázdálkodhatik közte a farkas = szolgabíró.

Rettenetes egy küzdelembe kerül az, hogy Székelyföldön egy ellenzéki jelölt többséget vigyen be a választó-helységbe. Ám ezzel még nincs megnyerve a csata. Ha legalább ötszáz voks többséget nem tud bevenni: veszve van. Száz-kétszáz többség meg sem kottyan a kormánypárti farkasoknak. Közibük csapnak, szétverik, aztán kettesével-hármasával

összefogdossák, akár csak a bikákat s hajtják maguk előtt: szavazni a kormánypárt jelöltjére. Az igazi farkasok vakmerősége megsemmisül a kétlábú farkasok vakmerősége mellett. Akivel másként nem bírnak, lefülelik, biztos helyre elcsukják. Ha ez nem elég a győzelmükhöz: visszadobálják az ellenzéki szavazatait. Ha még ez sem elég: kétszer szavaztatnak le egy embert: reggel és este. Fogadást lehet rá tenni, hogy ahol az ellenzéki reggel volt legkevesebb kétszáz voks többsége. Egyszerűen: elrabolják.

De hiszen ez oly közönséges dolog, hogy erre kár is a tintát vesztegetni. Mikor nekem dühöngve, képükből kikelve panaszolták ezt az embereim – jól esik rá emlékezni –, egy csöppet sem háborodtam föl. Később még jól is esett, hogy én nekem kellett vigasztalni a síró, káromkodó embereket. Vacsora tájt már mintha egész jól is éreztem volna magamat legújabb állásomban. Hisz elvégre, voltam már sok minden, de bukott képviselő még nem. Ez is valami. Tetszett nekem ez az új állapot.

...Hanem mit beszélek. A következő nap, az keserves egy nap volt. Az az óra, mikor átléptem a szülei ház küszöbét. Vajon, hogy találom szegény öregeket... Az édes apámat, azt a nyolcvanas aggastyánt, ki magával is jótéhetetlen már, alig tudja mozgatni munkában megbénult kezeit. Aki annyi véres verejtéket hullatott a porba, hogy fölemeljen a – porból. Az édes anyámat, ki minden nap megsirat tíz esztendő óta, amiért hogy a sors oly messze vetett az egyszerű hajlékból...

...És ott ült az asztal mellett, meggörnyedve, fejét lehajtva az édesapám. És ott feküdt az ágyban az édesanyám, megtörve, leverve gyöngye lábairól. S ami egy nap s egy éjen összegyűlt a szívemben, az mind most tört ki egyszerre. Sírtam mint a gyermek s nem volt szavam megvigasztalni azokat, akiket jobban szerettem volna megvigasztalni.

– Ó édes gyermekem – fuldokolt a szegény öregasszony – kiraboltak, kifosztottak, mindenedből...

– Mi lesz a gyermekeiddel – zokogott a „vén huszár”.

– Kiraboltak... kiraboltak... téged, ki a madárnak sem vétettél soha... Tudom – minden krajcárodát elvették azok a rablók, el, el. Édes fiam, nesze édes fiam, itt a spórolt pénzem. Tedd el.

– De édes anyám!

– Tedd el édes fiam. Tudom, annyi sem maradt, amivel haza utazz.

– Maradt, elég maradt.

Alig tudtam kifejtetni a gyöngye karok erőszakos öleléséből. Nem tudtam tovább maradni. Búcsúztam.

A vasúton egész éjjel nem tudtam lehunyni a szememet. Nem a bukásra gondoltam, de a szegény öregekre, akik talán nem bírják ki ezt a csapást... Azokra a szegény, gyámoltalan öregekre, akik erővel nekem akarták adni talán utolsó pénzüket...

Amint a gondolathoz jutottam, önkéntelenül a téli kabátom zsebébe nyúltam. De abban a pillanatban meglepődve rántottam ki egy kis zacskót.

Tele volt ezüst forintossal. Hát persze, hogy az öregasszony belelopta a zsebembe, amelyből annyit loptak ki.

Székely Huszár

Törvényjavaslat a párbajkényszerről⁵¹¹

A törvényjavaslat, mely mellett és ellen annyi tinta folyt a sajtóban, végre napirendre került s mint előre látható volt, a Ház túlnyomó többsége elfogadta.

Még csak öfelsége szentesítése van hátra (a főrendiház vita nélkül elfogadja) s a párbajról szóló törvényjavaslat törvényerőre emelkedik. Pár hét múlva kötelezővé válik a párbaj minden magyar honpolgárra, aki valakinek akár a tyúkszemére lép, akár a becsületébe gázol. Aki sért: adjon szatiszfakciót⁵¹² karddal, pisztollyal s ha a sértett fél úgy kívánja: ágyúval.

Ha tisztelt olvasóinknak mélyen tisztelt ősei, kik a múlt század alkonyán voltak oly szerencsések, hogy lapunknak olvasói voltak, föltámadnának, kétségtelenül élénken emlékeznének még arra az afférra, mely a ma elfogadott törvényjavaslatnak alapvető megokolásául szolgál. A nemzeti múzeum könyvtárának őre, Szinnyei úr (a múlt századbeli id. Szinnyeinek egyenes ivadéka) szíves készséggel bocsátja önöknek rendelkezésére a Magyar Hírlap múlt század végi és századbeli összes évfolyamait, melyekben nyomról nyomra lehet kísérni az 1893-ban fölmerült lovagias afférnak napjainkig való húzódását. Ám ezt igaz lelkiismerettel mégsem ajánlhatjuk, annál kevésbé, mert ma már hozzávetőleg konstatálhatjuk, hogy kerek száz évnek a leforgása alatt – miközben nemzedék halt ki nemzedék után – Magyarország kabátos embereinek hasonfele belekerült ez apákról fiúkra szállott monstre-afférbe.

Vakmerőség volna tőlünk, ha arra vállalkoznánk, hogy csak halovány képet is adjunk e monstre afférról. Megpróbáltuk, nem egyszer óriási kartonra rajzoltunk egy családfát természetes nagyságban.

A fa két kiemelkedő ágára ráírtuk e két nevet: Eötvös és Polónyi. De már az első esztendőben belezavarodtunk a névtömkelegbe. Károlyi – Sturmman – Kaas – Pázmándy – Sik – Ezek verekszenek együtt és külön-külön. Ezeknek mind megint két-két segédje. Ezek a segédek hajba kapnak, újabb két segéd. Közben összeül tíz becsületbíróság, á 5 gavallér = 50 gavallér. Összevesznek = 100 segéd.

Párbajra azonban nem kerül a sor kerek száz esztendő alatt. A fiúk apjuktól egy észbontó monstre-affért és párbajképtelenséget örökölnek.

⁵¹¹ Forrás: Góbé (V.): A t. Házból. Törvényjavaslat a párbajkényszerről. Budapest, 1993. [!] szept. = Magyar Hírlap 3 (1893) No. 197. (jul. 19.) p. 7.

⁵¹² szatiszfakció = elégtétel

Eötvös és Polónyi meghaltak, sírjuk felett már szántanak a kerepesi parasztok s íme a fél Magyarország elintézetlen párbajügyek miatt van rettentő izgalomban.

Világos, hogy bár, a kormánnyal ma sem értünk a legtöbb dologban egyet, híven százéves tradícióinkhoz, a ma elfogadott törvényjavaslatot minden szakaszában helyeseljük, aláírjuk. Aláírjuk különösen az I. szakaszt, mely mindjárt világosan elrendeli, hogy „mindazok a magyar állampolgárok, a kiknek az 1893. július havában támadt Eötvös–Polónyi afférból kifolyólag elintézetlen ügyük van, e törvény életbe léptétől számított 14 nap alatt kötelesek megverekedni, ellenesetben 1–10 évig terjedhető börtönbüntetéssel sújtódnak.”

A 2. szakaszban nagy államférfíúi bölcsesség nyilatkozik meg, kimondván, hogy: mindenki, aki provokáltatik, köteles megverekedni, a provokáló fél előéletére való tekintet nélkül. Ellen esetben stb...

A 3. §. egyszerűen megszünteti a becsületbírószági intézményt.

A 4. §. a párbaj színhelyéül a törvénykezési palota nagytermét jelöli ki.

Ím ez a törvényjavaslat. Mindössze négy paragrafus.

És most csak arra kérjük mindazon tisztelt hazafiakat, kiknek a fentebb említett ügyből kifolyólag elintézetlen ügyük van: lehetőleg kíméljék egymást. Üssék, vágják egymást, de ne nagyon, nehogy a magyar nemzetnek magva szakadjon.

Góbé. (V.)

Karácsonyi levél⁵¹³

Magad mondád, fiam, hogy te már nem hiszel a Mikulás-mesében. Olvastad egy könyvember, hogy mama és apa töltik meg a cipőcskéket, mogyoróval, cukorral, amíg ti alusztok, talán éppen álmodtok öreg Mikulásról.

– E szerint azt sem hiszed, hogy karácsonykor Jézuska hozza azt a sok szép ajándékot neked s testvérkéidnek...– mondtam én búsan, mert igazán megszorított, hogy szegényebb vagy már egy illúzióval.

Te elpirultál s abbeli félelmedben, hogy a karácsonyfa alatt nem leszen a te számodra kard, puska, csákó, azt mondád, – tele szájjal, lelkesülten mondád: ó, azt hiszem! A Jézuskában hiszek, édesapám!

Marci, te hazudtál. Az első hazugság, mely kiröppent ajkadon. Mert te sejtéd régen s most már tudod is, hogy a karácsonyfát, mely a szent estén fölgyúl a gyermekszobában, a mama meg én vásároljuk a Duna partján. Mind azt a sok csillogó-villogó kedves semmiségeket, melyek a fenyőfa ágain ragyognak a gyertyák fényében, s mindazokat a drága, anyagi erőnket tán meg is haladó játékokat mi vesszük. Heteken át szaladgálván utcáról-utcára, boltból-boltba, szemlélve, válogatva, alkudozva, mindig újabb meg újabb tárgyakat találva, melyekről azt hisszük, hogy neked és testvéreidnek édes örömet szerez.

Ne játsszuk tovább a bujósdit, fiam! Emeld föl bátran a fejedet, nézz a szemembe s mondd meg nekem szívednek rejtegetett titkát és én cserében elmondom neked, hogy mi része van kicsi Jézuskának a te karácsonyi örömeidben.

A kicsi Jézuska: az örökkön élő, soha el nem múló szeretet, édes fiam. Ő lakozik a mi szívünkben, mikor édes izgalom fog el minket s minden apát és anyát ezen a nagy világon: megszerezni nektek egy este felejthetetlen örömét, isteni gyönyörűségeit. Egy megnevezhetetlen érzés szállja meg szívünket, egész valónkat; egy érzés, mely csak a magasságos égből eredhet, mely csak a mindnyájunk szerető édes atyjának, Istennek lehet ajándéka. Csodás változást érzünk karácsony ünnepének közeledtén. Feledjük a mindennapi élet váltakozó bajait, keserűségeit, a mindennapi kenyér megszerzésének verejtékfakasztó, testet-lelket ölő súlyos terheit, feledjük, hogy minden garas, mi házunkhoz kerül, életünket rövidíti meg; feledjük a gyötrelmes gondolatokat: mi lesz veletek, ha mi kidőlünk. Szívünket csak egy vágy izgatja most: mennél teljesebbé tenni nektek a karácsonyest örömeit.

Ne sirasd, fiú, hogy a gyönyörű illúzió szertefoszlott! Ne hántsón téged a gondolat, hogy nem a szárnyas angyalkák, kicsi Jézuskának e hű postásai röppennek be szobádba

---

⁵¹³ Benedek Elek: Karácsonyi levél. = Magyar Hírlap 3 (1893) No. 355. (dec. 24.) Karácsony c. mell. pp. 17–18.

karácsony estén, megrakodva kedves játékaiddal! Ne bánd, fiú, ne bánd, hisz isteni érzés ad a mi lelkünknek is szárnyat, mikor magunkban meghányjuk-vetjük: mi volna nektek legkedvesebb. Vajon telik-e erre is, arra is? S ami eddig nem szomorított soha, most szomorít a szegénység. Anyádnak új kalap kellene, nekem új kabát. Ő mondja: jó még a régi. Mondom én is, jó, nagyon jó még a régi. És összekeresgéljük ami kicsi eldugdosott, megkuporgatott pénzecskénk vagyon. És elindulunk a nagy útra. Mosolygó arcú emberek áradatja hullámszikra kint az utcán. Urak, úrasszonyok nehéz csomagokkal megrakodva törnek utat maguknak. Tele vannak a boltok gazdag és szegény emberekkel. Az egyik csak az árát kérdi a portékának és fizet. A másik alkudozik. Szeretné megvenni azt a keréken járó csikót, mert ennek tavaly is legjobban örült Palkó. De drága, nagyon drága. És mégis megveszi. Kérge tenyerű munkásemberek, kik hajnaltól késő estig izzadnak nagy, nehéz munkában; akik ma még nem tudják vajon a jövő házbér fizetésekor nem kerülnek-e ki az utcára ártatlan gyermekeikkel: ím itt állnak a fényes kirakatok előtt, elfacsarodott szívvel, olvasván: ára egy forint, ára két forint, annak meg öt forint...Hát ők, jó ha egy trombitácskát vehetnek. De vesznek. Valamit vesznek, ha koplálnak is miatta. Nevet a szemük az örömtől, mikor a trombitácskát a hónuk alá rejtik. Hogy fújja majd ezt Pistike, istenem, hogy fújja majd! Tramta, tramta, tam!

Valami különös mámor ejt a hatalmába. Mindent, amit látunk, meg akarunk venni. Tudjuk jól, hogy egy-két nap s a legtöbb játéknak siralmas vége leszen, de most nem tudunk okoskodni. Most mind egy érzelem rabja vagyunk: örömet egy óráig tartó nagy erős örömet szerezni tinektek! Szórjuk a keservesen szerzett pénzt, mint a kártyás, kit szenvedélye megvakít; mint a részeg ember, kinek esztét elvette az ital. Heteken át hordjuk haza nagy titokban, amit összeszedtünk, eldugjuk, rejtegetjük. Karácsony estéjén elzárunk egy szobát. Egyes hazugságokkal ámitunk titeket. Hol ez, hol az szalad ki közétek: mindjárt, mindjárt nyílik az ajtó. Még nem jött meg Jézuska, de jó, már nincs messzire. Csak legyetek nyugodtak. Izgatottan kötöztetjük fenyőfának gyenge ágacskáira a gyertyákat, a szárnyas angyalkákat, a nyaláncságokat; telerakjuk az ajtót játékokkal és mikor azt hisszük, most már szép rendben van minden, meggyújtjuk a gyertyácskákat, fordul a kulcs, nyílik az ajtó: jöhettek! Megjött, itt volt a kicsi Jézuska!

Ha már a magad esztétől rájöttél, fiam, hogy nem Jézuska hozza a karácsonyfát s mindazt, mi rajta és alatta van: nem villan-e meg agyadban egy gondolat, nem dobban-e meg a szívedben egy érzés, mely leborulni készít téged és minden gyermeket a szülői szeretet e szent, önzetlen megnyilatkozása előtt? Nem veszed-e észre, mely nagy és isteni munkát végeznek a szülők mikor lemondanak a szerzett öröm dicsőségéről, s azt teljességében ráruházzák a kicsi Jézuskára! Ők nem tettek semmit, mindent, de mindent a kicsit Jézuskának

köszönhettek! Nekünk elég, ha látjuk örömtől hevülő arcotokat, ha halljuk kis kacsóitok tapsikolását, csengő nevetéseteket, kicsi szíveteknek boldog áradozását. Ez a mi örömünk, ez a mi boldogságunk. Ez tölti meg szívünket azzal az édes izgalommal, mely soha legyen bár szívetek a legjobb, a legnemesebb, a leggyöngédebb, nem tölti el a titeket, ha néha-néha a mi örömünkön munkálkodtok. Ezt az édes izgalmat csak a szülő érzi, fiam, ti nem; ebben az édes izgalomban nem lesz addig részetek, míg egy gyermek azt nem mondja nektek: apám! anyám!

Többé-kevésbé hálásak vagytok, de megszokjátok a tőlünk nyert örömöket s amit mi egy isteni érzés hatalmában teszünk értetek, lassanként pusztá kötelességnek látszik a ti szemetekben. S ha tán erőnk és szerencsénk fogytán nem teljesíthetjük majd minden vágyatokat, ti nem veszitek észre, hogy szívünk majd megszakad ebbeli fájdalmában, s mikor leginkább sajog a szívünk, talán éppen akkor vádoltok meg lelketekben azzal, hogy szeretetünk melege gyengül irántatok. Csak akkor tudjátok meg – s hajh, nekünk talán már későn! – hogy a szülőnek amily megmérhetetlen az öröme, ha örülni lát, oly megmérhetetlen szívének a szenvedése, ha nélkülözni lát titeket! Ha majd saját gyermekeitek karácsonyfáját gyújtjátok föl, ha majd beteg gyermekeitek ágya fölött virrasztotok, mosolyt erőltetve arcotokra, míg szívetek halálos félelmek közt vonaglik: csak akkor értitek meg egész valójában mik valánk tinektek! Idő és messzeség elválaszt egymástól, de szívetek visszasírja a mi szívünk melegét; föl-fölragyog emléketekben a csillogó fenyőfa, megelevenednek a szemkápráztató semmiségek s míg áradozva ölelnek, csókolnak gyermekeitek, szeretettel emlékeztek reánk s könnyes szemmel rebegitek: édes jó anyám! édes jó apám!

Úgy, úgy, fiam, te nem fogod elfeledni ezeket a tündérséges estéket soha. Azt a jó mamát s apát, aki téged annyit bolondított kicsi Jézuskával, amiképpen bolondítod te is majd a te gyermekeidet. S ne bánd, ha majd a te gyermekeidnek is szertefoszlik az illúziója, csak megtalálják helyette szívedben kicsi Jézuskát: a magának semmit sem követelő, de a véréből való vérnek mindent megadni kész szeretetet!

... Nyílik az ajtó, jöhetnek gyerekek. Megjött, itt van látatlan köztetek a kicsi Jézuska.

Benedek Elek

Viszik a bölcsőt...⁵¹⁴

Viszik a bölcsőt...nincs több szükség rája: kinőtt belőle a kicsi gazdája. Fogják, kigurítják a gyermekszobából: búcsúzz, baba, első házacskádtól, a jó isten tudja, látod-e valaha...

Hová viszik, merre viszik, mit tudod te? Talán messze, messze, hetedhétország ellen, az óperenciás tengeren túl, (ahol a kis kurta farkú malac túr), talán még messzebb s meg sem állnak, míg a – padlásra nem érnek. Ottan begurítják egy sötét oduba a te első házacskádat...

Mert tudd meg, baba, ez volt a te első házad. Ha majd kis legénnyé cseperedel, elviszlek a nagyapó falujába s ott mutatok neked egy házat. Az vagyon írva a homlokára:

Legelső házam volt rengő bölcsőm fája,

Az utolsó léssen koporsóm deszkája...

Szegény baba, de kevés ideig tartott a te háziuraságod. Éppen kerek tíz hónapot. Mától kezdve közönséges lakó vagy te is, mint én s annyi millió ember kerek e földön...

Én különben, édes kicsi fiam, egészen ártatlan vagyok ebben a dologban. Isten a tanúm, hogy heteken keresztül harcoltam a te házacskád mellett. A mamád azt indítványozta:

– Adjuk el a bölcsőt.

– Én ezt az indítványt a leghatározottabban elleneztem, mondván:

– Ez nagy könnyelműség volna, hátha még szükség lesz rája?

Mama visszafelelt:

– Az lenne könnyelműség, ha még szükség lenne rája...

– Még nagyobb könnyelműség lenne, mondtam én, ha szükség lenne rája és nem volna...

Ha majd nagy leszel s olvasod a te házacskád történetét, ki kell érezned, hogy színarany bölcsesség s előrelátás rejlett szavaimban, melyek alig hangzottanak el, fölzendült az udvarról: mi van eladó?

– Nos – mondtam a mamának, győzelmem teljes tudatában –, tessék eladni a bölcsőt. Itt az ószeres.

Te fiam, akkor éppen aludtál a házacskádban. Föléd hajoltunk s mosolyogtunk rád édes szeretettel.

– Mennyiért adnád ezt a bölcsőt – így?

– Bolond! Hátha lábamhoz raknák...

---

⁵¹⁴ Benedek Elek: Viszik a bölcsőt. = Magyar Hirlap 3 (1893) No. 325. (nov. 24.) pp. 1–2.

Te erre nem emlékezel, baba, bár jól hallottad, mert fölébredtél rá. És sírtál keservesen. Vigasztaltunk roppant igyekezettel: ne sírj, baba, ne sírj, nem adjuk el a bölcsőt. Sőt mindjárt elhatároztuk, hogy még egyszer, utoljára belefektetünk, s vigyázunk, hogy légy se dongjon, míg utolsó álmodat alszod a te házacskádban.

De hát most viszik a bölcsőt. Egyik végét fogja a Mili, a másikat a Mari, s két oldalt két-két gyerek, bátyáid, nénéid mennek, mendegélnek s hogy a gyászoló kíséret teljes legyen, te is a mama karján kíséred a házacskádat, s majd elröpülsz jó kedvedben, amint pá-t integetsz utána. Hiába mondom: búsulj, baba, mert viszik a bölcsődet, te még tapsolsz is a kacsókáiddal, amiből szomorodott szívvel látom, hogy nem születél háziúrnak...

Jaj, de üres a lakás! Pedig semmi sem hiányzik, csak egy bölcső. A baba házacskája. Egy kicsi ház ebben a rengeteg négy kontignációs házban. Egy világ a mi kicsi világunkban. Babonás félelem szállja meg egy pillanatra a szívemet s fölkapván a babát, keblemhez szorítom: csak téged ne vigyenek el, baba!

Na ez igazán bolond félelem. Kinek kell a más gyereke? ... Hányszor hívtam a gólyát: jere, gólya, jere, vidd vissza ezt a csúnya síró fiút!

Körülfogtak a gyerekek: ne, ne küldd vissza! Majd megjavul!

– De én visszaküldöm! Nincs pardon. Ahá! már látom is a piros csőrét. Nem látjátok? Ott, ott, ni a New York palota toronya fölött. Jóval fölebb. Ott, ahol az a nagy fekete felleg van. Mégsem látjátok? Az ám, most már én se látom. Haszontalan gólyája! Bezzeg tud gyereket hozni, de visszavinni nem! No megállj, hozz csak még egy gyereket!

– Hiszen már nem is tudná visszavinni, apa! Nem bírná el ám Szipitz urat! (Majd vond kérdőre a bátyáidat, hogy miért nevezték el téged Szipity úrnak.)

– Nem bírná el? Hát akkor hívatok két gólyát. Ha kettő sem elég, hármat, négyet is!

– Mi meg száztól sem félünk, mind lelőjük, – vitézkednek a fiúk.

– Kiseprezzük – kontráztak a lányok. Igenis, kiseprezzük!

Hanem, hol is hagyám el. Viszik a bölcsőt...Már el is vitték. Odaállították az első mellé. A találkozás, amint a lányok mesélik, milyen megható volt.

– Hozott isten, testvér, – fogadta az első. Tudtam, hogy te is idekerülsz.

– Azt én is tudtam, hogy ez lesz a sorsom, de nem hittem, hogy ilyen hamar.

– Hát hány gyereket szolgáltál ki?

– Mindössze kettőt.

– Csak kettőt? No, akkor bizonyosan lekerülsz még innét. Én hármat szolgáltam ki.

– Hisz egyet még én is ki tudnék szolgálni.

– No csak ne bízd el magad. A harmadik gyereknél már siralom volt rám nézni. Az volt a szerencsém, hogy lány volt a harmadik. Barátom! Hogy összesúgdosott az a két betyár! Nagy fiúk lehetnek már!

– Elhiszem azt! Most látnád őket, milyen betyárok. Ha kicsi gazdám nem feküdt bennem, mindjárt belém ugrottak s majd kirázták a lelkemet, úgy löktek, rúgtak az istentelenek. Igazán örülök már, hogy itt vagyok az örök sötétségben.

– Valóban – monda az első mélabúsan – jó idefenn megpihenni. Itt, itt, ahol nem fáj semmi!

Hallod, baba, hallod? Hát, ha így van, ne búsulj a házacskád után, hadd pihenjen szegény. Emeld föl a fejedet férfiasan, viseld büszkén veszteségedet. Ha nincs házad, van – fiókod. Karikán járó ágyacskád. Karikás ágya volt az apádnak is, mikor kis legény volt. Az övé fából volt, a tied vasból. Az övét a favágó-szín alatt rakták össze, a tiedet egy nagy gyárban, talán száz kéz is dolgozott rajta. De az egyre megy, csak aludj benne édesen. Ha elvették a te házacskádat, te meg kiszorítod Jankó bátyádat a fiókjából, Jankó meg Marcit az ágyából s kikerül a díványra.

Külön ágyat nem kapsz, baba. Nem fér el egy ágy – a te házad helyén ... Nem, baba, nem.

Benedek Elek

Püspök és képviselő⁵¹⁵

Petrovics Geraszim püspök akart lenni Budán. A szerb zsinat meg is választotta. De hát ez még nem elég az üdvösségre: a választást meg is kellett erősíteni a kultuszminiszternek, azután meg a királynak.

Petrovics Geraszim regéket hallott a még nem oly régen múlt időkből, hogy valamiként a Krisztus koporsójára sem adták ingyen a szegeket, azonképpen a magyar püspöki pástorbotokat sem adják ingyért. Azt látta ez a rege ma is valóság. Hogy annál biztosabb legyen a dolgában, át is adott ötezer pengő forintot Linder György képviselőnek: vesztgesse meg vele Szüry Dénes min. tanácsost, aki Csákynek a jobbkeze. „Nyavalyás Linder” (amint néhai-való jó Cserey Mihály mondaná) a pénzt elköltötte, s Szüry Dénes rémülettel hallotta Petrovics Geraszimtól, hogy ő potom ötezer pengőt küldött neki.

Ez halovány vonásokban a legújabb szenzációs eset, melyről ahány ember, annyi vélemény.

Ami minket illet: elsősorban is részvétünk Szüry Dénesnek, ennek a perfekt⁵¹⁶ gavallérnak, ki ha rövid ideig is s ha egy ember szemében is – gazember volt. Ez szörnyű gondolatnak is, ez erős megtorlást követel.

Petrovics Geraszimot is egy kicsit sajnáljuk. A püspökségnek fuccs. Bűnös, mert pénzzel, megvesztegetéssel akart püspökséget szerezni. Bűnös, mint mindazon törvényhozók, kik megvesztegetéssel szereznek mandátumot. Akik nyíltan, cinikusan dicsekednek, hogy annyi ezer forintba került a választás és senki sem mondja ezért őket becsteleneknek. Hát Petrovics akkor miért volna becstelen? Mivel rosszabb ő, mint annyi ezer ember e hazában, akik köztiszteletet élveznek, holott minden külső díszet pénzzel vásárolnak meg?

Linder György... hát ő igazán nagy bűnt követett el. Ha Petrovics Geraszim megválasztását a király megerősíti, Petrovics püspök úr halálig azt fogja hinni, hogy Szüry Dénes ezért 5000 Ft-ot vágott zsebre. Talán egy meggondolatlan pillanatában ki is kottyantja később. Talán egy írás marad halála után, mely örökre kompromittálna egy ártatlan embert.

De... dobjon követ rá, aki sohasem vétkezett. Ha Linderre és x. y. képviselőkre e fajta manipuláció kisül, engem egyáltalán nem lep meg. Aki tudja, hogy mi tenger pénzbe kerül egy képviselőválasztás; aki tudja, hogy sok szegény vagy elszegényedett ember a

---

⁵¹⁵ Forrás: B. E.: Krónika. Püspök és képviselő. = Nemzeti Iskola 1 (1894) No. 5. (jan. 20.) p. 4. – A lap dátumozása során elírás történt a címlapon: a No. 4. jan. 19-én és a No. 6. febr. 3-án jelent meg, így a No. 5. jan. 26-án vagy jan. 27-én kellett megjelennie!

honatyaságot találja még egyetlen és utolsó mentőkötélnek, nem csodálkozik azon, ha egy ilyen honatya tilos utakra téved. Miből éljen? A választásra rámegy a fizetése. Nagyon sok honatyanak se tehetsége, se kvalifikációja, hogy tisztességes mellékfoglalkozással fenntartsa magát és családját. Két választás és kész az anyagi tönk. És mindenből nem lehet főispánt csinálni. Telnek, múlnak az évek és sok honatya keserűen csalódik. Hogyan segítsen magán? Fölhasználja képviselő voltát és gseftel.⁵¹⁷ Tisztességesen és tisztességtelenül. Száznak szerencséje van, egy – szerencsétlen. Ez az egy ezidő szerint Linder. Egyszerűen: malőrje volt. Malőrje volt és most – becstelen. X.-nek, Y-nak nem volt malőrje, ergo: becsületes, gavallér ember. Punktum.

Linder György falusi jegyző volt. Mint ilyet választották meg képviselőnek. A téli választásnál megbukott. Újra föllépett és ekkor nagy küzdelmek után megválasztották. A választás sok pénzbe került. Linder pedig szegény ember és sok gyermek apja. Ha megbukik a választásnál, talán kap egy szerény hivatalt és élhet meghúzódva, szerényen. Szerencsétlenségére nem bukott meg s nem bukván meg: – elbukott.

Ez az ő tragédiája.

Ti pedig, akik éltek szegény, de tisztességes sorsban, távol a nagyvilágtól: ne irigyeljétek a nagyságos képviselő urakat. A legtöbbnek élete cifra nyomorúság. A legtöbbnek ez a bolondul hajszolt cím egy valóságos sorscsapás.

Boldog, akit meg nem ejt a hívság s él szegénységben, de becsületben.

B. E.

---

⁵¹⁶ perfekt = itt: tökéletes, kifogástalan

⁵¹⁷ gseftel = üzletel

Affér az iskolában⁵¹⁸

A mama nyugtalanul nézett hol a fali órára, hogy a gyerekek órarendjére: mind hazajöttek az iskolások, csupán Pali nem. Pali, a legpontosabb valamennyi közt.

– Valami történt Palival. Már fél egy s ma csak tizenkettőig volt órája.

Ahhoz volt szokva, hogy tizenkét óra után pont tíz percre Pali betoppan, a nyakába borul, össze-vissza csókolja, aztán föltartjakát-három ujját, annyit, ahányszor felelt. S ez Palinál nemcsak azt jelentette, hogy hányszor felelt, hanem hogy ugyanannyi egyest is kapott.

– Jó volna, ha elébe mennél, apa...

De az apa nem volt oly nagyon nyugtalan. Összenézte zsebóráját a faliórával s kitűnt, hogy a falióra tíz percet késett. Aztán megnézte, mi volt az utolsó óra. Német grammatika volt.

– Bizonyosan néhány perccel tovább sanyargatták szegény fiúkat a der-die-dasszal.

Az apának, úgy látszik, igaza volt: Pali tíz perc késedelemmel megérkezett. Izzadtan, nekihevült arccal szaladt végig a folyosón, nem vette észre a mamát, aki az udvari szoba ablaka mögül leste, várta jövetelét.

S hogy elejét vegye a szemrehányásnak, amint belépett az előszobába, csengő, diadalmas hangon kiáltotta: négy egyes!

Egy pillanat múlva ott csüngött a mamán.

– Igen, igen, négy egyes!

– Rossz fiú, duzzogott a mama, nagyon megijesztettél. Nézz az órára.

Pali elhalványodott, zavartan hebegett valamit.

– Tovább tartott az órátok?

– Nem, mamám. Pontban tizenkét órakor kijöttünk az osztályból. Egy percre tarthatott, míg összeraktam a könyveimet. Aztán elindultunk Györggyel. Beszéltünk erről, arról s egyszerre csak azon vettem észre magamat, hogy a házuk előtt állok. Képzelheted, mennyire megijedtem, mert az ő házuk egész más irányba esik.

Eközben behozták a levest.

– Jó, jó, most csak tessék asztalhoz ülni. Lásd, a kedves levesedet főztem, te rossz fiú, te.

---

⁵¹⁸ Benedek Elek: Affér az iskolában. = Nemzeti Iskola 4 (1897) No. 5. (dec. 11.) pp. 1–3.

Pali hálásan csókolt kezét, aztán a tányér fölé hajolt, kavargatta a levest, egy-egy félkanálnyit ímmel-ámmal lenyelt s egyszer csak kiesett reszkető kezéből a kanál.

A mama ijedten nézett rá:

– Pali! Mi lelt? Beteg vagy?

Pali szeme könnybe borult.

Ne ijedj meg, édes jó mamám, nem vagyok beteg. Csak nincs étvágyam.

– Bizonyosan futottál hazafelé. Látod, látod!

– Siettem mama, de nem futottam.

A mama megsimogatta Pali homlokát.

– Mintha lázad volna. Fáj a fejed?

– Nem, mamám, nem fáj a fejem. Talán egy kissé izgatott vagyok.

– Tehát mégis történt veled valami!

Az apa, aki eddig hallgatott, közbeszólt:

– Persze, hogy történt. Nem kell mindenből olyan nagy históriát csinálni. Szinte látom, mi történt. Ugye összevesztél valamelyik fiúval? Talán verekedésre is sor került.

Pali arca lángba borult. Nem tudott magán uralkodni, fölkel az asztal mellől, reszketett egész testében.

– Igen, összeveszttem, összeverekedtem egy fiúval. Egy alávaló, hitvány kölyökkel, aki...

Itt torkán akadt a szó.

– Hihetetlen! Te verekedtél!

Az apa mosolygott.

– Világos, hogy verekedett. Megbántották s nem hagyta magát. Végre is fiú volna vagy mi. Te persze azt hitted, hogy szelíd marad egész életére. Én is afféle szelíd fiú voltam, de bizony sokszor verekedtem. Ha megtámadtak, nem dugtam össze a kezemet. Remélem – folytatta az apa erős hangsúlyozással, téged is megtámadtak.

Mondta Pali:

– Úgy van, apám, megtámadtak. A becsületünkben támadtak meg.

– A becsületünkben? Kezd érdekes lenni. Beszélj, fiú.

Pali jelentősen nézett a testvéreire. Mind elemisták voltak.

– Majd ebéd után, apa.

Apa is, mama is belátta, hogy kényes becsületbeli dolgokról nem lehet a gyermekek előtt beszélni s miután nagynehezen Paliba diktálták a húst (a tészta már könnyebben ment), hárman visszavonultak az apa szobájába.

Pali sápadtan állott az apa és mama előtt.

– Na most beszélj. Ki támadott meg a becsületünkben?

– Ó Istenem, kezdte Pali, s arca minden pillanatban színt váltott – van az osztályunkban egy vásott fiú, tegnap is szekundát kapott a latinból. Mikor ma beléptem az osztályba, elémbé állott s szemtelenül rám vigyorgott.

– Na, kérdezte, elkísérted a húgodat az intézetbe?

– Persze, hogy el. Mi különös van ebben? – S hát tegnap, hogy mulattatok? Hallom, nálatok volt Gyuri és Tamás. Hm. Szép, nagyon szép...

– Mit akarsz?

– Ó, hallottam, hogy mit csinált a húgod! Egyszer Gyurit, máskor Tamást csókolta!

– Te nyomorult! – kiáltottam én, többet ki ne ejtsd a szájadon az én húgom nevét. Hogy mondtam-e egyebet, igazán nem emlékszem, csak megragadtam azt az alávaló kölyköt s ütöttem, ahogy bírtam. Ütött ő is. Akkor belépett az osztályfőnök.

– Mi történt? – kérdezte s csudálkozva nézett rám. Pali, mondta, ezt nem hittem volna rólad...Mind ahányan voltak, egyszerre kiáltották: Pali nem hibás! Én mondtam a tanár úrnak: tanár úr, büntessen meg, de nem tűröm, senkitől sem, hogy az én húgomat gyalázza. A tanár úr megütődve nézett ránk, aztán mondta: csönd legyen. Majd óra után számolunk...

Óra után a tanár úr lehívatott, kikérdezett. Aztán azt a fiút is. Nekem azt mondta: holnap majd az igazgató előtt szembesítlek. Ne félj, Pali, légy nyugodt. Én is úgy tettem volna a te helyedben. Tudom, hogy példás büntetést kap az a fiú. Így volt...

– Nagyon helyes, ez a fiú megérdemli a példás büntetést, mondta az apa.

Pali nyugtalanul tipegett-topogott.

– Hiszen én is azt mondom, hogy megérdemli, de...a szülei...Mert, mondta hirtelen Pali, – bizonyosan tudom, mi lesz a büntetése. Már úgyis megfenyegették, hogy elveszti a tandíjmentességet...El fogja veszíteni. A születi büntetik meg, nem őt!

Palinak úgy tetszett, mintha könny csillogna mama szemében is, apa szemében is. Izgatottan járt föl s alá a szobába.

– Bizonyosan el fogja veszíteni!

Egész délután nyugtalan volt. Este, mint rendesen, elment az intézetbe a húgáért. A karján vezette be a kislányt s egész este elhalmozta gyöngédséggel. Meg-megsimogatta az arcát, a haját, beszélt vidám történeteket. Sejtelve sem volt a kislánynak, hogy ő hősnője egy izgalmas drámának. Édesen aludt ágyacskájában, míg Pali egész éjjel hánykolódott s készült a holnapi nagy napra. Reggel nem kísérte el a húgát, mert korábban kellett iskolába mennie, de kétszer is visszatért az előszobából s megcsókolta húgát. Minden csóknak egy volt az értelme:

Ne félj, édes kicsi húgom, megvédlek téged az egész világ ellen, ha kell. Ha nagyobb volnék, most kard vagy pisztoly elé állítanám azt a nyomorultat, aki a te nevedet az ajkára merte venni. Azzal a hittel indult most is, hogy őt is megbüntetik a verekedésért, de mit bánja ő: a húgáért, az ő édes kicsi húgáért elszenved bármi büntetést.

Apa, mama, most már mosolyogva, nyugodt szívvel eresztették útra a kis gavallért. Tudták, hogy ragyogó, boldog arccal tér majd haza, pontosan, egy percet sem késve. Aminthogy úgy is történt.

– Bene, bene! – harsogta messziről a kis gavallér, aki e pillanatban sem tagadta meg diák voltát. Bene, bene, édes mamám, úgy-e tudod mit tesz: bene? Jól, jól. Igen, nagyon jól végződött az "ügy". Tudod mit? Az igazgató is nekem adott igazat. Azt mondta: nem csodálja, hogy ennek a fickónak a képére másztam. Szegény fiú! Úgy sajnálom. Sírva fakadt s bocsánatot kért tőlem. Én megbocsátottam. És megbocsátott az igazgató is.

Boldogan, magánkívül ölelte, csókolta a mamát, az apát. S mikor egy kissé lecsöndesült, hízelkedve cirógatta apát, mamát: de ugye nem szóltok soha Mariskának, hogy mi történt? Ugye nem?

Benedek Elek

A történelem tanulságai⁵¹⁹

A formulák, klauzulák, kompromisszumok, provizóriumok s egyéb furcsaságok e kellemetlen napjaiban jól esik lelkemnek, ha bár egy-két órára nem hallom az ország bőrére folyó perpatvarkodást s nemzetünk történetének olvasásába merülhetek. Annyit már látok, hogy az országgyűlési pártok elébb-utóbb kibékülnek, a maguk módja szerint, de azt is látom, hogy ezt a békét drágán fizeti meg az ország, s fizetjük mind egyenként. Sőt a részletfizetést már meg is kezdtük.

Forgatom annak a nagy történeti műnek a lapjait, melynek halhatatlan szerkesztőjét⁵²⁰ pár hét előtt fektettük az édes anyaföldre, s az első gondolat, mit e korszakos mű kelt bennem, hogy: történetírónk van elég, talán sok is, de nemzetünk történelmét annál kevesebben ismerik, a történelem kézzelfogható tanulságait épp azok nem látják, vagy nem akarják látni, kiket király és nemzet bizalma az ország sorsának intézésére hívott el. Úgy lesz nyilván, hogy a mi történeti nevelésünk felette hiányos, közjogi tudásunk, alkotmányos érzékünk nagyon tökéletlen, Ausztriával való viszonyunk ismerete – nem is ismeret, hanem a legsötétebb tudatlanság. Ím, láttuk a legutolsó napokban, hogy Bánffy Dezső kiegyezési klauzulája, mely egyszer s mindenkorra feladta volna Magyarország gazdasági önállóságát, a többség kebelében éppenséggel nem okozott nyugtalanságot, s már-már megnyugodtak abban a gondolatban, hogy a korona akarja így. De jött Széll Kálmán az ő közvetítő formulájával s mindjárt kisült, hogy a korona megelégszik a Széll formulájával, eláll gazdasági önállóságunk megsemmisítésétől, melyre pedig a kormány elnöke készségesen vállalkozott.

Aki a magyar nemzet történetét ismeri, az előtt nem újság Ausztria egységesítő, beolvasztó törekvése, az sem, hogy minden erre célzó törekvés Bécsből indult ki, de hiába indult volna, ha e törekvésnek híveket nem talál Magyarországon. Talált is mindig háromszáz esztendő leforgásán, talált most is, de történeti igazság, hogy a nemzet a maga egészében alkotmányos jogait fel nem adta, azokról le nem mondott s ha a körülmények időnként megalkuvásra kényszerítették is, nem szűnt meg várni és előkészíteni a kedvező alkalmat, hogy az elvett jogokat visszaszerezze.

Az ex-lex állapot,⁵²¹ midőn a bécsi kormány országgyűlés nélkül akart adót szedni és újoncozni, nem ismeretlen, de tudjuk azt is, hogy a vármegyék egy emberként állottak ellent s

⁵¹⁹ Forrás: B. E.: A történelem tanulságai. = Nemzeti Iskola 6 (1899) No. 4. (jan. 28.) p. 1.

⁵²⁰ Ti. Szilágy Sándor (1827–1899)

⁵²¹ ex-lex állapot = törvényen kívüli állapot; itt: (és régebben) költségvetés nélküli állapotot

ha végül engedtek is a fegyveres erőszaknak, Ausztriának le kellett vonni a tanulságokat s belátta, hogy mégis csak üdvösebb, ha országgyűléstől kapja az adót is, az újoncot is. Ugyanez ismétlődik hetven év múltán, ha idejében észre nem térnek az intéző körök s fölötte jellemző, hogy Bécsset valóképpen nem Budapestről, hanem Berlinből oktatták ki s figyelmeztették a dualizmus meggyengítésének végzetes következéseire. Mind nyilvánvalóbbá lesz, hogy Berlinben jobban ismerik a magyar nemzet múltját, mint Bécsben és Budapesten, hogy Vilmos császár, a mi hatalmas szövetségesünk éppenséggel nem áhítozik az Ausztriába olvasztott Magyarország szövetségéért, ellenben annál inkább kívánja azzal a Magyarországgal és azzal az Ausztriával, melynek egymáshoz való viszonyát Deák Ferenc bölcsessége állapította meg.

Deák Ferenc nagy művének a meghamisítása fenyeget minket mostanában – reméljük, utoljára. És reméljük, hogy végre-valahára a nemzet teljes egészét áthatja az alkotmányos önállóság tudata s aki ezt az önállóságot kikezdi még, elsöpri a nemzet haragja, felháborodása. Erre azonban nevelni kell a nemzetet. Ezt a nevelést hol kezdjük, ha nem az iskolában? Wlassics miniszter, kiről bizonyosan tudjuk, hogy egy másodpercig sem volna képes egy abszolutisztikus kormánynak tagja maradni, nyilván egyetért velünk abban, hogy minden tudomány szép tudomány magában s hasznos is, de legszebb is, leghasznosabb is a történettudomány, nekünk magyaroknak az. Más nemzeteknél talán másként van, nálunk így volt, így van s így lesz. Az új nemzedéknek lelkébe, szívébe kell oltani az erős nemzeti öntudatot, az erős, tiszta alkotmányos érzéket, ennek az öntudatnak, ennek az érzéknek a kifejlesztése, táplálása, megerősítése a legszebb, a legmagasztosabb, a leghazafiasabb cél, melyet a magyar kultúra vezére zászlójára írhat és kell írnia. Ebben követi őt s kell követnie minden tanárnak, tanítónak, még ha nem is a történelem a tárgya. Nekünk olyan nemzedéket kell nevelnünk, mely a maga szakjában kitűnő legyen egyenként, de a magyar történelem és alkotmány ismeretében kitűnőbb legyen a kitűnőnél.

*

Mindezt pedig írtam e nehéz válságos napokban, olvasván utolsó kötetét annak a nagy tízkötetes millenniumi történetnek,⁵²² melynek szerkesztője, a jó Szilágyi Sándor, épp a nagy mű befejezésekor hunyta le örök álomra szemét. Írtam annak a lehangoló érzésnek a hatása alatt, hogy íme nincs hiány lelkes, tudós történetírókban, kik a nemzet elé rajzolják ezer éves történetét s nagy büszkén mondogatjuk is, hogy lám, hova fejlődött a magyar tudományosság,

⁵²²

Lásd: A magyar nemzet története. I–X. köt. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1895–1898. Athenaeum.

mire nem képes egy könyvkiadó manapság (kormány és akadémia segítségével) – de a nemzeti öntudatnak, az alkotmányos érzéknek csak az ébredését látom még, megerősödése a jövő feladatai közé tartozik.

A történetírók megírták az első ezer év történetét, feltárták előttünk ezer esztendő tanulságait, rajtunk a sor, hogy a második ezerben ezeket a tanulságokat a haza üdvére fordítsuk.

B. E.

A hatodik⁵²³

Ne ítéljen el, kedves asszonyom és barátom, hogy szeretetreméltó soraira csak egy hét múltán válaszolok. Ha a mesében egy naptól áll az esztendő, nekem hét nap egy futó pillanat; minden vasárnap ijedten kiáltok fel: megint elröpült egy hét! Mert volt idő, kedves barátom, mikor türelmetlenül, nyugtalanul számoltam a napokat, a heteket, vágyva-vágytam a csendes, nyugodalmas öregségre, most azonban hirtelen változás esett rajtam: szeretném megállítani az időt. Akkor hát nem volt igazi az, kedves barátom, sőt valójában ez a vágyakozás meg sem is szűnt, de – – akarja, hogy egy szóval megmagyarázzam az idő gyors szárnyalásán való megdöbbenésemet? A hatodik, asszonyom, a hatodik. Az a bizonyos hatodik, aki iránt ön oly nagyon érdeklődik; akiről szeretné tudni: szőke-e vagy barna. Vagy éppen fekete? Hát a szeme? Nefelejcs-kék vagy kökény? És – sír-e sokat? "Mindenesetre – írja ön – gyanús, nagyon gyanús, hogy a hatodikról mélységesen hallgat. Talán a hatodik nem olyan kedves, mint az első? Tehet-e szülői szív különbséget első és hatodik közt? Ez nagyon szomorú volna..."

– Ó, asszonyom, de kedvesen rak kérdést kérdés után, ön, akit Isten egyetlen egy gyermekkel sem áldott meg? Van-e különbség az első és hatodik közt? Egy kis türelmet, asszonyom, hadd vegyem sorjára. Az első gyermek nem csupán a mienk. Ezen osztozik az egész família, közel és távol atyafiak. Nagymamák, nagyapák, bácsik, nénik, valóságos és "magyar" sógorok és sógorasszonyok, jó és rossz szomszédok: mind just formálnak hozzá, egyik teszi, másik veszi, karról-karra, ölből-ölbe, alszik vagy nem alszik, folyton ringatják, cirókálják, morókálják, tenyerét, talpát bizsergetik, mosolyognak rá, bíztatják, hogy mosolyogjon, nevéssen – már egy napos korában – s az eredmény: egyész nap sír. De már csak nekünk, mert amit elpityeredik, uccu, veszi mind a kalapját, hirtelen szorgos dolguk – nesze, altasd el a gyerekedet! Te magad is elkövetsz mindent, hogy legalább is princnek nézzék, ha sétáltatod az utcán; de az atyafiakra sem lehet panaszkod, ez is fölöltözteti, az is, ki selyembe, ki bársonyba, végre magad is elhiszed, hogy a te gyermeked nem is járhat másként. No, a te gyermeked nem is járhat másként. No, a második gyermeknek már csak mi örülünk túlságosan, az atyafiak már azt mondják: helyes, helyes, kettesben jobban játszanak, egyébként alig vetnek rá ügyet, ruhát csak a komasszony vesz, de sebj! van az elsőnek elég, jut a másodiknak is. Mi? Egyformán szeretjük mindakettőt. Egy gonddal, szeretettel ápoljuk,

---

⁵²³ Benedek Elek: A hatodik. = Nemzeti Iskola 6 (1899) No. 39. (szept. 30.) pp. 1–2.

virrasztottunk fölöttük, ha alszanak, őrizzük, szemmel tartjuk minden lépésüket, s ha a második fölmászik a székre, éppúgy megijedünk, mintha az első cselekszi meg ezt. A harmadik? Ha hallaná, miféle megjegyzésekkel szomorítják, keserítik a szegény szülők szívét! – Ismerünk – mondják – nálatok sokkal okosabb embereket, akiknek elég kettő, pedig veti föl a jó mód. Példát vehetnétek róluk. A negyedik? Ennek megérkeztét már – amennyire csak lehet – titkoljuk. De végre is kisült a titok s most már az atyafiak s minden rendű jó embereink azt sem tudják: haragudjanak, vagy nevéssenek rajtunk. Az ötödiknél már sem nem haragszanak, sem nem nevetnek, egyszerűen szánakozva beszélnek rólunk, mint oly emberekről, kiken nem lehet segíteni, mivelhogy hanyatt-homlok rohannak az örvénybe. A hatodikat már tudomásul sem veszik. Vagy ha mégis: meg sem ütődnek. Ami nekünk nagy öröm, abba ők beletörődnek. Egyébként már a számolásban is összezavarodnak s hallván, hogy megjött a hatodik, hitetlenül rázzák a fejüket: csak hatodik? Lehetetlen! Azt hittem, a tizedik!

De ami igaz, az igaz: nem akarom elhitétni önnek, kedves barátom, hogy a hatodik bölcsője fölött meg nem szállották volna lelkünket néminemű nyugtalanító érzeménnyel, hogy ne jelentek volna meg határozatlan körvonalai egy-egy képnek a messzi jövőből, képek, amelyek sem jót, sem rosszat nem mutatnak, de arra igen alkalmasak, hogy megzavarják a látásunkat s borúsra lássuk a tiszta kék eget. Na most mit csináljunk? Örülünk-e, búsuljunk-e? A szülői szív nem sokáig haboz, örül, hát hogyan örülne. Pedig azon kezdem, hogy csak a legkönnyelműbb fantázia varázsolta ide a bölcsőt is. Még az sincs. Eladtuk az ószeresnek. Minek hurcoljuk egyik padlásról a másikra? Csak nem lesz rá többé szükség? Világos, hogy a golya éppen csak azt várta, hogy az ószeres kitegye a lábát...Szegény ember dolga merő komédia.

S állván a képzeletbeli bölcső felett, rövid eszmecsere után, "elvi fontosságú" határozatot hozunk: nem veszünk bölcsőt. Általában új nevelési rendszert léptetünk életbe. Ezt a gyereket nem rontjuk el, mint a többit. Ha sír, nem kapjuk mindjárt föl. Majd megunja s elhallgat ringatás nélkül is. Most még mindenhez hozzá lehet szoktatni. Végre is a szeretet nem abban nyilatkozik meg, hogy amint megnyikkan a gyerek, rögtön szaladjunk hozzá, ölbekapjuk, csicsigassuk s ha erre sem hallgat el, bele a gyerekkocsiba, azt toljuk föl s alá, s egész nap, mintha csak mángorolnának a házban. Ósi, elvult szokások, le velük, üdvözlégy, új aera! Majd megmutatjuk, hogy lesz egy jó gyerekünk. Egy jól nevelt csecsemő.

Ezt mi így határoztuk, asszonyom, tehát ne csodálkozzék, hogy csak egy hét múltán válaszolok kedves soraira. Mert nevelési rendszerünk amily egyszerű és világos elvben, a valóságban éppoly hangos csütörtököt mondott. Először is többé-kevésbé felnevelt

gyermekünk voltak azok, kik "elvi fontosságú" határozatainkat nem respektálták s mikor legédesebben aludt a kicsike, akkor jött kedvük az altatásra.

– Nem teszed le azt a gyereket?!

– Ó, mamám, nézd milyen édes! Mosolyog. Biz'Isten mosolyog. Ugye most az angyalokkal játszik?

– Persze, hogy az angyalokkal.

Lehetetlen meg nem néznünk s mintha soha többet nem láttunk volna pólyás babát, fölője hajlunk s visszafojtott lélegzettel lessük, mikor mosolyodik el újra. Ó, asszonyom, – "ne ítéld, hogy ne ítéltessél", – vannak emberek e világon, akiknek sohasem jön meg az eszük. S ez éppen jól van. Mi lenne a világból, ha mind okos emberek volnának!

Eleinte egy-egy kicsit zsémbettünk a gyerekekre: csak rontsátok, rontsátok. Most dajkáljátok, mert ráértetek. Aztán jön az iskola. Mind eltűntök a háztól, mi meg kínlódhatunk. De ők letorkolnak minket.

– Hát nem sajnáljátok szegényt? Hát őt nem szeretitek? Nézzétek de kedves, de aranyos!

Kénytelenek voltunk elhinni, ha ők mondják.

– No lám, csakugyan, de kedves, de aranyos!

S most? Most, asszonyom, sietek bezárni leveletem. A szomszéd szobában alszik a kicsike. Hallom a pihegését, mind gyorsabb és gyorsabb, hallom már a fészkelődését is – egy pillanat, kettő – felébred. A ház üres. A gyerekek ott szorongnak az iskolapadokban. Mindjárt besompolyognak vele s meglesik, hogy írok-e vagy föl s alá sétálással űzöm az időt s a – gondot. A gondot, a gondot. Mert szent igaz, hogy ahol őt jól lakik, a hatodik sem marad éhen, de hat gyermek még sem járhat őt pár cipőben. Selymes, bársonyos ruhák hová lettek? Lám, lám, már tudjuk, hogy a foltozott ruha nem szégyen, csak – tiszta legyen. De ne higgye asszonyom, hogy a gond növekedtével apad a szeretet. Hogy a hatodik kevésbé drága, édes, mint az első. Gondoskodott arról Isten, hogy gond ne apassza ki a szeretet forrását, de sőt: a szeretet enyhíti a gondot.

– Mindjárt, mindjárt, csak bezárom e levelet. Úgy, gyere, baba, gyere. Ide, ide, az apa karjára!

Benedek Elek

Budapest, július 3.

Holnap nagy ünnepe lesz Hont vármegyének: a drégelyi hős, Szondi György emlékének szentel ünnepet. Július 9-én lesz háromszázötven esztendeje, hogy Szondi György hősi halált halt a magyar hazáért s íme a hálás emlékezés visszaszáll az ő nemes alakjához, önfeláldozó honszerelme tüzet gyújt a késő utódok szívében. Az ő hitére, az ő katonai becsületére volt bízva a drégelyi vár s becsületes magyar szíve hazájához és királyához hűtlenné lenni nem tudott. A történelem a bizonyágunk, hogy Ali budai pasa tízezer emberrel fogta ostrom alá a gyenge drégelyi várat, s hogy Szondinak mindössze százötven katonája volt. A történelem a bizonyágunk, hogy Ali pasa szabad elmenetelt biztosított Szondinak, ám őneki az életnél drágább volt magyar katonai becsülete: minden jószágát a vár udvarára hordatja, paripáit leszúrja, hamuvá égeti, (hogy azokon a török ne harcolhasson a magyar ellen) s úgy rohan a bizonyos halálba. Féltérdre rogyva is halált osztogat nehéz kardja, így hal meg a magyar vitézség e példaképe. A honszerelem e nemes példája előtt kinek lelke ne borulna le? Leborult Ali pasa lelke is. Átellenben a várral, hegy tetején temetteti el a hőst Ali pasa, s zászlós kopját tüzet sírjára vitézségének elismerésül.

Szondi György, kinek halhatatlan emlékét ünnepeljük, a nép fia volt. Némely történetíró szerint köznemes családból származott, de valóbbszínű, hogy ő kapta a nemességet a királytól. De ez sem bizonyos. Annyi bizonyos, hogy a testvére, Jakab, nem volt nemes ember. Családi neve Suhó vagy Szuhó volt s ő vette fel a magyar hangzású Szondi nevet, példát adván ebben is a késő utókornak, hogy nem elég a magyar érzés, nevünk is hirdesse magyar voltunkat. „A nemzet azon rétegeiből származott – mondja egyik történetíró – melyek akkor kívül voltak az alkotmány sáncain. De életével és halálával tanúságot tett arról, hogy hazaszeretet és kötelességérzet nincs rendi kiváltságokhoz kötve s élni-halni minden igaz ember tud szülőföldjeért.”

Szomorú egy kornak volt a fia Szondi György. Az ország három részre van darabolva. A mohácsi veszedelem nemhogy egyesítené a nemzetet, de darabokra szaggatja. Nem tud egyesülni az utolsó nemzeti király, Zápolyai János mellett s ezzel nyakára szabadítja a németet, a törököt. Török és német világ Magyarországon. S hirtelenében nem lehet tudni, melyik nagyobb ellensége a magyarnak: a hódító török-e vagy az atyáskodó német. Mind a

kettő zsarolja, nyúzza: Isten csodája, hogy írmagul maradt még magyar a földön. A megyék maguk gondoskodnak a maguk védelméről. Nagy hősokeet nevel e kor, de a haderő szervezetlen, támadásra képtelen, pusztán védelemre szorul. Rettenetes pusztulás képe az ország s csak lassanként kezd ébredezni egy közös gondolat a magyar lelkekben: megszabadítani az országot a törököktől. Ez a gondolat összetartja a magyarságot osztálykülönbség nélkül, bár az épp ez idő tájt megindult vallási villongások lazítják az ország összetartó erejét. A németre csak később került a sor. Mikor a töröktől megszabadult az ország, csak akkor látta, hogy a német a töröknél is törökebb. Ez legalább nem bántotta a magyarnak a hitét, a nyelvét, nemzeti szokásait. A német mindenestől fel akarta falni a magyart. Ma sem akar egyebet.

De térjünk vissza Szondi Györgyhöz, kihez hasonlítható katonája nem volt a németnek sem akkor, sem azelőtt, sem azután. S hány Szondi Györgye volt a magyarnak! Hová tűnt ez a magyar vitézség? Nem az a lélek lakozik-e ma a magyarban, mely lakozék a Szondiakban? Megbecsülik-e méltóképpen ott, ahol kellene, a magyar fajban élő katonai virtust? Nem az-e a nyílt törekvés, hogy a magyar felejtse a dicső hagyományokat s hűtlenné válva fajához, nyelvéhez: ágyútöltelékké alacsonyuljon a cs. és kir. hadseregben?

A Szondi György kora szomorú egy kor volt, de volt ennek a kornak egy fénysugara: a magyar katonai vitézség, a hazának önfeláldozó szerelme. Ez a sugár kiragyog a gyászos sötétségből, ez a sugár átragyog századok viharain át s megmaradott nekünk tündökletes ragyogásában, hogy annál világosabban lássuk a mai kornak csüggesztő satnyaságát. Pusztulásában is nagy volt akkor a magyar. Még szétdaraboltságában is volt egy közös gondolat. Hol most ez a közös gondolat? Hol az egy célra küzdő egységes magyar faj?

Mely rettenetes katasztrófára vártok, hogy egyek legyetek?

B. E.

Mátyás az igazságos⁵²⁵

Budapest, május 17.

Emlékezzünk Mátyás királyról, az igazságosról, ki azért nyerte vala az igazságos melléknevet, mert nem ismert osztály- és rangkülönbséget, egyenlő mértékkel mért úrnak és parasztnak. Emlékezzünk Mátyásról, a Kenéz-ivadékból lett magyar királyról, ki a garázdálkodó, a jobbágy-sanyargató főurak hatalmát megtörte s kit bár súlyos terheket rótt a népre is, mivelhogy az állandó hadviselés kényszeríté erre, halála után a nép keserves jajszóval sirattott: „vetne bár esztendőnként háromszoros adót, örömet elszenvednők, csak visszahozhatnók a sírjából!”

Mátyás király, kinek korát tegnap este kápráztató képekben eleveníték meg főhercegeink, főuraink és magyar huszáraink, a legnagyobb volt mindama királyaink közt, kikről eddig a történelem följegyezte a följegyezni valókat. Az ő uralkodásának idején Magyarország nagyhatalom volt; az ő udvara a legfényesebb, annak a kornak összes udvarai közt; találkozó helye idegen országok lovagjainak, tudósainak, művészeinek s magyar volt mégis Mátyás király udvara. „Nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára” – így volt ez Mátyás idejében; ma nem Bécs nyög, hanem Budapest s udvar és hadsereg bár tenger pénzünket nyeli el, magyarnak nem mondható.

Az a „bús had”, melyről a költő énekel, a *fekete sereg* volt, mely csodákat művelt, jóllehet magyar szóra indult török ellen, német ellen. Székelyek voltak az íjászhajók, alföldi magyarok a huszárok. Mert Mátyás jobban bízott a parasztságban, mely a hadviselés terheit, az időjárás sanyarúságait inkább bírja, mint a kényelemhez szokott nemesség. Szóval Mátyás ismerte a népet, meg is becsülte. Az ő éles szeme meglátta, hogy a népben van az őserő s az ő idejében történtek azok a csodák, hogy alacsony sorsbeli emberek felemelkedtek, hadviselésben, ország dolgainak intézésében vezető szerephez jutottak. Ő emelte fel a porból Kinizsit, a molnárlegényt; ő ültette érseki székbe Várdai Pétert, az árva jobbágyfiút; s az ő idejében tűnik fel a szegény nemes Zápolyai család, melynek egyik sarja, Zápolyai János, alig félszáz esztendő múlva már Magyarország királya: az utolsó nemzeti király.

Soha királyt úgy a magyar nép nem szeretett, mint ahogy szerette Mátyás királyt. Pedig súlyos terhek nyomták a nép vállait. Ám a nép, mihelyt *igazságot* lát, könnyebben viseli a terhet. Ez a nép pedig látta, hallotta, hogy Mátyás nemcsak a király hatalma ellen törő

főurakat bünteti irgalmatlanul, de azokat is, kik a népet sanyargatják. Saját nagybátyját, az öreg Szilágyit börtönre vetteti; édesanyjával szemben Beszterce városának ad igazat; az ország leghatalmasabb urait: Országh Mihály nádort, Báthori István országbíró, az esztergomi érseket meg a váci püspököt, a korponai polgárok jelenlétében feddi meg, mert igaztalanul fizettetének vámot a város polgáraival. És így tovább. S ne feledjük, hogy ha súlyos terheket rótt a népre, nemcsak igazságos ítéleteivel hódította meg a nép szívét, de nagy gondja volt a nép javát, boldogulását célzó törvények alkotására is. Így érthetjük meg a nép bús siralmát az ő halála után; így érthetjük meg az országos feljajdulást: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság!”

Hatalmas, szép gondolat volt Mátyás korának megelevenítése, régi dicsőségünknek a mai kor gyermekei elé való idézése. Itt a jótékonysági cél igazán utolsó rendű volt. A Klotild szeretetház kétségtelen nagy summához jut, habár ez a summa nem is fog arányban állani a mesés fényű játék költségeihez, az urak és dámák személyi nagy kiadásairól nem is beszélve. Botorság volna azt mondani, hogy ha azt a tenger pénzt, mit a játékra kiadtak, egyenesen a szeretetháznak adják – nem, nem, bár a szeretetházak egész sorát lehetett volna e pénzen megteremteni: jól történt úgy, ahogy történt. A mai kor gyermekének igazi lelki táplálék volt Mátyás korának felelevenítése. Látnunk kellett, testi szemünkkel kellett látni, hogy mi volt a magyar hajdanában s ki meri mondani azt is, hogy nem lehet újra azzá, ami volt: hatalmas, nagy, az egész világ tiszteletére, csodálatára érdemes, ha szendergő erejének tudatára ébred? Imé, megvan még az őserő a nép fiaiban, a csudálatra keltő ügyesség, harci készség; megvan még a gyökér, melyből hatalmas, erős fák sarjadhatnak ki, ha kellő gondunk lesz reá; itt a tartalék erő, melyből pótolni, ápolni, erősíteni lehet a tétlenségben, a kényelemben, a pompában elpuhult, satnyult erőket. Itt az életerős nemzet fundamentuma: a nép, melyhez fejlődésre alkalmasabb nép nincs kerek e világon. Emeljük e nép fiait magunkhoz; nyissuk meg a mezőt az egész vonalon, hogy nemes tulajdonságai értékesüljenek a köz, az ország javára.

Ez nemzeti politika. Ezt a nemzeti politikát művelte Hunyady Mátyás, a Kenéz-ivadék, a legnagyobb, a legbölcsebb magyar király mindama királyok közt, kikről a történelem feljegyezte a – feljegyezni valókat.

B. E.

Benedek Elek: A magvető⁵²⁶

Jöjjetek velem a mezőre, köszöntsük a magvetőt: áldja meg az Isten a munkáját. Ím, ott áll földje határán, levett kalappal tekint az égre, s alázatos szívvel fohászkodik Ő hozzá, akitől száll e földre minden áldás. Piros hajnal pirkadása őt már itt találta, s a fölkelő nap verejtéket szárít homlokán. Édes reménységtől dobog a szíve: oszlik-foszlik a felhők tábora, mely a csöndes éjszakában meglepte az eget. A szelíd hold gyöngé ereje nem bírt velök, s lám, most megriadva futnak a lánggal égő sugarak elől: ameddig a szem ellát, mosolyog a határ. Mosolyog az egész világ. Fenséges nyugalom árad szét a mezőn, arany színt mutat a szürke ugar.

Nézzétek a magvetőt: a föld királya ő. Arcán a népe sorsán tűnődő király gondja, bújja, de testének tartása királyi. Egyforma, kimért járással lép elébb, elébb. Lépésével egyszerre lendül a karja. Jobb lábával, hogy előbbre lép, jobbra hint magot, s balra lendül a karja, amint bal lábával lép előre. Nyakában a durva zsákot bíbor palásttá festi a nap. Mint egy király, aki szórja kincseit, egyformán szórja, igazságosan, azonképpen szórja ő a piros búzaszemet a föld kebelére.

A szántó-vető embernek minden munkája szép: legszebb a magvetés. Nem a külsőségek teszik azzá, hanem a benne rejlő mély lelki tartalom. Emberé a munka, Istené az áldás. S bőven vagy szűken osztja szét Isten az ő áldását a föld népe közt, egy részt mindjárt visszaad Istennek. Mert a föld kebelébe hinti a magot, de míg karja jobbra, balra lendül, lelke Istennel társalkodik. Az ő megmérhetetlen jóságára bízza az elhintett mag sorsát. Az ő munkája hiábavaló, ha az Isten az áldott nap sugarait rá nem szórja a megboronált földre; ha nem ad a következő napokban langymeleg esőt, mely kelésre serkentse az elföldelt magot. S mi tenger veszedelem ólálkodik körülötte, míg a gyenge vetés kalászos búzává érlelődik! Tél fagya ellen vajon borul-e rá meleget adó hólepel? Fagy megsanyargatja, egér megdézsmálja, napos eső rozsdásra sárgítja, üszög feketére mázolja a sárga arany szemet, s mikor legtöbbet ígér, már-már sarló alá értek a telt kalászosok, kerekedik az ég alján nehéz szürke felleg, hömpölyögve tör előre, mind előbbre, fejünk felett beborul az egész világ – az ítélet órája ez. A hullámozó vetést kegyetlenül földre tiporja a jéggé fagyott esőcsepp.

Most, mikor kerek esztendő munkája semmivé lett, érted meg a mélabút, mely ott borong a magvető arcán, hintvén a magot a föld kebelébe. Mert meg vagyon írva már a Szent

Bibliában a szántó-vető emberekről: könnyhullatással vetnek, énekszóval aratnak. Szénagyűjtés, aratás verejtékfakasztó munkájának terhet vidám nótázás feledteti, a magvető mélabúsan lép elébb, elébb, az ő munkáját nem kíséri dal: csöndes, hallgatag, merengő, mint maga a természet ősznek idején.

Itt vagyok a határ közepén, s megindult szívvel nézem e világnak legszebb, legfenségebb munkáját. Önkénytelen vetem nyakamba a zsákot, s hintem a magot én is, mivelhogy ez jól esik az én szívemnek. Beszélgetek a földdel. Ő mondja:

– Hintsed, hintsed, szórd tele fölhasogatott keblemet. Legyen igazság a te munkádban, egyformán juttass magot minden rögnek. Ne csalj meg, s én sem csalog. Ezt cselekedjed minden munkádban, s Istennek áldása nem maradhat el.

– Beszélj, föld, beszélj!

– Ne sajnálj amiatt, hogy háromszor hasogatja föl keblemet az ekevas. Szent fájdalom ez, mint az anyáé, ki fájdalommal ad életet gyermekének. Tudom, hogy én vagyok az Erő és az Élet, s a tudat, hogy milliók ereje, élete gyökeredzik az én kebelemben, még kíváncsibbá teszi a fájdalmakat.

– Beszélj, föld, beszélj, erősítsd lelkemet.

– Lám, te bejártad a világot, már-már hűtlenné lett a szíved hozzám: mi húzott vissza újra? Miért botorkálsz göröngyeimen, mikor járhatnál puha szőnyegen?

– Ó Istenem, mit tudom én. Itt vagyok! Itt vagyok! s megválnom tőled oly nehéz. Szeretlek, akár adsz kenyeret, akár nem. Minden rögödön érzem rég porrá lett őseim nyomát. A pacsirta éneke mindenütt szép, de legszebb, ha fölötted lebegve száll fel a szántó-vető ember sóhajtásával. Hallod ezt az éneket? Benne van ez éneken a te irántad való nagy erős szeretetünk, hozzád való ragaszkodásunk, s ez a szeretet imádságként száll Istenhez a pacsirta énekében.

– Te sírsz. Hát te is könnyhullatással vetsz?

– Sírok, föld, mert el kell válnom tőled. S az emberektől, kik igaz szívvel kívánják nekem – hallgasd csak, hallgasd – áldja meg az Isten a munkáját! Hallod-e, föld? Mi tenger munkába fogtam már a nagy világban, messze te tőled, de soha, soha nem hallottam: áldja meg az Isten munkáját! Hát – Isten veled, föld, édes szép földem, kinek keblét könnyhullatás közt hintém tele. Arany szemekként ragyognak göröngyeid közt a piros búzaszemek: megaranyozá a napnak búcsúzkodó fénye. Rejtsd el szépen, szeretettel. Aztán – bízzuk a jó Istenre.

Emberé a munka, Istené az áldás.

Benedek Elek

Munkácsy Mihály⁵²⁷

Szenteljük e helyet Munkácsy Mihálynak, ki dicsőséget szerzett a magyar névnek az egész művelt világon. Az ő élete és pályafutása mesébe illő s befejezésével: kész tragédia. Gyermek- és ifjúkora szomorú. A korán árvaságra jutott gyermeknek nincs kedve a tanulásra s természetesen, mesterségre adják. Lassanként ébred az lelkében szunnyadó művésztalented, végig kell járnia a nélkülözések iskoláját s pályája kezdetén senki sem lát benne többet: jó festő válhat belőle kellő tanulással és kitartással. Aztán egyszerre, mesebeli táltos csikó módjára, hirtelen nekivág a magas levegő-égnek s nemcsak utoléri, de messze el is hagyja azokat az „aranyszörű paripákat”, melyek jóval előbb indultak el. Az egyszeri asztalos-inast egy magyar tárgyú képe egyszerre a világ első mesterei közé avatja s e pillanattól kezdve alig van esztendő, hogy újabb meg újabb dicsőséget ne szerezzen a magyar névnek. A művelt világ alig akarja elhinni, hogy ez a tüneményes lángész annak a barbár nációnak a szülöttje. A német szívesen foglalná le magának a különben is német eredetű zsenit, de hiába: magyar ő nevében, magyar testestől, lelkestől, világgraszoló példája a magyar gnius hatalmas, az idegen fajtát magába olvasztó, a maga képére átváltoztató erejének. A német család ivadékát vér szerint való magyarrá teszi a magyar levegő, a magyar föld, s mikor művészetének kicsiny lesz ez az ország s kénytelen idegen földön szállást nézni: árván, elhagyottan érzi magát, annál árvábban, elhagyottabban, mennél nagyobb a fény, a pompa, mely körülveszi.

Az volt a végzete, hogy idegen földön élje le legszebb férfikorát, hol sohasem érezte magát otthon, rabmadár volt aranykalitkában, honnét bármerre nézett, minden idegen, szokatlan volt neki. Míg marékkal tépte a dicsőség virágait nekünk, nehéz sebektől vérzett a szíve. Mikor hírnevének zenitjén áll, ünnepezt művésze az egész világnak, az ő lelke, szíve ez után a szegény, a nagy világ előtt ismeretlen föld után epekedik és – itt tör ki életének megható tragikuma: akkor esik össze testben, lélekben, mikor a fényes, de hideg hontalanság után készül haza, az édes anyaföldre, itt élni le élete hátralehető részét. A világ egyik legfényesebb lángelméjére homály borul, idegen földön sínylődik eleven halottként s lehunyván szemét örök álomra: utolsó tekintete idegen földre esik.

Méltó tragédia egy nagy emberhez, de kegyetlen tragédia. Munkácsy Mihály az ő nagysága árát rettenetesen fizette meg. A kihűlt tetemet hazai földbe fektetik, de ez már csak a

mi fájdalomunknak szolgál enyhítő balzsamul. Ő ezt nem érzi. És a mi szívünkben megmarad a bántó kérdés: mértogy szűk ez a mi földünk a Munkácsy Mihályoknak? S bár művész hazája széles e világ, mértogy nem vívhat ki világhírnevet egy Munkácsy Mihály itthon, közöttünk élve? Miért kellett neki hontalannak lennie, aki oly forrón szerette mi magyar földünket?

Keserű kérdések s még keserűbbek volnának az ezekre adandó magyarázatok. Ne tetőzzük ezekkel is a nagy veszteség felett érzett fájdalomunkat. Adjunk hálát inkább Istennek, hogy megelégelte az ő megmérhetetlen szenvedéseit s elküldötte érte a jótevő halált.

Pihenjen békén az édes anyaföldben.

B. E.

Az új ezredév ünnepére⁵²⁸

Végre hát megélted ezredéves léted,
Te meggyötört, szegény s dicső nemzetem;
De te azért mégis mindent megbocsátál,
Lovag-nép is vagy te, azt elismerem.
De hogy hová jutál lovagiságoddal,
Én nem mondom meg, de egyet kérdezek:
Ott van-é, a mid van, e nagy ünnepségen? –
Oly büszkén hát ők csak ünnepeljenek!

Kormányod rendezi e nagy ünnepséget,
Kormányod, mely benned bírja gyökerét;
Ismerd meg hajtásod, ismerd meg magad! hisz
A mit látsz, azt te mind megérdemeléd.
A milyen a gyökér, olyan a hajtása;
Milyen? Nem mondom, csak egyet kérdezek:
Ott van-é Nyitrának választó-lisztája? –
Oly büszkén hát ők csak ünnepeljenek!

Ipar, tudomány, és művészet! Mi szép szók!
Ezek mind ott lesznek, de – lélek nekül,
Velők lesz, mint dajka, a „közvélemény” is,
Melynek éles elméd oly sokszor fel-ül.
Kivetkőzve lesz ott minden a színéből;
Hogy mi? Nem mondom, csak egyet kérdezek:
Ott van-é az elvek s érdem koldusbotja? –
Oly büszkén hát ők csak ünnepeljenek!

Történelem! Az is képviselve léssen,
Szép, nagy korszakok, és bús, dicső napok;

A „vitam-sangvinem!”⁵²⁹ pillanatja is tán,
S legfőképp: mi fényes és fönнен ragyog. –
De azért fog még ott hiányozni sok, sok!
Hogy mi? Nem mondom, csak egyet kérdezek:
Ott van-é mellszobra a „tizenhérom”-nak?⁵³⁰ –
Oly büszkén hát ők csak ünnepeljenek!

S fővárosunk, ez a büszke gladiátor,
Szintén fog ragyogni minden íziben!
Épületek, szobrok, csarnokok s körútak!
Jelélül, hogy már a magyar sem pihen.
Pedig hát mitőlünk sok minden maradhat;
Hogy mi? Nem mondom, csak egyet kérdezek:
Ott van-é hű mása a Henczi-szobornak?⁵³¹ –
Oly büszkén hát ők csak ünnepeljenek!

Az új országház is megnyílik. Bizony szép!
Ám lesznek-e benne új képviselők?
No, mert ha mind azok lesznek, a kik voltak,
Akkor építsünk, de – egy nagy temetőt.
Bármint lesz, de annyi szentigaz, hogy ez az
Ezeréves ünnep válságot jelent,
S hogy most kell választanunk élet és halál közt! –
Oly büszkén hát ők csak ünnepeljenek!

---

ezredév hajnalán. [Versek]. [Bp.,] 1896. [Szerző.] pp. 20–22.

⁵²⁹ „Vitam et Sangvinem!” = „Életünket és vérünket!” Az 1741-es pozsonyi országgyűlésen ezzel a felkiáltással biztosították hűségükről a magyar rendek Mária Terézia királynőt.

⁵³⁰ Értsd: a kivégzett aradi tizenhárom

⁵³¹ Heinrich Hentzi (1785–1849) debreceni születésű osztrák tábornok. A szabadságharc idején Windischgrätz Budavár parancsnokává nevezte ki. A várat megerősítette. Mikor 1849 májusában Görgey a várat ostrom alá vette, tagadhatatlan vitézséggel és ügyességgel védelmezte azt, több rohamot is visszaverve. A május 21-i győzelmes roham során maga is halálosan megsebesült. Görgey katonai pompával temettette el. 1850-ben a császári kormányzat Budán a Szent György téren emlékoszlopot állíttatott emlékére, melyet a Kiegyezés után, a

A kandalló előtt⁵³²

(Egy tanítónő naplójából)

Ülök az öreg kandalló előtt, harizsálgatom a leszakadó tüzet. Fel-fellobbanó lángja átvillan a szoba homályán, mint valami régi, halovány emlék a múltból. Lábamnál egy vézna, sápadt arcú leányka ül, i időnként egy-egy hasábfát vet a tűzre, aztán álmosan búbiskol tovább.

– Zsuzsika, feküdj le.

– Nem vagyok álmos.

Sok s nagy sanyarkodásról beszélő, mélyen beesett szeme látható kéjjel mered a tűz világába, egy-egy pillanatra álomba szenderíti a bizsergető melegség s halk szuszogása belevegyül a tűz csöndes dorombolásába. Olvastam egyszer valahol, hogy ez a legszebb muzsika a világon. Kint tombol a szél, meg-megrázza az ablakot, a fák szomorúan hajladoznak, mintha temetésre készülne az egész világ s bent a kandallóban csöndesen dorombol a tűz...

Akkor nem hittem, ma hiszem: ez a legszebb muzsika a világon. Fájdalmat zsibbasztó, vágyakat altató, megnyugvást fakasztó: minden úgy van jól, ahogy van.

Ím, magammal már tisztában volnék – holnap reggelig, de nézem, nézem ezt a szendergő gyermeket, ezt a béna, istápon kínlódó férget, s önkéntelen kérdelem: hát ez mért született, túl, egymagában áll egy kidőlt-bedőlt falu házikó: ott találkák félig megfagyottan. Az anyját nem is ismerte. Az apja – egy hideg téli reggelen ahogy fölébredt szalmával behintett vackában, körülnézett a kis béna s nem látta apót. Kicsi öccse, a nyolc esztendő Gyurika még édesen aludott. Aztán felébredt ő is s kérdezte: hol van apó. Felelt Zsuzsika: elment fáért, bizonyosan fáért ment.

– Adj kenyeret, nyafogott Gyurika.

Hóna alá támasztotta Zsuzsika az istápot, elbicegett az asztalhoz, kihúzta a fiókot. Ott talált még egy darabka száraz kenyeret, egy kevés hideg puliszkát. Gyurikának adta mind a kettőnek a nagyobbik felét s bízatta: egyél, Gyurika, egyél! Aztán belebújtak a vacokba s várták apót a fával. De megkondult a déli harangszó s apó nem jött. Estére is harangoztak s apó nem jött. Gyenge testcskájukat hasogatta éhség, hidegség, de erősebb volt az álom: elnyomta, aludtak reggelig. Most már nemcsak a szoba volt üres, hanem az asztalfia is.

---

közvélemény nyomására a budai hadapród iskola kertjébe voltak kénytelenek áthelyezni. Az 1918 novemberi források idején a szobrot lerombolták.

⁵³² Benedek Elek: A kandalló előtt. Egy tanítónő naplójából. = Magyar Génius 10 (1901) No. 25. (jun. 16.) pp. 401–403.

– Istenem, istenem, sírt Gyurika. apót megették a farkasok.

Akarta mondani, de elhallgattatta Zsuzsika, a vén gyermek: apót nem ették meg a farkasok, apó nagy bújában-bánatában elbujdosott, aj, bé Oláhországba.

Ehelyett azt mondta Zsuzsika:

– Ha sánta nem volnék, bemennék a faluba. Ott adnának nekem fát is, kenyeret is, de még meleg levest is. Gyurika, a te lábadat nem törte el apó, eredj a faluba s kérj valamit Isten nevébe.

– Én el is megyek, mondta Gyurika.

Alig tudták kinyitni az ajtót, jégcsapok fagytak a fakilincsre s hosszan, mint egy ezüst pánt húzódott végig az ajtó szélén, a hasadékon a jég: neki feküdt az éjjel leszakadt jó is. De Isten megsegítette: kézzel, istáppal addig nyomták, lökdösték, mígnem felpattant az ajtó. Mezítláb, rongyos nyári ruhában indult a nagy útnak Gyurika, arcát, lábacskaát, az egész testét vérvörösre csípte a hideg, a szél, de ő ezt megszokta, föl sem vette, s akár hiszik, akár nem prémes bundás, kényes urak és asszonyok, még náthát sem kapott. Hát ugyan bizony mit is keresne a nátha egy ilyen nyomorú, mezítlábas férgecskénél. Átúsztatott Gyurika a havas világon, be a faluba, de többet nem is ment vissza az ő hideg vackába. Megható felháborodás morajlott végig az egész falun.

– Az állat sem hagyja el a véréből való vért. Hát ez apa!? Fel kéne kötni a lábánál fogva, hadd példázza a világot. Ne hagyjuk szegény árvákat, emberek!

Egész sereg asszony, férfinép csődült ki az elhagyott házikóhoz. Ott feküdt a vackában, összegüzsörödvé Zsuzsika, mellette az istápjá. Szederjes kék a teste, nagyokat rándul, nagy nehezen bírja fölnyitni szemét, de mindjárt le is hanyatlik szeme pillája. Ahányan hozzáférnek, mind dörzsölik, melegítik, édesgető szavakkal ébresztgetik, aztán meleg kendőbe burkolják s úgy viszik be a faluba.

– Az istápom, az istápom, – nyögi a leánya.

– Hozzuk lelkem, hozzuk azt is. Verje meg Jézus az ilyen apát. Mert ő sántította meg. Mikor még járni sem tudott, az a lelketlen lélek haragjában felkapta, magasra hajította: ettől kucorodott meg a lába.

– Zsuzsika, feküdj le.

Zsuzsika felriad, s bizonygatózik, hogy ő nem álmos. Hízelegve simogatja a cipőmet, babirkál a szoknyám szélén, aztán rám veti nagy okos szemét:

– Hát a kisasszony miért nem fekszik le?

– Mert én igazán nem vagyok álmos.

– Ugye magának nagy bánatja van?

– Ó, te bolond leányka, te, mit beszélsz!

Nem állhatom meg a kérdését nevetés nélkül.

– Azt én onnét gondolom, – magyarázza ki magát a vén gyermek, – mert volt nekem egy néném, aki mindig azt énekelte: nincsen nagyobb nyomorúság, mint az egyedülvalóság.

– De, kis csacsi, én nem vagyok egyedül. Itt vagy te. Egy meg egy: az kettő, ugye. Hátha még az istápodat is számítom, azzal hárman vagyunk.

– Az istápot? nevetett Zsuzsika. Hiszen az nem embőr!

– Többet ér sok rossz embernél. Nem emlékszel, mikor egyszer az iskolából jövet ránk ugrott egy kutya. Te félkarral belém fogódzottál, félkarral fölemelted az istápot s olyat ütöttél a kutyára, hogy vonítva kullogott el.

– Igaz a! – kacagott Zsuzsika egész lelkéből. Aztán egyszerre elkomolyodott, arca, szeme mintha lángolt volna: ne is merje bántani senki lélek a kisasszonyt!

Oda csúszott a lábamhoz, szorosan átölelte, mintha meg akarná védeni egy láthatatlan ellenségtől.

– Szeretsz, Zsuzsika?

– Ó, édes Jézusom, hogyan szeretném!

– Ugye csak azért szeretsz, mert adok neked meleg ruhát, meleg levest, meleg ágyat?

Zsuzsika tagadólag csóválta a fejét minden szóra.

– Hát miért szeretsz?

– Azért, mert mindég szomorú s mégis annyi sok szép s kegyes szava van hozzám!

– Ó, te bolond, te!

Zsuzsika elhallgat, sokáig nem töri meg a csendet, már-már azt hiszem, újra elszenderült.

Egyszerre csak fölkapja a fejét, merőn rám függeszti a szemét.

– Miért nincs magának ura?

– Leányka, hol jár az eszed?

– Hej, ha én királyfi volnék!

– Mit tennél?

– Elvenném magát.

– Zsuzsika, feküdj le. Bolondokat beszélsz.

– Nem, míg maga le nem fekszik. Félek.

– Mitől félsz?

– Attól, hogy besurran ide egy csúf fekete ember, magát felkapja s elviszi.

- Ne félj, Zsuzsika, az ördög sem visz el engem. De miért gondolsz éppen egy csúf fekete emberre?
  - Láttam álmomban.
  - Nos, ha véletlenül eljönne?
  - Ide ne, ha jó kell! – pattant fel a béna féreg s megragadja istápját.
  - Félsz ugye, hogy elhagynálak...
  - Félek, félek...Hanem ha az a királyfi jönne...
  - Itt volt egyszer, Zsuzsika.
  - Itt volt? S miért nem ment el vele?
  - Miért, te kis bolond? Azért, mert mikor éppen indulni akartunk – felébredtem.
  - Hát csak álom volt ez is?
  - Álom, Zsuzsika, álom. Maradjunk csak mi hárman: én, te meg az istáp.
  - Maga, én meg az istáp...dünnyögte utánam Zsuzsika.
- Már magam is félálomban hallgatom a tűz dorombolását, a világ legszebb muzsikáját. Az, az, a legszebb; fájdalmat zsibbasztó, vágyakat altató, megnyugvást fakasztó...Minden úgy van jól, ahogy van.
- Feküdjünk le, Zsuzsika.

Benedek Elek

Az új kabát⁵³³

Van nekem egy új kabátom, mely mindössze tíz esztendő. Ez a kabát új lesz még egyszer tíz esztendő múlva is, sőt, remélem új marad az emberi kor legvégső határáig. Ezt a kabátot én egyenesen az iskolák számára csináltattam: ebben látogatom meg a professzor bácsikat s néniket. Mondanom se kell, hogy jó magam se vagyok különb a többi apánál: csak akkor teszem tiszteletemet a professzor bácsiknál s néniknél, ha valamelyik gyerek kisírt szemmel jön haza. Ismerem apai kötelességemet s nyájasan kérdelem kisírt szemű kedves gyermekemtől:

- Parancsolod talán, hogy fölvegyem az új kabátot?

---

⁵³³ Benedek Elek: Az új kabát. = Nemzeti Iskola 9 (1902) No. 7. (márc. 29.) pp. 1–2.

Erre valamennyi gyerek arca felderül, bár rendszerint kiderül, hogy már befejezett ténnyel van dolgunk, vagyis magyarul beszélve: hiába veszem föl az új kabátot, a szekunda már megvan, ezen az új kabát sem segít. Az én új kabátom arra jó valóképpen, hogy készülő tragédiákat lehető enyhe végű, úgynevezett középajjú drámára szelídítssen. A sírás itthon kezdődik. Erre az én szívem ellágyul. Fölveszem az új kabátot. Megfogom a gyerek kezét. Csöndesen, szótlanul mendegélünk az iskola felé. A gyermek szorgosan kémleli arcomat. Én szomorúan, de mégis biztatóan nézek rá: ne csüggedj, reméljük, minden jóra fordul. Akinek van szeme a látásra, láthatja, hogy itt adva van egy gyermek, aki ezt a tört cserepet össze akarja drótozni. S ha volna szívök az embereknek, bizonyosan velünk szomorkodnának, de úgy látszik, az embereknek nincs szívök: nemhogy sírnának, de sőt inkább mosolyognak szomorú sorsunkon. Mindegy.

Ha nagy tömeg szívtelen, van még szív a professzor bácsikban s nénikben. Olyan kedvesen fogadnak!

Kezdetben így volt:

– Jó napot kívánok.

– Mivel lehetek szolgálatjára?

– Ó kérem semmivel. Csak tetszik tudni, épp most hozta haza a szabó az új kabátomat. Mondok: no ezt már csak megmutatom a professzor bácsinak. (Ha leánykának van tört cserepe: a néninek.)

Professzor bácsik és nénik rögtön a helyzet magaslatára emelkedtek, intettek a gyerekeknek: eredj be az osztályba, töröld meg a szemedet. Miféle dolog, hogy te sírsz, mikor a papának új kabátja van?

– Hiszen éppen ez az, amit nem értek...Eközben a gyermek elsomfordált az osztályba, mi meg az új kabátról áttérünk a pedagógiára, mely kétségtelenül a legszebb tudomány, aztán megegyeztünk abban, hogy a gyermek – gyermek, sőt a nagyoknak sem sikerült minden, mivelhogy nincs ember hiba nélkül. A fő, hogy a gyermek délben ragyogó arcal jött haza.

Később már be sem kellett mutatni új kabátomat. Professzor bácsik és nénik már úgy ismerték új kabátomat, mint a régi két garasost. Mosolyogva üdvözöltek, szóhoz sem engedtek: Az új kabátot tetszik bemutatni, nemde? Na, ez valóban szép kabát!

Hanem mi történt, mi nem, elég az, hogy már teljes egy esztendő óta a szekrényben buslakodik az új kabát. Igazán, hitvány természete van az embernek. Mikor legjobban megy minden dolga, az ég állandóan derült, elkezd nyugtalankodni, fészkelődni, izgatja az örökös egyforma boldogság, valami bajt kíván, ha a föld fenekéből is. Mi van ezekkel a gyerekekkel? Mi bújt beléjük? Vidám arccal mennek-jönnek, soha egy kisírt szem, az én új kabátomat

megeszi a moly. Ez mégis túlhajtott humázismus volna részemről a különben nagyrabecsült molyocskák iránt, – el fogom viselni a kabátot. Mért, hogy csak a professzor bácsik s nénik gyöngyörködjenek benne? Hadd lássa az egész világ.

Hiszen csak idéznem kellett az ördögöt, mindjárt megjelent. Több volt a sírásnál, zokogás volt az, mi egyszerre elfeledtetett mindent, el a kabátot, el az egész világot.

– Ó Jézusom, mi történt!

Szaladtam a gyermekszobába s ott szívrendítő kép tárult elém. A kis lányom az asztalra borult, zokogott keservesen. Vigasztalta az egész ház népe, de hiába. Ott az asztalon feküdt egy kerek vászondarab, amellet egy kis olló.

– Jaj, Istenem, Istenem, mi lesz? Ezt én most hogy adjam be, jaj!

– De hát szóljatok, mi történ? Mit kell itt beadni?

A kamasz fiam, aki már sok vihart látott s ebben derekasan megedződött, kicsinylőleg mutatott a vászondarabra.

– Elrontotta a kézimunkáját. Ennyi az egész. Alios vidimus ventos, úgy-e szerelmes öcsém? fordult az öccséhez.

Megnéztem a kézimunkát: nem láttam én azon semmit. A széle félkörű ívekben körül volt varrva, aztán a vászon utána vágva.

– Hát mi baj itt?

– Be-bevágta az o-ollóval a varrásba. Mind ki-kifoszladozott.

– Kifoszladozott? Hát mi van abban?

A leányka fölemelte a fejét s megütődve nézett rám.

– Az szörnyű baj! Ötöst kapok rá. S meg is szid a néni.

– Megszid. Hát persze, hogy megszid. Azt fogja mondani: maga kis csacsi...

– Ó azt nem monda.

– Hát mit?

– Azt hogy: maga, maga....jaj, maga egy borzasztó ügyetlen leány!

– Ó Jézusom! Ezt fogja mondani! Na ez mégis kellemetlen. Na, az én tanáraink ezt sohasem mondták. Szépen belemarkoltak a hajunkba, gyöngéden megrángatták a fejünket jobbra-balra s legfönnebb annyit mondtak: te tökfilkó, te számár, te kötélrántó! De azt mondani: ügyetlen!

A síró arc nevetősre vált.

– Ó, apa, apa, te mindenből tréfát csinálsz.

– Semmi tréfa. Ez nagyon komoly dolog. Végre is mire való az olló? Arra, hogy vágjon. Te az ollót elindítottad. Ment, mendegélt s útközben kedvet kapott a szaladásra. Beleszaladt a

varrásba. Jól tette, minek állja útját a szegény ollónak? Én is úgy tettem volna, ha olló vagyok.

– Jaj, apám, apám, neked ez nevetség, de nekem nagy szomorúság. Holnap a föld alá süllyedek szégyeltemben.

– De hát mit tegyek? Végre is...

Felugrott ekkor az asztala mellől a leányka, a mellemre simult, mint egy macska, édesen, könnyörögve nézve a szemembe:

– Ó, lelkem, drága jó apám, holnap reggel vedd föl az új kabátot!

Benedek Elek

Kedves fiam, a kamasz⁵³⁴

Kedves fiam, a kamasz, megkért, hogy álljunk háttal egymásnak, hadd lám mennyivel vagyok magasabb, mint ő. Ez a felhívás úgy csapott le rám, mint derült égből a villám. Tetten értem magamat: én is csak ember vagyok, a legközöségesebb fajtából. Ím, amíg kedves fiam hátulgombolós nadrágban járt, szörnyű lassúnak találtam a vén idő járását, szerettem volna, ha ez a csöppség egyszerre nagy, erős legénnyé serdül, aki felvált engem a nehéz kenyérkereső munkában s most, hogy ideáll a fickó: mérkőzzünk meg, apa! – úgy tetszik nekem, hogy a vén idő csúnyán megtréfált engem. Bizonyos, hogy az én kedvemért nem zökkent ki a rendes kerékvágásból, ment, mendegélt szép csendesen, ám e pillanatban úgy tetszik nekem, mintha mégis repült volna valójában. Sebesen, mint a madár. Még annál is sebesebben. De még a gondolatnál is sebesebben.

– Hát álljunk háttal egymásnak, mondam én. Csak aztán ne tessék ágaskodni úrfi!

– De, apa, mit gondolsz!

Ez már nem gyermekhang volt. Kiéreztem a mondásából, a hangsúlyozásból a – férfit.

A férfi-virtus ágaskodását. Mintha csak azt mondta volna: de, uram!

Meg is követtem azonnal kedves fiamat, a kamaszt:

– Bocsánat, uram. – Tehát ha úgy tetszik...

A mama vállalkozott a mértékhitelesítő szerepére s mélabúval vegyes örömmel hirdette ki a rideg valót.

– Kedves öregem, mindössze két ujj szélességével vagy magasabb a fiadnál. Egy év múlva már ez a különbség se lesz. Két év múlva...

– Ne tovább! Ne tovább!

De a mama folytatta:

– Vénülünk öreg, vénülünk.

– Azaz, hogy nő a fiam. Ez még nem jelent vénülést! Úgy-e gyerekek?

Mert ott álltak körbe-karikába a kisebb gyerekek s ezek bizonyították egy szívvel-lélekkel: nem, nem vénül az apa. Fiatal ember!

Ez a bizalmi nyilatkozat igen jól esett apai szívemnek, s nagy örömömben barackot nyomtam kedves fiamnak, a kamasznak a fejére.

– No lássátok, még mindig tudok barackot adni.

---

⁵³⁴ Benedek Elek: Kedves fiam, a kamasz. = Nemzeti Iskola 9 (1902) No. 20. (máj. 17.) pp. 1–2.

– Igen ám, monda kedves fiam, a kamasz, – de meghajtottam a fejemet.

Kedves fiamnak, a kamasznak igaza volt.

Végre is tudomásul kellett vennem, hogy kedves fiam – kamasz. Hogy váratlanul megérkezett az életnek ama szakába, melynek elmúlását szorongva várják a szülők, az apróbb testvérek és a – cselédek.

Kedves fiam, a kamasz, minden héten konstatálja hol erről a ruhadarabról, hol arról, hogy az neki szűk meg rövid; s mindennap, sőt vasárnap, mikor reggeltől estig itthon van, minden órában kiüt belőle valamelyes tulajdonság, amit annak előtte nagyítóüveggel sem fedezhettünk volna fel benne. Megdöbbenéssel tapasztaljuk, hogy kedves fiunk nem tud járni. Hosszú ugyan a lába, de három akkorát lép, mint én ma még hosszabb lábbal. S míg magamfajta polgárembernél a szék arra való, hogy illedelmesen ráüljünk, ő abban leli örömét, hogy hol átlépik, hol meg átúszik rajta. Sűrűbb az ugrás, mint a lépés.

Kedves fiam hároméves korában oly kifogástalanul hajtotta meg magát, ha vendégek jöttek, hogy csupa gyönyörűség volt a mi szülői szívünknek, most meg a szívünk majd megszakad, látván, hogy mily rettenetes nagy megerőltetésbe kerül fejének a biccentése is.

Azaz, hogy ki tudná azt megállapítani, mi is voltaképpen az ő meghajlása. A feje biccen, az bizonyos, de úgy, mintha le akarna esni. Néha ijedten kapok feléje, hogy kifogjam, mint a leeső labdát. De nem foghatom ki, mert a fejével együtt esik az egész teste. S erre még azt mondják, hogy: esetlen. Dehogyan esetlen, mikor esik egész valójában. Hogy merre hajlik a teste ilyenkor, azt egyedül a jó Isten tudja. Jobbra is, balra is, előre is, hátra is, csak arra nem s úgy nem, amerre s ahogy kellene.

Kicsi fészkünkben kétesztendő a legkisebb fickó, de nem ez a ház zsarnoka, hanem kedves fiunk, a kamasz. Ahány magalában járó gyerek a háznál, ahány cseléd s ha lehetséges volna, hogy egy gyereknek több mamája legyen, mondám: ahány mama mind őt szolgálja ki. A gyermekszobából keserves sírás hallszik be.

– Mi történt?

– Bandi fellökött.

– Miért lökted fel?

– De kérlek, kedves mama, én csak elmentem mellette.

S kisül a vallatásnál, hogy ő csakugyan nem lökte fel a kisöccsét. Csak elment mellette.

Szakácsnő, szobaleány idáig megöregedett nálunk. "Szép álom volt, hamar múlt el". Ez a szép álom most már csak úgy válhat valóra, ha mindjárt olyan cselédet fogadunk, aki másutt öregedett meg. De egynek sincs maradása s hogy egyre sűrűbben váltják egymást

öreges és folyton öregebbek, még meg is interpellál kedves fiunk, a kamasz: mama miért fogadsz csupa öreg cselédet.

Megdöbbentő ártatlan arccal teszi a mamának ezt a kérdést, olyan ártatlan képpel, hogy a mama következő alkalommal még öregebbet fogad.

Szegény mama sokat kesereg s én nem győzöm vigasztalni: éppen ilyen voltam én is ebben a korban. A különbség csak az, hogy egyiknél tovább tart a kamaszkor, mint a másiknál.

– A mi fiunknál sokáig tart, mondja a mama.

– Valóban, a mi fiunknál sokáig tart, mondom én is.

– Mit tegyünk?

– Járassuk tánciskolába, ajánlom én. Ott lesimul a szegletessége. Majd udvarolni kezd egy kis leánynak, verseket ír hozzá s gyengédebb lesz a húgocskái iránt.

– De nem akar táncolni. Emlékszel, hogy tavaly a lábát kezdte fájlalni, amint szóba hoztuk a tánc tanulást.

– Hát én ezennel elrendelem apai hatalmamnál fogva!

Beszólítottuk kedves fiamat, a kamaszt.

– Bandi, holnap megkezdted a tánc tanulást.

Egy ismerősünk házában épp most kezdik meg a táncot. Csupa jó családból való gyerekek járnak oda. Te is oda fogsz járni. Ez hozzátartozik a jó neveléshez.

– Ki az az ismerős? – kérde kedves fiunk, a kamasz.

Megneveztem.

– S kik járnak oda?

Ezeket már a mama nevezte meg.

Figyeltem kedves fiunkat, a kamaszt s észrevettem, hogy egy név említésénél gyöngy pír röppent végig az arcán. Ez a név nem volt közönséges név. Maga a név is már költészet: Lili! És Lili tizenégy éves leánya, szőke hajú, nefelejcskék szemű.

Mondá kedves fiam, a kamasz, ezt is szörnyű ártatlan képpel:

– Ha parancsolod, kedves apa, hát akkor eljárók a táncórákra.

A mama végtelenül boldog volt. Én magam is az voltam. Hát még másnap, mikor kedves fiunk ideges gondossággal fésülte hátra a haját s szelíd lánykaként állott a mama előtt: édes mamám, kösd meg a nyakkendőmet. Aztán hogy elment kedves fiunk, a kamasz, szülői áldásunktól kísérve, hogy-hogy nem, valami sugallat bevitt a tanulószobába. Ott leültem az asztala mellé. És lapozgattam a könyveiben. És az agg Homéroszból kihullott egy szelet papír. És azon a papíron egy vers. Vers, melynek ez volt a címe: Hozzá! És vala ennek az

alcíme: K. Lili emlékkönyvébe. A vers, mondhatom, szép volt, nagyon szép volt: egy gyermekszív első szerelmi fohásza. S ebből a fohászból hallottam kicsendülni a búcsúzást is – a kamaszkorszaktól!

Isten veled kamaszság, – üdvöz légy, első szerelem!

Benedek Elek

Egy szál virág⁵³⁵

Kornfeld báróról

Legendaszerű történet járta be nemrég az újságokat: 'A bankár szíve' volt a történet címe. Az van ebben a történetben megírva, hogy egy szegény író hajlékába gyermeket hozott a gólyamadár; arról a gyermekről, aki hatodik volt, tárcát írt a szegény íróember.⁵³⁶ Ezt a tárcát olvasta a milliomos bankár, s mit gondolt, mit nem: küldött a hatodiknak egy szép franciababát, s vala pedig a baba fülében, ujjain, karjain valódi karbunkulus,⁵³⁷ drága gyöngy...

Mikor pedig ez a legendás történet megjelent, a halállal vívódott a bankár, ki legnagyobb, leghatalmasabb vala a mi bankáraink között; kit a király a halálos ágyon tisztelt meg a bárósággal – s ki bizonytal báróságot, milliomoságot szívesen elcserél vala a tisztességgel, a mindennél drágább kincsért, a jó egészségért. A legendás történetet nem olvasta a haldokló milliomos, s jó, hogy nem olvasta. Sokkal szebb volt az ő cselekedete, mint ahogy azt valamelyik újságíróember megírta. Amit ő cselekedett, az egy költői lélek cselekedete volt. Finom, diszkrét, egyszerű, nemes, melynek az újságírói színezés csak ártani tudott.

Igen, az úgy volt, hogy mikor a gólya beröpítette a mi fészünkbe a hatodikat (az újságíró hétre emelte, mivelhogy végre is nem neki kell csináltatnia a hetedik pár cipőt), tárcát írtam a hatodikról, elmondván ebben többek közt, hogy a jóbarátok mely nagy részvéttel mosolyogják le a magamfajta meggondolatlan embert már a negyedik gyermeknél. De hát csak mosolyogjanak – áldás a gyerek... Másnap, ahogy megjelent a tárca, jön egy hordár, rengeteg nagy skatulyával. Kérde az asszony: ki küldötte? Mondja a hordár: egy fiatal úr adta át az Andrássy úton, de a nevét nem mondotta. A hordár elment, a skatulyát felbontottuk s ím, ránk mosolyog egy gyönyörűséges, nagy francia baba. A baba mellett nőies írással egy cédula: „A hatodik írójának egy őszinte tisztelője.”

Mondanom sem kell, hogy nagy volt az öröm a háznál, s mindenfelé kutattuk a rejtelmes tisztelőt. Hogy nő, abban pillanatig sem kételkedtünk. Csak a finom női lélek képes ilyen figyelemre. De hát ki ez a nő? Végiggyanúsítottuk összes nőismerőseinket. Elmondottuk mindenkinek, de bizony csakhamar észrevettük, hogy az én tisztelőim sem a jóbarátok, sem az ismerősök köréből nem való. Már hetek múltak, mikor „elpanaszoltam” örömemet

⁵³⁵ Forrás: Benedek Elek: Egy szál virág. = Néptanítók Lapja 42 (1909) No. 14. (ápr. 8.) pp. 9–10.

⁵³⁶ Lásd: Benedek Elek: A hatodik. = Nemzeti Iskola 6 (1899) No. 39. (szept. 30.) pp. 1–2.

⁵³⁷ karbunkulus = vörös színű drágakő

Ranschburg Viktornak, az Athenaeum igazgatójának. Hopp! megvan. Ő küldötte. Rejtelmes mosolyt láttam megvillanni az arcán.

– Te küldötted?

– Dehogya! Azt azonban, hogy ki küldötte, tudom.

– Ki az?

– Nem mondhatom meg. Az illető örömét nagyon megrontaná, ha a titok kipattanna.

Nem hagytam békét Ranschburgnak s végre is azzal a szigorú kikötéssel, hogy nem veszem tudomásul a kedves figyelmet, kibökkentette: Kornfeld Zsigmond. A hitelbank igazgatója.

Hát Ranschburg ezt honnét tudta? Onnét tudta, hogy Kornfeld nála kérdezősködött telefonon az én lakásom után.

Mondjam-e, hogy a figyelem meghatott. Íme, egy ember, akinek világa a pénz, aki a magyar pénzvilág koronázatlan királya, akit én színről színre soha sem láttam, kedves bújósdit játszik velem s úgy elbújik, hogy még csak egy könyvet sem küldhetek viszonzásul, mert akkor megtudná, hogy tudom ám, ki küldötte a babát, s az ő öröme meg volna rontva.

Hallgattam is két teljes esztendeig. Akkor Kornfeldet, az apát, nagy szomorúság érte. Egy fia önkezeléssel vetett véget szép ifjú életének. Én meg írtam egy részvétlevelet a lapomban. Abban a részvétlevélben megírtam a baba történetét. Ebből a történetből lett nyolc év múlva, mikor Kornfeldet báróvá tette a király, az a legendás történet: 'A bankár szíve'. Hogy mint küldött nemcsak babát, de drágagyöngyöket is... Ezt már Kornfeld nem olvasta, s jó, hogy nem olvasta... Az ő figyelme úgy volt szép, úgy volt költői lélekre valló, ahogy az történt. Érezte ő, hogy megbántja az író érzékenységét, ha pénzre váltható drágaságokat is küld. Annyira érezte, hogy – amint később kiszivárgott – egy ideig tépelődött: ne rejtsem-e a baba szoknyájának a zsebébe sorsjegyet, s végre is lemondott e gondolatról: hátha megbántana vele. Nem bántott meg, áldja meg az Isten haló porában is.

Hogy ez a pénzember költői lélek volt, egyéb bizonyágom is van erre. Még jóval azelőtt, hogy a babát küldötte, érdeklődött irántam. Olvasgatta tárcáimat az én kicsi falumról, házamról, magam ültette fáimról s gyakran mondotta Ranschburgnak: szeretném egyszer meglepni Benedeket az ő falusi fészkében. Hát bizony ott nem lett volna sok látnivalója neki, aki országot-világot bejárt s annyi szépet látott. Mindössze egy kicsi, puha, meleg fészket talált volna, a fészek körül gyümölcs- és mindenféle erdei fákat, melyeket azért ültetgetett a gazdája, hogy, ha majd nehéz lesz a toll, árnyékukban megpihenjen. És talált volna az ő nagyméretű uradalmához képest egy kis figuragazdaságot, melyről így emlékszik meg egy csípős nyelvű, igen találó verseike:

Elek apó „mintagezdasága”,
Csak ő tudja (sőt még ő sem!),
Hogy mit fizet rája.

A szeretettel várt látogatás elmaradt, de én íme, meglátogatom a bankár sírját s a hat
kocsi koszorú mellé leteszem ezt az egy szál virágot.

Benedek Elek

Az utolsó tejfog⁵³⁸

(Levél a főszerkesztőhöz)

Te hosszabb cikket kérsz az ünnepi számba, kedves barátom, én meg arra kérlek, közöld le újra azt a rövid, alig 50 soros tárcát, mely 1892 nyarán jelent meg a Magyar Hírlapban. Az újságnak akkor is ünnepe volt: akkor szereltük fel az ő saját külön rotációs gépét. Az első rotációs számban minden munkatársnak kellett írni valamit, a tárcaíróknak tárcát, mégpedig kicsit, nagyon kicsit. S merthogy véletlenül én is ünnepeltem a magam fészében, írtam ezt a semmiséget:

„Két haloványodó arckép áll előttem. Mosolyog mind a kettő s amint elnézem hosszan, sokáig, én is mosolygok: figura egy pár ember, az bizonyos. Ha nyolc év előtt más valaki mondja ezt, felforr bennem a vér s megverekszem vele életre-halálra. Most meg azon csodálkozom, hogy nem akadt egy jó nagybácsi, egy gondos nagynéni, aki szelíd szóval megintsen: várjatok, gyermekeim, még egy pár esztendő várjatok.

Mi ugyan nem vártunk volna s ugy-e, de jó, hogy nem vártunk? Lám, úgy elröppent nyolc esztendő, hogy már ujjainkon is számláljuk s még sem akarjuk hinni. S a nyolc esztendő alatt hogy megasszonyosodtál te s hogy megemberesedtem én! Hajam még tömött, de a kislányom már minden nap fölfedez egy új ezüst hajszálat.

Ha megindulunk az utcán, már nem igen fordulnak utánunk az emberek. Kezdetben, hajh! bizony utánunk néztek. Egyiknek-másiknak a megjegyzését is hallottam: milyen csinos egy pár! Bohó, hiú gyereket mi boldoggá tudott tenni akkor egy röpke szó.

Az a gólya, az a kedves gólya! Isten a megmondhatója, mennyire szeret minket. Úgy eltalálja már a gondolatunkat is, akár én a tiédet, te az enyémet. Bölcs elmével, finom tapintattal osztá fel a nyolc esztendőt. Ím most, hogy az ünnepi ebédén összeszámláljuk a kedves buksi fejceskéket, úgy találjuk, hogy éppen minden két esztendőre jut egy buksi fejceske. Kedves gólya, bölcs gólya! Hát feleség, ne szomorkodj az időnek gyors szárnyalásán. Látod, látod, most is megfordulnak utánunk az emberek, ha kiállítunk egyszerre a négy gyerekekkel. Most azt mondják: de szép gyerekek! S nekünk ez olyan jól esik. Hidd el nekem, nem félek én az öregségtől. Inkább attól félek, hogy nem érek ezüsthajas öregséget. Amikor ezekből a vesszőparipán nyargaló fiúkból nagy, erős férfiak, boldog családapák, a babájukat csicsisgató lánykákból kedves, szép menyecskék, édes mamák lesznek. Te lesz

nagymama és nagypapa. Te harisnyát kötsz az unokáknak, én meg hosszúszerű pipából eregetem a füstöt. Mindig lesz a házuknál – valahol a havasok tövében – egy unoka, kettő. Sorba elkényeztetjük valamennyit, amiért szelíd szemrehányásokban részesülünk fiaink, leányaink, vejeink és menyecskéink részéről, de mi azt föl sem vesszük. Tovább zsarnokoskodunk és követelünk házukhoz legalább egy unokát, ha lehet kettőt, hadd csengjen a házuk kacagásuktól.

Egy szép napon aztán én, mint rendesen ott ülök a pitvarban, a nagy karosszékekben s hosszú pipámból eregetem a füstöt. Eregetem, mind lassabban, lassabban. Egyszerre aztán a pipa kiesik a kezemből s ezer darabba törik. Te ijedten dobod el a kötést, oda tipecsz hozzám amily gyorsan csak tudsz... sírva borulsz rám és... lezárod szempilláimat...”

*

Most pedig ha másodszori közlésre becsülted ezt a semmiséget, neked és a közönség ama részének, mely tíz esztendőn át nekem mindig felejthetetlen szeretettel olvasta e lapban megjelent tárcáimat, tovább fűzöm ezt a nyúlfarknyi tárcát. Tovább fűzöm egy nagy hálaadással: amire fiatal szívvel oly nagyon vágyakoztam: megérkeztem az ezüst hajas öregség csendes kikötőjébe. Jó tíz esztendeje kétféle munkát végeztem: írtam és folyton írtam a könyveket s ezzel párhuzamosan építettem ott a havasok alján azt a házat, melynek pitvarában egyszer majd a pipa kiesik a kezemből. Minden tavasszal elültetek néhány száz darab gyümölcsfát, egy-két ezer erdei fát s mindenféle bokrot, s én vagyok a világ legboldogabb embere, mert e bokrok közt már unokáimmal játszom bújócskát. Alig hiszem, hogy legyen még magyar író, kinek az élete harmonikusabb, mint az enyém. Igen, jól tudom, hogy sok régi és új külön író van nálam (aminek szívem szerint örvendek), de abban is bizonyos vagyok, hogy valamennyi közt én vagyok a legbölcsebb ember: még idejében, meg nem rokkánva tértem vissza az édes anyaföld kebelére. Ma ötven esztendővel a vállamon, fiatalabbnak érzem a szívemet, mint valaha, s mégis oly nyugodt lélekkel végzem a számadásomat, mint a halálra teljesen megérett aggastyán. Nevetem a nálamnál jóval idősebb embereket, kik még most is tülekednek s füstös kluboknak izgatottan várják: vajon rájuk mosolyog-e a szerencse. És végtelenül sajnálom a nagyon öreg embereket, kik kétségbeesetten néznek körül, hogyan lehetne ép bőrrel áttipegni az utca túlsó felére, ahelyett, hogy egy falusi ház pitvarára kiülnének s eregetnék a füstöt a tiszta illatos levegőbe...

*

Amikor én arról a pitvarról ábrándoztam, bizony az a pitvar még a messze jövő kódében gomolygott. Akkor még efféléket írtam: Marczi megy az iskolába. (Azóta folyton megy, de már mint professzor úr.) Akkor én még sokat foglalkoztam a halállal, mely hirtelen, orozva lep meg s megírtam a Testamentumot a Magyar Hírlap pünkösdi számába. Akkor én még sokat búsultam azon, hogy Jankónak csak játékra van kedve, a betűre semmi, el is szántam asztalos mesterségre, de Jankó lefőzött: professzor úr lett belőle is, s hogy mielőbb veszekedhessem az unokák felett, ebadta kölyke huszonegy esztendő korában megházasodott. És Aranyvirág... bezzeg hogy elhozta az ötödiket. El a hatodikat. Hej, hogy mosolyogtak, hogy szánakoztak a jó barátok! Már megint! El is keseregtem a Magyar Hírlapban az emberek rosszmájúságát. Ezzel a tárcával értem el a legnagyobb sikert. A Testamentumra kaptam egy láda levelet, könyv alakban a hatodik kiadást járja, de a hatodik gyermekről írt tárcámra egy gyönyörű szép babát küldött egy ismeretlen. Sokáig azt hittem, hogy csak női lélek képes erre a figyelemre. Sok idő múltán sült ki, hogy a magyar „pénzkirály” Kornfeld volt ez a „finom női lélek”. Szeretettel őrzöm az emlékét. Áldja meg az Isten haló porában is.

*

No de most már végre, kedves barátom, eljutottam az utolsó tejfoghoz. Ez az utolsó tejfog a hatodik, vagyis az utolsó gyermeké. Ezt éppen ma reggel húzta ki a feleségem. Látható megindultsággal mutatta: nézd, papa, az utolsó tejfog.

Én pedig erre azt mondtam:

– Ez az utolsó tejfog nevezetes határfog a mi életünkben, nagymama. Most már mehetünk haza. Oda, a havasok alá. Abba a házba s abba a kertbe, melyet tíz esztendeje építünk, szépítünk. Eddig megoszlott az életünk a város és falu között. Ezentúl falun élünk s csak látogatóba jövünk ebbe a lármás nagyvárosba. Igen, ezentúl falun élünk s valóra váltjuk, mit ennek előtte tizennyolc esztendővel írtam. Van már, hál Istennek, unoka kettő. S mert mindig nagy barátságban voltunk a gólya-madárral, lesz majd több is. A házunk, a kertünk hangos lesz az unokák csengő kacagásától. Ez lesz csak az igazi dedó. Egyebet sem csinálunk, becéztetjük, kényeztetjük az unokákat, veszekedünk felettük a gyermekeinkkel. Közben én még írogatok, amíg valamelyik fiatal író társ azt nem mondja: elég volt már, vén hülye. Erre én leteszem a tollat. Előveszem a pipát. S eregetem, eregetem a füstöt, mesélgetek

az unokáknak mindenféle együgyű meséket, históriákat, míg a pipa ki nem esik a kezemből. Igen. Akkor aztán, te ijedten dobod le a kötést (ha gyermek lesz öledben, azt csak szépen ereszd le a földre), oda tipegsz hozzám, a mily gyorsan csak tudsz... sírva borulsz rám és... lezárod szempilláimat...

Benedek Elek

Templomban⁵³⁹

Átellenben a mi öreg házunkkal van még egy öregebb ház: Istennek háza. Messze földről ha megjövök kicsi falumba, ennek a tornya dobogtatja meg először szívemet, élémbe mosolyogván, hívogatván, siess, siess, jere haza. S reggel, ha kitekintek az ősi hajlék ablakán, ez a torony köszönt először, s köszöntöm én is: jó reggelt, jó reggelt! Némán köszönt elébb, azután megkondul a kicsiny harang: giling, galang, giling, galang. S mintha kérdezné szaporán: emlékszel? emlékszel?

Gyermekké tesz a vidám gilingelés, feledem a rengeteg nagy várost örökös zsidvásári zajával, az embereket, kik éj-nap kergetik, lökdösik egymást félre, kik sohasem hallják a maguk lármájától a harangok templomba hívó szavát, édesebbet, szebbet, fenségesebbet minden emberi szónál.

Ím, itt csönd van, méla csönd, minden szavadat hallom, édes kicsi templomunk harangja! Hangod mintha égből szállana le s elterülne a házak felett; aztán végig csendül a réten, visszaverődik a hegyek oldaláról, hogy jobban átjárja szívemet, egész valómat.

Mondják, kicsi harang, hogy érced megrepedt; hangod, az egykor élesen csengő, megsiketült: mondják, de én nem veszem észre. S ha megkopott? Hát az én hangom csengése hová lett? Arcomról a rózsza hová lett? S hová lettek, merre tűntek annyian, kikkel én a porban játszadoztam; kikkel én a kórusban mester bácsi mellett énekeltem egykor, régen:

Te rólad zeng dicséretünk,
Nagy Isten, Téged tisztelünk.

*

Összecseng a nagy s a kis harang s ím megmozdul a falu, üresen maradnak a házak, örege, ifja a templomba tart.

- Jere te is, jere, – szólítanak a harangok.
- Megyek, megyek.

Annyi rossz emberrel vet össze sorsunk, annyi gonosz nyelvvel kell társalkodnunk, hát az Istennel ne társalkodjunk soha? Az egyetlennek, ki véges elmének föl nem érhető magasságban van felettünk s a kihez mégis eljut a csüggedő szív fohászkodása?

Ó, hadd hallom újra az égbe szálló éneket: „Te benned bízunk elejitől fogva!”

Ím, hallom is már. Üde gyermekhangok csendülnek végig, s mintha szárnyas angyalkák röpkednének az ónkarikás ablakon beverődő napsugárban. Virágillat száll az ének nyomán, megtelik véle Isten háza: ez lesz a mennyország, ez, a fényességgel, illattal teljes. Tekintetem révedezve jár, keresi az ismerős arcokat. Hej, de megritkultak! Meggörnyedt öreg anyókák lettek a tűzrőlpattant ifjasszonyokból, ott üldögélnek a hátulsó padban, kezükben egy-egy szál rozmaring, ájtatosan emelik szemüket a tiszteletes úrra, s Isten bocsásd meg nekik, bólingatnak a fejükkel, mintha mondanák: úgy van, úgy, – ám valóképen szundikálnak szegények. De ott vannak elől a legények, a leányok, ott vannak fent a kórusban a gyerekek, mind maga az eleven élet, feslő bimbó, kinyílt virág.

Nézem, vizsgálom az arcokat s keresem, betűzöm rajtuk az én gyermekkorom öregjeit. Egy-kettő van itt még közülök, a többi kint a temetőben porladozik. De, keresvén, megtalálom sorra valamennyit, kit nagy legény fiában, kit a leányában, kit az unokájában. Olyikra ráismerek a hangjáról.

– Ez a vén Balázs fia lesz. Éppen olyan bánatosan mélán vegyül a hangja az énekbe.

– Ez a Bálintné leánya. Éppen olyan hosszan kitartja az utolsó szótagot, mint az anyja. A míg ő végzi az első sort, a második sorig jól pihenhet a mester.

Még rá is néznek néha a hívek: elég volt már Juliska, elég! Ámbátor vagyunk, a kiknek soha sem elég hosszan nyújtja el s gyönyörködve nézünk Juliskára, biztatván szemmel: nyújtsad, Juliska, nyújtsad!

Volt idő, ó az valaha régen volt, hogy ki tudtam volna nevetni a Juliska énekét. De most itt nekem minden olyan szép, engem most itt minden hang mintha égbe emelne, szárnyakat kapván.

Rég nem voltam templomban. Rég nem társalkodtam Istennel.

*

Mert hiába, elmerülhetsz istentagadó tudósoknak könyveiben; meg-megejtheti lelkedet a sátán; magadra erőszakolhatod sok tudásodnak, századvégi műveltségednek cinizmusával Isten létének botor tagadását: esztendőknék erőszakos munkáját lerombolja, pehelyként fújja el egy pillanat.

Egy pillanat, mely megmérhetetlen gyászba borítja szívedet, avagy viszont vég nélkül valónak tetsző örömmel tölti el. Gyászba borult szíved felnyög: óh Istenem! Örvendező szíved felujjong s ennek is csak ez a szava: óh Istenem.

...Te rólad zeng dicséretünk,
Nagy Isten, Téged tisztelünk.

Önkénytelenül belevegyül az én kopott hangom is Istennek zengő dicséretébe. Érzem, hogy nem az vagyok, aki voltam még tegnap is. Lényemnek külső mázát lefújta rólam egy csodás lehelet, együgyű, jámbor hívő vagyok s boldog az én jámborságomban, véghetetlenül boldog. És fölsír a szívem ebben a nagy boldogságban: mért nem maradhattam annak, a minek indultam, szántván, vetvén a földet, s imádván az Istent, nem ismervén más hatalmat, csak egyedül az övét! Sivár élet, üres élet, hazugságokkal teljes élet, mért, hogy lenyűgződ testemet, lelkemet! Nézd, nézd ezeket az arcokat. Kevés tudással, Istennek félelmével járják végig az életnek útját, Istentől várják a termékenyítő esőt, a búzát érlelő meleg napokat, tőle remélnék enyhületet, ha megsokasodik szívükben a fájdalom, nem keresik idegen ég alatt idegen emberek között. A földön képzelhető legnagyobb boldogság az övék, mert tudnak hinni Istenben és a földön túl való életben. Nem mérik össze a napot a földdel, a holddal: egyik a másiknál mennyivel nagyobb, nehezebb. Nem nézik a csillagokat egyébnek, mint a minek látszanak s mint a mire szolgálnak is nekik voltaképen: a föld világító gyertyácskái a sötét éjben. A nap fölkel és lenyugszik s ha Istennek beláthatatlan bölcsessége egyszer úgy akarja: többé nem kél föl.

A megnyugvást Istennek akaratában: ez boldogságunknak legvilágosabb magyarázata, életük hosszúra nyúlásának egyszerű titka. Oktalan gondolatok, reménykedések, törekvések nem rövidítik az amúgy is rövid életet s míg az erejében, nagy eszében, ezer bordából szőtt furfangjában elbizakodott modern ember mindent, mit elér, egyedül a maga érdemének tulajdonít, ím ez a zekés ember lehajtott fővel suttogja a Miatyánkot s hálát ad az eget Urának, ki megseggelte az ő mezei munkájában s egy kalongya⁵⁴⁰ búzával többet adott, mint tavaly.

Ó, a tavaly csak húsz termett s az idén huszonegy. A tavaly csak negyven véka búzája volt s az idén negyvenkettő.

„Áldjad én lelkem az Urat!”

*

---

⁵⁴⁰

kalongya = területenként változó mennyiség, de általában 18 kéve

Ti, kik a nagyvárosi élet örömeibe merülve éltek, tudom, megmosolyogjátok s el sem hiszitek, amit mondandó vagyok: nincs az a ragyogó fényes, dús javadalmú állás, melyért a kopott pap palástot adnám s ha újra kezdhethném az életet, Istennek szolgái közé állanék. Lehetnek a legszebb gondolataid, szívednek melegségét beleöntheted mindabba, mit írsz; mester lehetsz az írás művészetének; hiba nélkül rakhatsz szót szó után; gondolataidnak mondatokba foglalt járása lehet egyenes, mint a kifeszített húr, világos mint a kristályüveg: ezer írástudó közül egy ha tud úgy elolvasni, amint azt te megírtad. Amin az egyik könnyezik, a másik tán mosolyog, csupán azért, mert nem egyformán olvassák írásodat. De a hang, a hang! Az élő beszéd! Ez mindeneknek a szívhez talál, ha egyszer igazán szívből eredt. Ami olvasván hidegen hány, nyomtalanul röppen át lelkeden: az élő szó ereje által szívedbe markol s könnyet facsar ki szemedből. Ezért lehet a pap, a jó pap, méltó irigység tárgya a legjobb írónak; kétszeresen az, ki pap és író egy személyben. A legszebb hivatás e földön: vigasztalója a búba merült szíveknek, bátorítója a csüggedőknek, fölemelője a porig alázottaknak...

...Ha még egyszer újra kezdhethném az életet... Badar beszéd. Talán nem is lennék olyan jó pap, mint a milyennek elképzelem itt magam, Istennek házában... Egy nagyon szép beszédet hallottam: ennyi tán az egész.

Maradjunk annak, a minek Isten rendelt.

Benedek Elek

Gyermek nélkül⁵⁴¹

Két öreg ember ül az asztal mellett, fehéredő hajú, igen szomorú mindkettő. Az asztalon öreg lámpa, öreg kancsó. Öreg kancsóban két fenyőágacska. Hosszan néz egymás szemébe a két öreg ember, ugy-e, nem csuda, ha szemükben szivárogni kezd a könny.

– Maga sír, nagyanyóka. No, no, ne sírjon, ne.

– Maga is sír, nagyapóka. Ne tagadja, ne.

– Nem tagadom, nem.

Az asztalon át két ráncvirágos kéz összefonódik. Oly melegen fonódik össze! Melegebben, mint egykor régen, amikor aranyhajú szép ifjú asszony volt nagyanyóka, barnahajú ifjú nagyapóka. Ilyen melegen csak két elárvult öreg ember keze fonódik egybe.

– Hát ... gyermek nélkül maradánk. Hat gyermek szakadt le a maga szívéből s –

– Ketten maradtunk. Két öreg gyermek.

– Tengerek ha elválasztanak, szakadhattak volna-e messzebb mitőlünk?

– Oh, jaj, de messze szakadtak!

– Kilenc unokát becézgettünk s egynek sem halljuk csengő kacagását.

– Nem halljuk, nem.

– Most gyújtogatják a karácsonyfát. A szomszéd szobában kipirult arccal lesik, várják, mikor szólal meg a csengő...

– S ha... ha... nem telt szegényeknek karácsonyfára! Oh, Istenem!

– Ugyan, ugyan, mit gondol, nagyanyóka. Nem telt karácsonyfára! Képzeltető-e akkora szegénység... Nem, nem, az lehetetlen.

– Ezer meg ezer fenyőfa a kertünkben s bár egyet nem repíthetünk át: ihol, gyerekek, nagyapóka küldte...

– S nagyanyóka.

– Hány gyermeknek gyúl fel karácsonyfa a mi erdőcskénkből s a mi unokáinknak talán egy ágacska sem jut. Mért ver az Isten? Mit vétkeztünk?!

– No, no, csendesüljön, nagyanyóka.

– Emlékszik, de szép álmokat szőtt-font maga a szép öregségről? Egyenként szárnyunkon eresztjük a gyermekeket. Mi meg vissza húzódnak ide, a nagy csendességbe. Ide

jönnek, jönnek a gyermekek, az unokák, megtelik a ház, a kert, csengő kacagás veri fel a nagy csendességet...

– Szép álom volt...

– Emlékszik, arcunk, szemünk hogy ragyogott, a szívünk hogy dobogott, amikor terveltettük azt a karácsonyt, azt...

– Ne, no, ne sírjon, nagyanyóka. Tudom, mire gondol. Arra ugy-e –

– Lám, lám, maga sem tudja végig mondani...

– Nem, nem. De le – leírom. Nézzen ide.

„Arra a karácsonyra gondolok én is, amikor mind egytől-egyig idejönnek a gyermekek, az unokák. Én meg kivágatom a legszebb fenyőfát. Azt felállítjuk az ebédlő közepén. Ez nem elég. A ház előtt is feldíszítünk két fenyőfát. Két, eleven fát. Teleaggatjuk gyertyácskákkal. Meggyújtjuk. Micsoda tündéri fényesség lesz künn és benn! Csudájára gyűl a falu. Így goldoltuk-e?”

– Így, így, Isten nem akarta...

– Nem, nem az Isten. A rossz emberek nem akarták –

– Hallja? Nem hallja? Fejsze csattogás...

– Hallom, hallom. Már hallom. Egy elkésett apa. Utolsó pillanatban lop karácsonyfát a gyermekeinek.

– És mi engedjük, hogy lopjon.

– Engedjük.

– Nem szebb volna, ha szépen idejönne s kérne?

– Szebb, de így is szép, nagyanyóka.

– Így is?

– Így is. Az egyik apa kenyeret lop, mert nem nézheti, hogy a gyermeke éhezzen. A másik apa karácsonyfát lop, mert nem tud ellent állani a gyermeke sóvárgásának. Amazt a Nyomorúság, ezt a Szeretet teszi tolvajjá. Hát csak vágjad, fiam, vágjad, akárki vagy. Jut is, marad is.

– De hogy így az utolsó pillanatra húzta...

– Ez azt jelenti, nagyanyóka, hogy utolsó pillanatig viaskodott a Szeretettel, míg végre is: győzött a Szeretet. Emlékszik, amikor mi az utolsó pillanatban vettük észre, hogy a karácsonyfa alól hiányzik a labda? Az a labda, amelyért oly szép levelet írt Marcika a Jézuskához. Nosza, leszaladtam az utcára. Be az első játékos boltba. Tele volt a bolt. Csakúgy nyüzsögtek az apák, akiknek éppúgy, mint nekem, az utolsó pillanatban jutott eszükbe még egy játék. Lihegve szaladtam haza a labdával. És vacsora után elé akarom venni a

cigarettatárcámat. Volt, nincs. Ellopták a boltban. Bántam is én, csak megvolt a labda. Mert tárca helyett tárcát ad az Isten, de ha Marcika akkor este nem találja a labdát a karácsonyfa alatt, többé azt soha ki nem pótolja neki semmiféle hatalom... Vágjad, fiam, vágjad! Vigyed, fiam, vigyed!

– Ó, ó, csillan fel a mosoly nagyanyóka szemében, – gyermek maga, nagyapóka.

– Az vagyok, az s ím le is hajtom a fejemet az ölébe, nagyanyóka.

Valahonnét a fenyőfák sűrűjén átszivárog vékony gyermekhang:

Oh, szép rózsavirág, virágok virága,

Ki egész világért jöttél a világra!

Bölcsőd hogyha volna, anyád elringatna,

Párnád hogyha volna, szépen elaltatna,

Szépen elaltatna...

Egy szempillanatra elszenderül az öreg ember, aztán hirtelen fölrebben. Fölrebben nagyanyóka is. Lám, ő is elszenderült.

– Ó, de szép álom volt! Itt voltak a gyermekek. Az unokák. Mind, mind. Lobogtak a gyertyák. Mind a három fenyőfán.

– Lám, lám, szeret az Isten. Én is ezt álmodtam.

Mert mi mindig egyet gondolunk. Mert mi mindig egyet álmodunk.

Benedek Elek

Szántásközben [1.]

(Vén ember naplójából)⁵⁴²

Ha tudjátok: jó, ha nem tudjátok: úgyis jó – én az a bizonyos vén ember vagyok, aki tavaly ilyenkor, levelek hullásakor, jöttem ismét haza s borultam az édes anyaföld kebelére. Azóta szántogatok, hol jókedvemből, hol kényszerűségből, s hogy végképpen el ne felejtsem a betűvetést, amin az ekeszarvú mellett el-eltűnődöm, a naplómba beírogatom. A naplómba... Voltaképpen nincs is nekem naplóm. Nem is volt soha. Az én naplóm a Memoris, amelyben megbízhattok: a tűzpróbát derekasan kiállta, amikor éktelen nagy könyvet írtam az én édes anyaföldemről. Könyvet jó száz esztendőre visszamenően, amelyben a valóság regénynek látszik, s amit regénynek vélsz, igen valóság, néhol – a jóakarató kritikusok szerint – mintha székelő hősköltemény volna, s ehhez a bolond nagy könyvhöz egy sornyi följegyzésem volt csupán. Nem is tudom elgondolni, naplóírással honnét venném az időt. Reggeltől estig egyebet sem csinállok: hol a gazdaságtól lopok időt az íráshoz, hol az írástól a gazdasághoz, s akár hiszitek, akár nem: én vagyok Erdély legnagyobb tolvaja. S ha még azt is megérhetném, hogy én lennék Erdély legrosszabb magyarja, bizony mondom, örömmel feküdném az én koporsómba...

Mendegélvén az eke után, rajta-rajta kapom magamat, hogy társalkodom hol enmagammal, hol az én szép csendes enyésző⁵⁴³ jószágaimmal. Ne gondoljatok hat felvirágozott ökorra: két tehén húzza az ekét. Vén gazdának vén jószága. Oly lassan, meggondoltan mendegélnek, hogy zavartalan társalkodhatom, elmélkedhetem, s bár szomorúnál szomorúbb gondolatok kergetik egymást, fel-felvetem a fejemet, büszkén tekintek körül: hol a király, akivel én most cserélnék? Hol a király, aki az enyémhez hasonlatos, igazán királyi tempóban sétálhat, mint ahogy én sétálok az eke után? Hol az a Constantinescu, akinek oly mélységes mély gyönyörűséget szerezne a barázdahúzás, mint szerez nekem? Az a Constantinescu... Ezt az embert irigylem. Annyira irigylem, hogy szeretnék egy, csak egy napra bár Constantinescu lenni. Ha én ő volnék, nem hat felvirágozott ökörral hasítanék a föld s az emberek szívébe. Rozoga taliga elé fognék két girhes-görhes tehénkét, vilámodatkor kiállanék s biztatnám a tehénkéket délig. Akkor kifognék. Két óra etetés, itatás, pihenés.

---

⁵⁴² Forrás: Benedek Elek: Szántásközben. (Vén ember naplójából). [1.] = Keleti Ujság [Kolozsvár] 5 (1922) No. 237. (okt. 19.) pp. 2–3.

⁵⁴³ eregélő = mendegélő

Ennének a tehénkék rázottat, ennék magam is, mondjuk: egy tángyér cibérét⁵⁴⁴. Aztán egy kicsit szundítanak. Újra befognám a tehénkéket s bízthatnám, amíg a Nap, a mindeneket látó áldott Nap a hegyek mögé nem hanyatlik. És mondanám a csudára egybesereglett népeknek: Ímé, ezt cselekedjétek ti is az én emlékezetemre. S valahányszor szántandjátok és bevetenditek e földet, emlékezzetek énreám! (Hiszen, fognak majd emlékezni, aratandván a kisoványodott földek csenevész kalászosait...)

Ó, áldott, öreg jószágok! Nem kell hógatnom⁵⁴⁵ őket, a föld végén megállnak szépen, várnak türelmesen, míg megváltom az ekét. Aztán elészólok: „Meg erre, meg!”, amire ők balra fordulnak s a barázdába becsületesen beleáll egyik, a „csáboli”. Indítanak, de csendes hóval megállítom.

– Szusszanjatok egy kicsit, öregeim.

Ezt ők igen jónéven veszik. Leülök a gerendélyre,⁵⁴⁶ cigarettát sodorintok, rágyújtok. A dohány egy kicsit kesernyés. Csípi a nyelvemet. A neve igen szép: Lux. Tutun Lux. Száz gramm ára 20 lej. Nyirkos, néha penészes, de még mindig jobb, ugy-e, mint gyilkos, penészes börtönben senyvedni? De valami mégsem fér a fejembe. Emlékszem, (mondtam már, hogy igen jó a memóriám) hogy egy fiatal barátom a nyáron kedveskedett nekem Bukarestből Lux-szal, s mi más volt az! Az erdélyi Lux szürke skatulyában, hol barna, hol fekete, hol vékony, hol darabos vágású. A regátbeli Lux finom, barna-piros papírskatulyában, s aranyos betűkkel rányomva: Tutun de Lux! A dohány finom vágású, szárig arany színű. Az ára ennek is – 20 lej. Hozzá: több a dohány benne. Még hozzá: a „de” hangosan kiabálja, hogy ez „nemes” dohány, uraknak való, a mi szürkéskatulyás Luxunk – így is jó nekünk erdélyi parasztoknak.

– Hé Juci, Zsófi, ne andalogjatok! Hányszor mondtam már, hogy nem vagytok poéták!

Juci, Zsófi félszeggel visszasandítanak, szánakozva sandítanak reám. Mintha mondanák: Isten őrizz, hogy poéták legyünk!

Mi is vagyok én voltaképpen? Megelégedéssel állapítom meg: amikor írok, Erdélynek, amikor szántok, magamnak vagyok ingyenes cselédje.

Vannak-e még cselédek? Én már csak egyet ismerek: ez magam vagyok. Szüntelen az az érzésem, hogy ami rosszat cseléddel, munkással szemben durva lelkű, kegyetlen szívű emberek évezredek során elkövettek, egyedül nekem kell mindazért megszenvednem. El-el-tűnődöm: hozzá kellene durvulnom a cselédi durvasághoz, mi tenger lelki fájdalomtól menteném meg magamat! Próbálgatom, próbálgatom, de csak úgy magamban. Késő, késő!

⁵⁴⁴ tángyér = tányér; cibere = savanyú leves, általában aszalt vagy friss gyümölcsből

⁵⁴⁵ hógatnom = nógatnom

⁵⁴⁶ gerendely = az eke hosszgerendája

Úgy össze-vissza, úgy agyonfinomodott a lelkem, hogy ezt már nem lehet elkérgesíteni, mint a tenyeremet. Hiszen, ha úgy hirtelen vissza lehetne zuhanni az ősemler életébe! No, no, öreg, várj csak, várj csak. Mit is mondtál? Igen, az ősemler élete...

– Hó, megállj! Erről érdemes gondolkozni ugy-e?

– Hogyne, hogyne, bíztatnak az öreg jószágok. Csak mennél hosszabb ideig, öreg gazdánk. Mennél tovább.

Leülök a gerendélyre, s addig is, míg visszaereszkedném az ősemler életébe, cigarettát sodorintok. Kísérem a cigarettafüst gomolygását, száll, száll fölfelé, aztán valahol a lebegő égben nyomtalan eltűnik. Akárhon tñnt el, bizonyos, hogy az égnek indult, mint ahogy indultam én is valaha. Szálltam, szálltam fölfelé, addig szálltam, míg szépen visszakerültem a földre, hozzá ragadtam, s már látom a közeljövendőt: lesz belőlem földhözragadt szegény ember... És látva látom, hogy megyek, szép csendesesen mendegélek visszafelé, oda, oda vissza az ősemler életéhez. Ahoz Istenem, miről ábrándoztam egykor! Valami affélét írtam a testamentumomban: volnék gazdag ember, tele építeném hazám földjét a kultúra templomaival! A kultúra... Hová tűnt a kultúra? Nemhogy templomokat építenénk számára, ami kevés megmaradt, az is szeműnk láttára omlik össze. Könyv? Álljon elé, aki szíve szerint való új könyvet olvasott mostanában! No, no nem oly fekete az ördög, mint ahogy a falra festik. Lám, én ebben az esztendőben már olvastam egy új könyvet. Könyvet, amelyet odaát írtak, ott is nyomtattak. Ez a könyv hóvirág nyílásakor jelent meg s falevelek hullására épen, egészségesen eljutott az én kicsi falumba. Két hónapig hevert a kiadó fiókjában. Akkor akadt egy jótét-lélek, aki áthozta a határon. Aztán írt nekem, hogy küldjek érte, mert ő nem bízik a postában. Nem bízik? Ej, ej, micsoda beszéd ez? Kétnapi járóföld oda-vissza a jótét-lélek városa. Na, most mit csináljak? Egyszer csak hallom, hogy egy falumbeli ember vályogvető cigányokat visz Fogarasba s keresztül megy a jótét-lélek városán. Nosza, levelet írok a jótét-léleknek, hogy csak adja át az emberemnek. Ám reggel az emberem visszahozza a levelet, hogy a cigányok rövidebb utat is tudnak Fogaras felé, erősen sajnálja, de a könyvet nem hozhatja el. Mit üzzem-fűzzem tovább e „mesét”? Levelek hullásakor baromvásár volt a jótét-lélek városában – itt a könyv. Már fel is faltam. De mit falok ezután? Ami könyvet a világháború előtt hazahoztam, mind megettem. Olyikat kétszer is. Ráfanyalodom a régi képes újságokra. Limonádé, limonádé! Lépten-nyomon Beniczkyne Bajza Lenke grófjaival találkozom – vissza, vissza inkább az ősemler életébe!

– Így a föld ma nem szántódik meg uram! – riaszt fel az öreg béres, aki a szomszéd táblán hasogatja a föld szívét.

No lám, hová jutottam. A cseléd figyelmezteti a gazdát. Ej, ej, csakugyan. Már délre jár az idő. Vajon mióta üldögelek a gerendélyen? – Hé, elé, Zsófi, Juci, ne andalogjatok, mint a gazdátok!

Megreccsen a járom, indulnak az öregek, mennek, mendegélnek, mendegélek én is az ősember felé. Barlanglakás, dorong. Ezzel fogok agyonverni valakit, vagy engem valaki... Itt még minden héten háromszor elzavar az eke mellől a posta, ott majd élhetek békében, semmit, de semmit nem fogok megtuni a szenzációkból, amiket, mire ide értek, rég elfelejtettek kincses Kolozsvárt. Ó, de jó lesz, ó de jó! Valaha régen tizennégyszer alkalmatlankodott egy héten a posta, most csak háromszor, ej, nekem ez is sok, ezt én ki nem bírom – ugy-e, Zsófi, Juci, hogy ez kibírhatatlan?

Vannak megdöbbenően nyugtalan vérű emberek, akiket dühbe gurít, hogy hetenként csak háromszor kapnak postát. Amikor aztán jön a parancsolat, hogy fiaiknak, lányaiknak, unokáiknak, akik odaátról hazavergődtek egy maréknyi hazai levegőt szippantani, 24 óra alatt vissza kell takarodniok, erre is dühbe gurulnak. Szóval: ezeknek a nyugtalan vérű embereknek így sem jó, úgy sem jó. A lassúság is dühbe gurítja, a gyorsaság is. Mindenképpen gurulnak.

Tőlem is visszatakarodott egy sereg gyerek és unoka, s áldassék érette Istennek és az édes anyaföldnek szent neve, úgy a szívemből kacagtam, hogy a könnyem is kicsordult belé. Különösen a firkász fiamon kacagtam szívem gyökeréből, aki teljes négy hónapon át folytatta a pesti görnyedezést az íróasztal mellett, ahelyett, hogy reggeltől estig róttá volna kertem útjait. De hát ő kiszámította pontosan, pesti alapossággal, hogy az utolsó két hetet a hizláló pihenésnek szenteli. Úgy kell neked, te százszor két balkezű fiú, te! S ha legalább „Kurcmélert”⁵⁴⁷ hajigálsz át magyarra! De te Balzac-regényen, meg Goethe Wilhelm Meister-én görbítéd a hátadat. Ez nem elég: Közben könyvet írtál az Olvasás művészetéről. Ohó!

– Hé, elé, Juci, Zsófi! Nem nektek kiáltottam: Ohó!

Az olvasás művészete... Hát, köszönöm neked, édes fiam, hogy vénségemre megtanítottál, miként kell kezembe venni a könyvet, hogy azt meg is értsem s a benne rejtődző szépségeket (no meg írói csalafintaságokat) meg is találjam, – de ... hol vannak a könyvek? Odaát, nálatok, talán vannak. Ideát, nálunk, bizonyosan nincsenek. Nincs, nincs, nincs!

Az olvasás művészete... Bevezetés az olvasás művészetébe... Szép, szép, de újra kérdelek: hol vannak a könyvek? Itt nincs egyéb: Kurcmáler, Kurcmáler, harmadszor is

---

⁵⁴⁷ Kurcméler = Hedwig Courtes-Mahler nevéből „magyarosítva” Kurcmélereknek nevezte a korabeli magyar nyelv a csöpögős, túlérzelmes, ponyvaregényeket.

Kurcmáler. Vagy mondjuk tán jó teli székel szájúsággal így: „Kurcmáteráj”. Ha elébb a könyvcsempészés művészetét írod meg, büszkén kiáltanám világgá: ezt az én fiam írta! Aztán – Isten neki – jöhetne az Olvasás művészete is. Mert, mondjuk, mit kezdjek én most azzal a tudománnyal, amit kéziratban olvasott könyvedből merítettem? Mi hasznát veszem, akár itt maradok a magamépítette házban, amelynek minden téglája egy-egy agyam s szívem vérével írt könyv, akár az őseim barlangjába húzódom vissza?!

– Hé, Juci, Zsófi! Mért hőköltetek meg? Nem nektek kiáltottam vissza-t! Magamnak kiáltottam. Magam akarok visszahúzódn.

– És ha nem akarsz? – sandítanak félszemmel reám. – Akarsz, nem akarsz, vissza kell húzódnod, öreg gazdánk.

– Bölcs állatok vagytok. Igazatok van. Megérdemlitek, hogy a járomból kiszabadítsalak.

A toronyban deit harangoznak. Betámolygok a házba. Asztalomon egy halom levél. Ezeket el kell olvasnom. Ezekre válaszolnom kell...

Istenem, Istenem, a barlangba de nehéz visszajutni.

Benedek Elek

Házam népével a hátsó verandára menekültünk a nyári nap perzselő tüze elől. Az unokák bágyadtan üldögéltek körülöttem, egy sem röppent az ölembe, megcirógatva fehér szakállamat, ami annyit jelent: meséljen, nagyapóka! Nem messze tőlünk, drótsövénnyel körülkerített kertben gunnyasztottak a libák, kacsák, tyúkok és csirkék. Kakas úr sem sétált fel s alá az ő népe közt, lankadt szárnnyal bóbiskolt a jázminbokor tövében. A nap már nem süttött ide, a fák árnyékba borították a kertet, de a levegő tikkasztó, fojtó volt, mint nagy vihar előtt rendszerint.

Egyszerre csak, mintha földből pattant volna ki, a veranda előtt állt az öreg Bakó András, ölében egy szomorú, csüggeteg képű gólya.

Nini, hogy megelevenedtek a gyermekek! Egyszerre kiáltotta hat torok: gólya, dója, tója! kiki a maga beszélőtudománya szerint. A következő percben már körülfogták az öreget.

– Ugy-e, bácsi, nekünk hozta?

– Hát ezt ugyan hol találta, öreg? – vettem át a szót. Hiszen, a mi vidékünkön nem tanyázik gólya.

Mondta az öreg: – Itt találtam a réten, a patak mellett, a falutól nem messze. Nézze csak az úr, mind a két szárnya el van törve.

– Ó, Istenem, Istenem, – sajnálkoztak a gyerekek. Mutassa, bácsi. Tegye le a földre.

Az öreg letette, a gólya meg egyet-kettőt lépett, félénken körülnézett, aztán hosszú piros csőrét búsan lecsüggesztette. A szárnyát nem kellett leeresztenie: erőtlen hullott a földre.

– Nagy csatája lehetett szegénynek, mondta Bakó András. Gondoltam, ide hozom, itt neki is jut egy ól, ott majd kitelel, mert bizony ez már nem vándorol el többet.

Az idősebbik unokámnak könnybe borult a szeme, s önkéntelen elrebecgte Arany János költeményéből az első szakaszt:

Árva gólya áll magában,
Egy teleknek a lábában,
Elrepülne, messze szállna,
Messze, messze tengerekre,
Hej, de el van metszve szárnya!

Megajándékoztam az öreg Bakó Andrást. Istennek ajánlott, ismét magunk maradtunk, aztán magára hagytuk törött szárnyú szegény gólyát: hadd lám, mit csinál?

Nem csinált szegény semmit, csak állt, állt, nézte búcsan a földet, tűnődött mint az Arany János gólyája, néha-néha félénken oldalt pislantott, majd felnézett a verandára: vajon nem bántjuk-e? Úgy látszik, jól sejtette Bakó András: nagy csatája volt. Kivel? miféle állattal? Kutyával? Ölyvvel? Sassal? Ki tudná? Mindegy, akárkivel. Ő már nem látja többet a melegebb hazát, itt kell átszenvednie a telet. Vajon kibírja-e?

Lassanként ébredezni kezdtek álmoságukból a baromfikert lakói is. A galambok is kiültek a „tyukpalota” első emeleti ablakába s lebámultak az idegenre. Igen, igen „tyukpalota”, melyet közvetlen a világháború előtt építtettem nagyanyóka örömére. Még kakast és tyúkot is pingáltattam rája s verset is alája:

Vándor, csudáld meg e házat,
Benne szakszerű tyukászat,
Oly szakszerű, hogy mióta
Épült e ház, nagyanyóka
– Tudjátok-e mit teszen? –
Mindennap tojást veszen.

Mondom, a galambok is lebámultak az idegenre, szép csendesen búgtak, burukkoltak, mintha mind azt kérdezték volna: vajon ki ez a nem előkelő idegen? Szóval, mind a hányan voltak, idegen volt nekik a gólya. Világ életükbe most láttak először ilyen hosszúlábú csudát: Gondoltam, közéjük teszem, hadd lám, hogyan fogadják. De meg sem mozdulhattam a helyemről, egyszerre csak feltűnt a látóhatáron a két öreg páva, udvarunk legfőbb ékessége. Amint vagy húsz lépésnyire közeledtek az árván gubbasztó gólyához, hirtelen megálltak. Láttam rajtok, hogy megütődtek, akárcsak az ember, amikor valami különöset, soha nem látottat pillant meg. Mintha ezek is kérdezték volna: vajon ki ez a szomorú idegen, ellenség-e vagy jóbarát? Megfutamodjanak-e, vagy megrohanják. Fejüket összedugták (nyilván tanácskoztak), aztán kettőt-hármat előre léptek, ismét megálltak, másodszor is összedugták a fejüket.

– Figyeljetek, gyerekek, mondtam, a pávák haditervet csinálnak.

– Csak nem támadnak ketten egy ellen? – méltatlankodott Duci.

Éva leintette.

– A muszkák tízannyian vannak, mint a magyarok s mégis rátámadtak. Pedig ők emberek. Mit akarsz a pávától?

Hát csakugyan haditervet csináltak. Szép csendesen elváltak egymástól, a nősténypáva nagy félkört csinálva s roppant óvatosan került a gólya háta mögé, aki, szegény, ijedten tipegett egy helyben; a hím páva meg szintén nagy óvatossággal lépdelt elébb, elébb. Amikor aztán ez is, az is vagy háromlépésnyire megközelítette, rettentő rikácsolással, szelet verő szárnycsattogtatással megrohanták a gyámoltalan, egész testében reszkető gólyát.

Egyszerre tört ki hat gyermek torkából a rémület, az iszonyat, a felháborodás sikoltása, magukon kívül ugráltak le a lépcsőn, hogy megvédjék a védtelen, rokkant madarat. Hiszen magam sem ültem békén a székemben, rohantam a harctérre s hamarosan megfutamítottam a gyáva támadókat.

Ám a csata ezzel nem fejeződött be. A pávák ugyan méltatlankodó rikácsolással visszahúzódtak egy orgonabokor mögé (még sem szép a gazdánktól, dokogtak magukban, hogy egy összekuszált, csúnya tollú idegennek fogja pártját s nem tart velünk, a világ legszebb tollasaival), igen, a pávák visszahúzódtak, egy orgonabokor mögé s onnét várták, lesték, mikor húzódnak vissza az első verandára. Majd elbánnak ők azzal a kopott idegennel!

De mi nem húzódtunk vissza, mert ekkor már valóságos háborús kedv tört ki a baromfikertben is. A libák, mind, a hányan voltak, a drótsövénynek rohantak, a kerek likakon kidugták a fejüket, mérgesen sziszegtek a gólya felé. A tyúkok kodácsoltak, a csirkék csipegetek, a kacsák hápogtak, de a sövényhez közel nem merészkedtek. Maga kakas úr sem volt tisztában, hogy mire határozza magát: offenzívára-e, vagy defenzívára. Végre is, felröppent egyik almafa ágára, ott szárnyát csattogtatta, élesekét kukorékolt, de nem mert kikezdeni a gólyával, pedig az, szegény, csak állt, állt egy helyben, félénken jobbra-balra pislogott: vajon honnan, merről zuhan rá a halálos csapás. Kitűnt csakhamar, hogy a kakas nagy úr az ő népe közt, vitézül szembe is száll a nálánál gyengébb kakassal, de alapjában véve gyáva ténsur, ellenben a gunár, a libacsalád feje, elszánt, vakmerő vitéz, aki nem ijed meg az árnyékától, végre is hajtja, amit egyszer fölött magában.

Két-három percig nyújtogatta a nyakát a drótlíkon át, sziszegett rettentően, de amikor látta, hogy a sziszegéssel nem ér célt, hirtelen ő is megcsinálta a haditervet. De már ez igazi haditerv volt. Becsületére vált volna a legnagyobb hadvezérnek is. Ami ezután történt, néhány pillanat műve volt. Gunár hadvezér ökegyelmessége egyszerre csak visszakapta kinyújtott nyakát, utána húsz főnyi serege, a következő pillanatban viasszaladtak a sövénytől vagy harminclépésnyire, ott csatarendben álltak, elől Gunár hadvezér, aztán mintegy vezényszóra meglebbent a libasereg szárnya, nehéz testükkel felemelkedtek a levegőbe, fülsiketítő

gágogással átrepültek a sövényen, az udvaron leszálltak, közrefogták a szerencsétlen gólyát és bizony mondom, ha ostorral közbe nem lépek, ez a csata lett volna a világ legcsúnyább csatája: huszonegy liba egy töröttszárnyú gólya ellen!

Ez a csata mindnyájunkat felizgatott. Most már mit csináljunk ezzel a boldogtalan teremtéssel, hová rejtjük, hogy ezeknek az irigy, rosszmájú szárnyasoknak útjában ne legyen. Elzárjuk külön, fogságra vessük? Hiszen, ennél jobb a halál.

Hosszú kínos csönd állt be és egyszerre megszólalt Duci:

– Nagypóka, mondok valamit!

– Jól meggondold, fiam, mielőtt kimondanád.

– Meggondoltam. Várjuk meg, amíg a tyúkok elülnek, amikor aztán besötétedik, eresszük közéjük a gólyát.

– Mondasz valamit, kicsi gazdám.

Úgy cselekedtünk. Oly csendesen eresztettük be a gólyát a vaksötét tyúkpalotába, hogy egy tyúk sem riadt fel. Sőt még kakas úr sem.

Reggel, alig virradt, talpon volt a ház népe. Kíváncsian vártuk, mit szólnak a tyúkok, amikor a gólya az ő társaságukban megjelent a baromfikertben. Hát, nem szóltak azok semmit, de semmit. Az ő jámbor, rövid eszüknek elég volt egy éjszaka, hogy maguk közé tartozónak nézzék a gólyát. De még most jön az igazi csuda. Amikor a libák a tyúkok seregében látták a gólyát, sziszegés nélkül vették tudomásul. Miután egy társaság befogadta, hát befogadták ők is. Harmadnap ugyanígy cselekedtek a büszke pávák is.

Akár az emberek.

Benedek Elek

Szántásközben [2.]

(Vén ember naplójából)⁵⁴⁹

„Télapó megrázta fehér szakállát, s erdő, mező elfehéredett. Az édes anyaföld szántatlan került hólepel alá. Az őszi szántás jövő őszre maradt.” Mint Petőfi nemesének kardját a fogason, rozsdá marja az ekevasat is a szín alatt. Mit kezdjen most a magam fajta vén ember? Ha nem mendégélhet az eke után, behúzódik a meleg szobába, olvasgat, meg változatosság okáért papíroson szántogat. Szóval: nem fog ki rajtam télapó, így vagy úgy, szántogatok.

Aki olvasta, tán nem feledte, milyen csavargós úton jutott könyvespolcomra egy könyv, mely virágfakadáskor indult el Budapestről s levelek hullására szerencsésen megérkezett. S lám, csak az imént hullatták el kertem fái sárga-pirosra szomorodott leveleiket, s azóta mekkorát haladt a világ: egyszerre két új könyv hullott asztalomra, máig is azt hiszem, – egyenest az égből. De az sem lehetetlen, hogy a pokol fenekéről ugrottak föl az asztalomra, mert a Pokol költőjének, annak a bizonyos Dantenak nevét viselő társaság adta ki e könyveket. Műveltség a főcíme, s a hozzám leszállott (vagy felugrott?) könyveké: Irodalmi miniatűrök. Mennyi nagy név sorakozik a borítéklapon! Sok idegen, kevés magyar, de a magyarokét (ha igaz) úgyis ismerjük, aztán gavallér nép volnánk vagy mi – Isten hozott közénk, idegen országok nagy szülöttjei – ismerkedjünk. Világos, hogy először végigfuttatok a neveken. Ihol: Ady, Carducci, Dosztojevszkij, Hauptmann, Kipling, S. Lagerlöf, T. Mann, Romain Rolland, Shaw, Svinburne, Wells, Browning, France, Maeterlinck, George, Ibsen, Babits, Móricz, Tolsztoj. És egyszerre futtatok végig ama magyar írók nevén is, akiknek az ismerkedést s az ismeretség megújítását köszönhetem. Nem is álmodjátok, hogy a miniatűrök írói közt kinek nevébe akaszkodik legerősebben Tutun Lux füstjétől fátyolos szemem s pihen meg rajta megilletődött lelkem hosszan, sokáig.

Álljunk meg egy pillanatra e név: Király György neve előtt. Ugy-e, nyájas olvasók, ti kilencszázkilencvenkilencek a minden ezrek között, most halljátok először e nevet? Nem csudálom. Ez a vézna, sápadt arcú, a halálnak már ifjúkora hajnalán eljegyzett „írótudós”, aki az új nemzedék válogatott csapatjában tán a legteljesebb fegyverzettel indult a magyar művelődés, az előbbre lépés szolgálatába, ezredrészét sem hódította meg annak a nagy, annak a nem látható, de létező közönségnek, melynek asztalára szekérszám szállították –, hogy

---

⁵⁴⁹ Forrás: Benedek Elek: Szántásközben. (Vén ember naplójából). [2.] = Keleti Ujság [Kolozsvár] 5 (1922) No. 269. (nov. 28.) pp. 2–3.

gyilkos kedvemben is csak egy nevet említsek – Drasche Lázár Alfréd ömértóságának Beniczky Lenke ökegyelmességére emlékeztető regényeit.

Egyszer valamelyik kiadóm kezembe nyomott egy Drasche-regényt: olvassam el. – Nos, el tetszett olvasni? Kérdezte napok múltán. – El. – Nos? – Nem író. A kiadó diadalmasan vezetett az utcára nyíló ablakhoz. – Látja, kérem, azt a nagy, hosszú szekeret? Most indul a pályaudvarhoz. Csupa Drasche-regényt visz! Erre mondanám én igen nyugodtan, amint következik: Ha innen a keleti- meg a nyugoti pályaudvarig, hozzá veszem: a déli vasút pályaudvaráig, mind ilyen szekerek állanak s azokon mind Drasche-regények, akkor is csak azt mondanám: nem író.

A Király György írásműveinek szállításához még csak kétkerekű targonca sem kellett, de ez az ifjú, esküszöm az élő Istenre, író – volt. Volt, volt, volt. És most olyasvalami következik, amire hitetlenül rázzák majd a fejüket mindazok, akik az én delejességgel kapcsolatos, szere-száma nincs eseteimet nem ismerik. A nyár legelején, magam ültette tábláskán – ne tessék hitetlenkedni! – fuszulykát kapálgattam, s kapálgatás közben egyszerre csak, ide-oda kalandoztatás után, a Tisza-Duna közé röppent a gondolatom. És felsóhajtok magamban: Milyen gazdag ország ez a Magyarország, hogy nincs szüksége a Babits Mihályokra, a Király Györgyökre! S ím, az nap jön a posta, levelet hoz a fiamtól, s ez a levél végig a régi siratókra emlékeztető sirató ének: Meghalt Király György! Ma temették. Halála előtt való nap fejezte be tanulmányát Móricz Zsigmondról. Hónapok óta már csak a pamlagon feküdve tudott írni. Valami különös, csodálatos fekvést eszelt ki szegény, a pamlag mellé állított szék volt az íróasztala. A tüdővészeselek hitével hitt az életben... A Nyugat külön számot szentelt neki. Az írók tiszteletdíjukról mind lemondtak a gyámolító nélkül maradt özvegy édesanya javára...

A „hirtelen-nem találom” levél száraz töredéke e néhány sor. De nem is a sirató levél a fontos, hanem hogy Király Györgyre nem volt szükség. Ez a tetőtől talpig magyar lelkű ifjú abból a kevés számú gárdából való, mely meghal, de el nem árulja hitét. Ő egy szebb, egy jobb világról álmódzott s e szebb és jobb világ eljövételének szolgálatába állította csodálatosan széleskörű tudását s Isten kegyelméből nyert írói talentumát. A XX. század uralkodó eszméi közt a leguralkodóbb, a Gyűlölet, – ha ugyan eszmének nevezhető az Isten képére teremtette ember lelkének ez az elfajzása – az ő tiszta, szelíd, a Szép kultuszában finomodott lelkét meg nem mérgezte.

A világháború fergetege előtt és alatt, a forradalom, a vörös, a fehér, a fekete világ zűrzavaros, fejvesztett, gyenge és silány lelkeket jobbra-balra táncoltató napjaiban az maradt Király György, ami volt mindig: a magyar művelődés, a magyar előbbre lépés lánglelkű

apostola. Háború ide, háború oda, forradalom ide, forradalom oda, proletárdiktatúra ide, proletárdiktatúra oda, – mi köze neki mindezekhez, amikor ő lelkében a magasabb rendű kultúra szolgálatára esküdött föl? Vétett-e hazája ellen azzal, ha ezt a kultúrát egy lépcsőfokkal magasabb katedráról abban a gyászos emlékű időben hirdeté, amikor velem együtt sok, bizony nem maradi ember „nem lelé honját a hazában”? De igazolnom kell vizsgáló bírait az utókor előtt: ezek mindenféle jóakaratóan furfangos kérdésekben próbálták megtartani annak a katedrának, melynek dísz akkor a nagy Riedl Frigyes neve adott s melynek most az ő neve adhatna dísz, ha nem oly kegyetlen iránta a halál, amely kegyetlen volt ez a szelídlelkű ember önmaga iránt. Óáltala, őmiatta ugyan egy csepp vér sem fertőzteti meg a magyar földet, de álmodozását a szebb, a jobb világról meg nem tagadta – kimondták rá a megbélyegző ítéletet.

A nagy Riedl Frigyesnek legkedvesebb tanítványa volt Király György. Jézust a tanítványai vették le a keresztfáról, ennek megfordítottjára készült titkon Riedl mester: le akarta venni a keresztfáról kedves tanítványát... De a mester végigrepedt, lyukas cipőben kísért ki a sáros, lucskos úton édesanyját a temetőbe, – ez az út volt az utolsó útja... Így maradt két sötét folt a magyar kultúra történetének lapján: a mester lyukas cipője az egyik, a tanítvány keresztre feszítése a másik.

Ezt a két foltot a szentelt víz sem mossa le.

Benedek Elek

AZ ÍRÁSOKBAN SZEREPLŐ JELENTŐSEBB SZEMÉLYEK NÉVJEGYZÉKE, NÉHÁNY BIOGRÁFIAI ADATTAL

Ábrányi Emil (1820–1850) költő, újságíró, műfordító. Műfordításai maradandó értékűek. Több napilapnak is a munkatársa volt. 1889-ben a keceli kerület országgyűlési képviselőjévé választották függetlenségi programmal.

Ágai Adolf (1836–1916) legismertebb írói álnevé: **Csicseri Bors**. A Borszem Jankó humorisztikus élc lap alapítója és szerkesztője, a Kisfaludy Társaság tagja. A modern magyar élc megteremtője.

Agliceriu, Remus az 1890-es években temesvár-meháliai népiskolai tanár. Ismertebb tárcafordításai 1905-ben a *'Délmagyarországi Közlemények'*-ben jelentek meg.

Alexander Bernát (1850–1927) esztéta, filozófiai író, egyetemi tanár, akadémikus. 1892-től a színiiskola dramaturgiai tanszékének előadója, majd 1904–1919 között a budapesti Tudományegyetem első filozófiatörténet professzora. 1915–1919-ig az *'Athenaeum'* c. filozófiai folyóirat főszerkesztője.

Ambrus Zoltán (1861–1932) író, színész, akadémikus. Spectator írói álneven vált ismerté, számos színikritikája, tárcája, vígjátéka jelent meg különböző lapokban ill. önálló kiadásban. 1882–1897-ig a Magyar Földhitelintézet tisztviselője, 1897–1917 között kizárólag írásaiból élt, 1917–1923-ig a Nemzeti Színház igazgatója.

Apponyi Albert (1846–1933) nagybirtokos, politikus, akadémikus, 63 éven át parlamenti képviselő, 1901–1903 között a képviselőház elnöke, 1906–1910-ig és 1917–1918-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az I. világháború után a magyar béke delegáció vezetője. Kitűnt nagy nyelvtudásával és szónoki képességével.

Balás Béla tanító, tanítóképző-intézeti főigazgató. A dévai, a zilahi, majd a jászberényi állami tanítóképző tanára, utóbbinak 1921-től igazgatója volt.

Balassa János (1814–1868) sebész és szülész, cs. kir. tanácsos, egyetemi tanár, az MTA tiszteleti tagja. A magyar orvostudomány egyik kimagasló alakja.

Balogh Vilmos 1851-ben született. Jogot végzett, 1874-től földművelési minisztériumban dolgozott az 1880-as évek közepétől osztálytanácsosként. 1885-ben mint az Országos Általános Kiállítás titkára működött.

Bánffy Dezső (1843–1911) politikus, nagybirtokos, 1895–1899 között miniszterelnök. Több alkalommal országgyűlési képviselő.

Bánffy Dezső, báró (1843–1911) politikus, nagybirtokos, 1895–1899 között miniszterelnök.

Bárány Ignác (1833–1882) tanár, tanítóképző-intézeti igazgató, tankönyvíró. 1858-tól szegedi, 1861-től pesti tanítóképző-intézeti tanár, 1869-től a csurgói, 1879-től a csáktornyai tanítóképző-intézet igazgatója. Elsősorban olvasókönyveket és magyar nyelvtankönyveket írt.

Baross Gábor (1848–1892) jogász, politikus. A magyar közlekedésügy reformálója. Többször volt országgyűlési képviselő. 1886-tól közmunka- és közlekedésügyi, majd kereskedelemügyi miniszter, 1889-ben belügyminiszter. „Vasminiszter”-nek titulálták.

Bay György (1792–1849) királyi tanácsos, hétszemélynök és alnádor. 1825-től főszolgabíró Bereg megyében, majd 1832–1841 között alispán. Hétszemélynöki (septemviri) tisztségét, alországbírói és alnádori tisztségével egy időben 1841–1849 között töltötte be.

Bedő Albert (1839–1918) erdész, országos főerdőmester, miniszteri tanácsos, akadémikus. Az Országos Erdészeti Egyesület első alelnöke, az 1879-es erdőtörvény kidolgozója.

Beöthy Zsolt (1848–1922) író, irodalomtörténész, esztéta, kritikus, egyetemi tanár, akadémikus, 1903-tól 1918-ig a főrendiház tagja. 1900–1921-ig a Kisfaludy Társaság elnöke. Színikritikáinak nagy része a *'Nemzeti Hírlap'*-ban és a *'Pesti Napló'*-ban jelent meg.

Berzeviczy Albert (1853–1936) esztéta, történétíró, akadémikus, konzervatív kultúrpolitikus, a képviselőház egyik alelnöke. 1903–1905 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1905–1936-ig az MTA elnöke.

Berzsenyi Dániel (1776–1836) író, költő, akadémikus. Sopronban tanult, majd katonának állt, 1799-től önállóan gazdálkodott. Sokáig csak az asztalfióknak írt, 1803-ban fedezték fel tehetségét, 1813-ban jelent meg első verseskötete. 1830-ban az MTA tagjává választották.

Bethlen András gróf (1847–1897) politikus. 1873–1882 között szabadelvű párti országgyűlési képviselő. 1890–1894-ig földművelésügyi miniszter.

Bethlen Gábor (1580–1629) Erdély fejedelme 1613-tól haláláig.

Bobula János (1844–1903) építész, építészeti szakíró. 1892-től 1897-ig országgyűlési képviselő szabadelvű párti programmal.

Bokor József (1843–1917) tanár, 1868-tól a sárospataki főiskola tanára. 1885-től a neveléstörténet rk. tanára a budapesti Tudományegyetemen. A *'Pallas Nagy Lexikoná'*-nak főszerkesztője volt. 1901-ben megalapította a Magyar Filozófiai Társaságot, amelynek alelnöke lett.

Boros György (1855–1941) 1879-től a kolozsvári unitárius kollégium tanára. A Dávid Ferenc Egylet indítványozója, majd annak megalakulása után titkára, később ügyvezető alelnöke. 1928–1938 között püspök. Több egyházi lap – pl. a *'Fiatalság barátja'*, *'Unitárius Közlöny'* stb. – szerkesztője. Egyháztörténeti és hittani tanulmányai a *'Keresztény Magvető'*-ben jelentek meg.

Böngérfi János [Bingenheimer] (1859–1950) tanító, ifjúsági író. Írásai pedagógiai lapokban jelentek meg. Számos tankönyvet, tanári segédkönyvet is írt. 1901–1903 között az *'Evangélikus Családi Lap'*-ot szerkesztette.

Brandt József (1838–1912) orvos, egyetemi tanár. Az 1866-os háborúban Veronában műtőfőnök. 1867-től a kolozsvári Orvos-sebészeti tanintézetben a sebészet és szemészet helyettes, 1871-től a sebészet ny. r. tanára, 1872–1905-ig a kolozsvári egyetem orvosi karán a sebészet professzora.

Brassai Sámuel (?1800–1897) nyelvész, filozófus, biológus, matematikus, egyetemi tanár, akadémikus. Az Erdélyi Múzeum-Egylet igazgatója. 1837 és 1848 között a kolozsvári unitárius kollégium tanára. 1872–1883-ig – nyugalomba vonulásáig – a kolozsvári egyetemen

az elemi matematika professzora, de tartott nyelvészeti stúdiumokat is. Tanulmányai, kutatásai jelentek meg a természet- és a bölcséleti tudományok szinte minden területéről.

Bukovics [Bukovits] Gyula (? –1914) építész, mérnökkari százados. A Magyar Mérnök- és Építész Egylet egyik alapítója.

Byron, George Gordon (1788–1824) angol költő.

Casimir-Périer, Jean Paul Pierre (1847–1907) politikus, 1893–1894 között a Francia Köztársaság miniszterelnöke, s még ugyanabban az évben köztársasági elnökké választották, amely tisztségéről 1895-ben lemondott.

Csáky Albin, gróf (1841–1912) politikus, 1888–1894-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az 1890-es ún. „elkeresztelési rendelet”-e indította el az egyházpolitikai harcot. 1894-ben az iskolai tanulóknak megtiltotta, hogy részt vegyenek Kossuth Lajos temetésén. 1900-tól több alkalommal a főrendiház elnöke. A Magyarországi Kárpát Egyesület elnökeként előmozdította a Magas-Tátra idegenforgalmát.

Csicseri Bors lásd: Ágai Adolf

Deil Jenő (1846–1908) jogász, újságíró. A kassai kereskedelmi és iparkamara titkára, a Felsőmagyarországi Múzeumegylet alapítója és több éven át választmányi tagja.

Dóczy Lajos (1845–1919) költő, drámaíró, újságíró.

Engel Imre (1842–1907) orvos. Hosszú időn keresztül Marosvásárhely főorvosa, a közegészségügy területén elévülhetetlen szolgálatokat tett.

Enyedy Lukács [Eisenstädter] (1845–1906) 1884-től országgyűlési képviselő, pénzügyminisztériumi osztálytanácsos.

Eötvös Károly (1842–1916) író, újságíró, ügyvéd, politikus. A tiszaezlári perben az ártatlanul vádlottak védőügyvédje. 1872-től több alkalommal országgyűlési képviselő. Irányi Dániel halála után a '48-as Függetlenségi Párt elnöke, majd amikor pártjával az aktuális politikai kérdésekben nem értett egyet lemondott tisztségéről. Később, volt független képviselő és más pártok tagja is.

Eötvös Loránd, báró (1848–1919) világhírű fizikus, egyetemi tanár, akadémikus. Hazai és külföldi tanulmányai után 1875-ben a budapesti Tudományegyetemen a kísérleti fizika professzora. 1899–1905 között az MTA elnöke. 1891-től elnöke az általa alapított Matematikai és Fizikai Társulatnak.

Erdélyi János (1814–1868) költő, újságíró, kritikus, esztéta, filozófus, népköltési gyűjtő, akadémikus. Különösen esztétikai, irodalomelméleti és kritikai munkái jelentősek.

Fábián Gábor (1795–1877) ügyvéd, író, műfordító. 1865–1869 között országgyűlési képviselő.

Faludi János [Fuchs] (1836–1907) tanító, tankönyvíró. 1861-től pesti tanító, miközben miniszteri hivatalnok is volt. Különböző tankönyvei – melyek száma több tucatra rúg – felölelik a korabeli tantárgyak többségét.

Farkas Lajos (1841–1921) jogász, egyetemi tanár, akadémikus. 1869-től a nagyszebeni jogakadémián a római jog előadója; 1873-tól a kolozsvári egyetemen a római jog professzora. Döntő szerepet játszott Kolozsvár Erdélyben betöltött kulturális elsősége megőrzésében és ápolásában.

Felméri Albert (1856–1904) állami tanítóképző-intézeti tanár. (Felméri Lajos testvéröccse.) Tanítói oklevelét Székelykeresztúron megszerezvén először Csíkszeredában, majd Nagyrőcén nép- és polgári iskolákban, utóbb a kiskunfélegyházi, a csáktornyai, 1896-tól pedig a kolozsvári tanítóképzőben tanított.

Felméri Lajos (1840–1894) egyetemi tanár. 1872-től a kolozsvári egyetem első neveléstudomány professzora. 1882-ben kinevezték az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnökévé. 1885-től tevékenyen részt vett az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület létrehozásában. 1886-ban az Erdélyi Múzeum-Egyesület bölcsélet-, nyelv- és történettudományi szakosztálya alelnökévé választották.

Felméri Mózes (1845–1894) állami tanítóképző-intézeti tanár. (Felméri Lajos testvéröccse.) Tanulmányai befejezése után Fogarasban népiskolai tanító, 1872-től a székelykeresztúri állami tanítóképző-intézetben a rajz, írás és a testnevelés tanára. A népiskolai rajztanításhoz több segédeszközt is szerkesztett.

Felsőbüki Nagy Pál (1777–1857) politikus, akadémikus. Országgyűlési követként 1807-ben harcba szállt a jobbágyság terheinek enyhítéséért, a nemzet politikai, gazdasági és nyelvi jogaiért. Az 1825-ös országgyűlésen a nyelv védelme érdekében elmondott beszédének köszönhetően – Széchenyi István gróf kezdeményezésére – létrejött a Magyar Tudományos Akadémia. 1830-tól az országgyűléseken a haladó ellenzékkel szemben számos kérdésben a kormányt támogatta.

Fenyvessy Ferenc (1855–1903) ügyvéd, újságíró, lapszerkesztő. 1881-ben országgyűlési képviselővé választották.

Ferenc Ferdinánd, Habsburg-Lotharingiai (1863–1914) főherceg, trónörökös. Unokaöccse, Rudolf koronaherceg öngyilkossága (1889) és édesapja, Károly Lajos főherceg halála után 1896-tól az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse. Elsősorban a birodalom hadügyei érdekelték. Az 1914-ben Szarajevóban ellene elkövetett merénylettel vette kezdetét az I. világháború.

Festetics György, gróf (1755–1819) nagybirtokos, a magyar tudományosság pártolója és egyik előmozdítója. A keszthelyi Georgikon alapítója.

Festetics György, gróf (1815–1883) nagybirtokos, politikus, főudvarmester. 1864-től az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, 1867–1871-ig a király személye körüli miniszter.

Fésüs György (1841–1914) jogász, jogakadémiai tanár. 1873-tól a pozsonyi jogakadémián tanított egyetemes európai- és egyházjogot, valamint magyar jogtörténetet.

Fodor József (1843–1901) orvos, egyetemi tanár. Fáradhatatlanul dolgozott az ország közegészségügyi viszonyainak javításán. Az iskolaorvosi és egészségügyi intézményt ő honosította meg. 1885-ben felfedezte a vérsavó baktériumölő hatását, s ezért méltán tekintik a szérumterápia előfutárának. 1872-től a kolozsvári egyetemen, 1874-től a budapesti Tudományegyetemen az akkor felállított közegészségtudományi tanszék professzora, egyben a higienikus intézet igazgatója.

Fogarassy Mihály (1800–1882) erdélyi katolikus püspök 1864-től. 1842-ben ő készítette el a Szent István Társulat tervezetét, amelynek 1853-ig igazgatója volt.

Futtaky Gyula (1850–1895) újságíró, szerkesztő. Jogi tanulmányainak elvégzése után a *'Reform'*, a *'Pesti Napló'*, majd a *'Pester Lloyd'* szerkesztőségében, később a *'Pester'*

Correspondenz’-nél dolgozott. 1875-ben alapította a *’Budapester Correspondenz*’ és a *’Budapesti Tudósító*’ nyomtatott újságokat, amelyek a kormány felhivatalos orgánjai lettek.

Gabányi Árpád (1855–1915) színész, író. A színiiskola elvégzése után vidéki színházakban (Kassán, Kolozsvárott) játszott, 1884-től a Nemzeti Színház tagja, majd 1909-től örökös tagja. Színműveket, monológokat, elbeszéléseket is írt.

Gál Gyula (1866–1945) színész, a színiiskola tanára. Kora ismert karakterszínésze. 1882-től Kassán, majd Kolozsvárott játszott, 1896-tól a budapesti Vígszínház szerződtette, 1901-től a Nemzeti Színház tagja, ahol örökös tagságot is kapott.

Gárdonyi Géza [Ziegler] (1863–1922) író, akadémikus. Tanulmányai befejeztével dunántúli falvakban, majd Győrött, Szegeden és Aradon tanítószkodott. Ezután lett Budapesten újságíró. Irodalmi sikerei után Egerbe vonult vissza.

Gáspár János (1816–1892) királyi tanácsos, tanfelügyelő. 1856–1869 között a kolozsvári ev. református teológiai főiskola igazgatója. Népiskolai tankönyvei és kézikönyvei az 1840-es évek végétől jelentek meg, amelyek újabb és újabb kiadásai évtizedeken át forgalomban voltak.

Gáti György [Glatz] tanító, újságíró, elemi iskolai igazgató Budapesten. 1889-től 1893-ig a *’Magyar Paedagógiai Szemle*’, 1891–1893 között *’A Tanítók szava*’ c. lap szerkesztője.

Gerlóczy Károly (1853–1900) Budapest első alpolgármestere (1873–1892). Az 1881-es és 1892-es népszámlálás megszervezője.

Glatz György lásd: Gáti György

Gozsdu Elek (1849–1919) író, ügyvéd, kir. főügyész.

Greguss Ágost (1825–1882) író, esztéta, egyetemi tanár, akadémikus. 1870-től a pesti Tudományegyetemen az esztétika professzora. 1860-tól 1879-ig a Kisfaludy Társaság titkára, majd haláláig alelnöke. A *’Pesti Napló*’ munkatársa, az *’Országgyűlési Napló*’ szerkesztője volt. *’Rendszeres széptan*’ c. munkája kora magyar esztétikájának meghatározó írása.

Greguss Ágost (1825–1882) író, esztéta, kritikus, egyetemi tanár, akadémikus. 1870-től a pesti egyetemen az esztétika tanára.

Groó Vilmos (1843–1906?) tanító, tanfelügyelő, tankönyvíró. 1876 és 1886 között legalább 30 új szakiskolát szervezett. Több mint másfélszáz iskolába vezette be a rajztanítást, s száz fölötti azon iskolák száma is, ahol a fő cél a kézimunka és a háziipar elemeinek elsajátíttatása volt. Az így megszerzett tudás később sok embernek biztosított megélhetést.

Grünwald Béla (1839–1891) politikus, publicista, történész, akadémikus. 1878-tól országgyűlési képviselő. Életének nagy részét a pánszlávizmus elleni harc töltötte ki, ugyanakkor sokat tett a „tót” közművelődésért, melynek érdekében szlovákul is megtanult. 1891. május 4-én Franciaországban önkéntes véget életének.

György Aladár (1844–1906) író, fordító, 1871–1882 között *’A Hon*’ c. napilap, ezt követően az Országos Statisztikai Hivatal munkatársa. Művelődéstörténeti, könyvtártudományi nevelés és oktatásügyi cikkeket és tanulmányokat írt, s foglalkozott a munkásvédelem kérdésével is. 1875-től húsz éven keresztül szerkesztette a *’Tanítók Zsebnaptára*’-t.

Győry Vilmos (1838–1885) író, költő, műfordító, akadémikus, evangélikus lelkész.

Gyulai Pál (1826–1909) író, költő, irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, akadémikus. 1876-tól a főrendiház tagja. 1858-tól a kolozsvári ev. ref. főiskola tanára, 1875-től a budapesti Tudományegyetem irodalomtörténet professzora. 1873-tól a Kisfaludy Társaság másodelnöke, egyben a *'Budapesti Szemle'* szerkesztője.

Halász Imre (1841–1918) újságíró, kora kiváló publicistája. 1871-ben a miniszteri sajtóiroda vezetője.

Herczeg Ferenc (1863–1954) író, újságíró, akadémikus. 1927-től a felsőház tagja. Német anyanyelvű volt, csak a gimnáziumban tanult meg magyarul. 1891-ben lépett az újságírói pályára. Kezdetben a *'Budapesti Hirlap'* munkatársa, majd 1894-ben megindította és 1944-ig szerkesztette az *'Új Idők'* c. szépirodalmi hetilapot. 1903-ban egyik alapítója, egyben főmunkatársa *'Az Újság'* c. lapnak. 1904–1920-ig a Petőfi Társaság elnöke. 1945-től visszavonultan élt.

Herman Ottó (1835–1914) természettudós, néprajzkutató, régész, politikus. A magyar tudományos madártan megalapítója. 1877-ben megindította a *'Természettudományi Füzetek'* c. folyóiratot. 1893-ban létrehozta Magyar Ornitológiai Központot, s elindította annak folyóiratát. Ő állította össze az 1896-os Millenniumi Kiállítás néprajzi anyagát. Legértékesebb művei a K. M. Természettudományi Társulat gondozásában jelentek meg.

Heuffel Adolf (? – ?) mérnök, a Székesfőváros középítési igazgatója.

Hieronymi Károly (1836–1911) mérnök, konzervatív politikus. 1875-től országgyűlési képviselő. 1882-től az Osztrák–magyar államvasutak magyarországi igazgatója. 1875-től szabadelvű párti képviselő. 1892–1895 között belügyminiszter. 1903–1905 és 1910-től haláláig kereskedelmi miniszter.

Hoffmann Pál (1831–1907) jogász, egyetemi tanár, akadémikus. 1865–1892-ig a pesti egyetemen a római jog tanára. 1865-től több alkalommal országgyűlési képviselő.

Holló Barnabás (1865–1917) szobrász.

Horánszky Nándor (1838–1902) jogász, politikus. Elsősorban gazdasági, pénzügyi kérdésekkel foglalkozott. 1872-től országgyűlési képviselő, 1875-ben csatlakozott a Szabadelvű Párthoz, majd 1878-ban az Egyesült Ellenzékhez (1892-től Nemzeti Párt, amelynek 1891-től elnöke volt).

Horvát Boldizsár (1822–1898) jogász, politikus. 1865-től országgyűlési képviselő, 1867–1871-ig igazságügyminiszter.

Horváth Gyula (1843–1897) újságíró, 1889-től rövid ideig a képviselőház alelnöke. Kormánybiztosként részt vett a szegedi árvíz utáni újjáépítés megszervezésében és az alföldi árvizek elhárításában. 1891-ben megalapította a *'Magyar Hirlap'*-ot, amely rövidesen az ország egyik legnépszerűbb napilapjává vált. Lapja függetlensége érdekében kilépett a Szabadelvű Pártból. Vezércikkeiben főképp nemzetiségi és munkáskérdéssel foglalkozott.

Hunfalvy Pál (1810–1891) nyelvész, történetíró, etnográfus, akadémikus. 1865–67 között a képviselőház, 1867-től a főrendiház tagja. A Magyar Néprajzi Társaság elnöke.

Ignotus [Veigelsberg Hugó] (1869–1949) író, költő, kritikus. Kezdetben a *'Magyar Hirlap'* munkatársa, majd írásai *'A Hét'*-ben és a *'Nyugat'*-ban jelentek meg, utóbbinak 1908–1930-ig főszerkesztője is volt. Eleinte inkább szépirodalmi téren működött, később társadalmi, irodalompolitikai, esztétikai és kritikai cikkei keltettek feltűnést. 1919 után emigrációba

vonult, de továbbra is beleszólt a magyar irodalom ügyeibe. 1948-ban tért vissza Magyarországra.

Ipolyi Arnold (1823–1886) püspök, történész, akadémikus. Az ipar, a művészet és a magyar közművelődés előmozdítására sokat áldozott állomáshelyein.

Irányi Dániel (1822–1892) politikus, jogász, képviselő. Jelentős szerepe volt az 1848-as márciusi eseményekben. 1868-tól haláláig országgyűlési képviselő, 1869-től az '48-as Párt, majd a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke.

Jancsó Benedek (1854–1930) író, újságíró, történész, akadémikus. A román-kérdés ismerője. Tanulmányai befejezése után 1887-től Budapesten középiskolai tanár, 1895–1899 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott. Munkatársa volt a *'Budapesti Hírlap'*-nak és egyidőben a *'Nemzeti Iskola'*-nak is. 1917–1918-ban a bukaresti osztrák–magyar parancsnokság nemzetiségügyi előadója.

Jendrassik Jenő (1824–1891) fiziológus, egyetemi tanár, akadémikus. 1860-tól a pesti egyetemen az élettan tanára, 1884–85-ben ugyanitt rektor. Az orvosi fizika első magyarországi művelője.

Joachim József (1831–1907) hegedűművész, karmester, zeneszerző. 1868-tól 1905-ig a Berlini Zeneakadémia – sorrendben első, alapító – igazgatója.

József főherceg (József Károly Lajos) (1833–1905) császári és királyi főherceg, a magyar kir. honvédség főparancsnoka, lovassági tábornok. Az MTA tiszteleti tagja, több magyar egyetem díszdoktorává fogadta. Katonai érdemein túl magyar érzelműsége és a magyar társadalmi, tudományos, kulturális és művelődési életben betöltött szerepe miatt is vált méltán népszerűvé a magyarság körében.

József nádor, Habsburg-Toszkáni (1776–1847) főherceg. 1796-tól haláláig Magyarország nádora. Megtanult magyarul, aminek nyomán hamar megkedvelték. Sokat tett az ország gazdasági és kulturális felemelkedéséért. Jelentősen hozzájárult az MTA alapításához, ő kezdeményezte a gellérthegyi egyetemi csillagda és a Magyar Ludovika Akadémia építését. Szorgalmazta az Ipartanoda felállítását.

Kakújai Károly tanító, tanfelügyelő, tankönyvíró. Csongrád, Fogaras és Brassó megye tanfelügyelője volt. Pedagógiai és tanügyi írásokat közölt különböző lapokban.

Kamermayer Károly (1829–1897) Budapest első polgármestere (1873–1896). Polgármestersége alatt indult meg Budapest világvárossá fejlődése.

Károlyi Gyula gróf (1837–1890) császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos (1884). Az 1872–1875-ös és az 1875–1878-as országgyűléseken képviselő, később a főrendiház tagja. 1881-től elnöke volt a magyar írók segélyegylete felügyelő bizottságának.

Kárpáti Béla [Skimina] (1861–1920) tanító, Budapesten kereskedelmi iskolai igazgató, tankönyvíró, törvényszéki és árvaszéki írásszakértő. Alapító tagja a Budapesti Kerékpáros Szövetségnek, a Magyar Labdarúgó Szövetségnek és elnöke volt az FTC-nek is.

Kemény János (1607–1662) erdélyi fejedelem. Bethlen Gábor udvarában tanulta a hadiszolgálatot. II. Rákóczi György idején már hadvezér, 1657-ben részt vett annak végzetes lengyelországi hadjáratában. 1661-ben a rendek erdélyi fejedelemmé választották, de a Porta nem ismerte el, s Apafi Mihályt tette meg fejedelemmé. A török haddal vívott nagyszőllősi csatában vesztette életét. Önéletírása értékes mű.

Kerkapoly Károly (1824–1891) politikus, közgazdász, egyetemi tanár, akadémikus. 1865-től Deák-párti programmal országgyűlési képviselő. 1870–1873 között pénzügyminiszter. 1878-ban lemond képviselői mandátumáról. 1873-tól a budapesti Tudományegyetemen az államtan tanára.

Klamarik János (1832–1898) tanár, bölcsészdoktor, miniszteri tanácsos, c. államtitkár. 1876-tól a beszercebányai tankerület főigazgatója. 1883-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott, ahol 1889-ben miniszteri tanácsossá nevezték ki. Sokat tett a magyar középiskolai rendszer újjászervezéséért (érettségi vizsga, iskolaorvosi intézmény, középiskolai rendtartás stb.). 1894-ben közpályán való szolgálatának 40. évfordulóját a középiskolai tanári karral megünnepeeltette, és kétnapos iskolaszünetet rendeltetett el.

Kleszner Albert (1853–1924) 1881-től az Egyetemi Nyomda igazgatója.

Koburg (Coburg) herceg (Koburg Fülöp) (1844–1921) császári és királyi lovassági tábornok, a főrendiház tagja. József főherceg sógora. Párizsban született, majd a családjával hamarosan Bécsbe költözött. Nyaranként a magyarországi birtokain tartózkodott. 1875-ben nőül vette Lujza hercegnőt, II. Lipót belga király lányát. Utazásairól, vadászatairól szóló műve magyarul is megjelent.

Komjáthy Béla (1847–1916) ügyvéd, politikus, jogi író. Neves védőügyvéd. 1875–1906 között Függetlenségi Párti országgyűlési képviselő.

Komlóssy Ferenc (1853–1915) prépost, történész, politikus, főtanfelügyelő. 1884-ben országgyűlési képviselőnek választották. 1882–1894 között a Népnevelő c. tanügyi lap szerkesztője.

Komocsy József (1836–1894) költő, újságíró. Tanítói vizsgájának letétele után előbb Szatmáron, majd Ungváron tanított, 1861-től Pesten tanár. 1868-tól a *'Hirmondó'* szerkesztője. Alapító tagja a Petőfi Társaságnak, amelynek később alelnöke is lett.

Koncsek Lajos (1862–1943) tanító, lapszerkesztő, iskolaigazgató. Az 1890-es években a budai népkönyvtár szervezője. 1892–1896-ig a *'Népnevelők Lapja'*-nak, ill. 1897-ig a *'Tanítók Lapja'*-nak is szerkesztője A Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának titkára. 25 éven keresztül volt elnöke a Budai Tanítók Egyesületének. Írásait Kondor Lajos álnéven jelentette meg.

Konek Sándor (1819–1882) statisztikus, egyetemi tanár, akadémikus. 1854-ben nevezték ki a pesti Tudományegyetemre a statisztika tanárává. Műveiben, előadásaiban a statisztikát, mint önálló tudományágat kezelte és hirdette.

Konkoly Thege Miklós (1842–1916) csillagász, akadémikus, miniszteri tanácsos; 1896-tól szabadelvű programmal országgyűlési képviselő. Saját ógyallai birtokán 1869-ben csillagvizsgálót létesített, melyet később a magyar államnak ajánlott fel.

Kornfeld Zsigmond, báró (1852–1909) közgazdász, pénzügyi szakember, bankigazgató. Pályáját a Creditanstalt prágai fiókjában kezdte. 1879-ben már olyan híre volt, hogy meghívták a Magyar Általános Hitelbank igazgatójának, amelynek 1895-től haláláig vezérigazgatója volt. Tevékeny szerepe volt az osztrák–magyar valuta aranyalapra állításában. Több neves ipari és közlekedési céget ő teremtett meg, egyebek között a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Vállalatot.

Kossuth Ferenc (1841–1914) mérnök, politikus. A szabadságharc bukása után 1850-ben került apjához, Kossuth Lajoshoz. Műszaki tanulmányai befejezése után Európa több

országában is dolgozott mérnökként. 1894-ben apja holttestét kísérte haza, s ekkor véglegesen haza is költözött. 1895-től képviselő, s hamarosan a Függetlenségi Párt elnöke. 1906–1910-ig a Wekerle-kormányban kereskedelemügyi miniszter, a kormány lemondása után Apponyi Alberttel együtt a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt vezetője.

Kovács Pál (1808–1886) orvos, író, szerkesztő, akadémikus.

Kozma Andor (1861–1933) költő, műfordító, újságíró, akadémikus. Goethe 'Faust'-jának egyik fordítója.

Kozma Sándor (1825–1897) jogász, 1872-től főügyész.

Kőrösy József (1844–1906) statisztikus, akadémikus. 1870-től az akkor felállított fővárosi statisztikai hivatal első igazgatója. Elsősorban közegészségügyi, halandósági és lakásügyi statisztikával foglalkozott.

Kóváry László (1820–1907) történetíró, akadémikus. Műveiben elsősorban Erdély történetével foglalkozott.

Kriza János (1811–1875) néprajzkutató, költő, műfordító, unitárius püspök, akadémikus.

Lakits Vendel (1841–1904) pedagógus, elemi leányiskolai igazgató. A Népnevelők Budapesti Egyletének egyik megalapítója, 1890-től a Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának elnöke. Az 1896-os millenáris kiállítás rendezőbizottsági tagjává nevezték ki. Szerkesztője volt a '*Népnevelők Lapja*'-nak és a '*Budapesti Tanítóegyesület Évkönyvé*'-nek.

Lenhossék József (1818–1888) anatómus, egyetemi tanár, akadémikus. 1854-től a kolozsvári orvos-sebész tanintézet anatómia, majd 1859–1888 között a pesti Tudományegyetemen a leíró és tájanatómia tanára.

Ligeti Juliska (Dezső Józsefné) (1877–1945) színésznő. A színiiskola elvégzése után 1895-től a Nemzeti Színház tagja.

Linder György országgyűlési képviselő. Kezdetben országgyűlési gyorsíró, majd községi jegyző, 1887-től országgyűlési képviselő. 1893-ban belépett a Corvin Mátyásról elnevezett szabadkőműves páholyba, ahonnan utóbb kizárták. Munkatársa volt a '*Magyar Állam*' c. lapnak.

Lónyai Menyhért (1822–1884) közgazdász, újságíró, akadémikus. 1867–1872-ig pénzügyminiszter. 1871–1872-ben miniszterelnök. 1872-től haláláig az MTA elnöke.

Lukács Béla (1847–1901) politikus. Jogi és nemzetgazdasági tanulmányokkal foglalkozott. 1872-től a Pénzügyminisztériumban dolgozott hivatalnokként, majd országgyűlési képviselő lett. 1886-tól a MÁV igazgatója. 1889-től kereskedelemügyi államtitkár, majd 1892-től miniszter. 1900-ban a párizsi világkiállítás magyar kormánybiztosa, de a túlfeszített munka idegeit megviselte és végett vetett az életének.

Margó Tivadar (1816–1896) zoológus, egyetemi tanár, akadémikus. 1861-től a pesti Tudományegyetem professzora.

Mikszáth Kálmán (1847–1910) író, 1887-től kormánypárti országgyűlési képviselő, akadémikus. A magyar novella- és regényírás egyik mestere. Munkatársa volt a '*Szegei Napló*'-nak, a '*Pesti Hírlap*'-nak, az '*Ország-Világ*'-nak. 1882-től jelentek meg parlamenti karcolatai. Az ország egyik legkedveltebb elbeszélőjévé emelkedett.

Móra István (1864–1957) költő, tanító. (Móra Ferenc testvérébátyja.) A tanítóképző elvégzése után Csongrád megyei és Szeged környéki iskolákban tanítoskodott. Pósa Lajos fedezte fel, s amikor *'Földszint'* c. verseskötetével sikert aratott. 1885-től fővárosi tanító, majd 1889-től polgári iskolai tanár. Tekintélyes szerepet játszott a tanügyi életben. Versei, novellái, színművei népies hangvételükkel keltettek tetszést.

Munkácsy Mihály (1884–1900) nemzetközi hírnévű festőművész. Magyarországon elért sikerei után 1872-ben Párizsba költözött, ahol hatalmas hírnévre tett szert. Fiatal magyar művészeknek éveken át adott ösztöndíjakat. Címei, kitüntetései, tagságai művészi és emberi nagyságát bizonyítják: Munkács és Budapest díszpolgára lett. 1880-ban a királytól magyar nemességet kapott.

Nagy Ibolya (1864–1946) színésznő. A színiiskola elvégzése után a budapesti Népszínház szerződtette, majd 1886-tól a Nemzeti Színház tagja lett. 1914-ben nyugalomba vonult, majd 1918-tól reaktiváltatta magát. 1923-tól a Nemzeti Színház örökös tagja.

Nagy László (1857–1931) pedagógus, tanügyi író, tanítóképző-intézeti igazgató. 1881-től a budapesti II. kerületi tanítóképzőhöz nevezték ki, ahol előbb a természettudományi, később a pedagógiai tárgyakat tanította. Az 1889-ben alakult Tanítóképzőintézeti Tanárok Országos Egyesületének titkára. A millennium alkalmából megtartott II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus főtitkára. Döntő szerepe volt 1903-ban a Gyermektanulmányi Társaság megalapításában. Iskolájában 1909-ben megszervezte az első pedagógiai lélektani laboratóriumot. 1916-tól az Apponyi Kollégium kísérleti lélektani előadója.

Négyesy László (1861–1933) író, irodalomtörténész, esztéta, egyetemi tanár, akadémikus. Vidéken majd a budapesti tanárképző intézet gyakorló főgimnáziumában tanárkodott. 1911-től a budapesti Tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet professzora. Tanszékét Beöthy Zsolt halála után az esztétikával cserélte föl. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület főtitkáráként majd elnökeként hosszú ideig képviselte a hazai tanárság pedagógiai érdekeit, törekvéseit. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke volt.

Nendtvich Károly (1811–1892) műegyetemi tanár, akadémikus, 1847-től a kémia professzora.

Orbán Balázs (1830–1890) író, tudós, polihistor, akadémikus. Munkássága miatt nevezték a „legnagyobb székelynek”. 1872-től élete végéig országgyűlési képviselő. 1882-ben Kriza Jánossal, Benedek Elekkel és Sebesi Jóbbal együtt állították össze a *'Magyar népköltési gyűjtemény'* III. kötetét. Birtokán építette ki Szejké fürdőt.

Ordódy Pál (1822–1885) politikus. 1861-től több alkalommal Deák-párti országgyűlési képviselő. 1880–1882 között, Tisza Kálmán kormányában közlekedésügyi miniszter.

Pákh Albert (1823–1867) író, szerkesztő, ügyvéd, akadémikus. 1854-től haláláig az akkori idők legnépszerűbb hetilapját, a *'Vasárnapi Ujság'*-ot szerkesztette.

Pauler Tivadar (1816–1886) jogász, jogtudós, egyetemi tanár. 1852–1878 között a büntetőjog tanára a pesti Tudományegyetemen. 1871–1872-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1878-tól haláláig igazságügyminiszter. A magyar nemzeti érdekek szószólója, az egyetem autonómiája és az egyetemeken a magyar tannyelv teljes visszaállítása nagy mértékben neki köszönhető.

Péchy Antal (1822–1895) miniszteri tanácsos, bányamérnök és -igazgató, akadémikus. A kiegyezés utáni Pénzügyminisztériumban előbb titkár, majd 1868-tól tanácsos. Az elhanyagolt, korszerűtlen bányák korszerűsítése és a vasipar fejlesztése volt a feladata. 1871-

ben a bezárás helyett új irányt szabott a diósgyőri vasmű fejlesztésének. 1873–1889 között selmecbányai bányaiigazgató volt. A magyar bányászati és kohászati szakmai nyelv létrejöttének érdekében 1868-ban saját költségén megjelentette a *'Bányászati és Kohászati Lapok'* első számát, amelynek 1870-ig főszerkesztője volt, s kiadott egy magyar–német bányászati szakszótárt is.

Péchy Tamás (1828–1897) politikus, 1868-tól balközép programmal országgyűlési képviselő. 1875–1880 között közmunka- és közlekedésügyi miniszter, majd 1892-ig a képviselőház elnöke.

Percy, Thomas (1729–1811) angol költő.

Peres Sándor (1863–1907) óvónőképző-intézeti igazgató. 1879-től nevelő, 1882-től a losonci állami tanítóképző gyakorló iskolájánál tanító. 1892-től a hódmezővásárhelyi, majd 1894-től a budapesti óvónőképző-intézet igazgatója volt. 1881–1891 között a Losoncon megjelenő *'Nevelés'* c. folyóirat szerkesztője, majd szerkesztette a *'Kisdednevelés'* c. lapot és a *'Népnevelők Könyvtára'*-t is. 1901-ben a Népnevelők Budapesti Egyesületének elnöke lett.

Pertik Ottó (1852–1913) orvosprofesszor, patológus, egyetemi tanár, akadémikus. Külföldi tanulmányai után hazatérve 1885-től a Szent István kórház kórboncnok főorvosa, 1891-től a fővárosi bakteriológiai intézet vezetője. 1895-től a budapesti Tudományegyetem orvosi karának kórbonctan professzora lett. Sokat fáradozott a főváros közegészségügyi viszonyainak javításáért.

Péterfy Sándor (1841–1913) tanítóképző-intézeti tanár. 1865-től a pesti ág. ev. gyülekezet iskolájának tanítója, 1874-től igazgatója. 1877-től nyugdíjaztatásáig (1896) budapesti tanítóképző-intézeti tanár. 1872-től a Közoktatási Tanács tagja, az Eötvös-alap alapítója, 1875–1900-ig elnöke. Kitartó küzdelemmel 1899-re létrehozta a Tanítók Házát.

Polónyi Géza (1848–1920) ügyvéd, politikus. Tanulmányait Pozsonyban és Pesten végezte. 1871-től 1906-ig Budapesten ügyvéd, 1881-től Függetlenségi Párti képviselő, egyidőben pártjának alelnöke. Fejérváry Géza kormányának idején az ellenzék vezére. 1906–1907 között a Wekerle-kormány igazságügyminisztere, 1918–1920-ig a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke. A Tanácsköztársaság idején internáltak.

Pulszky Ágost (1846–1901) jogász, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, akadémikus. 1871-től kormánypárti országgyűlési képviselő, de 1877-től az Egyesült Ellenzékhez, majd 1889-ben a Szabadelvű Párthoz csatlakozott. 1875-től a budapesti Tudományegyetemen a jogbölcselet és a nemzetközi jog professzora. A Társadalomtudományi Társaság elnöke volt.

Pulszky Ferenc (1814–1897) régész, művészettörténész, több alkalommal országgyűlési képviselő, akadémikus. 1869–1894-ig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója. A legtöbb jelentős közművelődési és művészeti társulat tagja, tevékeny részese, irányítója volt. Több külföldi tudományos társaság is tagjává fogadta.

Pückler-Muskau, Fürst Hermann von (1785–1871) német író. Kezdetben jogot tanult, majd katona lett. 1813-ban – Napóleonnal szemben – a háborút orosz szolgálatban küzdötte végig, 1822-ben hercegi rangra emelték. Több nagy utazást tett Európában, Észak-Afrikában, KisÁzsiában, az angol parkokat tanulmányozta behatóan.

Radvánszky Béla (1849–1906) művelődéstörténet-író, akadémikus, politikus. 1875–1882 között országgyűlési képviselő, majd 1892-ig Zólyom megye főispánja. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság alapítója és 1883-tól annak elnöke.

Rákosi Jenő (1842–1929) író, újságíró, lapszerkesztő, 1902-től a főrendiház tagja, akadémikus. Publicisztikai tevékenységét 1867-ben a *'Pesti Napló'*-nál kezdte. 1869-ben megalapította és 1875-ig szerkesztette a Deák-párti *'Reform'* c. lapot, majd ismét a *'Pesti Napló'* munkatársa lett. 1881-ben alapítója a *'Budapesti Hírlap'*-nak, amelynek 1891-től 1925-ig főszerkesztője. Az „Otthon” írók és hírlapírók körének alapítója és elnöke, s alapítója a *'Divatújság'*-nak és az *'Esti Újság'*-nak is. Mint politikus, konzervatív és erősen nacionalista politikát folytatott. A háború elvesztése után a revizionista mozgalom egyik élharcosává vált.

Ranschburg Viktor (1862–1930) könyvkiadó, szerkesztő. 1884-től a Révai-testvérek könyvkereskedésében dolgozott, 1891-től az Athenaeum Kiadóvállalat vezetője lett. 1903–1919-ig ügyvezető igazgatója, majd 1920-tól haláláig a Pantheon Irodalmi Intézet vezérigazgatója.

Ráth Károly (1821–1897) ügyvéd, politikus. Budapest első főpolgármestere.

Révai Mór (1860–1926) író, könyvkiadó, országgyűlési képviselő. Egyetemi tanulmányai befejeztével apja könyvkereskedésébe lépett, nagy része volt a Révai Testvérek Könyvkiadó Társulat felvirágoztatásában. Az ő ötlete volt 1894-ben – az író jubileuma alkalmából – Jókai műveinek nagy nemzeti kiadása. Tevékeny részese volt a *'Révai Nagy Lexikoná'*-nak is.

Reviczky Gyula (1855–1889) költő, író, újságíró; 1878–82 között 'A Hon' c. politikai napilap belső munkatársa.

Rezső trónörökös lásd: Rudolf főherceg

Riskó Ignác (1812–1890) Szatmár megye főjegyzője, 1848–1849-ben a csengeri kerület országgyűlési képviselője, Petőfi egyik legjobb barátja. 1855-ben miniszteri tanácsosként ment nyugdíjba.

Rudolf főherceg (1858–1889) – vagy ahogy a magyar népnyelv hívta: Rezső trónörökös – Ferenc József fia. Magyarbarátként ismerték és a magyar nép is szerette. 1885-ben az Általános Országos Kiállítás fővédnöke. Önkezüleg vetett véget életének.

Rudolf főherceg (1858–1889) vagy ahogy a magyar népnyelv hívta: **Rezső trónörökös**. Ferenc József fia. Magyarbarátként ismerték és a magyar nép is szerette. 1885-ben az Országos Általános Kiállítás fővédnöke.

Salamon Ferenc (1825–1892) történész, publicista, akadémikus. 1870-től haláláig a pesti Tudományegyetemen a magyar történelem professzora.

Schmerling, Anton von (1805–1893) osztrák jogász, politikus, államminiszter. Jogi tanulmányai végeztével bírói pályára lépett. Az 1848-as márciusi osztrák mozgalmakban tevékenyen részt vett. 1848–1851-ig miniszter, majd 1860-tól 1865-ig államminiszter. Őt bízták meg az összbirodalom centralisztikus alkotmányának kidolgozásával: ez lett 1861-ben az ún. Februári páteus.

Schnierer Gyula (1832–1902) ügyvéd, 1896-ban megszervezte az Országos Szabadalmi Hivatal és Tanácsot mely utóbbinak elnöke volt. 1869-től a kereskedelmi akadémián tanított. 1882-től miniszteri tanácsos. 1885-ben az Országos Általános Kiállítás igazgatója.

Sebesztha Károly (1849–1911) tanító, tanfelügyelő, tankönyvíró. 1882-től Zólyom megyei, majd 1893-tól Temes megyei tanfelügyelő. Elsősorban történelmi, művelődéstörténeti és természetrajzi (tan-)könyveket írt. Írásai különféle lapokban jelentek meg, a *'Pallas Nagy Lexikoná'*-nak is munkatársa volt, a 'tót' nyelvre és irodalomra vonatkozó cikkeket ő írta.

Nagy szerepet játszott a felvidéki pánszlávizmus ellen Grünwald Béla által indított irodalmi harcban.

Silberstein (Ötvös) Adolf (1845–1899) újságíró, színikritikus, fordító. Német egyetemeken végzett, egy éven keresztül szerkesztette a *'Temesvarer Zeitung'*-ot, majd Pestre kerülve 1871-től előbb a *'Pester Lloyd'* színikritikusa, majd az *'Ungarischer Lloyd'* munkatársa. 1874–1880 között a *'Pester Journal'* szerkesztője, majd újra a *'Pester Lloyd'* szerkesztőségének tagja. Egyebek között németre fordított számos Jókai és Mikszáth művet.

Simonyi Zsigmond [Steiner] (1859–1919) nyelvtudós, egyetemi tanár, akadémikus. 1899-től a budapesti Tudományegyetemen a magyar nyelvtudomány professzora. Mondattani tanulmányai igen jelentősek. Sokat tett a nyelvhelyesség és a tiszta magyarság elterjesztése érdekében.

Simor János (1813–1891) esztergomi érsek, bíboros, hercegprímás, az MTA igazgatósági tagja.

Solymosi Elek (1847–1914) színész, színigazgató, népszínmű- és operetténekes. Nagyszámú publikációja jelent meg.

Somlyay József [Szabó] (1854–1905) igazgató-tanító. 1879-től a Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának titkára, 1901-től elnöke. Hosszabb ideig elnöke volt a Budai Tanító Egyesületnek. A Főváros a „Mayer-árvaház” igazgatását bízta rá. 1886–1887 és 1890–1891 között szerkesztette a *'Népnevelők Lapja'*-t.

Steinacker Ödön (1839–?) mérnök, iparkamarai titkár. 1875-től több alkalommal országgyűlési képviselő.

Steindl Imre (1839–1902) építész, műegyetemi tanár, akadémikus.

Svarcz Gyula (1839–1900) egyetemi tanár, akadémikus. 1868–1870 és 1887–1894 között országgyűlési képviselőként tagja, majd elnöke a közoktatásügyi bizottságnak. 1894-től a budapesti Tudományegyetem ókortörténeti tanszékének professzora. Műveiben, beszédeiben kiállt a közoktatásügy központosítása, reformja és nemzeti jellege mellett; vallotta, hogy a felekezetek és egyes állampolgárok iskolaállítási jogának érintetlenül hagyása mellett az államnak és nem a községnek kell alapvetően iskolákat létesíteni.

Szapáry Gyula, gróf (1832–1905) konzervatív politikus. 1860-tól kilencszer választották meg országgyűlési képviselőnek Szabadelvű Párti programmal. 1873–1875 között belügyminiszter, 1890–1892-ig miniszterelnök.

Szathmáry György (1845–1898) író, országgyűlési képviselő, akadémikus. A magyar iskolaügy lelkes szószólója. Jogi és bölcséleti tanulmányai végeztével több éven keresztül középiskolai történelemtanár Budapesten. 1869-től *'A Hon'* c. napilap munkatársa, 1876-tól az *'Igazmondó'* helyettes szerkesztője, majd 1882-től a *'Nemzet'* munkatársa. 1890-től haláláig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban miniszteri tanácsosként a népoktatás ügyeit intézte. Emlékirataiban az erdélyi nemzetiségi kérdéseket taglalta.

Széchenyi Pál gróf (1838–1901) földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter (1882–1889). E minőségében szervezte meg az 1885-ös Országos Általános Kiállítást.

Székács József (1809–1876) evangélikus superintendens, teológus, hitszónok, író, akadémikus.

Szél Lajos (1850–1881) orvosdoktor, városi és uradalmi orvos. 1876-ban a belga király a brüsszeli közegészségi kiállítás alkalmával kitüntette. 1877-től mezőtelegdi körorvos, majd Gyoma tiszti főorvosa. 1875–1877 között a '*Közegészségügyi Lapok*' szerkesztője. '*Életmentés és egészségtan*' c. munkáját az elemi népiskolákban használták, átdolgozásai több mint tíz kiadást értek meg.

Szell Kálmán (1843–1915) politikus, akadémikus. 1896–1911 között országgyűlési képviselő Deák-párti, ill. Szabadelvű Párti, 1906-tól Alkotmánypárti programmal. 1875–1878 között pénzügyminiszter, 1899–1903-ig miniszterelnök.

Szemere Miklós (1802–1883) politikus, költő, akadémikus.

Szentiváni Mihály (1813–1842) ügyvéd, politikus, hírlapíró.

Szilágyi Dezső (1840–1901) ügyvéd, politikus. 1871-től több alkalommal országgyűlési képviselő. 1889–1895 között igazságügyminiszter. 1896–1898-ig a képviselőház elnöke.

Szinnyei József, id. (1830–1913) író, bio-bibliográfus, akadémikus. 1872-ben a budapesti Egyetemi Könyvtárhoz került, ahol feldolgozta a könyvtár teljes könyvészeti és hírlapanyagát. Ezt követően Nemzeti Könyvtárunk hírlaptárának alapítója, 1901-től igazgatóőre, 1911-től osztályigazgatója. Legismertebb munkája, a '*Magyar írók élete és munkái*', máig a legnagyobb magyar írói és szakírói életrajz-gyűjtemény.

Szolga Miklós (?–1882) ügyvéd, bíró, költő, volt országgyűlési képviselő is.

Szüllő Géza (?–1896) kir. tanácsos, tanfelügyelő. 1869–1878 között országgyűlési képviselő.

Szűry Dénes (1849–1909) író, kritikus, könyvgyűjtő politikus, miniszteri tanácsos. 1871-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztviselője, egyben a '*Vasárnapi Ujság*' és a '*Fővárosi Lapok*' munkatársa. Értékes könyvtára a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tulajdonába került.

Thaly Kálmán (1839–1909) történész, költő, akadémikus. A kuruc kor okmányainak kutatójaként vált ismertté. Ferenc József az ő kérésére rendelte el II. Rákóczi Ferenc, Thököly Imre, Bercsényi Miklós és a többi bujdosó hamvainak hazahozatalát.

Than Károly (1834–1908) kémikus, egyetemi tanár, akadémikus. 1862-től a pesti Tudományegyetemen a kémia professzora. 1872-ben az ő tervei alapján épült meg az új Kémiai Intézet. 1907-től haláláig az MTA alelnöke. A '*Magyar Chemiai Folyóirat*' létrehozásának kezdeményezője, majd szerkesztőbizottságának elnöke. Az analitikai kémia nemzetközi hírű tudósa.

Tiboldi István (1793–1880-as évek) népdalgyűjtő, költő, unitárius kántor. Kriza János munkatársa volt.

Tisza Kálmán (1830–1902) politikus, nagybirtokos, akadémikus. 1875-ben megalapította a Szabadelvű Pártot, amely megszakítás nélkül három évtizeden keresztül volt kormányzópárt. 1875–1890 között miniszterelnök volt, s emellett több miniszteri posztot is betöltött.

Tisza Lajos (1832–1898) politikus; 1871–1873 között közmunka és közlekedésügyi miniszter. 1879-ben a szegedi árvíz után Szeged újjáépítési királyi biztosa. Az újjáépítésben való tevékeny részvétele miatt nevezték „Szegedi gróf”-nak is.

Toldalagi Mihály (1580–1642) Bethlen Gábor erdélyi fejedelem uralkodása idején több alkalommal portai követ, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem bizalmi embere, tanácsosa.

Toldy Ferenc (1805–1875) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, akadémikus. 1851–1860 között az esztétika és az irodalomtörténet, 1861-től haláláig a magyar nyelv és irodalom professzora a pesti Tudományegyetemen, emellett 1846-tól haláláig az Egyetemi Könyvtár igazgatója.

Tóth József 1842-ben született. Kir. tanácsos, Pest megye tanfelügyelője.

Török János (1843–1892) 1866-tól aljegyző, majd 1872-től főjegyző Temesvárott, 1876–1885-ig a város polgármestere. 1885-ben Budapestre nevezték ki, ahol a főváros államrendőrségi főkapitánya lett. Ő alkotta meg az ún. „lassan hajts” rendeletet.

Trefort Ágoston (1817–1888) politikus, publicista, akadémikus. Több alkalommal országgyűlési képviselő. 1872-től haláláig vallás- és közoktatásügyi miniszter. Több jelentős intézkedést tett a magyar közoktatás és közművelődés érdekében.

Uray Imre 1850-ben született, 1887–1896-ig, ill. 1901-től országgyűlési képviselő függetlenségi és '48-as színekben.

Vágó Pál (1853–1928) festőművész, nevéhez elsősorban nagyméretű magyar történelmi festmények megalkotása fűződik.

Vas Gereben (Radákovits József) (1832–1868) ügyvéd, újságíró, író és költő. 1848-ban a 'Nép barátja' c. politikai néplap szerkesztője Arany Jánossal együtt.

Wahrmann Mór (1832–1892) nagykereskedő, politikus. 1869-től haláláig országgyűlési képviselő.

Weilen, Joseph, Ritter von (1828–1889) osztrák költő. Előbb katonatiszt, majd katonaiskolai tanár, később színiiskolai igazgató. 1883-tól a Concordia hírlapíró egyesület elnöke.

Wekerle Sándor (1848–1921) jogász, akadémikus, az első polgári származású miniszterelnök, s mint ilyen háromszor töltötte be ezt a posztot (1892–1895, 1906–1910, 1917–1918).

Wenzel Gusztáv (1812–1891) jogász, jogtörténész, egyetemi tanár, akadémikus. 1850–1889-ig a pesti Tudományegyetemen a magánjogi tanszék professzora. 1889-től a főrendiház tagja. Elsőként tanított Magyarországon jogtörténetet.

Ybl Miklós (1814–1891) a legjelentősebb magyar építészek egyike.

Zelliger József (1837–1886) tanítóképző-intézeti igazgató, tankönyvíró. 1869-től a besztecebányai, 1872-től a nagyszombati tanítóképző intézet tanára, 1873-tól az utóbbi igazgatója. A nagyszombati katolikus néptanítók egyesületének alapítója (1882) és első elnöke. Tankönyvei – ábécéskönyvén túl – elsősorban a földrajz és a matematika területét ölelik fel.

Zichy Jenő (1837–1906) politikus, Ázsia-kutató, akadémikus. 1861-ben és 1865-től országgyűlési képviselő. 1881-től haláláig az Országos Iparegyesület elnöke. Közreműködésével 86 magyarországi városban indult meg az alsófokú iparoktatás.

FÜGGELÉK

György Lajos

Lexikális összefoglaló Benedek Elek munkásságáról⁵⁵⁰

Íródott 1925-ben

Azt az érdekes és nagyszabású munkásságot, amivel Benedek Elek már évtizedek óta lankadatlanul szolgálja a magyar irodalom legkevésbé művelt fejezetét, az ifjúsági-irodalmat, mégis megpróbáljuk adatszerűen rövidre fogva összeállítani. Ezzel egyrészt olvasóközönségünket akarjuk tájékoztatni, másrészt hozzáférhetővé óhajtjuk tenni azokat a legszükségesebb adatokat, amelyekre bizton támaszkodhatik e munkásság beható méltatása és értékelése. A szeretet és a gyermek ünnepén kire irányozhatnók méltóbban a figyelmet, mint éppen Benedek Elekre, akinél több és kedvesebb karácsonyi ajándékkal magyar író még aligha örvendeztette meg a magyar gyermeket.

*

Benedek Elek született 1859. IX. 30. Kisbaconban (Udvarhelym.). Apja Benedek Huszár János gazdaember, anyja Benedek Marcella. 1848-ig a család férfi tagjai székely huszárok voltak, innen a Huszár melléknév, a sok Benedek családtól megkülönböztetésül. A székelyudvarhelyi ref. kollegiumban tett érettségét (1877), s utána a budapesti egyetem bölcsészeti fakultásán fejezte be a tanulmányait (1881). Mindjárt ezután munkatársa lett a Budapesti Hírlap-nak s ettől kezdve az újságírás és a szépirodalom közt oszlik meg a pályafutása. Első könyve, a Székely Tündérország, 1884-ben jelent meg Rákosi Jenő előszavával. 1887–1892-ig a nagyajtai kerületet képviselte a magyar parlamentben, de ezzel végképp szakítva a politikával, a kilencvenes évek óta teljesen az irodalomnak él. Negyvenévi munkásság után, 1921-ben, búcsút vett Budapesttől és végképp hazajött szülőfalujába, ahol kis birtokán gazdálkodik, lapot szerkeszt és könyveket ír. Rendes tagja a Kisfaludy-társaságnak, tiszteletbeli tagja a Petőf-, az Erdélyi Irodalmi-, Kemény Zsigmond- és az Arany János társaságnak. – Könyvei körülbelül 120–130 kötetet tesznek ki. Jelentősebb művei: Székely Tündérország. Bp., 1884. – A kollektor (regény a székely népeletből). Bp. 1886. –

Székely mesemondó. Bp. 1888. – Világszép mesék. Bp. 1888. – Apa meséi. Bp. 1888. – Karácsonyfa. Bp. 1889. – Magyar népköltési gyűjtemény. (Kisf.-Társ.) Bp. 1889. – Testamentum és hat levél. (Megjelent több idegen nyelven is.) Bp. 1894. – Huszár Anna. Bp. 1895. – Magyar mese- és mondavilág. 5 köt. Bp. 1896. (1925-ig öt kiadásban félmillió példány fogyott el belőle.) – A magyar népköltés gyöngyei. Bp. 1897. – Katalin. Bp. 1897. – A magyar nép múltja és jelene. 2 köt. Bp. 1897. – Athenaeum mesekönyvtár. Bp. 1898. – Csöndes órák. Bp. 1899. – Többsincs királyfi. Bp. 1900. (Magyar népmese 3 felvonásban.) – Falusi bohémek. Bp. 1899. (Ugyanez színműformában 1912.) – Uzoni Margit. Bp. 1901. – A mesemondó. Bp. 1902. – Édes kicsi gazdám. Bp. 1903. – Rügyfakadás. Bp. 1903. – Szülőföldem. Bp. 1904. – Grimm válogatott meséi. Bp. 1904. – Hazánk története. Bp. 1904. – Nagy magyarok élete. 13 köt. Bp. 1905–1910. – Bárányfelhők. Bp. 1907. – Két gazdag ifjú története. Bp. 1907. – Honszerző Árpád. Bp. 1908. – Ezer esztendő. Bp. 1909. – Virágos kert. Bp. 1909. – Toldi Miklós. Bp. 1910. – Zsuzsika könyve. Bp. 1910. – Az aranyfeszület. Bp. 1910. – A félkezű óriás. Bp. 1912. – A sárga csikó. Bp. 1912. – Csodalámpa: A világ legszebb meséi. 3 köt. Bp. 1913. – A szigeti veszedelem. Bp. 1914. – Gyermekszínház. Bp. 1917. – Oh, szép ifjúságom. Bp. 1917. – Nagyapó mesefája. Bp. 1921. – Öcsike „nadselű” gondolatai. Szatmár 1922. – Petőfi. Dicsőszentmárton 1922. – Híres erdélyi magyarok. (A két Wesselényi, Kőrösi Csoma Sándor). Szatmár 1922. – Csodavilág. 1924. – Magyarok története. Kolozsvár 1925. – Erdélyi gyermekszínház. Kolozsvár 1925. – Kisbaczoni történetek. Nagyvárad 1925. – Mesemondó verses ABC. – Kisebb ifjúsági művek: Elek apó meséi. – Így volt, mese volt. – Itt a vége, fuss el véle. – Kis Miklós-mesék és történetek. – Tréfás mesék. – Volt egyszer. – Bolondos Gyurka és egyéb új mesék. – Falum. Színmű. – Két történet a tatárjárás idejéből. – Szent Anna tavától Cenktetőig. – Várhegyi Zoltán. – Egy budapesti fiú naplójából. – A székely lakodalom. – Galambok. – Rókané komámasszony libát szállít a hadseregnek. – Nagyapó meséi Évikének stb. –